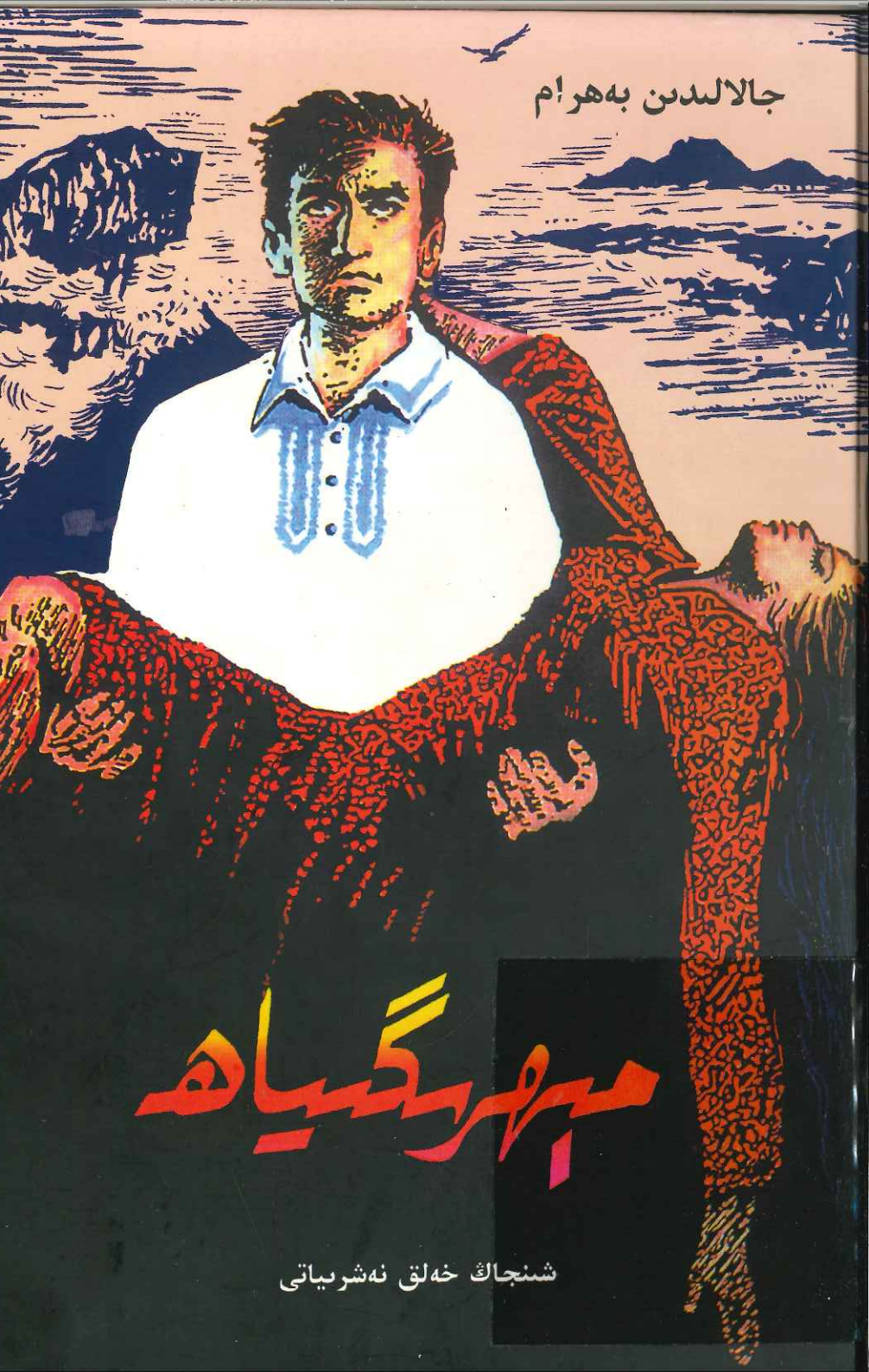
جالالدین بەهرام

مەهرگیاە

شنجاك خەلق نەشریاتی

جالالدین بەهرام

مبەرگیباە

(رومان)

شنجاك خەلق نەشریاتی

图书在版编目(CIP)数据

灵芝草：维吾尔文/加拉力丁·巴合拉木著. —乌鲁木齐：新疆人民出版社，1999.2（2007.10 重印）
ISBN 978—7—228—04932—5

Ⅰ.灵… Ⅱ.加… Ⅲ.长篇小说—中国—当代—维吾尔语（中国少数民族语言）Ⅳ.I247.5

中国版本图书馆 CIP 数据核字(2007)第 155533 号

作　　者	加拉力丁·巴合拉木
责任编辑	艾则孜·吐尔迪
编　　辑	苏里坦·阿西木
责任校对	阿依古丽·沙比提
封面设计	艾克拜尔·沙里
出版发行	新疆人民出版社
地　　址	乌鲁木齐市解放南路 348 号
电　　话	0991—2827472
邮　　编	830001
经　　销	新疆维吾尔自治区新华书店
印　　刷	新疆金版印务有限公司
开　　本	880×1230 毫米　1/32
印　　张	13
插　　页	12
版　　次	1999 年 2 月第 1 版
印　　次	2007 年 10 月第 2 次印刷
印　　数	5001—8000 册
定　　价	28.00 元

جالالدین بەهرام

(1962ـ یبلی)

مۇندەرىجە

مۇقەددىمە 1
بىرىنچى باب تاغ يوللىرى 11
ئىككىنچى باب جىلغا تۈلكىسى 40
ئۈچىنچى باب ئەنسىز يىللاردىكى دوستلۇق 54
تۆتىنچى باب تاغ بالىلىرى 76
بەشىنچى باب ئىككى تاغلىق 93
ئالتىنچى باب ھەمدۇلنىڭ «دەردى» 118
يەتتىنچى باب گۈلنارنىڭ جىلۋىسى 147
سەككىزىنچى باب ھەمدۇل ھەربىكەتتە 177
توقۇزىنچى باب زۇلمەتلىك يىللار 205
ئونىنچى باب خورلۇق 254
ئون بىرىنچى باب سىرلىق گاچا 283
ئون ئىككىنچى باب مۇئەللىم ئۇچۇن 342
ئون ئۈچىنچى باب شادىمان كۈنلەر 378
خاتىمە 401

مۇقەددىمە

— قاراڭغۇ تاغ شۆبە سىنىپىغا ئوقۇتقۇچى بەلگىلىدىڭلارمۇ ؟

— بەلگىلىدۇق ، ئالىي مەكتەپنى پۈتتۈرۈپ ئىككى يىل چېنىققان بىر قىز ، بىر ئوغۇل ئوقۇغۇچى كەپتىكەن ، بىرىنى ناھىيىلىك نۇقتىلىق ئوتتۇرا مەكتەپتە ئېپىقبلىپ ، بىرىنى قاراڭغۇ تاغ شۆبە سىنىپىغا بەردۇق .

— پىرىنسىپ بويىچە ئوتتۇرا سىنىپقا ئىككى يېرىمدىن ئۇچكىچە ئوقۇتقۇچى بەلگىلىنىدۇ . بۇ قانداق بولغىنى ؟

— بۇنىڭ يولى قىلىندى . قاراڭغۇ تاغ باشلانغۇچ مەكتەپتىن بىر ئوقۇتقۇچىنى ئۆستۈرۈپ ئىشلىتىدىغان بولدۇق . بۇنداق قىلمىساق ھېچكىم ئۇ يەرگە...

— قاراڭغۇ تاغنىڭ يايلاقلىرى تارقاق ، بالىلار بىر ـ ئىككى كۇنلۇك يىراق يەرلەردىن كېلىدۇ . جاپاسى تولا . شۇڭا ، كەلگەن ئىككىلا ئوقۇغۇچىنى شۇ يەرگە بەرسەڭلار بوپتىكەن .

— كەلگەن ئوقۇغۇچىلارنىڭ بىرى ئوتتۇرا مەكتەپ مۇدىرىنىڭ قېينىسىڭلىسى گۇلنار ئىكەن . ئۇ...

ناھىيىلىك مائارىپ ئىدارىسى جۇيجاڭنىڭ ئاخىرقى دۇدۇقلاشلىرى ئابدۇرېشىت ھاكىمنىڭ سەپرايىنى ئۆرلىتىپ قويدى . ئۇ قولىدىكى ئىستاكاننى ئۇستەلگە «جاققىدە» قويدى ـ دە :

— مۇدىرنىڭ قېينىسىڭلىسى بولسا نېمە بوپتۇ ؟... ئۇنىمۇ ئەۋەتىش كېرەك ! ....— دېدى .

ئۇلكە ئازاد بولۇپ خېلى يىللارغىچە قاراڭغۇ تاغدا مەكتەپ يوق ئىدى . كېيىن ناھىيىلىك ھۆكۈمەت بىر سىنىپلىق باشلانغۇچ

مەكتەپ قۇرۇپ بەردى . لېكىن ، ئارىلىق يىراق ، قاتناش قۇلايسىز بولغانلىقتىن ، ئوقۇغۇچىلار باشلانغۇچ مەكتەپنى پۈتتۈرۈپلا ئائىلىسىگە قايتاتتى ، بىرىمۇ ئالمي - ئوتتۇرا مەكتەپلەرگە كىرەلمەيتتى . شۇڭا ، قاراڭغۇ تاغقا ئۇچ يىل ئىچىدە ئىككى نۆۋەت ئوتتۇرا سىنىپ قۇرغان بولسىمۇ ، بىر يىلغا بارماي تارقىلىپ كەتتى . چۈنكى ، قاراڭغۇ تاغنىڭ ئىسمى چىقىش بىلەنلا ئوقۇتقۇچىلارنىڭ چىرايى ھېلىلىدەك قورۇلۇپ كېتەتتى . ئۇلارنىڭ بەزىلىرىگە : «مائاشىڭنى ئۆستۈرۈپ بېرىمىز···» دەپ يالۋۇرۇپ ، ھەتتا ۋاقتىلىق ئىشلەۋاتقان ئوقۇتقۇچىلارنىمۇ «بىرىيىل ئىشلەپ بەرسەڭ شتات بېرىمىز···» دەپ ئەۋەتكەن بولسىمۇ ، ئۇلار ئۇزاق ئۆتمەيلا كۆدە - كۆرپىلىرىنى تاشلاپ قېچىپ كېلىشكەنىدى .

— مەنمۇ شۇنداق ئويلىغان ھاكىم ، — دېدى جۇيجاڭ مەنىلىك كۈلۈپ ، — چۈنكى ئۇلار مۇھەببەتداش ئىكەن . شۇڭا ، باشقا ساۋاقداشلىرى بىرەر يىل چېنىقار - چېنىقمايلا خىزمەتكە تەقسىم قىلىنغان بولسىمۇ ، لېكىن ئۇلار بىر - بىرىگە تارتىشىپ دېھقانچىلىق مەيدانىدا ئىككى يىل تۇرۇپ قاپتۇ . قاراڭغۇ تاغ شۇبە مەكتەپتە ئايالار ياتىقى يوق . ئوقۇتقۇچىلار ياتىقى دەپ پەقەت بىر ئىغىزلا ئۆي سېلىنغان . ئۇ ھەم ياتاق ، ھەم ئىشخانا ، ھەم ئامبار···

ئۆي مەسلىسىدە ئابدۇرېشىت ھاكىم ئويلىنىپ قالدى . ئۇنىڭ ئۇستىگە يېڭى ئوقۇش پۈتتۈرۈپ كەلگەن بىر قىزنى تەرەببال تاغقا ئەۋەتىپ قويۇشمۇ ئانچە كۆڭلىگە سىغمىدى .

— تاغقا بارىدىغان ئوقۇغۇچى ئۆز رازىلىقى بىلەن قوشۇلدىمۇ ؟

— قوشۇلماي ھەددىمۇ ؟

— نېمە ئۈچۈن ؟

— ئۇ بىر ئوڭچىنىڭ بالىسىكەن ئەمەسمۇ !

— بۇ گەپچە قالپاقنى قامچا قىلىپ ، ئۇنى تاغقا پالاپسىز - دە ؟

— يا··· ياق··· بۇ··· ناھىيىلىك ئوتتۇرا مەكتەپ مۇدىرى

بـــلەن مەسلىھەتلىشىپ قىلغان ئىش . لېكىن ، ئۇنىڭ ئوقۇشى ياخشىكەن ، — دېدى جۈيجاڭ تارتمىدىن دىپلوم ۋە رەسمىيەتلەرنى ئېلىپ ، — مانا كۆرۈپ بېقىڭ !

ھاكىم دىپلومدىكى ئىلمىي نەتىجىلەرگە بىرقۇر كۆز تاشلىغاندىن كېيىن ، «سەلىمجان قۇربان» دېگەن ئىسىمغا بىرھازا تىكىلىپ قالدى .

— بۇ ئىسىمنى بىر يەردە كۆرگەندەك قىلىمەنغۇ ، — دېدى ھاكىم ئويلىنىپ ، — توغرا ، كىچىك قىزنىم بىر ژۇرنالدىن ئوقۇپ بېرىپتۇ .

— سەلىمجان ئوڭچىنىڭ بالىسى بولغىنى بىلەن خېلى تۇزۇك بالىدەك قىلىدۇ ، — دېدى جۈيجاڭ ھاكىمغا تاماكا سۇنۇپ ، — ئۇ ھازىر كەلمەكچى ، ئۆزىڭىزمۇ بىر پاراڭلىشىپ باقارسىز .

ئىشىك چېكىلدى . ھاكىم سۆزىنى توختىتىپ جۈيجاڭغا قارىدى . جۈيجاڭمۇ : «ئۆزىمۇ كېلىپ قالدى بولغاي» دېدى ـ دە ، ئىشكىنى ئېچىش ئۈچۈن ئورنىدىن تۇردى...

ئابدۇرېشىت ھاكىم بىلەن جۈيجاڭنىڭ سۆھبىتى باشلىنىشتىن سەل ئىلگىرى خەلق سارىيىنىڭ كىچىك باغچىسىدا گۈلنار تۇمشۇقلىرىنى ئۇچلاپ قەھر ـ غەزىپى بىلەن سەلىمگە چېچىلىۋاتاتتى :

— زادى ئۆزىڭىز ياۋاش . ئىككى ئېغىز گەپنى قىلالماشتۇرۇپ قىلالماي ، قىزىرىپ ـ تاتىرىپ ئولتۇرىسىز . سىزدەك ئالىي مەكتەپنى ئەلا پۈتتۈرگەن قىزىل دىپلوملۇق ئوقۇغۇچىغا شەھەردە ئورۇن يوقمىكەن ؟ پايتىمىسىنى سۆرەپ يۈرگەن كۆرمەك ئەپەندىلىرى بار ، شۇلارنىڭ بىرىنى ئەۋەتسە بولمامدىكەن ؟ ياكى قاراڭغۇ تاغ سىزنىڭ ئوقۇش پۈتتۈرۈشىڭىزنى ساقلاپ تۇرۇپتىكەنمۇ ؟

قىپقىزىل ، ساپسېرىق ، قوڭۇر تاۋلانغان ياپراقلار ئارىسىدىكى ئورۇندۇقتا خۇددى يەرگە كىرىپ كېتىدىغاندەك ، جەينەكلىرىنى تىزىغا قويۇپ بېشىنى ساڭگىلىتىپ ئولتۇرغان سەلىم ئالدىدا

خورازدەك هۇرپىيىپ تۇرغان قىزغا قاراشقىمۇ پىتىنالمىدى .
— گۈلنار ، بۇ تەقسىمات تۇرسا...
— تەقسىمات دېگەن قانۇن ئەمەس ، — دېدى گۈلنار ئالىقانلىرىغا ئۇرۇپ ، — «ئانام قېرى ھەم كېسەل ، بەش ئۇكام ماڭا قاراشلىق» دەپ يالغان ئېيتسىڭىز ، ئاغزىڭىزنىڭ بىر قات تېرىسى ئۇپراپ كېتەمتى ؟ باشقىلار تۆت چامدام ئارىلىقتىكى يېزا مەكتەپلىرىگە بېرىشنى رەت قىلىۋاتسا ، يەنە كېلىپ نەدىكى بىر ياۋايىلار ماكانلاشقان تاغقا...
گۈلنار «سەلىم ئىككىمىز ناھىيىنىڭ شەھەرگە ئورۇنلاشقان نۇقتىلىق ئوتتۇرا مەكتىپىگە تەقسىم قىلىنىدۇق» دەپ تولىمۇ خۇشال بولغانىدى ، لېكىن ئاردىدىن بىر كۈنمۇ ئۆتمەي سەلىمنىڭ قارىڭغۇ تاغقا قۇرماقچى بولغان شۆبە سىنىپقا تەيىنلىنىشى ئۇنىڭ ئۈچۈن كۈتۈلمىگەن زەربە بولدى . ئۇ تۆت يىل ئوقۇش ، ئىككى يىل چېنىقىش جەريانىدا سەلىمدىن پەقەتلا ئايرىلىپ باقمىغان . توغرا ، بىر يازلىق تەتىلدە گۈلنار ئائىلىسىدىن كەلگەن پۇل بىلەن يۈرتىغا قايتتى . سەلىم بولسا ئۆزىگە ئوخشاش ھېچنېمىسى يوق يېتىم ۋە كەمبەغەل بالىلار بىلەن ئوتتۇرا مەكتەپ قۇرۇلۇشىدا ئىشلىدى . لېكىن ، گۈلنار يۈرتىغا كېلىپ ئىككى ھەپتە ئۆتمەي ، زېرىكىپ ئۆزىنى قويىدىغان يەر تاپالمايلا قالدى . ئاخىر ئۇ تەتىل ۋاقتى توشمايلا مەكتىپىگە قايتقانىدى . مانا ئەمدىلىكتە ، باغچە يوللىرىنى بىللە ئايلانغان ، قولۇاقلاردا بىللە ئۈزۈشكەن ، خىلۋەت جايلاردا مۇڭداشقان ، ھەتتا تەنەپپۇس ئارىلىقلىرىدىمۇ سىنىپىدىن چىقىقانچە پىچىرلىشۋالىدىغان ئاشۇ مۇلايىم يىگىتنىڭ ئۆزىنى يالغۇز تاشلاپ كېتىپ قېلىشى دەرۋەقە ئۇنىڭ ئۈچۈن دەپ ئېيتقۇسىز ئازاب ـ دە...
— ئاۋۇ بۇتەك ئولتۇرامسىز ؟ — دېدى گۈلنار باغچە فونتاننىڭ ئوتتۇرىسىغا ئورۇنلاشتۇرۇلغان ھەيكەلنى ئىما قىلىپ ، — يۈرۈڭ ، مائارىپ ئىدارىسىگە بارىمىز...
— توغرا ، جۈيجاڭ تۇنۇگۈن : «ئەتە سائەت ئون بىرلەردە ماڭا

بىر يولۇقۇڭ» دېگەندى. پەقەتلا ئۇنتۇپتىمەن.

سەلىم بىلەن گۈلنار مائارىپ ئىدارىسىنىڭ تال بوستانلىق سالقىن هويلىسىغا كىرگەندە، جۈيجاڭ ئىشخانىسىنىڭ ئالدىدىكى ئورۇندۇقتا ئېگىز بويلۇق، قارىمۇتۇق بىر كىشى ئولتۇراتتى.

— يولداش، جۈيجاڭ بارمىكىن؟ — دېدى سەلىم ئەدەپ بىلەن.

— بار، هاكىم بىلەن سۆزلىشىۋاتىدۇ، سىلەرمۇ جۈيجاڭنى ئىزدەپ كەلگەنمۇ؟

يۆلەنچۇكلۈك ئۇزۇن ئورۇندۇقتا ئولتۇرغان بۇ كىشى سەلىم بىلەن گۈلنارغا ئورۇن بوشتىپ نېرىغا سۇرۇلدى ـ دە، كىمگىدۇر ئاچچىقلىغاندەك «چىرت» قىلىپ ئالدىغا تۈكۈردى.

— سىلەرمۇ خىزمەت يۆتكىلىش توغرۇلۇق كەلگەنمۇ؟ — دېدى قارىمۇتۇق يىگىت.

— ياق، بىز ئوقۇش پۈتتۈرۈپ يېڭىدىن كەلگەن. ئۆزىڭىزچە؟

— هەي ...— دېدى يىگىت بۇرنىنى ئايىغى ئاستىغا «تىرت» قىلىپ قېقىپ قويۇپ، — بىر يىلدەك بولدى خىزمەت تاشلاپ ياتتۇق.

— نېمە ئۈچۈن؟

— ئەسلىدە مەن ناهىيىلىك ئوتتۇرا مەكتەپتە يالانما ئوقۇتقۇچى ئىدىم. «شتات بېرىمىز، مائاشىڭنى ئۆستۈرىمىز» دەپ قاراڭغۇ تاغ دېگەن كۇن چۈشمەس زىندانغا ئەۋەتىشتى، تۇمشۇق تىرەپ ئىككى ئاي ئاران چىدىدىم. كېيىن پېشىمنى قېقىپ يېنىپ كەلدىم.

— مائارىپ ئىدارىسىدىن نېمە دېدى؟ — سورىدى گۈلنار سەلىمگە مەنىلىك قاراپ قويۇپ.

— نېمە دەيتتى، مۇزاكىرە قىلمىدۇق، ئويلىشىپ باقايلى، ئەتە كەل، ئۆگۈن كەل بىلەن بۇگۈنگىچە سۆرىدى، — دېدى ئوقۇتقۇچى قوللىرىنى يېيىپ، — بولدى، ماڭا شتاتىمۇ بەرمىسۇن،

مائاشمنسمۇ ئۆستۇرمسۇن . شەھەردە بىرەر مەكتەپنىڭ ئىشچىلىقىنى بەرسۇن . تەرەتخانا ئادالىسامۇ مەيلى . لېكىن ، قاراڭغۇ تاغنى خۇدا كۆرسەتمىسۇن . كالا تېزىكى چوغىغا كۆمگەن ئارپا كۆمەچنى يېسەڭ ، قورسقىڭنى كۆپۈرۈپ ، كىشىلەر ئالدىدا ئىشەنچلىك ئولتۇرالمىساڭ... قوتۇرماق دېگەن بىرنەرسىسى بار ، ئۇنى يېسەڭ پۇتۇن كىرىپ پۇتۇن چىقىدۇ . تېخى باشلانغۇچ مەكتەپنىڭ ئاجرىتىپ بەرگەن سىنىپى بىر گۇندىخانا ، ئادەملىرىنى دېمەمسىز ، تۇرغان تۇرقى بىر ياۋايىلار... قىسقىسى ، ئانىسىنىڭ ئەمچىكىنى قاتتىق چىشلىگەن ئادەم قاراڭغۇ تاغقا باردۇ .

گۇلنار سەلىمگە «ئاڭلىدىڭمۇ ؟» دېگەندەك ، زەردە بىلەن بىر ئالىيىۋالغاندىن كېيىن ، جۇيجاڭ ئىشخانىسىنى ئىشارە قىلىپ ، ئۇنى جەينەكلەپ قويدى .

— ئۇلار سۆھبەتلىشىۋاتقان تۇرسا ، — دېدى سەلىم ئاستا پىچىرلاپ .

— ھېچنېمە بولمايدۇ ، كىرىۋېرىڭ ، ھاكىم بولسا تېخى ياخشى .

— بۇنداق قىلساق... سەت ئەمەسمۇ ؟

— ۋىيەي ، نېمانداق قىلىدىغاندۇ ئادەمنىڭ جېنىنى چىقىرىپ... بېرىڭ !...

ئائىلاج ئورنىدىن تۇرغان سەلىم دېرىزە ئالدىغا كەلدى . ئۇ ئىشخانا ئىچىدىن ئۇنلۇك ئاڭلىنىۋاتقان جۇيجاڭ بىلەن ھاكىمنىڭ سۆزلىرىنى ئاڭلاپ قالدى ـ ده ، يا ئالدىغا ، يا كەينىگە ماڭالماي تۇرۇپ قالدى . يۇرىكى ئامبۇردا قىسىۋاتقاندەك ئاغرىۋاتقان سەلىم ئۆز جايىدا ئۇن ـ تىنسىز جىم تۇراتتى ، لېكىن گۇلنارنىڭ زەردە بىلەن «سەلىم» دېگەن ئاگاھلاندۇرۇشىدىن چۆچۈپ قايرىلدى . ئۇ گۇلنارنىڭ تۇرۇلۇپ كەتكەن قاپاقلىرىغا قارىغانچە ئىشكنى چەكتى .

جۇيجاڭ سەلىمنى قىزغىن قارشى ئالدى . سەلىمۇ ئورنىدىن تۇرغان ھاكىم بىلەن قول ئېلىشىپ كۆرۈشتى .

جۇيجاڭ سەلمنى كرېسلوغا تەكلىپ قىلغاندىن كېيىن ، ئىستاكانلارغا جاي قويغاچ ، تەكەللۇپ بىلەن ھاكىمنى تونۇشتۇردى .

— بۇ كىشى ئابدۇرېشىت ھاكىم بولىدۇ . ناھىيىمىزنىڭ مائارىپ ۋە چارۋىچىلىق ساھەلىرىگە مەسئۇل .

سەلىم مۇرىسى كرېسلو يۆلەنچۈكى بىلەن تەڭلا تۇرغان ئېگىز بوي ، چوققا چاشلىرى چۈشۈپ ، چېكىلىرى سۇۋارى ئاقىرىپ كەتكەن كىشىنىڭ مۇلايىم تەبەسسۇم جىلۋىلىنىپ تۇرغان يۈزلىرىگە قارىدى .

— خوش ، قېنى چاي ئىچىڭ ، — دېدى ئابدۇرېشىت ھاكىم كۈلۈمسىرەپ ، — ئىسىم ـ فامىلىڭىز «سەلىمجان قۇربان»غۇ دەيمەن ؟

— شۇنداق .

— سىز ئانچە ـ مۇنچە شېئىر يازامسىز ؟

— قۇلاقلىرىغىچە قىزىرىپ كەتكەن سەلىم بېشىنى بىلىنەر ـ بىلىنمەس لىڭشىتتى .

— پاھ ! دۇرۇس ، دۇرۇس ، فىزىمات فاكۇلتېتىنى پۈتتۈرگەن بىر ئوقۇغۇچىنىڭ ئەدەبىياتتىمۇ كۆزگە كۆرۈنۈشى تېگىل ياخشى ئىشقۇ . ئىككى بىسلىق پىچاق مەن دەڭە ؟

— ئانچە ـ مۇنچە ھەۋەس قىلىپ...

— گۇلنار قىزمۇ سىز بىلەن بىر سىنىپتا ئوقۇغانمۇ ؟

— ياق ، ئۇ ئەدەبىيات فاكۇلتېتىدا ئوقۇغان...

ئابدۇرېشىت ھاكىم ناھىيىنىڭ مائارىپ ئىشلىرى ، قاراڭغۇ تاغقا قۇرۇلۇۋاتقان شۆبە سىنىپ ، بۇ چاغقىچە ئۇ يەردىكى بالىلارنىڭ ئوتتۇرا مەكتەپ قارىسىنى كۆرمەي كېلىۋاتقانلىقىنى تەپسىلىي سۆزلىدى ، ھەتتا قاراڭغۇ تاغنىڭ تەبىئىي شەرت ـ شارائىتى ، قاتناشنىڭ قولايسىزلىقىدىن گېزىت ـ ژۇرناللارنىڭمۇ بىرەر ئاي كېچىكىپ بارىدىغانلىقى ، ھازىرغىچە سىم توۋرۇكلىرى ئورنىتىشقىمۇ مۇمكىن بولماي ، سىمسىز تېلېفون بىلەن

ئالاقىلىشىدىغانلىقىغا قەدەر ھەممىنى يوشۇرماي چۈشەندۈردى .
— شۇنداق سەلىم ، — دېدى ھاكىم ئېغىر تىنىپ ، — بىر مىللەتنىڭ راۋاج تېپىشى ياكى خارابلىقىغا يۈزلىنىشى شۇ مىللەت ماتارىپىنىڭ گۈللىنىش ـ گۈللەنمەسلىكىگە چەمبەرچاس باغلانغان . بىلىكىم مېنىڭ بۇ تونۇشۇم مۇكەممەل ئەمەستۇ ، لېكىن مەن شۇنداق قارايمەن . خەير ئۆز سۆزۈمگە كېلەي ، قاراڭغۇ تاغ ۋەتىنىمىزنىڭ ئەڭ چەت چېگرا رايونى . ئۇ يەردىكى ئۆسمۈرلەر بىلىمگە تاشنا . ۋەتەن تۈپرىقىدا بۇنداق بىر ئاق چېكىتنىڭ مەۋجۇت بولۇپ تۇرۇشى ھەرقانداق ۋېجدانلىق كىشىنى ئېچىندۈرىدۇ . ئەسلىدە گۈلنارنىمۇ بارسۇن دېگەنىدىم ، لېكىن تۇرمۇش شارائىتى تۈپەيلىدىن جۈيجاڭ قېتىلمىدى .
سەلىم جۈيجاڭ ، ھاكىملار بىلەن خوشلىشىپ چىققاندا ، چۈشلۈك تاماق بولۇپ قالغانىدى . ئۇ گۈلنارنىڭ چىرايىغا تىكىلىپمۇ قارىيالماي ئاسفالتلىق كوچىلاردا بىرەدەم ئايلاندى ، كېيىن قىزىق دەرۋازىدىكى كىچىك بىر ئاشخانىغا كىرىشتى . يېڭىدىن پەيدا بولغان بۇ كىچىك ئاشخانىلار تولىمۇ ئاۋات ئىدى . بىر ـ ئىككى ئايالنىڭ تارسىلدىتىپ لەغمەن سېلىشى ، ياش يىگىتنىڭ مانتا سانىشى ، خېرىدارلارنىڭ ۋاڭ ـ چۈڭلىرىنى ئۇنىئالغۇدىن چىقىۋاتقان داڭلىق خەلق سەنئەتچىسى مەڭلىكخانىنىڭ جاراڭلىق ناخشىسى بېسىپ چۈشمەكتە ئىدى .

سېرىق سۆگەت سىيرىلدى ،
سىيرىلىشنى كىم بىلگەن ؟
بىز ئىككىمىز ئامراقتۇق ،
ئايرىلىشنى كىم بىلگەن ؟

گۈلنار ئېغىر ئۇھ تارتىپ قويدى . ئۇ كۆڭلىدىكى گەپ ـ سۆزلىرىنى قانچە ئېزىپ ئىچۈرسىمۇ سەلىمنى جۈيجاڭ قېشىغا قايتا كىرىشكە كۆندۈرەلمىدى .

— «كەلمىگەن تەلەيدە ئاناڭنىڭ ھەققى بارمۇ» دەپ ئەجەبمۇ تەلەيسىز ئىكەنمەن ، — دېدى گۈلنار زەردە بىلەن پىچىرلاپ ، — قوتۇرماچمۇ يەپ باقارسىز ، ئارپا كۆمىچمۇ— ... گۈلنار پوسۇققىدە كۈلۈۋەتتى ، — ئۇ چاغدا پىداكارلىقىڭىزمۇ توزغاقتەك توزۇپ كەتمىسە...

— بولدى ، — دېدى سەلىم خورسىنىپ ، — ئەمدى جۈيجاڭنىڭ قېشىغا ھەرگىز كىرمەيمەن...

سەلىم گۈلنارنىڭ دوق بىلەن ئېيتقان سۆزلىرىنىمۇ ، مەسخىرىلىك كۈلۈشلىرىنىمۇ ئاڭلىمىدى . ھامان ئۇ جۈيجاڭنىڭ «قوشۇلماي ھەددىمۇ ، سەلىمجان ئوڭچىنىڭ بالىسىكەن» دېگەن سۆزلىرىنى ئىچىدە تەكرارلايتتى . ئۇ بۇ سۆزلەردىن بىر ئۆمۈر پىشانىسىگە پۈتۈلگەن ئېغىر قىسمەتنى ، تەقدىرنىڭ بېسىلغان قارا تامغىنى كۆرگەندەك بولغانىدى . «قالپاقنى قامچا قىلىپ ئۇنى تاغقا پالاپسىز ـ دە» دېگەن بۇ سۆز ئۇنىڭ مىسكىن قەلبىنى ئاۋۇندۇرغان بولسىمۇ ، يەنىلا ھازىرغىچە تارتىپ كەلگەن دەرد ـ ھەسرىتى ئېسىدىن چىقمىغانىدى .

— ئادەم بىر دەملىك يۈزىنى ئايىغان بىلەن ، كېيىنچە ئارپا مونىكى گالدىن ئۆتمىكى تەسكە چۈشسە ، پۇشايمانىنى ئالدىغان قاچا تېپىلماس . بولمىسا ئابدۇرېشىت ھاكىمنىڭ ئۆيىگىلا كىرىڭ .

— ھاكىمنىڭ ؟ ئۇ... ئۇ سىزنىمۇ بارسۇن دېگەن ، جۈيجاڭ قوشۇلمىدى .

— مېنى ؟ !

گۈلنارنىڭ چوققىسىدىن كىرگەن تىترەك تاپىنىدىن چىقىپ كەتتى . ئۇ مۇدىر قىيناغىسىغا ، جۈيجاڭغا «شەھەردە تۇرغۇم بار» دەپ ئالدىنئالا ئەسكەرتىپ قويغانلىقىغا ، قىسقىسى ئۆزىنىڭ دانىشمەنلىكىگە ئىچىدە ئاپىرىن ئوقۇدى . لېكىن ئۇ بۇ سوغۇق خەۋەرنىڭ زەربىسىدە ئۇنى ئىچىگە چۈشۈپ ، خۇددى يامغۇردا قالغان چۈجىدەك تۇگۈلۈپلا قالغانىدى .

— نېمە بولدىڭىز ؟

— ھېچ... ھېچنېمە ، قۇلاق سېلىڭ ، — دېدى گۈلنار ئۇنئالغۇنى ئىما قىلىپ ، — ئەجەب قىزىق...

مەكتىپكە ئاجايىپ شوخ ناخشىسى ئاشخانىنى كۆتۈرۈۋەتكەندى :

ئىشىك ئالدى جۇسەيلىك ،
سەيلىمىسەكمۇ سەيلەكلىك .
سەن قارىمىساڭ ياريم ،
يېنىمدا بىرى پەيلەكلىك .

بىرىنچى باب

تاغ يوللىرى

ئۇزۇندىن - ئۇزۇنغا سوزۇلغان ساي... پەقەت گۈڭگا تاغلار تەرەپتىن كېلىۋاتقان سەلكىن شامال يۇمىلىتىپ يۈرگەن قامغاقلارنى بىرەر ھايۋان ياكى جەسەتمىكىن دەپ ئاسمانىنىڭ قەھرىدە لەيلەپ يۈرگەن بىرنەچچە قارا تازنى ھېسابقا ئالمىغاندا، بۇ زېرىكەرلىك سايدا نە بىر تال گىياھ، نە بىر تال تاش كۆرۈنمەيتتى.

قوتاز ئۈستىدە چوقچىيىپ ئولتۇرغان سەلىم كارۋان بېشىنىڭ: «بۇرۇن ئۇلاغ بىلەن ئون بىر كۈنلۈك يول ئىدى. ھازىر

گۈڭشىغا ماشىنا قاتنىيالايدىغان بولغاندىن بېرى ئىككى كۈنلۈك بولۇپ قالدى» دېگەن سۆزىنى ئويلاپ ۋە يول بويلىرىدىكى ئاقىرىپ كەتكەن ئات ـ ئېشەك سۆڭەكلىرىنى، يېتىمسىراپ چوقچىيىپ تۇرغان مۇساپىر قەبرىلىرىنى كۆرۈپ، ئېغىر خىياللارغا پاتتى. لېكىن، تۆشۈك ۋە تورۇملىرى تەييارلىنىپ چاتسىلا بولىدىغان پارتىلار ئارتىلغان قوتازلار گويا سەلىمگە: «ھەيران بولما، ئاتا ـ بوۋىلىرىڭ بۇ يوللاردىن ئاز ئۆتكەنمۇ؟ قارىغىنا يوللارغا! تېخى قۇرۇمىغان تېزەكلەرمۇ تۇرۇپتىغۇ!» دېگەندەك، كولدۇرمىلىرىنى جاراڭلىتىپ خىيالىي مېڭىشاتتى.

كۈن قايرىلىش بىلەن، كارۋان بىر داۋان ئالدىدا توختىدى.

— ئىنى، — دېدى يۈزىنى خۇددى تارغاقتا تارىغاندەك قورۇق بېسىپ كەتكەن كارۋان بېشى، — پەلەك داۋىنىغا كەلدۇق، قارىسىلا...

— سەلىم داۋانغا قارىۋىدى، بېشى ئايلانغاندەك بولدى. چۈنكى، داۋان غوللىرىدا تۈتەكلىشىپ، ئېسىلىپ تۇرغان بۇلۇتلار داۋاننىڭ چوققىسىنى كۆرسەتمەي قويغانىدى...

— نېمىگە ھاڭۇبقىپ تۇرىدىلا، چۈشۈپ ئۆزلىرىنى تەڭشۈالسىلا. قاراڭغۇ چۈشكۈچە جىنكۆچتىگە بېرىۋالايلى...

سەلىم قوتازدىن چۈشۈپ ماڭالمايلا قالدى. ئۇنىڭ يوتىلىرى سىرقىراپ ئاغرىپ، بېشىمۇ چىڭقىلىپ كەتكەنىدى.

— ئىنى، — دېدى كارۋان بېشى بىر سىقىم قارىئۆرۈك قېقىنى سەلىمگە بېرىپ، — داۋانغا ياماشقاندىن كېيىن شۇمۇپ ماڭسىلا، بولمىسا ئىسلاپ قالىدىلا.

— ئىسلاپ؟

— ھە ئىسلاپ، ئادەم بوغۇلۇپ، بىر يولىلا ئەرشكە چىقىپ كېتىدىغان ئىش بار.

دەرۋەقە قوتازلار كۆتۈرۈلگەنسېرى سەلىم نەپەس ئالالمايۋاتقاندەك بوغۇلۇشقا باشلىدى. ئۇنىڭ پۇت ـ قوللىرى چېقىپ تاشلۇۋەتكەندەك بوشىشىپ، ھالسىزلىنىپ كەتتى. ئۇ يۇمىلاپ

كەتمەسلىك ئۈچۈن قوتازغا چىقىپ چاپلىشىۋالدى .

جىنكۆچىتىدە تۇنەپ قالغان كارۋان ئەتىسى سەھەردە قوزغالدى . سەلىم ئارتىق ئارتىلغان قوتازلارنى كۆزدىن كەچۈرۈپ ، پارتىلارنىڭ ساق ئىكەنلىكىگە كۆزى يەتكەندىن كېيىن ، قوتازغا مىندى .

سەلىم قوتاز ئۈستىدە كېتىۋېتىپ سىرلانغان پارتىلارغا قارىۋىدى ، كىچىك چېغىدىكى بىر ئىش ئېسىگە كەلدى ، گۈلنارنىڭ «تەقسىمات دېگەن قانۇن ئەمەس» دېگەن سۆزى كۆڭلىدىن كەچتى .

ئۇنىڭ باشلانغۇچ مەكتەپتە ئوقۇۋاتقان چېغى ئىدى ، سىنىپتىكى يېڭى پارتىلار يېتىشمەي كونا پارتىدىن بىرنى ئەكىرىشتى . لېكىن ، ئوقۇغۇچىلار سقىلىپ ئولتۇرۇشقا رازى بولدىكى ، ئۇلارنىڭ بىرىمۇ كونا پارتىغا چىققىلى ئۇنمىدى . مۇئەللىم ئاخىر نېمىلا دېسە ئۇن ـ تىنسىز ماقۇل دەيدىغان سەلىمگە قاراپ دېدى :

— سەلىم ، سەن چىقامسەن ؟

سەلىم ئۇن چىقارماي پوپكىسىنى كۆتۈرگىنىچە كونا پارتىغا بېرىپ ئولتۇردى .

— مانا ، ياخشى ئوقۇغۇچى دېگەن تەقسىماتقا بويسۇنىدۇ ، — دېدى مۇئەللىم .

شۇنداق ، سەلىم كىچىكىدىن تارتىپ «ياق»نى بىلمەيتتى . بۇ بەلكىم ئەتىرەتتە يۈرەكئالدى بولۇپ قالغان مومىسىنىڭ ئۇنىڭغا قالدۇرغان مىراسىدۇر . ئۇ ئالىي مەكتەپتىكى ئوقۇتقۇچىسى ئابدۇقادىرغىمۇ : «ۋەتەننىڭ ئېھتىياجىغا بېرىگە بارىمەن . پارتىيە ـ خەلق بىلەن سودىلىشىپ ئولتۇرمايمەن» دېگەنىدى .

— ئىنى ، — دېدى كارۋان بېشى ئارقىسىغا بۇرۇلۇپ ، — مىڭكېچىككە كېلىپ قالدۇق . مەزمۇت ئولتۇرسلا !

«مىڭكېچىك» خۇددى ئوتتۇرىدىن تىلغاندەك كۆرۈنىدىغان تىك ئىككى تاغ ئوتتۇرىسىدىكى جىرا بولۇپ ، ئۇ جىرادا ئادەم بېلىدەك سۇ يىلان ئىزىدەك تولغىنىپ ئاقاتتى ، قوتازلار ئۇزۇلمەي سۇ

كېچىپ ، بىر ئوڭغا ، بىر سولغا ئۆتەتتى .

— تاغا ، بۇ راستتىنلا مىڭكېچىكمۇ ؟

— ئۇنىسى نامەلۇم ، لېكىن ئىنى ، كېچىك دېگەن بۇ يەردە ئىستىنىڭ قۇرۇتىدەك كۆپ . سۇ ھازىر ئاز ، ئەمما ئالتىنچى ، يەتتىنچى ئايلار كېلىپ باقسۇنچۇ ، ئەجدىھادەك سۇرەن سېلىپ كەلگەن كەلكۈن بۇ جىرانى لىقمۇ لىق قاپلايدۇ . ئۇ چاغدا بۇ جىرادىن ئادەم تۇرماق ، ئىنس ـ جىنمۇ ئۆتەلمەيدۇ .

سەلىم كەڭلىكى بار ـ يوقى ئىككى غۇلاچلا كېلىدىغان ، لېكىن ئىككى ياندىكى تاغنىڭ چوققىلىرىنى كۆرگىلى بولمايدىغان بۇ سۇرلۇك جىرانىڭ كەلكۈن ۋاقتىدىكى ھۆركىرەشلىرىنى كۆز ئالدىغا كەلتۈرۈۋىدى ، ۋۇجۇدى سىلكىندى . ئۇ قورقۇنچلۇق مەنزىرىنى كۆز ئالدىدىن ھەيدەش ئۈچۈن ، كېچىكلەرنى سانىشقا باشلىدى :

— بىر... ئىككى ... ئۈچ...

ئىككى يۈز يىگىرمە يەتتە دېگەن سانىق ئۇنىڭ ئاغزىدىن بىلىنەر ـ بىلىنمەس ھالدا چىقتى . چۈنكى ، ئۇ قوتاز ئۈستىدە مۈگدەپ قالغانىدى .

— «خارت ! ... » قىلىغان قاتتىق ئاۋاز سەلمىنى چۆچۈتۈۋەتتى . ئۇ كۆزىنى ئېچىپ ، ئۆزلىرىنىڭ ئاجايىپ ھەيۋەتلىك قارا تاغ باغرىدا تۇرغانلىقىنى كۆرۈپ ، بېشى ئايلانغاندەك بولدى ـ دە ، قارا دۈدەك ھۆرپىيىپ تۇرغان بۇ تاغلارنىڭ كۆز يەتكۈسىز چوققىلىرىغا قارىدى . ئۇنىڭغا ئاسماننىڭ كۆك روجەكلىرى ئالمىقاندەكلا كۆرۈندى . ئالدىدىكى تېگى كۆرۈنمەس ھاڭدىن بولسا بىر ئۆرلەپ ، بىر پەسىيىپ تۇرغان ئاپئاق تۇمانلار ئىچىدە لەپەڭشىپ تۇرغان ئاسما كۆۋرۈك ئايان بولاتتى . «خارت» قىلغان ئاۋاز ئەنە ئاشۇ ھاڭدىن كېلىۋاتاتتى .

— ئىنى ، — دېدى كارۋان بېشى يەرگە چۈشۈپ ، — كۈلا كۆۋرۈككە كەلدۇق . يەرگە چۈشسىلە ، كۆزلىرىنى تېڭىپ ئۆتكۈزمىز...

— نېمىشقا؟ — سەلىم قورقۇپ كەتتى.
— باشلىرى ئايلىنىپ، ھاڭغا ئۇچۇپ كېتىدىلا!
— ياق!— دېدى سەلىم كەسكىن رەت قىلىپ، — مەن... مەن... ئۆتەلەيمەن!
— ئۇنداق بولسا ئەكەلسىلە قوللىرىنى!
كارۋان بېشى سەلىمنىڭ قولىنى تۇتۇپ يېتىلەپ ماڭدى. ئەينەكتەك سىلىق ئىككى تاغنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى بۇ تېگى كۆرۈنمەس ھاڭدا تاغ ئېقىنى غەزەپ بىلەن گۈلدۈرلەيتتى، ئېقىننى بىر قىزىل تاغ توسۇپ تۇرغاچقا، يول تاپالمىغان سۇ قاپقانغا چۈشكەن يىرتقۇچتەك شۇنداق شىددەت بىلەن پىرقىرايتتىكى، ئۆركىشى ھەتتا كۆلا كۆۋرۈككىچە كۆتۈرۈلەتتى ۋە «خۇرت... خۇرت... خارت!» قىلغان قورقۇنچلۇق ئاۋاز بىلەن تەڭ قىزىلتاغ ئۆڭكۈرىگە قاپلىشىپ كىرىپ كېتەتتى...
— يۈتمىغا قارىمىسىلا، زىيىنى بار، — دېدى كارۋان بېشى سەلىمنى ئەسكەرتىپ.
كارۋان كۆلا كۆۋرۈكتىن ئۆتۈپ بولۇشى بىلەن سەلىم ھاڭ ئاستىغا ئېڭىشىپ قارىدى. ئەمدىلىكتە قورقۇنچلۇق قاينام ھاسىل قىلغان سۇ كۆرۈنمەيتتى. «خارت - خۇرت» ئاۋازلارمۇ ئاڭلانمايتتى. پەقەت كۈموش رەڭ تۇمانلار ئارىسىدىن تاغ يۈتمىسى غۇۋا كۆرۈنۈپ تۇراتتى. ئەگەر يۈك ئارتىلغان بىرەر ئۇلاغ ياكى ئادەم چۈشۈپ كەتسە قۇتۇلدۇرۇش ئۈياقتا تۇرسۇن، قايرىلىپ قاراشقىمۇ بولمايدىغانلىقى، ئۇلارنىڭ يۈتمىنىڭ قانداقتۇر قاراڭغۇ ئۆڭكۈرلىرى ئىچىدە غايىب بولىدىغانلىقىنى كۆز ئالدىغا كەلتۈرگەن سەلىمنىڭ تېنى شۇركۈنۈپ كەتتى.
قۇياش خۇددى ھەرە چىشىدەك قاتمۇ قات تاغ تىزمىلىرىنىڭ ئارقىسىغا چۆككەندە، كارۋان قاراڭغۇ تاغ ئېتىكىگە يېتىپ كەلدى. قوتازلار قاراڭغۇ تاغ جىلغىلىرىدا پەس يانباغىرنى بويلاپ، خۇددى قازان ئىچىگە چۈشۈپ كېتىۋاتقان چۈمۈلىلەردەك كېتىپ باراتتى.
يول بويلىرىدىكى قىزىل مارجاندەك غۇژمەك - غۇژمەك

ساڭگىلىشىپ تۇرغان ئالىقاتلار ، ھەرخىل ئېچىلىپ كەتكەن گۈل - گىياھلار سەلىمنىڭ كۆڭلىنى لاپپىدە يورۇتقاندەك بولدى . ئۇ توپ - توپ بولۇپ ئولتىشۋاتقان قوتاز ، كالىلارغا ، ئانىسىنىڭ ئەمچەكىنى تىزلىنىپ تۇرۇپ زوق - شوق بىلەن ئېمىۋاتقان قوزىلارغا ۋە ئوت بىلەن قاپلانغان يانباغىرلارغا ، قاراڭغۇ قاپتاللارغا تويماي قارايتتى . تاغ شامىلى ئۇنىڭ يۈرەك تارىلىرىنى تىترىتىپ ، قايسىدۇر بىر جىلغىدىن راۋابنىڭ مۇڭلۇق ئاۋازى بىلەن پادىچىنىڭ سوزۇپ ئېيتقان ناخشىسىنى ئۇچۇرۇپ كېلەتتى :

ھوي...
يارىم يوقلاپ كەلدىيا ،
پىنھاندا كۆمەچ بەردىيا .
جادۇ كۆزىدە جان ئېلىپ ،
ئوتقا تاشلاپ كەتتىيا...

كۆز باغلىنىش ئالدىدا ئۇلار يۇلغۇن چۈشقىلىرىدا ، توغراق شاخلىرىدا توقۇلغان قاشلار ، پاخال ساتمىلار بىلەن چىتلانغان پاكار ئۆيلەر تارقاق ئورۇنلاشقان مەھەللىگە كىرىپ كېلىشتى .

يول ئاغزىدا تاغلىقلارغا خاس كىيىنگەن ، قارا قوتاز تېرىسىدىن تىكىلگەن چورۇقى ئۇستىدىن تىزلىرىغىچە چىڭ قىلىپ يۇڭ جاۋا يۆگىگەن ، جاۋا تۇگمىچىدىن ئىككى تال كۆك مارجان ساڭگىلاپ تۇرغان بىر كىشى تۇراتتى . ئۇ پور رەڭ چىبەرقوت چاپىنى ئۇستىدىن باغلىۋالغان قارا پوتىسىنى تۇتقان ھالدا يوغان گەۋدىسى ، ئېگىز بويى ، قامەتلىك بەستىنى نامايان قىلغاندەك تىك تۇراتتى . بىر قوينىڭ تېرىسىنى پۈتۈنلا ئارتىۋالغاندەك كۆرۈنىدىغان يوغان سالۋا تۇمىقى ئۇنىڭ سېرىق ساقال بېسىپ كەتكەن مىس رەڭ چىرايىنى قوشۇقتەك كۆرسىتىپ تۇراتتى . كارۋان بېشى قوتازنىڭ چۈلۈۋۇرىنى تاشلىۋېتىپ ، ئۇنىڭ ئالدىغا يۈگۈرۈپ باردى .

— ئەسسالامۇئەلەيكۈم ، دادۇيجاڭ ...

— ئاللا ئانكىسى ، كېلىش سايما[1] ؟ئىككى كۈن بولدى كۆزۈم يولدا . قانداق مۇئەللىم ، بالا تىنچ ـ ئامانلىقمۇ ؟

دادۇيجاڭ سەلمىنى قولتۇقلاپ قوتازدىن يەرگە چۈشۈردى .

— ھىم ، مۇئەللىم بالا ، ساق كەلدىڭمۇ ؟ — دېدى دادۇيجاڭ سەلمىگە سىنچىلاپ قاراپ ، — ۋۇي سەن تېخى سېرىق تۇكىدىن ئايرىلمىغان باچكا ئىكەنسەنغۇ ؟ ھە ، بوپتۇ كېيىنچە ساقال ـ بۇرۇتىمۇ چىقىپ قالار . قېنى ، ھەركەتلەن ، سۆڭەكلىرىڭ قاراسلىسۇن ، ئات ـ جۇنۇڭ سەلمىغۇ دەيمەن ، ئابدۇرېشىت ھاكىم ماڭا تېلېفون سوققان .

سەلىم بۇ تاغلىق مەھەللىگە ئاياغ قويار ـ قويمايلا ئۆزىنى سەنلەپ تۇلۇمدىن توقماق چىققاندەك گەپ قىلىۋاتقان قوپال دادۇيجاڭغا ئاچچىقى كەلدىمۇ ياكى ئۆزىنى گويا قارا كوزىنىڭ ئىچىگە چۈشۈپ قالغاندەك ھېس قىلدىمۇ ، ئاسمان تىرەپ تۇرغان ھەيۋەتلىك تاغلارغا ، ھېلىلا ئۆرۈلۈپ كېتىدىغاندەك كۆرۈنىدىغان ، تاشلار بىلەن قىڭغىر ـ قىيىسىق قوپۇرۇلغان تاملارغا ، كالا تېزىكى ھىدىنى دىماغقا ئۇرۇپ خۇش ياقمىغاندەك چىقىۋاتقان ئىسلارغا قاراپ مۇڭلىنىپ تۇرۇپ قالدى .

— ھە ، گەپ قىلمايسەنغۇ ؟ بۇ يەرلەر شەھەرگە ئوخشىمامدىكەن ؟ نېمىگە قورقاتتىڭ ، كېيىنچە كۆنۈپ قالسەن .

دادۇيجاڭ قولىنى كاناي قىلىپ كىمنىدۇر چاقىردى . ئۇنىڭ دەز كەتكەن تەشتەكتەك جىغىلداپ چىقىدىغان بوم ئاۋازى بۇ تاغ مەھەللىسىنى كېزىپ ئۆتتى .

— ھا... ي چوقال ! ئىدىرىس دەيمەن !

قايسىدۇر بىر ئىشىك خۇددى تاختايدىن داتلاشقان مىخنى سۇغۇرغاندەك «غىچ» قىلىپ ئېچىلىپ ، «ئو !» دېگەن ئاۋاز كەلدى . ئارقىدىن كۆڭلىكىنىمۇ كىيمىگەن ، ئېگەكتىن تارتىپ تاكى تامبال بېغىغىچە چاڭگا تۇك بېسىپ كەتكەن ، ئۆزى توپتەك يۇمىلاق بىر كىشى ھاسىراپ چىقىپ كەلدى . ئۇ يېتىپ كەلگۈچە ،

---

① كېلىشىڭ ھازىرمۇ ، كېلىشىڭ ئەمدىمۇ ؟

دادۇيجاڭ «ھەي بۇ كاتىپنى!» دەپ قويدى.
— قارا ئىدىرىس، — دېدى ئۇ ئېيىقىقا ئوخشايدىغان كاتىپقا، — بۇ بىزگە كەلگەن مۇئەللىم بالا. بۇ لاقا ـ لۇقمانلارنى بىزنىڭ ئۆيگە ئاپىرىشىپ بەر.
— خوش...
— مەكتەپكە بارمايمىزمۇ؟ — دېدى سەلىم ھەيران بولۇپ.
— بۇگۈنچە بىزنىڭ ئۆيدە تۇنەيمىز. مەكتەپكە خۇدا خالىسا ئەتە بارىمىز. پېقىرنىڭ غەمخانىسىنى كۆرۈۋال. مېنىڭ ئېتىم داۋۇت، لەقىمىم گوندار.
داۋۇت گوندار چامادانىنى قۇچاقلىغىنىچە يول باشلاپ ماڭدى. ئۇ ئىشىك ئالدىنى ئاپئاق ئازغان گۈللىرى قاپلاپ كەتكەن ھويلا ئالدىدا توختىدى ۋە ئىشىك زەنجىرىنى شاراقلاتقىنىچە ۋارقىرىدى:
— ھاي تۇمەن! تۇمەن دەيمەن...
ھويلا ئىچىدىن «ئو» دېگەن ئالدىراپ قايتۇرغان جاۋابتىن كېيىن ئون ئۇچ ـ ئون تۆت ياشلاردىكى بىر ئوغۇل بالا يۈگۈرۈپ چىقتى. ئۇ سەلىمگە چەكچەيگىنىچە قاراپ قالدى.
— نېمە يانچۇقلىرىڭنى دوۋساقتەك كۆپتۇرۇۋالدىڭ؟ قاچانلا بولسا تاش يىغىسەن، ھاماقەت. بۇ شەھەردىن كەلگەن مۇئەللىم بولىدۇ.
بالا سەلىمنىڭ قولىدىكى سومكىسىنى تارتىنىپقىنا ئالدى ـ دە، ھويلىغا قاراپ يول باشلاپ ماڭدى.

سىرلىق تۇگۈن

قاراڭغۇ تاغ مەھەللىسى «تىكىلەك مەھەللىسى» دەپمۇ ئاتىلاتتى. بۇ نام بەلكىم قۇم توپلىق، ئەگرى ـ بۇگرى بۇ كوچىنىڭ ئوتتۇرىسىدا «تىكىلەك قورام» دەپ ئاتالغان قارا تاشنىڭ چوقچىيىپ تۇرغانلىقىدىن كەلگەن بولسا كېرەك. داۋۇتنىڭ ئازغان گۈللىرى قاپلاپ كەتكەن ھويلىسى كوچىنىڭ ئاياغ ئۇچى بولۇپ،

بۇ يەردىن مەھەللە باشلىناتتى...

ئەتىگەنلىك ناشتىدىن كېيىن ھويلىدىن چىققان داۋۇت گونداز سەلىمگە ئۆزى باشقۇرۇۋاتقان دۇنيانى كۆرگەزمە قىلغاندەك، مەھەللىدىكى ھەربىر ئۆي ۋە قورۇنى تونۇشتۇرۇپ ماڭدى.

— مانا بۇ دۇكان، — دېدى داۋۇت ئانچە ئۇزۇن ماڭمايلا قوش قاناتلىق بىر ئىشىكنى كۆرسىتىپ، — نەرسە - كېرەك ئالغۇچ كەلسە، «ئابدۇللا پرىكازچىك» دېسەك ئىچكەركى قازىنقىدىن يۇگۇرۇپ چىقىدۇ.

— دۇكان سائەت نەچچىلەردە ئېچىلىدۇ؟

— ئۇنىڭ سائەت - پائەت بىلەن چاتىقى يوق ... — دېدى داۋۇت ئىشكىلىرىگە كىگىز مىخلۇۋېتىلگەن بىر ئىشىك ئالدىدا توختاپ، — بۇ بولسا ئاخشامقى ئىدىرىس چوقالنىڭ تېلېفونخانىسى ھەم دادۇي ئىشخانىسى. ئۇنىڭ يېنىدىكى غارال بېكىتىلگەن ئىشىك ئاتخانا. ئۇلاغ لازىم بولسا، ئات باقاردىن سورا!

سەلىم تېلېفونخانىنىڭ ئۆگزىسىدىكى ئاپتاپتا ئاقىرىپ كەتكەن قوپال ياغاچقا ئورنىتىلغان ئىككى ئاچماق ئانتېننىغا ۋە ئىشىكتىكى ئۆڭۈپ رەڭگىنى يوقاتقان كىگىزلەرگە قاراپ قالدى.

— مانا بۇ دوختۇرخانا، لېكىن ئۇچ يۈز ئاتمىش كۈن مۇشۇنداق قۇلۇپلاقلىق تۇرىدۇ.

— نېمە ئۈچۈن!

چۈنكى، دوختۇرىمىز يايلاقلارنى ئارىلاپ يۈرىدۇ، تاساداپىي يامغۇر - يېشىن، شۇرغانلاردا قېلىپ ئۆيىگە كېتەلمەي قالغاندا، بۇ يەردە قونۇپ قالىدۇ.

سەلىم قۇلۇپلانغان ئىشىك ئالدىدىكى قۇم توپىغا چۈشكەن قوي — كالىلارنىڭ تۇياق ئىزلىرىغا، قۇرت - قوڭغۇزلارنىڭ ھەرخىل گۈلدار يوللارنى سىلىۋەتكەنلىكىگە قاراپ، يازدىن بېرى بۇ ئۆيگە بىرەر ئادەم قەدەم باسمىغانلىقىنى جەزم قىلدى.

داۋۇت تىكىلەك قورامنىڭ يېنىدا توختاپ، مەھەللىنىڭ ئۇ چېتىدىكى دۆڭلۇكتە چوقچىيىپ تۇرغان ئۆينىڭ مەسچىت

ئىككەنلىكىنى ، ئۇ يەردىن قوتۇلۇش مەھەللىسىدىكى باشلانغۇچ مەكتەپكە بارغىلى بولىدىغانلىقىنى ئېيتقاندىن كېيىن ، ئوڭغا بۇرۇلۇپ مەھەللە بىلەن تاغ باغرىغا يېڭى سېلىنغان شۆبە سىنىپ ئوتتۇرىسىدىكى پەس تاشلىق سايغا چۈشتى . بىر تەرىپى تاغقا يانداشقان بۇ تاشلىق ساي تاساي جىلغىسىدىن باشلىنىپ تىكلەك مەھەللىسىدە ئاياغلىشاتتى . داۋۇت بىلەن سەلىم سايدىن ئۆتۈپ زەڭگەر بۇلاققا كەلگەندە ، بىردەم ئارام ئالدى .

— مانا بۇ زەڭگەر بۇلاق ، — دېدى داۋۇت سۈيى ئاچ ھاۋا رەڭ جۇلالىنىپ تۇرغان بۇلاقنى كۆرسىتىپ ، — كۈن تاغدىكى قار ـ مۇزلار ئېرىگۈدەك دەرىجىدە قىزىمىغۇچە ، بىر مەزگىل سۇ قىس بولىدۇ . ئۇ چاغدا تاغلىقلار كۆمۈڭالغان مۇزلىرىنى ئېرىتىپ ئىچىدۇ . شۇڭا ، مەكتەپ سۈدىن قىسلىمسۇن دەپ بۇ يەرگە سېلىنغان . بۇ زەڭگەر بۇلاق قىشمۇ ياز مۇشۇنداق شىرىلداپ تۇرىدۇ .

داۋۇت گونداز سەلىمنى مەكتەپكە باشلاپ كەلگەندە ، ۋاقىت خېلى بىر يەرگە بارغان بولسىمۇ ، كۈن تېخى تاغلار ئارقىسىدىن كۆتۈرۈلمىگەنىدى . مەكتەپ شىغىل توپلىق تاغ باغرىغا جايلاشقان بولۇپ ، بۇ يەردىن پەستىكى مەھەللىنىڭ رەتسىز كوچىلىرى ۋە ھويلىلاردا قەد كېرىپ تۇرغان قورام تاشلار كۆرۈنۈپ تۇراتتى . ئارقا تەرىپى چېپىپ چۈشۈرۈلۈپ تەبىئىي ھويلا شەكىللەنگەن بىر پارچە يالاڭلىققا سېلىنغان سىنىپ ـ ياتاق ، ئاشخانا ۋە ئىشخانىدىن (بۇلار ئىشخانا ، ياتاق ، ئامبار ، تەجرىبىخانا ۋەزىپىسىنىمۇ ئۆتەيتتى) ئىبارەت بىر يۈرۈش ئاددىي قۇرۇلۇش ئالدىدا ئىككى كىشى پارتىلارنى چېتىۋاتاتتى .

— تونۇشۇۋېلىڭلار ، — دېدى داۋۇت سەلىمنىڭ مۇرىسىگە يوغان ۋە كۈچلۈك قولىنى قويۇپ ، — يېڭى كەلگەن مۇئەللىم — سەلىم .

ئۇلار سەلىم بىلەن قورۇنۇپقىنا كۆرۈشۈپ قويدى .

— بۇ كىشى ، — دېدى داۋۇت ئۇرا كۆز ، بۇرنى بىلەن

ئېڭكى بەس تالاشقاندەك ئۇچلۇق ، ئوتتۇرا ياشلىق كىشىنى كۆرسىتىپ ، — شەھەردىن چىققان ياغاچچى ئۇستام سېيىت . ئوقۇش باشلانغاندا ناۋاي ھەم ئاشپەز . قىسقىسى ، ھەممىلا ھۇنەرنى يامىدايدۇ . بۇ كىشى ، — دېدى ئۇ ئېگىز قاسقانلىق كۆرپە تەلپەك ، قارا چىبەرقوت شىم - پاچان كىيگەن ، بۇغداي ئۆڭلۈك يېشى ئوتتۇزلار ئۆچۆرسىدىكى كىشىنى تونۇشتۇرۇپ ، — باشلانغۇچ مەكتەپتىن ئۆستۇرگەن مۇئەللىم — قادىر .

ئۇلار سىنىپنى كۆزدىن كەچۈرگەندىن كېيىن ، ياتاقتا كىرىشتى . ئەسلىدە بىر ئېغىزلىق سېلىنغان بۇ ياتاق ئوتتۇرىدىن بۆلۈپ ئىككى قىلىنغانىدى . كارىۋات ئورنىغا قوپال تىلىنغان تاختايلاردىن سۇپا ئورنىتىلغان بۇ ئوغۇل - قىزلار ياتاقلىرىنىڭ قۇرۇمىغان تام سۇۋاقلىرىدا سېرىق ۋە نەمجان ئارپا مايسىلىرى بىخلىنىپ تۇراتتى .

— ھازىرچە بۇ ئىشخانا سېنىڭ ياتقىڭ بولىدۇ ، — دېدى داۋۇت ئوقۇغۇچىلار ياتقىغا يانداش سېلىنغان ئۆيگە كىرىپ ، — قادىرنىڭ بولسا ئۆز ئۆيى بار .

— بالا قوبۇل قىلىشنى تېزرەك باشلىمىساق ، كېچىكىپ قالىمىز ، — دېدى سەلىم ئۆي ئوتتۇرىسىدا تۇرغان ئۇستەلگە يۆلىنىپ .

— ھە توغرا ، بالىلارنى تىزىملاپ چىقتىڭمۇ ؟ — دېدى داۋۇت قادىرغا قاراپ .

— ئۆزلىرى دېگەندەك ، — دېدى قادىر چەت - چۆرىسى تىتىلىپ كەتكەن خاتىرىسىنى داۋۇنقا كۆرسىتىپ ، — ئىككى يىل ئىچىدە ئوقۇش پۈتتۈرۈپ چىقىپ كەتكەن بىرقەدەر ياخشى ئوقۇغۇچىلاردىن قىرىق بەشنى تىزىملاپ چىقتىم .

— قوغاق ، ئومشالاردىن بىرمۇ بالا تىزىملانماپتىغۇ ؟ — دېدى داۋۇت تىزىملىكىنى قولىغا ئېلىپ .

— ئىككى - ئۈچ كۈنلۈك تاغ ئارىسىدىن كېلىپ بولالماس ؟

— بۇ ياتاقلارنى نېمىگە سالدۇق ئەمىسە ؟ — دېدى داۋۇت

ئۇلارنى باشلاپ ، — بىزنىڭ ئۆيگە بېرىپ بالىلارنى قايتىدىن بىر تاسقاپ كۆرەيلى .

ئۇلار مەھەللىگە كىرىپ كەلگەندە ، ئالدىدىن قارا يوللۇق مەللە تون كىيگەن ، بېشىدىكى سەللىسىنىڭ ئېغىرلىقىدىن بېشى سەل سىڭايان بولۇپ قالغان ، شالاڭ چارساقاللىق بىر كىشى چىقىپ كەلدى . ئۇ داۋۇنتقا چوڭقۇر سالام بەجا كەلتۈرگەندىن كېيىن ، سالاپەتلىككىنە يۆتىلىپ قويدى .

— ھە ، ھەمدۇل موللا ، نەدىن كېلىشىمىز ؟ — دېدى داۋۇت بۇرۇتىنى سىلاپ قويۇپ .

— ھازىلخان شامال دارىپ ئالتىناغىل سۆزلەپ قاپتىكەن ، ئايەت سۈيى تەييارلاپ ، بىر دانە تۇمارمۇ پۈتۈپ بەردىم ، شۇ يەرگە بارغانىدىم .

— شامال دارىپ قاپتۇ ؟

— بىھەمدۇللا ، بۇ ئاي ـ بۇ كۈنلەردە پىنھان كەنتىمىزگە بىرىيانەت كىشىلەر كېلىدىغان بولۇپ قالدى . ئادىمىي شەيتان يامان . بۇ شامال شۇ ئىنس ـ جىنلاردىندۇر ، — ھەمدۇل سەلىمگە كىچىككىنە چېقىر كۆزلىرىنى ئۆچمەنلىك بىلەن تىكتى . سەلىمۇ ئۇنىڭ خۇددى كونا مەسىنىڭ قونچىدەك قورۇق بېسىپ كەتكەن سوزۇق يۈزىگە ، قۇش تىرنىقىدەك ئىلمەك بۇرنىغا تىكىلىپ قاراپ قالدى .

ئۇلار ئىدرىس كاتىپنىڭ تېلېفونخانىسى ئالدىغا كەلگەندە ، ئېتىنىڭ ماڭلىسىغا قىزىل كرېست بەلگىسى چۈشۈرۈلگەن ئاق لاتا ئېسىلغان ، دورا ساندۇقىنى غاجۇغلىۋالغان يالاڭ ئاياغ دوختۇر ئاتتىن چۈشۈپ داۋۇت بىلەن سالاملاشتى .

— ئۇزۇن بولدى ، سايىمىز كۆرۈنمەيدىيا ؟

— تاغ ئارىسىنى ئايلىنىپ بولغۇچە ، — يىگىت خىجالەت بولۇپ بېشىنى قاشلىدى .

— ھازىلخاننىڭ كېسىلىنى تەكشۈرۈپ ، ياخشى دورىلىرىدىن بەر . ھەمدۇل تۇلكە يەنە قاتراپ قاپتۇ .

سەلىم داۋۇتنىڭ ئۆيىگە كەلگۈچىلىك ئۇنچىقمىدى . چۈنكى ، ئۇنىڭ كۆڭلىگە بىلىنەر - بىلىنمەس بىر تۈگۈن چىگىلىپ قالغانىدى . ھەمدۇلنىڭ سىرلىق ۋە نەشتەردەك سۆزلىرى ، داۋۇتنىڭ ئۇنىڭغا خەنجەردەك تىكىلىشى ، بولۇپمۇ ئۇنىڭ «ھەمدۇل تۇلكە يەنە قاتراپ قاپتۇ» دېگەن سۆزى سەلىمنىڭ كۆڭلىدىكى بۇ تۈگۈنچىنى تېخىمۇ چىگىتىپ قويدى .

داۋۇتنىڭ غەزىپى

سەلىم بىلەن داۋۇتنىڭ تاغ ئارىلاپ ئوقۇغۇچى قوبۇل قىلىپ يۈرۈۋاتقىنىغا ھەپتە بولۇپ قالدى . ئۇلار بىرده جىلغىنىڭ تار ، قىستاڭ يوللىرىدا ، بىرده كەڭ ئارپا ئېگىزلىقلىرىدا ئاتلىرىنى قاتارلاشتۇرۇپ ماڭاتتى . داۋۇت سەلىمنىڭ كۆرگەنلىكى نەرسىنى سوراۋېرىشىدىن زېرىكتىمۇ ياكى كۆڭلىده پىشىلمەي تۇرغان بىر ئىش بارمۇ ھەر ھالدا ئۇنچىقمايتتى . ئۇ ئورۇلماي قالغان ئارپىلارغا ئېرىنچەكلىك بىلەن ئورغاق سېلىۋاتقان كۆسەيدەك قارا كىشىلەرگە قاراپ قويياتتى - ده ، يەنە جىمىپ كېتەتتى .

دەرۋەقە ، داۋۇت دۇيجاڭنىڭ تاغ ئارىلاپ ئوقۇغۇچى قوبۇل قىلىشى بىرىنچى قېتىم بولۇۋاتقىنى يوق . ئۇنىڭ سەلىم بىلەن تاغ - داۋانلارنى ئاتلاپ ، يايلاق كېزىپ يۈرگىنىگە ھەپتە بولغان بولسىمۇ ، تېخىچە ئېچىلىپ - يېيىلىپ كېتەلمىگەنىدى . ئوقۇغۇچى قوبۇل قىلىش ئىشىدا بۇرۇن بولۇپ ئۆتكەن ساۋاقلار ئۇنىڭ ئېسىدىن كۆتۈرۈلمىگەن... نامرات چارۋىچىلارنىڭ بەزىلىرىگە باللىرىڭنى يۇقىرى مەكتەپتە ئوقۇتقىن دەپ ، بىر كۈن كاسىلداپمۇ بىرنەرسىنى چۈشەندۈرەلمەيسەن . ئۇلارغا «ئاسماندىكى يۇلتۇزنى قوينۇڭغا سېلىپ بېرىمەن» دېيىشتىن باشقا نۇرغۇن نەرسىلەرنى ۋەده قىلىسەن . لېكىن ، ئۇلار : «كىيىم - كېچىكى يۇپقا ، بىر كىگىزده بىرنەچچىمىز ياتىمىز . مېنىڭ جۇۋامنىڭ ئىچىده باالم ياتىدۇ» دېيىشەتتى ، ھەتتا بەزىده : «باالىكىمىزنىڭ بويى سوزۇلۇپ

قالدى . قورسقىنى دومبايتىپ كەلسە ، دادىكسى سىلى بولاملا ؟ » دەپ ژارقىرىشاتتى . قىسقىسى ، بەزى ئائىلىلەردىن بالا ئېلىش قېدام كەكىگە ساپ تاپاقتىنمۇ تەس ئىدى . لېكىن ، بالىلارنىڭ سېنىڭ يېڭىپ چىقىشىڭنى ۋە ئەكېتىشىڭنى كۈتكەندەك تەلمۈرۈپ قاراشلىرى يۈرىكىڭنى ئېزىۋېتەتتى .

مانا مۇشۇنداق مۇشكۈل ـ قىيامەتتە ئوقۇغۇچى قوبۇل قىلىپ تەشكىللەنگەن ئوتتۇرا سىنىپ ئوقۇغۇچىلىرىنىڭ بىرنەچچە ئايغا بارمايلا چۈۋۈلۈپ چاڭگىسىدىن ئايرىلغان قۇش بالىلىرىدەك بوينىنى قىسىپ قېلىشى كىمنىڭمۇ يۈرىكىنى ئېچىشتۇرمەسۇن ! داۋۇت مەكتىپىدىن مېھرىنى ئۈزەلمەي ، مۇئەللىمىنىڭ ياتقىنى ، سىنىپىنى ئۇدا نەچچە كۈنلەپ چۆرگىلەپ يۈرگەن بالىلارنى كۆرگەندە ، ھېلىقى بىر كېچىدىلا تەلپىكىنىڭ ئۈچۈپ كېتىشى ، كەشىنىڭ چۈشۈپ قېلىشىغا باقماي قۇيرۇقىنى خادا قىلىپ تىكىۋەتكەن لەنتىلەرگە غەزەپلىنەتتى .

داۋۇت ئۇ چاغدا بەزىلەرنىڭ «بىز شەھەرلىكلەرگە سېمىز قوي ، قوتاز ، ئىسسىق جۈۋا يەتكۈزۈپ بېرىمىز . ئەمما ، ئۇلارنىڭ بىزنىڭ نېمە بولۇشىمىز بىلەن كارى يوق » دېگەن سۆزلىرىگە تەنبىھ بەرگەن بولسىمۇ ، لېكىن ئۆز كۆڭلىدە : «پۈتىدىكى خورۇم بەتىنكىلەر ، ئۈچىسىدىكى ئېسىل يۈڭ رەختلەرنىڭ نەدىن كېلىدىغانلىقىنى ئويلىمايدۇ ئۇلار ! » دەپ خاپا بولاتتى . شۇنىڭ ئۈچۈنمۇ ئۇ ئوغلى تۇمەننى تېخىچىلا تىزىملىككە كىرگۈزمىدى . تىكلىك ۋە قوتانلىق مەھەللىسىدىكى بالىلارنى تىزىملاشقا مەسئۇل بولغان قادىرغا :

— تۇمەننى تىزىملىما ، مەن ئۇنى شەھەردە ئوقۇتمەن ، — دېدى .

— دادۇيجاڭ ، گۈلسارە ئاچام : «بىر تال جىگىرىم ، مۇشۇ يەردە ئوقۇسۇن » دەپ زار ـ زار يىغلاۋاتسا ، — دېدى قادىر ھەيران بولۇپ .

— قايسى ئانىنىڭ بالىسىدىن ئايرىلغۇسى كېلىدۇ ؟ كېيىنچە ،

«دوستۇمنىڭ كۆڭلىنى دەپ قورسقىمدا قالدى» بولمىسۇن...

داۋۇت گەرچە شۇنداق دېگەن بولسىمۇ، يەنە نېمە ئۈچۈندۇر كۆڭلى غەش ئىدى. ئۇ ئۆز بالىسىنى بەرمىسە، مۇنۇ ئەتراپىغا تويماي قاراپ، ئاغزى بېسىقماي سۆزلەپ كېلىۋاتقان يىگىت نېمىدەپ ئويلاپ قالار، باشقىلارچۇ؟

— داۋۇت ئاكا، قارىڭا، بۇ يەرنىڭ ئىسمى نېمە؟ — دېدى سەلىم ئالدىدىكى ئىككى تاغ ئېغىزىنى كۆرسىتىپ.

داۋۇتنىڭ قاينامغا چۈشكەن خازانەك پىرقىراپ يۈرگەن خىياللىرى بىردىن چېچىلىپ كەتتى. ئۇ زورغا بېشىنى كۆتۈرۈپ ئالدىغا قارىدى.

— قىسىلغا كەلدۇق.

— بۇ يەردە ئىككى بالا بار ئىكەن، — دېدى سەلىم ئات ئۈستىدە خاتىرىسىنى ئېچىپ، — ھۆرلىقا، نوۋەر...

داۋۇت بىلەن سەلىم ھۆرلىقانىڭ غاراللار بىلەن قورشالغان ھويلىسى ئالدىغا كېلەر ـ كەلمەيلا، تۆكلىرى ئۆسكىلەڭ ئىككى پاخما ئىت يىراقتىنلا قاۋاپ كەلدى ـ دە، ئاتلار ئەتراپىدا داپشىنىپ سەكرەشكە باشلىدى.

— ھاي «بوۋەك»، «مارجان»، ئۆت بۇ ياققا، — دېدى ئۆيدىن چىقىپ كەلگەن بىر قىز. ئۇنىڭ ئۇششاق ئۆرۈۋاتقان چېچىغا ۋە بوينىغا ئېسىۋالغان بىرنەچچە قاتار مارجانلىرى ئاپتاپتا پارقىرايتتى.

— ھە، ھۆرلىقا شەپشەك، ئىتلىرىڭغا تالاتقىنىڭدىن تېخى ھېساب بېرىسەن، — دېدى داۋۇت ئاتتىن چۈشۈۋېتىپ.

— ۋاي ئىالىلا ئانىكام، دادۇيجاڭغۇ بۇ، ئۆزلىرىنى قانداق شامال ئۇچۇرۇپ كەلدى؟

— مېنى ئۇچۇرۇپ كەلگەن شامال، سېنىمۇ ئۇچۇرۇپ ئەكېتىدۇ. قانداق ئاتاڭ بارمۇ؟

— ئاتام مال ھەيدەپ چىقىپ كەتتى، ئانام بار.

سەلىم قاراڭغۇ ئۆيگە قاراپ قەدەم ئېلىۋىدى، بۇرنىغا

قانداقتۇر قاڭسىق بىر ھىد گۈپلا قىلىپ ئۇرۇلدى . كونا تور رومالنى بويۇنلىرىغىچە يۆگىۋالغان ئايال ئۇلارنى تۆرگە تەكلىپ قىلدى ۋە ئالمان ـ تالمان تالما داستىخاننى سالدى .

سەلىم ئۆيگە كىرىپ ، بىرھازادىن كېيىنلا ئۆيدىكى نەرسىلەرنى پەرق ئېتەلىدى . ئۆي تورۇسىغا باغلاپ ئېسىپ قويغان ياغاچقا جۇۋا ، چاپان ـ چاۋىلار ئارتىۋېتىلگەن بولۇپ ، تام ئويۇقىدا كاساڭ ، ئاياغ ، جاملار قالايمىقان يېيىلىپ ياتاتتى . مورا ئالدىدا بولسا ، تۆگۈلۈۋېلىشقان يېرىم يالىڭاچ ئوچ بالا سەلمگە يەر ئاستىدىن قاراپ ئولتۇرۇشاتتى .

داۋۇت ئارپا نېنىنى سېرىق ماي سېلىنغان سۇتلۇك چايغا تۇگۈرۇپ يەپ ئولتۇرۇپ ، ئوتتۇرا مەكتەپ ۋە ئوقۇغۇچى قوبۇل قىلىش قاتارلىق ئەھۋاللارنى چۈشەندۈرۈپ بولار ـ بولمايلا ، ئۆي ئىگىسى بېشىنى لىڭشىتقىنىچە : «بىلمەن ، ئاڭلىغان» دەپ قويدى . سەلىم كۆڭلىدە : «بۇ تاغ رايوندا خەۋەر ئەجەب تېز تارقايدىكەنا» دەپ ئويلىدى .

— ئاخشام ، — دېدى ئايال بېشىنى كۆتۈرمەي ، — قوشنىمىز نىياز كىرىپتىكەن . ھەمدۇل موللا ئوغلى چۆچۈتۇپ قويغان چېغى ، «ئوغلۇم نوەرنى بەرمەيمىكەن» دەيدۇ . لېكىن ، بىزنىڭ ھۆرلىقانىڭ ئوتتەكلا ئوقۇغۇسى بار .

— ھەمدۇل ؟ — داۋۇت گېپىدىكى نانىنى يۇتماي قاشلىرىنى ھىمىردى ، — ئۇ نېمە دەپتۇ ؟

— بىلمەيمەن ، موللامنىڭ قەدىمى يەتمەيدىغان يېرى يوققۇ . نىياز ئوغلىنىڭ بىلەن جام ئايمىقىدا ئوچراشقان چېغى .

سەلىم ھەمدۇلنىڭ ئىسمى چىقىشى بىلەن : «ئوغلىڭ بۇ ئاي ، بۇ كوچىلەردە پىنھان كەنتىمىزگە بىدىيانەت كىشىلەرنىڭ قەدىمى يېتىپ قالدى ، ئادىمىي شەيتان يامان··· » دېگەن سۆزى ۋە سۇرلۇك ئوچقۇنلار چاچراپ تۇرغان قىيىسىق كۆزلىرىنى ئەسلىدى .

— ئەسسالامۇئەلەيكۇم داۋۇت ، — ئۆيگە ئېگىز بويلۇق ، كەڭ يالپا يۈزلۇك نىياز ئوغلى نوەرنى يېتىلەپ كىرىپ كەلدى .

— كەل نىياز ، يۇقىرى ئۆت ، — دېدى داۋۇت ئۇنىڭغا ئىلتىپات كۆرسىتىپ ، — يايلاقتىن قاچان چۈشتۇڭ؟ قوتاز بۇقىلىرىنى يەنىلا ئايرىپ بېقىۋاتامسىلەر؟

— ياق ، ھازىر قېتىۋەتتۇق .

— شۇ ، ۋاقتى بولۇپ قالدى . قانداق بۇغاقاچتى يايلىقىدا يەنە جېدەل ئوينىمىغانسىلەر؟

— مۇشۇ بىرنەچچە كۈندىن بېرى جام ئايمىقىدىكىلەرنىڭ پۇچقىقىغا پىت چۈشكەندەكلا ئەدەپلا كەتتى . بىزنىڭ مالچىلارنى بۇغاقاچتىدىن قوغلاپتۇ ، تاس قاپتۇ ئىككى تەرەپ كالتەكلىشىپ كەتكىلى !

داۋۇت بىرھازا جىمىپ كەتكەندىن كېيىن ، بېشىنى لىڭشىتىپ «ھىم» دەپ قويدى . ئۇ باشقىلارنىڭ ئۆزىگە تىكىلىپ تۇرغانلىقىنى سەزدى بولغاي ، نىيازدىن تومتاقلا قىلىپ :

— بالاڭنى مەكتەپكە بېرەمسەن؟ — دەپ سورىدى .

— بەرسەك بەرگۈلۈك ، بەرمىسەممۇ نودەر قېچىپ كەتكۈدەك ، — دېدى نىياز قېلىن قارا ساقاللىرىنى تاتىلاپ . لېكىن ، داۋۇت ، سەلىملەر ئۈزاپ چىقىپ ئاتلىرىنىڭ ئۈزەڭگىسىگە پۈت قويغاندا ، ئۇ نېمە ئۈچۈندۇر دۈدۈقلاپ سوراپ قالدى :

— ھوي داۋۇت ، بۇ··· بۇ يوغان مەكتەپتە ئوقۇغانسىرى بالىلار ئاتا ـ ئانىسىنى تونۇمايدىغان ، مېھىر ـ شەپقەتسىز ، تاش بېغىر بولۇپقۇ كەتمەس؟

— يوق گەپنى قوي ، قاپتالدىكى زىخنىڭ مېۋىلىگەنسىرى ئېگىلىپ كېتىدىغانلىقىنى كۆرمىگەنمىدىڭ؟

— ئۇغۇ شۇنداق ، لېكىن «ئات ئىزى»[1] دەمدۇ ، خۇدايىم بار ، بىر ئوقۇش بارمىش . ئۇنى ئوقۇغانسىرى بىدىيانەت ، قارا كۆڭۈل بولۇپ قالارمىش ، دەپ ئاڭلايمەن .

— ھەمدۇل شۇنداق دەمدا؟

داۋۇتنىڭ چاپچىپ تۇرغان ئېتىنىڭ تىزگىنىنى سىيرىپ

---

① «ئات ئىزى» — ئاتېئىزم دېمەكچى .

تۇرۇپ مىخ قاققاندەك ئېيتقان بۇ سۆزى نىيازنى بەكمۇ ھەيران قالدۇردى بولغاي ، ئۇنىڭ يوغان ئېچىلغان كۆزلىرىنىڭ ئەستەر پاختىسى خۇددى ئازغان گۈلىدەك ئاپئاق ئېچىلىپ كەتتى .

— يوقسۇ ، يوقسۇ ، ئانچىكى دېگەن گەپ ـ دە…

داۋۇت قورۇدىن چىقىقاندا ، ئۇلارغا دادۇي ئۇقتۇرۇش قىلغاندا ، باللارنى دەرھال يولغا سېلىۋېتىڭلار ، دەپ ئېيتتى . سەلىم داۋۇتقا سوغدىشىپ كېتىپ ببرىپ ، ئۇنىڭ مىس رەڭ چىرايىنىڭ قارىداپ ، تىكەندەك يىرىك قاشلىرىنىڭ ھۇرپىيىپ قالغانلىقىنى كۆرۈپ ، جام ئايمىقىدىكى ھارامزادىلەرنىڭ يولسىزلىق قىلىپ يايلاق تالىشىۋاتقانلىقىغا ياكى ھەمدۇل موللىنىڭ ئوت قۇيرۇقلۇق قىلىۋاتقانلىقىغا ئاچچىقى كەلگەنلىكىنى بىلەلمىدى .

كەينىگە يانغان ئاتلار سىلىق يورغىلاپ كېتىشتى . ئۇلار يېشىل مەخمەلدەك قەد كۆتۈرگەن تاغلار بىلەن قورشالغان چاقار جىلغىسىغا قايرىلغاندا ، ئۇ قىردىن ـ بۇ قىرغا قوغلىشىپ ئۇچۇشقان كەكلىكلەرنىڭ چاڭىلداپ سايراشلىرىدىن كېلىۋاتقان ئەكس سادا سەلىمنىڭ قولاقلىرىنى ۋاڭىلدىتىۋەتتى . تىكچىقىل باغىرلىرىدا تۇيىقى ئارانلا پاتقۇدەك تاشلارنى دەسسەپ تاغ يېرىقلىرىدا ئېسىلىپ تۇرغان تاتلىق ئوت ، گۈللەرنى يالماۋاتقان ساقاللىق تېكىلەرگە ، گويا نەچچە مىڭ غۇلاچ ئېگىزلىكتىن ھېلىلا ئۇچۇپ كېتىدىغاندەك ئالىقاندەك چوققىدا ئۇسۇشۇۋاتقان سۇرلۇك قوتازلارغا قاراپ ، ئۇنىڭ كۆڭلى ئەيمەندى . لېكىن ، تاغ قاپىتاللىرىنى جاراڭلىتىپ كېلىۋاتقان شوخ ناخشا ئاۋازى ئۇنى ئىختىيارسىز ئۆزىگە تارتىۋالدى .

ھوي…
سېكىلەك ـ سېكىلەك ،
تاغقا چىقتىم يېتىلەپ .

ئەمدى ھەرگىز كەتمىگىن ،
مەيلى كۈندۈز - كېچىلەپ .

— داۋۇت ئاكا ، — دېدى سەلىم ئېتىنى تېقىمداپ قويۇپ ، — نېمە ئۈچۈن بۇغاقاچتىدا يايلىقىكلار بولۇپ قالغان ؟

— بۇنىڭ ئۇلىنى كولىساڭ ، كونا گەپ ، — داۋۇت غەزەپ بىلەن ئېتىغا بىر قامچا ئۇرۇۋەتتى . يات جىلغىغا قەدەم بېسىشى بىلەن يورغىسى ئاستىلاپ قالغان چىلان تورۇق تۈيۈقسىز چۈشكەن قامچىدىن بىرلا چاپچىپ ، تاش - شېغىللارنى شاراقلىتىپ ئۇزاپ كەتتى .

ئەسلىدە قاراڭغۇ تاغلىق چارۋىدار زايىت زەڭگى جام ئايمىقىدىكى بىر چارۋىدارىدىن ئىككى تاغ بىر قاپتالنى ئوراپ تۇرغان يايلاقنى توقسان سەر يامبۇغا سېتىۋالغان بولۇپ ، ئازادلىقتىن كېيىن ئۇ جايىنى كوللېكتىپ ئۆتكۈزۈۋالغانىدى . جام ئايمىقىدىكىلەر بۇنىڭدىن تۆت - بەش يىل ئىلگىرى بۇ يايلاقنىڭ غەلۋىسىنى قىلغان بولسىمۇ ، داۋۇت زايىت زەڭگىنىڭ ئەينى زامانىدىكى پۈتۈشكەن مۆھۈرلۈك خەت - چەكلىرىنى ئاپىرىپ ، ئۇلار بىلەن چىرايلىقچە پۈتۈشۈپ قايتىپ كەلگەنىدى . ئۇلارنىڭ باشقىدىنلا ھۆرپىيىپ بۆرە جۈۋىسىنى كىيىپ قوپۇشنىڭ تېگىدە سىرلىق بىر شۇملۇقنىڭ شەپىسى بارلىقىنى سەزگەن داۋۇت ئۆزىمۇ تۈيمىغان ھالدا : «خەپ ھەمدۇل» دەۋەتتى .

— ھەمدۇل ؟ — سەلىم ھەيرانلىقتا داۋۇتقا سوئال نەزىرىنى تىكتى .

— چاقارغا كەلدۇق ، — دېدى داۋۇت ئېتىنى يورغىلىتىپ كېتىۋېتىپ ، — ئاڭلاۋاتامسەن ؟ نېمىدېگەن مىسكىن - ھە ؟ ! بۇ بىز قوبۇل قىلماقچى بولغان سەمەنىڭ چالغان نېيى . ئۇ سازغا بەكمۇ ئامراق .

— بۇ بەشتە كاپالەتلىك ئائىلە ئىكەن ، — دېدى سەلىم ئات ئۈستىدە خاتىرىسىنى ۋاراقلاپ ، — مۇشۇ بالا بىلەن بىزنىڭ قوبۇل

قىلىدىغان ئوقۇغۇچىمىز ئاياغلىشىدىكەن .

— ھازىر بىز مەكتەپتىن قانچىلىك يىراقلاپ كەتكەن بولمىز ، مۇسەللەپ كۆرگىنە !

— ھەپتىدىن بېرى ئالدى ـ ئارقىمىزغا مېڭىۋېرىپ بېشىم ئايلىنىپلا كەتتى .

— مانا مۇشۇ تاغنىڭ ئۇ تەرىپىدىلا مەكتەپ بار . پىيادە بىر ئاش پىشىمدا بارغىلى بولىدۇ .

— ئۇنداقتا قايتقاندا شۇنداق كېتىلى .

— ھا ... ھا ... ھا ...— داۋۇت تۇنجى قېتىم قاقاقلاپ كۈلدى ، — بۇ يول يېقىن بولغىنى بىلەن ئەزرائىل يولى . ئات ـ ئۇلاغ ماڭالمايدۇ . ئادەمنۇ «چاپلاشماق» ، «ساڭگىلىماق» تىن جېنىنى ئالمىنىغا ئېلىپ ئۆتىدۇ .

ئۇلار غارال ئورنىدا يۇلغۇن ، قاقشاللاردا چىتلانغان ئۆي ئالدىغا كېلىپ ، ئاتتىن چۈشتى . داۋۇت ئەگرى مومىغا ئاتلارنى باغلىدى . ئۇلاغ تۈياقلىرى بۇ موما ئەتراپىدىكى يېشىل ئوتلارنى ئۈچۈرۈپ تاقىر قىلىۋەتكەنىدى .

ئۆي ئالدىدا جۈۋا يېپىنچاقلىغان بىر بوۋاي بۇلارنى كۆرمىدىمۇ ياكى كۆرمەسكە سالدىمۇ ، قۇرۇپ ئۇلگۈرمىگەن شىرشىم تېزەكلەرنى گىرەلەشتۈرۈپ تىزىۋاتاتتى .

— ئەسسالامۇئەلەيكۇم جەپەر تاغا ، قانداق ئەھۋالىڭ ؟ ئۆيۈڭگە مېھمان كەلسە خىرامان تۇرىسىنا ؟ !

داۋۇتنىڭ بوم ئاۋازىدىن چۆچۈپ بېلىنى رۇسلىغان بوۋاي قولىنى سايىۋەن قىلىپ گۈنسىز كۆزلىرىنى چىمچىقلىتىپ سەپسالغاندىن كېيىن ، ھاسىسىنى داۋۇتنىڭ مەيدىسىگە نوقۇپ كۈلۈپ كەتتى .

— ھوي ، سەن گوندازمۇ ، ھە راست ، گونداز ئىكەنسەنغۇ ؟ يۈر ئۆيگە ، ئۆيگە كىرىلى .

ئۆي ئوتتۇرىسىغا سېلىنغان بىر پارچە كىگىز ئاستىغا قۇرۇق ئوت سېلىنغاچقا ، يۇمشاق بولۇپ ، دەسسىگەن ھامان پىرىسلايتتى .

مورا ئالدىغا تاشلاپ قويۇلغان كۆل رەڭ بۇغا تېرىسىمۇ بوۋاينىڭ تۈكلىرى سارغىيىپ ، توخۇ كۆزى چوڭلۇقىدا كۆيۈك ئىزلىرى بىلەن تولغان جۇۋىسىدەك ئۆتمىتۆشۈك ئىدى . سەلىم تامدىكى يۇلغۇن قوزۇقلارغا ئېسىپ قويغان راۋاب ۋە گەردىشىگە يېڭىلا كەرگەن داپلارنى داۋۇنتا ئىما قىلىپ كۆلۈپ قويدى .

— ھە ، بالىلىرىڭ تىنچ ـ ئامانمۇ ، — دېدى بوۋاي ئوچاققا قۇرۇق تېزەكنى تاشلاپ ، — ئەمەلدار دېگەنغۇ شۇنداق بىرنەرسە ، بىزدەكلەرنى ئۇنتۇپلا كەتتىڭ .

— ئەتراپتىنىڭ ئىشى قوتاز تۈكمىنىمۇ تولا . يايلاقلارنى چۆرگىلىمەك ، ماللارغا تۇز ، يەم ـ خەشەك تەييارلىماق ، ياز ۋە قىشنىڭ غېمى . بۇ ئىشلار ساڭا زەڭگەر بۇلاق سۇيىدەك سۇزۇكقۇ . قېنى ئۆزۈڭ قانداق تۇردۇڭ ، ھېلىمىخانچۇ ؟

— بىچارە كېلىن بالام ، ئۆيگە كىرسە ئايال ، سىرتقا چىقسا ئەر ، يايلاقتىن كېلەلمەيدۇ . ئوغلۇم كازىم بولغان بولسىمۇ بۇنچە رىيازەت چەكمەس ئىدى . سەمەن بولسا راۋابىنى جاراڭلىتىپ ، نېيىنى چىرقىرىتىپ ، سېغىن ئۆچكىنى باقىدۇ .

كازىمنىڭ ئىسمى چىقىشى بىلەن داۋۇت ئېغىر خورسىنىپ قويدى .

بۇنىڭدىن ئوتتۇز ئۈچ يىل ئىلگىرى داۋۇت بىلەن كازىم زايىت زەڭگىنىڭ مېلىنى باقاتتى . بىر كۈنى ئۇلار چېقىل ئوستىدە چېلىشىپ ئويناپتۇ . ئوتقا تويغان قوتازلار ئۆزلىرىنى چاتقال سايىلىرىگە ئالغانىدى . ئىككى دوست چېلىشا ـ قوغلىشا چېقىل ئوستىگە چىقىپ قالدى . ئۇلار قاقاقلىشىپ كۈلۈشۈپ ، پومىداقلىشىپ قانداق قىلىپ نەچچە يۈز غۇلاچ ھاڭدىن ئۈچۈپ كەتكەنلىكىنى تۈيمايلا قالدى . لېكىن ، «خۇدا ساقلىغان يەردە بالا يوق» دېگەندەك ، ئۇلار تاش ئارىلىقىدىن شاخاراپ ساڭگىلاپ تۇرغان ئەگرى قارىغايغا ئىلىنىپ قالدى . ئاچىماق ئارىلىقىغا قىسىلىپ قالغان كازىم داۋۇتنىڭ بىلەكلىرىنى قاماللاپ تۇتۇۋالغانىدى .

داۋۇت شۇ كۈنكى ئەينەك قىيىندىلىرىدەك تاشلارغا

چاپلىشىپ ، يىلتىزلارغا ئېسىلىپ ، كۆڭلەك ـ ئىشتانلىرىنى بىر ـ بىرىگە باغلاپ چېقىلدىن چۈشكەنلىكىنى ھېلىمۇ ئۇنتۇيالمىغانىدى .

— خوش ، بۇ ياقتا قەدىمىڭ يېتىپ قاپتىغۇ . بۇ غوجام كىم بولىدۇ ؟ — بوۋاينىڭ سوئالىدىن بېشىنى كۆتۈرگەن داۋۇت نەچچە كۈندىن بېرى تولا تەكرارلاپ ياد بولۇپ كەتكەن سۆزنى ئالدىرماي ئېيتتى .

— سەمەنغۇ بىزگە يامبۇ چىچىپ بەرمەيدۇ . لېكىن ، بۇ غوجامۇ ، — دېدى بوۋاي سەلىمگە قاراپ ، — ھاڭگا ئېشەك تەخىنىگە ئىگە بولمىغىنىدەك ، ئەتە ـ ئۆگۈن پېشىنى قېقىپ كېتىپ قالسا ، بالىلار غېرىبسىنىپ قالارمىكىن . گۆھەر قىزىمۇ «مۇئەللىم ـ مۇئەللىم» دەپ ئاخىر نېمە بولدى ؟

داۋۇتنىڭ يۈرىكىنى ئۆرتەۋاتقان بۇ سوئالنىڭ يەنە تەكرارلىنىشى ئۇنىڭ ئېغىزىنى ئاچۇرمىدى . دەرۋەقە شۇ يىلى تۇمانلىق چوققىدىن كۆتۈرۈلگەن شۇنچىغاندا پىتىراپ كەتكەن قويلارنى قۇنقۇزۇش يولىدا توڭلاپ ئۆلگەن كازىمنىڭ يىل نەزىرىسى بېرىلىپ ئۇزۇن ئۆتمەيلا ، گۆھەرنىسانىڭ ھاڭدىن ئۇچۇپ كېتىشى بۇ ئائىلىنى ئېغىر مۇسىبەتكە مۇپتىلا قىلغانىدى .

بوۋاي سىرتتىكى نەي ئاۋازىنى ئاڭلاش بىلەن ئالمان ـ تالمان چاپىنىنىڭ يېڭىدە كۆزىنى سۈرتۈۋەتتى . شۇ ئەسنادا ئۆيگە «ئاق دادا ، ئاق دادا»[1] دەپ ۋارقىراپ سەكرەپ كىرىپ كەلگەن سەمەن داۋۇت بىلەن سەلىمنى كۆرۈپ قىزىرىپ كەتتى . سەلىم ئۇنىڭ چۆرىلىرى تىتىلىپ كەتكەن شاپاق دوپپىسىغا ، سىيادان سېپىلگەن گىرده نانده‌ك ئۇششاق قارا سەپكۈنلۈك ئاق چىرايىغا ، پوتىسىغا قىستۇرۇۋالغان قومۇش نەيىگە زوقلانغىنىچە تىكىلىپ قالدى .

— سەمەن ، — دېدى داۋۇت كۈلۈپ ، — قارا ، بۇ سېنىڭ مۇئەللىمىڭ بولىدۇ . ئىسمىمۇ سېنىڭكىگە ئوخشىشىپراق كېتىدۇ .

— ھارماڭ مۇئەللىم ، — دېدى سەمەن ئېگىلىپ سالام

---

① ئاق دادا — بوۋا .

قىلىپ .

— ئوتتۇرا مەكتەپتە ئوقۇيدىغان بولدۇڭ ، بارامسەن ؟

— ھازىرلا ماڭامدۇق ؟... — بالىنىڭ كۆزلىرى شادلىقتىن ئويناپ كەتتى .

— ھەي داۋۇت ، تاماقلىشىپ ، ماكانلىشىپ ئوقۇسا بۇ... بۇ... — دېدى بوۋاي بىر پارچە كىگىزگە تىكىلىپ .

— خاتىرجەم بول ، بەشتە كاپالەتلىك ئائىلىلەرنى دۆلەت ئۈستىگە ئالىدۇ . بۇ چاغقىچىمۇ شۇنداق بولۇپ كەلمەمدۇ ! دادۇي تەشكىلىمۇ قاراپ تۇرمايدۇ ـ دە .

بۇ زادى كىم

داۋۇت بىلەن سەلىم ئاتلىرىنى سالقىن قاتىرىپ گۈگۈم بىلەن تەڭ قاراڭغۇ تاغ مەھەللىسىگە كىرىپ كەلدى . نېمىدىنىدۇر تۇيۇقسىزلا ئۇركۈپ كەتكەن ئات «خارت» لا قىلىپ قاچماقچى بولدىيۇ ، لېكىن سەلىمنىڭ تىزگىنىنى قاتتىق سىيرىشىدىن يەتمىش ـ سەكسەن قەدەم ئارىلىقتا ئېغىزدۇرۇقىنى تاراسلىتىپ توختىدى ـ دە ، پەس سايلىقتا سوغىدا سۇ كۆتۈرۈپ كېتىۋاتقان قىزغا كۆزلىرىنى تىكتى .

— سەرۋەر ، — دېدى ئارقىدا قالغان داۋۇت پەسكە قاراپ ، — ھازىلخان خان ئاناڭنىڭ① ئەھۋالى قانداق ؟ دوختۇر باردىمۇ ؟

— باردى ، — دېدى قىز سوغىسىنى تاش ئۈستىگە قويۇپ ، — لېكىن دوختۇر بەرگەن دورىلارنى يېمەي ئويۇق بېشىغا دۈيلەپ قويدى .

— نېمىشقا يېمەيدىكەن ؟

— «ئادەم گۆشىدىن ياسالغان ، ھارام» دەيدۇ .

— ھىم ، — داۋۇتنىڭ ئېگىكى گۆشلىرى لىپىلداپ

① خان ئانا — ئانىسىنىڭ ئاچىسى .

كەتتى ، — بولىدۇ ، مەن كەچتىلا باراي .
— بەگ دادا[1] ، پاتراق كېلىڭ ، مەن سىزدىن بەكمۇ خۇش بولاي .
گۈگۈم پەردىسى قاپلاپ تۇرغان نازۇك بەدەنلىك ، زىلۇا قىز ئۇلارنىڭ ئارقىسىدىن تەلمۈرگىنىچە قاراپ قالدى .
داۋۇت ئىشىك ئالدىغا كېلىپ ئاتتىن چۈشكەنگە قەدەر ئۇنچىقمىدى . لېكىن ، ئات تۇياقلىرىنىڭ دۈپۈرلىگەن ئاۋازىنى ئاڭلاپ يۈگۈرۈپ چىققان گۈلسارە ئاغزى ـ ئاغزىغا تەگمەي ۋارقىراپ كەتتى :
— كېلىشلىرى سايما دادىسى ، ياڭاللا بۇغاقاچتىدىكى مالچىلار بوسۇغىنى تېشىۋەتكۈدەك تولا كېلىپ زېرىكتۈرۈۋەتتى .
— بولدى ، چالۋاقاۋەرمەي ئانىكىسى ، قورساققا بىرنېمە بەر ، — دېدى داۋۇت زەردىسى بىلەن ۋارقىراپ . ئۇنىڭ بايىقى ئاچچىقى گويا خېمىرتۇرۇچ قوشقاندەك تېخىمۇ ئۆرلەپ كەتكەندى .
سەلىم يۈك ـ تاقلىرىنى بۇ ئۆيدىن تېخىچىلا يۆتكىمىگەچكە ، نەرسە ـ كېرەكلىرىنى يىغىشتۇرۇپ مەكتەپكە كەتمەكچى بولدى . ئەمما ، داۋۇتنىڭ «نېمانچە ئۆندۈرەيسەن ، مەكتەپ قېچىپ كەتمەيدۇ» دېگەن سۆزىدىن كېيىن گەپ قىلالمىدى . ئۇنىڭ ئۇستىگە ئۆزى خېلىلا چارچاپ قالغانىدى .
ئۇلار داستىخان ئۇستىدىمۇ سۆزلەشمىدى . لېكىن ، بۇ جىملىقنى يۈگۈرۈپ كىرگەن تۇمەن بۇزۇۋەتتى :
— ئاتا ، قادىر مۇئەللىم مېنى تىزىملىغىلى ئۇنىمىدى ، ئۇ : «ئاتاڭدىن سورا» دەيدۇ . مەن مۇشۇ يەردە ئوقۇيتتۇم .
— نېمىشقا تىزىملىمايدىكەن ، — دېدى سەلىم ھەيران بولۇپ .
— بىلمەيمەن ، مەھەللىدىكى سەككىز بالا تىزىملاندى . قادىر مۇئەللىم : «سىلەرگە ئوتتۇرا مەكتەپتە ھارۋا چاقىدەك ئاق نانلارنى يېقىپ بېرىمىز . كېيىم ـ كېچەكلەرنى كىيگۈزىمىز ، مەنمۇ ئوتتۇرا مەكتەپكە مۇئەللىم بولۇپ ئۆستۈم···» دېدى .
— بولدى ، تولا چاراڭشىماي ئاغزىڭغا ئاش ئىچ ، — دېدى

① بەگ دادا — ئانىسىنىڭ ياكى دادىسىنىڭ ئاكىسى . بۇ يەردە ھۆرمەتلەش يۈزىسىدىن قوللانغان .

داۋۇت تۇمەنگە ئالىيىپ .

سەلىمنىڭ بۇ كېچە تۈن نىسبىغچە ئۇيقۇسى كەلمىدى . ئۇ ھەمدۇلنىڭ گېپىي چىقىشى بىلەنلا داۋۇتنىڭ چىرايى ھېلىلىدەك قورۇلۇپ ، قاپقىنىڭ قارا بۇلۇتتەك تۈتۈلۈپ ، جۇدۇنى ئۆرلەپ كېتىشىنى تۇرلۇكچە تەسەۋۋۇر قىلاتتى . ئۇنىڭ ئوغلىغا ، ئايالىغا قىلغان ئورۇنسىز قوپاللىقى شۇ ھەمدۇل تۇپەيلىدىن بولۇۋاتامدۇيا ؟ ئۇلارنىڭ ئوتتۇرىسىدا كېلىشەلمەيدىغان قانداق ئاداۋەت باردۇ ؟

سەلىم تۇمەننىڭ يېلىنىپ ـ يالۋۇرۇشلىرى ، داۋۇتنىڭ زۇۋان سۇرمەي ئولتۇرۇشلىرىنى كۆز ئالدىغا كەلتۈردى ، ئۇنىڭ كۆڭلىنى تۇيۇقسىزلا قاراڭغۇلۇق چىرمىۋالدى .

سەلىم سەھەرلىكى ئونىدىن تۇرغاندا ، داۋۇت يوق ئىدى . چۆگۈندە ئىلمان سۇ ، چىلاپچا ، لۆڭگە ئەكىرگەن گۇلسارە ئۇنىڭدىن ئۆزرە سورىدى .

— كۆڭۇللىرىگە ئالمىسىلا ، بىزنىڭ ئادەم ئېيىقتەك قوپال بولغىنى بىلەن ، كۆڭلى تاياقتەك تۈز كەتكەن ئادەم . ۋار ـ ۋۇر چىراق سالىدىيۇ ، يەنە بىرەدەمدىلا ئازغان گۇلدەك ئېچىلىپ قالىدۇ . ھەي— ... دېدى گۇلسارە ئېغىر تىنىپ ، — بۇ ئادەمنىڭمۇ پېشكەللىكلىرى كۆپ .

— داۋۇت ئاكام كۆرۈنمەيدىغۇ ؟

— ئۇ سىلىنى ئۇخلاپ ئارام ئېلىۋالسۇن ، ئويغاتمىغىن ، دەپ قويۇپ ئاي تۇغۇش بىلەنلا بۇغاقاچتىغا يۈرۈپ كەتتى . ئۇ يەردە جېدەل چىقىپتۇ ئەمەسمۇ .

بۇغاقاچتىغا ؟

— ھەئە ، قېرىشقانىنىڭ ئانىسىنى ئال دەپ ھەمدۇل بۇنىڭ پېيىدا ، بۇ ئۇنىڭ...

— ئۇلار ئۇرۇشۇپ قالغانمۇ ؟

— ھەي... ئۇلارنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى قۇسۇمەت قىيامەتكىچە تۈگىمەيدۇ . ھە راست ، ئۇنتۇپ قالغىلى تاسلا قاپتىمەن ، تۇمەننى سىلىنى تىزىملاپ قويسۇن ، دېۋىدى .

— تۇمەننى؟ — سەلىمنىڭ كۆڭلى ۋىللىدە ئېچىلىپ، ئاخشامقى ئېغىر ئويلىرى قاياققىدۇر ئۇچۇپ كەتكەندەك بولدى.

سەلىم تامىقىنى يەپ بولۇشىغا قادىرمۇ يېتىپ كەلدى. ئۇ ئوقۇغۇچىلارنىڭ ئانكىتى توشقۇزۇلغان جەدۋەلنى سەلىمگە كۆرسىتىپ كىگىزگە يايدى.

— ئەسلىدىكى تىزىمىڭىزدا توققۇز بالا بار ئىدى. بىرى قېنى؟ يەنە كېلىپ داۋۇت ئاكامنىڭ ئوغلىنىڭ ئىسمى كۆرۈنمەيدىغۇ؟

— ئۇ... ئۇ... — قادىر يالت قىلىپ گۈلسارەگە قارىۋالدى. گۈلسارەمۇ كۆزىنى غىل ـ پال قىلىپ ئويناتقىنىچە ئىچكەركى ئۆيگە كىرىپ كەتتى.

— بۇمۇ سىزنىڭ ئورۇندىغان ۋەزىپىڭىزگە كىرسۇن، تۇمەننىڭ ئانكىتىنى توشقۇزۇڭ.

— دادۇيجاڭ ئۇ...

— ئۇ ئۆزى ئېيتتى.

— هە، ئۆزى ئېيتتىما، مۇنداق دەڭ...

سەلىم بىلەن قادىر تۇمەننىڭ ئانكىتىنى توشقۇزۇپ بولۇپ مەكتەپكە مېڭىشتى. ئۇلار ئىدىرىس كاتىپنىڭ ئىشخانىسىدىن ئۆتۈپ مەھەللە ئوتتۇرىسىدا قارا تۆگىدەك چوقچىيىپ تۇرغان «تىكلىك»تىن قايرىلغاندا، ھەمدۇل موللىغا دوقۇرۇشۇپ قالدى. قادىر ئۇنىڭغا «ئەسسالامۇئەلەيكۇم» دەپ چوڭقۇر تەزىم قىلدى. ھەمدۇل بىلىنەر ـ بىلىنمەس كىبىر بىلەن بېشىنى ئەگدى. لېكىن، ئۇ ئۆز خىيالى بىلەن ھېچقانداق تەكەللۇپسىز كېلىۋاتقان سەلىمگە يەر ئاستىدىن غەلىتىلا ھومايدى. سەلىممۇ ئۆزىمۇ سەزمىگەن، لېكىن نېمىگە غەزىپى كېلىۋاتقانلىقىنى بىلمىگەن ھالدا قاپقارا قاشلىرى ئاستىدىكى چوڭ كۆزلىرىنى ھەمدۇلغا مىختەك قادىدى ۋە ئىچىدە قادىرنىڭ ھەمدۇلغا قورققانىدەك تەبەسسۇم بىلەن ئېگىلىپ سالام بېرىشىگە غىجىنىپ قويدى.

— بۇ زادى نېمە ئىش قىلىدىغان ئادەم؟ — دېدى سەلىم

تېتىك دەسسەپ تىكىلەكتىن ئايلىنىپ ئۆتۈپ كەتكەن ھەمدۇلغا قاراپ .

— مەسچىتنىڭ ئىمامى ، داخانلىق ، پىرىخونلۇقمۇ قىلىدۇ .

ئۇلار مەكتەپكە بارغۇچە جىم مېڭىشتى . مەكتەپ مەيدانىدا سېيىت ئۇستام گارنىڭ يۇزلۈك تاختىيغا رەندە سالغاچ غىڭشىپ ناخشا ئېيتىۋاتاتتى .

— سېيىت ئاكا ، يالغۇز زېرىكمىدىڭىزمۇ ؟ — دېدى سەلىم ئۇنىڭغا كۈلۈپ قويۇپ .

— زېرىكسەكمۇ ـ تېرىكسەكمۇ ئامال يوق ـ دە ئۇكا ياكى قانتىمىز يوقكەن كەكلىكتەك پۇرراپ ئۇچۇپ كەتكىلى .

سەلىم بىلەن قادىر زەمبىل بىلەن سىنىپ ، ياتاق ۋە ئاشخانىلاردىكى پارچە كېسەك ، تاش ـ توپىلارنى توشۇشقا باشلىدى . ھاسىراپ ۋە تەرلەپ كەتكەن تۇمەن سەمەننىڭ قولىدىن يېتىلەپ يېتىپ كەلدى . سەلىم نېيىنى چىڭ سقىمدىۋالغان سەمەنگە زوقلانغىنچە سورىدى :

— سەن بالدۇرلا كېلىۋاپسەنغۇ ؟

— كېچىدىن زادى ئۇخلىيالمىدىم . مەكتەپنى بىر كۆرەي دەپ «چاپلاشماق» ، «ساڭگىلماق» تىن ئۆتۈپ كەلدىم .

مەكتەپ تازىلاش تېخىمۇ قىزىپ كەتتى . ئۇلار ئەخلەت ، تاش ـ توپىلارنى لاي ئەتكەن كارىزلارغا تىقىپ تولدۇردى . دېرىزە ئەينەكلىرىنى يۇيۇپ تازىلىدى .

— مۇئەللىم ، — دېدى تۇمەن كۆزلىرىنى ئوينىتىپ ، — توپ ئوينايدىغان گارمۇ بېكىتىمىز ـ ھە ؟

— شۇنداق ، — دېدى سەلىم تۇنجى قېتىم بالىلار تەرىپىدىن «مۇئەللىم» دەپ ئاتالغانلىقىدىن خۇشاللىنىپ ، — تېخى سەكرەيدىغان ئورەك ھەم تورنىكلارنى بېكىتىمىز .

— تورنىك دېگەن نېمە ئۇ ، ئۇنىمۇ ئوينىغىلى بولامدۇ ؟

— تورنىك دېگەن ئېسىلىپ ، موللاق ئېتىپ ئوينايدىغان تەنتەربىيە تۈرى . تېخى ئەتىيازدا كېلىشى بىلەن تۆت ئەتراپقا قارىغاي

كۆچەتلىرى سالىمىز...

— ئاتام ئالدىغا تام قويۇرۇپ ، ئەگۈن[1] بېكىتىپ بېرىمىز ، دەيدۇ تېخى — دېدى تۇمەن دېرىزە سۇرتۇۋېتىپ .

— سىز راۋابمۇ چالالامسىز ؟ — دېدى سەمەن سەلىمگە .

— ھەي سەمەن ، — دېدى تۇمەن گەپنى تارتىۋېلىپ ، — مۇئەللىمنىڭ چالىدىغان ئاجايىپ بىرنەرسىسى بار ئىكەن . بىزنىڭ ئۆيدە ساندۇقى بىلەن تۇرىدۇ . ئىسمى نېمە ئىدى ، مۇئەللىم ؟

— ئىسكىرىپكا ، — سەلىم كۇلۇۋەتتى .

— سىنىپ ـ ياتاقلار تازىلىنىپ ، ئېگىز ـ پەس يەرلەر تۇزلىنىپ مەكتەپ ھويلىسى لەپپىدە ئېچىلىپ قالدى . سېيىت ئۇستاممۇ روھلانغان ھالدا :

— ھېم ، «سەت چوكاننى ئۇز قىلغان ئۇنىڭ پەردىزى» دېگەندەك ، بۇ قارىۋاش تاغنىڭ باغرىمۇ ئىسكەتكە كىرىپ قالدى ، — دېدى .

قادىر سەلىمنى چۇشلۇك تاماققا تەكلىپ قىلىپ ئېلىپ ماڭدى . تۇمەن بولسا سەمەننى ئۆيىگە باشلاپ كەتتى . قادىر بىلەن سەلىم خۇددى قاققان قوزۇقتەك ئۆسۈپ چىققان كۆك رەڭلىك قورام تاشلاردىن ئايلىنىپ زەڭگەر بۇلاققا يېتىپ كەلگەندە ، سەلىم مۇزدەك بۇلاق سۇيىدە يۇزلىرىنى يۇدى . ئۇنىڭ تېخى بالىلىق يۇمرانىلىقى كەتمىگەن مەسۇم چىرايىدىن دانمۇ دانە يۇمىلاپ چۈشۈۋاتقان سۇ تامچىلىرىنى كۆرگەن قادىر تۇيۇقسىز سوراپ قالدى :

— سەلىم ، نەچچە ياشقا كىردىڭىز ؟

— يېگىرمە ئۇچكە .

— تېخى بالىكەنسىز . مەن بۇيىل ئوتتۇز بىرگە كىردىم .

— ئۇنداقتا سىزنى «قادىر ئاكا» دېسەم بولغۇدەك .

— ئالىي مەلۇماتلىق ، چوڭ شەھەرلەرنى كۆرگەن ئادەم مېنى

---

① ئەگۈن — ئىشىك ياكى دەرۋازا .

ئاكا دېسه ، پاكار بويۇم تاغدەك ئۆسۈپ كېتەر !

ئۇلار كۈلۈشكىنىچە ئەتراپى غاراللار بىلەن ئاھادا قىلىنغان ، تاملىرىغا خۇددى تامغا باسقاندەك كالا تېزىكى چاچلىۋېتىلگەن ئۆيگە يېتىپ كېلىشتى . قادىرنىڭ كېسەلچان ئانىسى ۋە ئورۇق ، ۋىجىككىنە كەلگەن ئىنىغىر ئاياغ ئايالى سەلىمنى كۈتۈۋالدى . ئۇلار ھويلىغا كىرىشىگە ، قەپەستىكى ئالىچىپار ، قىزىل تۈمشۇقلۇق كەكلىكمۇ ۋاقىلداپ كەتتى .

داستىخان سېلىنغاندىن كېيىن ، قادىر سەلىمنىڭ شورپىسىغا بىر دانە ئارپا كۆمىچىنى تۆت پارە قىلىپ چۆكۈرۈپ قويدى . ئۇلار تاماقتىن كېيىن سەگدەش ئۇچۇن سىرتقا چىقتى .

— قادىر ئاكا ، — دېدى سەلىم تاغ قاپتاللىرىدا كېتىۋېتىپ ،— داۋۇت ئاكامنىڭ ھەمدۇل دېگەن موللا بىلەن نېمە ئاداۋىتى بار ؟

— ھەي··· — دېدى قادىر ئۇزۇنغىچە جىمىپ كېتىپ ، — ھەمدۇل قاچان قاراڭغۇ تاغقا ئۇندى ، مانا شۇنىڭدىن بېرى بۇلار قوتازدەك ئۇسۇشكىنى ئۇسۇشكەن . ھەمدۇل ئىچى كاۋاك توغراق ، جېنى يوق قوتاز ، مىڭبىر ھىيلىلىك تاغ تۈلكىسى . داۋۇت بولسا تاشنى يېرىپ چىققان قارىغاي ، قوتاز بۇقىسىدەك كۆچلۈك ھەم قارام . لېكىن ، ئۇنىڭ قولىدا ھەمدۇلنىڭكىدەك تاغلىقلارنى چوقۇنىدۇرغۇدەك گۆھىرى يوق··· ئۇلار چېقىل ئۇستىدە ئۇسۇشۇۋاتىدۇ . كىمنىڭ ھاڭدىن ئۇچۇپ كېتىشى بىزگە قاراڭغۇ .

ئىككىنچى باب

جىلغا تۇلكىسى

ھەمدۇل موللا ئون يىل بۇرۇن بىر توپ چىبەرقوت ۋە گۈللۈك يىپەك رەخت بىلەن قاراڭغۇ تاغدا پەيدا بولدى . ئۇ ئاللىبۇرۇن ئىككى غۇلاچ يەر تېگىدە توپىغا ئايلىنىپ كەتكەن خوتۇنىنىڭ ئىككى تۇغقان قېرىندىشى ئازنەمنىڭ ئۆيىگە چۈشتى . ئازنەم بۇ يوچۇن كىشىنى چورتلا تونۇمىدى . لېكىن ، ھەمدۇل ئۇنىڭ كىچىك چاغلىرىدىكى خاتىرلىرىنى ئېسىگە سېلىش بىلەن ئۆزىگە رام قىلىۋالدى . ئازنەمنىڭ ئېرىنىڭ قىش - ياز بۇغاقاچتى يايلىقىدا مال باقىدىغانلىقىنى ئاڭلىغان ھەمدۇلنىڭ چىرايى بىردىنلا ئېچىلىپ كۆڭلى تىنغاندەك بولدى .

ھەمدۇل ئەكەلگەن ماللىرىنى سېتىپ يۈك ، سېرىق ماي قاتارلىق شەھەردە بازىرى ئىتتىك نەرسىلەرنى ئالماقچىدى ، لېكىن ئۇ كېلىپلا سودا - سېتىق ئىشىغا قارىغاندا ، قاراڭغۇ تاغلىقىنىڭ ساددا ، ئەمما قوپال ھاياتىغا ، بۇ يەرنىڭ ھۆكۈمەت نەزىرىدىن چەت ، پىنھان قاراڭغۇلۇقىغا بەكرەك قىزىقتى . شۇڭا ، ئۇ كەنتمۇ كەنت قاتراپ ئۆلۈم - يېتىم ، نەزىر - چىراغ ئىشلىرىغا قاتنىشىپ ، ئۆزىنىڭ زىل ۋە مۇڭلۇق قىرائىتى بىلەن كىشىلەرنى ئېرىتىۋەتتى ، بولۇپمۇ ئۇ ناماز چۈشۈرۈلۈپ بولۇپ ، مېيىتنىڭ گۇناھىنى مەغپىرەت قىلىش ، ئۆزئارا ئالدى - بەردىدە ئۆتۈپ كەتكەن ھەقتىن ئۆتۈش قاتارلىقلار توغرىسىدىكى ۋەز - نەسىھەتلىرى ئارقىلىق تاغلىقلارنىڭ كۆڭلىدە مۇقەددەس ئەۋلىياغا ئايلىنىپ قالدى .

ھەمدۇل بىر ئاي ئىچىدە پۈلغا ئېلىشقا قارىغاندا ، دۇئا - تەكبىر بىلەن خېلىلا نەرسە ئۇندۇرۇۋالدى . ئۇ بىر ئېشەك ۋە بىر

قوتازغا تېره - يۇڭ ، قېرىنلاپ سېرىق ماي ئارتىپ ، ئۇچ دانە پاقلاننى ئالدىغا سېلىپ يولغا چىقتى . ئۇنى ئۇزىتىش ئۈچۈن بىر - ئىككى كۈنلۈك يىراق كەنتلەردىن كەلگەن تاغلىقلار كۆز يېشى قىلىشاتتى ، ئۆزىگە دۇئا قىلىپ قويۇشىنى ئۆتۈنەتتى . ھەمدۇل توخۇ پۇتىدەك ئورۇق قوللىرىنى ئېگىز كۆتۈرۈپ قاتمال يۇزىنى سىيپايتتى . ئۇ تاغلىقلار بىلەن خۇشلىشىپ ئەمدىلا يولغا چىقىشى ئالدى تەرەپتىن كەلگەن «توختا» دېگەن بوم ئاۋازدىن يۇرىكى «جىغلا» قىلىپ قالدى . كىشىلەرمۇ چۆچۈپ قاراشتى .

ۋىلايەتلىك پارتىيە مەكتىپىدە قىسقا كۇرسنى تۈگىتىپ كەلگەن داۋۇت چوڭ قەدەملەر بىلەن يېتىپ كەلدى . ئۇ ئېشەك ، قوتازدىكى ئارتىقلارغا ۋە بۇ چاغقىچە كۆرمىگەن يوچۇن موللا سىياق ھەمدۇلغا گۇمانسىراپ قارىدى :

— بۇ نەرسىلەرنى نەدىن ئالدىڭ ؟

— بۇ... بۇ... ئەلۋەتتە...

— بۇرادەرلەر ، — دېدى داۋۇت كۆپچىلىككە قاراپ ، — تېرە - يۇڭ زاۋۇتلارغا لازىمەتلىك خام ئەشيا . بىزنىڭ ھۆكۈمەتكە تاپشۇرىدىغان ۋەزىپىمىز ئورۇندالماي تۇرۇپ ، شەخسىلەرگە ساتساقلار قاملىشامدۇ ؟

— ساتمىدۇق... بۇ... ئۆزىمىزنىڭ خۇدا يولىدىكى نەزىرىمىز...

— شۇنداق ، بالىۋاقىمىز ، مال - ۋارانلىرىمىز بېشىغا كەلگەن بالا - قازا ئۈچۈن بېرىلگەن سەدىقە...

— توپ ئىچىدىن غودۇڭشىشلار چىقىشقا باشلىدى .

— بەرھەق ، — دېدى ھەمدۇل بىردىنلا جانلىنىپ ، — ئاللاتائالانىڭ سېخىي بەندىلىرى خۇدا يولىدا سەدىقە بېرىدۇ . سەدىقە سېخىيلارنى جەننەت نېمەتلىرىگە نائىل قىلغۇچىدۇر . شۇڭا ، خۇداۋەندە كېرىم : «سەن بىرنى بەرسەڭ ، مەن ئوننى بېرىمەن» دېگەن .

داۋۇت ھەمدۇلنىڭ قەيەردىن ئىكەنلىكى ، نېمە ئىش بىلەن

كىمنى ئىزدەپ كەلگەنلىكىنى سۈرۈشتۇرۇشكە باشلىغاندا ، ئالىمان ئىارىسىدا نارازىلىق كۆتۈرۈلۈشكە باشلىدى ، ھەتتا بۇ چاغقىچە «داۋۇت دادۇيجاڭ» دېسە ، نە ـ نەلەردىن كېلىپ ھال تۆكىدىغان كىشىلەرمۇ جۇڭىسىنى تەتۈر كىيگەنىدى .

— ئى خۇدانىڭ مۆمىن سېخىي بەندىلىرى ، — دېدى ھەمدۇل ئاۋازىنى تىترىتىپ ، ئۇ چىرايىغا ئېچىنىش ، ھەرىكىتىگە بىچارىلىك تۈسىنى بېرىپ سۆزلىمەكتە ئىدى ، — خۇداگۇيلۇق بىلەن بەرگەن سەدىقە نەزىرىڭلارنى ئېلىۋېلىڭلار ، خۇدا سىلەرنى دىنسىزلارنىڭ كاساپىتىدىن ئۆز پاناھىدا ساقلىغاي...

— بەرگىنىمىز بەرگەن...

— موللام ، كۆڭۈللىرىنى چاچمىسىلا...

داۋۇت نارازىلىق ئۇچقۇنلىرى چاچراپ تۇرغان كۆزلەرگە قاراپ ، مەسىلىنىڭ تولىمۇ نازۇك بىر يەرگە تاقىلىپ قالغانلىقىنى بىلدى ـ دە ، ئوشۇق بىرنەرسە دېيەلمىدى . ئۇ كىشىلەرنىڭ : «بىزگە ئىمام بولۇپ بەرسىلە ، ئاللا يولىدا خوپ ساۋاب ئىش قىلغان بولاتتىلە ، سىلى بىزنىڭ ئەزىز مېھمىنىمىز ، كەتمىسىلە» دېگەن سۆزلىرىنى ئاڭلاپ ، ئۆزىنىڭ يېڭىلگەنلىكىنى ھېس قىلدى .

— خۇدادىن ماڭا ئاقىبول تىلەڭلار ، مەن خۇدا بۇيرۇسا چوقۇم كېلىمەن ، — دېدى ھەمدۇل داۋۇتقا مەسخىرىلىك كىچىك كۆزلىرىنى تىكىپ .

دەرۋەقە ، ھەمدۇل ئۆز ۋەدىسىدە تۇرىدىغان ئادەم بولۇپ چىقتى ، ئارىدىن يېرىم يىلمۇ ئۆتمەي قاراڭغۇ تاغقا يەنە ئۇندى . بۇ قېتىم ئۇ كەنتكە كىرىپ ، ھېچكىمنىڭ ئۆيىنى پەتىلمەي تۇرۇپ ، داۋۇتنىڭ ئۆيىگە كىرىپ كەلدى .

— ئەسسالامۇئەلەيكۇم يۇرت بېشى ، پېقىر ئۆزلىرىنى پاناھ تارتىپ بوسۇغىلىرىنى تاۋاپ قىلغىلى كەلدى . ئەلۋەتتە ، بىر چاغدىكى كۆڭۈلسىزلىكلەرنى يۇزۇمگە سالماسلىقلىرىغا ئىمانىم كامىل .

تېڭىرقاپ قالغان داۋۇت دەماللىققا نېمە دېيىشىنى بىلمەي

تۇرۇپ قالدى . ئۇنىڭ گەجگىسىگە مۇشتلاپ ، بوسۇغىدىن كوچىغا ئېتىۋەتكۈسى كەلدىيۇ ، لېكىن تاغلىقلارنىڭ «مېھمانىنىڭ ئېتى ئۇلۇغ» دېگەن ھېكمەتلىك سۆزى ئېسىگە كەلدى ـ دە ، پەيلىدىن ياندى .

— قېنى ئۆيگە كىرسىلە !

ھەمدۇل ئۆينىڭ تۆرىگە چىقىپ ئۇزۇندىن ـ ئۇزۇن بىر نېمىلەرنى ئوقۇغاندىن كېيىن دۇئا قىلدى ـ دە ، ئورنىدىن تۇرۇپ تىنچلىق ـ ئامانلىق سورىدى .

ھەمدۇل موللا گېلىنى قىرىپ قويۇپ ، سۆزلەشكە باشلىدى . ئۇ شەھەردە ئۆزىگە قاراۋاتقان بىر تال قىزىنىڭ تۇغۇتتا ئۆلۈپ كېتىپ ، ئۆزىنىڭ يەككە ـ يېگانە قېلىپ ، ھېلىم دۇئانىدەك يېتىمسىراپ قالغانلىقى ، يۇرەك دەردلىرىگە مەلھەم تېپىش ئۈچۈن بۇ تاغلىق كەنتتە بىرەر يىلدەك تۇرىدىغانلىقىنى ئېيتتى .

— بىھەمدۇللا ، «ئېگىلگەن باشنى قىلىچ كەسمەس» دېگەن گەپ بار . مۇسۇلمانچىلىقتىمۇ ئاداۋەت بىر كۈندىن ئاشسا يامانداۋۇر . دادۇيجاڭنىڭ غېرىب ـ غۇرۋالارنىڭ بېشىنى سىلىشىغا ئىمانىم كامىل .

ھەمدۇل چىقىپ كېتىدىغان ۋاقتىدا داستىخان ئۈستىگە بىرنەچچە تۇگۈچ نەرسىنى قويۇپ ، خىرقىراپ كۈلگىنىچە قوشۇپ قويدى :

— ئۆزلىرىگە ئاتاپ ماتىدىل ھايات ، خېمىر گازىبان ، ئانار شەربىتىدەك شىپالىق دورىلاردىن ئەكەلدىم . كۆپىنىڭ ئورنىدا كۆرەلا .

— مولىلام ، ھەممەتلىرىگە رەھمەت ، — دېدى داۋۇت دورىلارنى ھەمدۇلنىڭ قولىغا تۇتقۇزۇپ ، — مەن تەن دۇرۇس ئادەممەن . ئوتتۇز توققۇز ياشلىق ھاياتىمدا دورا دېگەن نەرسىنى ئاغزىمغا سېلىپ كۆرمىدىم .

— تۇۋا دېسىلە دادۇيجاڭ ، ھەرمەھەل بىرخىل تۇرىمەن دېگىلى بولماس . خۇدا : «جان مېنىڭ ، تەن يەرنىڭ» دېگەن

ئەمەسمۇ ؟ ئاۋىلىدىن خوتا ، ئاندىن قالسا بۇ دورىلار تەننىڭ مادارىدۇر . ئالسىلا ، بىر كىچىكىنىڭ ، بىر چوڭنىڭ گېپىنى ئاڭلاش كېرەك . مەن سىلىدىن بىر ياش چوڭكەنمەن .

— رەھمەت موللام ، لازىم بولغاندا سىلىنى تاپارمەن...

— ماقۇل ، ماقۇل ، — دېدى ھەمدۇل داۋۇتنىڭ جىددىيلەشكەن چىرايىدىن شۇركۈنۈپ .

ھەمدۇل قېينىسىڭلىسىنىڭ ئۆيىدە ئولتۇرغان يېرىم يىل ئىچىدە ئازنەم بىلەن ئېرى سايىم ئوتتۇرىسىدا غىژ ـ غىژ تۇگىمىدى ، ھەتتا سايىم دۇينىڭ ماللىرىنى تاشلاپ قويۇپ يايلاققا چىقماس بولۇۋالدى . بۇنىڭدىن خەۋەر تاپقان داۋۇت سايىم بىلەن ئەھۋاللاشتى . سايىم كۆپ نەرسە دېمىگەن بولسىمۇ ، لېكىن ئۇنىڭ «ۋۇي موللىلىقى قۇرۇسۇن ، ئادەم ئەمەس ئىت ، كۇرسۇك ئىت» دېگەن سۆزىدىن داۋۇت ئىشىنىڭ تەكتىگە يەتكەنىدى . مانا شۇنىڭدىن كېيىن ھەمدۇل جامائەتنىڭ ياردىمى بىلەن بىر يېرىم ئېغىز ئۆي سېلىۋالدى ، ئارىدىن كۆپ ئۆتمەي مەسچىتنىڭ ئىمامى بولۇپ قالدى . لېكىن ، ئۇ كۇندىن ـ كۇنگە قۇيرۇقىنى راسلاپ تەرەپ ـ تەرەپكە ئۇچۇپ ، بۇگۇن چاقار يايلىقىدا بىرەر كېسەلگە سۇپكۇچ قىلسا ، ئەتىسى ھاپاندۇكتا ياكى قىسىلدا خەتمىقۇرئاندا بولاتتى ، ھەتتا بىرنەچچە كۇنلۇك يولنى ئېغىر كۆرمەي خەتەرلىك جىرا ـ سايلاردىن ، تىك چېقىلىلاردىن ئېشىپ بۇغاقاچتى ، قوغاقلاردا ۋەز ـ نەسىھەتلەردە بولاتتى .

ھەمدۇل كېلىپ بىر يىل ئۆتەر ـ ئۆتمەيلا ، ھاپاندۇكتىن ئون توققۇز ياشلىق بىر قىزنى نىكاھىغا ئالدى . بۇ خەۋەرنى ئاڭلىغان داۋۇت ھەمدۇلنىڭ ئىشىكىنى بىرلا تېپىپ جالاقلىتىپ ئېچىۋەتتى ـ دە ، ئۆيگە بېسىپ كىردى :

— نىكاھ خېتى ئالماي بىر قىزنى ئۆيگە ئەكىرىۋالساڭ ، ھۆكۇمەتنىڭ سىياسىتىگە توغرا كېلەمدۇ ؟ — دېدى داۋۇت قولىنى شىلتىپ .

— ئەلمىساقتىن تارتىپ بىز مۇسۇلمانلار بىر پارچە قەغەز

بىلەن توي قىلغان ئەمەس . پەقەت ئاللانىڭ شەرئى نىكاھ پاتمەسىدىن كېيىنلا ئۇ خوتۇن ھالال بولغۇسىدۇر . پادىشاھنىڭ پەرمانى قورئان ئەمەس .

— پادىشاھنىڭ قانۇن ـ نىزاملىرىغا بويسۇنۇشمۇ دىنىمىزدا ئۆتەشكە تېگىشلىك شەرئى ئەمەسمۇ ؟

— پادىشاھنىڭ ئەمرىمەرۇپلىرىغا ئەمەل قىلىش ۋاجىپتۇر . ئۇ ھەرگىز پەرز ئەمەس . ئەلھەمدۇلىللا ، بىز مۇھەممەدمۇستەپا سەللەللاھۇئەلەيھى ۋەسەللەمنىڭ ئۈممەتلىرى...

داۋۇت شۇ كۈنى قارا تەرگە چۆمۈپ كەتكەن ئېتىنى قامچىلاپ ھاياندۇكقا باردى ۋە قىزنىڭ ئاتا ـ ئانىسى بىلەن سۆزلەشتى .

— بۇ ئىشقا ، — دېدى قىزنىڭ ئانىسى جاھىللىق بىلەن ، — ھېچقانداق كىشى بىھۇدە ئارىلىشالمايدۇ . قىزىم بىر ئۆلىما كىشىنىڭ تەرىتىگە سۇ بېرىپ ، ھاجىتىنى راۋا قىلىپ دۇئاسىنى ئېلىپ ، ئەھلى جەننىتي بولىدۇ . بۇ ساۋاب تاڭلا قىيامەت كۈنى بىزگىمۇ سايە بولىدۇ...

داۋۇتنىڭ چالمىسى سۇغا چىلىشىپ يېنىپ كەلدى . لېكىن ، ھەمدۇلنى قايسى تەرەپتىن مات قىلىشنى ، يېقىتىشنى ئويلا ـ ئويلا ھېچ تېگىگە يېتەلمىدى . ئاردىدىن بىر ئايمۇ ئۆتمەي ، ھەمدۇلنىڭ ئەھلى جەننىتي بولغۇسى ئايالى بىچارە قىز كۈلا كۆۋرۈكتىن ئۇچ تاغ ئوتتۇرىسىدىكى ئەجدىھا ئېغىزىغا ئۆزىنى تاشلاپ ، ئېقىن يۇتمىسىغا كىرىپ كەتتى . داۋۇت يۇقىرىغا مەلۇمات يېزىشنى ئويلىغان بولسىمۇ ، لېكىن ھەممىلا يەرنى قالايمىقانچىلىق قاپلىغان ، قانۇن ئورۇنلىرى پالەچ ، باشلىقلار ئۆزىنىڭ پوتلىسىنى تارتالماي ، ھەر كۈنى كىيىدۇرۇلىدىغان قەغەز كۈلا بىلەن سازايىنىڭ غېمىدە قالغاندا ، يۇقىرىدىكىلەر قاتمۇ قات تاغ ـ جىلغىلار ، ئېگىز ـ پەس داۋانلارنى بېسىپ كېلىپ ، بۇ ئىشنى سۇرۇشتە قىلاتتىمۇ ! ئادەمنىڭ قەدرى قالمىغان بۇ زاماندا ئۇنىڭغا ئوخشاش ئۆلۈۋاتقانلار ئازمىدى ؟ ئۇنىڭ ئۈستىگە ، قىزنىڭ ئاتا ـ ئانىسى : «خۇدانىڭ تەقدىرى ، قىزمىنىڭ ناشۇكۇرلۇكى ، بىز نىكاھلاپ

بەرگەن ، مۇللام ئىتتىرىۋەتمىدى» دەپ تۇرسا ، بۇ گەپ دەۋا قىلغان ئادەمنى مۇتتەھەم قىلىپ قويمامدۇ ؟

داۋۇت ئىككىنچى قېتىم ھەمدۇل بىلەن ئېلىشقاندا ، ئۇنى يېڭەلمىگەن بولسىمۇ ، ھەرھالدا بىر چۆچۈتتى . بۇ ۋەقە مۇنداق يۈز بەرگەنىدى : بىر يىلى چارۋىلارنى قىشلاققا يۆتكىمىگەن بىر پەيتتە تۇيۇقسىزلا ھاۋا ئاينىپ ، چەت ئەل تاغ چوققىلىرىدىن ھالقىپ ئۆتكەن ئېغىر قارا بۇلۇتلار چىڭگىز ئېغىزىنى سۈۋارى قاپلىدى . ئارقىدىنلا يامغۇر ئارىلاش مۆلدۈر يېغىپ ، كېيىن قارغا ئايلىنىپ كەتتى . ھەپتىگىچە توختىماي لەپىلدەپ چۈشكەن قار پۈتۈن يايلاقلارنى ، قويۇق جاڭگاللارنى ئېغىر سۇكۇناتقا چۆمدۈردى . قارنى ئىچىگە تارتىلغان يايلىلىق ئاچ بۆرىلەر ، بىرى كاڭشىپ قويسا ، كۈرمىكى پەيدا بولىدىغان جۈغى كىچىك ، چىشلىرى ئۆتكۈر ، سۆڭگەچلىرى ئۆسۈپ چىققان قاشقىلىق چىلبۆرىلەر ، ئالتۇن رەڭلىك جىلغا تۈلكىلىرىمۇ كەنت ئەتراپىدىن قاتراپ كېتەلمەيدىغان ، ئادەمنى كۆرسىمۇ خىرقىرىشىپ تەپ تارتمايدىغان بولۇپ قېلىشقانىدى . تاتلىق ئوت ، گۈل ـ گىياھلار بىلەن ئوزۇقلىنىدىغان ئىپار كېيىكلىرى ، قارا مۇڭگۈزلۈك ئاق ئارقار ، كۈل رەڭ تاغ تېكىلىرى تىك چوققىلار ۋە قىسىلچاقلاردىن ساڭگىلىشىپ تۇرغان ساپسېرىق ئوتلارغا تەلمۈرۈشەتتى . يايلاقلاردا بولسا ئەھۋال تېخىمۇ ئېغىرلاشتى . قار چاپچىپ ئوت تېپىپ يېيەلەيدىغان قوتازلارمۇ كىرپىدەك تۇگۈلۈپ قالدى . چوڭ ـ كىچىك چارۋا قىرىلىشقا باشلىدى . «خۇددى ئۆلگەننىڭ ئۈستىگە بىر پەنجە» دېگەندەك ، «بۇ دىننىڭ سۇسلىششى ، نائەھلىلەرنىڭ كاساپىتى ، خۇدانىڭ كۆرسەتكەن كارامىتى ، شۇڭا ئۇچ مىلى بارلار بىرنى ئۆشرە ـ زاكات قىلمىسا ھارام ، مەسچىت سېلىپ ، كۆپلەپ قان قىلىش كېرەك» دېگەن پىتنىلەر تارقىلىشقا باشلىدى . بۇنىڭ بىلەن مال سويۇش دولقۇنى كۆتۈرۈلۈپ ، بىر كۈن ئىچىدىلا تۆت كەنت بويىچە ئىككى يۈزدەك مال سويۇلدى . ئۆيمۇ ئۆي دۇئا ـ تەكبىر قايناپ كەتتى . ھەپتىگىچە ئۇخلىماي كەنت ئارىلاپ

كۆزلىرى قان قۇيغاندەك قىزىرىپ كەتكەن داۋۇت ھەمدۇلنىڭ ئۆيىگە باردى ، ھەمدۇل يوق ئىدى . ئۇ مەسچىت ئالدىغا كەلدى ، مەسچىت ئىچىدىن ھەمدۇلنىڭ خىرقىراپ قىلىۋاتقان گەپلىرىنى ئاڭلاپ قالدى :

— مۇسۇلمانلار ، مەسچىت خۇدانىڭ ئۆيى ، قاچانغىچە كونا بورا ، يىرتىق پالاسلاردا نامازبەجا كەلتۈرىمىز ؟ ھەربىر مۇسۇلمان ئاتىغىنىنى بەرسۇن ، خۇدانىڭ قەھرىدىن ھەزەر ئەيلەيلى .

— ھەمدۇل ، — دېدى داۋۇت ئۇنىڭ ئالدىغا دېۋىلەپ كېلىپ ، — سەن... سەن... چارۋىغا بۇزغۇنچىلىق سالغان بۇزۇقسەن... مەن... مەن سېنىڭ ئۇستۇڭدىن يۇقىرىغا مەلۇمات يوللايمەن .

— ھى... ھى... ھى... — ھەمدۇل خىرقىراپ كۈلۈۋاتقان بولسىمۇ كۆزلىرىدىن زەھەر تېمىپ تۇراتتى ، — يالغۇز مېنى سولىتىۋېتىپ ئىش تۈگىسە مەيلىدىغۇ ، ئەمما تومۇرلىرىدا مۇسۇلمان قېنى ئېقىپ تۇرغان ھەربىر بەندە ئۆزلىرىنى تۈكۈرۈكلىرى بىلەن كۆمۈۋېتەرمىكىن...

— نېمە ؟ — داۋۇت ئۇنىڭ ياقىسىدىن بوغدى ـ دە ، يەنە قويۇۋەتتى ، — مەن داۋۇت گوندازنى قاراڭغۇ تاغلىق ئوبدان بىلىدۇ . مەن ئۆمرۈمدە ئۇلارغا تۈزكورلۇق قىلغىنىم يوق .

— شۇ كۈنى تۈن نىسبىدە ھەمدۇل تىمىسقىلاپ داۋۇتنىڭ ئۆيىگە كەلدى . ئۇ ئۆزىنىڭ پوق پېگەنلىكى ، ئىككىسىنىڭ ئوتتۇرىسىدا كېلىشەلمەيدىغان چوڭ ئىشنىڭ يوق ئىكەنلىكى ، يۇقىرىغا مەلۇمات يازسا قاراڭغۇ تاغدا ئالمادىس قالايمىقانچىلىق تۇغۇلىدىغانلىقى ھەققىدە كۆپ سۆزلىدى . ئۇنىڭ سۆزلىرىدە ھەم يېلىنىش ، ھەم تەھدىت بار ئىدى .

— مەن پىسىۋۇللا گەپ قىلسام ، ئۆزلىرىگە يامانلىق تىلىمەيمەن ، — دېدى ھەمدۇل سۆزىنىڭ ئاخىرىدا بېشىنى گىلدىڭلىتىپ .

شۇنىڭدىن كېيىن ھەمدۇل بىر مەزگىل جىمىپ قالغان

بولسمۇ ئىچىدە داۋۇتنى تىللايتتى . كۆچى يەتسە ، ئۇنى ئەچچە مىڭ غۇلاچ قارا چېقىلدىن تاشلىۋەتكۈسى كېلەتتى .

قىسقىسى ، داۋۇت بىلەن ھەمدۇل ئوتتۇرىسىدىكى ئاشكارا ۋە جىمجىت كۈرەش ئون يىل داۋاملاشتى ، ھەتتا داۋۇتنىڭ سۆزى ئاقماس بولۇپ كەتكەن كۈنلەرمۇ بولدى . ئەلۋەتتە ، ھەمدۇلنىڭ كۆزگە كۆرۈنمەيدىغان ، قولدا تۇتقىلى بولمايدىغان قورالى ئۆز كۈچىنى كۆرسەتكەنىدى . ئۇلار چوقۇشقاق تاغ كەكلىكلىرىدەك پات ـ پاتلا ئېلىشىپ تۇراتتى . تېخى بىر ئاي ئىلگىرىلا ئۇلار يەنە تۇتۇشۇپ قالدى .

تاغ شۆبە سىنىپى قۇرۇلۇشىغا بىر كۈن كەچكىچە يارەملىشىپ ھارغان داۋۇت شېرىن ئۇخلاۋاتاتتى . ئۇ گۈلسارەنىڭ نوقۇپ : «ھوي دادىسى ، قوپۇڭلا دەيمەن . ئىشكىنى بىر كىم قاقىدۇ» دېگەن ئەنسىز ئاۋازىدىن ئويغىنىپ سىرتقا چىقتى . دەرۋازا ئالدىدا تور رومالغا پۈركەنگەن بىر ئايال تۇراتتى .

— كىم سەن ؟

— مەن ، سەرۋەر...

— بۇ ئالا كېچىدە نېمە ئىش قىلىپ يۈرىسەن ؟

— داۋۇت بەگ دادا ، خان ئانام مېنى... مېنى ھەمدۇلغا دۇئا قىلدۇرماقچى... ئۆزلىرى... ئۆزلىرى... بىر ئامالىنى قىلسىلا... مەن...

داۋۇت شۇ كېچىسى چاپىنىنى كىيىپ ، پىچىقىنى ئېسىپ ھەمدۇلنىڭ ئۆيىگە باردى . داۋۇتنىڭ پەيلىنىڭ بۇزۇق ، ئەلپازىنىڭ يامان ئىكەنلىكىنى پەملىگەن ھەمدۇل ئارقىسىغا تىرەجەپ باققان بولسىمۇ ، گەجگىسىنى قامالالاپ ئالغان كۆچلۈك قوللار زەربىسىدىن ئۇ سەرۋەر سۇ ئالمىدىغان زەڭگەر بۇلاق تۇۋىگىچە باردى .

— ھازىلىخانغا نېمە دېدىڭ ؟ سەرۋەرنىمۇ يۇتمىغا يەم قىلماقچىمۇسەن ؟

— مەن... مەن... بۇ... بۇ... ئۆسەك گەپ ، — ھەمدۇل

قورقمىدىن غال - غال تىترەشكە باشلىدى . چۈنكى ، ئۇ پىچقىنىڭ دەستىسىنى پات - پات تۇتۇپ قويۇۋاتقان داۋۇتنىڭ يوغان قوللىرىدىن كۆزىنى ئۇزەلمەي قالغانىدى .

— خۇپسەنلىك قىلما ، «سەرۋەرگە دۇئا قىلاي» دەپسەنغۇ ؟

— خۇدا هازىر ، لېكىن... لېكىن هازىلخان ئۇ... ئۆزى...

— مەن ساڭا ئېيتىپ قويماي ، ئۆز نەۋرەڭدەك قىزغا ئېيىقتەك چاڭگال سالماقچى بولىدىكەنسەن ، مەندىن هەربالا كېلىدۇ . بوينۇڭدا بىر قىزنىڭ قان قەرزى بارلىقىنى ئۇنتۇپ قالما !

هەمدۇل خۇددى يولۋاس پەنجىسىگە چۈشۈپ قالغان قوتۇر تۈلكىگىلا ئوخشاپ قالدى . ئۇنىڭ كۆزى داۋۇتنىڭ قولىدىكى يوغان ئەگرى پىچاققا تىكىلگىنىچە قورققىنىدىن توختىماي هىق تۇتقىلى تۇردى . بۇ يەردە ئۆزىگە مەدەت بولىدىغان ساددا ، ئەمما جاهىل تاغلىقلار يوق ئىدى . داۋۇتنىڭ نېمە ئۈچۈن ئۆزىنى تۇن نىسبىدە پىنھان سايلىققا سۆرەپ ئېلىپ كەلگەنلىكىنىڭ تېگىگە يەتكەن هەمدۇل خىرقىراپ يىغلىغىنىچە ئۆزىنى گۇپپىدە يەرگە ئاتتى . داۋۇت ئۇنىڭ قۇم توپا ، شېغىللارغا يۈزلىرىنى سۈۋاپ يېلىنىپ - يالۋۇرۇشلىرىغا بىردەم قاراپ تۇردى - دە ، پىچقىنى غىلىپىغا سالدى .

داۋۇت ئۆيىگە قايتىپ كېتىۋېتىپ ئىچىدە : «بۇ چاغقىچە بۇ تۈلكىنى كېچىسى يالغۇز ئاچقىپ ئادەم ئەتسەمچۇ !» دېدى - دە ، ئۆزىچىلا كۈلۈۋەتتى... ئەمما هەمدۇل بۇ ئەنسىز كېچە ئۈچۈن قىساس ئېلىشنى كۆڭلىگە پۈككەنىدى .

بۇغاقاچتىدىكىلەرنىڭ يايلاق دەۋاسىنى قايتا پەش قىلىپ ، مالچىلارنى يايلاقتىن ئۇرۇپ قوغلىغانلىقى — بۇ هېلىقى ئەنسىز كېچە ئۈچۈن ئېلىنىدىغان قىساسنىڭ تۇنجى قەدىمى ئىدى .

...

سەلىم بىلەن قادىر تاغ ئارىلاپ تاماشا قىلىپ كەچ كىرىپ كەتكىنىنى سەزمەيلا قالدى . سەلىم سائىتىگە قاراپ هەيران بولدى :

— تۇختاپ قالدىمكىن دېسەم مېڭىۋاتىدۇ . ئەجەب تېز

قاراڭغۇ چۈشۈپ كەتتىغۇ ؟

— شۇنداق ، تاغلار ئېگىز بولغاچقا ، كۈن كېيىن چىقىپ ، بالدۇر پاتىدۇ . قاراڭغۇ تاغقا كىرگەندىن كېيىن ، قارا چېقىلدىن ئۆتكەنسىلەر . مانا ئۇ يەردە ھاۋا ئوچۇق كۈنلىرىلا ئىككى سائەت كۈن كۆرگىلى بولىدۇ . شۇڭا «قاراڭغۇ تاغ» دەپ ئاتالغان .

— قادىر ئاكا ، مەن بالدۇر قايتىپ ، مەكتەپكە نەرسە ـ كېرەكلىرىمنى يۆتكىۋالاي ، قانداق دەيسىز ؟

— بولىدۇ ، مەنمۇ ياردەملىشەي ، يۈرۈڭ .

قادىر سەلىمنىڭ ساندۇقتىكى ماتېرىياللىرى ۋە باشقا يۇك ـ تاقلىرىنى ئەكېلىشىپ ، ئۇنى ئورۇنلاشتۇرۇپ قويۇپ ئۆيگە قايتتى .

سەلىم بىرقۇر ئورۇنلىشىۋالغاندىن كېيىن ، سېيىت ئۇستامدىن ئاشخانىنىڭ چېلىكىنى سوراپ سۇغا ماڭدى . ئۇ شەھەر ئادىتى بويىچە يۇيۇنۇپ ياتماقچىدى . سەلىم چىغىر يول بويلاپ زەڭگەر بۇلاق تۇۋىگە كەلگەندە ، چوقىيىپ ئولتۇرغان بىر گەۋدىدىن قورقۇپ ئارقىغا داجىدى .

— كىم بۇ ؟ — سەلىم ئاستاغىنا توۋلىدى .

— ۋاي ...— زىل ئاۋاز بىلەن تەڭ چۆچۈگەن كېيىكتەك نازۇك بىر گەۋدە تاش ئۇستىدىن تۇردى .

ئاي تېخى تاغلار ئارقىسىدىن كۆتۈرۈلمىگەچكە ، بۇ چوڭقۇر سايدا قوتاز يايلىدەك تۇن قاراڭغۇلۇقى ھۆكۈم سۈرەتتى . سەلىم ئالدىدا تۇرغان بۇ قىزنىڭ كىملىكىنى تونۇيالمىغان بولسىمۇ ، لېكىن ئاۋازىدىن ئۇنىڭ ئوقۇغۇچى قوبۇل قىلىپ قايتقان كۈنى داۋۇت ئات ئۇستىدە ئولتۇرۇپ سۆزلەشكەن سەرۋەر ئىكەنلىكىنى بىلدى .

— سىز... سەرۋەر...

قىز ئۇن ـ تىنسىز شىپىلداپ كېلىپ ، يىگىت ئالدىدىن تېزلا ئۆتۈپ كەتتى ۋە چىغىر يول بويلاپ قاپتال قاراڭغۇلۇقىدا غايىب بولدى . تېڭىرقاپ قالغان سەلىم قىز ئارقىسىدىن قاراپ قالدى . ئۇنىڭ كۆڭلىدىن ۋەھىمىلىك بىر ئوي كېزىپ ئۆتكەندى .

سەلىم ياتقىغا قايتىپ كېلىپ ، بۇلاق سۈيىدە يۇيۇنۇۋاتقاندىن كېيىن ، ئايغىنى سېلىۋېتىپ كارىۋىتى ئۈستىدە يانپاشلاپ يېتىپ ، سۆيۈپ ئوقۇيدىغان رومانى «ياشلىق ناخشىسى» نى قولىغا ئالدى . لېكىن ، ئۇ ئۆزىنى قانچە زورلاپمۇ كىتابتىن بىرەر بەت ئوقۇيالمىدى . چۈنكى ، ھېلىلا بولۇپ ئۆتكەن بۇلاق بېشىدىكى ئۇچرىشىش ، قىزنىڭ غەيرىي نورمال ھالىتى ئۇنى ئويلاندۇرماقتا ئىدى .

«بەختسىز قىز…» دېدى سەلىم ئېغىر خورسىنىپ .

سەلىم سەرۋەرنى ئوچۇق - يورۇققىنىا كۆرۈپ باققىنى يوق . ئۇ دەسلەپ گۈگۈم پەردىسى قاپلاپ تۇرغان بىچارە قىزنىڭ ئېچىنىشلىق يېلىنىشىنى ئاڭلىدى . مانا ھازىر بولسا قاراڭغۇلۇقتا ئۇنىڭ زىلۋا گەۋدىسىنىلا كۆردى . «ئۇ زادى بۇ تۇن قاراڭغۇلۇقىدا بۇلاق بېشىدا نېمە ئىش قىلىدىغاندۇ ؟»

سەلىمنىڭ كۆز ئالدىغا ئۆزىنى كۆلا كۆۋرۈكتىن ئەجدىھا ئاغزىغا تاشلىۋالغان قىز كېلىپ ، يۈرىكى ئەنسىز سوقۇپ كەتتى . «ياق» دېدى سەلىم ئۆز ئويىغا قارشى چىقىپ : «سۇنى كۆرمەي ئاياغ سالماس ، ئەلۋەتتە ، بويىغا يېتىپ قالغان بىر قىزنىڭ لايىقى بولماي قالامدۇ ؟ بەلكىم ھال - مۇڭ تۆكۈش ئۈچۈن ئۆز يىگىتىنى ساقلاپ ئولتۇرغاندۇ ؟»

سەلىم تاغقا كەلگەن قىسقىغىنا ۋاقىت ئىچىدە ئاجايىپ ئۆزگىچىلىكلەرنى كۆردى . تاغلىقلار جاھىل ، لېكىن قەيسەر ؛ دىلكەش ، ئەمما قوپال كېلىدىكەن . ئۇلارنىڭ ئاددىي ، تەبىئىسىز ھاياتى خۇددى يىپ ئېگىرىدىغان چاقتەك بىر خىللا ئايلىنىپ تۇرىدىكەن . ئۇچىسىدىكى ئۇزۇن يەكتەكلىرى كىر ۋە تەردىن قېتىپ يىرتىلىپ چۈشۈپ قالغۇچە تاغدىن چۈشمەي مال باقىدىغان مالچىلار ، سەمەن ، تۈمەن ، نوھەر ، ھۆرلىقاغا ئوخشاش سازغا ، ناخشىغا ، ئۇسسۇلغا ھېرىس ، لېكىن بىكارچىلىقتىن پاخما ئىتلارنى ئارقىسىغا ئەگەشتۈرۈپ ئىت تالاشتۇرىدىغان بالىلار ، ئون ئۇچ - ئون تۆت ياشقا كىرەر - كىرمەيلا ياتلىق قىلىنىدىغان تەلەيسىز

قـــزلار ، بەزمە ـ مەشرەپكە ئامراق چارۋچىلار سەلمىنىڭ كۆز ئالدىدىن بىر ـ بىرلەپ ئۆتۈشكە باشلىدى . ئۇلار ئۆزلىرىنىڭ پۈتۈن ئۆمرىنى مال ئايىغىدا ، تاغلاردا ، جۇدۇن ـ چاپقۇنلۇق تاغ ئېغىزلىرىدا ئۆتكۈزىدۇ . لېكىن ، گادايىنىڭمۇ ئۆزىگە تۇشلۇق قايغۇ ـ شادلىقى بولغاندەك ، مالىلىرىنىڭ قىشتىن ئامان ـ ئېسەن چىقىشى ، قويلىرىنىڭ ئىككىنى قوزىلىشى ، يازغى ۋە كۈزگى يۇڭلارنى ۋاقتىدا قىرقىپ يىغۇۋېلىش··· قىسقىسى ، ئېغىل ـ قوتانلىرىدىن مۆرەش ، مەرەش ، بوزلاشلارنىڭ ئاڭلىنىپ تۇرۇشى ئۇلارنىڭ شادلىقى ۋە بەختى ئىدى···

سەلىم كىتابنى مەيدىسىگە قويۇپ ئۇخلىسىغا ياتقىنىچە قورسىقىنىڭ ئېچىپ قالغانلىقىنىمۇ ئۇنتۇپ ، خىيالغا چۆكۈپ كەتكەنىدى . ئىشكىنىڭ تۈيۈقسىز تاراقلىشى ئۇنىڭ خىيالىلىرىنى تېرىقتەك چېچىۋەتتى . ئۇيگە سېيىت ئۇستام كىرىپ كەلدى .

— ھەي سەلىمجان ، تېخىچىلا ئۇخلىماپسىزغۇ ، شەھەر ئېسىڭىزگە كەلدىمۇ ـ نېمە ؟

— كەلسىلە ئۇستام ، قېنى ئولتۇرسىلا ، — سەلىم ئورنىدىن تۇرۇپ كارىۋاتقا يۆلەندى . سېيىت ئۇستام موخۇركا خالتىسىنى ئېلىپ ، پىلدىرلاپ يېنىۋاتقان قارا چىراغقا قارىغىنىچە مىيىقىدا ئاچچىققىنە كۈلۈپ قويۇپ ، بېشىنى تاكى موخۇركا ئۇراپ بولغۇچە ئىرغىتتى .

— ھەي··· ئۇكا ، — دېدى سېيىت ئېغىر تىنىپ ، — بۇ قارغىش تەگكۇر تاغدا قاچانغىچە جاننى ئۈپرىتارمىز !

— ئوتتۇرا مەكتەپتە ئىشلىگىلى نەچچە يىل بولدى ؟ — دېدى سەلىم ئۇستامنىڭ قىرىقتىن ئېشىپ قالغان بولسىمۇ ، قورۇق چۈشمىگەن بېجىرىم چىرايىغا ، قاپقارا ساقاللىرىغا قاراپ .

سېيىت ئەسلىدە شەھەردە ھەر يەكشەنبە ياغاچ بازىرىدىن ئەرزان باھادا قۇرت يېگەن ۋە كونا ياغاچلارنى سېتىۋېلىپ ، ئۇلاردىن ئىشىك ، بۆشۈك ، ئەمبەل تاختا ، ئوقۇر ياساپ ، زامىاسكىلاپ ، كوملاپ ـ شوملاپ سېتىپ تىرىكچىلىك قىلاتتى .

كېيىن ياغاچنىڭ باھاسى ئۆرلەپ كەتكەندىن كېيىن ، تاپاۋەتى ياخشى ، بىر چارەك بۇغداي ئالسا ئانچە ـ مۇنچە پايدا قالمىغان ، پايدا قالمىغاندىمۇ باللىرىنى ئاشقاندا تويغۇزغىلى بولمىغان ھۇنەر بىلەن — ناۋايچىلىق بىلەن شۇغۇللاندى . ئۇ تېخىمۇ ئىلگىرىلەپ سېرىق لەڭمەن سېلىپ ، تۆت تال گۆش ، بىر قوشۇق ماي بىلەن سەي يۇزىنى پارقىرىتىپ ، بۇ ئوقەتنىمۇ قىلدى . سېيىتنىڭ ئۆيىنىڭ ئوتتۇرا مەكتەپ ئالدىدا بولۇشىمۇ ئۇنىڭ ئۈچۈن بىر ئامەت ئىدى . ئوقۇغۇچىلارغا ھېيت ـ بايراملاردا ۋە ئايدا تۆت نۆۋەت گۆش گىرده ، لەڭمەن ، پولۇ قاتارلىق قول تۇتىدىغان ئالىي تاماقلارنى ئەتكەندە ياكى بىرەر ئۇستام كېسەل بولۇپ قالغاندا ، مەكتەپ سېيىتنى چاقىرتىپ ئىشلىتەتتى ۋە كۆڭلى تىنغۇدەك پۇل بېرەتتى . بۇ قېتىم ئۇنى قاراڭغۇ تاغ شۆبە سىنىپىغا ئەۋەتىشىمۇ مەكتەپ مۇدىرىنىڭ ئامالسىزلىقتىن قىلغان چارىسى ئىدى . سېيىتمۇ كۆڭلىده : «ئېشەك كۆۋرۈكتىن ئۆتكۈچە ، ئاۋۋال شتاتلىق بولۇۋالمامدىم » دەپ ئويلىدى ـ ده ، كۆزىنى يۇمۇپ رازى بولدى . لېكىن ، ئۇ سەلىمنىڭ بۇ تاغقا كېلىپ قالغانلىقىغا تولىمۇ ھەيران بولاتتى .

— ئەگەر سىز ، — دېدى سېيىت تاماكىسىنى شوراپ ، — شەھەرلىك بىر قىزنى تېپىپ گاچچىدا توي قىلىۋالغان بولسىڭىز ، ئىشىڭىز ئوڭدىن كەلگەن بولاتتى . خەير ، بۇمۇ رىزىق ، سىزنى رىزىق سۆرەپ كەلگەن گەپ...

سېيىتنىڭ «توي قىلىۋالغان بولسىڭىز » دېگەن سۆزىنى ئاڭلاش بىلەن سەلىمنىڭ بۇرنىغا گۈلنار گۈپلا پۇرىغاندى . ئۇ گۈلنارنى ھەرگىز ئۇنتۇيالمايتتى .

سەلىم سېيىت ئۇستام چىقىپ كەتكەندىن كېيىن ، سومكىسىدىن گۈلنار يوللۇق تۇتقان مايلىق توقاچنى ئېلىپ چاي بولمىسىمۇ قۇرۇق يېيىشكە باشلىدى . توقاچ مەززىلىك ۋە پۇراقلىق ئىدى... ئۇ توقاچنى يېگەنسېرى گۈلنارنىڭ سېيىماسى كۆز ئالدىغا كېلىپ تۇرۇۋالدى .

ئۇچىنچى باب

ئەنسىز يىللاردىكى دوستلۇق

سەلىم بىلەن گۈلنار ئالىي مەكتەپتە ئوقۇۋاتقان ئاشۇ يىللار ئەنسىز ۋە پاراكەندىچىلىك بىلەن ئۆتتى ، بولۇپمۇ پايتەختتە «لىن بياۋ ، كۇڭزى ، جۇگۇك···»لارنى پىپەن قىلىشتىن ئىبارەت ئۇچ ئوقىنى تەڭلا ئېتىش بورىنى كۆتۈرۈلۈش بىلەن پەيدىنپەي بېسىقىۋاتقان قالايمىقانچىلىق توزانلىرى بىردىنلا قۇيۇنغا ئايلىنىپ ، ئىككىنچى قېتىملىق مەدەنىيەت ئىنقىلابى باشلانغانىدى . پۈتۈن مەملىكەت بويىچە ئەۋج ئالغان «قايتا ھوقۇق تارتىۋېلىش» ھەرىكىتى گويا ئون ئىككى بال قارا قۇيۇندەك ئالدىغا ئۇچرىغانىنىڭ ھەممىنى ۋەيران قىلىپ ، ئالىي مەكتەپتىنمۇ كۆنىكى چۈۋۈلغان ھەرە ئۇۋىسىغا ئايلاندۇرۇۋەتتى . ئوقۇتقۇچى ـ ئوقۇغۇچىلار ۋە فاكۇلتېتلار ئىككى تەرەپكە بۆلۈندى . سىنىپلار تاقىلىپ ، ئوقۇش توختىدى . چوڭ خەتلىك گېزىت سەھىنىلىرى ، بىنا تاملىرى ، كارىدورلار ، ھويلىلارغا مەخسۇس تارتىلغان سىملاردا لەپەڭلەپ تۇرغان چوڭ خەتلىك گېزىتلەر خۇددى بويىقچىلىق كارخانىسىنىڭ قۇرۇتۇش مەيدانىدىكى رەختلەردەك ئالىيېشىل بويىلىپ كەتكەنىدى . مەكتەپ مەيدانى ، ئاشخانا زاللىرى ، مەجلىسخانىلار ۋاڭ ـ چۇڭغا تولغان بولۇپ ، ئېغىزلىرىدا نەم دىدارى قالمىغان توپ ـ توپ ئوقۇغۇچىلار قوللىرىنى شىلتىپ ، كانايلىرى يىرتىلغۇچە ۋارقىراپ ، نېمىنىدۇر ئىسپاتلىماقچى ۋە ئۆزىنىڭ راست ئىكەنلىكىگە ئىشەندۈرمەكچى بولۇشاتتى . بۇ مۇنازىرىلەر پات ـ پاتلا تىللىشىشتىن مۇشتلىشىشقا تەرەققىي قىلىپ ، ئاخىر پارتا ـ ئورۇندۇقلارنىڭ پۈت ۋە تاختايلىرى قولغا

چىقاتتى . قىزلار چىرقىرىشاتتى ، يۇز - كۆزلىرى قانغا بويالغان «قەھرىمان»لار يادلىۋالغان ئەڭ دەبدەبىلىك شوئارلىرىنى ئۇنلۇك ئوقۇيتتى - دە ، يەنە ھۇرپىيىپ توپ ئىچىگە ئۆزىنى ئاتاتتى .

مەكتەپ ئىچىدە «يۇكسەك چوققا» تەشكىلاتى بىلەن «تەڭرى باتۇرلىرى» تەشكىلاتىنىڭ سوقۇشقاق خورازلاردەك ئېلىشىشى چېكىگە يەتكەن بۇ پەيتتە سەلىمۇ ئۆز سىنىپىدىكى بالىلار بىلەن بىرگە «تەڭرى باتۇرلىرى»نىڭ بىر ئەسكىرى بولۇپ قالغانىدى . ئۇ كىچىكىدىن تارتىپ يۈرەكئالدى بولۇپ قالغاچقىمۇ ، ئوقۇشقا كەلگەندىن بېرى تولىمۇ ئېھتىياتچانلىق بىلەن ئىش قىلاتتى . لېكىن ، سەلىمنىڭ خۇددى خامانىنىڭ مومىسىدەك كۆزگە چېلىقىپ قېلىشىغا ئالىي مەكتەپ ژۇرنىلىدا ئېلان قىلىنغان ئىككى ماقالىسى ۋە فىزىمات فاكۇلتېتى بويىچە بىرلەشمە دەرس ئۆتۈش زالىدا سۆزلىگەن بىرنەچچە ئېغىز سۆزى سەۋەب بولدى . شۇڭا ، بىلىم كويىدا پەرۋانە بولۇپ يۈرگەنلەر ئۇنىڭ ئىسمىنى ھۆرمەت بىلەن تىلغا ئالسا ، بەزىلەر ئۇنىڭغا ھەسەت نەزىرىدە باقاتتى . قىزلار بولسا ھەۋەس بىلەن ئۇنىڭ تەرىپىنى قىلىشاتتى . سەلىمۇ ساۋاقداشلىرىغا بىر خىللا مۇئامىلە قىلاتتى . ئۇنىڭ ئاپاق - چاپاق بولۇپ يالىشىپ كېتىدىغان دوستلىرى ، سەن - پەن دېيىشىپ قىزىرىشىپ قالغان كۆشەندىلىرىمۇ يوق ئىدى . ئۇ داۋاملىق بېشىنى ئىچىگە تىقىپ ئوقۇيتتى ، ئۆگىنەتتى ، ناۋادا ساۋاقداشلىرى بىرنەچچە ئېغىز چاقچاق ، ھەزىللەرنى قىلسا ، ئۇ ئىللىقسىنا كۈلۈمسىرەپ قوياتتى - دە ، يەنە ئۆز ئىشى بىلەن مەشغۇل بولاتتى . لېكىن ، ئۇ سىنىپىي كۆرەشتىن قاچقانسېرى ئارقا - ئارقىدىن كېلىۋاتقان ھەربىكەتلەر ئۇنى بىئىختىيار ئۆز قاينىمىغا سۆرەپ كىرەتتى . سەلىم ئامالىنىڭ يوقىدىن كىتابىنى قولتۇقىغا قىستۇرۇۋېلىپ ، ۋاڭ - چۇڭ كۆتۈرگەن بالىلار ئارقىسىدىن ماڭاتتى . ئەگەر ئۇ ئالدىغا ئۆتۈۋالسا ، سىنىپىي دۇشمەنلىك پۈشتى ، ئىنقىلابنىڭ ئاۋانگارتى بولۇپ قېلىپ ، بېشىغا تاياق تېگىدىغانلىقى ئېنىق ئىدى . قاتناشمىسىچۇ ؟ ئۇ چاغدا «سىنىپىي

كـۇرەشـتىن ئۆزىنى قاچۇرغان» دېگەن يوغان قالپاق ھەرقاچان تەييار .

سەلىم ئىككى تاش ئارىلىقىدا قالغان بۇ مەزگىللەردە «ئېقىمغا قارشى تۇرۇش» سىلىكىبۇسىنىك «نۆۋەتتىكى شىنجاڭ ۋەزىيىتى ۋە بىرقانچە مۇھىم مەسىلە توغرىسىدا كۆز قاراشلىرىمىز» دېگەن چوڭ خەتلىك گېزىتى ئاپتونوم رايونلۇق پارتىيە كومىتېتى ئىدارىسى ئالدىغا چاپلاندى . بۇ ئوتتۇز مىڭ خەتلىك ئۇزۇندىن - ئۇزۇن چوڭ خەتلىك گېزىتتە «تىرىلىشكە قارشى تۇرۇش» ، «چېكىنىدۇرۇشكە قارشى تۇرۇش» شوئارى ئاساسىي مۇقام قىلىنىپ ، «شىنجاڭدا يۇقىرىدىن تۆۋەنگە قەدەر بۇرژۇئازىيىنىڭ چېكىنىدۇرۇش تەتۇر ئېقىمى بار» دېيىلگەنىدى . چوڭ خەتلىك گېزىتتە ھەر دەرىجىلىك رەھبىرىي كادىرلار «تىرىلىش كۇچلىرىنىڭ ۋەكىلى» ، «ئۆلگۈچە توۋا قىلمايدىغان كاپىتالىزم يولىغا ماڭغان ھوقۇقدارلار» قىلىپ كـۆرسىتىلگەن بولۇپ ، كىشىلەر چوڭ چاتاق چىقىرىپ توپىلاڭ قىلىشقا كۇشكۇرتىلگەنىدى .

سـەلـىـم چـوڭ خەتلىك گېزىتىنىڭ ئاخىرىدىكى «بۇ بىزنىڭ ئـاپـتـونـوم رايونلۇق پارتىيە كومىتېتىغا ئۇرۇش ئېلان قىلىش خېتىمىز ھەم ھەربىكەت پروگراممىمىز...» دېگەن سەھىپىلەرنى ئـوقۇغاندىن كېيىن ، مەكتىپىگە قايتتى . ئۇ مەكتەپ قورۇسىغا كـىـرىـپ كـەلگەندە ، چوڭ خەتلىك گېزىت سەھنىسى ئەتراپىغا نۇرغۇنلىغان ئوقۇتقۇچى - ئوقۇغۇچىلارنىڭ توپلىشىپ قالغانلىقىنى كـۆردى . سـەلىمۇ توپ ئارىسىغا پانا قاققانـدەك قىسـلـىـپ كىردى - دە ، «ئىككى مۆلچەر — ماۋارىپ ئىنقىلابىنىڭ سىياسىي پروگراممىسى» دېگەن سەرلەۋھىنى كۆرۈپ ھەيران قالدى . ئەجەبا ئۇلار «ئىككى مۆلچەر»نى يەنە نېمە ئۈچۈن قايتا كۆتۈرۈپ چىقتى ؟ سەلىم توپ ئىچىگە تېخىمۇ قىستىلىپ كىرىپ ئىچىدە ئوقۇدى .

چـوڭ خـەتـلـىـك گـېـزىـتـتـە كـايـىـروپ ، مـاكـارىنكو ، چېرنىشېۋسكىي قاتارلىق چەت ئەل ماۋارىپشۇناسلىرىنىڭ ئېلىمىز مـاۋارىپىغا كۆرسەتكەن تەسىرىنىڭ ئىنتايىن ئېغىر بولغانلىقى ،

شۇڭا تۇيۇق يولغا كىرىپ قالغان ماۋارىپ ئۇستىدە بىر مەيدان كەسكىن جەڭ ئېلىپ بېرىش لازىملىقى ئېيتىلىپ ، كەڭ ئوقۇتقۇچىلار قوشۇننىڭ ئۆزۈل ـ كېسىل تارمار كەلتۈرۈش چاقىرىق قىلىنغانىدى . چوڭ خەتلىك گېزىت باشتىن ـ ئاخىر دەپدەپىلىك چاقىرىقلار ، شوئارلار بىلەن تولغانىدى . بارغانسېرى نىجاسەتنىڭ سېسىق پۇرىقى دىمىغىغا ئۇرۇلغاندەك سەسكىنىۋاتقان سەلىم مۇنۇ سەھىپىلەرنى ئۇنلۇك ئوقۇدى :

«مەركىزىي كومىتېتنىڭ ھۆججىتىدە كۆرسىتىلگەن ‹ئىككى مۆلچەر › ماۋارىپ ئىنقىلابىنىڭ كەسكىن ، ئەڭ ئۇلۇغ ، ئەڭ مۇقەددەس ، ئەڭ يىمىرىلمەس پروگراممىسىدۇر . ھۆججەتتە : ‹ئون يەتتە يىللىق ماۋارىپ بۇرژۇئازىيە رەھبەرلىك قىلغان ماۋارىپ ›[1] ، ‹ئون يەتتە يىلدىن بېرى تەربىيىلەنگەن ئوقۇتقۇچىلارنىڭ ئىدىيىسى ئاساسىي جەھەتتىن بۇرژۇئازىيە ئىدىيىسى › دەپ ئېنىق كۆرسىتىلگەن . ئەھۋال شۇنداق ئىكەن ، ‹ئىككى مۆلچەر ›دىن ئىبارەت ئۆتكۈر پىچاق ئارقىلىق ئون يەتتە يىللىق ماۋارىپنى ئوپېراتسىيە قىلىپ ، ئۇنىڭ ئىچ ـ باغرىنى چۇۋۇپ تاشلىششىمىز ، بۇرژۇئا زىيالىيلىرىغا رەھىمسىز ئوت ئېچىشىمىز كېرەك .

كونا ئىسيانچى ، قەتئىي سولچى ئېقىمغا قارشى تۇرغۇچى جەڭچىلەر ! ئون يەتتە يىللىق ماۋارىپنى ، ئون يەتتە يىل ئىچىدە ھۆكۈم سۈرگەن ئىلىم بايۇەچچىلىرىنى قوغداش نومۇس !نەيزىنى ئارقىغا قارىتاتلىق خىزمەت كۆرسەتكەنلىك !... ‹ئىككى مۆلچەر › نى تۇنجا قىلىپ ماۋارىپ ئىنقىلابىنى ئاخىرغىچە ئېلىپ بېرىش ئۈچۈن ، بىز پرولېتارىيات ئىنقىلابچىلىرىنىڭ بەدىنىمىزدە تىكەن ، بېشىمىزدا مۇڭگۈز ، ئاغزىمىزدا لىقمۇ لىق زەھەر بولۇشى كېرەك . شۇنداق روھ بولغاندىلا ، بۇرژۇئازىيە رەھبەرلىك قىلغان ماۋارىپنىڭ ھوقۇقىنى تارتىۋالالايمىز... »

---

① 1949 ـ يىلدىن مەدەنىيەت ئىنقىلابى باشلانغان 1966 ـ يىلغىچە بولغان ماۋارىپ كۆزدە تۇتۇلىدۇ .

چوڭ خەتلىك گېزىتتە ئالىي مەكتەپ پارتىيە ياچېيكىسى ۋە مەمۇرىيەت رەھبەرلىرى ، سىياسىي باشقارما مەسئۇللىرى ، ئىلمىي بۆلۈم ، ھەتتا فاكۇلتېت مۇدىرلىرىغچە تىلغا ئېلىنغان بولۇپ ، ئۇلارغا «توردىن چۈشۈپ قالغان بۇرژۇئازىيە» ، «قارشى چىققۇچىلار» ، «بۇرژۇئا تىرىلدۈرگۈچىلىرى» دېگەنگە ئوخشاش ھەر خىل قالپاقلار كىيدۈرۈلگەنىدى . خۇددى «ئېقىمغا قارشى تۇرۇش» سىلىكىبۈسىنىڭ ئۇرۇش ئېلان قىلىش خېتىدە شەرھىلەنگەن «كونا كادىرلارنىڭ ھەممىسى— دېموكراتلار ، دېموكراتلار — كاپىتالىزم يولىغا ماڭغان ھوقۇقدارلار ، ئۇلارنىڭ ھەممىسى بۇ قېتىمقى ھەرىكەتنىڭ مۇھىم نۇقتىسى ، ئۇلارنى تارتىپ چىقىرىپ سازايى قىلىش كېرەك» دېگەندەك شوئارلارمۇ بۇ چوڭ خەتلىك گېزىتتە ياپيالىڭاچ ھالدا ئوتتۇرىغا قويۇلغانىدى .

سەلىم چوڭ خەتلىك گېزىتتە ئالىي مەكتەپنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرلىقىغا كۆتۈرۈلگەن ئوقۇتقۇچىسى ئابدۇقادىرنىڭ ئىسمىنى كۆرۈپ ، چىرايى غەزەپتىن تاتىرىپ كەتتى . ئۇ «يۈكسەك چوققا» دېگەن تەشكىلات نامىنى كۆرگىنىدە ، ئىختىيارسىز «تۇفى !» دەپ يەرگە تۈكۈردى ـ دە ، كىشىلەر ئارىسىدىن قاڭقىغان توپتەك چىقىپ كەتتى .

ئەتىسى سەھەردىن باشلاپ مەكتەپ ئىچىنى كەلكۈن باسقاندەك قالايمىقانچىلىق ئۆز قوينىغا ئالدى . چوڭ خەتلىك گېزىت سەھىپىسىنىڭ ئالدىغا كەلگىلى بولمايتتى . تۈركۈم ـ تۈركۈم ئوقۇتقۇچى ـ ئوقۇغۇچىلار ، ئىشچى ـ خىزمەتچىلەر : «ئىككى مۆلچەر» ، «ماۋارىپ ئىنقىلابىنىڭ سىياسىي پروگراممىسى»نىڭ ئۈستىگە چاپلانغان بىر يۈرۈش چوڭ خەتلىك گېزىتنى كۆرۈشمەكتە ئىدى .

كىشىلەر «ئۈسكەك بۇقا ئۈسمەكتە !» دېگەن سەرلەۋھىنى كۆرۈش بىلەن ، ئاخىرىنى كۆرۈشكە ئالدىرايتتى . سەلىم ئۆزىنىڭ بۇ چوڭ خەتلىك گېزىتىدە «يۈكسەك چوققا» تەشكىلاتىنىڭ «ئىككى مۆلچەر» ۋە «ھوقۇق تارتۇۋلىش» مەسىلىسى ئۈستىدە

ئوتتۇرىغا قويغان سەپسەتىلىرىگە تارىخىي پاكىتلار بىلەن ئەجەللىك زەربە بەرگەنىدى . توپ ئالدىدا كىمدۇر بىرى چوڭ خەتلىك گېزىتنى ئۇنلۇك ئوقۇماقتا ئىدى .

«كونا ھاكىمىيەتكە خاتىمە بېرىلىپ ، يېڭى ھاكىمىيەت دۇنياغا كەلگەندىن كېيىن ، سوتسىيالىستىك تۈزۈلمىدىكى جۇڭگونىڭ رەھبەرلىك يادروسى جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسى ئىكەنلىكى بۇ پاكىت . ئەجەبا يېزا ئىگىلىكى ، سانائەت ۋە ئاساسىي قۇرۇلۇش قاتارلىق بارلىق ساھەلەرگە رەھبەرلىك قىلغان پارتىيە مائارىپىنى بۇرژۇئازىيىگە تاشلاپ بېرىپ ، ئۆزى بىر چەتتە قاراپ تۇرغانمىدۇ ؟ !... ‹ئون يەتتە يىللىق مائارىپقا بۇرژۇئازىيە رەھبەرلىك قىلدى › دېيىلگەنلىكنىڭ ئۆزى ‹بىزنىڭ مەملىكىتىمىزدە بۇرژۇئازىيە سىنىپ سۈپىتىدە مەۋجۇت › دېگەنلىك ئەمەسمۇ ؟ ! ئۇنداقتا سوتسىيالىستىك جۇڭگونىڭ تۈپ خاراكتېرى ئۆزگىرىپ كەتكەن بولمامدۇ ؟ ! بۇ ئون يەتتە يىلدىن بېرى قولغا كەلگەن نەتىجىلەرنى ئىنكار قىلغانلىق ۋە قارىلىغانلىق بولمامدۇ ؟ ‹ئون يەتتە يىلدىن بېرى تەربىيىلەنگەن ئوقۇتقۇچىلارنىڭ ئىدىيىسى ئاساسىي جەھەتتىن بۇرژۇئازىيە ئىدىيىسى › دېگەنلىك ‹ئوقۇتقۇچىلار پرولېتارىيات دىكتاتورىسىنىڭ يوقىتىش ئوبيېكتى › دېگەنلىك ئەمەسمۇ ؟ ! ئۇنداقتا ئوقۇتقۇچىلار پارتىيىنىڭ ئىتتىپاقلىشىش ئوبيېكتلىرى ئىچىدىكى دەللال بۇرژۇئازىيىچىلىكمۇ بولالمىدىغۇ ! ! !...

يولداشلار ، زادى ‹ئىككى مۆلچەر ›نى قايتا كۆتۈرۈپ چىقىۋېچى كىشىلەرنىڭ نېمە غەرىزى بار ؟ ئۇلار زادى نېمە دېمەكچى ؟ نېمە قىلماقچى ؟ !... ئۇلارنىڭ كىشىلەرگە ئوچۇق ئېيتالمايدىغان يەنە قانداق ئويۇنلىرى بار ؟ !... »

— توپ ئاڭسىدا بىردىنلا گۈدۈك ـ گۈدۈك پاراڭلار ۋە قىزغىن پىچىرلىشىشلار كۆتۈرۈلدى ، ھەتتا بەزىلىرى ئاۋازلىرىنى كۆتۈرۈپ ، قوللىرىنى شىلتىپ كىمگىدۇر غەزەپلەنگەندەك بولۇشتى . لېكىن ، چوڭ خەتلىك گېزىتنى ئوقۇۋاتقان كىشى

ئاخىرىنى داۋاملاشتۇردى :

« ‹كونا ئىسيانچى › ، ‹قەتئىي سولچى › ، ‹ئېقىمغا قارشى تۇرغۇچى جەڭچى › دەپ ئۆزلىرىنى جاھاندا بىر كاتتا گۇزەل ئادەم قىلىپ كۆرسەتكەن بۇ كىشىلەر ئەمەلىيەتتە ‹چاتاق چىقارغۇچىلار ئەمەلدار بولۇر ›نى ئۆزىگە سىياسىي ئەقىدە قىلغان تەۋەككۇلچىلەردۇر . خۇددى لېنىنىڭ : ‹ھازىرقى ۋاقىتتا ھەربىر مۇتتەھەمنىڭ (قىزىل) كىيىم كىيىپ ياسىنىشنى ياخشى كۆرىدىغانلىقىنى كىم بىلمەيدۇ ؟... › دېگىنىدەك ، ئۇلار ئۆزلىرىگە ھەرقانچە پەرداز قىلغىنى بىلەن ، ئۇپا ـ ئەڭلىك تېگىدە نېمە بارلىقىنى ئەپكار ئامما چۈشىنىدۇ . ئۇلارنىڭ ھۇنىرى ۋەقە پەيدا قىلىش ، قالايمىقانچىلىق تۇغدۇرۇش ، قاراڭغۇ كېچىدە ئادەم ئۆلتۈرۈش ، قاتتىق بوراندا ئوت قويۇشتىن ئىبارەت .

‹7 ــ ئاپرىل › قارا يىغىندا خوجايىنلىرىنىڭ مەخپىي يارلىقىنى تاپشۇرۇۋالغان بۇ مەنسەپ مەستانىلىرى خۇددى مەست بولۇپ قالغاندەك ، خۇدىنى بىلمەي ئالدىغا كەلگەنىنىڭ ھەممىسىنى ئۇسمەكتە... ئۇلار يۇقىرى ـ تۆۋەن قاتراپ قۇتراتقۇلۇق قىلغاچقا ، مەكتەپلەردە ئوقۇش توختىدى . زاۋۇت ـ كارخانىلار تاقالدى . يەنە كېلىپ ، ‹سەن تاز دېگۈچە مەن تاز دەۋالاي › دېگەندەك : ‹بۇ كاپىتالىزم يولىغا ماڭغان بۇرژۇئازىيە ھوقۇقدارلىرىنىڭ ئەكسىيەتچى سىياسەت يۈرگۈزگەنلىكىنىڭ يامان ئاقىۋىتى › دەۋالدى . بۇلارنىڭ قولىدا ھەقىقەتەن بولمىغاچقا ، ئۆزلىرىنىڭ بىرنېمىلىرىنىڭ كىشىلەر كۆڭلىگە ياقمايدىغانلىقىنى بىلىدۇ . شۇڭا ، ئۇلار چوڭ خەتلىك گېزىتلىرىگە ، تەشۋىق ۋەرەقلىرىگە قانداقتۇر ‹ئىشچىلار ئوبزور گۇرۇپپىسى › ، ‹بالىلار ئۆمىكى › ، ‹ئىنقىلابىي ئامما › دېگەنگە ئوخشاش ھەرخىل ناملارنى سۈيىئىستېمال قىلىپ ، كىشىلەردە ھەممىلا يەردە ئىس ـ تۈتەك چىقىۋاتقاندەك ساختا تەسىرات پەيدا قىلدى ، ھەتتا ئوچۇقتىن ـ ئوچۇق ‹كىمنىڭلا گەندىسى بولسۇن ، مەيلى ئادەمنىڭ ، مەيلى كالىنىڭ ياكى ئاتنىڭ... ھەممىسىنى بۇرژۇئا

ھوقۇقدارلىرىنىڭ دېيىش كېرەك ، دەپ رەزىل مەقسىتىنى قىپىيالىڭاچ ئاشكارىلىدى . لېنىن : «لاپ ئۇرۇش ، ياللىغان ئېيتىش — مەنىۋى جەھەتتىن يوقلىش . ئۇ جەزمەن سىياسىي جەھەتتىكى يوقلىشقا ئېلىپ بارىدۇ ، دېگەن ۋە بۇ سۆزنى بىلەن ئەينى ۋاقىتتا مۇشۇنداق سىياسىي قىمارۋازلارنىڭ ئەدىپىنى بەرگەنىدى » .

ماقاله باشتىن - ئاياغ ئۆتكۈر ، ئاچچىق مەسخىرە تىللار ۋە كۈچلۈك دەلىللەر ئارقىلىق «ئىككى مۆلچەر» ، «مائارىپ ئىنقىلابىنىڭ سىياسىي پروگراممىسى»نىڭ ماھىيىتىنى رەھىمسىزلىك بىلەن پاش قىلىۋەتكەنىدى .

بۇ كېچە ئىنتايىن قاراڭغۇ ۋە ئەنسىز كېچە بولدى . بوران گۈرۈلدەيتتى . نەچچە ۋاقىتتىن ئادەمسىز غۇيۇلداپ قالغان سىنىپلارنىڭ دېرىزە ئەينەكلىرى ئارقا - ئارقىدىن جاراڭلاپ سۇنۇپ چۈشمەكته . كاربىدورلاردا بىر - بىرىنى سۈر - توقاي قىلىپ قوغلىشىپ يۈرگەن ئوقۇغۇچىلار ۋارقىرايتتى ، چىرقىرايتتى ، ئىڭرايتتى...

— ئوڭچىنىڭ كۈچۈكى ، سەلىمنى چىقىرىپ بېرىش !... — ئەكسىلئىنقىلابچىلارنىڭ تەتۈر ھېساب ئېلىشىغا يول قويمايمىز !...

...ئەھۋالنىڭ بارغانسېرى جىددىيلىشىپ كېتىۋاتقانلىقىنى بىلگەن سەلىم ساۋاقداشلىرىنىڭ توسقىنىغا قارىماي ياتقىنى قورشۇۋالغان بىر توپ كالتەكلىكلەرنىڭ ئالدىغا چىقتى...

...

يۈز — كۆزلىرى قان بىلەن بويالغان سەلىم ئىككىنچى قەۋەتتىكى ئەدەبىيات فاكۇلتېتى ئىشخانىسىغا ئەكىرىلدى . ئۇنىڭ ئالدىدا بىرنەچچە ئادەم ئۆرە تۇراتتى . ئۇستەل قېشىدا بىر قىز قەلەمنىڭ دەستىسىنى كالپۇكىغا تىرەپ جىمجىت ئولتۇراتتى . سەلىم قىزنىڭ يالت - يۇلت قىلىپ قاراپلا كۆزلىرىنى ئېلىپ قېچىشىدىن ئۇنىڭ گۇناھىنى تونۇۋالدى . سەلىم گەرچە بۇ قىز بىلەن بىر يۇرتلۇق بولسىمۇ ئانچە تونۇشمايتتى . چۈنكى ،

گۈلنار سەلىمگە بىر خىل ئىللىق تەبەسسۇم بىلەن قارايدىغان بولۇپ قالغانىدى .

— ھەي قارا قەلەمكەش ، — دېدى ئەدەبىيات فاكۇلتېتىنىڭ سابىق مۇدىرى ياقۇپ ئېڭىكىنى سىلاپ تۇرۇپ ، — سەن زادى كىمگە قاۋىدىڭ ؟ ئۇلۇغ پرولېتارىيات ئىنقىلابچىسى جياڭ چىڭغا تۇكۇرۇكۇڭنى چاچرىتىپسەن ، ئارقا تىرىكىڭ كىم ؟

— سوئالىڭىزنى چۈشەنمىدىم··· مەن قانداق قىلىپ جياڭ چىڭغا···

— ئاڭلاپ قوي ! جياڭ چىڭ : «بۇ قېتىمقى لىن بياۋنى ، كۇڭزىنى پىپەن قىلىش ئىلمىي مەسىلە ئەمەس ، بەلكى مەنسەپتىن قالدۇرۇش مەسىلىسى . سېنى مەنسەپتىن قالدۇرۇش ياكى مېنى مەنسەپتىن قالدۇرۇش ، سەن تەختكە چىقىش ياكى مەن تەختكە چىقىش مەسىلىسى··· » دەپ كۆرسەتتى .

— لېننىمۇ ، — دېدى سەلىم مەنسەپتىن قالدۇرۇلغان ياقۇپقا تىكىلىپ ، — «ئىلغار نەزەرىيىگە ئەمەل قىلغۇچى پارتىيىلا ئىلغار كۇرەشچى رولىنى ئورۇنداىدۇ··· » دېگەن . خەلق ئەڭ ياخشى باھالىغۇچى ، كىملەر دۇرۇس ، كىملەر ئەگرى ؟ بۇنى ئۇلار ياخشى ئايرىۋالالايدۇ .

— بىلىپ قوي ، سەن بىر ئوڭچىنىڭ قىساسكارى ، — دېدى ياقۇپ قوللىرىنى شىلتىپ ، — سېنىڭ ئەكسىيەتچى خورىكىڭ ئېشىپ «يۇكسەك چوققا» دېگەن ئۇلۇغ شېئىرغىمۇ تىل تەگكۈزۈپ ، ئۇنى «ئۇسكەك بۇقا» دېدىڭ ، بۇ ئەمەلىيەتتە···

نۆۋەتلىشىپ بىر كېچە سوراق قىلىنغان سەلىم ئۇلارنىڭ مەقسىتىنى ئېنىق چۈشەنگەنىدى . ئەگەر ئۇ : «مېنىڭ ئارقا تىرىكىم مەكتەپنىڭ شۇجىسى ياكى مۇئاۋىن مۇدىر ئابدۇقادىر» دېگەن بولسىلا ، ئاسان قۇتۇلغانمۇ بولاتتى . لېكىن ، ئۇ باشتىن - ئاخىر «ئۆزۈم يازدىم ، بۇنىڭغا ھېچقانداق كىشى ياكى ‹تەڭرى باتۇرلىرى › تەشكىلاتىنىڭ چېتىشلىقى يوق» دېگەن بىر سۆزدە چىڭ تۇردى .

غەزەپتىن يېرىلىپ كەتكۈدەك بولغان ياقۇپ : «بۇنى سولاپ قويۇڭلار !» دېدى ـ دە ، كاتتىپ قىز گۈلنارنىڭ خاتىرىسىنى قولىغا ئالدى . ئۇ كۆچۈرۈۋېلىنغان لېنىنىڭ سۆز ئۇزۇندىلىرىنى كۆرگەندە ، سەپرايى بىردىنلا ئۆرلىدى ـ دە ، خاتىرىنى پاققىدە تاشلىۋەتتى .

تاڭ قاراڭغۇلۇقى ئىدى . كىرپىك قاقماي ياتقان گۈلنار ئىككى كۈنلۈك سوراق جەريانىنى كۆز ئالدىغا كەلتۈرەتتى . ئۇنىڭ غەزىپى قايناياتتى . ياقۇپنىڭ «كونا كادىرلارنى كۆرەش قىلىپ خاتالاشتۇرۇش ، خاتا سۆزلىتىش ئارقىلىق ئاممىدىن ئايرىۋېتىش» دېگەن يامان غەرەزلىك سۆزى ، سەلمىنىڭ كاچىتىغا ئۇرغاندەكى شۇملۇق يېغىپ تۇرغان چىرايى كۆز ئالدىدا نامايان بولاتتى . قىزنىڭ سەممىي ، ياۋاش سەلمىگە ئىچى ئاغرىيتتى . يەنە نېمە ئۈچۈندۇر كۆڭلىنىڭ بىر يېرىدە ئۇنىڭغا نىسبەتەن ئۆزىمۇ چۈشەنمەيدىغان بىر ئىللىق هارارەت بىلىنەر ـ بىلىنمەس يېلىنجايتتى...

گۈلنار سەلمىنى تۇنجى قېتىم ئوقۇشقا مېڭىش ئۇقتۇرۇشىنى تەقەززالىق بىلەن كۈتۈپ ، هەر كۈنى ماڭارىپ ئىدارىسىگە قاتراپ يۈرگەن چاغلاردا ئۇچرىتقان . بىر كۈنى ئۇ ماڭارىپ ئىدارىسىنىڭ ئىشخانىسىدا ئالىي مەكتەپتىن ئىجتىمائىي پەنلەرگە ئوقۇغۇچى قوبۇل قىلىشقا مەسئۇل بولۇپ كەلگەن ياقۇپ بىلەن پاراڭلىشىپ تۇرغاندا ، ئوتتۇرا بويلۇق ، ياڭاق سۆڭەكلىرى بۆرتۈپ چىققان ، بېجىرىم يۈزىنى ئاپئاق ساقال قاپلىغان ، چىشلىرى ئاراچ كەلگەن بىر كىشى ئورۇق ، ئېگىز ئوغلىنى باشلاپ كىرىپ كەلدى . ئاتا بىلەن بالا ياقۇپنىڭ سۆزۈن تەلەتىگە قاراشقا پېتىنالمىدىمۇ ياكى بىرەر ئىشتىن قورۇندىمۇ ، ئۇزۇنغىچە گەپ قىلالماي ياكى ئولتۇرالماي بوسۇغىدا ئۆرە تۇرۇپ قالدى . سىرتتىن كىرگەنلەر بۇ كىشىنى هېلى ئۇ بۇلۇڭغا ، هېلى بۇ تەرەپتىكى دۇئانغا قىستاپ قويياتتى .

— هە ، ئەزىز مۇدىر ، — دېدى قاپقارا يۈزىنى داغ باسقان

بىر ئادەم ئۆردەكتەك ئىرغاڭلاپ كىرىپ ، — قۇربانلىقى بالىسىنى بۇ يىل قاتناشتۇرۇپتىمىز - دە ؟

— شۇنداق ، جۇيجاڭ .

— قۇرۇق ئاۋارە بولمىساڭ بولمامدۇ ؟

— شۇ ، شۇ ، مەنمۇ ئوچۇق ئېيتتىم ، — دېدى ياقۇپ قولىدىكى تاماكىنى كۈلدانغا بېسىپ ، — بىز قالپىقى بار ئادەمنىڭ بالىسىنى ئادەبىياتتا ئوقۇتالمايمىز... ئەدەبىيات دېگەن پارتىيىنىڭ كۆزى ، قۇلىقى ، بۇرنى ، ئېغىزى ، قىسقىسى تەشۋىقات قورالى... بىرەر بەدئىيلىكى يۇقىرى بولغان ئەسەرنىڭ ئىدىيىسى ئەكسىيەتچى بولىدىكەن ، ئۇنىڭ زەھەرلىشىمۇ شۇنچە چوڭقۇر بولىدۇ .

— ياقۇپ ، بۇ نېمە دېگىنىڭىز ؟ — دېدى ئۇ تەرەپتىكى ئۇستەلدە بىر مۇنچىلىغان جەدۋەللەرنى كۆرۈۋاتقان ئېگىز بوي ، قاپقارا قاشلىق بىر كىشى ، — سىياسىي كېلىپ چىقىشىنىڭ ياخشى - يامان بولۇشى ئوغرى ئاچالمايدىغان ساندۇق ئەمەس . ئاتىسىنىڭ قالپىقىنى دەستەك قىلىپ ، بىر ئوقۇغۇچىنىڭ تەقدىرىنى بۇنداق ھەل قىلساق بولامدۇ ؟

— ئابدۇقادىر ، سىز ئۆزىڭىزنىڭ تەبىئىي پەنگە ئالماقچى بولغىنى ئوقۇغۇچىلىرىڭىزنى بىلىڭ ، — دېدى ياقۇپ كىچىك كۆزلىرىنى قىسىپ ، — سىز مېنىڭ ئىشمغا چات كىرىۋالماڭ !

— ئەمىسە دەپ بېقىڭا ، بىرەر پەرزەنت ئۆزىنىڭ قانداق ئائىلىدە دۇنياغا كېلىشىنى بەلگىلۈالالامدۇ ؟ ! پارتىيىنىڭ تەربىيىلىۋېلىشقا بولىدىغان پەرزەنتلەر توغرىسىدىكى سىياسىتىمۇ بارغۇ...

— بۇ... بۇ...

ياقۇپنىڭ سۆزى تۇگەر - تۇگىمەيلا ئورۇق بالا ئىشخانىدىن ئۇچقاندەك ئېتىلىپ چىقىپ كەتتى . ئەزىز مۇدىر ئۇنىڭ ئارقىسىدىن «سەلىم ، سەلىم بالام... » دەپ ۋارقىرىغان بولسىمۇ ، لېكىن ئۇ توختىمىدى .

— باشلانغۇچ ، تولۇقسىز ئوتتۇرا ، تولۇق ئوتتۇرا

مەكتەپلەرنى پۈتتۈرگۈچە ، — دېدى ئەزىز مۇدىر تىترىگەن قوللىرىدا ئۇستەلدىكى بىرمۇنچە كۆرسەتكۈچلەرنى يىغىشتۇرۇۋېتىپ ، — ئىلمىي نەتىجىلىرى سىجىل ئەلا بولۇپ كەلگەن بىر بالىنىڭ تەقدىرى مۇشۇنداقلا تۈگىشىپ كېتەرمۇ ؟

— ئەكېلىڭە ، مەن كۆرۈپ باقاي ، — دېدى ئابدۇقادىر كۆرسەتكۈچلەرگە قول سۇنۇپ .

— بۇلتۇرمۇ ، — دېدى ئەزىز مۇدىر ، — ئىجتىمائىي پەنلەرگە ئىمتىھان بېرىپ ئۆتۈپ بولغاندا ، تىزىملىكتىن چىقىرىۋەتتى . بولمىسا سەلمىنىڭ دادىسى قۇربانمۇ يىگىرمە نەچچە يىللىق ئوقۇتقۇچى ئىدى .

— سىز سەلمىنى بېقىۋالغانمۇ ؟

— شۇنداق ، ئىنقىلاب دەسلەپ باشلانغان يىللاردا مەن قۇربان بىلەن سۈرگۈندە بىللە بولغان . ئۇنىڭ جەسىتى قوشتوغراقنىڭ قۇملۇقلىرىدا قالدى .

— سەلمىنىڭ ئانىسىچۇ ؟

— قۇربان 1957 - يىلى پېشكەللىككە ئۇچرىغاندا يېزىغا ھەيدەلگەن ئۇ ئايال بىر كېچىدە ئۆزىنى ئۆلتۈرۈۋالغان . ئۇ چاغدا سەلىم ئۇچ ياشلار چامىسىدا ئىدى .

كۆز يۇمۇپ - ئاچقۇچە ياقۇپ بىلەن ئابدۇقادىر ئوتتۇرىسىدا بولۇپ ئۆتكەن توقۇنۇشتىن مەڭدەپ قالغان گۈلنار ئابدۇقادىر كۆرۈۋاتقان سەلمىنىڭ كۆرسەتكۈچلىرىگە كۆز سېلىش بىلەن ھەيران قالدى . ھەربىر پەن گرافىكلىرى ئىچىدە خۇددى نەقىش سىزىلغاندەك ئوپئوخشاش رەتلىك قويۇلغان يۈز دېگەن نومۇرلار تىزىلىپ تۇراتتى .

— سىز ، — دېدى ئابدۇقادىر ئەزىز مۇدىرغا ، — سەلمىگە ئېيتىڭ ، ئەگەر تەبىئىي پەنلەردە ئوقۇغۇسى بولسا ، ئەتە كۆرسەتكۈچلىرىنى كۆتۈرۈپ ئىككىنچى مېھمانخانا ئون سەككىزىنچى ئۆيگە كەلسۇن...

... گۈلنار ئالىي مەكتەپكە كەلگەندىن كېيىن سەلمىنى ئانچە

ئـــزده‌پ قالمدى . چۈنكى ، سەلىم باشقا بالىلارده‌ك پار - پۇر كـــيـــنـــــپ ، ئـولـتـۇرۇش ، كـۆڭـۈل ئـبـچـىشلاردا ئۆزىنى كـۆرسـتەلمەيتتى . ئۇ ئادەتتە ھېچكىمگە ئارىلاشماي ئوقۇيتتى ، ئـۆگـــنـــەتـــتـــى . پـەقـەت يـازلـــق ۋە قىشلىق تەتىللەردە ئۆيگە بـارمايدىغانلار تىزىملىكىنىڭ ئالدىنقى قاتاردا سەلىمنىڭ ئىسمى بولاتتى . ئائىلىسىگە كەتكەنلەر قايتىپ كەلگەندە ، سەلىم ئۇلاردىن بـاقـقـان دادىـــسـى ئـەزىـــز مۇدىر ، خەيرىنسا كىچىك ئانىسىنىڭ ئەھۋالىنى سورايتتى . گۈلنار سەلىمگە نەزەر كۆزىنى سالغانغا تېخى ئۇزۇن بولمىغانىدى...

مۇشۇ يىلنىڭ بېشى ئىدى . ئۇلار ئۇچىنچى يىللىققا قەدەم قويغان كەچ كۈز كۈنلىرىنىڭ بىرىدە گۈلنار ئائىلىسىگە خەت سېلىۋېتىپ ياتاققا قايتىپ كەلگەندە ، بىر توپ قىزلار سەلىمنىڭ ئـالـــي مـەكـتـەپ ئـــلـــمـــي ژۇرنىلىغا بېسىلغان ماقالىسىنى ئوقۇۋاتاتتى .

— ئۆتكەندىمۇ مۇشۇ بالىنىڭ بىر ماقالىسى ئېلان قىلىنغان . بۇ بالا قايسى فاكۇلتېتتا ئوقۇيدۇ ؟ — دېدى قىرقىم چاچ بىر قىز دوستلىرىغا مۇاجىئەت قىلىپ .

— ھـــبـــلـــقـــى ھـــر يىلى تەتىلدە قۇرۇلۇشتا ئىشلەيدىغان فىزىماتتىكى ئاق پىشماق ، ئېگىزگىنە بالىچۇ ، — جاۋاب بەردى ئاق سېرىق قىز .

— ھـــە ! — دېـــدى قىرقىم چاچ قىز قاشلىرىنى لىككىدە ئېتىپ ، — قارا قاشلىق ، يۇمىلاق يۈز ھېلىقى ياۋاش بالا دېگىنە ؟

— ۋاي — ۋۇي رابـــىيـــە ، — دېـــدى ئاق ســـېـــرىـــق قىز تـــۇمـــشـــۇقـــلـــىـــرىنى ئۇچلاپ ، — ئۆزۈڭنى ئوقماس - بىلمەسكە سېلىۋالمىغىنا . كۆزدە ئوقۇغۇچىلار ئۇيۇشمىسىغا رەئىس سايلاشتا دادىـــسـى ئـــوڭـــچـــىـــكـــەن دەپ تـــالاش - تارتىش قىلغان بالىچۇ . ئاسماقچىلاپ سوراپ كېتىشىڭگە قارىغاندا ، يۈرەك پا - پا ، ئۆپكە گىز - گىز بولۇپ قالدىمۇ يا ؟

قىزلار ياتاقنى بېشىغا كىيىپ قاقاقلاپ كۈلۈشتى . لېكىن ،

گۈلنار هېلىقى قىزغا ئۆچلۈكى كەلگەندەك قايرىلىپلا چىقىپ كەتتى . ئۇ شۇ كۈنى مەكتەپ بېغىنى ئايلاندى . نەچچە قېتىم ئايلانغىنىنى ئۆزىمۇ بىلمەيدۇ . كېيىن ئاياغلىرى ئۇنى نەگە باشلاپ بېرىپتۇ دېمەمسىز ؟ نەق ئوغۇللار ياتقىنىڭ ئارقا دېرىزىسى ئالدىغا... مانا شۇنىڭدىن كېيىن ئۇلارنىڭ مۇناسىۋىتى مۇنداق بىر فورمۇلا بىلەن تەرەققىي قىلدى : تىكىلىپ قاراشتىن باش لېڭىشتىشقا ، باش لېڭىشتىشتىن كۈلۈمسىرەشكە ، كۈلۈمسىرەشتىن تەكەللۇپ بىلەن «ياخشىمۇ سىز »گە... ئاندىن... ئاندىنچۇ ؟ مەنىلىك كۆز سالمىغا... لېكىن ئۇنىڭدىن نېرىسىغا ئۆتمىدى . بۇنىڭغا يەنىلا سەلىم سەۋەبچى بولدى . ئۇ ھامان كېچىلىرىمۇ ، دەم ئېلىش كۈنلىرىمۇ سىنىپتىن چىقماي ياكى مەكتەپ بېغىنىڭ پىنھان بۇلۇڭلىرىغا بېرىۋېلىپ ، يەككە ـ يېگانە ئۆگىنەتتى...

گۈلنار نېمە ئۈچۈندۇر «ئۇھ» دەپ سول يېنىغا ئۆرۈلدى . ئۇ ئەتە بولىدىغان سوئال ـ سوراقنى ئويلىغىنىدا ئورنىدىن تۇرۇپ كەتتى . «پەردە ئارقىسىدا كىم بار ؟» ، «ئارقا تىرىكىڭنى ئېيت ؟» ، «ئىقرارنامە يازـ» دېگەندەك تولا تەكرارلىنىۋەرگەن بۇ سوئاللار گۈلنارنى خۇددى ياغاچ كېپىكى چاينىغاندەك سەسكەندۈرۈۋەتكەنىدى .

كۆڭلىدىن شېرىن ، ئەمما قورقۇنچلۇق بىر تۇيغۇ لىپ قىلىپ ئۆتكەن گۈلنار يېرىم كېچىگىچە شاپىگرافتا خەت بېسىپ قاتتىق ئۇيقۇغا كەتكەن ئىككى دوستىغا قارىدى . ئۇلار پۈتىدىن سۆرەپ تالاغا تاشلىۋەتسىمۇ ئويغىنىدىغاندەك ئەمەس ئىدى . ئۇ شاپىگراف مېيىنى قوچۇش ئۈچۈن ئىشلىتىدىغان ئىككى غېرىچچە تۆمۈرنى ئالدى ـ دە ، يالاڭ ئاياغ شىپىلداپ مېڭىپ بىرىنچى قەۋەت پەلەمپەي ئاستىدىكى سەلىمنى سولاپ قويغان بۇلۇڭ ئۆيگە يېقىنلاشتى . ئەسلىدە بۇ ئۆيدە سۈپۈرگە ، كەتمەن ، گۈرجەكلەر ساقلىناتتى .

قورقۇنچ ۋە ھاياجاندىن تىترەپ تۇرغان گۈلنار قۇلۇپ سېلىنغان ئىلغىرنى تۆمۈر بىلەن قايرىشقا باشلىدى . قۇلۇپ ۋە

ئـــلغىر ھەربىر تاراقلىغاندا ، ئۇ ئەتراپقا چەكچىيىپ قارايتتى . ئاخىر مىخ «غىت» قىلىپ سۇغۇرۇلۇپ ئىلغىر ساڭگىلاپ قالدى .

— سەلىم !— پىچىرلىدى گۈلنار قاراڭغۇلۇققا قاراپ .

— كىم ؟

— مەن گۈلنار ! تېز كېتىڭ...

— بۇ... بۇ...

— تېز كېتىڭ... بولۇڭ دەيمەن...

سـەلـــمـنى سىنىپداشلىرى سوغۇقلا قارشى ئالدى ، ھەتتا بەزىلىرى ئۇنىڭدىن ۋابا كېسىلى يۇقىدىغاندەك ئۆزىنى قاچۇردى . لېكىن ، بىر يۇرتلۇق ئاغىنىسى ئەكبەرنىڭ ئۇنىڭغا ئىچى ئاغرىدى بولغاي ، ئۇنى باشلاپ سىرتقا چىقتى .

— ھەي سەلىم ، — دېدى ئەكبەر ئېچىنىپ ، — پېشانەڭدە ئۆچـمـەس بـىـر تـامغا بولغاندىكىن ، سىڭگەن نېنىڭنى يېسەڭ بـولـمامدۇ ؟ مانا ئەمدى ئۆزۈڭگىمۇ ، باشقىلارغىمۇ گەپ تېپىپ بەردىڭ !...

— ئۇلار ئاشۇنداق بوھتان چاپلاۋەرسە ئادەم قانداق چىدايدۇ ؟ مەن باشقىلارغا گەپ كېلىدىغانغا ئىككىلىكىمۇ خەت يېزىپ بەرگىنىم يوق .

— ئىشەنمىسەڭ چوڭ خەتلىك گېزىت سەھنىلىرىگە بېرىپ كۆرۈپ باق .

سـەلـىـم مەكتەپنى بىر ئايلىنىپ چىقىش بىلەن ئەھۋالنىڭ ئـەكـبـەرنـىڭ ئېيتقىنىدىنمۇ بەتتەر ئىكەنلىكىنى بىلدى . چوڭ خەتلىك گېزىتلەردە «قارا تىرەك ئابدۇقادىردىن ئۆزۈل ـ كېسىل ھېساب ئالايلى» ، «قوينىدا پىچاق ساقلاپ كېلىشۇاتقان ئوڭچىنىڭ نـەسـلى سەلىمنىڭ تەتۈر ھېساب ئېلىشىغا يول قويمايمىز... » ، «تـەڭـرى بـاتۇرلـرى »— قانداق تەشكىلات ؟... » دېگەن تېمىلار قەدەمـدە بىر ئۇچرايتتى ، بولۇپمۇ سەلىمنى قاتتىق ئازابلىغىنى «تەڭرى باتۇرلىرى» تەشكىلاتىنى ئەيىبلەپ يازغان چوڭ خەتلىك گـېزىت ۋە شوئارلار ئىدى . سەلىم ئوقۇتۇش بىناسى ئالدىدىكى

سمغا تارتىلغان چوڭ خەتلىك گېزىتنى ئاستا شۇنىرلاپ ئوقۇشقا باشلىدى :

« ‹تەڭرى باتۇرلىرى › سېپى ئۆزىدىن ئەكسىلئىنقىلابىي تەشكىلات . ئابدۇقادىرەدەك كاپىتالىزم يولىغا ماڭغان ئىلىم نوپۇزلۇقلىرى تىزگىنىنى تۇتقان ، سەلىمەدەك ئەكسىيەتچى قىساسكارلار ئۇيۇشقان قارا ئۇۋا ! بۇ ئەكسىيەتچىلەر ئۆزلىرىنىڭ كىشىگە ئېيتالمايدىغان يوشۇرۇن غەرەزلىرىنى ‹تەڭرى باتۇرلىرى ›دىن ئىبارەت كۆنلۈك سايىسىدە ئىشقا ئاشۇرىدۇ··· ‹تەڭرى باتۇرلىرى ›نىڭ بۇزۇق كاتتىۋاشلىرى ئادەم چىشلەيدىغانلا بولسا ، قانداق لالما ئىت ۋە غالجىر ئىت بولۇشىدىن قەتئىينەزەر ئۇلارنى ئەتىۋارلاپ ئىشلىتىدۇ··· »

چوڭ خەتلىك گېزىتنىڭ ئاخىرىنى ئوقۇشقا سەلمىنىڭ تاقىتى يەتمىدى . ئۇ شۇ كۈنلا بىر پارچە چوڭ خەتلىك گېزىت يېزىپ ئۆزىنىڭ «تەڭرى باتۇرلىرى»دىن چېكىنىپ چىققانلىقىنى ئېلان قىلدى .

سەلىم كەچتە يوتقان ـ كۆرپە ، نەرسە ـ كېرەكلىرىنى يىغىشتۇرۇپ ، توپا بېسىپ كەتكەن سىنىپقا كۆچۈپ كەلدى . ئۇنىڭ ئوقۇتقۇچىسى ئابدۇقادىر بىلەن كۆرۈشكۈسى ، ئۇنىڭ بىرنەچچە ئېغىز تەسەللىسىنى ئاڭلىغۇسى كەلدىيۇ ، لېكىن ئوقۇتقۇچىسىغا دەرد ئۈستىگە دەرد بولۇشنى خالىمىدى .

سەلىم پولنى سۈپۈرۈپ ، يوتقان ـ كۆرپىسىنى سېلىپ ئەمدىلا ياتاي دەپ تۇرۇۋىدى ، ئىشىك ئاستا ئېچىلىپ ئابدۇقادىرنىڭ ئون تۆت ياشلىق قىزى بوستان كىرىپ كەلدى .

— سەلىم ئاكا ، — دېدى قىز كارىدورغا بىر قارىۋېلىپ ، — دادام سىزنى بىر كېلىپ كەتسۇن دېگەنىدى .

— بىرەر ئىش بارمىكەن ؟

— ئۇنى بىلمىدىم ، — دېدى قىز شۇنىرلاپ ۋە چىقىپ كېتىۋېتىپ كەينىگە قايرىلدى ـ دە ، — يولدا سايىگىزگە دىققەت قىلارسىز ، — دەپ قويدى .

سەلىمنىڭ ئابدۇقادىر بىلەن بولغان سۆھبىتى قىسقا ، لېكىن مەنىلىك بولدى . سەلىم ئوقۇتقۇچىسىنىڭ ئۆزىدىن ئاغرىنمىغانلىقىنى ھېس قىلدى ، شۇنداقتىمۇ ئۇ خجىللىق ئىلكىدە ئولتۇراتتى .

— سەن بۇنىڭغا كۆڭلۈڭنى يېرىم قىلما ، — دېدى مۇئاۋىن مۇدىر لېنىنىڭ «خەلق دوستلىرى دېگەن نېمە» دېگەن كىتابىنى ۋاراقلاۋېتىپ ، — سېنىڭ يازغىنىڭ ئۇلارنىڭ نەق جان تومۇرىغا تەگكەن . ئۇلار نېمە دېسە دەۋەرمەمدۇ ! قارىغىنا ، لېنىن مېخايلوۋىسكىينىڭ جۆيلۇشلىرىگە قانداق جاۋاب بەرگەن !

سەلىم ئابدۇقادىر قىزىل قەلەمدە ئاستىنى سىزىپ قويغان سەھىپىلەرنى ئۇنلۇك ئوقۇدى :

«... بۇ ماۋزۇ ئۇستىدە سۆز باشلاشقا قانچىلىك زوقمەن بولساقمۇ ، لېكىن ھېلىقىدەك ھاۋىشىلارغا قارشى نېمىدەپ جاۋاب قايتۇرۇشنىمۇ بىلمەي قالدۇق ھەم پەقەت «پىستەك ھاۋىشىدۇ پىلغا ، ئوخشىماق بولۇپ شىرغا !... » دېيىشتىن باشقا بىرنەرسە ئېيتالمايمىز ! »

— سەنمۇزە ، — دېدى ئابدۇقادىر كۈلۈپ تۇرۇپ ، — يېڭى تۇغۇلغان موزاي يولۋاستىن قورقمىغاندەك بىر ئىش قىلدىڭ . خوش ، ئەمدى نېمە ئىش قىلماقچىسەن ؟

— ھېچقانداق تەشكىلاتقىمۇ كىرمەيمەن ، ئۆگىنىمەن...

— ياخشى ، ياخشى ئۆگەنگىن . كەلگۈسىدە ئەسقاتىدىغان قورالمۇ يەنە شۇ بىلىم . باشقىلار ئاي ، يۇلتۇز ، كائىناتنى تەتقىق قىلىۋاتىدۇ . دېگىز قەھرىدىن ئىنجۇ سۈزۈپ ، نۇر ئىلمىدىن جاھانغا مەئىشەت يارىتىۋاتىدۇ ، بىزچۇ ؟ ھەي ... بىز مۇشۇك بىلەن چاشقان ئويۇنى ئويناۋاتىمىز... بىر ـ بىرىمىز بىلەن ئىتتەك تالىشىۋاتىمىز... بىزنى بىر ـ بىرىمىزگە خىرس قىلىپ قويغانلار تاغ بېشىدا يولۋاس تاماشىسى كۆرۈۋاتىدۇ .

ئابدۇقادىر ئۆي ئىچىدە مېڭىپ يۈرۈپ ، نەچچە ۋاقىتتىن بېرى يۈرىكىنى قاماللاۋاتقان كۆڭۈل غەشلىرىنى بىر يولى تۆكۈۋەتتى .

ئۇ ۋەتەننى ئون يىللاپ قاشقاقلىق ھالەتتە قالدۇرۇشقا سەۋەبچى بولغان ، بىگۇناھ قانلارنى تۆككەن ، ۋەتەننىڭ نامىنى بۇلغاپ دۇشمەنگە كۇلكە ، دوستقا يىغا كەلتۇرگەن كىشىلەرنىڭ چوقۇم تارىخ جازاسىغا تارتىلىدىغانلىقى ، تارىخنىڭ رەھىمسىز ئىكەنلىكى ھەققىدە سۆزلەپ كەتتى .

سەلىم ئابدۇقادىرنىڭ ئۇمىدكە تولغان سۆزلىرىنى ئاڭلاپ ، كۆڭۈل - كۆكسى كۆتۈرۈلگەن ھالدا قايتىپ چىقتى . ئۇ كېيىنكى يىللاردا ئوقۇلىدىغان دەرسلىك كىتابلاردىن بىر قولتۇق ئېلىپ ، ياتقىغا يېنىك قەدەملەر بىلەن يۇرۇپ كەتتى .

سەلىم ئاشخانىغا چىقىپ تاماق يېيىشتىن باشقا ۋاقىتنى سىنىپتا ئۆتكۈزەتتى . ئۇ تۇرمۇش پۇلىغا شام ئېلىپ قويۇپ كېچىلىرى تاشلاندۇق سىنىپ ئىچىدە تېئورىيىلارنى يادلايتتى . فورمۇللارنى يېشەتتى ، ھېسابلىرىنى ئىشلەيتتى . بەزىدە يېرىم كېچىلىرى ئابدۇقادىردىن چۇشەنمىگەن قىيىن مەسىلىلەرنى ئۆگىنىپ كېلەتتى . ئۇ ئىلاج بار كىشىلەرگە كۆرۈنمەي ھاياتىنى پىنھان ئۆتكۈزەتتى . ماتېماتىكا پەنلىرىدىن مېڭىسى ھارغان مەزگىللەردە مەكتەپ بېغىغا يوشۇرۇپ قويغان رومانلىرىنى ئەكېلىپ ئوقۇيتتى ، كېيىن ئۇلارنى ياستۇقىنىڭ يىرتىق تۆشۈكىدىن توزغاق ئىچىگە يوشۇراتتى .

بىر كۈنى كېچىدە ئابدۇقادىر شەپە چىقارماي سىنىپقا كىرىپ كەلدى . ئۇ كىتابقا چۆمۈپ كەتكەن سەلىمنىڭ ئارقىسىدا بىرئاز تۇرغاندىن كېيىن ، ئاستاس يۆتىلىپ قويدى .

— ۋۇي مۇئەللىمغۇ ، — سەلىم ئورنىدىن تۇرۇپ كەتتى .

— ساڭا ئېيتىدىغان بىر خەۋەر بار ئىدى . ھازىر ئەزىز مۇدىرنىڭ كېسىلى ئېغىر ئىكەن . ئاڭلىشىمچە ، ئۇنى «بىرگە زەربە بېرىپ ، ئۇچكە قارشى تۇرۇش» ھەرىكىتىدە ئۆگىنىش كۇرسىغا ئەكىرىپ كېتىپتىكەن ، ھازىر ئۆيدىكەن ··· سەن دەرھال بېرىپ كەلسەڭ قانداق ؟

— بولىدۇ ، مۇئەللىم ، مەن ··· مەن ··· بارمىسام

بولمايدۇ ... ئەتىلا بىلەتكە بارمەن .

— بىلەتكە بارمىغىن ، مەن بىر تونۇش شوپۇر بىلەن سۆزلىشىپ قويدۇم . ئەتە چۈشتىن كېيىن يولغا چىقىسىلەر .

سەلىم گەرچە ئەزىز مۇدىر ھايات چېغىدا ئۆيگە يېتىپ بارغان بولسىمۇ ، باققان دادىسىنىڭ بىرەر ئېغىز نەسىھىتى ياكى ئارزۇ — نىيەتلىرىنى ئاڭلىيالمىدى . چۈنكى ، ئەزىز مۇدىرنى ئۆگىنىش كۈرسىدىن ئاچىقاندىلا ، گەپ قىلالماس بولۇپ قالغانىدى ...

بۇرۇنقى «ھوقۇقدار»لىق جىنايىتى ئۈستىگە «ئوڭچى»دىن ئىبارەت «سىنىپىي دۈشمەن»نىڭ پۈشتىنى قانات ئاستىغا ئالغان ئەزىز مۇدىر بىر ئايلىق ئۆگىنىش كۈرسىدىن ساق چىقالمىدى . ئۇچ كېچە ئېلىپ بېرىلغان «چىراغ ئۆچۈرۈپ پرولېتارىياتنىڭ مۈشتىنى تېتىتىش ...»[1] ، «كېچىلىك بىقىن تەربىيىسى ...» بېرىشتىن كېيىن ، ئۇ قورسىقىنى مۇجۇمداپ بىر يېقىلغىنىچە تىلىدىن قالغانىدى .

ئەزىز مۇدىر سەلىم بىلەن دىدار كۆرۈشۈپ ئىككى كۈندىن كېيىن جان ئۈزدى . سەلىم ئۇنىڭ نەزىر - چىرىغىنى ئۆتكۈزۈپ ، خەيرىنسا كېچىك ئاننىسىنىڭ تۇرمۇشىنى ئورۇنلاشتۇرۇپ قويغاندىن كېيىن ، مەكتىپىگە قايتتى .

ۋەزىيەتمۇ جۇدۇنلۇق كۈز كۈنلىرىدەك بىردە تۇتۇلۇپ ، بىردە ئېچىلىپ ، سەلىم تۆتىنچى يىللىققا قەدەم قويدى . بۇ چاغلاردا «ئوقۇشنى ئەسلىگە كەلتۈرۈپ ئىنقىلاب قىلىش» چاقىرىقى كەڭ تۇردە تەشۋىق قىلىنىۋاتاتتى .

ئوقۇشلار رەسمىي باشلاندى . بىرنەچچە يىلدىن بېرى قۇرۇق ۋاراقىراپ كوچا چىڭدىغان ئوقۇغۇچىلارغا يەنىلا كىتابنى قولىغا ئېلىشقا توغرا كەلدى . چۈنكى ، مەكتەپ بويىچە ئېچىلغان چوڭ يىغىندا ئابدۇقادىر ئوقۇش پۈتتۈرۈش ئىمتىھانى ئېلىنىدىغانلىقى ،

---

① مەدەنىيەت ئىنقىلابىدا تارتىپ چىقىرىلغان كىشىلەرگە يۈرگۈزۈلگەن جازا تۈرلىرى ، جازالانغۇچىلار ئۆۋەت بويىچە كېچىدە مەخسۇس ئۆيلەرگە قامىلىدۇ ، چىراغ ئۆچۈرۈلىدۇ ، جازالىغۇچىلار ئولارنى ئۆۋەت بىلەن بىر - بىرىگە ئۆتۈنۈشۈپ خاتالاش قىلىپ ئوردۇ .

ئىمتىھاندىن ئۆتكەنلەرگە قىزىل تاشلىق دىپلوم ، ئۆتەلمىگەنلەرگە ئاق تاشلىق كىنىشكا بېرىلىدىغانلىقىنى ئوچۇق جاكارلىغانىدى . بىرقىسىم ئوقۇغۇچىلار بۇنىڭدىن نارازى بولۇپ ئىسيان كۆتۈرۈپ ، چوڭ خەتلىك گېزىتىلەرنى يېزىپ باققان بولسىمۇ ، ئۇلار بەربىر باشقىلارنىڭ مەسخىرىسىگە قالدى .

روھى كۆتۈرۈلۈپ قالغان سەلىم تامىقىنى يەپ ئاشخانىدىن چىقىۋېتىپ «سەلىم» دېگەن ئاۋازدىن چۆچۈپ قايرىلدى . رەتلىك قارىغاي كۆچەتلىرى ئارىسىدىكى ئاسفالت يولدىن گۇلنار يۈگۈرۈپ كېلىۋاتاتتى . ئۇ يازلىق تەتىلدە يۈرتىغا بېرىپ بالدۇرلا قايتىپ كەلگەنىدى .

— ياخشىمۇ سىز ؟

— ياخشىمۇ سىز گۇلنار ... ئۆيىڭىزدىن بالدۇرلا قايتىپ كەلگەنلىكىڭىزنى ئاڭلىدىم ... لېكىن قارىڭىزنى كۆرگىلى بولمىدى .

— ۋەسىيەي دەۋاتقىنىنى ، كۆرسىڭىزمۇ كۆرمەسكە سالدىم دەڭە ! مەن كەلگەن كۈنىنىڭ ئەتىسىلا سىزنى ئۇچراتتىم ، زالدىن چىققانچە قاراپمۇ قويماي كېتىپ قالدىڭىزغۇ...

— كەچۈرۈڭ ، مەن دىققەت قىلماپتىمەن ، — دېدى سەلىم قىزنىڭ يېڭىدىن قىرقىم قىلىنغان دولقۇنلۇق چاچلىرىغا قاراپ ، — سىزمۇ خەت يازماقچى ئىدىڭىز ... ئۇنتۇپ قالدىڭىزغۇ دەيمەن ...

— شۇڭا ، بالدۇرلا يېنىپ كەلدىمغۇ... — دېدى قىز شەلپەردەك قىزىرىپ ، — ھە راست ، سىزنى فىزىمات فاكۇلتېتى بويىچە ئۈچ سىنىپنىڭ ئوقۇغۇچىلىرىغا ئاخشاملىرى يېتەكچىلىك قىلىپ بېرىۋاتىدۇ ، دەپ ئاڭلىدىم .

— ياق ، بىرلىكتە ئۆگىنىۋاتىمىز ...

— بولدى ، كەمتەرلىك قىلماڭ ... بۇگۈن كەچ مەن سىزنىڭ ياتقىڭىزغا بارىمەن ... قېچىپ كەتمەڭ !...

گۇلنار كەچتە سەلىمنى ئوغۇللار ياتقىدىن تاپالماي ،

سولىشىپ ئارقىغا ياندى . لېكىن ، ئۇ ئىككىنچى قەۋەتتىكى فىزىمات سىنىپىنىڭ يورۇق تۇرغانلىقىنى كۆردى - دە ، بىردەم تېكىرقاپ تۇرغاندىن كېيىن ، شۇ ياققا قايرىلدى . گۈلنار پەلەمپەيلەردىن تەۋش چىقارماي چىقىپ ، ئاستا سىنىپ ئالدىغا كەلدى . بۇ چاغقىچە كۆرۈلمىگەن بىر ھاياجان ئۇنىڭ ۋۇجۇدىنى تىترەتمەكتە ئىدى . ئۇ ئىشىك يوچۇقىدىن سەلىمنىڭ سىركۈل ۋە بۇلۇڭلۇق سىزغۇچلاردا بىرنەرسىنى ئۇلچەپ سىزىۋاتقانلىقىنى كۆردى .

— سەلىم ، — دېدى قىز نازلىق بىقىش بىلەن ، — ئالدامچى ، سىز مېنى ياتاقتا ساقلىماقچى ئىدىڭىزغۇ ؟

— ئاپلا ئۇنتۇپتىمەن ، قېنى ئولتۇرۇڭ !

— بالىلارنىڭ ھەممىسى ياتاقتا قارتا ، شاھمات ئويناۋاتسا ، سىز بۇ يەردە يالغۇز ... يا بىركىم كەلمەكچىمىدى ؟

— ھەئە .

— نېمە ؟

— ياق ، ياق ... مانا سىز كەلدىڭىزغۇ...

— ۋاي — ۋۇي ، بىردەم قويۇڭا ، — دېدى گۈلنار قېرىنداشىنى تارتىۋېلىپ ، — سالامەتلىكمۇ مۇھىم ، مۇشۇ كۇنلەردە چىرايىڭىزمۇ سارغىيىپ كېتىپتۇ .

سەلىم گۈلنارغا بىر قاراش بىلەن كۆزلىرىنى دەرھال ئېلىپ قاچتى . چۈنكى ، گۈلنارنىڭ ئوتلۇق كۆز قارىچۇقلىرى ئۆزىگە تىكىلىپ تۇراتتى ...

مانا شۇنىڭدىن باشلاپ ئۇلار پات - پات ئۇچرىشىپ تۇرىدىغان بولدى . دەم ئېلىش كۇنلىرىنى بىرلىكتە ئۆتكۈزدى . تۇغمەس سۆھبەتلەر ئارقىلىق يۈرەك سىرلىرى ئاستا - ئاستا بىر - بىرىنىڭ دىل خەزىنىسىگە چۆكتى ... گۈلنار بىر يەكشەنبە كۇنى سەلىمنى مەكتەپ بېغىدا ئىسكىرىپكا چېلىۋاتقان پەيتتە ئۇچراتتى .

— پاھ ، قالتىسقۇ ، — دېدى قىز كۇلۇپ ، — مەن تېخى سىزنى كىنو ، تىياتىر ، كۆڭۈل ئېچىشلار بىلەن خۇشى يوق ، دەپ

ئويلايتتىم . مۇنداقمۇ ھۇنىرىم بار دەڭە .

— ئۆتكەن يىل تەتىلدە زېرىكىپ بۇ ئىسكىرىپكىنى سېتىۋالغانىدىم . بەزى چاغلاردا ئۆگىنىپ قويىمەن .

— سەلىم ، — دېدى گۈلنار ئەركىلەپ ، — خەلق باغچىسىغا بىللە بېرىپ ئويناپ كېلەيلىلا !

— يەنە بىر يەكشەنبە بارساق قانداق ؟ ھازىر ...

— ھازىرمۇ كەچ ئەمەسقۇ تېخى ...

ئۇلار كوچا ئاپتوبۇسى بىلەن باغچىغا كېتىپ قېلىشتى . بۇ يەكشەنبە سەلىم بىلەن گۈلنارنىڭ ھاياتىدا ئۇنتۇلماس بىر كۈن بولدى . ئۇلار بىلەت ئېلىپ قولۇاقتا ئۇزۇشتى . بىردەم سەلىم ، بىردەم گۈلنار پالاق ئۇراتتى . قولۇاق بەزىدە ئەگمە كۆۋرۈك ئاستىدىن ئۆتسە ، بەزىدە مەجنۇن تاللار ئارىسىغا كىرىپ كېتەتتى .

— سەلىم ، — دېدى قىز پالاق ئۇرۇۋاتقان سەلىمگە سۇۋۇنۇپ ، — ئوقۇش پۈتتۈرگەندىن كېيىن ، قايتا تەربىيىگە ئىككىمىز بىر يەرگە بارايلى ... ماقۇل دەڭە !

قىزنىڭ تولغىنىپ ئەركىلەشلىرى ، تۇمشۇقلىرىنى ئۇچلاپ ، كۆزىدە ئۇرۇشلىرى سەلىمنىڭ غۇبارسىز پاك يۈرىكىنى ئېرىتىۋەتتى .

— بولىدۇ ... ئەگەر سىز خالىسىڭىز ...

— خالىمىسام قولۇنقىڭىزغا چۈشەمتىم . تېز ھەيدەڭ ، بېلىقچى بوۋاي ...

سەلىم بىلەن گۈلنار قاقاقلىشىپ كۈلۈشكىنىچە سۇ يۈزىنى سۈيۈپ ، باغرىنى نېپىز دولقۇنلارغا يالقان ئۇرىشىم مەجنۇنتال نوتىلىرى ئىچىگە كىرىپ كېتىشتى ...

تۆتىنچى باب

تاغ بالىلىرى

ئىككى كۈندىن بېرى سەلىم بىلەن قادىر ئىلگىرى ـ كېيىن كېلىشكە باشلىغان ئوقۇغۇچىلارنى كۈتۈۋېلىش ، ياتاققا ئورۇنلاشتۇرۇش ، تاماق بېرىش بىلەن ئاۋارە ئىدى . مەكتەپ مەيدانىدىكى گار ياغاچلىرىغا باغلانغان ئات ، ئېشەك ، قوتازلار سىغىشماي ، بىرقىسىم ئۇلاغلارنىڭ ئالدى پۈتلىرى چۈشەپ قويۇلغانىدى . سەلىم بىلەن قادىر ئاتا ـ ئانىلارغا بالىلىرىدىن ئەنسىرىمەسلىك ، خاتىرجەم بولۇش ھەققىدە سۆزلەيتتى ۋە ئۇلارنى ئۇزىتاتتى .

يىغىلىش كۈنى ئەتىگەندىلا يېتىپ كەلگەن سەمەن بىلەن تۇمەن كونا ساۋاقداشلىرى بىلەن كۆرۈشتى . ئۇلار كۈلۈشەتتى ، يىراق يايلاقلاردىن كەلگەن ئوقۇغۇچىلارنى باشلاپ ياتاق ، سىنىپلارنى كۆرسىتەتتى .

— ئەتىيازلىققا ، — دەيتتى نېيىنى بىلىگە قىستۇرۇۋالغان سەمەن يېڭى كەلگەن بالىلارغا چۈشەندۈرۈپ ، — مەكتەپ ئەتراپىغا ئىككى قاتار كۆچەت سىلىپ تېخىمۇ چىرايلىق قىلىۋېتىمىز . سەلىم مۇئەللىم تېخى ئېسىلىدىغان ، سەكرەيدىغان ، ئۇچىدىغان نەرسىلەرنى مەيدانغا بېكىتىمىز ، دەيدۇ .

— مەكتەپنىڭ ئالدىنى توسۇپ چوڭ گۈللۈك دەرۋازا بېكىتىمىز ، — دەيتتى تۇمەن ماختىنىپ .

دەرۋەقە بۇ قاتمۇقات تاغلىق رايوننىڭ تارقاق كەنتلىرىدە ئۆزلىرىنىڭ ئىتى ، موزىيى ياكى باققان كەكلىكى بىلەن ئويناپ زېرىككەن بۇ ئۆسمۈرلەر بىر يەرگە جەم بولۇش بىلەن قىن ـ قىنىغا

پاتماي سەكرىشەتتى ، قوغلىشاتتى ، سىنىپلارغا تويماي قارىشاتتى .

كەچتە قادىر ، سەلىم بالىلار بىلەن مەيدان تاماشىسى ئۆتكۈزدى . سەمەن نەي چېلىپ ھەممىنى سېھىرلەندۈرۈپ قويدى . ئىككىنچى قېتىم سەمەن قولىغا داپنى ، نودەر راۋابنى ئالدى . ھۆرلىقا بىلەن چولپان ئۈسسۈلغا چۈشتى . ئويۇن ئاخىر ئومۇمىي ئۈسسۈلغا ئايلىنىپ كەتتى . قادىر مۇئەللىمۇ قىزىپ كېتىپ مەيدانغا سەكرەپ چۈشتى . تاغ ئادىتى بويىچە ئۇلار خۇددى شۇڭغۇتماق ئاشتەك سەكرىشىپ ئوينىشاتتى . لېكىن ، پەس چىغىر يول بويىدا تاش ئۈستىدە تىزلىرىنى قۇچاقلاپ ئولتۇرغان سەرۋەر ئۇلارغا پات ـ پاتلا قارايتتى ، تەلمۈرەتتى .

— ئاداشلىرىم ، — دېدى تۇمەن ۋارقىراپ ، — سەلىم مۇئەللىم ساز چېلىپ بەرسۇنمۇ ؟

— چېلىپ بەرسۇن !...

گۈلدۈرلىگەن ئاۋاز تاغ مەھەللىسىنى كېزىپ ئۆتتى . مەكتەپكە كېلىۋاتقان داۋۇت دۈيجاڭمۇ ئۆز ئوغلىنىڭ ئاۋازىنى مۇسەللەپ كۈلۈپ قويدى .

سەلىم ئىسكىرىپكىسىنى «باھار كەلدى يۇرتۇمغا» دېگەن ناخشىغا چېلىۋەتتى . ئىسكىرىپكىنىڭ زىل ۋە مۇڭلۇق ئاۋازى ياڭراش بىلەن ھەممە جىمىپ كەتتى . ئاۋاز دولقۇنلىرى بىرده كۈچەيىپ ، بىردە يېنىك پەسەيىپ ئوقۇغۇچىلارنىڭ ئىشتىياقىنى قوزغىۋەتتى . ئۇلارنىڭ ئىسكىرىپكىنى تۇتۇپ باققۇسى ، سىلىق ، پارقىراق يۈزىنى سىلاپ كۆرگۈسى كېلەتتى . ساز ئاياغلىشىشى بىلەن كۆپچىلىك بىردەك چاۋاك چېلىپ چۈقان كۆتۈرۈۋەتتى .

— يارايسەن ، يارايسەن ، — دېدى داۋۇت باشمالتىقىنى چىقىرىپ ، — بۇ نەرسەڭنىڭ ئۆزى كىچىك بولغىنى بىلەن ئاۋازى بەلەنكەن .

— داۋۇت ئاكا ، — سەلىم داۋۇتنىڭ قوللىرىنى تۇتقىنىچە ئۇنىڭ ئۆسۈپ كەتكەن ساقاللىرىغا قارىدى . بۇ قوپال ، لېكىن تۇز كۆڭۈل دادۇيجاڭ سەلىمنىڭ قەلبىدە ئاتىلىق ھەم ئاكىلىق مېھرىنى

ئويغاتقانىدى . شۇڭا ، ئۇنىڭ بۇغاقاچتىدا بىرنەچچە كۈن تۇرۇپ قېلىشى سەلىم ئۇچۇن بەكمۇ ئۇزۇن بىلىنىپ كەتكەنىدى .

— ئۆيدىن قېچىپ كېلىۋاپسەن ـ ھە ، خەپ سېنى ، — دېدى داۋۇت بىگىز قولىنى سەلىمگە جونۇپ ، — قانداق ، بالىلار يىغىلىپ بولدىمۇ ؟

— يىغىلىپ بولدى .

— بالىلار ، — دېدى داۋۇت مەيداندا رەتلىك ئولتۇرغان ئوقۇغۇچىلارغا قاراپ ، — سەلىم ، قادىر مۇئەللىمنىڭ گېپىنى ئوبدان ئاڭلاڭلار ، ھايتاقلىق قىلماڭلار !...

سەلىم قادىرغا ئوغۇل ـ قىزلارنىڭ ياتقىغا چىراغ يانداۇرۇپ ، ئۇلارنى ئورۇنلاشتۇرۇپ قويۇشنى ئېيتىپ ، ئۆزى داۋۇتنى باشلاپ ياتاققا كىردى . ئۇ قاتتىق ـ قۇرۇق توقاچلارنى ئۇستەلگە ئېلىپ ، قاچىدا سۇ ئەكېلىپ قويدى .

— چايدىنىڭ يوق ئوخشىمامدۇ ؟ بىزنىڭ ئۆيدىن چايدان ، چېلەك ، داس ئەكېلىپ قويغىن . مەن بالىنىڭ ئانىسىغا ئېيتىپ قويای .

— دۇكانچى ئابدۇللا مالغا كىرىپ كېتىپتۇ ، شۇ كەلگەندە دۇكاندىن ئالارمەن ، ئۇنىڭسىزمۇ سىزنى راسا ئاۋارە قىلدىم .

— بولدى ، بولدى ، ئۇنداق گەپلىرىڭنى ياقتۇرمايمەن ، سەنلا ئۆگىنىپ قالساڭ ، قالغان ئىشلارنىڭ كارى چاغلىق .

— بۇغاقاچتىدىكى ئىشلار قانداق بولدى ؟

سەلىم داۋۇتنىڭ مۇشتىنىڭ قاتتىق تۇگۇلۇۋاتقانلىقىنى كۆرۇپ ، كۆڭلى خىرە بولدى .

— ناھىيىلىك سوتقا كىرىدىغان بولدۇق ، — دېدى داۋۇت سوغۇق سۇنى غولدۇرلىتىپ سۇمۇرۇپ ، — بۇ قېتىم ئۇلارنىڭ تېزىكى خېلى بەك قېتىپ كېتىپتۇ .

— كىم شۇنداق قاتۇرۇۋېتىپتۇ ؟

— موللامنىڭ ئىسسىقلىق دورىلىرى ـ دە !

— ھەمدۇلمۇ ؟

— بولدى قوي ، تەگسەڭ تېرىق بولىدۇ ، ئوقۇش باشلاش مۇراسىمىنى قاچان قىلىمىز ؟

— سىزگە قاراپ قالغان . ئىدىرىس ئاكام شەھەرگە تېلېفون بەرگەنىدى ، مۇدىر كەلمەيدىغان بوپتۇ .

داۋۇت ، سەلىم ، قادىرلار ئوقۇش باشلاش مۇراسىمىنى ئېچىش توغرۇلۇق مەسلىھەتلىشۋاتقاندىن كېيىن ، ئوغۇللار ياتقىغا كىرىپ كەلدى . ئوغۇللار كىگىزلىرىنى سېلىپ ، يوتقان ـ كۆرپىلىرىنى تۈرتەكلەپ يىغىپ قويغان بولۇپ ، چۈرقىرىشاتتى ، ۋارقىرىشاتتى ، كۈلۈشەتتى ، بەزىلىرى سازلىرىنى تىرىڭلىتىپ ئولتۇراتتى . سەلىم يوتقان ـ كۆرپىلەرنى چەيلىشۋاتقان بالىلارنى تەرتىپكە چاقىرغاندىن كېيىنلا ، ئۇلار داۋۇت ، سەلىم ، قادىرلارنى كۆرۈشتى .

— بالىلار ، — دېدى داۋۇت يوغان تەلىپىكىنى قولىغا ئېلىپ ، — ئورۇنلىشۋالدىڭلارمۇ ؟

— ئاتا ، — تۇمەن ياغاچ سۇپىدىن سەكرەپ چۈشتى ، — مەنمۇ مۇشۇ يەردە ياتىمەن ، سەمەن ئىككىمىز بىللە ياتىمىز .

— ئۆي يېقىن تۇرسا ، بۇ يەردە ياتقىنىڭ نېمىسى . سەمەن ئىككىڭلار ئۆيدە يېتىڭلار !

— مۇشۇ يەردە ياتسامچۇ ! سەمەن ئىككىمىز بىللە ياتساق . بالىسىنىڭ كاجلىقىنى بىلگەن داۋۇت بېشىنى لىڭشىتقىنىچە كۈلۈپ قويدى .

— ئەگەر سەلىم مۇئەللىم قوشۇلسا مەيلى ، مەنمۇ ماقۇل دەي .

— بولىدۇ ، يېتىڭلار ، — دېدى سەلىم ئۆزىگە تەلمۇرۈپ تۇرغان ئىككى دوستقا قاراپ .

— بۇگۈن سەمەن بىلەن بىللە ئۆيدە يېتىپ ، ئەتە يوتقان ـ كۆرپە ، كىگىز ئەكېلىپ ياتامسىلەر ؟ !

داۋۇت تۇمەن بىلەن سەمەننى ئالدىغا سېلىپ سىرتقا چىققاندا ، سېنتەبىر ئاسمىنىدا سانسىزلىغان يۇلتۇزلار چاقناپ ، سوغۇق

شامال چىقىپ تۇراتتى . يازچە ئاق دوپپىنى تاشلىمىغان تاغ چوقىلىرى گويا بۇلۇتلارنى كۆتۈرۈپ تۇرغان تۇۋرۇكلەردەك قاريىپ كۆرۈنەتتى .

داۋۇت سەلىم بىلەن خوشلىشىپ ، پەس چىغىر يول بويلاپ كېتىپ قالدى . ئۇ كۆڭلىنىڭ خىلىلا كۆتۈرۈلۈپ ، روھىنىڭ تېتىكلىشىپ قالغانلىقىنى ھېس قىلماقتا ئىدى . داۋۇت نېمە ئۈچۈندۇر مەكتەپكە كەلسىلا تەبىئىتىدە ئەنە شۇنداق بىر خۇشلۇق روي بېرىدىغانلىقىنى سېزەتتى . شۇڭا ، ئۇ ئىچى پۇشقان ياكى بىرەر ئىشتىن دىلى رەنجىگەن ۋاقىتلىرىدا باشلانغۇچ مەكتەپكە بېرىپ ، بالىلار بىلەن دەتالاش قىلىپ كۆڭلىنى ئېچىپ كېلەتتى . داۋۇت ھازىرمۇ بۇغاقاچتىدىكى جېدەل ۋە ئالدىدا بولغۇسى سوتتىكى قىزىرىش ، بوزىرىش ، ھۇرپەيىشلەرنى ئۇنتۇغانىدى . ئۇ ھەتتا غىڭشىپ ناخشا ئېيتىپ كېتىۋاتاتتى .

— بەگ دادا ، — خۇددى يەردىن ئۇنگەنىدەكلا تاش ئارقىسىدىن پەيدا بولغان سەرۋەر يەرگە قاراپ تۇراتتى .

— كېچىدە بۇ يەردە نېمە ئىش قىلىپ يۈرسەن ؟ — دېدى داۋۇت ھەيران بولۇپ .

— سىز ... سىزگە ساقلاپ ...

سەرۋەر كۆڭلىدىكىنى بالىلار ئالدىدا ئېيتالمايۋاتقانلىقىنى سەزگەن داۋۇت تۇمەن بىلەن سەمەننى يولغا سېلىۋەتتى .

— مەن... مەن... ئوقۇسام دەيمەن ، مۇئەللىم ئۇنارمۇ ؟ — سەرۋەر ئۇمىدلىك كۆزلىرىنى ئۇنىڭغا تىكتى .

— سەنما ؟ — داۋۇت سەرۋەرنىڭ ئۆسكىلەڭ زىبا بويىغا قارىغىنىچە دۇدۇقلاپ قالدى ، — سەن ... سەن ... يېشىڭ ئون ئالتىدىن ئاشقان تۇرسا ...

— زادىلا بولمامدۇ ؟ — قىز خۇددى بوراندا قالغاندەكلا شۇمشىيىپ قالدى .

— خان ئاناڭ ھازىلخان ئۇنامدۇ ؟

قىز «ياق» دېگەن ئىشارىگە بېشىنى چايقىدى .

— هه مانا ، شۇنداق تۇرسا ...
— سىز گەپ قىلسىڭىز ئۇ ئۇنايتتى ...
— قېنى ، مەن سەلىم بىلەن مەسلىھەتلىشىپ كېيىن جاۋاب بېرەي .

يېلىنىش ، يالۇرۇش ، مىجىلداپ ياش تۆكۈش بىلەن زەڭگەر بۇلاققىچە بىللە كەلگەن سەرۋەر ئىككى ئاچماق چېغىر يول ئاغزىدا قالدى . يا ئالدىغا ، يا كەينىگە ماڭماي بىرھازا تېڭىرقاپ قالغان قىز ئاخىر سەلىم بىلەن كۆرۈشۈشنى ئويلاپ مەكتەپ تەرەپكە ماڭدى . ئۇنىڭ چىپار بۇغا تېرىسىدىن تارتىۋالغان چاققانغىنا پۇرمە چورۇقى تاغ يوللىرىنى كېزىشتە ئېپلىك ئىدى . ئۇ خۇددى كىيىكتەك يېنىك مېڭىپ ، ئاۋاز چىقارماي مەكتەپكە يېتىپ كەلدى .

سەرۋەر بىر بېسىپ ، ئىككى بېسىپ مەكتەپ مەيدانىغا كىرىپ ، گارغا يۆلىنىپ تېز - تېز نەپەس ئېلىشقا باشلىدى . ھاياجاندىنمۇ ياكى قورققانلىقتىنمۇ ئەيتاۋۇر ئۇنىڭ يۈرىكى دۈپۈلدەپ ، بەدىنى تىترەيتتى . مەكتەپ ئىچى جىمجىت بولۇپ ئوقۇغۇچىلارنىڭ ياتقى قارىغۇ ۋە تۈشسىز ئىدى . پەقەت سەلىمنىڭ دېرىزىسىلا غۇۋا يورۇپ تۇراتتى . سەرۋەر دېرىزە تۈۋىگە كەلدى - دە ، ئاستاغىنا مارىلاپ قارىدى . سەلىم چاپىنىنى يېپىنچاقلاپ كارىۋات ئالدىغا سۇرۇلگەن ئوستەلدە بىرنەرسە يېزىۋاتاتتى . سەرۋەر «يالت» قىلغان يورۇقتىن چۆچۈپ ئاسمانغا قارىدى . ئاسماندا بىر يۇلتۇز ئۇزۇندىن - ئۇزۇن قۇيرۇق قالدۇرۇپ ئېقىپ ئۆتتى .

«بۇ كېچىدە بىركىم كۆرۈپ قالسا نېمىمۇ دەر ، يەنە كېلىپ بويىغا يېتىپ قالغان قىز ياش يىگىتنىڭ دېرىزىسىدىن ماراپ تۇرسا !»

سەرۋەر قانداق كەلگەن بولسا ، يەنە شۇنداق ئۇن - تۈشسىز مەكتەپ ھويلىسىدىن چىقىپ كەتتى ...

ناتۋان قىزنىڭ دەردى

ئوقۇش باشلاش مۇراسىمى داغدۇغىلىق باشلاندى . خۇددى ئاسماندىن بىر كېچىدىلا چۈشۈپ قالغان ئۆتكۈنچى بۇلۇتتەك ، گويا توپىدىن ئازغان تۇرنىدەك ، ئەتراپىدا تاغۇ تاشلاردىن باشقا ھېچ نەرسە كۆرۈنمىگەن يانباغىردىكى يالغۇز ـ يېگانە بۇ مەكتەپ يەنە شاۋقۇن ـ سۇرەنگە تولدى . مۇراسىمغا باشلانغۇچ مەكتەپنىڭ ئوقۇغۇچى ـ ئوقۇتقۇچىلىرى ، يېقىن ـ يىراقتىكى بىرقىسىم ئاتا ـ ئانىلار تەكلىپ بىلەن قاتناشتى . گۈللۈك داستىخان سېلىنغان ئۈستەل ئەتراپىدىكى ئورۇندۇقلاردا سەلىم ، قادىر ، داۋۇت ، باشلانغۇچ مەكتەپ مۇئەللىملىرى قاتارلىقلار ئولتۇراتتى . داۋۇت ئوتتۇرا مەكتەپنىڭ قۇرۇلغانلىقى ، ئوقۇشنىڭ ئەھمىيىتى ، ئوقۇغۇچىلار تۇرمۇشى ھەققىدە كۆپ سۆزلىدى . ئۇ سۆزىنىڭ ئاخىرىدا :

— بالىلار ، ياخشى ئوقۇڭلار ، ئوقۇغانىنىڭ يۈزى يورۇق بولىدۇ . سەلىمنىڭ قورسىقىدا ئىلمى ـ بىلىمى بار ، قاتتىق ئوقۇغان . ئوقۇغاندىمۇ خېلى بەك قاتتىق ئوقۇغان ، — دېدى .

داۋۇت قاراسلاپ چېلىنغان چاۋاكلاردىن قۇلاقلىرىغىچە قىزىرىپ كەتتى . ئۇ جايىغا كېلىپ ئولتۇرۇپمۇ ئۇزۇنغىچە ھاياجىنىنى بېسىۋالالمىدى . مۇراسىمدا ئاتا ـ ئانىلار ۋەكىللىرىدىن نۇدەرنىڭ دادىسى نىياز سۆزلىدى . ئۇ «قىسسىل» يايلىقىدىن كېچىدىن ئات بىلەن يېتىپ كەلگەنىدى . نىيازنىڭ «داخانىنىڭ دېپىدەك توم نان ، قازاندا تەييار ئاش ، ئۇخلايدىغان ياغاچ سۆكىلەر تۇرغاندىن كېيىن ، ياخشى ئوقۇش لازىم» دېگەنىدەك ئوڭدا ـ دۇمدە گەپلىرى ھەممىنى كۈلدۈرۈۋەتتى . ئوقۇغۇچىلار ۋەكىللىرىدىن سەمەن ۋە ھۆرلىقالار سۆزلەپ بولۇشىغا ، ئېيىققا ئوخشايدىغان تۆكلۈك ھەم دوسلاق ئىدىرىسمۇ ئۆزىنىڭ چۆڭۈلداپ تۇرىدىغان ئاۋازىنى ئۆزى ئاڭلاپ ھۇزۇرلانغاندەك سۆزلەپ كەتتى :

— ئۇقۇغۇچى بالىلار ، ھۆرمەتلىك ئاتا ـ ئانىلار ، — دېدى ئۇ گەپ ئىزدەۋاتقاندەك ئەتراپىغا قارىۋېلىپ ، — ئوقۇغان ياخشى ، مەنمۇ ئاسماندىن گەپ تارتىشنى شەھەردە بىر ئاي ئوقۇغان . بۇ شۇنداق ، ھۆرمەتلىك ئاتا ، دادۇيجاڭ مېنىڭ يېڭىدىن ئاپىرىدە بولغان مەكتەپنىڭ ئىقتىسادىي ئىشىنى قوشۇمچە ئىشلەيدىغانلىقىمنى ئېيتقان ئىدى . مەن ھەپتىدە ئىككى كېچە ، بىر ئەتىگەن خەۋەر قوبۇل قىلىدىغان ۋاقىتتىن باشقا كۇنلىرىمنى مەكتەپ ئوچۇن ئاتىدىم . يۇقىرىدىن بېرىلگەن راسخوتلارنى راۋۇرۇس ـ تەندۇرۇس ئىشلىتىمەن . ھازىر قىرىق سەككىز ئوقۇغۇچىنىڭ نوپۇسى گۇڭشي ئاشلىق پونكىتىغا ئوتكۇزۇلدى . مەن ئايلىق نورما ۋە كوكتات ـ پوكتاتلارنى قوتازلاردا يەتكۇزۇپ بېرىمەن ، ھۆرمەتلىك ئاتا ...

ئىدىرىس چاۋاكلار ئىلكىدە گاڭگىراپلا قالدى . ئۇ بەلكىم پۈتۈن ئومرىدە بىرىنچى قېتىم ئوزىگە چاۋاك چېلىنغانلىقىنى ھېس قىلغاندۇ !...

يىغىندىن كېيىن باشلانغۇچ مەكتەپ ۋە يېڭى ئوتتۇرا سىنىپ ئوقۇغۇچىلىرى كوگۇل ئېچىش ئوتكۇزدى . ئەسلىدە يىغىندىن كېيىنلا شەھەرگە يولغا چىقماقچى بولغان داۋۇت سەلىمنىڭ ئىسكىرىپكىسىنى بىر ئاڭلۇبلىش ئوچۇن چىلان تورۇقنى قاڭتۇرۇپ قويدى .

كوگۇل ئېچىشتىن كېيىن ئوقۇغۇچىلار سەككىزدىن بولۇشۇپ قورداققا تۇتۇش قىلىشتى . سەلىم داۋۇت ، نىياز ، ئىدىرىسنى ، باشلانغۇچ مەكتەپ مۇئەللىملىرى بىلەن ئاتا ـ ئانىلارنى ئوز ياتقىغا باشلاپ كىردى .

— سەلىم ، — دېدى داۋۇت ئالدىدىكى قورداق ئوسۇلغان تاۋاققا قوشۇقىنى ئۇرۇپ تۇرۇپ ، — سەندە ئاش بولغىنى بىلەن قوشۇق يوق . شوڭا ، بۇنىڭدىن كېيىن قادىرنىڭ قوشۇقىنى ئىشلەتكەچ تۇرغىن .

ئولتۇرغانلارنىڭ ھەممىسى قاقاقلاپ كولۇشتى . سەلىمۇ داۋۇتنىڭ «سەندە بىلىم بولغىنى بىلەن تەجرىبە يوق» دېمەكچى

بولغان مەنىلىك چاقچىقىنى چۈشىنىپ كۈلۈۋەتتى .
تاماقتىن كېيىن سەلىم داۋۇتنى ئۆزىتىپ قويۇش ئۈچۈن ئۇنىڭ ئېتىنى يېتىلەپ كۆلا كۆۋرۈككىچە بىللە كەلدى .
— سەلىم ، ئەمدى قايتىپ كەت ، — دېدى داۋۇت ئاتنىڭ چۈلۈۋۇرىنى قولىغا ئېلىپ ، — قارىغىنا ، گەپ بىلەن خېلىلا ئۇزاپ كېتىپتىمىز .
— داۋۇت ئاكا ، ئىلاج بار تېزرەك قايتىپ كېلىڭ . سىز بولسىڭىز مەن ... مەن ئىشەنچلىكرەك ئىشلەيدىكەنمەن .
— ھەي ... سېنى قارا ، — دېدى داۋۇت سەلىمنىڭ مەيۈس چىرايىغا قاراپ ، — مەن ساڭا نېمە قىلىپ بېرەلەيمەن ؟ بار - يوقى تۆت ئېغىز تاراڭ - تۇرۇڭ گېپىم بار ، خالاس .
— بۇنىي... — دېدى سەلىم قولىدىكى خەتكە قارىغىنىچە قىزىرىپ .
— ئەكەل ، مەن ئالغاچ كېتەي . بۇ يەردىن بىرىكىم گۇڭشىغا ماڭمىغۇچە گېزىتىمۇ كۆرگىلى بولمايدۇ . خەت ماڭدۇرۇش تېخىمۇ تەس .
داۋۇت خەتنىڭ ئادرېسىنى كۆرۈپ مىيىقىدا كۈلۈپ قويدى .
— بولىدۇ ، مەن ئىگىسىگە تاپشۇراي ، لېكىن سەلىم ، — دېدى داۋۇت ئات ئۈستىگە ئۆزىنى ئېلىپ ، — تاغدا بالا ئوقۇتۇشتا جاپا بار . بېشىڭغا ھەرقانچە تاغ يىقىلسىمۇ ، مەن كەلگۈچە بەردەمرەك بول . ئىدرىس كانىپنىڭ قۇلىقىنى ئوبدان بۇراپ قويدۇم ، ئۇ بار - يوقنى تەل قىلىپ بېرىدۇ . سالامەتلىكىڭنى ئاسرا . ھاۋا ، تۈز ، سۇ ئالماشتى ، مىجەزىڭدىمۇ ئۆزگىرىش بولۇشى مۇمكىن .
— بولىدۇ ، سىز مېنىڭدىن خاتىرجەم بولۇڭ !
— توغرا ، ساڭا سالىدىغان بىر مەسلىھەت بار . ئويلىنىپ كۆرگىن . سەرۋەر ئوقۇسام دەپ زار - زار قاقشايدۇ . قانداق ، بولارمۇ ؟
— نەچچە ياشتا ؟

— ئون ئالتىدىن ئېشىپ ئون يەتتىگە ماڭغان ، باشلانغۇچنى پۈتتۈرگىلى تۇرۇپتۇ .

— يېشى ئۇنۇپ كېتىپتۇ ئەمەسمۇ !

— سىلەر مەيدان تاماشىسى قىلغان كۈنى كېچىدە ئۇ مېنىڭ ئالدىمنى توسۇپ ... ھەي بىچارە قىز ، تولىمۇ تەلەيسىز بولۇپ قالىدى دېگىنە . ئۇزىنىڭ ئاتا ـ ئانىسى بولسىمغۇ بىرسىرى . لېكىن ، خان ئانىسى ... زادىلا ئۇز قىزلا بولسا ، شۇنداق بىتەلەي بولۇپ قالامدىكىنتاڭ ...

— سىز كەلگەندە ئويلىشىپ باقايلى .

— بولىدۇ ، ھەرھالدا قىزنىڭ كۆڭلىگە توپا چاچمايلى .

داۋۇت ئېتىنى قاتراتقىنچە يولغا چۈشتى . سەلىم ئۇنىڭ كۈلا كۆۋرۈكتىن ئۇنۇپ تا قاراچېقىلنىڭ بىر غۇلاچ كەڭلىكتىكى خەتەرلىك ھالڭ يولىدا كېتىپ بارغان ئېتىغا قارىغىنچە ئۇزۇن تىكىلىپ تۇردى .

سەلىم پەس جىلغا يوللىرى بىلەن يۈگۈرۈپ مەكتەپكە ياندى . ئۇ يولدا كەلگۈچە غۇدۇر ـ غۇدۇر قىزىرىپ ئېسىلىپ تۇرغان زىخىنىڭ بىر شېخىنى ئاۋايلاپ سۇندۇرۇۋالدى ـ دە ، ئۇنى پۇلاڭلاتقىنچە مەكتەپكە كىرىپ كەلدى . مەكتەپ مەيدانىدا قادىر تىكلەپ قويغان دوسكىغا تاياق بىلەن تاقىلدىتىپ ئۇرۇپ بالىلارغا شېئىر ئۇگىتىۋاتاتتى .

ئوقۇغۇچىلار شېئىرنى ئۇگىنىپ بولغاندىن كېيىن ، بوي سىرى قىلىپ پارتىلارغا تەقسىم قىلىندى . ئۇلار رەتلىك ئولتۇرۇپ ئۇگەنگەن شېئىرنى ئوقۇدى .

— ئوقۇغۇچىلار ، — دېدى سەلىم بالىلارغا تەكشى قاراپ ، — ئەتە رەسمىي دەرس باشلىنىدۇ . شۇڭا ، ھازىر سىنىپ ، ياتاق ۋە مۇھىت تازىلىقى ئېلىپ بارىمىز ، بولامدۇ ؟

سەلىم چۈرقىراشقان ، ۋارقىراشقان ئاۋازلار ئىچىدە دېرىزە ئەينەكلىرى ، رام ـ ئىشىكلەرنى يۇياتتى . ھويلىلارنى سۈپۈرۈپ ئەخلىتىنى تۆكەتتى . قىز ـ ئوغۇللارغا يوتقان ـ كۆرپىلەرنى قانداق

تىزىشنى ، كىيىم ـ كېچەكنى قانداق رەتلەشنى ئۆگىتەتتى .

ئوقۇش باشلاشنىڭ ئاجايىپ شادىمانلىقىغا چۆمگەن كۆڭۈللۈك كۈن ھارپىسىدا قۇياش خۇددى بىركىم ئىتتىرىۋەتكەندەكلا تاغ ئارقىسىغا تېزلا ئۆتۈپ كەتتى .

جىمجىت كېچە ھارغان ئوقۇغۇچىلار پاكىز ، رەتلىك ياتاقلىرىدا ھۇزۇرلىنىپ ئۇخلاپ كېتىشكەنىدى . لېكىن ، قادىر بىلەن سەلىم ئىشخانىدا دەرس تەييارلاۋاتاتتى . سەلىم ئالگىبرا ، تىل ـ ئەدەبىيات ، خەنزۇچە ، قادىر بولسا تارىخ ، جۇغراپىيە ، زوئولوگىيە دەرسلىرىنى زىممىسىگە ئالغانىدى .

— سەلىم ، — دېدى قادىر سومكىسىدىن بىر خاتىرىنى ئېلىپ ، — ئەتە ئوقۇغۇچىلار قائىدىسىنى ئوقۇپ ، ماددىمۇمادا چۈشەندۈرۈپ مۇزاكىرىگە سالساق ، سىزچە قانداق ؟

— توغرا ، ئۇلارنى بىر قېلىپقا سالمىساق بولمايدۇ ، — دېدى دەرس سېتكىسىنى تۇزۇۋاتقان سەلىم ، — ئوقۇغۇچىلار قائىدىسى بارمۇ ؟

— مەنده بار .

قادىر مۇئەللىم ئۆزىنىڭ ئوقۇتقۇچىلىق قىلغان بىرنەچچە يىللىق تەجرىبىلىرىنى سۆزلىگەنده ، سەلىم زېھىن قويۇپ تىڭشىدى . دەرۋەقە ، سەلىمده ئاش بولغىنى بىلەن قوشۇق يوق ئىدى .

سەلىم قادىر مۇئەللىمنى ئۇزىتىپ چىققاندا ، تۇن تەڭ بولغان بولۇپ ، ئاسماندىكى يۇلتۇزلار خۇددى ئەينەك ئۇۋاقلىرىدەك چاقنايتتى . تاغ ئىزنىلىرىنى تېخىمۇ روشەنلەشتۈرۈپ چېچىلىپ تۇرغان كۈمۈش نۇر يۇلتۇزلار تۈركۈملىرىنىڭ قويۇقلىشىدىغان پەسلىنىڭ يېتىپ كەلگەنلىكىدىن دېرەك بېرىپ تۇراتتى .

— قادىر ئاكا ، — دېدى سەلىم داۋۇتنىڭ سۆزى ئېسىگە كېلىپ ، — سەرۋەر قانداقراق قىز ؟

— بۇنى سوراپ قالدىڭىزغۇ ؟

— ئۇ ئوقۇسام دېگۈدەك ، لېكىن داۋۇت ئاكامنىڭ ئېيتىشىغا

قارىغاندا ، يېشى ئۆتۈپ كەتكەندەك قىلىدۇ .

— سەرۋەر ئوبدان قىز ، باشلانغۇچتا ئەلا ئوقۇغان . لېكىن ، — دېدى قادىر ئۆسۈپ كەتكەن ساقلىنى تاتىلاپ ، — ئۇنى قوبۇل قىلساق ھەمدۇل موللىنىڭ مۇڭگۈزىگە ئۇرغان بولىمىز . ئۇ چاغدا چاتاق بولارمىكىن !

سەلىمنىڭ قۇلاق تۈۋىدە داۋۇتنىڭ «چىرايلىق قىزلا بولسا ، بىتەلەي بولۇپ قالامدىكىن» دېگەن سۆزى قايتا تەكرارلانغاندەك بولدى - دە ، خان ئانىسى ھەمدۇلغا دۇئا قىلدۇرماقچى بولغان سەرۋەرنى ۋە تاغ بۇركۈتى داۋۇنقا پۈت ئېتىۋاتقان ھەمدۇل موللىنىڭ خۇنۇك چىرايىنى كۆز ئالدىغا كەلتۈردى . گويا «تومۇرىدا مۇسۇلمان قېنىنى ئېقىۋاتقان بەندىلەر سېنى تۈكۈرۈكىدە كۆمۈۋېتەرمىكىن» دېگەن سۆزنى داۋۇنقا ئەمەس ، بەلكى ئۆزىگە دەۋاتقاندەك ، ئۇنىڭ بىردىنلا ئاچچىقى كەلدى .

— نېمىگە قورقىمىز ، پۈۋلىسە ئۈچۈپ كەتكۈدەك ئەرۋاھتىن ؟

— نېمىگە قورقىمىز ؟ خام ئويلىماڭ سەلىم ، ھەمدۇل زەنجىرنى سىلكىمەي ئۇزىدىغان ، تورپاقنى چىمداپ ئۆلتۈرىدىغان بىر سېھىرگەر . ئەگەر مەكتەپنىڭ ئۆمرىنى تىلىسەك ، ئۇنىڭغا چېقىلمىغىنىمىز تۇزۇك .

قادىر بېشىنى ساڭگىلاتقىنىچە كېتىپ قالدى . سەلىم ئۇنىڭ ئارقىسىدىن قاراپ قالغان بولسىمۇ ، لېكىن قادىرنى ئەمەس ، بەلكى بۇلاق بېشىدا چۆچۈگەن قۇشتەك تۇرغان بىچارە بەختسىز ، يېتىم قىز سەرۋەرنىڭ قارا كۆلەڭگىسىنى كۆرگەندەك بولدى . سەلىم ئۇنى خىيالەن كۆرۈپ تۇرغان مۇشۇ سوغۇق شامالدىق كېچىدە راستىنلا سەرۋەر بۇلاق تۈۋىدە ئېغىر ۋە ئەنسىز خىياللار ئىلكىدە ئېڭەك تىرەپ ئولتۇراتتى ...

سەرۋەر بۇگۈن ئوقۇش باشلاش مۇراسىمىنى ، ئوقۇغۇچىلارنىڭ خۇشال ۋاڭ - چۇڭلىرىنى ، سەلىمنىڭ مۇڭلۇق ئىسكىرىپكىسىنى مەكتەپ ئاشكارا كۆرۈنگۈدەك تاغ باغرىدىكى تاش

ئۇستىدە ئاڭلاپ ئولتۇردى . چۈنكى ، ئۇ يىغىن تۈگىگەندە داۋۇتنىڭ ئالدىنى توسماقچىدى . سەرۋەر يىغىن تۈگەپ ، يىغىن ئەھلى تاماق يەپ سىرتقا چىققانغا قەدەر پەستىكى ئارغامچىدەك ئەگرى ـ توقاي ئايلانما تاغ يولغا قارىغانچە تاقەتسىزلىك بىلەن كۈتتى . لېكىن ، تەلەيسىز تۆگىگە مىنسە ، پۇتىنى ئىت چىشلىۋاپتۇ » دېگەندەك داۋۇت بىلەن سەلىم بىرلىكتە كۈلا كۆۋرۈككىچە كەلدى . سەرۋەرنىڭ ئىچى تىت ـ تىت بولۇپ ، ئۇلارنىڭ ئارقىسىدىن ئىز بېسىپ يوشۇرۇنۇپ كېلىۋاتاتتى . ئۇ سەلىمنىڭ «يېشى ئۆتۈپ كېتىپتۇ » دېگەن سوغۇق ، بەكمۇ يېقىمسىز سۆزىنى ئاڭلاپ قېلىپ يوپۇرماقتەك تىترەپ كەتتى ، ھەتتا ئۆزى دالدىسىغا يوشۇرۇنغان قويۇق بىر توپ زىختىن شاخ سۇندۇرۇۋاتقان سەلىمگە ئاچچىق ئەلەم بىلەن قارىدى .

سەرۋەر داۋۇت بىلەن كۆرۈشەلمەي ، تاغ جىلغىلىرىنى مەقسەتسىز ئايلىنا ـ ئايلىنا كۆز باغلىنىش بىلەن ئۆيىگە قايتتى . ئۇ ئىشىك تۈۋىگە كېلىپ ، خان ئانىسى ھازىلخاننىڭ ئاۋازىنى ئاڭلاپ توختىدى .

— مۇللام ، گېپىم گەپ . داۋۇت مېنىڭ قىزىمغا ئىگىدارچىلىق قىلالمايدۇ . مەن ئۇنى مۇشتۇمدەك ۋاقتىدىن باشلاپ ئۆز قولۇمدا چاتارغا چاتتىم .

— ھەبەللى ، شۇنداقلىكىم بولغاندىن كېيىن ، خۇدا يولىدا داۋۇنقا ئۆز ئىغىزلىرى بىلەن ئۆتكۈدەك گەپ قىلسىلا !

ھەمدۇللىڭ خىرقىرىغان ئاۋازىدىن سەرۋەرنىڭ يۈرىكى «جىغ »لا قىلىپ قالدى ـ دە ، ئىشىككە قۇلىقىنى ياقتى . لېكىن ، ھەمدۇل ئەمدى كۈسۈرلاپ گەپ قىلىشقا باشلىغانىدى .

— ئەلۋەتتە ، شۇنداق بولمامدىغان ، — دېدى ھەمدۇل ئاۋازىنى كۆتۈرۈپ ، — قۇرئان ساۋاتى چىقىدۇ . بەش ۋاخ نامازنى قازا قىلماي ئوقۇيدىغان بولىدۇ . بۇنىڭ ساۋابى ئىككىلا ئالەمدە سىلىگە بولىدۇ .

— ھىممەتلىرىگە رەھمەت ، موللام .

— لېكىن ، بۇ ئىشنى ئەقادەك پىنھان تۇتماق كېرەك . داۋۇت بىلىپ - تارتىپ قالمىسۇن ...

سەرۋەر ھەمدۇللانىڭ كېيىنكى شۇبرلاشلىرىنى ئاڭلىيالماي قالدى . ئۇ بىردىنلا ئېتىلىپ چىققان ياشلىرىنى سۈرتمەي ، پەس جىلغا بويلاپ بۇلاق تۇۋىگە يۈگۈرۈپ كەتتى .

بۇ بۇلاق سەرۋەرنىڭ يۇرەك دەردلىرىنى كۆپ ئاڭلىغان . شۇڭا ، ئۇنىڭ توختىماي ئېقىۋاتقان سۇيى ئۆزىنىڭ سىرلىق شۇبرلاشلىرى بىلەن كۆپ قېتىم ئۇنىڭغا نەسىھەت قىلغان .

سەرۋەر تاغ قاپتاللىرىدىن ئۇرۇۋاتقان سوغۇق شامالدىن شۇركۈندى - دە ، يولتۇزلار قاپلىغان ئاسمانغا ، قارىيىپ تۇرغان تاغلارغا قاردى ، كۆلا كۆۋرۈك يۇتمىسىدىن كېلىۋاتقان خارتىلداش ، گۈركىرەش ئاۋازلىرى ئۇنىڭ ئەنسىزلىك ئىچىدە ئالاڭغۇ ئۇرۇۋاتقان كىچىككىنە يۈرىكىنى لەرزىگە سالاتتى ...

ئاي - كۈنى توشماي چالا تۇغۇلغان سەرۋەر يورۇق دۇنياغا كۆز ئېچىپلا ئانىسز قالدى . ئۇ تۇغۇلۇپ ، بىچارە ئانىسىنىڭ ھەمرىيى چۈشمەي ، ئىككى كۈنگىچە قىينىلىپ ئاخىر سەرۋەرنى يالغۇز تاشلاپ كەتتى . ئۇنىڭ ئاتىسى ھاپىز سۆڭەكلىرى بىلەن قوشۇلۇپ تۆت جىلىڭ كەلمەيدىغان نىمجان بۇ ئەتلىمە گۆشنى سالۇا تەلپىكى ئىچىدە باقتى . تەلپەك ئىچىدە سازاڭدەك نازۇك بارماقلىرى بىلەن قىپقىزىل يۈزلىرىنى چاڭگاللاپ ياتقان بۇ جان ئىگىسى گويا ئۆزىنىڭ كېيىنكى بەختسىزلىكلىرىنى كۆرگۈسى كەلمىگەندەك ، كۆزلىرىنى چىڭ يۇمۇۋېلىپ ، بىر كۈن كەچكىچە ئىڭراپمۇ قويمايتتى . ھاپىز يازدا يايلاقتا ، قىشتا قىشلاقتا ئوغلى ھامىل بىلەن دادۇينىڭ قويلىرىنى باقاتتى . ئۇ ئۆشىنىسىگە ئارتىۋالغان خۇرجۇنىنىڭ ئارقا پېيىغا نان - ئوزۇقلىرىنى ، ئالدى پېيىغا سەرۋەرنى سېلىپ بىر كۈن كەچكىچە يۇدۇپ يۈرەتتى . سەرۋەر ھاپىز چاياپ خامغا يۆگەپ بوغۇپ بەرگەن نانىنى شوراپ ئۇخلايتتى .

سەرۋەر مال ئارىسىدا ، تېزەك گۈلخانلىرى ئەتراپىدا

پـۇچىلىنىپ سەككىز ياشقا كىرگەندە ، ئاتىسى ئۇنى رەھمەتلىك قەدىنىسىنىڭ بىر تۇغقان ئاچىسى ھازىلخانىنىڭ قولىغا تاپشۇرۇپ ، ئۆزى تاغقا كەتتى . ھازىلخان ئىشىك تاراقلىسا ياكى بىرەر قوشۇقمۇ ، چۆمۈچمۇ يەرگە چۈشۈپ كەتسە ، بىر كۈن كەچكىچە كوتۇلدايدىغان سارايغ مىجەز خوتۇن ئىدى . سەرۋەر باشلانغۇچ مەكتەپىنىڭ بەشىنچى يىللىقىدا ئوقۇۋاتقان ۋاقتىدا ، خۇددى گۈلدۈرماما گۈلدۈرلىگەندەك كەلگەن بىر خەۋەر ئۇنى چېقىلدىن تاشلىۋەتكەندەك بەختسىزلىككە دۇچار قىلدى . تاغدا بولغان دەھشەتلىك قار كۆچكۈنى ئۇنىڭ ئاتىسى ھاپىز بىلەن ئاكىسى ھامىلنى بېسىۋالغانىدى .

مانا شۇنىڭدىن بېرى داۋۇت ئۇنىڭ بېشىنى سىلاپ ، ھەر يىلى ئۇنىڭ كىيىم - كېچەك ۋە يېمەك - ئىچمىكىدىن خەۋەر ئېلىپ تۇردى . ئۇ بۇ قېتىم ناتىۋان قىزنىڭ تەقدىرىگە كۆڭۈل بۆلدى . ھازىلخان ھەمدۇلنىڭ ئۆرۈپ بەرگەن يالغان چۈشلىرىگە ، شۇنىڭدىرلىرىگە ئىشىنىپ ئۇنى دۇئا قىلدۇرماقچى بولغاندا ، داۋۇت ئۆزىنى بىر تونۇتتى . شۇڭا ، سەرۋەر داۋۇتنى ئۆزىگە ئاتا قىلىۋالغانىدى ...

سەرۋەر قىزىرىپ كەتكەن كۆزلىرىنى ئەجدىھا ئېغىزى تەرەپكە تىكتى . ئۇنىڭ مەڭزلىرىدىن توختىماي ئېقىپ تۇرغان ياش تامچىلىرى ئېگىكىدىن مەيدىسىگە ساقىپ چۈشۈۋاتاتتى .

يۈرەك دەردلىرى ۋە ئاچچىق غەزەپلىرىنى ئۆز كۆزىدىن ئالغان بۇ ناتىۋان قىز بەكمۇ زەئىپلىشىپ ئۆيىگە قايتتى . ئۇ قاراڭغۇ ئۆيگە قەدەم ئالغاندا ، ھازىلخان ئۇخلاپ قالغانىدى .

— سەرۋەرمۇ سەن ؟

ھازىلخان قولىدا سىيپاشتۇرۇپ تۆشەك يېنىغا قويۇلغان كالا مۈڭگۈزى — قارا چىراغنى ياندۇردى . سەرۋەرمۇ ئۇن - تىنۇش چىقارماي قۇراق تۆشكىنى تاشلاپ ، ئارپا خېمىرتۇرۇچى پۇراپ تۇرىدىغان تاشلانمىغان جۇۋىسىنى غېرىبچە يېپىنىپ ، ھازىلخانغا ئارقىسىنى قىلىپ موكلا چۈشتى .

— سەرۋەر ، قايسى بۇلۇڭ - پۇچاقلاردا يۇرسەن ، ھوي ، ئەرسىرەپ قالغان ئىنەك ، ئۆزىنى بىلمىگەن رەسۋا ، — ھازىلخان كىر يوتقىنىدىن تامبىلى بىلەنلا ئۆمىلەپ چىقىپ كېلىپ سەرۋەرنىڭ جۇۋۇسىنى ئېچىۋەتتى ، سەرۋەر چاچراپ تۇرۇپ ئولتۇردى - دە ، ئۇنىڭغا «يالت» قىلىپ بىر قاراپلا كۆزىنى قاچۇردى . ھازىلخاننىڭ ئىششىقلىقىنى ياكى سېمىزلىكىنى بىلگىلى بولمايدىغان يۇزىدىكى سەۋدايىلىق تارقاپ ، قەھر - غەزەپ بىلەن سەرۋەرنى ئاقچى - كۆكچى دەپ تىللاشقا باشلىدى .

— ۋۇي ئەپتىڭ قۇرىغۇر ، تېخى خان ئاناڭ گەپ قىلسا قىيا كۆزۈڭنىمۇ سالمايدىغان بولدۇڭمۇ ؟ قېنى سېنىڭ مەندىن چېنىپ ئاشنا تاپقىنىڭنى كۆرەي ...

— مەن ... مەن ... ئوقۇشقا يېزىلىش ئۈچۈن مەكتەپكە باردىم .

سەرۋەر ئەسەبىيلەرچە ۋارقىراپ يىغلىۋەتتى . بۇ چاغقىچە خان ئانىسىدىن ئاڭلاپ باقمىغان ھىگدىن سېپىق گەپلەر ئۇنىڭ ئېيپەت - نومۇسىغا تىغدەك سانجىلغانىدى .

— ئوقۇشقا ؟ — ھازىلخاننىڭ ئاچچىقى خۇددى تاغدىكى يانغىن ئۈستىگە لەيلىگەن يامغۇر ياغقاندەك ئۆچۈشكە باشلىدى ، — ماقۇل ، ماقۇل ئوقۇيسەن ، موللامنىڭ دىنىي مەكتىپىدە ئوقۇيسەن .

— نېمە ، ھەمدۇل دىنىي مەكتەپ ئېچىپتىمۇ ؟ — سەرۋەرنىڭ كۆزلىرى چەكچەيدى .

— ياق ، ياق ، پەقەت مۇسۇلمانچىلىقنى ئۆگىنىشكە بارىسەن .

ھازىلخان ئەنقادەك يوشۇرۇن تۇتماقچى بولغان سىرنى پۇسۇققىدە چىقىرىۋەتكەنلىكىگە ئىچىدە ئۆزىگە كايىدى .

— ئەگەر مېنى ھەمدۇلغا ئوقۇتۇش ئۈچۈن بېرىدىكەنسىز ، مەن سىزگە نان دەسسەپ بېرىمەنكى ، ئۆزۈمنى يۇتمىغا تاشلايمەن . بۇ قەسىمگە ئىشەنمىسىڭىز ، ئۇۋالى ئۆزىڭىزگە ...

ئۇنى ئىچىگە چۈشۈپ كەتكەن ھازىلخان ئارقىچە ئۆمىلەپ تەر ھىدى پۇراپ تۇرغان يوتقىنىغا ئۆزىنى ئالدى . ئۇ ئىچىدە : «يا

روسۇللا ، بىلمىدىم توۋا ، بۇ قىلىدۇ ، قىلدۇ ، چوقۇم يانمايدۇ ... » دېگىنىچە يوتقىنىنى بېشىغا پۈركىدى .

— بولدى ئۇخلا ، — دېدى ھازىلخان ياتلا يۇمشاق ئاۋازدا . چۈنكى ، ئۇنىڭ ئاش ـ تامىقىنى ئېتىپ ، بېشىنى بېقىپ ، كىر ـ قاتلىرىنى يۇيۇپ ، دەم كۈتا بېلىنى كۈندە ئۇۋۇلاپ تۇرىدىغان سەرۋەردىن ئايرىلغۇسى يوق ئىدى .

بەشىنچى باب

ئىككى تاغلىق

ھازىلىخان يوتقىنىغا پۈركىنىپ خۇدادىن قىزى سەرۋەرگە ئىنساپ ـ تەۋپىق تىلەۋاتقان بۇ كېچىدە ، داۋۇت گوندار ئۈچ يۈز ئاتمىش كېچىكنى بېسىپ جىنكۆچتىنىڭ قارىسىنى ئالغاندى . ئۇ جىنكۆچتىدە ئېتىنى تويغۇزۇپ ، جادۇگەرگە ئوخشايدىغان دەڭجادىن بىر قۇم چۆگۈن چاي ئالغاندىن كېيىن ، خۇرجۇنىدىكى كۆمەچتىن ئېلىپ قورسىقىنى تويغۇزدى . ئۇ ئازراقلا كېرىلىپ پۈت ـ قوللىرىنىڭ ھاردۇقىنى چىقىرىۋالغاندىن كېيىن ، يەنە يولغا ئاتلاندى .

كالىپۇكلىرى گەز باغلاپ ، ئاتتىن بەتتەر ھېرىپ كەتكەن داۋۇت ئەتىسى پېشىن بىلەن گۈڭشې قورۇسىغا كىرىپ كەلدى . ئۇ ئېتىنى ئات باقارغا بېرىپ ، ئالچاڭلاپ گۈڭشې ئىشخانىسىغا كىردى . پارتكوم شۇجىسى ھامۇدۇن تاغ ئادىتى بويىچە ئۇنىڭ بىلەن بىر ـ ئىككى ئېغىز ياسىما تىللاشقاندىن كېيىن ، قول ئېلىشىپ كۆرۈشتى .

— ھە ، گوندار ، قاراڭنى كۆرسەتمەيدىغان بولۇپ كەتتىڭغۇ ؟

مال ــ ۋارانلار ئوتلاۋاتامدۇ ؟... بۇ يىل تاغدا ئوت ياخشىمۇ ؟ مەكتەپنىڭ ئىشى قانداق بولدى ، دەرس باشلاندىمۇ ؟

— ۋاي خۇدا ، بىردەم ئارام ئالغىنى قويغىنا ، كۆھقاپتىن بوران چىققاندەك بۇ سوئاللىرىڭغا قانداقمۇ بىر يولىلا جاۋاب بېرىپ بولالايمەن ؟

— بولدى ، گوندار ، گۈرەنلىرىڭنى كۆپتۈرمە ، قېنى ئەمسە چاي ئىچ ، قورسىقىڭ قانداق ، بىرەر نەرسىگە كۆڭلۈڭ تارتامدۇ ؟

— قورسقىم ئاچ ، ئاخشام جىنكۆچتىدە بىرنەرسە يېگەنچە ، — دېدى داۋۇت چايدىن بىر ئوتلاپ قويۇپ .

— ھازىرلا ئامالىنى قىلايلى . قانداق ، يېڭى بارغان مۇئەللىم كۆنەلىگۈدەكمۇ ؟ ئابدۇرېشىت ھاكىم تېلېفوندا بۇنى ئىككى نۆۋەت سورىدى .

— ھازىرچە بىرنېمە دېمەك تەس . ئالدىنقىلىرىمۇ ئالدى بەش ئاي ، كەينى ئىككى ئايدا قۇيرۇقىنى خادا قىلغان . سەلىمنىڭ مەجەزىغۇ ئۇلارنىڭكىگە ئوخشىمايدىغاندەك قىلىدۇ .

— بۇغاقاچىتىدىكىلەر يەنە كەكلىكتەك چوقۇشتى دەپ ئاڭلايمەنغۇ ! ئۆزۈم بارماقچىدىم ، ناھىيدە يېغىن بولۇپ بارالمىدىم .

— يەنە شۇ كونا ماجىرا ! بۇ قېتىم ياقا ـ ماقىدىن ئېلىشىدىغاندەك تۇرىمىز .

— بولمايدۇ ، تېگىل بولمايدۇ ، — دېدى ھامۇدۇن بېشىنى چايقاپ ، — ئەسلىدە مەن ئىككىڭلارنى گۇڭشېدىلا ئەپلەشتۇرۇپ قويماقچىدىم . لېكىن ، سادىن تۇنۇگۈن كەپتۇ ، ئېتىنى ئات باقارغا تاپشۇرۇپ سايىسىنىمۇ كۆرسەتمەي شەھەرگە تىكىۋېتىپتۇ .

— ئۇ ئالدىراپتۇ ، قېنى سوتتا كۆزۈمگە تىكىلىپ قارىيالىسا ، مەن گوندار چارىپاي بولۇپ كېتەي .

— ھەر ئىككىڭلار پارتىيە ئەزاسى ، تەسىر دائىرىسىنى ئويلاشماي يېنىكلىك بىلەن سەكرەپسىلەر ، — دېدى ھامۇدۇن بىر كاللەك سېرىق ماينى داۋۇتنىڭ چىنىسىگە تاشلاپ ، — تاماقنى بىزنىڭ ئۆيدىن يەيلى ، ئىلىكىڭ ئۇزۇلگەندۇ ، قېنى چاينى سۇمۇرۇۋېتەيلى !

— چاۋاك ئىككى قولدىن چىقىدۇ . مەندە نېمە ئامال بار ؟ ئۇ سوتقا بارىمىز دېسە ، مەن «ياق» دەيمەنمۇ ! قورسقىمدا دۆك بولمىغاندىن كېيىن ، «بېشىم بىلەن» دېدىم .

— بولدى ، قالدى گەپلەرنى ئاخشاملىققا بىزنىڭ ئۆيدە قىلىشايلى . سەن ھازىر ئارام ئال . يۈز ـ كۆزۈڭنى يۇ ، گۆردىن

تارتىۋالغاندەك بولۇپ كېتىپسەن ...

ھاردۇقى چىقىپ قالغان داۋۇت ئەتىسى ئەتىگەندە چارۋىغا تۇز توشۇيدىغان ماشىنا بىلەن شەھەرگە يۈرۈپ كەتتى . ماشىنا كەچلەپ شەھەرگە يېتىپ كەلدى . داۋۇت خۇشال ـ خۇرام ئىشتىن يانغان ئىشچىلار ، كادىرلار ، كەچلىك تاماق تەييارلىقى ئۈچۈن نەرسە ـ كېرەك كۆتۈرۈپ ماڭغان كىشىلەرگە قارىغىنىچە شەھەر مەنزىرىسىنى تاماشا قىلىپ كېتىپ باراتتى . ئۇ ئىچىدە : «توۋا ، شەھەر دېگەننى بىرەر يىللا كۆرمىسەك ، باشقىچىلا ئۆزگىرىپ كېتىدىكىنا ! » دەيتتى ۋە يېڭىدىن ـ يېڭى چۈشكەن ھىنالارغا ، يېڭىدىن سېلىنىۋاتقان ھەيۋەتلىك قۇرۇلۇشلارغا قارايتتى .

داۋۇت مېھمانخانىدا بىلەت ئالغاندىن كېيىن ، كۈتكۈچىنىڭ يول باشلىشى بىلەن ئون توققۇزىنچى ياتاققا كىردى . لېكىن ، بۇ ياتاقتا سادىن بار ئىدى . سادىن غىل ـ پال قارىغىنىچە چىقىپ كېتىپ كىرمىدى ، ئۇ ھېلىتىنى ئالماشتۇرۇۋەتكەنىدى .

داۋۇت قورسىقىنى تويغۇزۇپ كىنوغا كىرمەكچى بولدى . لېكىن ، ئۇ ئابدۇرېشىت ھاكىمنىڭ ئۆيىدە دەم ئېلىۋاتقانلىقىنى ، ئەتە يەنىلا تۇگىمەس ئىشلار بىلەن بەند بولىدىغانلىقىنى ئويلىدى ـ دە ، ناھىيىلىك پارتكوم ئائىلىلىكلەر قورۇسىغا يۈرۈپ كەتتى .

داۋۇت سانا دەرىخى شاخاراپ كەتكەن ئائىلىلىكلەر قورۇسىنى ئايلىنىپ ئۆتۈپ بېرىپ ، ئابدۇرېشىتنىڭ ئۆيىنى شەھەر ئادىتى بويىچە چەكتى . ئۇ پارتىيە مەكتىپىدە ئوقۇۋاتقان ۋە بۇلتۇر قەھرىمانلار ئۈچرىشىش يىغىنىغا قاتناشقان چاغلىرىدا بۇ ئۆيگە بىرنەچچە قېتىم كەلگەن بولۇپ ، ئابدۇرېشىت بىلەن پۇخادىن چىققۇچە سۆزلەشكەنىدى .

— كېلىڭ ، ئۆيگە كىرىڭ ، — دېدى ئابدۇرېشىتنىڭ قىزى داۋۇتنى ئۆيگە تەكلىپ قىلىپ ، — دادا ، مېھمان كەلدى !...

— ۋۇي ، ماۋۇ گوندازنى ، بەللى ... بەللى ... — ئابدۇرېشىت داۋۇتنىڭ دولىسىغا بىرنى ئۇرۇپ كۈلۈپ كەتتى ، — ھەي سەن

گوندازنی ، بۇرنۇڭنى دەرەپشىدە تېشۇەتسەممۇ دەردىم چىقمايدۇ . قانداق ، بالىلىرىڭ تىنچلىقمۇ ، يەنە تاغنى بېشىڭغا كىيىپ گۈركىرەپ يۈرەمسەن ؟

ئۇلار ساپادا ئولتۇرۇشقاندىن كېيىن ، ئابدۇرېشىت داۋۇتنىڭ چاپىنىنى سالدۇرۇپ قوزۇقغا ئىلىپ قويدى . پەتنۇستا تاتلىق ـ تۇرۇم ، توقاچلارنى كۆتۈرۈپ كىرگەن ئابدۇرېشىتنىڭ ئايالى داۋۇتتىن تىنچلىق ـ ئامانلىق سورىدى :

— هارمىغايلا !

— ياخشىدى ... خان يەڭگە ، ئۆزلىرى تەن دۇرۇس ، بالىلار تىنچلىقتۇ ؟

— ئەلھەمدۇلىللا شۈكۈر !

ئابدۇرېشىت ئايالى چىقىپ كەتكەندىن كېيىن ، پىيالىلەرگە چاي قۇيۇۋېتىپ داۋۇتنىڭ تاغ شامىلىدا قاردىغا كەتكەن چوڭ يالپا يۈزنگە قارىدى .

— چاي ئىچكەچ پاراڭلىشايلى ، تاغدىكى ئىشلار قانداقراق ، چارۋىنىڭ قىشلىق تەييارلىقى ئوبدان كېتىۋاتامدۇ ؟

— هازىر جىددىي ئوت چېپىۋاتىمىز . ئومشا ، قىسىل قىشلاقلىرىغا بىرقىسىم ئوت ـ چۆپ دۆۋىلەندى . قىشلاق غاراللىرىنى چىتلاپ بولدۇق .

— ئوبدان بوپتۇ ، — دېدى هاكىم مەمنۇن بولۇپ ، — مەكتەپنىڭ ئىشلىرى قانداق بولدى ؟ ئوقۇش باشلاش مۇراسىمىغا مۇدىر بارماپتۇ ، بىرئاز قالتىق گەپ قىلىۋەتتىم .

— ئوقۇش باشلاندى ، بالىلارنىڭ كەيپىياتىمۇ ئوستۇن .

— سەلىم كۆنەلىگۈدەكمۇ ، ئۇنىڭ تۇرمۇش ئەھۋالىچۇ ؟

— بۇ بالىدا يېشىغا ماس كەلمىگەن هالدا ئوتتۇرا ياشلىقلارنىڭ ئېغىر ـ بېسىقلىقى بار ئىكەن . هەرهالدا مەجەزىگە قارىغاندا كۆنگۈدەك . لېكىن ، كېيىنچە ...

داۋۇت ئالدىراپ ـ تېنەپ بىرىكمىگە باها بېرىدىغان ئادەم ئەمەس ئىدى . شۇڭا ، هەرقانداق ئىشتا كېيىنگە ئىمكان قالدۇرۇپ

سۆزلەيتتى . ئابدۇرېشتمۇ ئۇنىڭ بۇ مىجەزىنى ياقتۇراتتى .

ئۇلار چارۋىنىڭ كۆپىيىشى ، ئوزۇقلىنىشى ۋە كېسەللىكلىرى ئۈستىدە ئۇزۇن سۆزلەشكەندىن كېيىن ، «بۇغاقاچتى» دىكى ماجىرا توغرۇلۇق توختالغاندا ، ئابدۇرېشت يۈزتۇرا داۋۇنقا كايىپ كەتتى :

— ئازراق بولسىمۇ قورسقىڭنى كەڭ تۇتساڭ يېرىلىپ كېتەمتىڭ؟ ئىككى كومپۇنىست سوتتا سەن - پەن دېيىشكىلى تۇرساڭ ، نى ئات ، نى نومۇس؟ ئەسلىدە مەن ئەتە يولغا چىقماقچىدىم ، بۇ ئىشنى هامۇدۇندىن ئاڭلىغان .

— ئەمىسە ئۇ بىر ئېزىتقۇنىڭ دامىغا چۈشۈپ يولسىزلىق قىلسا ، مەن يۈز - خاتىر قىلامدىم؟ ئىككى تاغ ، بىر قاپتالنى بېرىۋەتسەم ، هەمدۇلنىڭ گۈلقەدىرى ئېچىلىپ كەتمەمدۇ؟ سادىنىڭ بىر قىزىنىڭ تۇلكىنىڭ ئېزىتقۇ سۈيىنى ئىچكىنىگىلا ئوغام قاينايدۇ .

ئابدۇرېشت تاماق يەپ داستىخان يىغىشتۇرۇلغانغا قەدەر داۋۇتقا بېرلىك ، ئىتتىپاقلىق ، يامانغا كۈلكە ، ياخشىغا يىغا كەلتۈرۈپ بەرمەسلىك هەققىدە ئەستايىدىل چۈشەندۈردى . داۋۇتمۇ ئۆزىنىڭ قىزىققانلىقىدىن ئۆكۈندى .

— بولدى ، سوتقا كىرمەيلى ، كەتسە هەمدۇلغا كەتمىگەندىن كېيىن ، — دېدى داۋۇت ئورنىدىن تۇرۇپ ، ئۇ سومكىسىدىكى بىر قېرىن سېرىق ماينى چىقاردى - دە ، ئابدۇرېشتنىڭ ئايالىغا تۇنۇزدى ، — خان يەڭگە ، ئابدۇرېشت ئاكام يايلاقنى سادىنغا بەرگۈزۈۋەتتى . بۇنى مەن سىلىگە بېرىۋېتەي ، شەھەردىن گاڭسا - جىسا بولۇپ كېتەي .

— هەي - هەي ، بۇ قانداق قىلغىنىڭ؟ — دېدى ئابدۇرېشت راستتىنلا قوشۇمسىنى تۇرۇپ .

— گېپىڭنى ياغلاۋاتقىنىم . مەن مۇشۇنداق سۈپۈرگە زىيانكەشنىڭ بىرى . دەۋايىم زىيىنىغا ماڭسىمۇ پارامنى بېرىۋېرىمەن !

ئۇلار تەڭلا كۈلۈشۈپ كەتتى .

— شۇنداقتىمۇ باھاسى بويىچە پۇلۇڭنى ئەكەتمىسەڭ ، ئۆگزىگە ئېتىۋېتىمەن !

— بولىدۇ ، مەنمۇ ھەر يىلى بىرنەچچە قېتىم كېلىپ تامىقىڭنى يېگەن ، ئۆيىڭنىزدە قونغان پۇللارنىڭ ھەممىسىنى ھېسابلاپ قويدۇم ، ئەگەر ئالمىسىڭز ئۆيىڭنىزگە ئوت قويۇۋېتىمەن .

ئۇلار ئۇچىلىسى تەڭلا قاقاقلاپ كۈلۈشۈپ كەتتى .

— ئەتە ئوتتۇرا مەكتەپكە بېرىپ ، مۇدىر بىلەن كۆرۈشكىن ، — دېدى ئابدۇرېشىت داۋۇتنى ئۇزىتىپ چىققاندا ، — بىر قىسىم تەجرىبە سايمانلىرى كەلگەنكەن ، تاغ شۆبە سىنىپىغا بېرىدىغان بولدى . سەن ئالغاچ كەتكىن . لېكىن ، ئەتە كەچ بىزنىڭكىگە چوقۇم كېلىسەن ، مەن سېنى ساقلايمەن !

ئابدۇرېشىت ئەتىسى ئەتىگەندىلا سادىننى ئىزدەپ مېھمانخانىغا ماڭدى ، لېكىن ئۇ پارتكوم قورۇسىدىن چىقىپلا دەرۋازا ئالدىدا چۆرگىلەپ يۈرگەن سادىننى كۆرۈپ قالدى . ئابدۇرېشىت سادىننىڭ بېشىنى ساڭگىلىتىپ بىرنەرسىنى خىيال قىلىپ ، مەيۈس ئايلىنىپ يۈرۈشىدىن ئۇنىڭمۇ ئىككىلىنىپ قالغانلىقىنى بىلىپ قالدى . ئابدۇرېشىت سادىن بىلەن ھال - ئەھۋال سوراشقاندىن كېيىن ، ئۇنى ئۆيگە باشلاپ كىردى .

— مەن سېنى ئىزدەپ مېڭىشىم ئىدى ، — دېدى ئابدۇرېشىت ئۇنىڭغا پىيالىنى تەڭلەۋېتىپ ، — ياھ ، كەلگىنىڭگە بىرنەچچە كۈن بولدۇپ قاپتۇ ، بىزنى نەزەر - گۇزىرىڭدىن ساقىت قىلىۋەتكەن ئوخشىمامسەن ؟ قېرىنى يوقلاپ قويايمۇ دېمەيسىنا !

سادىن ئۆزىنىڭ ئويلىماي قىلغان ئىشىغا كېيىنچە پۇشايمان قىلغانىدى . ئۇ چارۋا مال كوللېكتىپلاشقاندىن بېرى داۋۇت بىلەن بىرنەچچە قېتىملىق يىغىندا ، كۇرستا بىللە بولدى ، پارتىيىگە بىللە كىردى . ئۇ داۋۇت بىلەن ھەمدۇل ئوتتۇرىسىدىكى ئۇزۇن يىللىق ئاداۋەتنى ئاڭلىغاندىن كېيىن ، يايلاقتىكى ساددا كىشىلەرنىڭ كەينىگە كىرىپ قىلىپ قويغان نادانلىقىدىن قاتتىق ئۆكۈندى .

ئۇنىڭ ئۇستىگە ئوت ئۇستىگە ياغ چاچقاندەك ئابدۇرېشتنىڭ ئېچىنىپ ئېيتقان سۆزلىرى ئۇنى نومۇستىن يېرىلغۇدەك قىلىۋەتتى .

— ئويلاپ باق ، — دېدى ئابدۇرېشت ئۇنىڭ مۇرىسىدىن تۇتۇپ ، — ئەگەر سەن يولدا كېتىۋاتقان ئادەمدىن : «بۇ جۇۋا مېنىڭ !» دەپ ياقىسىدىن بوغساڭ ، ئۇ : «مەن پۇلغا ئالغان ، سەن كىمگە سانقان بولساڭ ، شۇنى تۇت» دېسە ، نېمە دېگۈلۈك ؟ ئۇنىڭ ئۇستىگە بۇغاقاچتىدىن ھاپاندۇكقىچە ، ھاپاندۇكتىن چىڭگىز سۇلىرىغچە ، چەت ئەل چېگرىلىرىغا قەدەر سوزۇلۇپ كەتكەن يايلاقلاردىن سەن پايدىلىنىۋاتسەن ، يەنە نېمانچىۋالا تويماسلىق بۇ ! تېخى مالىرىڭ ئوتىغا ئېغىز تەگمىگەن يايلاقلىرىڭمۇ بارغۇ ! «خەققە بەرسەم ئىسىت ئېيشىم ، ئۆيدە تۇرسا سېسۇر ئېيشىم» دە ، ھەممىنى پوكىنىڭغا بېسىۋالساڭ ، بۇ ئىنساپسىزلىق بولمامدۇ ؟

— بولدى ، بولدى ، ئابدۇرېشت ئاكا ، ئۇنىڭسىزمۇ خىجىل بولۇۋاتىمەن . مەن خەقلەرنىڭ چىرايلىق گەپلىرىگە پۇتۇپتىمەن .

— خەقلەر ئەمەس ، ھەمدۇل دېگىنە ، ئۇ سېنىڭ يۇزۇڭگە ئالتۇندىن ھەل بەرمەپتۇ ، ئىت پوقى سۇۋاپتۇ ، — ئابدۇرېشت بىر تاماكىنى تۇتاشتۇرۇپ شورىدى ـ دە ، يۆتىلىپ كەتتى ، — ئەمدى سوتقا بارمىساڭمۇ بولىدۇ . داۋۇت ساڭا ئۆتۈندى ...

— ھە ؟ ! بۇ ... بۇ ... بۇ ... مەن ئۇنى تاپاي ، — سادىن ئورنىدىن تۇرۇپ كەتتى ، — بۇ ... بۇ ... بەك سەت بوپتۇ ...

— بولدى ، ئىزدىمەي قوي ، ھازىر ئىككىمىز كېچىك ماشىنىدا چىمەن گۈڭشىپىغا بېرىپ چارۋا مالىرىنى كۆرىمىز . سەن تەجرىبىلىرىڭنى سۆزلەپ بەر !

ئۇلار جىپ ماشىنىغا چۈشۈپ ، چىمەن گۈڭشىپىنىڭ يايراقلىرى ئەمدىلا سارغىيىشقا باشلىغان تېرەكلىك يوللىرىدا كېتىپ بارغاندا ، داۋۇت ئوتتۇرا مەكتەپ مۇدىرى بىلەن سۆھبەتلىشىۋاتاتتى .

— ئابدۇرېشت ھاكىمنىڭ مەسلىھەتى بىلەن بۇ قېتىم

مائارىپ ئىدارىسىگە كەلگەن تەجرىبە سايمانلىرىنى سىلەرگە بېرىدىغان بولدۇق ، — دېدى مۇدىر يەشىك ـ ساندۇقلارنى كۆرسىتىپ ، — ئۆزلىرى قايتقاندىن كېيىن ، بەشتە كاپالەتلىك ۋە قىيىنچىلىقى بار بالىلارنىڭ تىزىملىكىنى دەرھال يەتكۈزۈپ بەرسىلە ! ئابدۇرېشىت ھاكىم قىشلىق كىيىم ـ كېچەك تەمىنلەشتىمۇ پەرقلەندۇرۇپ تەمىنلەشنى ئېيتتى .

داۋۇت يەنە ھەقسىز بېرىلگەن توپ ـ توپ بولاقلىق دەرسلىك كىتابلارنى ۋە دەپتەرلەرنى تاپشۇرۇۋېلىپ ، مۇدىرغا مىننەتدارچىلىقىنى بىلدۈردى . بۇ ئەسنادا ئىشخانىغا كىرىپ كەلگەن گۈلنار داۋۇتقا لاپىيدە بىر قارىۋالغاندىن كېيىن ، مۇدىردىن سورىدى :

— مېنى چاقىرغانمىدىڭىز ؟

— شۇنداق ، بۇ كىشى سىز بىلەن كۆرۈشمەكچىكەن .

— گۈلنار سىز بولامسىز ؟ — دېدى داۋۇت مۇدىر چىقىپ كەتكەندىن كېيىن .

— ھەئە ، — دېدى قىز تارتىنمايلا .

— مۇدىرنىڭ سىڭلىسىغۇ دەيمەن ؟

— ياق ، قېينىسىڭلىسى بولىمەن .

— سىزگە سەلىم بىر پارچە خەت ئەۋەتكەنىدى .

قىز كونۇبرتنى جارتلا قىلىپ يىرتتى ـ دە ، تۆت قاتلانغان خەتنى ئېچىپ ، ئۇنىڭغا بىرقۇر كۆز يۈگۈرتۈپ چىقتى . گۈلنار شۇنچە ئالدىراپ ئوقۇغان بولسىمۇ ، ئۇنىڭدا ئىشق ـ مۇھەببەتكە ئائىت بىرەر ئېغىز سۆز يوق ئىدى . خەت پەقەت ھەيۋەتلىك تاغ مەنزىرىلىرى ، دەھشەتلىك يۇتمىلار ، ئاسمانغا تاقاشقان چېقىللار ، چارۇچىلارنىڭ ئاددىي ، ئەمما كۆڭۈللۈك تۇرمۇشى ، بالىلارنىڭ شادلىقى تەسۋىرلەنگەن بىر پارچە نەسر ئىدى ، خالاس . خەتنىڭ ئاخىرىدىكى «سىزنى سېغىنغان سەلىم» دېگەن خەتنى كۆرۈش بىلەن قىزنىڭ يۈزى ۋىللىدە قىزاردى ۋە كۈلۈۋەتتى .

— سىزنى «تاغ بۇركۇتى» دەپ ماختاپتۇ . سىز راستىنلا تاغ

بۇركۇتىگە ئوخشاش ھەيۋەتكەنسىز ... ئۇ كەلمەمدىكەن؟ — دېدى گۇلنار ئادەتتىكىدەكلا سوراپ .

— ھازىر ئوقۇش باشلىنىپ قالدى ... ئەگەر سىزمۇ بارغان بولسىڭىز ، سەلىم تېخىمۇ خاتىرجەم بولغان بولاتتى .

— مەن ... ھى ... ھى ... — گۇلنار غەلىتىلا كۇلدى ـ دە ، گەپنى يۆتكىۋەتتى ، — مەن مۇدىرغا دەپ ھارۋىنى قاتتۇرۇپ كېلەي ، بۇ نەرسىلەرنى سىز چۇشكەن مېھمانخانىغا ئاپىرىپ قويايلى ...

داۋۇت بىلەن سادىننى تۆت كۇن تۇرغۇزۇپ ، گۇڭشىلارنى كۆرسەتكەن ئابدۇرېشىت بەشىنچى كۇنى ئەتىگەندە ئۇلارنى يولغا سېلىپ قويدى . داۋۇت بىلەن سادىن خۇشال كۇلۇشكىنىچە ئابدۇرېشىت بىلەن خوشلاشتى . ئۇلار ئابدۇرېشىتنىڭ يۇمشاق ، گۆشلۇك قوللىرىنى سىقىمداپ تۇرغىنىدا ، ھېلى يېزا خىزمىتى ، ھېلى چارۋىچىلىق ۋە مائارىپ خىزمەتلىرىگە تىنىم تاپماي چاپىدىغان بۇ پىشقەدەم ھاكىمنىڭ تۇتاش ئاقىرىپ كەتكەن چاچلىرىغا ھۆرمەت بىلەن قاراشتى .

— ھىم داۋۇت ، — دېدى ئابدۇرېشىت ئۇنى چوچۇپ ، — جۇۋا تاراقشىتىپ مەسىلە ھەل قىلىدىغان ئىشىڭنى تاشلا ، ھەمدۇل تۇن يېپىنغان بۆرە . ئۇنىڭ بۇ تونى سۇدا ئاقمايدۇ ، ئوتتا كۆيمەيدۇ . خەلق بۇ تونىنىڭ ئىچىدە نېمە بارلىقىنى بىلمەيدۇ . نەچچە مىڭ يىللىق دىنىي ئېتىقاد ئۇلارنى ھەمدۇلغا قارىغۇلارچە چوقۇنىدۇرىدۇ . سەن بۇنى ئاددىي ، قوپال ئۇسۇللار بىلەن چەكلىيەلمەيسەن . پەقەت خەلق ئۇنىڭ ھەقىقىي ماھىيىتىنى ئۆز كۆزى بىلەن كۆرگەندىلا ، ئاندىن ئۇنىڭدىن قول ئۈزىدۇ . سەن بۇ مەسىلىدە سالماق ، سەگەك بولۇشۇڭ ، قانۇنغا خىلاپ ئىشلىرىنى چەكلەپ تۇرۇشۇڭ كېرەك .

— بولىدۇ ، ئۇقتۇم .

— يەنە بىر گەپ ، سەلىمنىڭ تۇرمۇشىغا ئوبدان قارا ، ئۇ بالىنىڭ ھاياتى بىلەن تونۇشۇپ چىقتىم . ئۇنىڭ ئەسلىي دادىسى

ئوقۇتقۇچى . ئۇنىڭ بالىلىق ۋاقىتلىرى بەكمۇ ئېچىنىشلىق ئۆتكەچكەنمۇ ، تېنى قىز بالىنىڭكىدەك نازۇك ، ئۆزى ھەممە ئىشتا ئېھتىياتچان بولۇپ قالغان ...

داۋۇت بىلەن سادىن چۈشكەن ناھىيىلىك پارتكومنىڭ جىپ ماشىنىسى ئاسفالت كوچىلارنى ، ھەيۋەتلىك بىنالارنى تاشلاپ شەھەردىن چىقىپ كەتتى .

سەرۋەر ئوقۇسۇن

تاغ باغرىغا گۈل شىرنىلىرى يېغىش ئۈچۈن كەلگەن ھەسەل ھەرىلىرىدەك شادلىققا تولغان تاغ بالىلىرى ئوقۇش باشلىنىش بىلەن شاۋقۇن ـ سۈرەنلىك يېڭى ھاياتقا شۇڭغۇپ كىردى . ئوقۇغۇچىلار ئەتىگەنلىك تەكرار ، دەرس ۋە كەچكى مۇزاكىرىلەرگە قاتنىشاتتى . كۆڭۈل ئېچىش ، مەيدان تاماشىسى ، تەنھەرىكەت قاتارلىق پائالىيەتلەرنى ئېلىپ بارىتتى . تەنتەربىيە پائالىيەتلىرىگە قادىر مۇئەللىم مەسئۇل بولغان بولسىمۇ ، بەزىدە بۇ پائالىيەتلەرنى سەلىم بىلەن بىرلىكتە ئېلىپ بارىتتى .

ئۆزىنىڭ كۈچىنى ، چەبدەسلىكىنى ، ماھارىتىنى نامايان قىلماقچى بولغان بالىلار بەس ـ بەس بىلەن تەلپەكلىرىنى تاشلاپ ، كالىتە جۇۋىلىرىنى سېلىپ ، تېرە پىنجەكلىرى بىلەن ئۇزۇنغا سەكرەش ئۇرەكلىرىگە سەكرىشەتتى ، يالغۇز گار ئەتراپىدا ۋارقىرىشىپ توپ تالىشاتتى .

ئوقۇغۇچىلار گەرچە غەمسىز ئوقۇۋاتقان بولسىمۇ ، سەلىم بىلەن قادىر باپكانىڭ موكىسىدەك بىرى دەرسكە كىرىپ كەتسە ، بىرى ناۋايخانىغا يۈگۈرۈپ ، سىيىت ئۇستامغا زۇۋۇلا ئېچىپ نان راسلاپ بېرەتتى . قادىرنىڭ دەرسى بولۇپ قالسا ، سەلىم ئاشخانىدا كۆكتات ئادالاپ ، ئوچاققا ئوت قالايتتى ، بولۇپمۇ يەكشەنبە كۈنلىرى بۆلەكچىلا ئالدىراشچىلىق بولۇپ كېتەتتى . ئوقۇغۇچىلار شەنبە كۈنى ئىككى سائەت ئوقۇپ ئۆيگە قايتىقاچقا ، ئۇلارنىڭ

ئاتا ـ ئانىسى ، ئاكا ـ سىڭىللىرى ئەتىگەندىن باشلاپ ئات ـ ئېشەك ، قوتاز ، بۇقىلار بىلەن كېلىشكە باشلايتتى . ئۇلار بالىلىرىنى كۆرۈپ ، ئاۋۇال ئۇلارنى ئىككى ئېغىز سەت تىل بىلەن تىللايتتى ـ دە ، كېيىن ئىككى مەڭزىگە چوكۇلدىتىپ سۆيۈپ قويىاتتى . ئاتا ـ ئانىلار بالىلىرىنىڭ كەچلىك ۋە يەكشەنبىلىك ئاق نانلىرىنى خۇرجۇنلىرىغا سېلىپ ، ئۇلارنى ئۇلاغلىرىغا مىنگەشتۈرۈپ ئەكېتەتتى . لېكىن ، ئىككى ـ ئۈچ كۈنلۈك يىراقلىقتىكى يايلاقلاردىن كېلىدىغان بالىلار پەقەت ئىككى ئايدا بىر نۆۋەتلا ئۆيىگە قايتالايتتى .

ئىدرىس كاتىپمۇ ھەپتىدە ئۈچ قېتىم خەۋەر قوبۇل قىلىش ۋاقىتىدىن باشقا ۋاقىتلىرىنى مەكتەپكە ئاتىدى . ئۇ نورما ، ئوتۇن ـ كۆمۈرلەرنى ۋاقتىدا يەتكۈزۈپ بېرىشتىن سىرت ، ئاق چامغۇردىن باشقا نەرسە تېپىلمايدىغان بۇ تاغلىقتا ھەپتىدە بىر قېتىم گوڭشېغا بېرىپ ، ھەر خىل كۆكتاتلارنىمۇ ئەكېلىپ بەردى . ئۇ قوتازلاردىن ئۇن ، كۆكتات قاتارلىقلارنى چۈشۈرگەندە ، ئەتراپىغا ئولىشۇۋلىپ گەپ سوراۋاتقان ئوقۇغۇچىلارغا بەزىدە : «گۇڭشې بازىرىدا ئاجايىپ بىرنەرسە كۆردۈم . ئۇ تۆمۈر ئالقانلىرىدا يەرنى بىرلا تاتىلاپ كۆتۈرگەنچە ماشىنىغا تاشلىسا ، ئۇنىڭ بىر چاڭگال توپىسىنى بىر ماشىنا ئارانلا كۆتۈرىدىكەن» دېسە ، بەزىدە : «ناھىيىدە بىر بىنا سېلىۋاتىدۇ ، ئاسمان ـ پەلەك دېگىدەك ئېگىز بىرنەرسە ئۆيدەك ، قورام تاشتەك نەرسىلەرنى ئاسمانىنىڭ قەھرىدە ئۇقانىڭ پېيىدەك كۆتۈرۈپ يۈرىدىكەن» دېگەندەك ھەر خىل يېڭى خەۋەرلەرنى سۆزلەشكە باشلايتتى . سېيىت ئۇستاممۇ ئۇنىڭغا چاقچاق قىلىپ : «ئىدرىس ، تونۇرغا بىر چوقال لازىم بولۇپ قالدى يىاكى سىلىنى ئىشلىتەمدۇق» دەپ قويسا ، ئۇ تۆكلۈك ئاغزىنى يوغان ئېچىپ كۈلۈپ كېتەتتى . ئىدرىس بەزىدە ئۆزىنىڭكىنى يىاكى باشقىلارنىڭكىنى دېگەندەك ، كېيىك گۆشى ، تاغدىن غۇلاپ كەتكەن قوتازنىڭ گۆشلىرىنى مەكتەپكە يەتكۈزۈپ تۇراتتى . ئۇ گۆش ئەكەلگەن چاغلاردا ، ئەگرى پېچىقى بىلەن ئالقاندەك گۆشنى

شـــلىپ ، سېيىت ئۇستامنىڭ نان قومۇرىدىغان زىخىغا سانجىپ تونۇر ئىچىگە تىقاتتى ، كېيىن ۋاژىلداپ مېيى قاينىۋاتقان گۆشنى ئـاغـزىـغـا ســالاتـتى ـ دە ، ئۇ قوۋۇزىدا ، بۇ قوۋۇزىدا ئىككىلا ئايلاندۇرۇپ چاپناپ يۈتۈۋېتەتتى . خۇشلۇقى تۈتۈپ كەتسە ، ئەمىەل ئالدىدا زۇۋۇلا ئېچىۋاتقان سەلىمنىڭ ئاغزىغا ئۇنىمىغىنىغا قارىماي بىر چىشلەم گۆش سېلىپ قويىاتتى .

بـۇگـۈن جـۈمـە ، ســېـيـــت ئـۇستام باش كۆتۈرمەي نان يـېـقـــۇاتـاتـــتـــى . چۈنكى ، ئەتە باللار ئۆيگە قايتسا ، ئۇلارنىڭ ئەكېتىشى ئۈچۈن كۆپرەك نان كېتەتتى . سەلىم چۈشتىن ئىلگىرى ســۇيـــۇقئاشنىڭ خېمىرىنى يۇغۇرۇپ ، چامغۇرنى توغراپ قويۇپ دەرسكە كىرىپ كەتتى . دەرستىن چۈشكەن قادىر خېمىرنى يېيىپ تاماقنى ئېتىپ ، باللارنىڭ چۈشلۈك تامىقىنى بەردى .

— ســەلـــىم ، — دېـدى سېيىت نانغا تۈككۈچ ئۇرۇۋاتقان ســەلىمگە قاراپ ، — «باشقا كەلگەندە باتۇر» دەپتىكەن . تاماق ئـېـتـــىشنى ، نان يېقىشنى ئۆگىنىۋالدىڭىز ... ھەي ، تۇرمۇش ئۆگىتىدۇ . تۇرمۇش دېگەن شەيتاننىمۇ ئۇسسۇلغا سېلىۋېتىدىغان نەرسە .

— ئۆگىنىۋالغىنىم ياخشى بولدى ، ھامان ئەسقاتىدۇ .

— ئـەگـەر شـەھـەردە بـولىدىغان بولسا ، خېمىرنى شارتلا ماشىنىدا كەسكەن ، قازان توك بىلەن قاينىغان ! سادىغاڭ كېتەي شەھەر ، بىر ئادەم جاھانىڭ ئىشىنى تەۋرىتـىۋەتكـىلى بولىدىغان يەر ـ دە !

— ۋۇي ، مـەن قـوڭـغۇراقنى چېلىۋېتەي ، ۋاقىت توشۇپ قاپتۇ ، — سەلىم خېمىر يۇقى قوللىرى بىلەنلا سىرتقا چىقتى . ئۇ قوڭغۇراقنى چېلىۋېتىپ ناۋايخانا ئالدىغا كېلىۋىدى ، يىراقتىن ئـسـكـكـى ئـاتـلـــقـنـاڭ قارىسى كۆرۈندى . بىر ئاتلىق قولىنى پۇلاڭلاتتى .

— داۋۇت ئاكا ! — سەلىمنىڭ ۋارقىرىشىدىن دەم ئېلىشقا چىققان ئوقۇغۇچىلارمۇ چۇرقىرىشىپ يۈگۈرۈشتى .

— سەلىم ، ئەھۋالىڭ ياخشىدۇ ؟ — داۋۇت ئاتتىن چۈشتى ـ دە ، سەلىمنىڭ خىمىر يۈقى قوللىرىنى سىقتى ، — قېنى ، بۇ كىشىنى تونۇپ قوي ، «بۇغاقاچتى» دىكى جېدەلنىڭ باشلىقى سادىن تېكە .

سەلىم سادىننىڭ تاغلىقلارغا خاس شامالدا قارايدىغان مىس رەڭ چىرايىغا ، قەيسەرلىك يېغىپ تۇرىدىغان قوشۇملىرىغا قارىغانچە ئۇنىڭ بىلەن قول ئېلىشتى .

سەلىم ئۇلارنى ياتقىغا باشلىدى . داۋۇت بىلەن سادىن سوتقا ياقىلاشقىلى بارغاندەك ئەمەس ئىدى . ئۇلارنىڭ تويدىن خۇشال ـ خۇرام يانغان دوستلارىدەك ھەمسۆھبەت بولۇپ بىللە قايتقانلىقى ، سەممىي چاقچاقلىرى سەلىمنى قاتتىق خۇشال قىلىۋەتتى . كۆڭلىنى خىرە قىلىپ تۇرغان بۇغاقاچتى ماجىراسىنىڭ ئوڭۇشلۇق ھەل بولغانلىقىغا ئۇنىڭ كۆزى يەتتى . سەلىم يۈگۈرۈپ يۈرۈپ ئىسسىق نان ، چاي تەييارلىدى . چامادانىدىن قەنت ـ كەمپۇت ، پېچىنە ـ پىرەنىك قاتارلىق نەرسىلىرىنى ئېلىپ ، ئۇلارنى گېزىت ئۈستىگە تۆكتى .

— گوندىراز ، — دېدى سادىن بىر تال كەمپۇتنى ئاغزىغا سېلىپ ، — بۇ نەرسىلەردىن نېمە پۇراق كېلىۋاتىدۇ ، سەزدىڭمۇ ؟

— ئىككىمىز قوتازدەك ئۈسۈشكىلى بارغان شەھەر پۇرىقى ...

كۈلكە كۆتۈرۈلدى . لېكىن ، سادىن ئىچىدىكىنى دەۋالمىغۇچە كۆڭلى ئەمىن تاپمايدىغان ئادەم ئىدى .

— ياق ، ياق ، سەن گەپنى ئېپقاچما ، بىز ئەتە ماڭمىز دېگەن كۈنى بىزنى مېھمان قىلغان ھېلىقى قىزنىڭ ئىسمى نېمىدا ؟

— ھىم ، قارا ، بۇ ئۈسكەك تېكىنىڭ قۇۋلۇقىنى ، — دېدى داۋۇت سەللىمگە كۆز تاشلىۋېتىپ ، — ئانارنىڭ گۈلى دېمەمسەن ؟...

سەلىم داۋۇت بىلەن سادىننىڭ مەنىلىك چاقچاقلىرىدىن ، قاقاقلاپ كۈلۈشلىرىدىن گۈلنارنىڭ ئۆيىدە ئۆزى توغرۇلۇق خېلى گەپلەرنىڭ بولغانلىقىنى بىلدى .

داۋۇت مەكتەپنىڭ ئەھۋالى ، بالىلار ھەققىدە سورىغاندىن كېيىن ، سادىننى باشلاپ سىنىپ ۋە ياتاقلارنى كۆرسەتتى . مەكتەپنىڭ سەنئەت گۇرۇپپىسى بىر - ئىككى نومۇر ئورۇنلاپ بەردى . كۆڭلى كۆتۈرۈلۈپ كەيپى چاغ بولۇپ قالغان سادىن مەكتەپكە گۆش - پۆش يارداەم قىلىدىغانلىقىنى ئېيتتى . سادىن مېڭىش ئالدىدا ئۆزىنىڭ بىر ناخشىچى قىزى بارلىقى ، قولىدىن كىتاب چۈشمەيدىغانلىقىنى ئېيتىپ ، ئۇنى قوبۇل قىلىش - قىلماسلىقىنى سەلىمدىن سورىدى . چاقچاق ، ياپتا گەپلەرگە ناقىس سەلىممۇ يالىڭاچلا جاۋاب بەردى :

— بۇغاقاچتىدىن داۋۇت ئاكامنى خاتىرجەم قىلسىڭىزلا ، قىزىڭىزغا مەكتىپىمىزدىن ئورۇن چىقىپ قالار ...

— ئاللا گوندار ، قۇيرۇقلىرىڭ خىلىلا بار ئىكەن جۇمۇ ، — دېدى سادىن كۈلۈپ ، — بولىدۇ ، سېنىڭ ئېيتقىنىڭ بويىچە بولسۇن ، مۇئەللىم بالا . لېكىن شەرتىم ، بۇ كەنجى ئەركە قىزىمنى تاك قىلىپ چېكىپ سالما ...

ئۇلار بىرپەس كۈلۈشكەندىن كېيىن ، داۋۇت سەلىمگە كەچكە ئۆيگە بارغىن ، دەپ تاپىلاپ ، سادىننى باشلاپ كەتتى . تەبىئىتىدە بىر يەڭگىللىك سەزگەن سەلىم بالىلار تاماق يەپ بولغاندىن كېيىن ، ئۇلارنىڭ كەچلىك مۇزاكىرىسىگە بىللە قاتنىشىپ ، دەرسلەردىن تەكرار قىلىپ بەردى . گۈگۈم چۈشۈش بىلەنلا ، بالىلارنى ئىختىيارىي پائالىيەتكە قويۇپ بېرىپ ، ئۆزى داۋۇتنىڭ ئۆيىگە ماڭدى .

سەلىم مەھەللىگە كىرىپ تىكىلەكتىن ئايلانغاندا ، قارا شال بىلەن بۇرۇنلىرىغچە يۆگىنىۋالغان بىر قىزغا دوقۇرۇشۇپ قالدى . قىز سەلىمگە پاللىدە قارىدىيۇ ، دەرھال كۆزلىرىنى قاچۇردى . تاغ ئاسمىنىدىكى ئوتقاشتەك تاۋلانغان شەپەقنىڭ ئەكسى بولسا كېرەك ، قىزنىڭ چوڭ كۆزلىرىنىڭ ئېقى بىنەپشەرەڭ پارقىراپ كەتتى . سەلىم بۇ كۆزلەرنى قەيەردىدۇر ئۇچراتقاندى . لېكىن ، ئۇ قانچە ئويلاپمۇ يادىغا ئالالمىدى .

سەللەم داۋۇتنىڭ ئۆيىگە كىرىپ كەلگەندە ، ئۇ شىردىقتا يانىپاشلاپ ياتاتتى . گۈلسارە گۆشى لېگەنلەرگە سۈزۈۋېلىنغان شورپىغا چۆپ سېلىۋاتاتتى .

— كەل سەلىم ، يۇقىرى ئۆت ، ھە ، سەنمۇ ، — دېدى داۋۇت ئايالىغا بۇرۇلۇپ ، — تەكىيدىن بىرنى ئۇزىتىۋەت ، مۇئەللىم جەينەكلىسۇن .

— بولدى ، بولدى ، ئولتۇرىۋېرىمەن .

— تەكەللۇپ قىلما ، ئولتۇرالمايدىغانلىقىڭنى بىلىمەن ، پەلتەڭدە ئولتۇرۇپ كۆنگەن ئادەمگە تەس .

— سادىن ئاكام كۆرۈنمەيدىغۇ ؟

— ئۇ ئۆز ئۆيىنىڭ قېتىقىنى سېغىنغانمۇ ، كېتىپ قالدى .

سەلىم گۈلسارە قويۇپ بەرگەن قۇراق تەكىيىنى بىر چەتكە سۈرۈپ قويۇپ ، داۋۇتنىڭ چىمچىلاق قولىغا ئىلىنىدۇرۇپ قويغان گۈللۈك تاماكا خالتىسىغا ، ئالدىرىماي تاماكا ئوراشلىرىغا قاراپ تۇردى .

— ھىم ، سەلىم ، زېرىكىپ قالمىغانسەن ؟ — دېدى داۋۇت سەللىمنىڭ قارىداپ قالغان چىرايىغا سەپسېلىپ ، — كۆنەلىگۈدەكسەنمۇ ؟

سەللىمنىڭ باش لىڭشىتىشىدىن داۋۇت يېنىككىنە كۈلۈمسىرەپ قويدى . ئۇ سەلىمنىڭ مەكتەپ توغرىسىدىكى پىكىرلىرىنى ئاڭلاپ بولغاندىن كېيىن ، ماۋارىپ ئىدارىسىنىڭ بۇ مەكتەپكە كۆڭۈل بۆلۈۋاتقانلىقى ، بۇ قېتىم ماۋارىپ ئىدارىسىگە بېرىلگەن بىر يۈرۈش تەجرىبە سايمانلىرىنى بەرگەنلىكىنى سۆزلەپ ، قوينىدىن بىر تىزىملىكنى ئېلىپ سەلىمگە بەردى .

— بۇ تەجرىبە سايمانلىرى ۋە كۆرسەتمىلىك قوراللارنىڭ تىزىملىكى ئىكەن ، — دېدى سەلىم تىزىملىككە بىرقۇر كۆز يۈگۈرتۈپ .

— مېنىڭ بېشىم قېتىۋاتقىنى ، بۇ لاقا ـ لۇقىلارنى نەگە جايلاشتۇرۇش مەسىلىسى ، بۇ نەرسىلەرسىز دەرس ئۆتكىلى

بولامدۇ ؟

— بولىدۇ ، — دېدى سەلىم كۈلۈپ ، — لېكىن دەرس چوڭقۇرلاشقانسېرى ئەمەلىيەتنىنى كۆرسىتىپ مېڭىشتا بۇ نەرسىلەر بولمىسا بولمايدۇ . بۇ تىزىملىكتىكى زوئولوگىيىگە ئائىت مودېل ۋە كۆرسەتمىلىك قوراللار بۇ يىل ئىشلىنىدۇ . بىئولوگىيە ۋە فىزىكىغا ئائىتلىرى كېلەر يىلى ئىشلىنىدۇ .

— ھىم ، مۇنداق دېگىن ، تېخى ئابدۇرېشىت ھاكىم «كۆتۈرەلمىسەڭ بىر پەنجە» دېگەندەك ، قىرائەتخانىنىڭمۇ گېپىنى قىلىدۇ .

— داۋۇت ئاكا ، — دېدى سەلىم خۇشال بولۇپ ، — تەجرىبە سايمانلىرىنى ھازىرچە مېنىڭ ياتقىمغا ئورۇنلاشتۇرايلى ، كېيىنچە بىر گەپ بولامدۇ !

— پۈت باسقۇدەك ئورۇنمۇ قالمايدىغۇ !

سۆھبەت راسا قىزىۋاتقان پەيتتە داستىخان سېلىنىپ ، لېگەندە ئۇستىگە ئۇششاق توغرالغان گۆش بىسىلغان نېرىن چۆپ كەلدى . ئۇلار «قېنى ئال ، ئېلىڭ» بىلەن بىردەم خولۇپلىشتىپ يېيىشىپ ، گېپىنى داۋاملاشتۇرىۋەردى .

— توغرا ، سەرۋەرنى قانداق قىلىسەن ؟ — دېدى داۋۇت بۇرۇتىغا چاپلىشىپ قالغان چۆپنى يالماپ ، — ئۇ ئالدىكىلا يەنە كەپتۇ .

— بىچارە قىز ، — دەپ سۆز قىستۇردى گۈلسارە ، — ئوقۇش دېسە ، ئوت ـ كاۋاپ ...

سەلىم ھېلىلا تىكىلەكتە يولۇققان چوڭ كۆزلەرنى يادىغا ئالدى .

— شۇنىسى يېشى ... ئۆزىمۇ چوپچوڭلا بولۇپ قالغان قىزدەك كۆرۈنىدىغۇ ؟

— ئۇنى سەن كۆردۈڭمۇ ؟

— ياق ، يىراقتىنلا .

— زادى بولماسمۇ ؟

— بولۇشىغۇ بولار ... لېكىن قادىر مۇئەللىم موللامنىڭ ئاچچىقىنى كەلتۈرمىسەك ، دەيدۇ .

— ھەمدۇلنىڭ بۇ ئىش بىلەن نېمە ئالاقىسى بار ؟ — دېدى داۋۇت بىردىنلا غەزەپلىنىپ ، — ھەي ... بۇ مۇئەللىملەرنىزە ...

داۋۇت ئۆتكەن يىلى يۇز بەرگەن بىر ئەھۋالنى ئېچىنىپ سۆزلىدى . ئۇ سۆزلىگەنسېرى قىزىرىپ گۈرەنلىرى كۆپۈپ ، خۇددى بىركىم بىلەن سوقۇشۇۋاتقاندەك ۋارقىراپ كەتتى .

قاراڭغۇ تاغ باشلانغۇچ مەكتىپىدە ئىككى سىنىپ بولۇپ ، بۇلتۇر دەرس باشلىنىپ ئۇزۇن ئۆتمەيلا مەكتەپ بويىچە ئون يەتتە بالا قالغانىدى . باش مۇئەللىم سۇرۇشتە قىلىپ ھەمدۇل مولىنىڭ ئاستىرتتىن دىنىي سىنىپ ئاچقانلىقىنى بىلىپ ، ئۇنىڭغا يېلىنىپ يالۋۇرىدۇ ، ھەمدۇل تاياقتەك قېتىۋېلىپ ، ئوقۇتقۇچىلارنى دىنىي پەتىۋالار بىلەن قورقۇتىدۇ . ئامالسىز قالغان باش مۇئەللىم : «چۇشتىن بۇرۇن بىز ئوقۇتايلى ، چۇشتىن كېيىن سىلى ئوقۇتسىلا» دېگەن كېلىشىمنى تۈزۈپ قايتىدۇ . بۇنى ئاڭلىغان داۋۇت ئېتىنى تارسىلدىتىپ بېرىپ ، بۇ كېلىشىمنى ھايت ـ ھۇيت دېگۈچە تىرىپىرەن قىلىپ ، بالىلارنى قايتۇرۇپ كېلىدۇ . لېكىن ، داۋۇت بىر مەزگىل چارۋىچىلارنىڭ سوغۇق نەزىرى ئاستىدا قالىدۇ .

داۋۇتنىڭ «ھەي بۇ مۇئەللىملەرنىزە» دېگەن سۆزىدىن خجىللىق ھېس قىلغان سەلىم يەرگە قارىدى . راست ، دېمىسىمۇ نېمىدىن قورقىدۇ ؟ ئۇ قانچىلىك نېمە ئىدى ؟

— داۋۇت ئاكا ، سەرۋەرنى قوبۇل قىلايلى ، ئوقۇسۇن !

سەلىم قايتىش ئۇچۇن ئورنىدىن تۇرغاندا ، سائەت ئون بىردىن ئاشقانىدى . داۋۇت ئۇنىڭغا گۈلنارنىڭ بىر پارچە خېتىنى بەردى . سەلىمنىڭ خەتنى ئالغاندىكى تەقەززالىق كەيپىياتىنى كۆرگەن داۋۇت ئۇنى قونۇپ قېلىشقا تۇتمىدى . ئۇلار ھويلىغا چىققاندا ، قاپقاراڭغۇ تاغ ئىزنىلىرى قەد كۆتۈرگەن نىل رەڭلىك ئاسماندا يۇلتۇزلار ئونچە چاچقاندەك چېچىلىپ ياتاتتى .

— سەلىم ، — دېدى داۋۇت ئۇنى ئۇزىتىۋېتىپ ، — ئەتە بالىلارنى قويۇۋېتىپ بىزنىڭ ئۆيگە قونۇشقا كەل ، ئۆگۈنلۈككە يەكشەنبە ، ئىككىمىز سەھەر ئوۋغا چىقىمىز .

— نەگە ؟

— ئاقچېقىلغا .

ئوۋدىن قايتقاندا

ئوۋ مىلتىقى ئاسقان داۋۇت بىلەن سەلىم ئاتلىرىنى بىرده قاتارتىپ ، بىرده سالقىن دېۋېتىپ ، تار جىلغىلار ، كەڭ سايىلىقلار ، چاتقاللىق قىيالاردىن ئۆتەتتى . ئۇلار تاغ باغرىدىكى تىك چىغىر يوللارغا چىققاندا ، ھېلىلا ئارقىسىغا ئۇچۇپ كېتىدىغاندەك تۇيۇلسا ، بەزىده ئاتنىڭ بېشى كۆرۈنمىگۈدەك تىك پەسلىكلەردىن ئەپچىللىك بىلەن ئايلىنىپ ئۆتۈپ كېتەتتى . داۋۇت پات ـ پات ئارقىسىغا قايرىلىپ : «قورقتۇڭمۇ ، ئېگەرنى تېقىمىڭغا چىڭ قىسۋال» دەپ قويىاتتى ۋە ئېتىنىڭ تىزگىنىنى سىيرىپ سەلىمگە يانداپ كېلەتتى ـ ده ، ئۇنىڭ ئېچىلمايۋاتقان چىرايىنى كۆرۈپ كۆڭلى غەش بولاتتى . «بۇ بالىغا نېمە بولغاندۇ ؟» داۋۇت كېچىدىن بېرىقى سەلىمنىڭ جىمغۇرلۇقىنى هەر خىل پەرەز قىلاتتى . «تاغ تۇرمۇشىغا كۆنەلمەيۋاتامدۇ يا ، ياق . ياكى قادىر ئىككىسىنىڭ ئوتتۇرىسىدا بىرەر كۆڭۈلسىزلىك ئۆتتىمىكىن ؟ يوق گەپ . توغرا ، گۈلنارنى سېغىنغان بولسا كېرەك ، ياش ئەمەسمۇ !»

داۋۇت ئاخىر تۇڭۇننى يەشكەندەك ئۆزى ئەكەلگەن خەتنى ئويلىدى . «سەلىم ئۇ خەتنى ئۇلۇشكۇن كەچ ئەكەتكەن ، شۇنىڭدىن تارتىپلا جىمىپ كەتتى . ئېھتىمال ، خەتتە بىرەر كۆڭۈلسىزلىك بارمىكىن ؟»

داۋۇتنىڭ ئاخىرقى ئويى توغرا ئىدى . سەلىم گۈلنارنىڭ خېتىنى قايتا ـ قايتا ئوقۇدى . خەتتە شەھەردىكى كىنو ـ تىياتىرلار ، كۆڭۈل ئېچىش كېچىلىرى ، شەنبە ـ يەكشەنبە

كـۆنلىرىدىكى باغ سەيلىلىرى ، قىسقىسى شەھەرنىڭ دەبدەبىلىك ھـايـاتى ، مەدەنىي تۇرمۇشى ئاجايىپ نازۇك ، لىرىكىلىق تىللار بىلەن تەسۋىرلەنگەن بولۇپ ، سەلىمنى بىر ئامال قىلىپ قايتىپ كېلىشكە دەۋەت قىلغانىدى .

سـەلـىـم خـەتـتىن تەشنا يۇرىكى قانغۇدەك بىرەر تامچىمۇ ئۇسـسـۇزلـۇق تـاپالمىدى . تاپالمىدىلا ئەمەس ، بەلكى چۆلدىكى تـۆگـىـدەك تـېـخـىـمـۇ چـاڭـقـىـدى . ئاشۇ كۆڭۈل ئېچىشلار ، ئولتۇرۇشلار ، گۈلنارنىڭ زىلۇا قەددىنى ئۆزىگە تارتىپ ، نازۇك بەللىرىدىن قىسىپ تانسا ئويناۋاتقان يىگىتلەر كۆز ئالدىغا كېلىش بىلەن ، ئۇنىڭ كۈندەشلىكى تۇتتى ... تاقەتسىزلەندى ... ئەمىسە بۇ يەردىن كەتسەنمۇ ؟ ياق ، يـاق ، ئـۇ ياقتىن كېلىپ بۇ ياقتىن ھە ؟ ! ئۇنىڭ يۈزى قـوتاز تېرىسى ئەمەسقۇ ! ؟

داۋۇتـنـاڭ ئـېـتـىـنـاڭ تـۇيـۇقسىز كىشنىشى سەلىمنى چـۆچـۈتـۈۋەتـتـى . ئـىـگەردە يانتۇ ئولتۇرغان داۋۇت ئارقىسىغا قايرىلىپ : «قارا سەلىم ! » دەپ ئالدىنى كۆرسەتتى .

«پـاھ ــ ھـوي !... » دەۋەتـتـى سـەلـىـم ئالدىدىكى تەتىلا پايانداردەك يېيىلىپ ياتقان يالاڭلىقنا قاراپ .

قۇياش نۇرىدا تاۋلىنىپ كۈمۈشتەك يالتىرىغان ئاق چوققىلىق تاغلار باغرىدىكى قويۇق چاتقاللىق ـ ئورمانلاردىن ئېقىپ كېلىۋاتقان تاغ سۇيى تاشتىن ـ تاشقا ئۇرۇلۇپ ئاق بۇزغۇنلارنى چاچرىتاتتى . تـارام ــ تـارام بۆلۈنۈپ ئېقىۋاتقان شوخ سۇلار ياپيېشىل مۇخ قـاپلىغان قورام تاشلارنى سۆيۈپ ئۆتكەندە ، ئەتراپىدىكى ئاق ۋە سىرىق گۈللەرگە ئونچىلەر چاچاتتى ... ئەتىگەن ۋە ئاخشاملىرى ئـادەمنى تىترەتكۈدەك سوغۇق بولىدىغان كۇز پەسلى بولسىمۇ ، سـاپـسىرىق سارغايغان توغراق ، قىپقىزىل تاۋلانغان ياۋا ئۈزۈك ياپراقلىرى ، قوڭۇر رەڭ يالتىرىغان ئارچىلار يەنىلا باش باھاردىكى رەڭگارەڭ چېچەكلەرنى ئەسلىتەتتى... قىسقىسى ، سۇرەتتەك رەڭ ئالغان بۇ جىلغا ھۇپپىدە تاغ گۈللىرى ، ھەر خىل ياۋا مېۋىلەر ۋە دەل ـ دەرەخلەر بىلەن ئورالغان بولۇپ ، ساينىڭ ئۇ قانىتىدىكى

كۆكۈچ ئورمان ئارىسىدا ئاق تۇمانلار ئۆزۈپ يۈرەتتى... سەلىم سېھىرلەنگەندەك تېڭىرقاپ قالدى... ئۇ بۇلۇتلار سايە تاشلىغان سالقىن جىلغا باغرىلىرىدا قارىنغىچە قېلىن ئوتقا چۆكۈپ ياياڭاتقان بۇغا ـ ماراللارغا ، ئالاقات ، زىخ ، بۆلجۇرگەن ھىدلىرى دىماغقا گۈپۈلدەپ ئۇرۇۋاتقان مەخمەلدەك تاغ قاپتاللىرىغا تويماي ـ تويماي قارايتتى...

— قانداق ، گۈزەلمىكەن ؟... — دېدى داۋۇت سەلىمنىڭ داۋاملىق ئىشلىتىدىغان «گۈزەل» سۆزىنى ئالاھىدە قوشۇپ . سەلىمۇ ئۇنىڭ چاقچىقىنى چۈشەندى بولغاي كۈلۈمسىرىدى .

— بەللى ئىنى ، مۇنداق ئېچىلغىنا ! بۈگۈن زادى ساڭا نېمە بولدى ؟

— داۋۇت ئاكا ، — دېدى سەلىم بىردەمدىلا ھەممىنى ئۇنتۇغاندەك ، — بۇ يەرنىڭ ئىسمى نېمە ؟

— «كۈلۈلەڭ سۇ»...

ئۇلار ئاتتىن چۈشۈپ يۈز ـ قوللىرىنى يۇيۇپ «پاھ ! ئەجەب سوغۇق» ، «نېمىدېگەن راھەت» دېيىشىپ سۇپسۇزۇك تاغ سۈيىدىن ئوچۇمداپ ئىچىشتى ۋە ئات بىلەن سۇنى توغرا كېسىپ ئۆتۈپ ، ئورمان ئىچىدىكى چىغىر يولغا قايرىلدى .

ئۇلار ئاقچىقىلغا يېتىپ كەلگەندە ، كۈن تىك كۆتۈرۈلگەنىدى . سەلىم بۇ يەردىكى خۇددى قوزۇقتەك بۇلۇتنى تېشىپ ئۆتكەن كۈل رەڭ تاش تاغلارغا ، بىر — بىرىدىن بوي تالاشقاندەك تىك كۆتۈرۈلگەن ئېگىز ـ پەس چېقىللارغا ، توپ ـ توپ بولۇپ ئۇ قىردىن ـ بۇ قىرغا ئۇچۇپ يۈرگەن كەكلىكلەرگە ۋە ئۇلارنىڭ ئەكس ساداسى يېنىۋاتقان ھاڭلارغا قارىدى .

داۋۇت ئاتلارنىڭ ئېگەرلىرىنى ئېلىپ ، ئالدى پۇتلىرىنى چۈشەپ ، پەستىكى ئوتلاقتا ھەيدىۋەتكەندىن كېيىن ، سەلىمنى باشلاپ تاش يېرىقلىرىدىن چىقىۋاتقان بۇلاق تۇۋىگە كېلىپ تۇگۈچنى يايدى . ئۇلار ئاتلىرىنى سېرىق ماي ۋە داكا خالتىدىكى سۈزمىگە مىلەپ يېيىشكەچ مىلتىقلىرىنى قايتا تەكشۈردى .

— داۋۇت ئاكا ، تېزرەك بولمامسىز ؟

— جېنىڭ ئالدىراپ كەتتى - ھە ، ئوۋچىلىق دېگەن ئەنە شۇنداق يۈرەكنى ئوينىتىۋېتىدىغان بىر ئىش . قانداق ، ئاخشامقى دېگەنلىرىم ئېسىڭدىدۇر ، تەپكىنى باسقاندا نەپەس ئالما ...

ئۇلار چېقىلمۇ چېقىل ، ئېدىرمۇ ئېدىر ئۆمىلەپ ۋە ئېڭىشىپ يۈرۈپ بىرەر توشقان ياكى كەكلىك ئاتالمىدى . ھەر قېتىم «گۇم» قىلغان ئاۋازدىن كېيىن داۋۇت سەلىمگە مەنىلىك كۆز قىسىپ قويۇپ «قۇيرۇقى تاقاشتى» دېسە ، سەلىممۇ «شۇنداق ، قانىتى بولمىغان بولسا ... » دەيتتى - دە ، قاقاقلاپ كۈلۈشۈپ كېتەتتى .

داۋۇت بىلەن سەلىم مىلتىقىنى كۆتۈرۈپ ئاتلار يايلاۋاتقان يەردىن خېلىلا ئۇزاپ قىزغۇچ داشقال رەڭگىدىكى بىر چېقىل ئۇستىگە چىقتى . ئۇلار خۇددى تۆگىنىڭ بوينىغا ئوخشايدىغان تاش ئارقىسىدىن ۋاقىلدىغان ئاۋازلارنى ئاڭلاپ ، ئۆمىلەپ دېگۈدەك چېقىل چوققىسىغا يېقىنلاشتى . چېقىل يانباغرىدىكى بىر پارچە يالاڭ-لىقتا بىر توپ كەكلىك ۋاقىلدىشاتتى ۋە نەلىرى مادىلىرىغا قانات سۆرەپ يۈرەتتى .

— سەلىم ، — دېدى داۋۇت پىچىرلاپ ، — مەن ئوق چىقارغاندىن كېيىن ، كەكلىكلەر ئۇچۇپ بىر غۇلاچ كۆتۈرۈلۈش بىلەن تەڭلا تەپكىنى باس ...

داۋۇت «گۇم» قىلىپ ئېتىۋىدى ، بىر كەكلىك يىقىلدى ، قالغانلىرى ئۇركۈپ كۆتۈرۈلدى . سەلىم تەپكىنى باستى ، چېچىلغان پىتىر ئوچ كەكلىكنى موللاق ئاتقۇزدى . لېكىن ، ئۇلارنىڭ بىرى بىر يىقىلىپ ، بىر قوپۇپ ، ھاڭنىڭ ئۇ تەرىپىگە ئۆتتى - دە ، چېقىل ئۇستىدە پالاقلىغىلى تۇردى . يۈرىكى قېپىدىن چىقىپ كەتكۈدەك شاد بولغان سەلىم چېقىل ئۇستىگە يۈگۈردى .

— سەلىم خەتەرلىك ! — ۋارقىرىدى داۋۇت قولىنى كاناي قىلىپ .

تىك تاشلارغا يامىشىپ چىقىپ كېتىۋاتقان سەلىمنى كۆرگەن داۋۇت ئۇنىڭ ئارقىسىدىن مىلتىقىنى سۆمىدىغىنىچە يۈگۈردى .

سەلىم ئىككى چېقىل ئوتتۇرىسىدىكى كۆۋرۈكتەك قىسىلىپ قالغان تاشقا ، ئۇنىڭ تېگىدىكى نەچچە مىڭ غۇلاچ چوڭقۇرلۇقتىكى ھاڭغا قاراپ تۇرۇپ قالدى . ئۇنىڭ بېشى قايدى . شۇ ئەسنادا ھاسىراپ يېتىپ كەلگەن داۋۇت سەلىمنىڭ بىلىكىدىن تۇتتى .

— ھەي ئىسىت ، — دېدى سەلىم پالاقلاۋاتقان كەكلىككە قاراپ .

— توختا ، مەن ئەكېلەي ، سەن تۇرۇپ تۇر .

— ياق ، مەنمۇ ئۆتىمەن !

داۋۇت بىلەن سەلىم قول تۇتۇشۇپ تىك چېقىل ئۈستىگە چىقتى . پىتىر كەكلىكنىڭ بىر قانىتىنى سۈندۇرۇۋەتكەندى . ئۇلار كەكلىكنى بوغۇزلىغاندىن كېيىن ، تاش ئۈستىدە يانمۇيان ئولتۇرۇپ يىراقلارغا قارىدى . باغرىلىرىدا سۇزۇك ئاق بۇلۇتلار لەيلەپ يۈرگەن ھەرە چىشىدەك ئېگىز ـ پەس تاغ چوققىلىرى خۇددى قويۇق ئورماندەك قەد كېرىپ تۇراتتى . سەلىم ئورنىدىن تۇردى ـ دە ، چەت ئەل چېگرىلىرىغا قاراپ ھاياجان بىلەن توۋلىدى :

«ھاي ... ھاي ... ھاي ... ھا ... ي ! ! !...»

تاغلار جاراڭلىدى ، ئەكس سادا ئارقا ـ ئارقىدىن يېنىپ مىڭلىغان ئاۋازلارغا ئايلاندى !... قىيا تاشلارغا قونغان بۈركۈت ، تاز قارالار ۋە يەنە قانداقتۇر قۇشلار ئۇركۈپ كۆتۈرۈلدىيۇ ، ھايال ئۆتمەي چوققىلار ئارا پەسلەپ غايىب بولدى ...

ئۇلار كەچكە يېقىن بىر ئۇلار ۋە بىرنەچچە كەكلىك ئېتىپ ، ئاتلىرىغا غانجۇغلىدى ـ دە يولغا چۈشتى . ئوۋغا قىزىقىپ كەتكەن سەلىم ئېگەرگە پۈت قويغاندىلا ئاندىن قورسىقىنىڭ ئاچقانلىقىنى ھېس قىلدى . لېكىن ، داۋۇت ئۇنىڭغا «چىدا» دېگەندەك كۆلۈمسىرەپ قويۇپ ئاتقا مىندى . داۋۇت كەلگەن يولى بويىچە ئەمەس ، باشقا بىر جىلغا يولى بىلەن ماڭدى . ئۇلار يېرىم سائەتمۇ ماڭماي ، بۇك بىر ئورمانلىققا يېتىپ كەلدى ـ دە ، شۇ يەردە تاماقلاندى . داۋۇت سەلىمنىڭ ئاجايىپ ئىشتىھا بىلەن تاماق يېيىشىگە قاراپ ۋە سۇزمە ، سېرىق مايلارنى يۇز ۋە بۇرۇنلىرىغا

سۇركۇۋالغانلىقىنى كۆرۈپ كۈلۈپ كەتتى :

— تاغ يېرىدە قورساق بەك ئاچىدۇ ، نېمىشقا دېسەك ، شامىلى كۆپ !

— داۋۇت ئاكا ، — دېدى سەلىم ئورمانغا قاراپ ، — بۇ يەرنى نېمە دەيدۇ ؟

— «يامانبۇك» دەيمىز ... بۇ ئورمان بىزگە قارايدۇ . دەرەخلىرى خىل . ئەگەر بۇنىڭدىن كېيىن بىرەر ئامبار ياكى تېجرىبىخانا سالساق ، مۇشۇ يەرنىڭ ياغاچلىرىنى كەسسەك بولىۋېرىدۇ ... لېكىن يىراقراق ...

كەچكى گۈگۈم تاغلىق كەنتكە قارا تورلىرىنى يېيىشقا باشلىدى . لېكىن ، كۆك ئاسمان تېخى كۈندۈزدەكلا يورۇق ئىدى . داۋۇت زەڭگەر بۇلاققا كەلگەندە ، ئېتىنى يانغا بۇراپلا گۈگۈم پەردىسىگە ئورىلىپ تۇرغان يېگانە ئۆي تەرەپكە ماڭدى .

— داۋۇت ئاكا ، نەگە بارىمىز ؟

— يۇر ، هازىلخاننى يوقلاپ ئۆتەيلى ، ئۇسساپمۇ قالغانسەن ؟

داۋۇت كۆرۈمسىز ئۆي ئالدىدىكى مومىغا ئاتلارنى قاڭتۇرۇپ قويغاندىن كېيىن ، ئىشىك زەنجىرىنى شىرىقلاتقاچ ئاستا توڭلىدى .

— سەرۋەر ...

سەلىم ئەتراپىنى ئىھاتە قىلغان قاشالىرىمۇ يوق ، بىر تەرەپتە شاخ ـ شۇمبىلار بىلەن ئوستىنى يېپىپ قويغان كۆكۈم دۆڭىسى تۇرغان① ئۆگزىسىدە شامال ئۆتۈشكۈدەك گىرەلەشتۈرۈپ تىزىلغان تېزەكلەردىن باشقا ھەرسە كۆرۈنمىگەن بۇ ئۆيگە قارىدى ـ دە ، داۋۇتقا نېمىدۇر دېمەكچى بولدى . لېكىن ، ئىشىك ئېچىلىپ سەرۋەر چىقىپ كەلدى .

— ۋاي ئانىكام ، داۋۇت بەگ دادامغۇ بۇ ...— سەرۋەر سەلىمگىمۇ كۆز تاشلىۋالدى .

داۋۇت بىلەن سەلىم ئۆيگە كىرىپ مورا يېنىدا تەكىيگە

① كۆكۈم — قۇرۇق تېزەك ئۆڭىنىدىلىرى ، تونۇر قىزىتىشقا ، سۇتنى قايماق تۇتقۇزۇشقا ئىشلىتىلىدۇ .

يۆلىنىپ ئولتۇرغان هازىلخانغا سالام بەردى . هازىلخان ئورنىدىن تۇرماقچى بولۇۋىدى ، داۋۇت ئۇنىمىدى . سەرۋەر يۈگۈرۈپ بېرىپ قۇراق كۆرپىدىن بىرنى سالدى .

— داۋۇت ، بىرنەچچە زامان بولدى ، ئايىغىڭ بۇ تەرەپلەرگە يەتمەيدۇيا ؟ — دېدى هازىلخان ئورنىدا قىمىرلاپ قويۇپ .

— مەكتەپ ئىشى ، يايلاق ئاۋارىچىلىكى بىلەن بولۇپ سىلىنى يوقلىيالمىدىم . قانداق ، ئىدىرىس كەلگەندۇ ؟

— كەلدى ، رەھمەت ساڭا ! ئەۋەتكەن چاي ـ تۇز ، ئۇنلىرىڭنى ئەكېلىپ بەردى . ئۇھ ۋاي ، ۋاي خۇدا ، سانجىق ... سانجىق ...

— كېسەللىرى يەنە قوزغىلىپ قالغانمۇ ، نېمە ؟

— جانغا كەلگەن كېسەل دېگىنە بۇنى ، خۇدايىم ئالىدىغان ئامانىتىنى ئالسىمغۇ مەيلىدى ، هەمدۇل موللام ئايەت سۈيى تەييارلاپ كۆپ ـ سۈپ قىلىپ كېتىۋىدى ، ئۇنىڭمۇ زىيان قىلغان ، پايدا قىلغانلىقىنى بىلەلمىدىم .

ئىسسىق سۇت پۈرىقى كېلىپ تۇرغان بۇ ئۆيگە سەپسالغانسېرى سەلىمنىڭ كۆڭلى كۆتۈرۈلۈپ قالدى . «ئايال كىشىنىڭ گۈزەللىكى ئۆي ئىشىدا بىلىنۈر » دېگەندەك ، ئۆي سەرەمجانلىرى يوق دېگۈدەك بولسىمۇ ، قاچا ـ قۇچا ، ئورۇن ـ كۆرپىلەر ، مورا ئالدىغا سېلىنغان ئۆچكە تېرىسى ، تام ئويۇقلىرىغچە پاكىز ۋە رەتلىك ئىدى ...

— بۇ بالىكىمىز كىم بولىدۇ ؟ — دېدى هازىلخان سەلىمگە قاراپ .

— بىزگە كەلگەن مۇئەللىم ئەمەسمۇ ! هە ، بىز ئۆزلىرىنىڭ سەمىگە سالماقچىدۇق ، — دېدى داۋۇت هازىلخاننىڭ ئىششىپ قالغانىدەك سالپىيىپ تۇرغان يۈزىگە قاراپ ، — سەرۋەرنى ئوقۇغۇچىلىققا قوبۇل قىلدۇق .

— نېمە ؟ — هازىلخان يالتىيىدە قارىدى ، لېكىن داۋۇتقا يۈز كېلەلمىدى بولغاي ، بىر هازا جىمىپ كەتتى ، ئاخىرىدا ئۇن قاتتى ، — قىزىمىزنىڭ بويى سۈزۈلۈپ قالغاندا ...

داستىخان سېلىپ چاي تەييارلاۋاتقان سەرۋەر ھۇپپىدە قىزىرىپ تەتۇر قارىۋالدى . بايا تىن بېرى ئۆزىنى قاتتىق يۇگەنلەپ ئولتۇرغان سەلىمۇ ئىختىيارسىز سەرۋەرگە كۆز تىكتى . سەرۋەرنىڭ زىلۋا قەددى ، كەڭ پېشانىسىدىكى چېكىلىرىگە تارتىلغان قىيغاچ قاشلىرى ، خۇددى سۇرمە تارتقاندەك تال ـ تال قايرىما كىرپىك قاپلىغان چوڭ كۆزلىرى ، پىچاق بىسىدەك قاڭشارلىق بۇرنى ، ھال رەڭ پارقىراپ تۇرغان سۇزۇك ، كىچىك لەۋلىرى ئۇنىڭ ناۋات رەڭ چىرايىغا خوپمۇ ھۆسن قوشقان بولۇپ ، ئەمدىلا كۆتۈرۈلۈۋاتقان نازۇك كۆكسى ئۇنىڭ بويىنىڭ سۇزۇلۇپ كېلىۋاتقانلىقىدىن دېرەك بېرىپ تۇراتتى ...

— ئەسلىدە سەلىم مۇئەللىم قوشۇلمىغانىدى ، — دېدى داۋۇت سەلىمگە قاراپ ، — لېكىن مېنىڭ تەكلىككە سېلىشىم بىلەن ئۇمۇ ماقۇل بولدى .

داۋۇت سەرۋەرنىڭ ئەقلىنىڭ ئۆتكۈرلۈكى ، ئۇ ياخشى ئادەم بولۇپ نام ـ شۆھرىتى كۆتۈرۈلسە ، ھازىلخان ئۇچۇنمۇ يۈز ـ ئابرۇي ئىكەنلىكى ھەققىدە ئۇستىلىق بىلەن ئەگىتىپ سۆزلەپ ، ھازىلخاننى ئېرىتىپ قويدى .

— بوپتۇ ، — دېدى ھازىلخان ئېغىر تىنىپ ، — ئەسلىدە مەن ئۇنى قۇرئان ساۋاتلىق قىلماقچىدىم . لېكىن ، مېنىڭ كېسىلىم مۇنداق تۇرسا ، مەندىن كېيىن قالسىمۇ سەن ئۇنىڭغا ئاتا يوللۇق ئاتا ...

سەرۋەر چاي قۇيۇپ ، داستىخانغا ئۇنى ـ بۇنى قويغۇچە تەمتىرەپلا كەتتى . خۇشاللىقىدىنمۇ ياكى خان ئانىسىنىڭ بىرنەچچە ئېغىز تاتلىق گېپىدىنمۇ ، ئەيتاۋۇر ئۇنىڭ پۇت ـ قولى يەرگە تەگمەيلا قالدى ، ھەتتا داۋۇت بىلەن سەلمىنى ئۇزىتىپ چىققاندىمۇ ئۇنىڭ پۇتۇن بەدىنى بىلىنەر ـ بىلىنمەس تىترەپ ، يەردىن ئۈستۈن قارىمايتتى ۋە سەلىمگە رەھمەت ئېيتاتتى ...

ئالتىنچى باب

ھەمدۇلىلىك «دەردى»

جۇدۇنلۇق كۈنلەر باشلاندى. ئېگىز تاغلار ئارقىسىدىن كۆتۈرۈلگەن ئېغىر قارا بۇلۇتلار گويا كىچىككىنە قاراڭغۇتاغ كەنتىنى يالمۇپتىدىغاندەك پەسكە قاراپ ئاقاتتى. مەھەللە، ھويلىلاردىن چوقچايغان قورام تاشلار كۈموش رەڭ نەم تۇمانغا پۈركىنىپ، يامغۇر سىمىلدايتتى. يامغۇر كېيىن قار ئۇچقۇنلىرىغا ئايلاندى.

كىتابخانىغا مەلۇم بولسا كېرەك، تىكىلەك — قاراڭغۇ تاغ مەھەللىسىنىڭ ئوتتۇرىسىدا قارا تۆگىدەك چوقچىيىپ تۇرىدۇ. تىكىلەكنى يانداپ ئوڭغا بۇرۇلساق، پەس سايغا — زەڭگەر بۇلاققا بارىمىز. ئەگەر تىكىلەكتىن بۇرۇلماي ئۈدۈل ماڭساق، ئاپتاپتا قاقشىغان ئايلانغان غاراللىق ھويلىلار، چىلە پۈراپ تۇرىدىغان ئېغىللار، تاشتىن قوپۇرۇلغان قوپال تاملار، ئاددىي ۋاداكلىك ئۆيلەر دۇچ كېلىدۇ. بۇ ئۆيلەر دۆڭگە كۆتۈرۈلگەنسېرى شالاڭشىپ، دۆڭنىڭ ئەڭ ئېگىز يېرىدە پەقەت «ھەممىدىن مەن ئېگىز» دېگەندەك، تۆت ئەتراپى رېشاتكا ئىچىگە ئېلىنغان مەسچىتلا قالمىدۇ. قاراڭغۇ تاغلىقلار بۇ يەردە ئاللاغا سېغىنىدۇ. بۇ مەسچىتكە يانداپلا سېلىنغان پاكار ئۆگزىسىدە ئاپئاق سۆڭەكلەر دۆۋىلىشىپ كەتكەن قازناقلىق ئۆي مەسچىتنىڭ ئىمامى — ھەمدۇل موللىنىڭ ئۆيى. بۇ يەردىن پەس جىلغىغا قارىغىنىمىزدا، قوتانلىق مەھەللىسىنىڭ ئۆي ئۆگزىلىرىدە نېمە بولۇۋاتقانلىقى كۆرۈنۈپ تۇرىدۇ. سەرۋەرنىڭ ئۆيى قوتانلىق مەھەللىسىگە تەۋە بولسىمۇ، لېكىن زەڭگەر بۇلاققا يېقىن جىلغا قاپتىلىدا يېگانە مۇڭلىنىپ

تۇراتتى .

— بىز كەينىمىزگە قايتايلى ـ دە ، ھەمدۇل موللىنىڭ ئۆيىنى بىر پەتلەپ ئۆتەيلى .

كەڭ ، ئازادە سېلىنغان ئۆينىڭ تۆرىدە قوپال ياسالغان بىر كارىۋات ، بىر بۇلۇڭدا بىرنەچچە تاغار يۈك ، ئاشلانغان ۋە ئاشلانمىغان تېرىلەر دۆۋىلەنگەن بولۇپ ، ئۆينىڭ تېمىغا بولسا زەدىۋال ئورنىدا قارا يوللۇق يۈك پالاس تارتىلغانىدى . ھەمدۇل موللا مەللە رەڭ تونىنى كىيىپ ، قاما تۆپىسىنى قۇلاقلىرىغىچە چۆكۈرۈپ مورا ئالدىدا قۇم چۆگۈنىڭ شىكىلدىغىنىنى تىكشاۋاتقانىدەك جىمجىت ئولتۇراتتى . ئۇ گەرچە ساقلىنى چىمدىپ ئولتۇرسىمۇ ، ئىچىدە يەنە بىر قارا چۆگۈن قاياۋاتقانىدەك بولۇپ ، لاۋۇلداپ كۆيۈۋاتقان ئوتنىڭ قىپقىزىل تىللىرى يۈرەك ـ باغرىنى ئۆرتەپ كۆيدۈرۈۋاتقانىدەك تۇيۇلۇپ تىنچسىزلىنىاتتى . ئۇ ئىچىدە : «لەنەتى ياۋايلار ، تۆگە مايا قلىرى ، قوتاز پىتلىرى ... » دەپ كىملەرنىدۇر تىللايتتى .

شۇنداق ، ھەمدۇل بۇگۈنكىدەك ئۇمىدسىزلەنگەن ئەمەس ئىدى . ئۇنىڭ كۆڭلىنى خۇددى قاتمۇقات چوققىلاردىن ھالقىپ كېلىپ ، تاغ كەنتىنى مانان ئىچىدە قويغان قارا بۇلۇتلاردەك قاراڭغۇ تۇتەك قاپلىغانىدى .

ھەمدۇل : «ھەرىكەتتە بەرىكەت» دەپ بىكارغىلا تەكرارلىمايدۇ . بۇ — ئۇنىڭ ئەقىدىسى . ھەمدۇل قاچان قاراڭغۇ تاغقا ئۇندى ، ئۇ شۇنىڭدىن تارتىپ ھەرىكەت قىلدى . يىقىلسا قوپتى ، قوپالمىسا ئۆمىلىدى ، بىرىگە ھىجايدى ، بىرىگە ھومايدى . لېكىن ، ئۇن ـ تىنسىز يېتىپ قالمىدى . شۇڭا ، ئۇ داۋۇتتەك تاغ بۇركۇتى ئالدىدىمۇ تۇلكىدەك جېنىنى ئامان ـ ئېسەن ساقلىيالمىدى . لېكىن ، ھازىر بۇ تاغ بۇركۇتىگە يەنە بىر بالا بۇركۇتمۇ قوشۇلدى . ھەمدۇل ئۇ بالا بۇركۇتتىن ھەزەر ئەيلىدى . ئۇ قاراڭغۇ تاغقا كېلىپ ئۇزۇن ئۆتمەيلا ، ھەمدۇلنىڭ شىبرىن چۈشلىرىنى بۇزۇپ ، بىر چىرايلىق تاغ قۇشىنى بىرلا چاڭگاللاپ ئەكەتتى . ھەمدۇلنىڭ

پىگانە ھاياتدا يەنە نېمە قالدى؟ ئۇ بۇگۈن ھازىلخانىنىڭ ئۆيىگە ئۇچىنچى قېتىم بېرىشى ، ھازىلخان موللامدىن قولىنى يۇيۇپ قولتۇقىغا ئېرىتۈەتمىگەن بولسىمۇ ، لېكىن گەپلىرى تاغ پىيىزىدەك گىچ ـ گاچ ، يامغۇردا قالغان تېزەكتەك شىرشىم بولۇپ قالغانىدى .

دۇنيادا تۇرمۇش بىلەن مەنپەئەت ئادەمنى ھەر كويغا سالىدىغان رەھىمسىز كۈچ . ئۇ ئىككى گۆھەردىن كېچەلىگەنلەر تولىمۇ ئاز . مانا ھازىر ھەمدۇل ئۇچۇن تاغ باغرىدىكى ئاشۇ بىرنەچچە ئېغىزلىق ئاق ئۆيلەر ، ۋاقتى ـ قەرەلدە جىرىڭلاپ تۇرغان قوڭغۇراق ، مەكتەپ مەيدانىنى بېشىغا كىيىپ ۋاك ـ چۇك كۆتۈرىدىغان بالىلار ، پات ـ پات قوتازلارغا نەرسە ـ كېرەك ئارتىپ مەكتەپ تەرەپكە خۇشال ئۆتۈپ كېتىدىغان ئىدرىس كاتىپمۇ بالايئاپەتتەك كۆرۈنەتتى . تېخى سەرۋەرنىڭ خۇشاللىقىنى دېمەمدىغان ! ھەپتە ئالدىدا ئىدرىس بىلەن قادىر بىرنەچچە قوتازدا ئەكەلگەن يەشىك ــ يەشىك تەجرىبە سايمانلىرىنى مەكتەپ ئالدىغا چۇشۇرگەندە ، بالىلارنىڭ چاۋاك چېلىشىپ سەكرىشىپ كەتكەنلىكىنى كۆرگەن ھەمدۇل ئۆزىنى قويىدىغان يەر تاپالماي دوڭغاسلىغىنىچە كەنت دۇكىنى ئالدىغا يېتىپ كەلگەنىدى . شۇ چاغدا بىركىم : «قارا ! » دېدىمۇ ياكى شۇنداق تۇيۇلدىمۇ ، موللام سەرۋەرنى كۆرۈپ قالدى . ئۇ دۇكانچى ئابدۇللادىن بىر ئامبۇر سورىدى . سەرۋەرنىڭ «سەلىم مۇئەللىم بېرىپ تۇرسۇن دېگەنىدى » دېگەن مەكتەپ قوڭغۇرىقىدەك جىرىڭلاپ تۇرىدىغان ئاۋازىنى ئاڭلاپ ، ھەمدۇلنىڭ پۇت ـ قوللىرى بوشىشىپ تاماقلىرى قۇرۇدى . ئەگىزگە قانمىغان كالىدەك كالپۇكلىرىنى يالاپ ، چېكىتتەك كۆزلىرىنى مىتىلداتتى .

ھەمدۇل شۇ كۈنى قايتىپ كېلىپ ئۆيگە كىردى ، تالاغا چىقتى ، دۇكان ئالدىغا يەنە كەلدى . تىكىلەك قورام تۇۋىدە بىردەم تىڭىرقاپ تۇرغاندىن كېيىن ، مەكتەپ تەرەپكە قاراپ دىمىغىنى قاقتى . قىسقىسى ، ساغرىسىغا چىقان چىققان ئادەمدەك

ئولتۇرالماسلا بولۇپ قالدى . ئۇنىڭ ئىچىنى نېمىدۇر مۇشۇكتەك تاتلايتتى . ئۇ ئاخىر چۇجىنىڭ ھىدىنى ئالغان مۇشۇكتەك مەكتەپ تەرەپكە ماڭدى . ھەمدۇل بىر چاغدا سەرۋەر سەلىمنىڭ ئىسكىرىپكىسىنى يوشۇرۇن ئاڭلىغان قارا تاشنىڭ ئارقىسىغا يوشۇرۇندى ـ دە ، تەجرىبە سايمانلىرىنى ئۆيگە توشۇۋاتقان بالىلارغا سەپسالدى . سەلىم بىلەن سەرۋەر يەشكىلەرنىڭ ئاغزىنى ئېچىۋاتاتتى . قادىر ، سېيىت ئۇستاملار ئوقۇغۇچىلارغا نېمىلەرنىدۇر دەيتتى . سەلىم بىلەن سەرۋەر يەشىك ئىچىگە تەڭ قول سېلىپ ، بىرنەرسىنى ئاۋايلاپ ئالدى . بەلكىم ، ئۇلارنىڭ قوللىرى تېگىشكەندۇ ، ھازىرچە مۇنۇ سەلىم دېگىنى قىزغا قارىسىغاندەك ، چاتىقى بولمىغاندەك قىلغىنى بىلەن ، بەلكىم ئۇنىڭمۇ شەيئىنى ۋەسۋەسىگە سېلىۋاتقاندۇ . ۋۇي ، نامەھرەملەر !... ۋۇي دوزاخ بەندىلىرى !...

ئاچچىق ئەسلىمىلەردىن كۆزلىرى يۇمۇلۇپ ، جاۋغايلىرى ساڭگىلاپ ، ئىككى قاتلىشىپ قالغان ھەمدۇل قۇم چۆگۈننىڭ ۋاراقلاپ قاينىغان ئاۋازى بىلەن كۆزلىرىنى ئاچتى . ئۇ چۆگۈننى بېغىشىدىن تۆتۈشىغا قولى كۆيدى بولغاي ، ئىتتىك قويۇۋەتتى ، چۆگۈن ئۆرۈلۈپ كۈلۈڭدىن ۋاژىلداپ كۆتۈرۈلگەن بۇس ۋە كۈل ئۆينى بىر ئالدى .

«ئىلاھىم ، قۇرۇپ كېتەرسەن ... »

ھەمدۇل چۆگۈننى بىرنى تەپتى ـ دە ، قولىنى پۇڭلىگەچ سىرتقا چىقتى . تاغ چوققىلىرىدىن كېلىۋاتقان سوغۇق شامال ئۇششاق قار ئۇچقۇنلىرىنى يۈزلەرگە ئۇرۇپ چىمىلدىتاتتى . قەيەردىندۇر ئاڭلىنىۋاتقان موزاينىڭ سوزۇپ مۆرىشى ، كۈچۈكنىڭ زىل ئاۋازدا قاۋشى كۆڭۈلنى خىرە قىلاتتى . كەنتنىڭ ئۇزۇن ، ئەگرى ـ بۈگرى تار كوچىلىرىدا ئادەملەر كۆرۈنمەيتتى . پەقەت يۇڭ ۋە تېرىلىرىنى دۇكانچى ئابدۇللاغا چاي ، تۇز ، سوپۇنغا تېگىشىش ئۈچۈن ماڭغانلارلا غىل ـ پال ئۆتۈپ كېتەتتى . ھازىر ھەممىلا كىشى مال غېمىدە ، ئۇلار قىشلاقلارنىڭ كەم ـ كۈسىنى

يىغىش ، مال يۆتكەش ، چۆپ توپلاشقا ئوخشاش ھەر يىلى تەكرارلىنىدىغان ئىشلار بىلەن بەند بولغاچقا ، مەسچىتكە كېلىدىغان جاماەتمۇ شالاڭلاپ قالغانىدى . داۋۇتنىڭمۇ قارىسى كۆرۈنمەس بولۇپ كەتتى . ئۇ ھازىر بەلكىم بىر يەردە تۇرالماي ، ئېتىنىڭ تىزىكى قۇرار ـ قۇرۇمايلا ، تاغ ئارىلاپ يۆتكىلىپ يۈرىدىغاندۇ ...

«داۋۇتنىڭ قايتىپ كېلىشى بىلەنلا سەپەر قىلىشىم كېرەك» دەپ پىچىرلىدى ھەمدۇل يەڭلىرىگە قوللىرىنى تىقىپ .

ھەمدۇل قىسىل ، چاقار ، ئومشا ، تاسايلاردا كۆرگەن ھالاۋىتىنى ئويلاپ ، يېنىككىنە تىن ئالدى . ئەمما ، بۇغاقاچتىغا ئەمدى ئاياغ باسالمايدىغانلىقىغا كۆزى يەتتى . چۈنكى ، سادىن شەھەردىن كېلىپلا يايلاققا قايتىدىغان كۈنى ئۇدۇل ھەمدۇلنىڭ ئۆيى ئالدىغا كېلىپ ، قامچا دەستىسى بىلەن ئۇنىڭ ئىشىكىنى قاقتى . سادىننىڭ نەشتەردەك تىكىلىپ تۇرغان كۆزلىرىنى ، غەزەپتىن لىكىلداۋاتقان قوشقار مۇڭگۈزدەك بۇرۇتلىرىنى كۆرۈپ ، قورقىنىدىن ھەمدۇلنى ھېچنۇق تۇتۇپ كەتكەنىدى .

— مولام ، — دېدى سادىن ئات ئۈستىدە قامچىسىنى ئوينىتىپ ، — بۇنىڭدىن كېيىن بۇغاقاچتىنى قوچىماچاڭ قىلمەن دەپ ئويلىمىسىلا ، مەن سادىننىڭ قامچىسى ئادەم تونۇمايدۇ ...

ھەمدۇل ئۇچۇن سادىننىڭ كۆز ئالايتىشى ، قامچىسىنى شىلتىپ ۋارقىرىشى يېتەرلىك ئىدى . ئۇ ئىچىدە : «جاھىللىقى قېنىغا سىڭىپ كەتكەن بۇ غورا قاپاق قارام تاغلىقنىڭ قولىدىن ھەر بالا كېلىدۇ ، تەپ تارتمايدۇ» دەپ شۇرلىدى .

... ھەمدۇل چىگىش خىيالىلاردىن بىردەم خالىي بولۇش ئۇچۇن ، قاما تۇمىقىنى بېشىغا چۆكۈرۈپ كىيىپ ، قار ئۇچقۇنلىرىدىن شۇمشەيگىنىچە دۇكان ئالدىغا كەلدى . ئۇ پوكەيدىن بويۇنداپ قاراپ ، تېرە ، يۇڭ ، ئارغامچا ، يەرلىك قىزىل ئۆتۈك ، تەلپەك ، چاي ـ تۇزلار بىلەن تولغان دۇكان ئىچىگە قارىدى ۋە پوكەينى تاراقلىتىپ ئۈردى . كىگىز تارتىلغان ئىچكەركى قازناقتىن ئابدۇللا چىقىپ كەلدى .

— ئابدۇللا ئاخۇن ، ئاڭلىشىمچە ناۋات كەپتۇمىشقۇ ؟ — دېدى ھەمدۇل كۆزلىرىدە نېمىدۇر ئىزدىگەندەك ئالاق ـ جالاق قىلىپ .

— تۇگىدى ، موللام ...

— تۇگىدى ؟ ! قاراپ باققىن ، ئېلىپ قويغانلىرىڭ باردۇ ؟

— ئازراق بار ، لېكىن ئۇنى سەلىم مۇئەللىمگە ئېلىپ قويغان .

— مۇئەللىمگە ؟ — ھەمدۇلنىڭ چىرايى كەكرى يۇتۇۋالغاندەك پۇرلىشىپ كەتتى .

— شۇنداق ، داۋۇت ئاكام ماڭا تاپىلاپ قويغان ، — دېدى ئابدۇللا يىراقتىن مەھەللىگە قوتاز ھەيدەپ كېلىۋاتقان ئىدرىسقا قاراپ .

— ئەسسالامۇ ئەلەيكۇم ئابدۇللاخۇن ...

— ھە ، ئىدرىس ، گۇڭشىدىن كېلىشىمىزمۇ ؟ ئۇچ كۈننىڭياقى كۆرۈنمىگىنىمىز شۇ ۋەجىدىنكەن ـ دە !

ئىككى قوتازغا تاغارلارنى ئارتقان ئىدرىس كاتىپ دۇكان ئالدىدا توختىدى . سەلىمنىڭ ئېتىنى ئاڭلاش بىلەن ئەمەن يەۋالغاندەك بولۇپ قالغان ھەمدۇل ئىدرىسنىڭ يوغان سالۋا تەلپىكىگە ، تۇكلۇك مەيدىسىگە ، ئالدى ئوچۇق كالتە جۇۋىسىغا ، بويى قوتاز بىلەن تەڭلا تۇرغان دېقاق گەۋدىسىگە قارىغاندىن كېيىن ، تاغارلارنى تۇتۇپ كۆردى .

— بۇلار نېمىكىنا ، ئىدرىسئاخۇن ؟

— ئوقۇغۇچىلارنىڭ شەھەردىن ئەۋەتىلگەن قىشلىق كىيىم ـ كېچىكى ، ئاخۇنۇم .

— ھۆم ، مۇنداق دېگىن ، ئوقۇغۇچىلارغا كىيىممۇ بېرىدۇ دېگىنە ؟

— شۇنداق بولمايچۇ ، ۋال ـ ۋۇل پارقىرايدىغان كېپىشلەر ، قايرىما ياقىسى بار چاپان ، ئالدىدا توپچىسى بار ئىشتانلار ، نوچا ... نوچا ...

ھەمدۇل غوتۇلدىغىنىچە چۈشىنىكسىز بىرنېمىلەرنى دەپ

كېتىپ قالدى . ئۇنىڭ مۇنۇ ئاپئاق نەم چىشلىرىنى پارقىرىتىپ كۈلۈۋاتقان ، چىرايى تاغ كۆمىچىدەك قاپقارا ئىدىرىسقا ئاچچىقى كېلىۋاتقانلىقى ياكى موللام تۇرغان يەردە نەدىكى بىر دىنسىزغا ناۋات ئېلىپ قويۇپ خىرامان چىشىنى كولاپ ئولتۇرغان مۇنۇ دىيانەتسىز دۇكانچىغا ئوغىسى قاياۋاتقانلىقى مەلۇم ئەمەس ئىدى .

ئىدىرىس ئابدۇللادىن بىر چېكىم تاماكا ئېلىپ ، ئوراپ بولىغۇچە موللامنىڭ ئارقىسىدىن قاراپ تۇردى ۋە غەرەزسىزلا كۈلۈۋەتتى ...

جەپەر بوۋا

سەلىم ئۆزىنىڭ ھەم ئىشخانا ، ھەم تەجرىبىخانا ، ھەم ئامبار بولىغان بۇ ياتقىدا ئوقۇغۇچىلارنىڭ ماتېماتىكا تاپشۇرۇقلىرىنى تەكشۈرۈپ نومۇر قويۇۋاتاتتى . مەشتە تاراسلاپ كۆيۈۋاتقان قۇرۇق قارىغاي ئوتۇنىدىن ئېرىگەن دېڭىرقاي ھىدى كېلەتتى . يال - يۇل قىلغان ئوت يورۇقىدا جوزا ئۇستىگە تىزىلغان تەجرىبە سايمانلىرى پارقىراپ كۆرۈنەتتى . ئېرىگەن دېرىزە كۆزنەكلىرىدىن قار باسقان قىرلار غۇۋا كۆرۈنەتتى . يىراق تاغ قاپتاللىرىدىكى قارىغاي ۋە قېيىن دەرەخلىرى خۇددى سەللە ئورىغان مويسىپىتلارغا ئوخشايتتى .

سەلىم تاپشۇرۇقلارنى تەكشۈرۈپ ، بەزىلىرىنى تۈزىتىپ قىزىل قەلەم بىلەن بەلگە ئۇرۇپ ماڭدى ، ئوقۇغۇچىلارنىڭ يېزىقلىرىدىكى ئىملا خاتالىرىنىمۇ ئوڭشاپ قويدى ... ئۇنىڭ قولىغا «سەرۋەر ھاپىز» دېگەن ئىسىم يېزىلغان دەپتەر چىقتى . ئۇ ئىسمىغا ئىختىيارسىز تىكىلىپ قاراپ قالدى .

سەلىم سەرۋەرنى مەكتەپكە قوبۇل قىلىپ قويۇپ ، كېيىن بىرئاز ئەنسىرىگەنىدى . چۈنكى ، سەرۋەر قوبۇل قىلىنغۇچە بىر ئايدەك دەرس ۋاقتى ئۆتۈپ كەتتى . ئۇنىڭ ئۇستىگە ئۇنىڭ باشلانغۇچ مەكتەپنى پۈتتۈرگىنىگىمۇ بىرنەچچە يىل بولۇپ

قالغاندى . سەرۋەر دەرسكە قاتناشقان تۇنجى كۇنى سەلىم يېڭى دەرس ئۆتتى . ئارقىدىن مەشق ئىشلەتكۈزدى . بىرنەچچى بولۇشنى كۆزلىگەن بالىلار جىمجىت ، باش كۆتۈرمەي قەلەملىرىنى شىرتىلدىتىشقا باشلىدى . ھەممىنىڭ ئارقىدا ئولتۇرغان سەرۋەر بېشىنى كۆتۈرۈپ ، قەلىمىنى قويۇپ ئارقىغا يۆلىنىپ ئولتۇردى . سەلىم ئىچىدە : «ھىم ، دېمىدىمۇ !» دەپ ئويلىدى . شۇ ئەسنادا بالىلار ئىلگىرى - ئاخىر بولۇپ چۈرقىراشقىلى تۇردى :

— مۇئەللىم ، مەن ئىشلەپ بولدۇم ...

— مۇئەللىم ، مېنىڭكىنى كۆرۈپ بېقىڭ !...

سەلىم بەزىلىرىگە كۆلۈمسىرەپ باش لىڭشىتىپ قويۇپ ، بەزىلىرىنىڭ مەشقىلىرىگە تۈزىتىش بېرىپ ، ئاخىردا سەرۋەرنىڭ پارتىسىغا كەلدى ۋە ئۇنىڭ دەپتىرىگە ئېڭىشىپ قاردى . سان - سېپىرلار ئۇنچىدەك تىزىلىپ يېزىلغان ۋە توغرا ئىدى . ئۇ دەپتەرنىڭ ئالدىنقى بەتلىرىنى ۋاراقلاپ كۆردى ، بۇرۇن ئۆتكەن دەرسلەرمۇ رەتلىك ئىشلەنگەنىدى .

— بۇلارنى بالىلاردىن كۆچۈرۈۋالدىڭىزمۇ ؟ — دېدى سەلىم كۆلۈمسىرەپ .

— ياق ...

— مۇئەللىم ، — دېدى تۇمەن ئورنىدىن تۇرۇپ ، — سەرۋەر ئاچام بىر ئايدىن بېرى دېرىزە تۈۋىدە دەرس ئاڭلاپتۇ .

سەلىم شۇنىڭدىن تارتىپ بۇ تارتىنچاق قىزغا ئەستايىدىل مۇئامىلە قىلىدىغان بولدى . مەكتەپكە تېلېفون بېرىپ بىر يۈرۈش دەرسلىك كىتابلارنى ئەكەلدۈرۈپ بەردى . قادىرمۇ سەرۋەرنىڭ تاپشۇرۇق دەپتەرلىرىنى كۆرىستىپ ، ئۇنى ماختايتتى .

سەلىم تۇمەن ، سەمەن ، قىسلىدىن كېلىدىغان نوۋەر ، ھۆرلىقا ، بۇغاقاچتىدىن كېلىدىغان سادىننىڭ قىزى گۈلسۈمە قاتارلىق بالىلارنىڭ دەرس ۋە باشقا پائالىيەتلەردە ئالدىنقى قاتاردا ئۇزۇپ كېتىۋاتقانلىقىدىن خۇشال ئىدى . لېكىن ، بۇ بالىلار ئۆزلىرىنىڭ ئادەتلەنگەن ھەۋەسلىرىنى تاشلىمىغانىدى ، جەپەر

بـوۋاينىڭ يالغۇز نەۋرىسى — سىنىپ باشلىقى سەمەن پوتىسىغا نېيىنى قىستۇرۇشنى ئۇنتۇپ قالمايدۇ . ئۆگىنىش باشلىقى ھۆرلىقا نوەر راۋابنى چالمىسىمۇ شامالغا ئوسسۇل ئويناۋېرىدۇ ، ئەركە قىز گۈلسۇمە چۈشىدىمۇ ناخشا ئېيتىدۇ . داۋۇتنىڭ ئوغلى تۇمەنچۇ ؟ ئاپىسى ئۇنىڭ يانچۇقلىرىنى تىكىپ ھارمايدۇ . ئۇ بولسا ھەرخىل تاشلارنى يېنىدىن ئايرىماي ، بىرىنى ئوت چىقىرالايدۇ دېسە ، يەنە بىرىنى ئۇششاق مىخلارنى ئۆزىگە تارتالايدۇ ، دەپ ماختىنىدۇ .

شەھەر مەكتەپلىرىدىكى ئوقۇغۇچىلارنىڭ ئوقۇش شارائىتىنى كۆز ئالدىغا كەلتۈرۈپ ، بۇ يەردىكى تاغ بالىلىرىنىڭ نەقەدەر ناچار شارائىتتا ئوقۇۋاتقانلىقىنى ئويلاپ ، سەلىمنىڭ كۆڭلى يېرىم بولاتتى . ئۇلار كەچتە شامنىڭ گۇڭگا يورۇقىدا مۇزاكىرە قىلىشىدۇ ، ياتار ۋاقتىدا ياتاق باشلىقلىرى بولغان نوەر ۋە ھۆرلىقالار شامنىڭ ئىككىلىكىمۇ كەلمەيدىغان يېرىگە قەغەز چاپلاپ ياكى تەمەچ سانجىپ قويۇپ ، بالىلاردىن شام كۆيۈپ شۇ بەلگىگە كېلىپ بولغۇچە يېتىۋېلىشنى تەلەپ قىلىپ ، شامنى ئىسراپ قىلمايدۇ . بۇ يەردە نە ئېلېكتر بار ، نە قىرائەتخانا ، كىنو ۋە پرويېكتور ئارقىلىق ئوقۇتۇشتىن سۆزمۇ ئاچقىلى بولمايدۇ ، لېكىن ئۇلار يەنىلا جۇشقۇن . ئىختىيارىي پائالىيەت ۋاقتىدا ئۇلارنىڭ ناخشا — ئۇسسۇللىرى تاغ قاپتاللىرىنى ياڭرىتىپ ، كەنت ئاھالىسىنى ئۆزلىرىگە مەپتۇن قىلىدۇ .

سەلىم سەرۋەرنىڭ تاپشۇرۇق دەپتىرىگە نومۇر قويۇپ بولۇپ ، سائەتكە قارىدى ـ دە ، ئالدىراپ قوڭغۇراقنى ئېلىپ سىرتقا چىقىپ چىلىۋېتىپ ، ياتاقلا قايتىپ كىردى .

ياتاقلا ژۇرنالىنى قولتۇقلاپ كىرگەن قادىر تاپشۇرۇق تەكشۈرۈۋاتقان سەلىمگە قاراپ كۈلۈۋەتتى .

— نېمە بولدىڭىز قادىر ئاكا ، سىنىپتا بىر قىزىق ئىش بولدىمۇ ؟

— سورىمايلا قويۇڭ ، تېرىمقىشلاقتىن كېلىدىغان سالچۇقنىڭ

تىللىنى قانداق قىلساق بولار؟ داۋاملىق «ر» بىلەن «ي»نى ئالماشتۇرۇپ قويىدۇ. «گويا كۆزۈمگە تۇتىيا» دېگەننى «گورا كۆزۈمگە توتىرا» دېمەسمۇ، باللارنىڭ ھەممىسى كۈلۈشۈپ كەتتى.

سەلىمۇ كۈلۈۋەتتى. ئۇ تاغلىق كەنتكە تۇنجى قەدەم ئالغان كۈنى بىر توپ يېرىم يالىڭاچ ئۇششاق باللارنىڭ ئۇنى كۆرۈش بىلەن «تەلپەك كەلدى، پىنھان پىش»[1] دەپ قاچقانلىقىنى تېخىچە ئۇنتۇيالمىغانىدى. شۇڭا، سەلىم باللارنىڭ تىلىدىكى يەرلىك شۆۋىنى ئورتاق تىلغا بويسۇندۇرۇش لازىملىقىنى ھېس قىلغانىدى.

— قادىر ئاكا، بۇنىڭدىن كېيىن كەچلىك مۇزاكىرە ۋە ئىختىيارىي پائالىيەتلەردە باللارغا كۆپرەك ئارىلىشىپ ئەدەپ-ئەخلاق ۋە ئىستىلىستىكىدىن تەربىيە بېرەيلى. باللار تولىمۇ بېزەپ سۆزلەرنى ئۆگىنىۋاپتۇ.

قادىر ۋىللىدە قىزاردى ... سەلىمنىڭ سۆزى ئۇنىمۇ ئۇچۇغداپ ئۆتۈپ كەتكەنىدى. چۈنكى، ئۇ ئوقۇغۇچىلارنى بەزىدە سەت تىللار بىلەن تىللايتتى ۋە ئۇلارغا لەقەم قويۇاتتى. شۇڭا، ئۇ خۇدۇكسىنىپ قالدى.

— سەلىم، — دېدى قادىر قىزىرىپ، — مەن بۇگۈن چۈشكىچە دەرس ئۆتۈۋالسام دەيمەن. ئەتە جاڭگالغا ئوتۇنغا بارمىسام، تېزەككە تۇتۇرۇق قالمىدى.

— بولىدۇ، ئەتە شەنبە بولغاندىكىن، ئىككى سائەت دەرسنى مەن ئۆتەي.

قادىر دەرسكە چىقىپ كېتىپ ئاز ئۆتمەيلا، سىيىت ئۇستام بوسۇغىدا پەيدا بولدى. ئۇ يېقىندىن بېرى كەم سۆز، قاپىقى ئېچىلمايدىغان بولۇپ قالغان، بۇرۇنقىدەك چاقچاقلىرىنى ئۇنتۇغانىدى. بەزىدە كىچىككىنە ئىشلارغىمۇ تاراڭ-تۇرۇڭ تېگىپ، قوپال ئورىغان تاماكىسىنى چېكىپ بۇتناپ ئولتۇرۇۋالاتتى.

---

① «كادىر كەلدى، قېچىڭلار ياكى ئۆزۈڭلارنى پىنھانغا ئېلىڭلار» دېگەن مەنىدە.

— سەلىمجان ، — دېدى سېيىت بوسۇغىدىلا ، — چوڭراق ئوقۇغۇچىدىن بىرەرنى بېرەمسىز؟ مەن تونۇر بېشىدىن نېرى بولالمىدىم ، ئوتۇن يېرىپ قازانغا ئوت يېقىۋەتمىسە ، ئاش چۈشكە ئۈلگۈرمەيدۇ .

— ئوقۇغۇچى ، — دېدى سەلىم بىرئاز تېكىرقاپ تۇرۇپ ، — بولىدۇ ، ھازىر ...

سېيىت چىقىپ كەتكەندىن كېيىن ، سەلىم تاپشۇرۇق دەپتەرلىرىنى يىغىشتۇرۇۋېتىپ چىقىپ ، ئاشخانا ئالدىدا ئوتۇن يارىدى . تۇتۇرۇق ئۇچۇن بىر تۇتام قۇرۇق تەمەچنى يىغىپ ئوچاققا سالدى ، تۇتاشتۇرۇپ بولغاندىن كېيىن ، چامغۇر ، ياڭيۇ ، بەسەيلەرنى يۇيۇپ توغرىدى .

قازاننىڭ شىكىلداپ تۇرغانلىقىنى كۆرگەن سەلىم ئوچاققا ئوتۇن سېلىش ئۇچۇن سىرتقا چىققاندىلا دەرس ئېسىگە كەلدى - دە ، سائىتىگە قاراپ چۆچۈپ كەتتى . قادىرنىڭ دەرس ئۆتۈۋاتقانلىقىغا بىر يېرىم سائەت بولۇپ قالغانىدى . ئۇ ئۇچقاندەك ياتقىغا كىرىپ قوڭغۇراقنى ئېلىپ چىقىپ چېلىۋېتىپ ، ئاشخانىغا قايتىپ كىردى ۋە يۇغۇرۇلغان خېمىرنى ئىككى يۇمىلاق قىلىپ نوغۇچ بىلەن يېيىشقا باشلىدى .

— بەللى ، سەلىمجان ، — دېدى ژۇرنال قولتۇقلىۋالغان قادىر ئاشخانىغا كىرىپ ، — سائەتلىرىمىز بەكمۇ ئۇزۇنغۇ؟

— شۇنداق بولۇپ قالدى ، ئەمدى ئاخىرقى دەرسكىزمۇ بىر يېرىم سائەت بولسۇن !

سەلىمنىڭ ئالدىراشلىقىنى بىلگەن قادىر سىنىپقا كىرىش قوڭغۇرىقىنى ئۇزى چالدى ۋە كۆزىنى قىسىپ قويۇپ سىنىپقا كىرىپ كەتتى .

سەلىم ناۋايخانىغا كىرىپ ، سېيىت ئوستامنىڭ باش كۆتۈرمەي تونۇرغا نان چاپلاۋاتقانلىقىنى ، نۆۋەت بويىچە يارىدەمگە چىقىدىغان قىزىنىڭمۇ ئالدىراش زۇۋۇلا ئېچىۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ يېنىپ چىقتى . ئۇ يېيىلغان خېمىرنى قۇرغۇن سېپىپ نوغۇچقا يۆگىدى

ۋە نوغۇچنى سۇغۇرۇۋېلىپ يېيىلغان خېمىرنى كېسىشكە باشلىدى . ئاندىن قاينىۋاتقان قازانغا چۆپنى تاشلاپ ، قورۇپ ئېلىپ قويغان قېيمىدىن ئىككى چۆمۈچ قۇيۇپ ئاشنى قىزارتتى .

— ئۇستام ، تۇزنى تەڭشەپ بەرگەن بولسىلا !

سېيىت ئۇستام چىقىپ قازانغا قاراپ ، چىرايى تۇرۇلۇپ كەتتى .

— بۇنقا بوپتۇ مۇئەللىم ، بۇنقا ! خېمىرنى كېسىپ بولغاندىن كېيىن ، غەلۋىرده تاسقىمىغانمۇ ؟

— ئاپلا ...

تولۇق ئۆگىنىپ بولدۇم دېگەن ھۇنىرىگە چېچەك چىققانلىقىغا سەلىم قاتتىق خىجىل بولدى . تاماق ئېتىۋاتقاندا ، ئۇ خىيالغا بېرىلىپ كېتىپ ، شۇنداق قىلىشنى ئۇنتۇپ قالغانىدى .

چۈشلۈك تاماق يېيىلىپ بولغاندىن كېيىن ، سەلىم ئوقۇغۇچىلار بىلەن مەيدانغا قار تازىلىدى . ھازىر بالىلار ئاساسىي جەھەتتىن مەكتەپ فورمىسى كىيمىدىغان بولۇپ ، تۇرمۇشى بىرقەدەر ياخشى دەپ قارالغان ئوقۇغۇچىلارغىمۇ بىردىن ئىشتان ياكى ئاياغ بېرىلگەنىدى . ئۇلار چاپانلىرىنى سېلىپ تېرە پىنجەكلىرى بىلەن خامباس قىلىشىپ ، قار دۆۋىلىرىدە چېلىشىپ ـ پومىداقلىشىپ كېتىشتى . بالىلىق ھېسلىرى قوزغالغان سەلىمۇ بالىلار بىلەن قار ئېتىشىپ ئويناشقا باشلىدى . ئوقۇتقۇچىسىنىڭ ئۆزلىرى بىلەن بىللە ئويناۋاتقانلىقىدىن خۇشال بولغان بالىلار ئويۇننى تېخىمۇ قىزىتىۋەتتى . قازان يۇيۇپ ئاشخانىنى رەتلەپ قويۇپ چىققان سەرۋەر سەلىمنىڭ چاچلىرىدا ، يۇزلىرىدە چاپلىشىپ قالغان قارلارنى كۆرۈپ كۈلۈۋەتتى . ئۇ ھازىر مەكتەپ فورمىسى كىيىۋالغان بولۇپ ، سەمرىپ ۋە ئاقىرىپ قالغاندەك كۆرۈنەتتى .

— سەرۋەر كېلىنگ ، ماڭا بولۇشۇپ بېرىڭ ! بۇلار مېنى قارغا كۆمۈۋەتتى ...

— مۇئەللىم ، — دېدى سەرۋەر كەينى تەرەپنى ئىشارە قىلىپ ، — قادىر مۇئەللىم سىزنى ساقلاپ تۇرىدۇ .

سەلىم كىيىملىرىنى قېقىپ ، سەرۇەرگە قوڭغۇراقنى چېلىۋېتىشنى ئېيتىپ ، ئۆزى قوتاز يېتىلەپ كەلگەن قادىرنىڭ يېنىغا كەلدى . قادىر ئۇنىڭ ئۇستۇبشىغا قاراپ ئاستاغىنا :

— ئىناۋەتكە دىققەت قىلىڭ ، ئۇلار ئوقۇغۇچى ، سىز مۇئەللىم تۇرسىڭىز ، — دېدى .

— بۇمۇ بىر تەنتەربىيىغۇ ، — دېدى سەلىم تۇز كۆڭۈللۈك بىلەن ، — بۇنىڭ بولمايدىغان نېمىسى بار ؟

— ھەي ، قاراڭ سىزنى ، — دېدى قادىر سەلىمنى جىملىگەندەك قىلىپ ، — مەن جاڭگالدىن ئەتە كەچ يېنىپ كېلىمەن . كېيىنكى ھەپتىنىڭ دەرس تەييارلىقىنى ئۇستىلىڭىزگە تاشلاپ قويدۇم ، كۆرۈپ قويارسىز .

— ئىدىرىس ئاكام قوتازدىن بىرنىلا بەردىما ؟

— ئۆزۈم بىرنى سورىدىم . ئۆيدىكىسى بىلەن ئىككىنى ئاپىرنىمەن ، باشقۇرماقمۇ تەس دەڭە !

— جەننەت ئاچامنىڭ ئەھۋالى قانداقراق ؟

— بۇگۈنمۇ ـ ئەتىمۇ دېگەندەكلا قالدى . شۇڭا ، ئوتۇنىنىڭ غېمىنى قىلمىسام بولمىغۇدەك .

— يەكشەنبە بارغان بولسىڭىز مەنمۇ بىللە بارىدىكەنمەن .

سەلىم بەشىنچى ـ ئالتىنچى سائەتلىك دەرسنى ئۆتۈپ بولغاندىن كېيىن ، ئوقۇغۇچىلارنى مۇزاكىرىگە ئويۇشتۇرۇپ ، ئۆزى قادىرنىڭ ئۆچ خىل دەرس تەييارلىقىنى قوللانمىغا سېلىشتۇرۇپ كۆرۈپ چىقتى . كەچلىك تاماقتىن كېيىن بالىلارنىڭ كۆڭۈل ئېچىشىغا ئازراق قاتنىشىپ ، ياتقىدا ئالگىبرادىن دەرس تەييارلىقى قىلدى . سەلىم دەرس تەييارلاپ ، ئوقۇغۇچىلارنىڭ تاپشۇرۇق دەپتەرلىرىنى تەكشۈرۈپ نومۇر قويۇپ ، ۋاقتىنىڭ تېز ئۆتۈپ كەتكەنلىكىنى سەزمەي قالدى . ئۇ چاپىنىنى يېپىنچاقلاپ سىرتقا چىققاندا ، ھويلا ئىچى تىمتاسچىلىق بولۇپ ، يىراقلاردىن بۆرىلەرنىڭ سوزۇپ ھۇۋلىشى ئاڭلىناتتى . بۇ تاغقا قارىنىڭ قېلىن چۈشكەنلىكىدىن دېرەك بېرەتتى .

ئەتىسى ئەتىگەندىن باشلاپلا مەكتەپ ئىچىگە ئات ، ئېشەك ، قوتاز ، ئېگەرلەنگەن بۇقىلار كېلىشكە باشلىدى . سەلىم باللىرىنى ئەكېتىش ئۈچۈن كەلگەن ئاتا ـ ئانا ، ئاكا ـ ئۈكىلار بىلەن كۆرۈشۈپ ، ئۇلارنى ياتاق ، ئاشخانا ، ناۋايخانىلارغا باشلاپ ، بەزىللىرىدىن ھال سوراپ ، بەزىلىرىگە باللىرىنىڭ ئەھۋالىنى سۆزلەپ يۈرۈپ ناشتىسىزلا سىنىپقا كىرىپ ، ئىككى سائەت دەرسنى تۈگەتتى . ئۇ ئوقۇغۇچىلارنى ئىلگىرى ـ ئاخىر يولغا سالغاندىن كېيىن ، سېيىت ئۈستامغا مەكتەپتە قالغان باللارغا ۋاقتىدا تاماق ئېتىپ بېرىشنى تاپىلاپ ، سەمەن بىلەن دۇكان ئالدىغا كەلدى .

سەلىم دۇكانچى ئابدۇللادىن چاي ۋە قارا شېكەر ئېلىپ سومكىسىغا سېلىپ تۇرۇشىغا ، قايتىندۇر پەيدا بولغان ھەمدۇل سەلىمگە خۇددى مال كۆرگەندەك باشتىن ـ ئاياغ سەپسېلىشقا باشلىدى . سەلىمنۇ ئۇنىڭغا مىختەك قادالدى . ھېچ ھېيىقماي تىكىلىپ تۇرغان بۇ كۆزلەردىن «سەن قانچىلىك نېمىتىك» دېگەندەك مەننى سەزگەن ھەمدۇلنىڭ تېنى تىكەنلەشكەندەك بولدى ـ دە ، كۆزلىرى تېخىنۇ قىسىلىپ يۇمۇلۇشقا باشلىدى . لېكىن ، قارچىغۇدەك تىكىلىپ تۇرغان سەلىم ھەممىنى ئۇنتۇغاندى . سۆزسىز ۋە ھەرىكەتسىز ئېلىپ بېرىلغان بۇ جەڭدە يېڭىلگەنلىكىنى سەزگەن ھەمدۇل نېمە قىلارىنى بىلمەي تۇرۇشقا ئابدۇللانىڭ سۆزى ئۇنىڭ ئۈچۈن قۇتقۇزغۇچ خۇدا بولدى .

— مۇئەللىم سەپەر قاياقتا ؟ سومكىلار ئېغىرغۇ ؟

— چاقار يايلىقىغا ، جەپەر ئاكامنى يوقلاپ كېلەي دەيمەن .

سەلىم دۇكانچىغا شەھەردىن ئالغاچ كېلىش ئۈچۈن ، «شىنجاڭ ياشلىرى» ژۇرنىلىنىڭ ھازىرغىچە چىققان سانلىرىغا ۋە دەپتەر ـ قەلەمگە پۇل بەرگەندىن كېيىن ، سەمەن بىلەن داۋۇتنىڭ ھويلىسى ئالدىدىن ئۆتۈپ ، شالاڭ ئۆيلەر قاتارىنى بويلاپ يانباغىردىكى چىغىر يولغا چۈشتى . بۇ يول بارغانسېرى پەسلەپ ، ئاجايىپ يوغان تاشلار دۆمچىيىپ تۇرغان تاشلىق ساي ئىچىدىكى

ئۇششاق چىغىر يوللارغا تۇتىشاتتى . ساينىڭ ئۇ تەرىپىدە بولسا تىك چوققىلىرىنى بۇلۇت قاپلىغان «چاقار» تېغى خۇددى زوڭزىيىپ ئولتۇرغان ئاق شىردەك ھەيۋەتلىك كۆرۈنەتتى .

سەلىم تاكى «چاقار» تېغىغا ياماشقۇچە سەمەننىڭ سورىغان سوئاللىرىغا «ھەئە» ، «ياق» دەپ قىسقا جاۋابلارنىلا بېرىپ كەلدى . ئۇنىڭ بارلىق پىكىر ـ خىيالى ھەمدۇلدا ئىدى . ئۇ زادى نېمە ئۈچۈن بىزەڭ كۆزلىرىنى سەلىمگە تىكىدۇ ؟ سەلىم ئۆزىمۇ نېمىشقا تەرسالىق بىلەن ئۇنىڭ تېرىنىڭ يىرتىقىدەك كىچىك كۆزلىرىگە قادىلىپ تۇرۇۋالدۇ ؟ ئۇلار نېمىشقا بىر ـ بىرىنىڭ كۆزىنى چوقۇشقا تەييار تۇرغان كەكلىكتەك ھۇرپىيىشىپ قالدى ؟ شۇنداق ، سەلىم شۇنىڭغا ئىقرارىكى ، ئۇ ھەمدۇلغا داۋۇتنىڭ كۆزلىرى بىلەن ئالايدى ، ئالايغاندىمۇ خۇماردىن چىققۇدەك ئالايدى ...

— مۇئەللىم قاراڭ ، — دېدى سەمەن چاقار تېغىنىڭ چۆرگىلىمەش تار يوللىرىدا يۈگۈرۈپ كېتىۋېتىپ ، — «چاپلاشماق»قا كەلدۇق ، قولىڭىزنى تۇتۇۋالايمۇ ؟

— ياق ، ئۆزۈم ئۆتەلەيمەن .

— ئەمىسە پەسكە قارىماڭ ، بېشىڭىز قايىدۇ ...

«چاپلاشماق» ، «ساڭگىلىماق» تىن ھەم چاپلىشىپ ، ھەم ئېسىلىپ ئۆتۈپ بولغۇچە تەرلەپ ، يۈرىكى سېلىپ كەتكەن سەلىم چوققىغا چىققاندىن كېيىن ، بىر تاشتا ئولتۇرۇپ پېشانىلىرىنى سۈرتتى . جەھەننەمدەك چوڭقۇرلۇقتىن تاكى تاغ چوققىلىرىغىچە پۈتۈن ئەتراپ ئاپئاق بولۇپ ، سان ـ ساناقسىز نۇر زەررىلىرى كۆزلەرنى چاقاتتى .

— سەمەن ، — دېدى سەلىم يىراقتا نەزەر تاشلاپ ، — بۇ ئىككى تاغ ئوتتۇرىسىدا بىر تۈزلەڭلىك بار ئىكەن ـ ھە ؟

— ئۇ تۈزلۇق ساي مۇئەللىم ، پۈتۈن تاغلىقلار ئاشۇ يەردىن تاش تۈز كولاپ ئىچىدۇ .

— بىرەر دادۇيگە قارامدۇ ؟

— ياق ، — دېدى سەمەن كۈلۈپ ، — ئاق دادامنىڭ دېيىشىگە قارىغاندا ، بىر ئەۋلىيانىڭ تۈزلۈق قاپىقى سۈنۈپ تۈزلىرى ئاشۇ يەرگە تۆكۈلۈپ كېتىپتىكەن ... شۇڭا ئۇ ساينىڭ تۈزى تۈگمەيدىكەن ...

سەلىم سەمەننىڭ رىۋايىتىگە كۈلدى . لېكىن ، ئۇنىڭ خىيالىدىن نېمىدۇر كەچتى بولغاي ، ئىچىدە : «توغرا ، ئاشخانا ، ناۋايخانىغا كېتىدىغان تۈز پۈلىغا بالىلارغا ئوقۇش قوراللىرى ئالغىلى بولىدىغۇ» دەپ ئويلىدى . خۇددى سەلىمنىڭ ئىچىدىكىنى بىلگەندەك سەمەنمۇ سەلىمگە قاراپ :

— مۇئەللىم ، مەكتەپكە تۈز ئالمىساق ، تۈز پۈلىغا راۋاب ، داپ ئالغىلى بولىدۇ ـ ھە ، — دېدى .

— ھەئە ، نەيمۇ ئالغىلى بولىدۇ ...

ئۇلار قاقاقلىشىپ كۈلۈشۈپ ، تاغ يولىدىن بارغانسېرى پەسلەپ سەمەننىڭ ئۆيى ئالدىغا كەلدى . قىسماقتەك ئېگىلگەن جەپەر بوۋاي چىغ سۈپۈرگىدە ئۆي ئەتراپىنى سۈپۈرۈۋاتاتتى .

— ئەسسالامۇ ئەلەيكۈم بوۋا !...

— ئاللا ئانىكىسى ، سەن كىمۇي ، — بوۋاي بىر ھازا يۆتىلىپ كەتتى ، — مانىكا ، مۇئەللىم بالىكەنيا بۇ ... تەممەت تونۇمايلا قاپتىمەن . قارىداپسەن ، ياداپ شۇمەكتەك بولۇپ قاپسەن ، يۈزلىرىڭ يېرىلىپتۇ ، بۇرۇنقى سۈتتە يۇغاندەك ئاق ، بۆدۈنىنىڭ چوجىسىدەك يۇمشاقلىقىڭ قالماپتۇ ، تىگىل قالماپتۇ ... يۇر ... يۇر ...

ئۇلار مورا ئالدىدا بىردەم ئىسسىنغاندىن كېيىن ، جەپەر بوۋاي چاي قاينىتتى . سەمەن مەكتەپتىن بەرگەن نانىنى داستىخانغا قويدى . سەلىمۇ بىرنەچچە يۇمشاق نان ، چاي ، قارا شېكەرلەرنى بوۋايغا تۇتقۇزۇپ ، ۋاقتىدا يوقلاپ كېلەلمىگەنلىكىگە ئۆزرە سورىدى . بوۋاي دەسلەپتە كايىغاندەك قىلىپ ، كېيىن رەھمەت ئېيتتى ۋە نانىنى ئۆرۈپ ـ چۆرۈپ كۆرۈپ :

— ئاللا ئانىكىسى ، پېرىخوننىڭ دېپىدەك نان

ياقىدىكەنسىلەرغۇ ! — دەپ قويدى .

— جەپەر بوۋا ، — دېدى سەلىم داستىخان ئۈستىدە ، — بۇ ئاق نانلارنى ئېلىپ قويسىلا ، بىز ماۋۇ ئارپا كۆمىچىدىن يەيلى . مەن بۇنىڭغا ئامراق ...

— توۋا ، توۋا ، — دېدى بوۋاي تېڭىرقاپ ، — شەھەرلىك بېگىملەرمۇ ئارپا كۆمىچى يەيدىكەنيا... هوي راست ، ئۆتكەندە سەمەندىن ئەۋەتكەن قارا شېكەرنى كاشكاپ بىلەن قوشۇپ ئىچسەم ، يۆتىلىم پەسىيىپ ، ئارامخۇدا ئۇخلىيالمدىم . بۇ قارا شېكەر دېگەن نەرسە ئىسسىق ئوخشىمامدۇ ؟

ئۇلار كەچكە يېقىن قولمۇقول تاماققا تۇتۇش قىلدى . سەلىم خېمىر يۇغۇرۇپ يايدى . سەمەن قۇرۇتقان گۆشنى قاينات سۇدا يۇمشىتىپ توغرىدى . رەڭسىز ئاپئاقلا چىققان ئاشقا بىرنەچچە قوشۇق قېتىق قۇيۇپ ، ئىشتىها بىلەن ئىچىشتى . تاماق ۋاقتىدا جەپەر بوۋاي سوغۇق ـ جۇدۇنلاردا قىشلاقتا مالغا قاراۋاتقان كېلىننى ئەسكە ئالدى .

سەلىم تاماقتىن كېيىن بوۋاي بىلەن پاراڭلاشتى . بوۋاي نەۋرىسىنىڭ بالىلارغا ئەمەلدار بولغانلىقىنى سۆزلەپ ، چىشسىز ئاغزىنى ماكىلدىتىپ بىرھازا كۈلۈپ كەتتى ۋە داۋۇتنىڭ داۋاملىق ئۆزىگە قانات يېيىۋاتقانلىقىنى ، تېخى ئۇلۇشكۇنلا بۇ ئۆيدە بىر كېچە قونۇپ ئەتىسى «بۇغاقاچتى» يايلىقىغا ئۆتۈپ كەتكەنلىكىنى سۆزلەپ بەردى . سەلىمنىڭ چوڭ شەھەرلەر ھەققىدە ئېيتقانلىرىنى ئاڭلىغان بوۋاينىڭ ھەيرانلىقتىن كۆزلىرى چېكىتتەك تىكىلىپ قالدى . ئۇ تۇرۇپلا : «توۋا ، توۋا ، ئۆينىڭ ئۈستىدە ئۇي بار دېگىنە ؟ » دەپ قويا تتى . سەمەنمۇ سەلىمنىڭ سۆزلىگەنلىرىنى بالىلارغا ئېيتىپ بېرىپ ، بىر ماختىنىۋالماقچى بولدىمۇ ، قوللىرىدا ئېڭەك تىرەپ دۇم يېتىپ ئاڭلاۋاتاتتى .

ئۇلار گەپ بىلەن تۇن يېرىملاشقاندا ياتتى . سەلىمگە كۆرپە سېلىپ يوتقان يېپىپ قويۇشتى . بوۋاي بولسا دېمى سىقىلىدىغانلىقتىن بېشىغا ئىككى تېرە ۋە بىر جۇۋىنى قاتلاپ

قويدى . سەمەن دەرھال ئۇخلاپ قالدى .

— بوۋا ، — دېدى سەلىم جەپەرگە بۇرۇلۇپ ، — سەمەننىڭ ئاچىسى گۆھەرنسا نېمە بولۇپ چېقىلدىن ئۇچۇپ كەتكەن ؟

— ھەي ... بۇ بىر يۇرەك ياريسى دېگىنە . ئەگەر شۇ مۇئەللىم قاچمىغان بولسىمغۇ دەپ ئارمان قىلمىمز ، لېكىن بىزدە نېمە چارە ؟

قاراڭغۇ تاغقا ئوتتۇرا سىنىپ قۇرۇلۇپ ، يېرىم يىل ئۆتەر - ئۆتمەيلا مۇئەللىم شەھەرگە قېچىپ كەتتى . گۆھەرنسا ھەپتىگىچە پوپكىسىنى قولتۇقلاپ قاتناپ يېرىپ ، سالپىيىپ قايتىپ كېلەتتى . بىر كۈنى تاڭ سەھەردە كۆزىنى يېرتىپ ئېچىپ ئورنىدىن تۇرۇپ كەتكەن گۆھەرنسا جۆيلۇگەندەك ئاپىسىنى ئويغاتتى :

— ئاپا ، ھوي ئاپا ، مۇئەللىم چۈشۈمگە كىرىپ قاپتۇ ، ئاپئاشكارا كۆردۈم . ئۇ قايتىپ كەپتۇ ...

— بالىكام ، ئۇ دېگەن چۈش ، يېتىپ ئۇخلا !

— سىز سەھەرلىكتە كۆرگەن چۈش راستقا ئايلىنىدۇ ، دېگەنىدىڭىزغۇ ؟

— سىرتتا ئىت ھۇۋلىغاندەك شۇرغان چىقۇاتسا ، نېمە جۆيلۇگەندەك گەپ قىلىپ يۈرسەن ؟ — دېدى ئانا تاشبېغىر مۇئەللىمنى ئىچىدە قارغاپ .

گۆھەرنسا شۇ كۈنى مەكتەپكە كېتىپ قايتىپ كەلمىدى . پەقەت ئەتىسى كەچتە ئۇنىڭ قانغا مىلەنگەن جەسىتىنى كۆتۈرۈپ كېلىشتى .

— ئۇ مۇئەللىم مەكتەپ دېسە مىڭ ئۆلۈپ ، بىر تىرىلەتتى ، — دېدى بوۋاي بوغۇلغاندەك قىلىپ ، — «چاپلاشماق» ، «ساڭگىلماق» تىن يىلاندەك ئۆتۈپ كېتىدىغان بالا ئۇ كۈنى «مۇئەللىم قايتىپ كەپتۇ» دەپ «چاپلاشماق»تىن ئۇچۇپ كەتتى !...

پىلىلداپ يېنىپ تۇرغان چىراغ نۇرىدا بوۋاينىڭ ئەتراپىنى قورۇق بېسىپ كەتكەن كۆزلىرىدىن ئاققان يوغان - يوغان ياش تامچىلىرى ئۇچتەك ئاقارغان ساقاللىرىنى بويلاپ چۈشۈۋاناتتى .

سەلىم ئەتىسى سەھەردە تۇرۇپ ناشتا قىلغاندىن كېيىن ، سەمەننى دەرسكە ئۇلگۈرۈپ بارغىن ، دەپ تاپىلاپ ، جەپەر بوۋاي بىلەن خوشلاشتى . ئۇ زەڭگەر بۇلاقتا يېتىپ كەلگەندە ، بۇلاقنىڭ سىرغىپ ئېقىۋاتقان يىلمان سۇيىدە قولىنى يۇدى . ئۇ بۇلاق سۇيىدە جىلۋىلىنىپ تۇرغان سايىگە كۆزى چۈشۈش بىلەن قايرىلىپ قاردى ـ دە ، سۇغا كەلگەن سەرۋەرنى كۆرۈپ قالدى .

— چاقاردىن ساي كېلىشىڭىزما ؟ — دېدى قىز قىزىرىپ .

— ھەئە ، خان ئانىڭىزنىڭ ئەھۋالى ياخشىدۇ ؟

— ياخشى ، — دېدى سەرۋەر ئاستاغىنا ، — ھە ، راست ، قادىر مۇئەللىم جاڭگالدىن يېرىم كېچىدە كېلىپ ، ئاز ئۆتمەيلا ئايالى تۇغۇپتۇ .

— شۇنداقمۇ ، سالامەتلىكى ياخشىدۇ ؟

— بىر ئوبدان ياتمىش .

— ھازىر يوقلاپ قويسام بولامدۇ ؟

— بولمايدۇ ، — دېدى قىز تاغ ئادىتىنى چۈشەندۈرۈپ ، — يەتتە كۈنگىچە ئىشىك بېشىدىكى قىزىل لاتا ئېلىنمايدۇ . بۇ ئارىلىقتا يات ئادەم كىرسە ، ئۆزى بىلەن بىللە كىرگەن جىن ـ ئالۋاستىلار ئانا ـ بالىنى ئاللاپ قويىدۇ .

سەلىم سەرۋەر بىلەن خوشلىشىپ مەكتەپكە ماڭدى . لېكىن ، ئۇ قورام تاش ئارقىسىدا غىل ـ پاللا بىر سايىنى كۆرگەندەك بولدى ـ دە ، تېڭىرقاپ تۇرۇپ قالدى . قارا يوللۇق مەللە تون كىيگەن قىسماقراق سىياق سەلىمنىڭ كۆڭلىدە غەلىتە ئويلارنى قوزغىدى .

ئوقۇتقۇچىنىڭ مېھرى

كېچىدە توختىماي چېقىۋاتقان شۇرغان ئاچ قالغان بۆرىلەردەك ھۇۋلايتتى ، تاغنىڭ سۇر رەڭ ئېيىقىدەك ھۆركىرەيتتى ، قار ئۇچقۇنلىرىنى شىددەت بىلەن يەردىن ئۇچۇرۇپ دېرىزە كۆزنەكلىرىگە ، ئۆگزىدىكى تۇرخۇنلارغا ئۇرۇپ ، چىرقىرىغان ۋە ئۇشقىرتقاندەك ئاۋازلارنى چىقىراتتى .

سەلىم سەھەر تۇرۇپ بالىلار بىلەن ئىشكىلەرنى كۆمۈۋەتكەن قارلارنى تازىلاپ ، سەرۋەرگە سىنىپقا ئوت يېقىشنى بۇيرۇدى . ئۆزى ئاشخانىغا كىردى . سېيىت ئۇستام تېخىچىلا ئۇخلاۋاتاتتى . ئۇ سەلىمنىڭ سوئاللىرىغا خۇش ياقمىغاندەكلا : «ئەمىەل ئوستىدە نان بار ، بۇ تاغلىقلار بىرەر قېتىم چاي ئىچمىگەنگە ئۆلۈپ قالماس» دېدى - دە ، بېشىنى يوتقانغا پۈركۈۋالدى .

ئۇستامنىڭ يېقىنقى كۈنلەردىن بېرىقى ئەلپازىنى بىلگەن سەلىم ئۆزى ئوچاققا ئوت قالاپ چاي قايناتتى . تاماق يەپ بولغان بالىلار دەرسكە قوڭغۇراق چېلىنىپ بولغۇچە بەللىرىگە باغلىۋالغان سالغىلىرىغا تاش سېلىپ ، باش ئۇستىدە پىرقىراتقىنىچە بەس - بەس بىلەن ئاتماقتا ئىدى .

قادىرنىڭ بۇگۈن كېلەلمەيدىغانلىقىغا كۆزى يەتكەن سەلىم قوڭغۇراقنى چېلىپ بولۇپ دەرسكە كىردى . ئۇ يوقلىما قىلىپ ، سەمەنىنىڭ كەلمىگەنلىكىنى بىلدى .

سەلىم بىرنەچچە بالىنى نۆۋەت بىلەن دوسكىغا چىقىرىپ مەسىلە ۋە مىسال ئىشلەتكۈزگەندىن كېيىن ، يېڭى دەرس تېمىسىنى دوسكىغا يازدى . ئۇ بالىلاردىن دەرس سوراۋېتىپمۇ ، دوسكىغا خەت يېزىۋېتىپمۇ ، پات - پات شۇڭىرغان ھۇۋلاۋاتقان سىرتنى تىكشايتتى ۋە ئىشىك تەرەپتىن كۆز ئۈزەلمەيتتى . نېمە ئۈچۈندۇر ئۇ بارغانسېرى يۇرىكى ئېغىپ تاقەتسىزلىنەتتى . بىر كۈنمۇ دەرستىن قالمىغان سەمەنىنىڭ ھازىرغىچە كەلمەسلىكى ، ئۇنىڭ ئۇستىگە بۇرانىڭ يارىلانغان يىرتقۇچتەك يەر - جاھاننى تىترىتىپ ھۆركىرەۋاتقانلىقى سەلىمنىڭ ئەنسىرىشىنى چېكىگە يەتكۈزدى . «چاپلاشماق» ، «ساڭگىلماق» تىن خۇددى بىر پارچە لاتىدەك ھاڭغا ئۇچۇپ كېتىۋاتقان گۆھەرنىسا ، قانغا مىلەنگەن جەسەت ، كۆمۈشتەك يالتىرىغان ئاق ساقاللاردىن تېمىۋاتقان ياشلار كۆز ئالدىدىن تىزىلىپ ئۆتتى . سەلىمنىڭ كۆڭلىنى ئاجايىپ قورقۇنچلۇق بىر خىيال ئىگىلىۋالدى ...

سەلىم كىتابنى سەرۋەرگە بېرىپ ، بەلگە قويۇلغان مىسالالارنى

ئىشلەپ تۇرۇشنى ئېيتىپ ئۆزى سىرتقا چىقتى . ئۇ چاپىنىنىڭ تۇگمىلىرىنىمۇ ئېتىشنى ئۇنتۇپ ، شۇنىڭغان يالاپ تاقىر قىلىۋەتكەن چىغىر يوللار ، ئويمان ـ چوڭقۇرنى پەرق ئەتكىلى بولمايدىغان سايلىقلاردا يىقىلىپ ـ قوپۇپ يۈگۈرۈشكە باشلىدى . ئۇنىڭ چاپىنىنىڭ پەشلىرى پالاقلايتتى ، شارپىسى شامالدا قارسىلداپ يۈزىگە ئۇرۇلاتتى ...

«سە ... مە ... ن ... »

چاقار تېغىنىڭ قاپتىلىغا ئورۇلۇپ يانغان بوران سەلمىنىڭ ئاۋازىنى بىرلا يالماپ يۇتۇۋېتىپ ، ئۆزىنى بىر چوڭقۇرغا يۇمۇلىتىۋەتتى . كۆكرىكىگىچە قارغا پېتىپ كەتكەن سەلىم ئۆمىلەپ ۋە يۇمىلىنىپ يۇرۇپ ، تاغنىڭ تار ھەم تىك ئايلانما يولىغا ياماشتى . بوران گويا ئۇنىڭ بىلەن چېلىشىۋاتقان ئېيىقتەك ئۇنى بىرده چوقاتماق تاشلارغا نىقتاپ قويسا ، بىرده ھاڭ تەرەپكە سۆرەيتتى .

«سە ... مەن ! !... »

سەلىم بىلەن سەمەن تېخى ئولۇشكۇنلا ماڭغان بۇ تاغ يولى تونۇغۇسىز ھالدا ئۆزگەرگەندى . بەزىده يول چورتلا ئۆزۈلگەندەك قىلاتتىيۇ ، لېكىن بۆرتۇپ چىققان تاشنىڭ كۆرۈنەر ـ كۆرۈنمەس قىرلىرى ئارقىلىق سىلاپ ـ سىيپاپ يۇقىرىغا ئۆرلىگەندە ، يەنە گىرىمسەن كۆرۈنۈپ قالاتتى . تاش يېرىقلىرىغا ، يانتۇ قاپتاللارغا ئورۇلۇپ ، ئۇشقىرتقان ، ۋىزىلدىغان ۋە گىزىلدىغاندەك قىلىپ چىقىۋاتقان بوران سەلمىنىڭ ئاۋازىنى بوغۇش بىلەن يەنە ، قانداقتۇر ئېچىنىشلىق يىغلاڭغۇ بىر ئاۋازنىمۇ ئەكىلەتتى . سەلىم توختاپ بۇ ئاۋازنى پۈتۈن بەدىنى قۇلاققا ئايلانغاندەك تىڭشايتتى .

سەلىم «چاپلاشماق» قا يېقىنلاشقانسېرى سەمەندىن قاتتىق ئەنسىرەشكە باشلىدى . ئۇ ئۆمىلەپ كېتىۋېتىپ ئىگىرىغان بىر ئاۋازنى ئاڭلىغاندەك بولۇپ ، ئالدىغا قارىدى . قار ئىچىدىن تېرە پوپىكىنىڭ تاسما بېغى چىقىپ تۇراتتى ، سەلمىنىڭ يۈرىكى «قارتتىده» قىلدى ـ ده ، ۋارقىرىۋەتتى :

— سەمەن ! !...

— مۇ ... ئەل ... لىم ! !...

ئىكرىغان ئاۋاز ئېنىق ئاڭلاندى . سەلىم قارلارنى تىلغاپ ئالغا ئىلگىرىلىدى . «مۇئەللىم» دېگەن زەئىپ ئاۋاز تەكرارلانماقتا ئىدى . ئۇ پوپكىنى قاردىن ئېلىپ مۇرىسىگە ئاستى ـ دە ، پىچاق بىسىدەك ئايلانما تاشتىن بۇرۇلۇپ ئۆتۈپ ، پەستىكى تاش يېرىقىدا قولىتۇقىغچە قارغا پېتىپ قىسىلىپ قالغان سەمەننى كۆرۈپ قالدى !...

— سەمەن !...

— مۇ ... ئەل ... لىم ! ! !...

سەلىم قوللىرىنى ئۈزىتىپ ، سەمەننى تاش يېرىقىدىن كۆچ بىلەن تارتىپ چىقىرىۋالدى . سەمەننىڭ تەلپىكى ۋە بىر پاي ئايىغى قاياقتىدۇر ئۆچۈپ كەتكەنىدى . سەلىم قىشلىق پەشمىتىنى سېلىپ ئۇنى يۆگىدى . يۇڭ پايپاق بىلەنلا قالغان پۇتىغا شارپىسىنى ئوراپ چىگىپ قويغاندىن كېيىن ، ئۇنى دەس كۆتۈردى .

چاقار تېغىنىڭ پېچاقتا كەسكەندەك تىك غولىدىكى ئايلانما تارچۇق يوللىرىدا ئۆز ئوقۇغۇچىسىنى باغرىغا تېڭىپ كېلىۋاتقان سەلىم تاشلارغا پۇتلىشىپ ، بىردە تېيىلىپ ، بىردە تىزلىنىپ دېگۈدەك مۇدۇرۇپ كېتىپ باراتتى .

تۇزلۇق سايغا قايرىلىدىغان يەردە قورام تاشلار ياستۇقتەك دۇمچەيگەن سايلىقتا كېتىپ بارغان سەلىمنىڭ مادارى قۇرىدى . پەيدىنپەي پەسلەپ كېتىۋاتقان سايلىقتا ئۇنىڭ قەدەم ئېلىشى بارغانسېرى تەسلىشىۋاتاتتى . ئۇ سەمەننى يەرگە قويۇپ بىردەم ئارام ئالماقچى بولۇۋىدى ، ئارقىدىن ئۇرغان بوران ئۇنى پەسكە دومىلىتىۋەتتى . تاش كامېرغا تىقىلىپ قالغان سەلىم قۇلاقچىسىنىڭ قامغاقتەك قاتقىپ ئۆچۈپ كېتىۋاتقانلىقىغمۇ قارىماي ، سەمەننى يەنە كۆتۈرۈپ ئالغا قاراپ ئىلگىرىلىدى .

سەلىم قاراڭغۇ تاغ كەنتىگە ئېلىپ بارىدىغان يانباغرىغا يېتىپ كەلگەندە ، هالىدىن كەتكەنىدى . ئۇنىڭ بېشى قېيىپ ، كۆزلىرى

ئېلىشىپ ، مادارسىز تىزلىرى تىترەۋاتاتتى . ئۇ ئاپئاق ئېدىرلارغا قاراپ ، قار توزانلىرى ئارا تاراسلىتىپ كېلىۋاتقان بىر ئاتلىقنى كۆرگەندەك ، چۈرچۈرقىراشقان ئاۋازلارنى ئاڭلىغاندەك بولدى ۋە قارغا يىقىلىپ چۈشتى .

سەرۋەرنىڭ ئەندىشىسى

قىشلىق تەتىل يېتىپ كەلدى . بالىلاردىن مەۋسۇملۇق ئىمتىھان ئېلىنىپ بولغاندىن كېيىن ، ئۇلارغا ھەربىر پەندىن تەتىللىك تاپشۇرۇق بېرىلدى . ئوقۇغۇچىلارنىڭ بىر مەۋسۇملۇق ئۆگىنىشى ۋە تەشكىلىي ئىنتىزام ئەھۋالىنى خۇلاسىلەپ قايتىپ چىققان سەلىم ياتقىدا قىسقا ـ قىسقا يۆتىلىپ كۆڭلىكىنى ياماپ ئولتۇراتتى . ئۇ سەمەننى قۇنقۇزۇۋالغان كۈندىن باشلاپ ، بىر كالتە يۆتەل ئۇنىڭغا ھەمراھ بولۇپ قالغانىدى . شۇ كۈنى ئوقۇغۇچىلار بىلەن بىرلىكتە سەلىم بىلەن سەمەننى ئەكەلگەن داۋۇت بىر كېچە قارلىق تاغ ئارىسىدا ئات چاپتۇرۇپ يۈرۈپ ، قىسىلدىن دوختۇر تېپىپ ئەكەلدى . ئۇ سەمەننىڭ ئۇششۇگەن پۇت ـ قوللىرىغا دورا سۈزۈپ تېڭىپ قويغاندىن كېيىن ، بىرقىسىم دورىنى قالدۇرۇپ كەتتى . سەلىم ئۆزىمۇ بىر قىزىپ ، بىر سوۋۇپ يۈرگىنىگە قارىماي ، ھەپتىگىچە سەمەننى ئۆز يېنىدا ياتقۇزۇپ ھالىدىن خەۋەر ئالدى . شەنبە كېلىش بىلەن ئۇنىڭغا ئۆزىنىڭ ئايىغىنى كىيگۈزۈپ ، ئۆزى بولسا داۋۇت ئەكېلىپ بەرگەن قوزا تېرىسىدىن تىكىلگەن قاسقانلىق تەلپەكنى قاشلىرىغچە باسۇرۇپ كىيىپ ، جەپەر بوۋاينىڭ قېشىغا باردى . بوۋايمۇ سەمەننى كۆرۈپ ، نېمە ئەھۋال بولغانلىقىنى ئاڭقىرالمايلا قالدى .

ئىشىك ئېچىلىپ داۋۇتنىڭ كىرىپ كېلىشى بىلەن سەلىم بارمىقىغا يىگىنە تىقىۋالدى . ئۇ بارمىقىنى ئۇۋۇلىغاچ ئورنىدىن تۇرۇپ ، داۋۇتنى كارىۋاتقا تەكلىپ قىلدى . بوسۇغىدىن قەدەم ئېلىپلا سەلىمنىڭ كۆڭلەك ياماۋاتقانلىقىنى كۆرگەن داۋۇتمۇ

سوغۇقتا قارايغان يۈزلىرىنى پۈرۈشتۇرۈپ سۆزلەپلا كەتتى :
— قارا سېنى ! قاچانغىچە ياۋايىلىقىڭ تۈگىمەيدۇ ! بالىلارنىڭ ئانىكىسىغا ئاپىرىپ بەرسەڭ يۈيۈپ ، ياماپ بەرمەمدۇ ؟ — داۋۇت يېيىپ قويۇلغان كىيىملەرگە قاراپ قويدى ، — ھە ، دوراڭنى ئېچىۋاتامسەن ؟
— ئېچىۋاتىمەن .
داۋۇتنىڭ تام ئۈيۈقىغا تىزىپ قويۇلغان دورا قۇتىلىرىغا قاراپ ھومىيىۋانقانلىقىنى كۆرگەن سەلىم يەرگە قارىدى . ئۇ ئۆزىنىڭ يالغان ئېيتقانلىقىدىن ئۇيالغانىدى . داۋۇت ئۇنىڭغا قايتۇرۇپ گەپ قىلماقچى بولدىيۇ ، لېكىن سەلىمنىڭ «ئۇھ» دېگۈدەكمۇ ۋاقتىنىڭ يوقلۇقىنى كۆز ئالدىغا كەلتۈرگىنىدە ، ئېغىر تىنىپ قويدى .
— ھەرھالدا ئېچىسەڭ بولاتتى ، قۇتىلىرىڭ تېخى يېرىمىمۇ بولماپتۇ ، — دېدى داۋۇت بېشىنى ئېغىتىپ ، — خەير ، ئۆز گېپىمگە كېلەي !
بۇگۈن ئەتىگەندە ئوتتۇرا مەكتەپ مۇدىرىدىن تېلېفون كەلگەنىدى . مۇدىر داۋۇتقا مائارىپ ئىدارىسىنىڭ ئۇقتۇرۇشى بويىچە بىر ئوتتۇرا مەكتەپتىن بىردىن ئايال ئوقۇتقۇچىنىڭ ناھىيىلىك دوختۇرخانىدا ئىككى ئايلىق دوختۇرلۇقنى ئۆگىنىدىغانلىقى ، قاراڭغۇ تاغ شۆبە مەكتەپتە ئايال ئوقۇتقۇچى بولمىغاچقا ، دەرستە ياخشى ۋە چوڭراق قىز ئوقۇغۇچى بولسىمۇ تېزرەك بىرىنى ئەۋەتىپ بېرىش لازىملىقىنى ئېيتقانىدى . داۋۇت تېلېفوننى قويۇپ قويۇپ ، كۆڭلىدىن بىرقانچە قېتىم ئۆتكۈزدى . ئۇ ھۆرلىقا ، گۈلسۈمە ، چولپان ، نىسا ، قۇندۇز ، ھەمىشۇانە قاتارلىق قىزلارنى كۆز ئالدىغا كەلتۈردى ، ئۇلار كىچىك ئىدى . ئاخىر ئۇنىڭ دىققىتى سەرۋەر ئۇستىدە مەركەزلەشتى .
— يېراقنى ئويلىساق ، ئەۋەتكىنىمىز ياخشى ، — دېدى داۋۇت سەلىمگە قاراپ ، — سەمەن كېسەل بولغاندا ، نېمە كۆرگۈلۈكنى كۆرمىدۇق ؟ مەكتەپ ئۇچۇن زادى بىر دوختۇر كېرەك !
— سەرۋەرنىڭ خان ئانىسى ئۇنارمۇ ، سەرۋەر ئۆزىچۇ ؟

— هازىلىخانىنى مەن ئۆيگە ئەكىلىۋالسام بولىدىغۇ؟ ئۇنمايدىغانغا نېمە ھەددى؟

— ئەمسە قادىر ئاكامنىمۇ چاقىرىپ، ئۇنىڭ ماقۇللۇقىنىمۇ ئالايلى! ئۇ ھېلىلا ئۆيگە كەتكەن.

— بولدى قوي، مەن ئۇنىڭ ئۆيىدىن كېلىشىم، بالىسى قىزىپ قاپتۇ. بىز كېلىشسەك، ئۇمۇ قوشۇلىدۇ. ئەمسە سەرۋەرنى چاقىرىپ چىق!

سەلىم سەرۋەرنى چاقىرىپ كەلدى. ياتاقتا كىرىشى بىلەنلا سەلىم يۆتىلىپ كەتتى. داۋۇت ئويۇقتىن دورىنى ئېلىپ جوزا ئۈستىگە قويۇپ سەرۋەرگە قارىدى، سەرۋەر دەرھال چىنىدە قاينىق سۇ ئەكەلدى. ئۇ دورا ئىچىۋاتقان سەلىمنىڭ سەل ئاقىرىپ ۋە جۈدەپ قالغان چىرايىغا ئۇنىڭغا بىر خىل ھۆسن قوشۇپ پارقىراپ تۇرغان تال ـ تال قارا قاشلىرىنى تۇنجى قېتىم كۆرۈۋاتقاندەك ئىختىيارسىز تىكىلىپ قالغانىدى. سەلىم قاينىق سۇغا قول ئۇزاتقاندىلا، ئاندىن ئۇ داۋالغۇپ تۇرغان چىنىنى ئۇنىڭغا ئۇزاتتى ۋە ھۇپپىدە قىزىرىپ كەتتى. داۋۇت قىزىنىڭ بۇ ھالىنى سېزىپ قالدى. نازۇك بىر سېزىم خۇددى ئاقار يۇلتۇزدەك ئۇنىڭ كۆڭلىندىن تېز ئۆتۈپ كەتتى، لېكىن ئۇنىڭ كۆڭلىنىڭ خىرەلىشىشىمۇ تېز بولدى.

سەلىم داۋۇتنىڭ ئىشارىتى بىلەن سەرۋەرگە ئىككى ئايلىق كۈرسقا كىرىدىغانلىقىنى ئۇقتۇرۇۋىدى، سەرۋەر: «شەھەرگە» دېگىنىچە چۆچۈپ داۋۇتقا قارىدى. داۋۇتمۇ «ئالدىرىما» دېگەندەك كۆلۈمسىرەپ باش لىڭشىتتى. سەرۋەر سەلىمنىڭ گەپلىرىنى ئاڭلىغانسېرى بىر قورقۇپ، بىر ھاياجانلىنىپ تىترىمەكتە ئىدى. ئۆمرىدە بۇ يېقى كۆلا كۆڭرۈك، ئۇ يېقى قوتانلىق مەھەللىسىنىڭ ئۇ تەرىپىگە ئۆتمىگەن قىز گۈڭشي، ناھىيىمۇ ئەمەس، بەلكى توپىتوغرا شەھەرگە كىرىپ قانداقمۇ دوختۇرلۇقتا ئوقۇسۇن؟ شەھەر! ... شەھەر دېگەن قانداق ھەيۋەت ـ ھە؟! ... سەرۋەر شەھەرلەرنى پەقەت دەرسلىك كىتابلاردا، ئىت يىلى، ئېشەك يىلىدا

ئېزىپ - تېزىپ كېلىپ قالغان كىنولاردا كۆرگەن ! ... ئادەملىرىچۇ تېخى ؟ سەرۇەرنىڭ ئاڭلىشچە ، ئۇلار تولىمۇ خورىكى ئۈستۈن ، دىمىغدا پىننە سورۇيدىغان ئادەملەرمىش ، تاغلىقلارنى كۆزگە ئىلماسمىش ... سەرۇەردەك تاغ قىزى ئۇ ئالىيزادىلەر ئىچىدە كۈلدە كۆكۈم بولۇپ كەتمەسمۇ ؟...

— ۋاي ئانىكام ، قانداق بولار ؟ ! ...— دېدى سەرۇەر ئاۋازىنى تىترىتىپ .

— قانداق بولار دېگىنىڭ نېمىسى ؟ ئوقۇيسەن شۇ ! — دېدى داۋۇت يوغان ئالىقانلىرىنى پىچاق كەسكەندەك شىلتىپ ، — سېنى سەلىم ئۆزى ئاپىرىپ ئورۇنلاشتۇرۇپ قويىدۇ . ھىم ، ياخشى ئوقۇ ! موزاي گۆشىنى تولا يەپ ، ئېشى ئارتىپ قورسىقى ئاغرىپ كەتسە ، قايسى دورا شىپا ، بېشى ئاغرىپ مېڭسى چاراسلاپ كەتسە ، قايسى دورا پايدا قىلىدۇ ، سۆڭگۈچىگە چىقان چىقسا قانداق مەلھەم قويىدۇ ، ھەممىسىنى پۈتۈپ ماڭ ! كاتتا دوختۇرلار ئالدىدا قۇرتتەك ياۋاش ، سۆسەردەك يۇمشاق ، سېرىق مايدەك سىلىق ، تايغاندەك سەگەك ، مايمۇندەك چاققان بول !

سەلىم داۋۇتنىڭ ئاغزىدىن خودىدى زەڭگەر بۇلاقنىڭ سۇيىدەك ئېتىلىپ چىقىۋاتقان بۇ ساددا گەپلەرنى ئاڭلاپ ، ئىچ - ئىچىدىن مەمنۇن بولدى . ئۇ سەرۇەرنىڭ چىرايىدىن ئۇ ئەندىشىلىرىنى چۈشەنگەندەك ، شەھەر ۋە شەھەر تۇرمۇشى ھەققىدە سۆزلەپ بەردى . داۋۇتمۇ ئۇنىڭ ئېيتقانلىرىنى ماقۇللاپ ، لوقما سېلىپ تۇردى .

— شۇ ، نېمىگە قورقاتتىڭ ؟ ئۇلارمۇ بىزدەك بىردىن بېشى بار ئادەملەرغۇ !

— داۋۇت ئاكام ئېيتقاندەك ، ۋاقىت قىسقا بولسىمۇ تىرىشىپ كۆپرەك نەرسە ئىگىلەڭ ! — دېدى سەلىم يۆتىلىپ قويۇپ ، — ئوقۇغۇچىلارغا دۆلەتتىن بەرگەن داۋالاش پۇلىغا بۇنىڭدىن كېيىن كۆپرەك دورا ، ئوكۇل ئەكېلىمىز . بۇ ئوقۇغۇچىلار ئۇچۇنلا بولماي ، زۆرۈر تېپىلغاندا تاغ خەلقى ئۇچۇنمۇ ئىشلىتىلىدۇ .

— شۇ ، شۇ ، «قولۇڭ ماي بولسا يۇزۇڭگە سۇۋا ، ئاشقىنىنى قونچۇڭغا» دېگەن گەپ بار ...

ئىلاجسىز قالغان سەرۋەر ماقۇلغا باش لىڭشىتتى . ئۇ چىقىپ كەتكەندىن كېيىن ، داۋۇت بىلەن سەلىم ھازىلخاننىڭ ئۆيىگە بېرىپ ، ئۇنىڭ بىلەن سۆھبەتلەشتى . گەپنىڭ ئۇرانغا يەتكەن ھازىلخاننىڭ دەسلەپتە ئازغاننىڭ گۈلىدەك ئېچىلغان ئىششىق ۋە گۆشلۈك چىرايى بىردەمدىلا ئازغاننىڭ غولىدەك تىكەنلەشتى .

— ھوي داۋۇت ، — دېدى ھازىلخان خۇددى يېرىلىپ كېتىدىغاندەك چىڭقىلىپ ، — ئېلىشىپ قالدىڭمۇ - نېمە ؟ ئىنەكتەك بولۇپ قالغان قىزنى شەھەرگە كىرگۈزۈپ ، مېنىڭ يۈزۈمنى كاپىلما تېزەك قىلماقچىمۇ ؟ مۇنۇي ... ئۇ دۇنياغا يۈزۈمنى يورۇقراق كەتكىلى قوي .

— ھازىلخان ، ئۆزلە سەرۋەرنى شۇنداق قىز دەپ ئويلاملا ؟ — دېدى داۋۇتمۇ ئاچچىقلىغاندەك قىلىپ ، — ئۇنىڭ ئەقىل — ھوشى جايىدا ، ئوبدان ئوقۇپ كەلسە ، ئۆزلىرىنىڭ يۈزىغۇ ؟ !

— قىز بالا دېگەن ئاسان پۇرايدىغان گۆش . ئۇ قورسىقىنى دومبايتىپ كەلسە ، دادىكىسى سەن بولامسەن ياكى بۇ غوجامۇ ؟

سەلىم ھازىلخاننىڭ ھىكىدىن سىيسىق بۇ گېپىدىن ھۇپپىدە قىزىرىپ يەرگە قارىدى . ئاچچىقىدا تېخىمۇ قارىداپ كەتكەن داۋۇت خۇددى گەپ خالتىسىنى تەتۈر ئۆرۈگەندەك ، ئاغزىغا كەلگىنىنى قايتۇرماي سۆزلەپ كەتتى :

— نومۇس قىل ھازىلخان ، نومۇس قىل ، تۆت كۈنلۈكۈڭ قالغاندا خۇدادىن قورق ! سەندىن كېيىن قالسا ، سەرۋەر نېمە ئىش قىلىدۇ ؟ سېنى نېمەڭ بىلەن ياد ئېتىدۇ ؟ ئۇنىڭ ئوقۇپ ، بىرەر ئىشنىڭ پېشىنى تۇتۇپ ياخشى كۈن كۆرۈشىنى ئارزۇ - نىياز قىلمامسەن ؟ ئۇنىڭ ئۇستىدىن ھەر خىل ئۆسەك ، ياۋا ، تېتىقسىز گەپلەرنى قىلىشقا ئۇيالمامسەن ؟ سەرۋەر ئون يەتتە ياشقا كىرگۈچە ساڭا قاش كۆتۈرۈپ قارىغان بالىما ؟ تۇزكور ئىكەنسەن ،

سەرۋەرنىڭ كۆڭلىنىڭ زەڭگەر بۇلاق سۈيىدەك سۈزۈك ، قوي سۈتىدەك ئاق ، تۆگە بوتىلىقىدەك نازۇك ، تاغ گۈلىدەك پاكلىقىغا سەن شەك كەلتۈرگىنىڭ بىلەن قاراڭغۇ تاغ شەك كەلتۈرمەيدۇ ، مەن شەك كەلتۈرمەيمەن !...

— ئۇغۇ شۇنداق ، — دېدى بىرھازا جىمىپ كەتكەن ھازىلخان باققان قىزىنىڭ شۇنچىلىك خىسلەتلىرىنى ھازىرلا بىلگەندەك يېنىك تىنىپ ، — لېكىن خۇدايىم قىز بالىغا ئىنساپ بەرمىسە ، ئېشەڭ تېزىكى دالدا ...

— ھەببەللى ، قىزىڭغا خۇدادىن ئىنساپ تىلە ، ئىنساپ !

— سەرۋەر ئوقۇپ كەلسە ، — دېدى سەلىم ئەيمىنىپكىنە ، — بىر ياقتىن ئوقۇغاچ بالىلارنى داۋالايدۇ ، ئۇنىڭ ئۈستىگە ئۆزلىرىگمۇ ياخشى ...

— پارچە - پۇرات كېسەل بولغان ھاجەتمەنلەرنى دېمەمسەن تېخى ، — دېدى داۋۇت ئۇنىڭغا ئۇلاپلا ، — ھەممىسى ساۋاب . بۇ ساۋابلىق غىلتاڭ باققان ئانىغا بولىدۇ ...

ئەۋلىيا - ماشايىخلارغا ئىخلاسمەن ھازىلخاننى يۇمشاتماق لومنى سوقۇپ يىگىنە قىلغاندىنمۇ تەسكە چۈشتى . داۋۇت بىلەن سەلىم ھېلىدىن - ھېلىغا خېمىغا يېنىپ تۇرغان ھازىلخاننى بىرده ئالداپ - سىيپاپ ، بىرده قامچىلاپ ، ھەتتا پۇتىغا ھۆل خىش قويۇپ ماختاپ ، تەستە قايىل قىلغاندىن كېيىن ، ئۆيدىن ئۈزاپ چىقىشتى .

ئۇلار زەڭگەر بۇلاق تۈۋىگە كەلگەندە ، سەرۋەرنى دوختۇرخانىغا ئاپىرىپ ئورۇنلاشتۇرۇش ، ماڭارىپ ئىدارىسى ۋە باش مەكتەپ رەھبەرلىكى بىلەن كۆرۈشۈپ قايتىش قاتارلىق ئىشلار ئۈستىدە سۆزلىشىۋالدى . داۋۇت سەلىمگە چاقچاقمۇ قىلىۋالدى :

— گۈلنار بىلەنمۇ كۆرۈشۈپ قوي ، كۆندۈرەلىسەڭ ، ئۇنىمۇ تاغقا ئالغاچ كەل !

— داۋۇت ئاكا ، — دېدى سەلىم گەپنى ئەگىتىپ ، — قادىر ئاكامنىڭ ئايالىنى ئەمدى يوقلىسام بولىدىغاندۇ ؟

— بولىدۇ ، قىرنىق كۈندىن ئېشىپ قالدى ئەمەسمۇ ، — دېدى داۋۇت بارماقلىرىنى ساناپ ، — ئەمما قۇرۇق كىرمە ، تۇغۇتلۇق ئۆيگە قۇرۇق كىرسە بولمايدۇ ...

— بۇنى بىلىمەن ، ئۆتكەندە سەرۋەرمۇ شۇنداق دېگەن .

— ھە راست ، قادىرنىڭ ئاپىسى سېنىڭدىن بەكمۇ رازى ئىكەن . بالىلاردىن سۈت پاراشوكى بىلەن ناۋات ئەۋەتكەنمىدىڭ ؟

— ئۇ كۈنى سەمەن بىلەن بولۇپ كېتىپ ، قادىر ئاكامدىن ئەھۋال سورىيالمىغىنىمغا خىجىل بولۇپ ...

داۋۇت سەلىمنىڭ ئۆتكۈر ۋە چېچەن ئىكەنلىكىنى ، كۆڭلىنىڭ پاكلىقىنى ھېس قىلماقتا ئىدى ... سەمەننىڭ قۇتقۇزۇۋېلىنىشى ، قادىرنىڭ ئانىسى ۋە جەپەر بوۋايلارنى ئۆز ئاتا ـ ئانىسىدەك يوقلاپ تۇرۇشلىرى ... بۇ ئۇنىڭ ئەلۋەتتە كەسپىگە ، ئوقۇغۇچىلىرىغا ۋە ئاۋام خەلقىگە بولغان چىن مۇھەببىتى ئىدى !...

— بولىدۇ ، سەن قايتىپ كەتكىن ، پۈتۈكۈمۇ مۇزلىغاندۇ ، — دېدى داۋۇت ئايىغى ئاستىدا چىڭدالغان قارغا قاراپ ، — سەن شەھەرگە ماڭغۇچە يەنە سۆزلىشەرمىز . مەن قىشلاقلارنى ئارىلايمەن ، ئاڭلىسام ھەمدۇلمۇ قوماتلەنگەردىن تارتىپ ، ئومشا ، تاساي ، قوغاقلارغىچە ئايلىنىپ يۈرەرمىش ...

سەلىم داۋۇت بىلەن دۇكان ئالدىغا كەلگەندە خوشلاشتى . ئۇ دۇكاندىن ئۇچ مېتىر چىبەرقۇت ۋە شېكەر سېتىۋېلىپ ، قادىرنىڭ يېڭى پەرزەنتىنى مۇبارەكلىمەكچى بولۇپ ماڭدى ...

يەتتىنچى باب

گۈلنارنىڭ جىلۋىسى

شەھەر ئىچىنى كۆمۈش رەڭ چاڭدەك نەم تۈمان ئۆز قوينىغا ئالغانىدى . ئېگىز بىنالار ، زاۋۇت تۈرخۈنلىرى ، يېڭىدىن چۈشۈۋاتقان زامانىۋى قۇرۇلۇشلار ۋە ھەيۋەتلىك كرانلار قەد كۆتۈرۈپ تۇراتتى . كوچا بويلىرىدىكى يېشىل قارىغايلار ئاپئاق قىرو بىلەن قاپلانغانىدى .

سەلىم بىلەن يانمۇيان كېلىۋاتقان سەرۋەر يېيىلىپ ياتقان تۈپتۈز ئاسفالت يوللارغا ، قىزىل - يېشىل سىرلانغان قاڭالتىر ئۆگزىلىك ئۆيلەرگە ، ئايبغى ئۇزۇلمەي ئۆتۈشۈۋاتقان ماشىنىلارغا ، ھەرخىل كىيىنىشىپ ، خۇشال - خۇرام كېتىۋاتقان ئادەملەرگە تويماي قارايتتى ۋە سەلىمگە قاراپ كۈلۈمسىرەپ قويياتتى .

سەلىم ئوتتۇرا مەكتەپ ھويلىسىغا كىرىپ بىرئاز تېڭىرقاپ قالدى . مەكتەپ مەيدانى ، بىنالار بالىلارسىز چۆلسىرەپ قالغانىدى . ئۇ سەرۋەرنى كىمنىڭكىگە باشلاپ بېرىشنى بىلەلمەي قالدى . گەرچە سەلىم مۇشۇ مەكتەپنىڭ ئوقۇتقۇچىسى بولسىمۇ ، تېخى ھېچكىمنى تونۇمايتتى . گۈلناردىن باشقا ئوقۇتقۇچىلار مائاش ئالغان كۈنلىرىدىلا قاراڭغۇ تاغدا سەلىم ئاتلىق يەنە بىر خىزمەتدىشىنىڭ بارلىقىنى ئەسكە ئېلىشاتتى .

سەلىم مۇدىرنىڭ ئۆيىنىڭ ئالدىغا كەلگەندە ، يۈرىكى ئۆزىگە ئاڭسىلانغۇدەك دەرىجىدە دۈپۈلدەپ كەتتى . ئۇ گۈلنار بىلەن ئۇچرىشىپ قېلىشنى ئۈمىد قىلاتتى . سەلىم بۇ ئۆيگە خىزمەت تەقسىم قىلىنغۇچە بولغان بىر ھەپتە ئارىلىقىدا بىرنەچچە قېتىم كەلگەن ، ئۇ چاغدا مۇنۇ قار دۆۋىلەنگەن رېشاتكا ئىچىدە گۈللەر

ئېچىلغان ، ھەرىلەر غۇڭۇلدىشىپ يۈرگەندى . ئۆينىڭ ئىككى يېنىغا بولسا ياغاچ تۆڭلاردا شاخاراپ ئۆسكەن سۆگەت گۈللەر قويۇلغان بولۇپ ، ئۇزۇملىرى مەرۋايىتتەك يېتىلگەن تاللار بوستانلاشتۇرۇپ تۇرغان بۇ پاكىز ھويلىدا ئالا كۆلەڭگىلەر تىترەيتتى .

مۇدىر سەلىمنى قىزغىن كۈتۈۋالدى . ئۇ ئوقۇغۇچىلارنىڭ بىلىم ئۆزلەشتۈرۈش نىسبىتى ، ھەپتىلىك مەشغۇلات ، تۈرمۇش ئورۇنلاشتۇرۇش قاتارلىق تېمىلاردا سوئال دېگەننى ياغدۇرۇۋەتتى ، ھەتتا ناھىيىلىك نۇقتىلىق ئوتتۇرا مەكتەپنىڭ بىلىم ئۆزلەشتۈرۈش ، كۆچۈش ، سان ـ سۈپەت جەھەتتە ھازىرغىچە كۆچمە قىزىل بايراقنى قولدىن بەرمەي كېلىۋاتقانلىقىنى ، ناۋادا تاغ شۆبە سىنىپىنىڭ بىلىم ئۆزلەشتۈرۈشى پەۋقۇلئاددە تۆۋەن بولسا ، ئومۇمىي نىسبەتكە تەسىر يېتىپ ، مەكتەپنىڭ قىزىل بايراقنى تارتتۇرۇپ قويۇش مۇمكىنلىكىنىمۇ ئەسكەرتىپ ئۆتتى .

— شۇنداق ، سەلىم ، — دېدى مۇدىر ئۈستەلنى چېكىپ تۇرۇپ ، — تۈپ ساننى چىڭ تۇتۇپ بالىلارنى دەرسكە تولۇق قاتناشتۇرۇش كېرەك . بولمىسا قىزىل بايراق بىلەن بىللە يۇزىمىزمۇ كېتىپ قالىدۇ . جۇيجاڭ ، ھاكىملارنىڭ ئالدىدا تىرناق تاتىلاپ قالىمىز .

سەلىم ئۇچۇن بۇ تەھدىت ۋە نەسىھەتلەر ئارتۇقچە ئىدى . ئۇ ئېچىدە : «مەن تۇتقان سىنىپ شەھەردىكى پاراللېل سىنىپلار بويىچە ئۇزۇپ چىقمىسا ، مەرھۇم دادامغا قانداق يۈز كېلەلەيمەن ؟ » دەپ ئويلىدى . بىراق ، ئۇنىڭ سېغىنىش ئوتلىرى يېلىنجاپ كۆزلىرى ئىشىك تەرەپتە ئىدى . ئۇنىڭغا گۈلنار ھېلىلا كۈلۈپ كىرىپ كېلىدىغاندەك تۇيۇلاتتى . چاي قۇيۇپ مېھماندوستلۇق كۆرسىتىۋاتقان مۇدىرنىڭ سوغۇق تەلەت ئايالى بولسا ، تارتىنىپ ئولتۇرغان سەرۋەرگە ئوغرىلىقچە قاراپ قويياتتى .

ئىشىك ئېچىلىپ گۈلنار كىرىپ كەلدى . ئۇ سەلىمنى كۆرۈپ ، ھە دېگەندە ھودۇقۇپ قالدى ۋە قىزىرىپ كەتتى ...

— ۋىيەي سەلىمغۇ بۇ ، قاچان كەلدىڭىز ؟ ئالىقاندەك بولسىمۇ خەت يېزىپ ، مېنى خەۋەرلەندۈرۈپ قويسىڭىز بولمامدۇ ؟

گۈلنار ھېلى چەينەكنى قولىغا ئالسا ، ھېلى سەلىم بىلەن سەرۋەرنىڭ چىنىسىگە قەنت سالاتتى ۋە ئارىلىقتا ئۇنى ـ بۇنى سوراپ قويىاتتى . سەرۋەرمۇ ئۇنىڭ تېخى سېلىۋېتىشكە ئۇلگۈرمىگەن پەلتوسىغا ، ئالا بالداق يۇڭ شارپىسىغا ، مەززىلىك چاچ مېيى پۇراپ تۇرغان پوكۇسلۇق چاچلىرىغا كۆز تاشلىۋالدى . گۈلنار پەلتوسىنى سېلىپ ئاسقۇغا ئېسىپ قويدى . كۆكسىنى كۆتۈرۈپ تۇرغان يېشىل توقۇما گۈللۈك پوپايكىدا ئۇ تېخىمۇ گۈزەل بولۇپ كۆرۈندى .

— بۇ قىزنى ، — دېدى مۇدىر سەرۋەرگە قاراپ ، — بوغالتىر رەسمىيەتلىرىنى ئۆتەپ ناھىيىلىك دوختۇرخانىغا ئورۇنلاشتۇرۇپ قويۇپ كەلسۇن .

— مەن ئۆزۈم ئېلىپ باراي ، — دېدى سەلىم سەرۋەرنىڭ يالت قىلىپ قارىشىدىن ئۇنىڭ تارتىنىۋاتقانلىقىنى سېزىپ .

— رەسمىيىتىنى ئېلىپ ئۆزى بارسىمۇ بولىۋېرىدىغۇ ، — دېدى گۈلنار غىجىنغاندەك قىلىپ ، — سەلىم ، سىز ھېرىپ ـ ئېچىپ كەلدىڭىز ، بىردەم ئارام ئېلىڭا !...

— سەلىم ئۆزى ئاپارسۇن ، — دېدى مۇدىر ئايالىغا قاراپ قويۇپ ، — مەن بوغالتىرنىڭ قېشىغا چىقاي .

مۇدىر چىقىپ كەتتى . گۈلنار سەلىمگە يېقىن كېلىپ ، ئۇنىڭ چاپىنىدىن چاپلىشىپ قالغان چاڭدەك بىرنەرسىنى چىمدىپ ئالدى ، مۇرىلىرىنى قېقىپ قويدى ۋە چىرايىغا تىكىلىپ قاراپ ، ئۇنىڭدىن تاغلىقلارنىڭ تۇرمۇش ئادەتلىرىنى سورىدى . ئۆزىمۇ تاغلىقلار ھەققىدە ئاڭلىغانلىرىنى كەمستكەن بىر كەيپىياتتا سۆزلەشكە باشلىدى . گۈلنار بىردەم سەلىمنى : «قارىداپ كېتىپسىز ، قاچانمۇ قايتىسىپ كېلەرسىز ئاشۇ دەدىسە تاغدىن ؟» دېسە ، بىردەم سەرۋەرنى : «سىزنىڭ كىرپىكلىرىڭىز نېمانچە ئۇزۇن ، خۇددى يېلىم چېپىپ ئۆرۈپ قويغۇدەك» دەپ خىرقىراپ كۈلەتتى .

لېكىن ، ئۇ كۈلگەندەك قىلغىنى بىلەن ، سەرۋەرگە قارىغانسېرى ئۆزىگە ئېمىدۇر بىرنەرسىنىڭ يېتىشمەيۋاتقانلىقىنى ھېس قىلماقتا ئىدى .

سەلىم گۈلنارنىڭ قېيناكسى بىلەن ئاچىسى ئالدىدا تارتىنمايلا ئۆزىگە سۇۋۇنۇۋاتقانلىقىنى ، قاش - كۆزىنى ئوينىتىپ سۆزلەپ كەتكەنلىكىنى كۆرۈپ ، ئۇنىڭدىن ئۆزگىچە بىر ھالنى سەزگەندەك بولاتتى . ئۇنىڭدىكى بۇ خىل ئۆزگىرىش ئۇنىڭ كۆڭلىنى خىرە قىلسىمۇ ، يەنىلا ئۇ گۈلنارنى ئاقلايتتى . ئەلۋەتتە ، ئۇ سېغىنغان بولسا كېرەك ! لېكىن ... سەرۋەرنى كەمسىتكىنى ياخشى بولمىدى ...

مۇدىر كىرىپ ، سەرۋەرنى چاقىرىپ چىقىپ كەتتى . ئۇلار بوغالتىر بۆلۈمىدە رەسمىيەت ئۆتىدى . سەرۋەر بىر جەدۋەلگە قول قويۇپ ، ئىككى ئايلىق تاماق پۇلى ۋە تۇرمۇش پۇلى تاپشۇرۇۋالدى . بۆلۈم ئالدىدا گۈلنار بىلەن پاراڭلىشىپ تۇرغان سەلىم بوغالتىر بۆلۈمىدىن چىقىپ كەلگەن سەرۋەرنىڭ ئالدىغا كەلدى .

— ماڭامدۇق ؟ — دېدى سەلىم سەرۋەرنىڭ تولىمۇ مىسكىن چىرايىغا قاراپ .

—...

— سەلىم ، — دېدى گۈلنار ئۇنىڭ ياقىسىنى تۈزىگەندەك قىلىپ ، — دوختۇرخانىدىن پاتراق كېلىڭ ! مەن مەكتەپنىڭ مېھمانخانىسىغا ئوت يېقىپ سىزنى ساقلاپ تۇرىمەن .

— يېزىدىكى كىچىك ئاناڭنىڭ ئۆيىگە قاچان بارىسەن ؟ — دېدى مۇدىر قېينىسىڭلىسىنىڭ كۆزىگە قاراپ قويۇپ ، — بۇگۈن كەچتىلا ماڭساڭ بولارمىكى ...

— ياق ... — دېدى گۈلنار قېيناكسىغا تۇمشۇقىنى دومسايتىپ — بىر - ئىككى كۈن ئۆتكەندىن كېيىن بارسىمۇ يېزا قېچىپ كەتمەيدىغۇ !

سەلىم سەرۋەرنى دوختۇرخانىغا ئورۇنلاشتۇرۇپ بولۇپ ، كەچكە يېقىن مەكتەپ مېھمانخانىسىغا قايتىپ كەلگەندە ، گۈلنار

ئۆينى سۈپۈرۈپ ، ساپالارنى سۇرتۇپ ، يوتقان ـ كۆرپىلەرنى رەتلىك تىزىپ قويغاندى . سەلىم ئەمدىلا كىرىپ ئولتۇرۇۋىدى ، گۈلنار چايداندا چاي كۆتۈرۈپ كىرىپ كەلدى .

— نېمانچە كېچىكىپ كەتتىڭىز ، چۈشلۈك تاماق يېدىڭىزمۇ ؟

گۈلنارنىڭ ئىللىق كۈلۈمسىرىشى ۋە كۆزلىرىنىڭ سىرلىق مەنە بىلەن قىسىلىشى سېغىنىش پىراقىدا ئۆرتەنگەن سەلىمنىڭ ياش يۈرىكىنى سۆيۈندۈرۈۋەتتى . ئۇ ئاستا ، تولىمۇ تىترەڭگۈ بىر ئاۋازدا شۇڭىرلىدى :

— گۈلنار ...

— سەلىم ...

سەلىمنىڭ باغرىغا تاشلانغان گۈلنار يىگىتنىڭ يىرىك چاچلىرىنى سىلىدى ... ئوتتەك مەڭزىنى ئەمدىلا ئالا كۆكلەۋاتقان يۇمشاق ساقاللىرىغا سۈركىدى ... سەلىمنىڭ گۈلنارنىڭ خۇش ھىدلىق چاچلىرىغا سۆيۈپ قويدى ، نازۇك بويۇنلىرىنى سىلاپ ئەركىلەتتى ...

ئۇلار كارىۋاتتا يانمۇيان ئولتۇرۇشقاندىن كېيىن ، سەلىم گۈلنارغا تاغ تۇرمۇشى ، باللار ، ئۇلارنىڭ ھەۋەسلىرى ، شۇنداقلا ئۆزىنىڭ ئاشپەزلىك ۋە ناۋايىلىقىغا دائىر ئىشلارنىمۇ ئۆگەنگەنلىكىنى ، داۋۇت بىلەن پات ـ پاتلا ئوۋغا چىقىدىغانلىقى ، تاغ ئارىسىدا ئوۋ ئوۋلاشنىڭ ئاجايىپ كۆڭۈللۈك بولىدىغانلىقىنى سۆزلەپ بەردى . لېكىن ، گۈلنارنىڭ بۇلارنى ئاڭلىغۇسى كەلمەيتتى ، ئۇ سەلىمنىڭ بوينىغا گىرە سېلىپ ئەركىلىدى .

— بولدى ، بولدى قىلىڭا ... زادى قاچان قايتىپ كېلىسىز ؟ ياكى مەن ئۆمۈر بويى سىزنى كۈتۈپلا ئۆتەمدىم ؟...

— بىرەر يىل بولار ـ بولمايلا كېتىمەن دېسەم ، سەت بولار ؟...

— سەت ؟ ھې ، — دېدى گۈلنار قېيىدىغاندەك قىلىپ ، — سەت بولمىدۇ دەپ يۈرۈپ مۇشۇ كۈنگە قالدىڭىز ... ئوقۇشى سىزدىن كۆپ تۆۋەن بولغان دوستلىرىڭىز ئۈيان ـ بۈيان چېپىپ يۈرۈپ

شەھەردە نى - نى ئورۇنلارغا ئىلىنىشىۋالدى . سىزچىۇ ، سىز ... ھەي ! ... — ھازىر يۇزى نېپىزلىك ، ئالىيجانابلىق ، پىداكارلىق قىلىدىغان چاغمۇ ؟... ئۇنداقلار سىزگە ئوخشاش تاغ - داۋانلاردا تېزەك پۇراپ يۈرىدۇ ، خالاس ...

گۇلنارنىڭ ئاغزىدىن ئېتىلىپ چىقىۋاتقان بۇ سۆزلەرگە دەسلەپتە سەلىمنىڭ ئاچچىقى كەلدى . لېكىن ، بىردىنلا ئويلىنىپ قالدى . راست ئەمەسمۇ ، قىزىل دىپلوم ئالالماي ئاق كىنىشكا بىلەن مەكتەپ پۈتتۈرگەن ئوقۇغۇچىلار چېغىدا شەھەرگە ، ئەڭ بولمىغاندا شەھەر ئەتراپلىرىدىكى ئىداره - جەمئىيەتلەرگە ئورۇنلىشىۋالدى . ئۇلار ئۇچىسىغا توپا قوندۇرماي پار - پۇر كىيىنىپ ، شەھەر تۇرمۇشىنىڭ قۇلاي شارائىتىدا ياشاۋاتىدۇ ، سەلىمچۇ ؟

— گەپ قىلىسىڭىزچۇ ، نېمانداق بۇتتەك ئولتۇرىسىز ياكى تېزەك چوغىغا كۆمگەن كۆمەچتىن ئۇمىدىڭىزنى ئۈزەلمەي تۇرامسىز ؟

— گۇلنار ... سىز ... سىز ئادەمنى نېمانداق ئىككى تاشنىڭ ئارىلىقىغا سېلىپ قويۇپ قىينايدىغانسىز ؟ ... — دېدى سەلىم نېمە دېيىشىنى بىلەلمەي ، — مەن ... مەن ... قانداقمۇ ؟...

— مەن سىزنى بۇگۈنلا يېنىپ كېلىڭ دەۋاتقىنىم يوققۇ ، ھازىرچە ئىلتىماستىن بىرنى تۇتۇپ قويۇڭ . يازلىق تەتىلدىن كېيىن ئورنىڭىزغا تەتۇر پېشانىدىن بىرنى ئەۋەتىشمەمدۇ !...

سەلىمنىڭ بېشى تۆۋەنگە ساڭگىلىدى . ھازىر ئۇنىڭ كۆز ئالدىدا گۇلنار ئەمەس ، بەلكى داۋۇت تۇرۇپ : «قېنى ، يىگىت بىر نېمە دېمەمسەن ؟ » دەۋاتقاندەك ، جەپەر بوۋاي بولسا : «مانا ، بۇ غوجامۇ پېشىنى قېقىپ كەتمەكچى » دەۋاتقاندەك تۇيۇلماقتا ، بىچاره تاغ بالىلىرى بويۇنلىرىنى قىسىشىپ ئۇنىڭغا غەمكىن تەلمۈرۈشمەكته ئىدى . سەلىمنىڭ بۇ ھالىتىنى كۆرگەن گۇلنار ئۇنى خېلى يۇمشاتتىم دەپ ئويلىدى - ده ، بىردىنلا ئۇنىڭ مۇرىسىگە بېشىنى قويدى ۋە ئاستا شۇنىلدى :

— يۈرۈڭ كىنوغا بارايلى ! مەن بايىلا ئىككى بىلەت ئېلىپ قويغان ...

سەلىم ئەتىسى ئەتىگەندە گۈلنار بىلەن خوشلىشىپ بازاردىن كىچىك ئانىسىغا كۆڭلەكلىك رەخت ، تور رومال ۋە باشقا ئۇششاق - چۈششەك نەرسىلەرنى ئېلىپ يېزىغا يۈرۈپ كەتتى . ئۇ كىچىك ئانىسىنىڭ ئۆيىدە بىر ھەپتە تۇرغاندىن كېيىن ، شەھەرگە قايتىپ كەلدى . گۈلنار ئۇنى ئوبدان مېھمان قىلدى . ئۇلار باغچا ئايلاندى . كۆپكۆك قارىغاي قاتارلىرىنى بويلاپ سەيلە - تاماشا قىلدى . گۈلنارنىڭ گۈزەل تۇرمۇش ، بەختلىك ھايات ھەققىدىكى ئاجايىپ شېرىن سۆزلىرى سەلىمنى بارغانسېرى ئېرىتمەكتە ئىدى . ئۇ ھازىر گۈلنار ، پەقەت گۈلنارنىلا ئويلاشنى خالايتتى . ئۇنىڭدىن باشقىنى ئويلاش ئۇنىڭ ئۈچۈن بارغانسېرى قورقۇنچلۇق بولۇپ قېلىۋاتاتتى .

ئۇلار كىنو - تىياتىرلاردىن يانغان كىشىلەرنىڭ ئايىغى ئۈزۈلۈپ كوچىلارنى جىمجىتلىق قاپلىغاندا ، چىڭدالغان قارنى غىچىلدىتىپ مېڭىپ مەكتەپكە قايتتى . گۈلنار سەلىمنىڭ ياتقىغا كىرىپ ئۇنىڭ بىلەن چاي ئىچىشىپ ئولتۇرۇپ ، ئۆتكەنكى ئۈزۈلگەن سۆھبەتنى ئۇستىلىق بىلەن ئۇلىدى . ئۇ بىردە ئېچىنىپ ، بىردە ئاچچىقلىنىپ ، بىردە تاتلىققىنا كۈلۈمسىرەپ ، ئاخىر سەلىمنى ئىلتىماس يېزىشقا كۆندۈرۈپ ، قەغەز - قەلەمنى ئۇستەل ئۈستىگە قويدى ...

سەلىم ئەتىسى ماۋارىپ ئىدارىسىنىڭ ئىشخانىسىدا جۈيجاڭ بىلەن قاراڭغۇتاغ شۆبە سىنىپىنىڭ ئەھۋالى توغرۇلۇق سۆھبەتلىشىپ ئولتۇرۇپ چۈشلۈك تاماق بولۇپ قالغانلىقىنى تۈيمايلا قالدى . جۈيجاڭ سەلىمنىڭ ئۇنىمىغىنىغا قارىماي ، ئۇنى ئۆيىگە ئەكەتتى .

سەلىم جۈيجاڭنىڭ ئوچۇق چىراي ، مېھماندوست ، قولى ئوچۇق ئايالىنى كۆرۈپ تارتىنىپ - قورۇنۇپ قالمىدى . ئۇ بىر تەخسە لەڭمەننى يېگەندىن كېيىن ، راھەتلىنىپ ئولتۇرۇپ ئاش

سۈيى ئىچتى .

جـۈيـجـاڭ شـۆبـه سـىنىپ ئوقۇغۇچىلىرىنىڭ ئىنتىزامىنى كۈچەيتىش ، دەرسكە قاتنىشىش نىسبىتىنى چىڭ تۇتۇش ، بىلىم ئـۆزلـەشـتـۈرۈش نىسبىتىگە كاپالەتلىك قىلىش توغرىسىدا كۆپ سـۆزلـىگەندىن كېيىن ، گەپنى قادىرنىڭ ئوقۇتۇش سەۋىيىسىگە يۆتكىدى .

— قادىر ئوتتۇرا مەكتەپنى پۈتتۈرۈپلا ئوقۇتقۇچى بولغان ، — دېدى جۈيجاڭ ئاش سۈيىدىن بىر ئوتلاپ قويۇپ ، — ئۇنىڭا كەسپىي جـەھەتـتـىـن يـاردەم قـىـل ! دەرس تەييارلىقلىرىنى تەكشۈرۈپ تەستىقلا ، يەنە ھەربىر ھەپتىدە مەلۇم ۋاقىت چىقىرىپ ، ئۇنىڭ بىلەن بىللە كەسپىي ئۆگىنىش ئېلىپ بارغىن .

— قادىر ئاكام ئۆزىمۇ تىرىشچان ئىكەن ، بالىلارغا دەرسنى خېلى قانائەتلىنەرلىك ئۆتۈۋاتىدۇ ، مەن ئۇنىڭ دەرسىنى بىرنەچچە قېتىم ئاڭلىدىم .

— ئالىي مەكتەپنى پۈتتۈرۈپ كېلىشىڭ بىلەنلا سېنى قاراڭغۇ تـاغقا ئەۋەتتۇق ، — دېدى جۈيجاڭ سەلىم ئۇزاپ چىققاندا ، — خىزمىتىڭ جاپالىقراق ، بىز دېگەندەك يارەمدە بولالمايۋاتىمىز .

سـەلىم يولدا كېلىۋېتىپ جۈيجاڭنىڭ «ئابدۇرېشىت ھاكىم سېنىڭ پارتىيىگە كىرىش توغرىسىدا يازغان ئىلتىماسىنى كۆرۈپ ئىنتايىن تەسىرلەندى» دېگەن سۆزىنى ئەسلەپ نومۇس قىلدى ۋە ئۆز ـ ئۆزىنى ئەيىبلىدى . ئۇ خۇددى بىرى كۆرۈپ قالىدىغاندەك ، ئاخشام يازغان ئىلتىماسىنى يانچۇقىدىن ئاستا ئالدى ـ دە ، يىرتىپ ئـۇشـتـاق پـارچىلاپ ئېرىقتا تاشلىۋەتتى . تاغقا دەرھال قايتىش قـارارىـغا كەلگەن سەلىم بازاردىن يولغا كېرەكلىك نەرسىلەرنى سـېـتـىـۋېـلـىـپ مـەكـتـەپكە كەلدى . گۇلنار ئۇنىڭ قايتماقچى بـولـۇۋاتـقـانـلـىـقـىـنى ئاڭلاپ ، بىردىنلا دومسىيىۋالدى . سەلىم مـەكـتـەپـتـىـن بەرگەن بـىـرقـىـسـىم ئوقۇش ماتېرىياللىرىنى يىغىشتۇرۇۋاتقاندىمۇ ئۇ يارەممۇ قىلماي ، بىر چەتتە تەتۈر قاراپ ئولتۇراتتى .

— ئىلتىماسنى بەردىڭىزمۇ ؟ ! — دېدى گۈلنار زەردە بىلەن .

— بە ... بەردىم ...

گۈلنارنىڭ چىرايى ئېچىلغاندەك بولدى . ئۇ ئورنىدىن لىككىدە تۇرۇپ ، سومكىلارغا بىرنەرسىلەرنى قاچىلىشىپ بېرىۋېتىپ «تەتىل بولغاندىكىن ، خۇماردىن چىققۇچە ئويناپ كەتسىڭىزمۇ تاغ قېچىپ كەتمەس ئىدى» دەپ غودۇڭشىدى .

ئىشلىرىنى بىرقۇر سەرەمجانلاشتۇرغان سەلىم قاراڭغۇ چۈشۈشى بىلەن دوختۇرخانىغا كەلدى . ئۇ بىر سېستىرادىن سەرۋەرنى چاقىرىپ قويۇشنى سورىدى . سەرۋەرمۇ ھايال بولماي چىقتى . سەلىم ئۇنى كۆرۈپلا ئۆز كۆزىگە ئىشەنمەيلا قالدى . سەرۋەر سۈتتەك ئاق خالات كىيىۋالغان بولۇپ ، قىلىچتەك تارتىلغان قارا قاشلىرىنىڭ ئۇچىنى يوشۇرۇپ تۇرغان پوسمىسىدىن چىقىپ تۇرغان قۇندۇزدەك چاچلىرى قۇلاق تۈۋىدە يۆگىشىپ تۇراتتى . ئۇنىڭ تۇخۇمدەك بېجىرىم يۈزى ناۋات سۈيىدەك پارقىراپ ، لەۋلىرى ئانار شەربىتىدەك ھال رەڭ تۇس ئالغانىدى .

— مۇئەللىم ! ...

سەلىم سەرۋەرنىڭ تونۇغۇسىز يېڭى قىياپىتىنى كۆرۈپ ، كونىلارنىڭ «ئاتا كەمچىلىكى ئەمەس ، لاتا كەمچىلىكى» دېگەن سۆزىنى ئەسلەپ كۈلۈمسىرىدى .

— مېنى زادىلا قىلىۋاتامسىز ؟ — دېدى سەرۋەر ئالىقانلىرىدا يۈزىنى توسۇپ .

— ياق ، سەرۋەر ، ئەكسىچە خۇشال بولۇۋاتىمەن ، — دېدى سەلىم روھلىنىپ ، — مۇشۇ قىياپىتىڭىز بىلەن تاغقا بارسىڭىز خان ئانىڭىز ، داۋۇت ئاكىلار قانداق خۇشال بولۇپ كېتەر ـ ھە !

شەھەر ھاياتى سەرۋەرگە ئون نەچچە كۈن ئىچىدىلا يېڭى ـ يېڭى ئۆزگىچىلىكلەرنى ئاتا قىلغانىدى . ئۇنىڭ بۇرۇنقى تارتىنچاقلىقى بىرئاز قالغان بولۇپ ، ئۆزلۈكىدىن سەلىمگە دوختۇرخانىدىكى تۇرمۇشى ، دوستلارنى تونۇش ، ئىشلىتىش ، كېسەل تۇرلىرىنى پەرقلەندۈرۈش قاتارلىق جەھەتلەردىكى ئۆگىنىش ئەھۋالىنى بىر ـ

بـــرلەپ سۆزلەپ بەردى ، ھەتتا لېتسپ يۈەنجاڭنىڭ ئۇنى قولى چـاقـقـان ، ئـايـــغـى ئـــتتىك ، ئەقلى ئۆتكۈر تاغ قىزى دەپ ماختىغانلىقىنىمۇ شەلپەردەك قىزىرىپ تۇرۇپ ئېيتىپ بەردى .

سەلىم چىراغلار يورۇتۇپ تۇرغان ئاسفالت يولدا كېتىۋېتىپ ئـۆزىنىڭ قايتىدىغانلىقىنى ئېيتقاندا ، سەرۋەرنىڭ كۆڭلى يېرىم بولدى . ئۇ ئۆز مۇئەللىمىنىڭ شەھەردە ئىكەنلىكىدىن كۆڭلى توق ئـــدى . سەلىم بىلەن سەرۋەر ئۇزۇنغىچە ئۇنچىقماي مېڭىشتى . ئـۇلار شەھەر مەركىزى — گۈلباغقا كېلىپ ، مەدەنىيەت يۇرتى بـــنـــاســـىنىڭ گۈللۈك تۇۋرۇكلىرىگە ، چىراغ نۇرىدا تاۋلانغان قەدىمىي نەقىشلەرگە قاراپ زوقلاندى .

— قايتايلى ، — دېدى سەلىم سائىتىگە قاراپ ، — ئەمدى مەن سىزنى ئاپىرىپ قوياي .

— ياق ، كېتەلەيمەن ...

ئـۇلار تـەتەرىبىيە مەيدانىغا كەلگەندىلا خوشلاشتى . سەرۋەر سەلىمنىڭ چىراغلار نۇرىدا كېتىپ بارغان سىيماسىغا قاراپ قارىسى يوقىغاندىلا ، دوختۇرخانىغا كىرىپ كەتتى .

قىشلىق تەتىلدە

سەلىم گۈڭشېدىن مىنىپ كەلگەن ئېتىنى ئىدارىس كاتىپقا تـاپـشـۇرۇپ مـەكـتـەپـكـە كەلگەندە ، ھويلا ئىچىنى ئاپئاق قار قـاپلىغانىدى . ئۇ ئىدارىس كاتىپ ھەر كۈنى ئاخشىمى قونغىلى كەلگەندە مېڭىپ چىگدۈەتكەن ئاياغ يولى بىلەن ياتقىغا كىردى . ئـۇ مـەشكە ئوت قالىغاندىن كېيىن ، سۇ ئىسسىتىپ يۈزلىرىنى يـۇدى . كـېيىن چاپىنىنى سېلىۋېتىپ ، ئۆي ئەتراپىدىكى قارنى كـۇرەشكە باشلىدى . دەل شۇ پەيتتە تۇمەن ۋارقىراپ يۈگۈرۈپ يېتىپ كەلدى . ئۇ كەلگىنىچە ھاسىراپ سەلىمگە ئۆزىنى ئاتتى . سەلىم بىلەن ئىككىسى تەڭلا قارغا يىقىلدى ۋە كۈلۈشۈپ كەتتى .

— مېنىڭ كەلگىنىمنى ئىدارىس كاتىپتىن ئاڭلىدىڭما ؟ —

دېدى سەلىم قاردا ئوڭدا يېتىپ .

— ھەئە ، — دېدى تۇمەن يۇزىدىكى قارلارنى ئېرىتىپ ، — سەمەن تېخى تۇنۇگۈنلا كەلدى ، چاتقاللىقتا كەكلىككە قىلتاق قويدۇق ، ئۇ بەك زېرىكىپ كېتىپتۇ .

— داۋۇت ئاكام بارمۇ ؟

— ئاتام قىشلاق ئارىلاپ كەتتى . سەرۋەر ئاچامنىڭ خان ئانىسى كۈندىلا سىزنى سورايدۇ . ئۇ سىزنىڭ كەلگىنىڭىزنى ئۇقسا ، ئۆمىلەپ بولسىمۇ يېتىپ كېلىدۇ .

— مەن ھازىر قادىر ئاكامنىڭكىگە يولۇقۇپ ، ئاندىن سىلەرنىڭكىگە باراي دەپ تۇراتتىم .

— قادىر مۇئەللىمنى ئۇچراتمىدىڭىزما ؟ ئۇ ئىككى كۈن ئالدىدا ناھىيىگە سودىلىققا كىرىپ كەتكەن .

سەلىم سومكىسىنى كۆتۈرۈپ ، ھازىلخاننىڭ سەت تىللار بىلەن چالۇاقاپ كېتىشىنى ، ھەتتا شاپىلاق سېلىشتىنمۇ كۆز ئالدىغا كەلتۈرۈپ ، بوينىدىن سۆرىگەندەك ئۆيگە كىردى . ئالدىدا يۇگۈرۈپ كەتكەن تۇمەن خەۋەر يەتكۈزۈپ قويغاچقا ، ھازىلخان ئىشىككە قاراپ ئولتۇراتتى .

— خان ئاتا ، ئوبدان تۇردىلىمىكى ؟ — دېدى سەلىم قورقۇپراق يەرگە قاراپ .

— بېرى كەل ، بېرى كەل دەۋاتىمەن سېنى ، نېمە ياۋا توشقاندەك ئۇركۈيسەن ، — دېدى ھازىلخان سېمىز قوللىرىنى سوزۇپ ، — ھىم مانا ، ھە مۇنداق ...

ھازىلخان سەلىمنىڭ پېشانىسىگە شاپپىدە بىرنى سۆيگەندىن كېيىن ، ئۇنى نېرى ئىتتىرىۋەتتى . ئۆزى بولسا ياستۇققا يۆلىنىۋېلىپ «قېنى ، گەپ قىل» دېگەندەك سەلىمگە تىكىلدى .

سەلىمۇ سەرۋەرنىڭ دۇئا ـ سالام يوللىغانلىقى ، ئۇنىڭ ئاپئاق خالاتلارنى كىيىپ دوختۇرخاندا سالامەت ، خۇشال ـ خۇرام ئۆگىنىۋاتقانلىقى ، كاتتا دوختۇرلارنىڭ ئۇنى ئېغىزدىن چۈشۈرمەي ماختىغانلىقىنى سۆزلەپ بەردى . ھازىلخان كۆز يېشى قىلدى .

سەلىم سومكىسىدىن بىر بولاق ناۋات ۋە تۆت قاتلاقلىق تور رومالنى ئېلىپ ئۇنىڭ ئالدىغا قويغاندا ، ھازىلخاننىڭ كۆزلىرى چەكچىيىپلا قالدى .

— بۇ سەرۋەرنىڭ سوۋغىسى ، ئاز بولسىمۇ خان ئانام خاپا بولمىسۇن ، دەيدۇ ، — دېدى سەلىم يەر ئاستىدىن ھازىلخاننىڭ ئىششىق يۈزىگە قاراپ .

— خۇدايىم ئامان قىلسۇن . ئۆزىمغۇ كۆيۈملۈك چوڭ بولدى ، شۇغىنىسى شەھەردىن ساقلا كەلسە ...

سەلىم تۇمەنىنىڭ ئاپىسى گۈلسارەگە ئالغاچ كەلگەن سوۋغىلىرىنى بەرگەندىن كېيىن ، تۇمەن بىلەن ئىككىسى سەلمىنىڭ ياتقىغا كەلدى . تۇمەن كەسلەكلىك ئوتۇندىن مەشكە سېلىپ ئوتنى تۇتاشتۇردى . سەلىم چەينەكنى مەش ئۈستىگە قويۇپ بولغاندىن كېيىن ، ئورۇندۇقلارنى سۈرۈپ ئوتسىنغاچ سەمەن ، نودەرلەرنىڭ كەلگەن ـ كەلمىگەنلىكىنى سوردى .

— سەمەن ئەتە كەلمەكچى ، ئۇنىڭ بىلەن چېقىل ئۈستىدە كەكلىككە قىسماق قويماقچىدۇق ، بىللە بارامدۇق ، مۇئەللىم ؟

— بولىدۇ ، لېكىن بۇنداق قېلىن قاردا كەكلىكنى نەدىن تاپقىلى بولىدۇ ؟

— ۋاي ، نېمە دەۋاتىسىز ؟ — دېدى تۇمەن كۆزلىرىنى ئويناتىپ ، — كەكلىك دېگەن چېقىلنىڭ قار چۈشمەيدىغان قاپتاللىرىدا تۇنەيدۇ ھەم ئاپتاپقا قاقلىنىدۇ ... دانلايدىغان ۋاقتىدا بۇك چاتقاللارغا چۈشۈپ ئالاقات ، زىخنىڭ قاقلىرىنى يەيدۇ .

— قاردىن قانداق دان تېپىپ يەيدۇ ؟

— ئاسان ، بۇك چاتقاللارنىڭ ئۈستى قار ، ئاستى بوش بولىدۇ . ھازىر كەكلىك ، قىرغاۋۇللارنىڭ ئۆچەككە كىرگەن ۋاقتى ، راسا سېمىز دەڭە !

چايمۇ قاينىدى . سەلىم شەھەردىن ئەكەلگەن تاتلىق ـ تۇرۇم نەرسىلىرىنى ئۈستەلگە يايدى . گۈللۈك پېچىنە ـ پىرەنكلەرنى يەپ ھەيران بولغان تۇمەن خۇشاللىقىدىن سۆزلەپ كەتتى . ئۇ كەكلىكنى

قىسماق بىلەن قانداق تۇتىدىغانلىقى ، تورنى قانداق يەرلەرگە يايغاندا جىگدىچىنى ئاسان قولغا چۈشۈرگىلى بولىدىغانلىقى ، ئىت بىلەن توشقان قوغلىسا ، قانداق قىزىق ۋە كۆڭۈللۈك بولىدىغانلىقىغچە سۆزلىدى ، ئۇنىڭ سۆزى تۈگىگۈچە قاراڭغۇ چۈشۈپ كەتتى .

— مۇئەللىم ، مەن كېتەي ، — دېدى تۇمەن سىرتقا قاراپ ، — قاراڭغۇ چۈشۈپ كېتىپتۇ .

— مۇشۇ يەردە قونۇپ قالساڭ بولمامدۇ ؟ بۇگۈن پاراڭلىشىپ ياتساق ؟

— مەيلىمۇ ؟ — تۇمەن خۇشاللىقىدىن ۋارقىرىۋەتتى ، — ئەمىسە ھېكايە ئېيتىپ بېرىسىز ، بولامدۇ ؟

— ماقۇل .

تۇمەن ئۆيىگە كېتىپ ، ئانچە ئۇزۇن ئۆتمەيلا كۇل رەڭ بۇغا تېرىسىدىن تىكىلگەن بىر جۇپ چورۇقنى قولتۇقىغا قىستۇرۇپ قايتىپ كەلدى . ئۇ ھەيران بولۇپ چەكچىيىپ تۇرغان سەلىمگە چورۇقنىڭ قاردا يېنىك بولىدىغانلىقىنى ، يۇڭ جاۋىلارنى تىزىغچە يۆگەپ كۆك مونچاقلىق يىپنى چىڭ تارتىپ باغلىۋەتكەندە ، ئادەم تۇشقاندەك چاققان ، تىيىندەك يېنىك بولۇپ قالىدىغانلىقىنى ھەۋەس بىلەن چۈشەندۈردى .

تۇمەن ياتار ۋاقتىدا يانچۇقىدىن يۇلغۇن ياغىچىدىن ياسالغان قىسماقنى ئېلىپ ، ئۇنى قانداق قۇرىدىغانلىقىنى ، قوناق ئۆتكۈزۈلگەن ئىلمەكنى قەيەرگە بېكىتىدىغانلىقىنى سۆزلەپ بەرگەندىن كېيىن ، ئورنىغا كىرىپ ياتتى ـ دە ، سەلىمنى ھېكايە ئېيتىپ بېرىشكە قىستاپ تۇرۇۋالدى .

مەشتە چاراسلاپ كۆيۈۋاتقان ئوتمۇ بارا ـ بارا ئۆچۈشكە باشلىدى . ھېكايە ئېيتىپ ھارغان سەلىم قاچانلاردا ئۇخلاپ قالغانلىقىنى ئۆزىمۇ بىلمىدى .

ئۆيگە ئاپئاق يورۇق چۈشۈپ كەتكۈچە ئۇخلىغان سەلىم بىلەن تۇمەن ئورۇنلىرىدىن چاچراپ تۇردى ـ دە ، قولمۇقول مەشكە ئوت ياقتى . ئۇلار سۇ ئىسسىتىپ يۇيۇنۇپ تۇرغاندا سەمەن ئۆيگە

ئۇچقاندەك كىرىپ كەلدى . ئۇ بويۇنلىرىنى سۇرتۇۋاتقان سەلىمگە ئۆزىنى ئېتىپ ، مەشنى ئۆرۈۋەتكىلى تاسلا قالدى .

سەلىم سەمەندىن جەپەر بوۋاينىڭ ئەھۋالىنى سورىدى ، ئاندىن بىرلىكتە ئولتۇرۇپ ناشتا قىلىشتى . ئۇلار قورسىقىنى تويغۇزغاندىن كېيىن ، يانچۇقلىرىغا نانلىرىنى سېلىپ ، سالغىلىرىنى بويۇنلىرىغا ئاستى . سەمەنمۇ ئۆزىنىڭ ئەكەلگەن قىسمىقىنى بىرقۇر تەكشۈرۈپ ، ئۇنى بوينىدىكى نان خالتىسىغا سالدى ـ دە ، پوتىسىنى چىڭىتىپ باغلىدى .

— ئەمىسە ئوۋچىلار ، قەيەرگە سەپەر قىلىمىز ؟ — دېدى سەلىم كونا شارپىسىنى بېلىگە باغلاۋېتىپ .

— ئاقچېقىلغا ! — دېدى تۇمەن .

— ياق ، چاقار سايلىقتىكى چاتقاللىققا ! ئاقچېقىلغا بەك يىراق ، — دېدى سەمەن .

— تۇنۇگۈن بېرىپ ھېچنېمە تۇتالمىدۇققۇ ؟ — دېدى تۇمەن بۇرنىنى تارتىپ قويۇپ .

— بۇگۈن ھاۋا سوغۇق ، قىرغاۋۇل ، كەكلىكلەر ئىسسىق چاتقال ئىچىگە شۇڭغۇيدۇ .

سەلىم ، تۇمەن ، سەمەنلەر قار بىلەن قاپلانغان يانباغىرلاردا قوغلىشىپ چاقار چاتقاللىققا يۇرۇپ كەتتى . ئۇلار چىڭدالغان ئاياغ يوللىرىدىن ماڭماي تۇلكە ، توشقان ، كەكلىك ، قىرغاۋۇل ئىزلىرى تامغا باسقاندەك ھەر خىل گۈل چېكىۋەتكەن قېلىن قارلىق دالىلاردا مېڭىشتى . سەلىم تاغلىقلارنىڭ ياز كۈنلىرىمۇ تىزىغچە جاۋا يۆگەپ ، چورۇق تارتىۋېلىشىنىڭ تېگىگە يەتكەنىدى . ئۇلار قارلاردا يۈگۈرۈپ ، دومىلاپ ، ئىككى تاغ ئوتتۇرىسىدىكى جىلغىدا يېيىلىپ يانقان چاتقاللىققا قانداق كېلىپ قالغانلىقىنى بىلمەيلا قالدى .

ئۇستىنى قېلىن قار قاپلىغان چاتقاللىق قويۇق بولۇپ ، بىر ـ بىرىگە گىرەلىشىپ كەتكەنلىكى ئۈچۈن ، ئاستى خۇددى لەمپىگە ئوخشايتتى . ئۇچ ئوۋچى چاتقال ئىچىگە ئۆمىلەپ كىرىپ كەلدى . ئۇلارنىڭ پۇت ـ قوللىرى ، بېشى بىرەر ئازغان غولىغا

ياكى زىخ شاخلىرىغا تېگىپ كەتسە، گەدەنلىرىگە قار شۇرقىراپ چۈشەتتى ... چانقال ئارىسىدىن چىرىگەن غازاك ۋە ئوت پۇرىقى كىلەتتى. تۈيۈقسىزلا ئۇلارنى چۆچۈتۈپ مەيدىسى ئاستىدىنلا قانداقتۇر بىر قۇش قارلارنى توزۇتۇپ پۇرراپ كۆتۈرۈلسە، يەنە قەيەردىندۇر قىرغاۋۇل خورىزىنىڭ قاناتلىرىنى پاقىلدىتىپ «قى ... قى ... قى ...» قىلىپ سايرىشى چانقاللىقنى چاك كەلتۈرەتتى. ئۆمىلەپ كېتىۋاتقان سەلىم بىردىنلا «ۋىغ ... ۋىغ ... ۋىغ ...» قىلغان ئاۋازنى ئاڭلاپ، يېنىدىكى تۇمەندىن سورىدى:

— «ۋىغ ... ۋىغ» قىلغان نېمە ئۇ؟

— تاغ تورغىيىنىڭ چىشىسى، ئۇ جۈپتىنى قىچقىرىۋاتىدۇ.

سەمەن بىلەن تۇمەن قىسماقلىرىنى ھەرخىل قۇشلارنىڭ مايا قىلىرى چېچىلىپ ياتقان ئىككى تۈپ زىخنىڭ تۈۋىگە قۇرۇپ، ئۇستىنى چىرىگەن ئوت - خەسلەر بىلەن كۆمۈۋېتىپ، ساپسېرىق قونا قىنىڭ ئۇستىنى كۆرۈنەرلىك ئېچىپ قويدى. ئۇلار قارداپ يۈمىلىنىپ ببرىپ ئەللىك - ئاتمىش قەدەم ئارىلىقتىكى بىر تۈپ چوڭ ئازغاننىڭ تۈۋىگە يوشۇرۇندى. سەلىم ئۆۋچىلىقنىڭ نەقەدەر كۆڭۈللۈك ھەم قىزىقارلىق بولىدىغانلىقىنى ھېس قىلماقتا ئىدى. ئۇنىڭ يۈرىكى ھاياجاندىن گۈپۈلدەپ سوقاتتى، كۆزلىرى چانقاللىق ئىچىگە تاقەتسىز تىكىلمەكتە ئىدى.

— سەمەن، — دېدى سەلىم ئاستا پىچىرلاپ، — قىسماقنا قۇشنىڭ چۈشكەنلىكىنى بۇ يەردە قانداق بىلگىلى بولىدۇ؟

— قىسماق بېسىلغان ھامان ئەتراپتىكى قۇشلار ئۈركۈپ ھاۋاغا كۆتۈرۈلىدۇ.

بالىلار سەلىم بەرگەن پىچىنە - پىرەنىكلەرنى كاراسلىتىپ يېگەچ پىچىرلىشاتتى، خىرقىرىشىپ كۈلۈشەتتى. ئارىدىن خېلى ئۇزۇن ئۆتكەندىلا تۈيۈقسىزلا پالاقلىغان ئاۋاز بىلەن تەڭ بىرنەچچە قۇش قارلارنى توزىتىپ چانقاللىقتىن كۆتۈرۈلدى.

— چۈشتى، — ۋارقىرىۋەتتى تۇمەن ئورنىدىن چاچراپ تۇرۇپ.

ئۇلار قاردا پۇتلىشىپ ، يىقىلىپ ـ قوپۇپ ، چاتقال ئىچىگە كىردى . بىر تۇپ زىخنىڭ تۈۋىدە ئۆزى قىزىل ، ئۇزۇن قۇيرۇقلىرى يېشىل ، كۆك ، سېرىق پارقىراپ تۇرغان بىر قىرغاۋۇل قاناتلىرىنى كېرىپ قىساقتىن بويىنىنى ئاجرىتىش ئۈچۈن ھەدەپ پالاقلايتتى .

— پاھ ، خورىزىكەن ! قىرغاۋۇل خورىزى ...

سەمەن قىساقنى كېرىپ ، قىرغاۋۇلنى ئاجرىتىۋالغاندىن كېيىن ئەگرى پىچىقنى غىلىپىدىن سۇغۇرۇپ ئۇنى بوغۇزلىدى . ئۇلار «سېمىزكەن» ، «پاھ ئېغىرلىقىنى ، تازا چوڭكەن» دېيىشىپ قىرغاۋۇلنى قولدىن ـ قولغا ئېلىشىپ دەڭسەپ كۆردى ، چىرايلىق پەيلىرىنى سىلىدى .

ئەتىكى سوغۇقتىن دېرەك بېرىپ ئوتقاشتەك قىزارغان قۇياش ئاق تون يېپىنغان تاغلارغا قىيسايدى . تاغلىقلار : «تاغنىڭ قىش كىيىنى كۆز يۇمۇپ ـ ئاچقۇچە» دەپ بىكار ئېيتمىغان . بىزنىڭ ئوۋچىلىرىمىز بىر كۈن كەچكىچە سوغۇق يەپ ، قار كېچىپ تۇنقان بىر قىرغاۋۇلنى قولتۇقلاپ ئۆيگە قايتتى . ئۇلار چاتقاللىقتىن ئايرىلىپ تاغ يولىغا چۈشكەندە ، سەمەن بىلەن تۇمەن گويا چاتقاللىقتىن ئاچچىقىنى ئالماقچى بولغاندەك ، ئالىقاندەك تاشلارنى سالغىغا سىلىپ باش ئۇستىدىن پىرقىرىتىپ بىرنەچچىنى ئېتىۋەتتى ... «ۋۇك ... » قىلىپ ئۇچقان تاشلار چاتقال ئۇستىگە ئارقا ـ ئارقىدىن چۈشۈۋىدى ، قانداقتۇر قۇشلار ھەرخىل ئاۋازلاردا ئەنسىز سايرىشىپ ئۇچۇپ چىقىشتى .

سەلىم بالىلارنىڭ سالغىنى باش ئۇستىدىن قۇيۇندەك ئايلاندۇرۇپ ، ماھىرلىق بىلەن ئېتىشىغا چىن كۆڭلىدىن قايىل بولدى . بالىلار ئۇنىڭغا سالغىنى قانداق ئايلاندۇرۇش ، سالغا پىرقىراپ باش ئۇستىدە كۆرۈنمىگۈدەك ھالەتكە كەلگەندە ، بوش ئۇچىنى قويۇپ بېرىشنى ئۆگەتكەن بولسىمۇ ، ئۇنىڭ تېشى ئون بەش قەدەم ئارىلىققا چۈشۈپ قارغا كىرىپ كەتتى . سەلىم بالىلار بىلەن تەڭلا قاقاقلاپ كۈلۈۋەتتى .

— مۇئەللىم ، چوقۇم ئۆگىنىۋالىسىز ، — دېدى تۇمەن ئاپئاق قىرو باغلاپ كەتكەن كىرپىكلىرى ئارىسىدىكى شوخ كۆزلىرىنى ئوينىتىپ ، — مەن سىزگە ئۆگىتىپ قويىمەن .

— سالغا ئېتىشقا ، — دېدى سەمەن قارغا تاشلاپ قويغان قىرغاۋۇلنى قولىغا ئېلىپ ، — نودەر بەك ئۇستا .

— ئۇنىڭغا دادىسى ئۆگەتكەن . نىياز ئاكام قوتازنىڭ يېغىرىنى چوقۇاتقان سېغىزخانىنى نەقلىيەلەيدۇ .

ئوۋچىلار تۇمەنىنىڭ مەجبۇرلىشى بىلەن ئۇنىڭ ئۆيىگە بېرىشتى . ئۇلار دەرۋازىدىن كىرىپ كەلگەندە ، قۇيرۇقى ئىنچىكە ، پۇتلىرى ئۇزۇن بىر سېرىق ئىت يۇگۇرۇپ كەلگىنىچە ئەركىلەپ تۇمەنگە ئېسىلدى .

— ۋۇي بۇ نودەرنىڭ تايغىنىغۇ ؟

«ھاۋ» قىلغان ئاۋازدىن ھەمىمەيلەن چۆچۈپ ئېغىل غارىلىدىن سەكرەپ چۇشكەن نودەرگە قاراشتى . تەلپەكلىرىگە ئوت ـ خەسلەر چاپلىشىپ قالغان نودەر سەلىمنى قۇچاقلىۋالدى .

— سەن بۇ يەردە نېمە ئىش قىلىپ يۈرىسەن ؟ — دېدى سەلىم ھەيران بولۇپ .

— بەك زېرىكىپ كېتىپ ، تۇمەن بىلەن توشقان قوغلايلى ، دەپ كەلگەن . گۈلسارىخان خان ئانامدىن سىلەرنىڭ كەكلىك ئۇۋلىغىلى كەتكىنىڭلارنى ئاڭلاپ ، سىلەرنى ئىزدەپ بارمىغان يېرىم قالمىدى . مەنمۇ بۇ يەرگە ھازىرلا كەلدىم .

— سېنىڭ بۇ يەرگە كېلىشىڭدىن نىياز ئاكامنىڭ خەۋىرى بارمۇ ؟

— بار ، ئاتامغا تەتىلىك تاپشۇرۇقلارنى تۇمەن بىلەن بىللە ئىشلەيمەن ، دەپ قويدۇم .

— مۇئەللىم ، — دېدى تۇمەن سەلىمنىڭ قولىنى تۇتۇپ ، — نودەرنىڭ تايغىنى بەك ئالغۇر ، ئەتە جىغانلىققا توشقان قوغلىغىلى چىقىلى ، بولامدۇ ؟

— بولىدۇ .

— ئاپا ، — دېدى تۇمەن ھەممەيلەن ئۆيگە كىرگەندە ، — مۇئەللىم تاماق يېگىلى كەلدى . قورسىقىمىز بەك ئېچىپ كەتتى ، گۇنجاق[1] بارمۇ ؟ قىرغاۋۇل بېسىپ ئاش ئېتىپ بەرگىنە ؟

— بولىدۇ ، قوزام بالىكام ... خالتىدا ئاتاڭ شەھەردىن ئەكەلگەن گۇنجا بار تېخى .

— ھە راست ، بۇگۈن قوتۇرماق سېلىپ قوي ، ئەتە جىغانلىققا توشقان قوغلىغىلى چىقىمىز .

گۇلسارە سەلىمنىڭ تاماق يېگىلى كەلگەنلىكىگە بەكمۇ خۇشال بولۇپ كەتتى . ئۇ سەمەنگە : «گۇنجىنى ئادالا» دېسە ، تۇمەنگە : «قىرغاۋۇلنى يۇڭدا» دەپ بۇيرۇق قىلاتتى . نۇدەر بىلەن سەلىم ئۆگزىگە چىقىپ شاخ ـ شۇمبىلار بىلەن يۆگەپ قويۇلغان ئوت ـ خەس ئارىسىدىن قۇرۇق تېزەكلەرنى ئەكىردى .

بايا تىن سەلىمگە قىيا كۆزىدە سەپسېلىپ يانقان ھازىلخان تاماق پىشىش بىلەن قوش ياستۇققا يۆلىنىپ ، شىرەدە بالىلار بىلەن تاماق يەپ ئولتۇرغان سەلىمگە بىرھازا قارىغاندىن كېيىن :

— ھوي مۇئەللىم بالىكام ، سەن بالىلار بىلەن تاغ تېكىسىدەك تاغمۇتاغ ، دەشتمۇدەشت تاقلاپ يۈرسەڭ ، بالىلارنى قانداقمۇ موللا قىلارسەن ؟ — دېدى .

— خان ئانا ، — دېدى سەلىم ئەدەپ ـ ئىكرام بىلەن جاۋاب بېرىپ ، — بۇ دېگەن تەنتەربىيە دەرسى ...

— ھوي ، نېمە دەيدۇي بۇ ، — دېدى ھازىلخان كۆزلىرىنى چەكچەيتىپ ، — تەنتەكلىك دەپمۇ ئوقۇشۇم بار دېگىنە ، راستتىنلا تەنتەكلىككەن بۇ ، موللىسى تالىپلىرى بىلەن قىساق ئويناپ ، توشقان قوغلاپ يۈرسە ...

— خان ئانا ، — دېدى تۇمەن كۇلۇپ ، — تەنتەكلىك ئەمەس ، تەنتەربىيە دەرسى ، بۇ دېگەن بەدەن چېنىقتۇرىدىغان دەرس .

قاراڭغۇ چۈشۈش بىلەن سەلىم سەمەننى باشلاپ مەكتەپكە قايتماقچى بولدى . گۇلسارە ئۇنى قونۇپ قېلىشقا تۇتقان بولسىمۇ ،

---

① گۇنجا — گۇرۇچ .

ئۇ مەكتەپتىن ئەنسىرەيدىغانلىقىنى ئېيتىپ ئۆزىرە سورىدى. سەلىمنىڭ ھېكايىسىگە قىزىققان تۇمەن بىلەن نوداڭمۇ جۇڭلىرىنى كۆتۈرۈپ مېڭىشتى. گۈلسارە ئۇلارغا بىر كىگىز ۋە بىر يوتقانىنى قولتۇقلىتىپ قويدى.

ئۇيقۇسىغا قانمىغان بالىلار تاڭ ئېتىش بىلەن، تايغانىنى باشلاپ يولغا چىقتى. تايغان ئوۋ بولىدىغانلىقىنى سېزىپ خۇشال بولۇپ كەتتى. ئۇ بىردە ئالدىغا ئۇزۇپ كەتسە، بىردە قايتىپ كېلىپ نوداڭرگە ئېسىلاتتى. بالىلارمۇ بەس - بەس بىلەن قاچاندۇر بىر چاغدا قىلغان «ئوۋ»لىرىنى ئاجايىپ سىرلىق ۋە كۆپتۇرمە ۋەقەلىكىلەرگە ئايلاندۇرۇپ، ئاغزى - ئاغزىغا تەگمەي سۆزلەپ مېڭىشۇاتاتتى.

ئۇلار جىغانلىققا يېتىپ كېلىپ، يۇمشاق قاردىكى خۇددى ئىككى بارماقنى پاتۇرۇپ قويغاندەك تۇرغان توشقان ئىزلىرىنى كۆرۈپ، خۇشال بولۇشۇپ كەتتى. تايغان بولسا تۇمشۇقىنى قارغا تىقىپ نېمىندۇر ھىدلايتتى ۋە تاقەتسىزلىنىپ غىڭشىپ قويماتتى.

— سىلەر جىغانلىقىنىڭ ئۇ تەرىپىدىن ھۇقۇيتىڭلار، — دېدى نوداڭر تايغانىنىڭ بوينىنى قۇچاقلاپ تۇرۇپ، — مەن بۇ يەردە تايغانىنى تۇتۇپ تۇرىمەن.

سەلىم، تۇمەن، سەمەنلەر كەتكەندىن كېيىن، نوداڭر بىر تۇپ تىكەنلىك جىغانىنىڭ ئارقىسىدا تايغانىنى قۇچاقلاپ جىم ياتتى. جىغانلىقىنىڭ ئانچە يىراق بولمىغان بىر يېرىدە «ھۇيت، ھۇيت» دەپ ۋارقىراشقان ئاۋاز ئارقا - ئارقىدىن ئاڭلىنىشقا باشلىدى. نوداڭر تايغانىنىڭ بوينىنى «ئالدىرىما» دېگەندەك سىلاپ سەپسالماقتا ئىدى. جىغانلىق ئىچىدە ئىككى كۆل رەڭ توشقان پەيدا بولدى. نوداڭر ئۇلارنىڭ جىغانلىقتىن يالاڭلىققا چىقىشىنى مۆلچەرلەپ، ئىتىنى قويۇپ بەرمىدى. لېكىن، تايغان بىرلا سىلكىنىپ نوداڭرنىڭ قولىدىن چىقىپ كەتتى. توشقانلار ئىككى تەرەپكە قاچتى. «ۋۇي، قاپاقۇاش دېۋەڭ!» دەپ ۋارقىرىۋەتتى نوداڭر. چۈنكى، تايغان يالاڭلىققا قاچقان توشقانىنى قوغلىماي جىلغىدىكى چاتقاللىققا كىرىپ

كېتىۋاتقان توشقاننى قوغلىماقتا ئىدى . بۇ ئەسنادا سەلىم ، تۇمەن ، سەمەنلەرمۇ يېتىپ كەلدى . ئۇلار نوەرنىڭ ئارقىسىدىن يېقىلىپ ، بەزىدە كۆلتۈك قارلارغا پېتىپ قېلىپ دېگۈدەك يۇگۇرۈشمەكتە ئىدى . نوەر بوينىدىن سالغىنى ئالدى ـ دە ، باش ئۇستىدىن پىرقىرىتىپ قويۇۋەتتى . ۋىكىلداپ ئاۋاز چىقىرىپ كېلىۋاتقان تاش چاتقاللىققا يېتىپ كېلەي دېگەن توشقاننىڭ بېشىدىن ھالقىپ ئالدىغا چۈشتى . قورقۇپ كەتكەن توشقان شارتلا قىلىپ يانغا بۇرۇلۇپ يالاڭلىققا قاراپ قاچتى . نوەر قاردا دومىلاپ ، سىيرىلىپ يۇرۇپ باشقىلاردىن ئۇزاپ كەتكەنىدى . توشقان يالاڭلىققا چىقىپلا يوقاپ كەتتى . تايغان قارنى تۇمشۇقىدا تىلغاپ ، پۇتلىرىدا تاتلاپ شىددەتلىك ئىلگىرىلىمەكتە ئىدى . ئارقىدىكىلەرمۇ ھاسىراپ ھېچ ھالى قالمىغان ھالدا يېتىپ كەلدى .

— توشقان قېنى ؟ — دېدى سەلىم تىز ـ تىز نەپەس ئېلىپ .

— قارغا شۇڭغۇۋالدى .

نوەر ئىتنىڭ ئارقىسىدىن بىر قەدەممۇ قالماي : «قېنى ئال ، باس» دەپ پىچىرلايتتى . تۇيۇقسىزلا تايغانىنىڭ ئايىغى ئاستىدىن چىققان توشقان قېچىشقا باشلىدى . لېكىن ، تايغان ئۇزۇن پۇتلىرى بىلەن ئۇنى بېسىۋالدى .

ئوۋچىلار توشقانىنى قولغا چۈشۈرۈش بىلەن ھارغانلىقىنىمۇ ئۇنتۇپ قېلىشتى . نوەر توشقانىنى بوغۇزلاپ ، بېشىنى تايغانغا تاشلاپ بەردى .

— مۇئەللىم ، — دېدى نوەر بىر ئوچۇم قارنى كاپ ئېتىپ ، — شەھەردىمۇ بالىلار توشقان قوغلامدۇ ؟

— ماڭا نېرى ، — دېدى تۇمەن كۈلۈپ كېتىپ ، — شەھەر دېگەندە مىڭ ـ مىڭ ئۆي ، ماشىنىلار مېڭىپ تۇرغان ، ئۇ يەردە توشقان تۇرماق ئىتلارمۇ كۆرۈنمەيدىكەن .

سەمەن بىلەن نوەر ئۇنىڭ ئاغزىغا ھەۋەس بىلەن قاراشتى . چۈنكى ، تاغلىق بالىلار ئېچىدە پەقەت تۇمەنلا شەھەرنى كۆرگەنىدى . ئۇ شەھەردە كۆرگەنلىرىنى توختىماي ھېكايە قىلاتتى . دادىسىدىن

ئاڭلىغانلىرىنىمۇ كۆردۈم دەپ ماختىناتتى . ئۇنىڭ شەھەر تۇغرىسىدىكى ھېكايىسى بالىلارغا يادا بولۇپ كەتكەن بولسىمۇ ، ئۇلار يەنىلا ئۇنى زور قىزىقىش بىلەن تىڭشايتتى .

— مەن ئۇچىنچى سىنىپتا ئوقۇۋاتقان چېغىمدا ئاتام مېنى شەھەرگە ئاپاردى ، — دېدى تۇمەن قارغا يانپاشلاپ ، — مەن تازىمۇ ئېگىز بىر بىنانىڭ ئالدىغا كەلگەندە ، ئاتامدىن : «ئاتا ، ماۋۇجۇشى قايسى ئۆيدە ئولتۇرىدۇ ؟» دەپ سوراپتىمەن . ئاتام گېپىمنى ئاڭلاپ ، قاقاقلاپ كۈلۈپ كەتتى .

سەلىم كۈلۈۋەتتى . ئۇ گەرچە كۈلگەن بولسىمۇ ، قار ئۈستىدە ئېڭەك تىرەپ تۇمەننىڭ ئاغزىغا قاراپ قالغان سەمەن بىلەن نودەرنى كۆزگىنىدە ، ئىچىدە بىر يېرى ئېچىشقاندەك بولدى . قاتمۇقات تاغلار قورشىغان ۋەتەننىڭ بۇ چەت چېگرىسىدا تۇغۇلۇپ چوڭ بولغان بۇ بالىلارنىڭ يۈمران قەلبىدە گۈزەل ئارزۇ ـ ئىستەكلەر بىخلانغانىدى . ئۇلار يىراقلارغا تەلپۈنەتتى . ھەر قېتىم سەلىمنىڭ ئىلىم ـ پەن تەرەققىياتى ، كىشىلەر تەرىپىدىن يارىتىلىۋاتقان تۆھپىلەر توغرۇلۇق ئېيتقان سۆزلىرىنى ئاڭلىغاندا ، بەس ـ بەس بىلەن ئالىي مەكتەپلەر ، ئۇ مەكتەپلەردە ئوقۇلىدىغان كەسىپلەر توغرىسىدىكى سوئاللارنى ئۇنىڭغا ياغدۇرۇۋېتەتتى .

سەلىم بۇ ئايرىلماس ئۈچ دوست بىلەن بىللە ئوۋچىلىق قىلىپ ، بىرلىكتە كىتاب ئوقۇپ ، خاتىرە يېزىپ ، ئۇلارغا تەتىلىك تاپشۇرۇقلارنى چۈشەندۈرۈپ ، بىر ھەپتە ئۆتۈپ كەتتى . قىشلىق تەتىلمۇ ئاخىرلىشىپ قالغانىدى . نودەر قىسلىغا قايتىدىغان كۈنى ئۇلارنى بىللە ئەكېتىمەن دەپ تۇرۇۋالدى .

— قىسلىغا بىرىۋالساق ، — دېدى نودەر بۇرنىنى تارتىپ ، — ئاتام بىرنەچچە قوتاز تېپىپ بېرىدۇ . ئومشادىكى سالچۇقنىڭكىگە بېرىپ ئويناپ كېلەتتۇق . ئۇنىڭ ئەجەب نوچى كەكلىكلىرى بار .

— ئەمىسە مۇئەللىم ، — دېدى تۇمەن سەلىمگە ، — ھۆرلىقانى يوقلىغاچ ئومشادىكى سالچۇق ، تاسايدىكى چولپانلارنى

كۆرۈپ كەلمەيلىمۇ ؟

— بۇ دېگىنىڭمۇ توغرا ، — دېدى سەلىم قالغان كۈنلەرنى ساناپ كۆرۈپ ، — نىياز ئاكام ، جەپەر بوۋايلارتى يوقلىغاچ چولپاننىڭ دادىسى بايىز ، سالچۇقنىڭ دادىسى زاكىر خوجىلارنى يوقلاپ كېلەيلى !

سەلىم دۈكانچى ئابدۇللادىن تاتلىق ـ تۇرۇم سېتىۋالدى . گۈلسارەمۇ ئۇلارغا قوتۇرماچ ، پوشكال ۋە سوغۇق گۆش تەييار قىلىپ بەردى . خالتىلىرىنى ئاسقان بۇ ساياھەتچىلەر تايغانىنى ئەگەشتۈرۈپ قار لەپىلدەپ يېغىپ تۇرغان بىر سەھەرلىكى يولغا چىقتى .

مېھمانلار

سەلىم ئۇچۇن كۆڭۈللۈك ئۆتكەن قىشلىق تەتىلمۇ ئاياغلاشتى . پاكىز تازىلانغان مەكتەپ قورۇسى بالىلارنىڭ خۇشال ۋاراڭ ـ چۇرۇڭى ۋە داپ ، راۋاب ، نەي قاتارلىقلارنىڭ ئاۋازى بىلەن تولدى . دەرس باشلانغىنىغا ئىككى ھەپتىدىن ئېشىپ قالغان بولسىمۇ ، سېيىت ئۇستام تېخىچىلا كەلمەيۋاتاتتى . شۇڭا ، سەلىم بىلەن قادىر بەكلا ئالدىراش بولۇپ كەتكەندى . سەلىم ئىككى نۆۋەت تېلېفون بەردى . مۇدىر تېلېفوندا : «سېيىت ئۇستامغا خىزمەت ئىشلەپ ئۆزۈم ئاچقىمەن» دېدى .

سەلىم دەرستىن چىقىپ ، ناۋايخانىدا نان يېقىۋاتقان قادىرنىڭ قولىدىن يەڭلىكىنى ئېلىپ ، ئۇنى دەرسكە كىرگۈزۈۋەتتى . بۇگۈن نۆۋەت بويىچە ھۆرلىقا ئاشخانىدا تاماق ئېتىۋاتاتتى . گۈلسۈمە بولسا غىڭشىپ ناخشا ئېيتىپ راسلاپ چىققان نانلارنى ئەمبەلگە تىزاتتى . بۇنداق نۆۋەت بويىچە ئاشخانا ، ناۋايخانىغا ياردەملەشكەن بالىلارغا سەلىم بىلەن قادىر كەچتە شۇ كۈنلۈك دەرسنى تولۇقلاپ ئۆتۈپ بېرەتتى .

— مۇئەللىم ، — دېدى گۈلسۈمە نانىغا تۇكۇچ

سېلىۋېتىپ ، — سەرۋەر ئاچام قايتىپ كەلسە ، ئوقۇماي دوختۇر بولامدۇ ؟

— بىر ياقتىن ئوقۇپ ، بىر ياقتىن باللارنى داۋالايدۇ .

— مۇئەللىم ، سىز دېگەن ناخشا ئېيتىشنى ئۆگىنىدىغان مەكتەپتە ئوقۇسا نېمە بولىدۇ ؟

— ئارتىس بولىدۇ .

— مەنمۇ ئارتىس بولالامدىم ؟

— گۇلسۇمە ، — دېدى ئاشخانىدىن يۈگۈرۈپ كىرگەن ھۆرلىقا ، — مۇئەللىم دېگەن سەنئەت مەكتەپكە ئىككىمىز بىللە بارايلى . ئۇ يەردە ئۇسسۇلمۇ ئۆگىتىدىكەن .

سەلىم دەرس ئارىلىقلىرىدا ، دەم ئېلىش پۇرسەتلىرىدە بالىلارغا چوڭ شەھەرلەر ، مەدەنىي تۇرمۇش ، ئالىي بىلىم يۇرتلىرى ، مەشھۇر شەخسلەر توغرۇلۇق سۆزلەپ بېرەتتى . ئۇ ئۆز سۆزلىرىنىڭ بۇ تاغلىق ئۆسمۈرلەرنىڭ قەلبىگە ئىللىق بىر ئېقىن بولۇپ سىڭىپ كىرىپ ، ئۇلارنى ئارزۇ ۋە غايە يولىغا يېتەكلەۋاتقانلىقىنى ، قاراڭغۇ تاغنىڭ ئېگىز چوققىلىرىدىن ھالقىتىپ يىراقلارغا تەلپۈندۈرۈۋاتقانلىقىنى ھېس قىلاتتى .

— ئەپەندىم ، سەلىمجان ئەپەندىم !

سىرتتا ئىدىرىسنىڭ بوم ئاۋازى ئاڭلاندى . ئۇ بىر تاغارنى ئىنجىقلاپ يۇدۇپ كىردى .

— سەلىمجان ، سىزگە بىر تاغار خۇش خەۋەر بار ، — دېدى ئىدىرىس تاغارنى يەرگە قويۇپ ، — ھازىرچە بۇ گۆشنى تاپشۇرۇۋېلىڭ . بۇ ئۇرۇشقاق كاساپەت ئۇسۇشمەن دەپ بېشىنى يەپتۇ .

— جىڭلاپ تالون يېزىپ بېرىمەنمۇ ؟

— ياۋ... ياق ، بۇنى مەكتەپ ئۈچۈن خالىسانە ئەكەلدىم .

— بىر تاغار خۇش خەۋەر مۇشۇمىدى ؟ — دېدى سەلىم كۈلۈپ .

— نېمە ؟ — دېدى ئىدىرىس يىرىك ساقاللىرىنى تاتىلاپ

قويۇپ ، — مەن ئۇنداق ـ مۇنداق ئىشلارغا سىنەكەپ كەتمەيمەن . ھېلىراق گۈڭشىدىن تېلېفون كەلدى . ئابدۇرېشىت ھاكىم ، ھامۇدۇن شۇجى ، شەھەر مەكتەپ مۇدىرى ، يەنە مائارىپ ئىدارىسىنىڭ جۇيجاڭلىرى بولۇپ تامام كاتتىلار قاق سەھەردە ئاتلىق يولغا چىقىپتۇ . ئۇلار كۆز باغلىنىش بىلەن يېتىپ كېلىدۇ . گۈڭشىنىڭ ئاتلىرى پۇتۇنلەي تۇلپار ئەمەسمۇ !

سەلىمنى ھاياجان ئۆز ئىلكىگە ئالدى . خىزمىتى شۇنچە ئالدىراش بۇ كىشىلەرنىڭ ئۆزلىرىنى ياد ئېتىپ ، تاغ ـ داۋان ئاتلاپ كېلىۋاتقانلىقىغا خۇشالمۇ بولدى ، خىجىلمۇ بولدى . ئۇ كۈنگەي تەرەپلىرى ئېرىپ كۈزدىكى سېرىق ئوتلار يەلپۈنۈپ تۇرغان تاغقا قارىدى . قاپتاللاردىن كېلىۋاتقان ئەتىيازنىڭ ئارامبەخش شامىلى قىشچە قار تېگىدە چىرىگەن خازانلارنىڭ ھىدىنى دىماغقا ئۇراتتى . تاغقا باھار يېقىنلاپ كەلمەكتە ئىدى .

— ھاڭقىيىپ قالدىڭىزيا مۇئەللىم ، پۇتمەيۋاتامسىزيا ؟

— ياق ، ئىشەندىم ، نېمىشقا ئىشەنمەيمەن ؟ ھازىرلا بۇ گۆشتىن قازانغا سېلىۋېتەي !

— ھەببەللى ، خۇدايىم ئەقىلنى كىمگە بېرىشنى بىلگەن ، بەرگەندىمۇ بىلىپ بەرگەن !

— داۋۇت ئاكام يوق ، چاتاق بولدى ـ دە ، — دېدى سەلىم بىتاقەت بولۇپ .

— خىرامان يۈرۈپ ئېپەندىم ، ئىدىرىس چوقال بوش يېتىم ئەمەس ، — دېدى ئىدىرىس ھېجىيىپ ، — ئات باقارنى بىر قامچا ، بىر قانات بولۇپ ئۇچ ، گوندازنى نەدىن بولسا تاپ دەپ يولغا سېلىۋەتتىم .

سەلىم ئىدىرىس كېتىشى بىلەن بۇ خەۋەرنى قادىرغا يەتكۈزدى . ئۆزىنى «ئوتتۇرا مەكتەپنىڭ مۇئەللىمى» دەپ كۆكرىكىنى كېرىپ يۈرگەن قادىر تېخى كۆرۈپ باقمىغان مۇدىرنىڭ نەزىرىدىن ئۆتۈش ئۈچۈن بولسا كېرەك ، ئوقۇغۇچىلارنى ھەركەتلەندۈرۈپ ھويلا ـ ئارام ، سىنىپ ، ياتاق ، ھەتتا ئاشخانىنىڭ

قازان بېشى ، ناۋايخانىنىڭ ئەمبەل تاختىلىرىغچە يۈيۈپ تازىلىدى . كەچكە يېقىن ئۇ ئوقۇغۇچىلارنى مەيداندا تۆتتىن تىزىلدۇرۇپ مەش دەسسىتىشكە باشلىدى . ئۇنىڭ بىر كۆزى تاغ باغرىدىكى چىغىر يولدا ئىدى . سەلىمۇ دەرس سېتكىسى ، سىنىپ ژۇرنىلى ، مەشغۇلات جەدۋەللىرىگچە قايتا كۆرۈپ تۇزەيدىغان يەرلىرىنى تۇزەپ قويدى .

— كەلدى ، مېھمانلار كەلدى ، تېز بولۇڭ سەلىم ! — دېدى قادىر هاياجان بىلەن پىچىرلاپ ، — ئالدىغا چىقايلى !

خۇشال چۈرقىرىشىپ چاۋاك چېلىۋاتقان بىر توپ بالىلار ئارىسىدا ئاتلىقلار مەكتەپ هويلىسىغا كىرىپ كەلدى . ئۇلار ئىچىدە سەرۋەر ، سېيىت ئۇستاممۇ بار ئىدى . سەلىم بىلەن قادىر ئابدۇرېشىت هاكىم ، جۈيجاڭ ، قاراڭغۇ تاغ گۇڭشې شۇجىسى هامۇدۇن ۋە مۇدىرلار بىلەن كۆرۈشكەندىن كېيىن ، ئاتلارنى مومىلارغا قاڭتۇردى . ئىدرىس هودۇقۇپ كەتكەنلىكتىنمۇ ياكى مەڭدەپ قالغانلىقتىنمۇ ، پالاق ـ پۇلۇق قىلىپ بىردەم ياتاقتا ، ئاشخانىغا يۈگۈرسە ، بىردەم تۇرۇپلا ئوقۇغۇچىلارغا نېمىلەرنىدۇر پىچىرلايتتى .

مېھمانلار سەلىمنىڭ ياتقىغا باشلاندى . ئۇلار ئىككى شام گۇڭگا يورۇتۇپ تۇرغان ئۇستەل ئەتراپىدا ئوقۇغۇچىلار بىلەن لىق توشقان ، پۇت باسقۇدەك ئورۇن قالمىغان بۇ ئۆيگە سەپسېلىشقا باشلىغانىدى . ئابدۇرېشىت هاكىم جۈيجاڭ بىلەن مۇدىرغا مەنىلىك قاراپ قويغاندىن كېيىن : «شەھەردىكى ئۆيلەردىن بىر ـ ئىككىنى ئاتقا غانجۇغلاپ ئەكەلگۈلۈككەن» دەپ هەممىنى پاراقلىدە كۈلدۇرۇۋەتتى .

— هە قاچقۇن ، — دېدى هاكىم چاي قۇيۇۋاتقان سەلىمگە قاراپ ، — تەتىلدە شەھەرگە كىرىپسەنۇ ، مېنى يوقلاشنى ئۇنتۇپ قاپسىنا ؟

— ئۆزلىرىنى ئاۋارە قىلماي دەپ ، — دېدى سەلىم قىزىرىپ ، — ئۆزۈممۇ ئالدىراپ قالدىم .

جۇيجاڭ نېمىدۇر دېمەكچى بولۇۋىدى ، ئىدرىس سەلىمنى چاقىرىپ چىقىپ كەتتى . ھويلىدا سەرۋەر ئوقۇغۇچىلار بىلەن ئاتلاردىن نەرسە ـ كېرەكلەرنى چۈشۈرۈۋاتاتتى .

— گۆش پىشىپ قاپتۇ ، — دېدى ئىدرىس ئاغزىغا سېلىۋالغان بىر توغرام گۆشنى ئۇ قوۋزىدىن بۇ قوۋزىغا يۆتكەپ ، — ئەكىرەمدۇق ؟

— بولىدۇ ، شورپىدىنمۇ ئەكىرەيلى .

سەلىم چۈشۈرۈلگەن نەرسە ـ كېرەكلەر يېنىغا كەلدى . ئۇ سەرۋەرگە : «ھارماڭ» دېيىشى بىلەن ، سەرۋەرمۇ يېنىككىنە كۇلۇمسىرەپ : «ياخشىدى» دەپ پىچىرلىدى . ئۇ چوڭ كۆزلىرىنى يالتىتىدە سەلىمگە تىكىپ ئېپقاچقان پەيتتە ئۇنىڭ قويۇق قايرىلما كىرپىكلىرى كۆزىنىڭ ئاستىغا سايە تاشلىدى . ئاقىرىپ سۈزۈلۈپ قالغان يۈزى بولسا ، پەرەڭنىڭكىدەك تۈس ئالدى .

— سىز دەرھال خان ئانىڭىزنىڭ قېشىغا بېرىڭ . ئۇ كەلگىنىڭىزنى ئاڭلىسا ، بۇ يەرگە ئۆمىلەپ بولسىمۇ كېلىدۇ .

— قېنى سەلىمجان ، — دېدى بىر لېگەن ھور كۆتۈرۈلۈپ تۇرغان گۆشنى كۆتۈرۈپ چىققان ئىدرىس ، — شورپىنى ئاچىقمامسىز ، مېھمانلارنىڭ يولدا قورسىقى ئېچىپ ئۇچىيى ئۇزۇلگەندۇ .

سەلىم شورپا كۆتۈرۈپ ياتاقتا كىرگەندە ، مېھمانلار : «يۇمشاق پىشىپتۇ» ، «ياش مال ئوخشايدۇ» دېيىشىپ گۆش يەۋاتاتتى . ئىدرىس ئەتراپىدا پاييېتەك بولۇپ ، ئۇلارنى گۆشكە زورلايتتى ۋە : «ياخشى پىشقان گۆش زىيان قىلمايدۇ» دەپ قويىاتتى . ئابدۇرېشىت ھاكىم بىر پارچە قارا گۆشنى قەلەمتىراش بىلەن نان ئۈستىدە توغراۋېتىپ :

— خەپ گونداز ، قېچىپ كەتكىنىڭدىن ھېساب بېرىسەنغۇ تېخى ! — دېدى . ھاكىمنىڭ سۆزىدىن باشقىلار كۇلۇشتى . لېكىن ، چاقچاقنى راست دەپ چۈشەنگەن ئىدرىس :

— تەمەت ئۇنداق ئويلىمىسىلا ھاكىم ، داۋۇت ئاكام

ئۆزلىرىنىڭ كېلىشلىرىدىن خالىزىم بولۇپ كېتىپ قاپتۇ ، — دېدى .

ئىدىرىسنىڭ بۇ سۆزىگە ھەممىسى كۈلۈشۈپ كەتتى .

مۇدىر قادىرغا بىرنېمىلەرنى پىچىرلىغاندىن كېيىن ، ئۇ شەھەردىن ئەكەلگەن ساندۇقلارنى ئەكىردى . جۈيجاڭ پارقىراپ تۇرغان ئۇچ دانە گاز لامپىنى ۋە توپ ـ توپ خاتىرە ، دەپتەر ، قەلەم ، تام سائىتى ، سىياھ قاتارلىق نەرسىلەرنى ئۈستەل ئۈستىگە ئالدى .

— بۇ قېتىم مەن بۇ يەرگە ئۆزۈمنى تەكشۈرگىلى كەلدىم ، — دېدى مۇدىر ئوڭايسىز ھالەتتە ، — ھاكىم بىلەن جۈيجاڭ بىرنەچچە قېتىم ئېيتقان بولسىمۇ كېلەلمىدىم . ناھىيىلىك كومىتېت بۇ شۆبە سىنىپقا ئالاھىدە كۆڭۈل بۆلۈپ كەلدى . بۇ قېتىممۇ بۇ ئۇچ دانە گاز لامپا ، بىر باك بېنزىننى شۇلار يارەدەم قىلدى . قالغىنى مەكتىپىمىزنىڭ سوۋغىسى .

— تەكشۈرۈش چوڭقۇر بولمىدى ، — دېدى ھاكىم چاقچاق ئارىلاش ، — ئوقۇش راسخوتى ، تاماق پۇلى ، قۇرۇلۇش راسخوتى ، رېمونت پۇلى دەپ سانغا قاراپ پۇل ئالمىسىلەرۇ ، ئەجەبا شۆبە سىنىپنى ئوقۇش باشلىنىپ بىرەر قېتىم يوقلىمايسىلەر ؟

— مۇدىرىنىڭمۇ ئىشى ئالدىراش ، — دېدى سەلىم سوۋغاتلارنى قادىرغا سۇنۇۋېتىپ ، — ھەرگىز ئاغرىنغىلى بولمايدۇ .

— ھۆددەس ئاغرىنمايمىز ، تەمسىلان ئېيتقاندا مۇدىرىنىڭمۇ ئىشى قوتاز تۇكىدەك ، — دېدى ئىدىرىس «مەنمۇ بار» دېگەندەك كالتە گەۋدىسىنى تىك تۇتۇپ .

— بوپتۇ ، سىلەر ئاقلاپ تۇرۇۋالدىڭلار ، — دېدى ئابدۇرېشىت ھاكىم كۈلۈپ ، — قېنى ئەمىسە بۇ لامپىلارنى ھازىرلا يېقىۋېتىڭلار !

سەلىم بىلەن قادىر گاز لامپىغا بېنزىن قۇيۇپ بولغاندىن كېيىن ، پىلىكىنى ئورنىتىپ ناسوسنى ئۇردى . گاز لامپا يېقىلىش بىلەن ئۆي ئىچى ئاپئاق يورۇپ ، تەجرىبە سايمانلىرى يال ـ يۇل

پارقىراپ ، ئاجايىپ كۆڭۈللۈك تۇس ئالدى .

ئۇلار قادىرنىڭ باشلىشى بىلەن سىنىپلارنى ، ئوقۇغۇچىلار يانتىق ۋە ئاشخانىنى ئارىلاپ كۆردى . ئاخىردا يەنە ئوغۇللار يانتىقىغا كىرىشتى . قىز - ئوغۇل ئوقۇغۇچىلار شام يورۇقىدا بىرلەشمە كۆڭۈل ئېچىشنى باشلىغانىدى . ئابدۇرېشىت ھاكىم باللاردىن تۇرلۈك سوئاللارنى سوراپ ئۇلارنى كۈلدۈرۈۋەتتى . قادىر مۇئەللىم گاز لامپىنى كۆتۈرۈپ كىردى ، بالىلار ھالاك - تالاك بولۇپ ، ئۇنىڭ يورۇقىغا كۆزلىرىنى قىسىپ قاراشتى .

— ساۋاقداشلار ، — دېدى قادىر ۋارقىراپ ، — بۇ گاز لامپىنى ئابدۇرېشىت ھاكىم ئالغاچ كەپتۇ .

قىز - قىنىغا پاتمىغان بالىلار ئۇزۇنغىچە چاۋاك چېلىشتى ۋە قادىرنىڭ تەكلىپى بىلەن مېھمانلارغا ئويۇن كۆرسەتتى . نوۋەر بىلەن ھۆرلىقا ئېيتىشىش ئورۇندىاپ بەردى . گۈلسۇمە چاك كەلتۈرۈپ ناخشا ئېيتتى . سەمەن بىر تاغ ناخشىسىغا نېيىنى مۇڭلۇق چېلىپ بەردى . ھاكىم چاۋاك چېلىپ ئۇلارنى ماختىدى . سەلىم سەنئەت ئىشلىرىغا قادىرنىڭ يېتەكچىلىك قىلىۋاتقانلىقى ، ئۆزىنىڭمۇ راۋابنى ياخشى چالىدىغانلىقىنى ئېيتتى .

— ئۇنداق بولسا ، — دېدى ئابدۇرېشىت ھاكىم قادىرغا قاراپ ، — قادىر مۇئەللىم راۋاب چېلىپ بەرسۇن ، كۆڭلىمىز بىر ئېچىلسۇن .

— بولىدۇ ، — دېدى سەلىمنىڭ ماختاشلىرىدىن تولىمۇ روھلانغان قادىر راۋابنى قولىغا ئېلىپ ، — قېنى گۈلسۇمە ، سەن بىر ناخشا ئېيتىپ بەرگىن !

— قايسى ناخشىنى ئېيتسام بولار ؟ — دېدى گۈلسۇمە بارمىقىنى چىشلەپ ، — ئەمىسە سەلىم مۇئەللىم يېزىپ بەرگەن ناخشىنى ئېيتاي .

قادىرنىڭ چالغان جارانگلىق راۋابى بىلەن گۈلسۇمەنىڭ سۆزۈك ۋە يېقىملىق ناخشا ئاۋازى كۆڭۈللەرنى سۆيۈندۈرمەكتە ئىدى :

ئاسمان تىرىگەن تاغلار
بۇلۇتنى تېشىپ ئۆتتى .
چوپان ئېيتقان ناخشىلار
كۆڭۈلنى شادمان ئەتتى ...

مېھمانلار ئىشخانىغا قايتىپ كىرگەندىن كېيىن ، ھاكىم سەلىم ، قادىرلارنىڭ جاپالىق ئىشلەۋاتقانلىقىنى تەكىتلەپ كۆرسىتىپ ، مائارىپ ئىدارىسى ۋە ناھىيىلىك كومىتېتنىڭ ئۇلارغا يېقىندىن ياردەمدە بولالمىغانلىقىنى ئېيتتى ۋە ئۇلاردىن ئۆزرە سورىدى . ئۇلار قىزغىن سۆھبەتلىشىۋاتقاندا ، قوتانلىق مەھەللىسىدىكى باشلانغۇچ مەكتەپنىڭ مۇئەللىملىرىمۇ يېتىپ كېلىشتى . سەلىمنىڭ ياتقىدا ئولتۇرغۇدەك ئورۇنمۇ قالمىدى . جۇيجاڭ ئەتە باشلانغۇچ مەكتەپنى كۆزدىن كەچۈرىدىغانلىقىنى ئېيتىپ ، ئۇلارنى يولغا سالدى .

تۇن نىسبى بولۇپ قالدى . مېھمانلار ھارغىنىغا قارىماي قىزغىن پاراڭلاشماقتا ئىدى . سەلىم قادىر بىلەن ئىدىرىسنى ئىشارەت بىلەن سىرتقا ئاچىقتى . كۇندۇزدىن بېرى چىقىۋاتقان باھار شامىلى ئەمدىلىكتە يۇزلەرنى ھەرىدەك چاقاتتى . تاغلارنىڭ ئېرىگەن كۇنگەي تەرەپلىرى قاپقاراڭغۇ بولۇپ ، تېخى قار كەتمىگەن تەسكەيلەر ئاي نۇرىدا سۇس ھال رەڭ تۇس ئالغانىدى .

— ھاكىم بۇگۇن ئىشخانىدا تۇنەيمىز ، — دەيدۇ ، — دېدى سەلىم قۇلاقلىرىنى ئۇۋۇلاپ ، — يەرلەرگە كىگىز سالغىنىمىز بىلەن يوتقان ـ كۆرپە يېتىشمەيدۇ . شۇڭا ...

— مەن جۇڭا ھەم ئىككى يوتقان ئەكېلەي ، — دېدى قادىر .

— مەنمۇ داۋۇت ئاكامنىڭكىگە باراي ، ۋۇي قاراڭلار ! ئاۋۇ كىم ؟ داۋۇت ئاكام ئەمەسمۇ ؟

ھەممەيلەن داۋۇتنىڭ ئالدىغا يۇگۇردى . داۋۇت ئاتتىن سەكرەپ چۈشۈپ تەلپىكىنى ئېلىۋىدى ، بېشىدىن خودىدى قازاندىن

كۆتۈرۈلگەندەك هور پۇرقىراپ چىقتى . قارا تەرگە پاتقان ئاتنىڭ ساغرىلىرىدىن تامچىلىغان سۇ چۈشىگە ئېقىپ چۈشمەكتە ئىدى .

— تازا بىمەسەل ئىش بولدى ـ دە ، — دېدى داۋۇت ئاتنىڭ چۈلۈۋۈرىنى ئىدىرىسقا بېرىپ ، — ئۇلار ئۆيدىمۇ ؟

داۋۇت ئۆيگە كىرىش بىلەن يەنە پاتىپاراقچىلىق بولدى . بىرى چاقچاق قىلاتتى ، بىرى هال سورايتتى . هاكىم ئاچچىقلىغاندەك بولۇۋېلىپ گەپ يوپۇتاتتى . داۋۇتمۇ ئۇلارغا تاغ ئادەتتى بويىچە بىرنەچچە ئېغىز قوپال چاقچاق قىلغاندىن كېيىن ، ئۇلارنى ئۆيگە باشلاپ ماڭدى . مېهمانلار ئۆزاپ كەتكەندىن كېيىن ، سەلىم مۇدىر ئەكەلگەن گۈلنارنىڭ خېتىنى تەقەززالىق بىلەن ئالدىراپ ئاچتى ...

سەككىزىنچى باب

ھەمدۇل ھەربىكەتتە

باھار ! تاغنىڭ باھارى ! ! ...

ئىللىق پەسىلگە گۇۋاھ بولۇپ ئېچىلغان سېرىق چېچەك ، چوغلۇق ، كاككۇكگۈلى قاتارلىق تۈنجى ئەلچىلەر جىلغا يانباغىرلىرىنى قاپلاپ كەتتى . ئالاقات ، زىخ ، ئازغان غوللىرىدىن ياش نوتىلار بىخ سۈرۈۋاتقان ، قاراڭغۇ تاغ قاپتاللىرىدىن ھەر خىل قۇشلارنىڭ سايرىشى ئاڭلىنىپ تۇراتتى . نىل رەڭلىك ئاسماندىن قىزىل پۈتلۈق چىپار كەكلىكلەر توپ - توپى بىلەن ئۇچۇپ ئۆتسە ، ئاسمانىنىڭ قەھرىدە قاناتلىرىنى يېغىپ ئۆز ئۇۋۇسىغا ئوقتەك ئېتىلىپ چۈشۈۋاتقان بۈركۈتنىڭ خۇددى ئۇشتەك چالغاندەك ۋىڭىلدىغان ئاۋازى ئاڭلىنىپ قالاتتى .

ئابدۇرېشىت ھاكىم يايلاقلارنى كۆزدىن كەچۈرۈپ كەتكەندىن كېيىن ، داۋۇت تېخىچىلا يايلاقلاردا ئالدىراش چېپىپ يۈرەتتى . ئۇ قويلارنى قىرقىش ، يازغى يۇڭلارنى توپلاش ، كېسەل ۋە بوغاز چارۋىلارنى ئايرىپ بېقىش ، ھەربىر كىچىك ئەترەتكە چۈشۈرۈلگەن سېرىق ماي ۋەزىپىسىنى سۈيلەش ، توختام بويىچە يۇقىرىغا ئۆتكۈزۈلىدىغان مالىلارغا تامغا سېلىشتەك يايلاقنىڭ تۈگمەس - پۈتمەس ئاۋارىچىلىكى بىلەن ئايلاپ ئۆيگە كېلەلمەيۋاتاتتى .

بۇگۈن شەنبە ، كۆپكۆك ئاسماندا ئالىقاندەكمۇ بۇلۇت كۆرۈنمەيتتى . ئوقۇغۇچىلار ئۆيلىرىگە قايتىشتى . سەلىم بىلەن قادىر ھەپتىلىك مەشغۇلاتنى خۇلاسە قىلىپ بولۇپ ، كېيىنكى ھەپتىدە ئۆتۈلىدىغان دەرسلەرنى بىرقۇر كۆرۈپ چىقتى ، ئاندىن قادىر ئۆيگە قايتتى . سەلىم كۈن قايرىلىش بىلەن ، كىيىم -

كېچەكلىرىنى ئېلىپ زەڭگەر بۇلاققا كىر يۇغىلى كەلدى . ئۇ داسقا كىيىملەرنى چىلاپ قويغاندىن كېيىن ، ياپىلاق تاشتىن بىرنى تېپىپ ، سىرغىپ ئېقىۋاتقان سۇ بويىدا ئولتۇردى .

سەلىم يۇيۇپ چايقىغان كىيىملىرىنى ئازغان تىكەنلىرىگە ، تاشلارغا يېيىپ بولۇپ ، داسقا چىلانغان چاپىننى ئېلىپ تاش ئۈستىدە مىجىشقا باشلىدى . شۇ چاغدىلا ئۇنىڭ قولىغا نېمىدۇر ئۇرۇنغاندەك بولدى ـ دە ، چاپاننىڭ يانچۇقىغا قولىنى تىقىپ ، تۆت قاتلانغان بىر قەغەزنى سۇغۇرۇۋالدى . سەلىم ھۆل بولۇپ ، ئېزىلىپ كەتكەن قەغەزنى ئاۋايلاپ تاش ئۈستىگە يايدى . بۇ مۇدىر ئەكەلگەن گۇلنارنىڭ خېتى ئىدى . خەتنىڭ كۆپ يەرلىرىنىڭ رەڭلىرى سۇۋۇشۇپ بۇزۇلغان بولۇپ ، ساق قالغان يەرلىرىنمۇ تەستە ئوقۇغىلى بولاتتى . سەلىم ئۆزىنى تولىمۇ قىيىن ھالەتتە قالدۇرغان بۇ خەتنىڭ چاپاق سەھىپىلىرىگە قايتا كۆز تاشلىدى :

«سىزنىڭ مېنى ئالدىشىڭىزنى ئويلىمىغانكەنمەن : خۇددى كىچىك بالا يىغلىسا ئانىسى قولىغا قەنت تۇتقۇزۇپ بەزلىگەندەك ، سىزمۇ ئىلتىماسنى يېزىپ ، رەڭۋازلىق بىلەن كۆزۈمنى باغلاپسىز ... مېنى ئالداشقا يۈرىكىڭىز قانداقمۇ ئىجازەت بەرگەندۇ ؟ ! ... يوشۇرۇن كۆيۈش ، مەخپىي ئازاب دەقىقىلىرىنى ھېسابقا ئالمىغاندىمۇ ، دىل رىشتىمىز ئاشكارا باغلانغان بىرنەچچە يىللىق مۇھەببىتىمىزنى خارلاشقا قەلبىڭىز ئۆرتەنمىدىمۇ ؟ !

مەن مائارىپ ئىدارىسىدىكى كادىرلار خىزمىتىنى ئىشلەيدىغان كادىرغا : «سەلىمنىڭ ئىلتىماسىنى مۇزاكىرە قىلغانسىلەر ؟» دېسەم ، ئۇ ئۇنداق ئىلتىماسنىڭ ئەسلا مەۋجۇت ئەمەسلىكىنى ئېيتتى . مەن ئىشەنمىگەچكە ، ھەتتا ئۇ بىر يىلدىن بېرى كەلگەن ئىلتىماسلارنى قىسىپ قويغان قىسقۇچلىرى بىلەن

ئېلىپ بەردى ... ھەيرانمەن ، ئىشكتىن قانداق چىقتىم ... ئۆيگە قانداق كەلدىم ... قانداقلارچە ئارقامغا ئۆرۈلوپ چۈشمىدىم ... بەلكى سىز بۇلارنى ھېس قىلالمايسىز ... بىز قىزلار بىراۋغا كۆيسەك ئوتنىڭ ئەڭ ئۇلۇغ يېرىدە كۆيىدىكەنمىز ... لېكىن يىگىتلەرچۇ ؟ ئۇلار قىزلارنى ئاشۇنداق باغرى تاشلىق بىلەن ئازابلاشتىن لەززەت ئالسا كېرەك ... كىتابلاردىكى «مۇھەببەتتە يىگىتلەر چەكسىز ھەسرەتلىك كېلىدۇ ، قىزلار بولسا جىلۋە بىلەن سۆيىدۇ » دېگەنلەرنىڭ ھەممىسى يالغان ... بۇ بەلكىم خوتۇنىدىن ياكى سۆيگەن قىزىدىن شاپىلاق يېگەن يازغۇچىنىڭ جۆيلۈشلىرىدۇر ... »

— مۇئەللىم ، كىر يۇيۇۋاتامسىز ؟ ۋاي ئانىكام ، ماۋۇ سەتچىلىكنى كۆرۈڭ ، ئەرلەرمۇ كىر يۇيىدىكەن ...

سەلىم خەتنى ئالمان ـ تالمان مىجىلىۋەتتى ـ دە ، «تاساي» لىق قىز — چولپانغا قارىدى . چولپان بۇلاق تۇۋىگە چىلىكنى قويۇپ سەلىمگە يانتۇ قاراپ تۇراتتى . بۇ قىزنىڭ بويى پاكار بولغىنى بىلەن تەن دۇرۇس ، بەدىنى چىڭ ، بىلەكلىرى يەڭلىرىگە پاتمىغاندەك چىڭقىلىپ تۇراتتى . ئۇ تەڭتۇشلىرى ئالدىدا تۇم ئىككى ئۆرۈم چېچىنى ئارقىغا تاشلاپ ، چوڭ كىشىلەردەك كۆتمەك قاشلىرىنى سەكرىتىپ ، كۆزلىرىنى ئوينىتىپ گەپ قىلاتتى . دوستلىرى ئۇنى «بېغدا پىشىپ قالغان» دەيىشەتتى .

— مەكتەپتە قالغان بىرنەچچىمىز سۇ ئىسسىتىپ گاز لامپىنىڭ يورۇقىدا كىر يۇماقچىدۇق . بىزلا يۇيۇپ بەرسەك بولمامدۇ ؟ — دېدى قىز بۇلاققا ئېڭىشىپ . لېكىن ، ئۇ بىر چىلەك سۇنى بۇلاقتىن تارتىپ چىقىرىۋاتقاندا ، تېيىلىپ كېتىپ ئوڭدىسىغا يىقىلىپ چۈشتى .

— ۋاي ئانىكام ...

سەلىم يۇگۇرۇپ بېرىپ قىزنى يۆلىدى . بۇلاق ئەتراپىدىكى بىر قەۋەت يېشىل مۇخ قاپلىغان تاشلار ئەينەكتەك سىلىقلىشىپ كەتكەچكە ، ئۇمۇ قىز بىلەن بىللە يىقىلىپ سۇغا كىرىپ كەتتى . سەلىم ئورنىدىن تۇرۇپ قىزنى تارتىپ چىقىرىۋاتقاندا ، ئىككىسى تەڭلا كۇلۇشۇپ كەتتى . لېكىن ، خىرقىرىغان ئۇچىنچى ئاۋازمۇ ئاڭلىنىپ قالدى . سەلىم قىزنى قويۇۋېتىپ قارىدى ، بۇلاق بېشىدا ھەمدۇل تۇراتتى .

— خى ... خى ... خى ... ئەپەندى ، — دېدى ھەمدۇل يىلاننىڭكىدەك كۆزلىرىنى قىسىپ ، — يۇمشاقمىكەن ، يۇمرانمىكەن ؟ ... تېخى نامەھرەم قوللىرىنى قولتۇقىدىن تىقىپ ...

— سەن ... سەن ... — دېدى سەلىم ئاقىرىپ ، ئۇ چولپانغا كېتىۋاتقان دېگەندەك ئىشارەت قىلغاندىن كېيىن ، ھەمدۇلغا قادالدى ، — ئاغزىڭنى يىغ ! ... تېخى موللاممىش ...

— مەن ئاغزىمنى يىغقىنىم بىلەن ، — دېدى ھەمدۇل يېقىنلاپ كېلىپ ، — يارانقان ئىگىسى كۆتۈرمەيدۇ ... ناشايان قىلىقلارغا قول سوزغان بەندىنى مانا مۇشۇنداق جەزىستاندا شەرمىسار قىلىدۇ ...

— ھەمدۇل ، — دېدى سەلىم تۇنجى قېتىم يۇزتۇرا ئۇنىڭ ئىسمىنى ئاتاپ ، — سەن تۇخۇمدىن تۇك ئۇندۇرمەن ، سۇنى لېيىتىپ بېلىق تۇتمەن ، توپىلاڭدا توغاچ ئوغرىلايمەن دەيدىكەنسەن ، بۇ ئۇخلاپ چۈشۈڭ !...

— خى ... خى ... خى ... بۇ بىرلا ئەمەس ئەپەندىم ، — دېدى ھەمدۇل سەلىمگە دېۋەيلەپ كېلىپ ۋە ئۇ تۈيۇقسىزلا تۇكۇرۇكلىرىنى چاچرىتىپ ۋارقىرىدى ، — ئەمدى ناپاك قىلمىغان زەڭگەر بۇلاق سۇيى قالدىمۇ ؟ قىزلارنى باغاشلاشقا زەڭگەر بۇلاقتىن باشقا يەر تېپىلمىدىمۇ ؟

— ئىپلاس !

سەلىم ھەمدۇلنى غەزەپ بىلەن ئىتتىرىۋەتتى . ئۇنىڭ ئۇزۇن ئالا تونى بۇلاق يۈزىدە داستىخاندەك يېيىلدى . ئوڭدىسىغا

پالاقلاۋاتقان ھەمدۇل بىرنەچچە يۈتۈم سۇمۇ ئىچىۋالدى . ئۇ ئەسلىدە ھەيۋە كۆرسىتىپ سەلمىنى ئۆز ئىندىكىگە كەلتۈرۈپ ، «جېنىم موللام ئۇنداق ئەمەستى ، بۇ مۇنداق ئىشتى ، سىلى دېگەنلىرىدەك بولسۇن ، سەرۋەرنىڭ يېشىمۇ چوڭ ، بىرەر بالا مەكتەپتىن قالدۇرۇلسا نېمە بوپتۇ» دېگەن كېچىككە كەلتۈرمەكچىدى . مانا ، ئويلىمىغان يەردىن سەلىم ئۇنىڭغا تۈلكىنىڭ قەيىرىگە چاڭگال سېلىشنى بىلمەي ھۇرپىيىپ تۇرغان تەجرىبىسىز بۇركۇت بالىسىدەك كۆزلىرىنى قاداپ تۇراتتى .

— ۋۇي مۇناپىق ، بىلىپ قوي ، سەن قورقۇتۇپ ئۆگەنگەن باشلانغۇچ مەكتەپنىڭ مۇئەللىمى مەن ئەمەس ، — دېدى سەلىم غەزەپتىن تىترەپ ، — زەھەرلىك قولۇڭنى ماڭا ئەمدى ئۇزاتماقچىمۇسەن ؟ !... يوقال ...

بۇلاقتىن شالاپ - شۇلۇپ ئۆمىلەپ چىققان ھەمدۇل ئىچىدە : «ئەرخەپ تۇكباش ، تۇغۇلغىنىڭغا پۇشايمان قىلدۇرمىسام» دېگىنىچە ئۇدۇل قوتانلىق مەھەللىسىگە يول ئالدى . ئۇنىڭ كىيىملىرىدىن سىرغىپ تۇرغان سۇ ئۇنى قوغلاپ كېتىپ باراتتى .

سەلىم گۇگۇم بىلەن تەڭ كىيىملىرىنى يىغىشتۇرۇپ مەكتەپكە قايتتى . ئۇ ئۆز ئوقۇغۇچىسى ئالدىدا ھاقارەتلەنگەنلىكى ئۈچۈن ، ھېلىھەم ئاچچىقى يانمىغانىدى . ئۇنىڭ قۇلىقىدا ھەمدۇلنىڭ «بۇ بىرلا ئەمەس ، ئەپەندىم !» دېگەن سۆزى تەكرارلانغاندەك بولغاندا ، تېخى ئۆچ كۈن ئالدىدىكى بىر ئىش ئېسىدىن كەچتى .

ئوقۇغۇچىلارنىڭ ئەتىگەنلىك چېيىغا سۇ ئەكىلىش ئۈچۈن دېجورنى قىز نىسا سۇغا ماڭغاندا ، سەلىمۇ چىلىكىنى كۆتۈرۈپ بىللە كەلدى . لېكىن ، قاياقتىندۇر پەيدا بولغان ھەمدۇل بۇلاق بېشىدا خىرقىراپ تۇراتتى .

— خى ... خى ... خى ... قىزلارنى بىللە ئەكەلمىسىلە ئەپەندىم ، قورقىدىغان ئوخشايلا ...

— شۇنداق موللام ، — دېدى سەلىم زەردە بىلەن ، — جىلغىغا

پات ـ پاتلا غالجىر تۇلكە پەيدا بولىدۇ ، دەپ ئاڭلايمەن !...

ئۇ چاغدا سەلىم بىلەن ھەمدۇل بىر چاغدا دۇكان ئالدىدا بىر ـ بىرىگە خىرىس قىلغىنىدەك بىرپەس كۆز ئۇرۇشتۇرغاندىن كېيىن ئايرىلىشقانىدى .

سەلىم قىشتا جەپەر بوۋاينىڭ ئۆيىدىن قايتىپ كېلىۋېتىپ مۇشۇ بۇلاق تۇۋىدە سەرۋەر بىلەن ئۇچرىشىپ قايتقىنىدا ، تاش ئارقىسىدىن كۆرۈنگەن قارا سايە ۋە ئالا تونىنى ئېسىگە ئېلىش بىلەن يۈرىكى بىر ئېغىپ توختىدى . ئۇ ئۆزىنىڭ ئارقىسىدىن شۇبھىلىك بىر ساينىڭ ئەگىشىپ يۈرگەنلىكىگە كۆزى يەتتى .

سەلىم كىيىملەرنى ياتقىغا يېيىۋەتكەندىن كېيىن ، سىرتقا چىقتى . ئۇ قىزلار ياتقىنىڭ قاراڭغۇ تۇرغانلىقىنى كۆرۈپ ، گاز لامپىنى ياندۇرۇپ بېرىش ئۈچۈن ياتاق ئالدىغا كەلدى . لېكىن ، كۈتمىگەندە قىزلارنىڭ «ھەمدۇل موللا» دېگەن سۆزىنى ئاڭلاپ ئىختىيارسىز توختاپ قالدى .

— مەن ئۆتكەندە ئۆز كۆزۈم بىلەن كۆردۈم دېگىنە ، تۆمۈر تاۋاقنى ئونقا قىپقىزىل قىزدۇرۇپ دەسسىگەنىدى ، تاپىنىدىن ئىس چىقىپ كەتتى .

— ئۇنىڭدىن كېيىنچۇ ؟

— شامالدارىپ قالغان قوشنىمىزنىڭ دۇمبىسىنى دەسسىدى ، ئۇ ئادەم «كۆيدى» دەپ ۋارقىراپ سالدى .

ھەمدۇلنىڭ تىلسىملىرىدىن ئۇنى ئېچىگە چۈشۈپ كەتكەن قىزلار سەلىمنىڭ كىرىپ كېلىشى بىلەن چۆچۈپ كېتىشتى .

— گاز لامپىنى نېمىشقا ياقمىدىڭلار ؟ — دېدى سەلىم بىر ـ بىرىگە قارىشىپ گەپ قىلالماي تۇرغان قىزلارغا قاراپ .

— بايا — دېدى قۇندۇز دېگەن قىز دۇدۇقلاپ ، — پىلىكنى تۈتۈپ باقسام يوقاپ كەتتى ...

سەلىم كۈلۈۋەتتى . ياتقىدىن يېڭى پىلىكتىن بىرنى ئاچقىچە بېكىتكەندىن كېيىن ، يىپەك پىلىكنىڭ ئالاھىدىلىكىنى ، بېنزىن ئۇنىڭغا پۈركۈلگەندىن كېيىن يورۇق بېرىدىغانلىقىنى

چۈشەندۈرۈپ ، گاز چىراغنى ياندۇرۇپ بەردى . لېكىن ، ئۇ گاز چىراغقا يەل بېرىۋېتىپمۇ ، ياتاققا چىقىپمۇ ھەمدۇلنىڭ تىلسىملىق ھۇنەرلىرى تېگىدىن سىرلىق تۇگۈننى يەشمەكچى بولاتتى . ئوقۇغۇچىلار يىغىلغاندىن كېيىن ، بۇ تۇگۈن تېخىمۇ چىگىشقا باشلىدى . بالىلار بىرنەچچىدىن بولۇشۇپ پىچىرلىشاتتى . بىرى : «چوكىنى تىڭ تۇرغۇزىدىكەن» دېسە ، يەنە بىرى «ياڭاقنى ماڭدۇرىدىكەن» دەيتتى . ھەمدۇلنىڭ يايلاقمۇيايلاق قاتراپ ساددا چارۋىچىلارنىڭ پىنھان قازناقلىرىدا ئېلىپ بارغان داخىلىقلىرى ئوقۇغۇچىلار ئارىسىدىمۇ قىزىقىپ سۆزلەيدىغان ھېكايىگە ئايلىنىپ قالغانىدى . سەلىم بۇ توغرۇلۇق قادىرغا مەسلىھەت سالغىنىدا ئۇ : «قويۇڭ ، بۇنداق گەپلەرگە قۇلاق سالماڭ ، ھەمدۇلغا چېقىلغانلىق — ئوت بىلەن ئويناشقانلىق» دېدى . لېكىن ، ئارىدىن بىرنەچچە كۈن ئۆتكەندە ، قادىرنى ھازىلخان ئۆيىگە چاقىرتتى . قادىر ھازىلخاننىڭ ئۆيىگە بارغاندا ، ئىدىرىسمۇ مورا ئالدىدا يۇكۈنۈپ ئولتۇراتتى . تاتىرىپ ، بوزىرىپ ئولتۇرغان ھازىلخان ئاغزىغا كىرگەن - چىققىنىنى تۈيماي چالۋاقاشقا باشلىدى .

— پۈتۈكتىن سەرۋەرنى ئۆچۈرۈۋېتىڭلار ، ئۇ بۇنىڭدىن كېيىن ئوقۇمايدۇ .

— خان ئاتا ، نېمىگە كايىپ قالدا ؟ — دېدى قادىر مۇلايىملىق بىلەن .

— بۇگۈن سەرۋەرنى ، ئەتىسى نىسانى ، ئۆگۈنى چولپاننى بۇلاق بېشىغا ئاپارسا ، قاراڭغۇ تاغدا ھارامدىن بولغان شۇملارغا كىم ئىگە بولىدۇ ؟ چارۋىدا بەرىكەت قالامدۇ ، كەنتىمىزنى جۇتچىلىق باسمامدۇ ؟

— خان ئاتا ، — دېدى قادىر كۈلۈپ ، — ئۆسەك گەپلەرگە ئىشەنمىسىلە ، سەلىم ئۇنداق قىلمىدىغان بالا ئەمەس . ئاشخانىغا نۆۋەت بويىچە سۇ توشۇيدىغان بالىلارغا يارەملەشكەن ئىش ئۇ .

— ئاغزىدىن ئىلمى ، دىلىدىن دىنايەت تېمىپ تۇرغان ئادەممۇ يالغان ئېيتامدۇ ؟ چولپاننى قاچقىنىغا قارىماي سۆلارغا

پۇچۇلاپ...

— خان ئانىكا، — دېدى ئىدرىس ساقلىنى تاراشلاپ، — گەپلىرىگە قارىغاندا، ئۆزلىرىگە ھەمدۇل يەل بەرگەن ئوخشايدۇ. ئۇ ھازىر سەلىمنىڭ ئۇستىدىن گەپ تېپىۋاتىدۇ، مەقسىتى سەرۋەرنى مەكتەپتىن چىقىرىۋېلىش.

— سەرۋەر؟

— شۇ ئۆزلىرى، ئۇ ... ئۇنى ... — دېدى قادىر ھازىلخانىنىڭ چىرايىدىن ئەيمىنىپ، — ئاڭلىساق باشقا كەنتلەردىمۇ سايىتىنقى گەپ تېرىقتەك چېچىلىپ يۈرۈپتۇ. بۇ ... بۇ ... قىزلىرىنىڭ يۈزىنى تۆكۈپ خېرىدارسىز قىلىش، يەنە بىر تەرەپتىن سەلىمنىڭ ئابرۇيىنى چۈشۈرۈپ مەكتەپتىن كەتكۈزۈش ...

— ھېم، ماقۇلە، — دېدى ھازىلخان ئۇزۇنغىچە گەپ قىلالماي، — ۋۇي قېرى شەيتان!

ھازىلخان ئۇن - تىنسىز جىمىپ قالدى. بىر تال قارىچۇقى — سەرۋەرنى شەھەردە ئوقۇتۇپ «دوختۇر» دېگەن نامغا ئىگە قىلغان، ئىناۋەتىنى ئۆستۈرگەن ئاشۇ ياۋاش، كەم سۆز بالىنىڭ ئۇنداق بىھايا قىلمىقلارنى قىلىشىغا ئۇ ئۆزىمۇ ئىشەنچ قىلالمايتتى. سەرۋەر شەھەردىكى چاغدا سەلىم يۇمشاق نان، ناۋات، قارا چايلارنى ئەكېلىپ ئۆزىنى يوقلاپ تۇردى. ئۇزۇننى قىسقا، يىراقنى يېقىن قىلىپ بەردى. ھەمدۇلچۇ، ئازراقلا كۆپ - سۆپ قىلىپ قويۇپ، ھازىلخانىنىڭ ئىشتاق كارىكىگە تىقىپ قويغان ئاخىرقى پارچە پۇللىرىنىمۇ سۈپۈرۈپ كەتتى ...

— بوپتۇ، — دېدى ھازىلخان ئېغىر تىنىپ، — بۇگۈنكى گەپ — كالىچىنى مۇئەللىم بالا ئۇقمىسۇن، كۆڭلى شېشىلىپ قالار.

ئەتىسى يەكشەنبە كەچ يايلاقتىن بىر ئىش بىلەن كەنتكە چۈشكەن داۋۇت سەلىمنىڭ ياتقىغا كەلگەندە، قادىر ھازىلخانىنىڭ چاقىرتىشتىكى مۇددىئاسىنى سۆزلەپ بېرىپ ئولتۇراتتى. سەلىم ئاپئاق تاتارغان ھالدا داۋۇتنى كۈتۈۋالدى.

قوللىرى تىترەپ تاماكىمۇ ئورىيالمايۋاتقان داۋۇت غەزەپتىن پۈشۈلدايتتى . ئۇ تاساي يايلىقىدىن كۆتۈرۈلگەن تەتۈر قۇيۇنلىك شۇنچە تېزلىك بىلەن يايلاقلارنى كېزىپ ئۆتكەنلىكىگە ھەيران ئىدى . دەرۋەقە جىلغا تۈلكىسى لوقما ئىزدەپ قانچىلىغان تاغ ـ داۋانلارنى قىدىرىپ ئۆتكەنىدى !

— سەلىم ، زادى بۇ قانداق ئىش ؟ — دېدى داۋۇت تاماكىسىنى قاتتىق شوراپ . ئۇنىڭ سوئالىدىن ئىشەنمەسلىكىنىڭ پۈرىقىنى سەزگەن سەلىم ئۆزىنىڭ بىردىنبىر ھىماتى بولغان داۋۇتنى ئەمدىلا كۆرۈۋاتقاندەك ، ئۇنىڭ قوپال ئاقارغان ئۆتۈكىگە ، پۇچقاقلىرى قونچىقا تىقىلغان قارا چىبەرقۇت ياسمانە ئىشتىنىغا ، تۇگمىلىرى ئېتىلمىگەن چاك ياقىلىق كۆڭلىكىگە ، چىگىش قوڭۇر ساقال قاپلىغان مىس رەڭ چىرايىغا تىكىلدى .

— داۋۇت ئاكا ، سىزمۇ ... ئىشەنمەمسىز ؟

— ساڭا ئىشىنىمەن ... پەقەت ئىشىنىڭ تەپسىلاتىنى سۆزلەپ باققىنا ؟

سەلىم قىشتا جەپەر بوۋاينى يوقلاپ كېلىۋېتىپ زەڭگەر بۇلاقتا سەرۋەر بىلەن ئۇچراشقان ۋاقتىدىكى سىرلىق كۆلەڭگىنى ۋە نىسا ، چولپانلار سۇغا بارغاندا ، ھەمدۇل بىلەن ئۆزى ئوتتۇرىسىدا قانداق ۋەقە سادىر بولغانلىقىنى سۆزلەپ بەردى .

— ۋۇي قوتۇر تۇلكە ، سەن ئاللىبۇرۇنلا ئىز پۇراپ يۇرۇپتىكەنسەن ـ دە ...

سىرتتىكى دۇپۇرلىگەن تۇياق ئىزلىرى داۋۇتنىڭ سۆزىنى بۆلدى . بۇ چاغدا مەكتەپ ھويلىسىغا بىرنەچچىلىگەن ئاتلىقلار توپا ـ توزانىنى پۇرقىرىتىپ ، يەرلەرنى تىلغاپ باستۇرۇپ كىردى !

— تاساي يايلىقىدىكى بايىز چوقان ئىكەن ، — دېدى قادىر دېرىزىدىن قاراپ ، — بۇ بەلكىم قىزى چولپان توغرۇلۇق كەلگەندۇ ؟

— قېنى ئۇ چوقان كۆتۈرۈپ باقسۇن ، — دېدى داۋۇت يوغان مۇشتىلىرىنى تۈگۈپ ، — مېنى تاغلىقلار بىكارغىلا گوندار

دېمىگەن ، ئۇنىڭغا تېتىمسام ، جېنىمنى ئىتقا تاشلاپ بېرىمەن .
— چىق بۇياقتا ، شەھەرلىك پاھىشۇاز ئەپەندى ، — دېدى بايىز قامچىسىنى شىلتىپ ، — بايىزنىڭ قاغجىرىغان سېڭىر قامچىسى سېنى ساقلاپ قالدى !...
— قېنى ، ئىككىڭلار چىقىپ تۇرۇڭلار ، — دېدى داۋۇت ئىشىك ئارقىسىغا ئۆزىنى ئېلىپ . سەلىم بىلەن قادىر ئاتلىقلارنىڭ ئالدىغا چىقتى .
سەلىم بەللىرىگە ئەگرى پىچاق ، كېيىك مۇڭگۈزى ۋە ھەرخىل نەرسىلەرنى ئېسىۋېلىپ ، ئېغىزدۇرۇقلىرىنى تاراسلىتىپ ھويلىنى تىلغاپ يۈرگەن ئاتلىرىغا يانتۇ ئولتۇرۇشقان تۆمۈرەڭ كۆكۈچ چىراي ئادەملەرنىڭ ئەلپازىنى كۆرۈپ ، داڭقېتىپ تۇرۇپ قالدى .
— سىلەر ، — دېدى سەلىم بايىزغا قاراپ ، — سىلەر چولپاننى ئەكېلىڭلار ، نېمە ئىش بولغانلىقىنى شۇ سۆزلىسۇن !...
— چولپان؟ ۋۇي بۇزۇق ئەپەندى ، تېخى چولپاننى تىلغا ئالمىسىنا ، — بايىز قامچىسىنى ئېگىز كۆتۈردى !...
— توختا ، — زىل ، ئەمما غەزەپلىك ئاۋاز ياڭرىدى . سەرۇەر ئوقتەك ئېتىلىپ كېلىپ ، بايىزنىڭ باستۇرۇپ كەلگەن ئېتىنىڭ تۇمشۇقىنى ئۇرۇۋەتتى ، — چولپان ماڭا راست گېپىنى قىلدى . بۇلاقتا چۈشۈپ كەتكەن ئادەمنى قۇتقۇزۇۋېلىش گۇناھمىكەن ! مۇئەللىمنىڭ قىزىڭنى تارتىپ چىقىرىپ قويغان ياخشىلىقى ئۈچۈن ، ئۇنىڭغا قامچا ئۇرامسەن؟ !... ئەگەر نىيىتىڭ خالىس بولسا ، چولپان ئۆزى جاۋاب بەرسۇن !...
— بۇمۇ ، — دېدى ئاتلىقلارنىڭ بىرى سەرۇەرگە قامچىسىنى جونۇپ ، — ئۇنىڭ بىلەن زەڭگەر بۇلاقتا تۇمشۇق يالاشقانلارنىڭ بىرى ...
— غۇنجىن تەلمۈرۈپ قارىمسا ، بۇقا ئارغامچىنى ئۇزەرمىدى؟ ئۆت بۇياقتا قانجۇق ...
بايىز ئېتىنى دېۋىتىپ سەلىمنى باستۇرۇپ كەلدى ـ دە ، قامچىسىنى ئېگىز كۆتۈردى ، لېكىن قاراڭغۇ تاغنى ناگان ـ ناگاندا

زىلزىلىگە سالىدىغان گۈلدۈرمامىدەك ئاۋاز ياڭرىغاندا ، ئۇنىڭ قامچىسى ھاۋا توختاپ قالدى !...

— تارت قولۇڭنى ، — بازغاندەك مۇشتلىرىنى بەللىرىگە تىرىگەن داۋۇت پۈتلىرىنى كېرىدەپ ئاتلىقلار ئالدىدا تىك تۇراتتى ، — بالىلىرىڭنىڭ ئاغزىغا ئىلىم سالغان ئۇستازغا قامچا كۆتۈرۈشكە ۋىجدانىڭ ئۆرتەنمىدىمۇ ؟

— دا ... داۋۇت !...

بايىزنىڭ قولى لاسسىدە بوشاپ قامچىسى تۆۋەن چۈشكەن بولسىمۇ ، چىرايى ئاچچىق ياغ ئىچىۋالغاندەك كۆكىرىپ تۇراتتى . ئۇنىڭ ھەمقانلىرى بولسا ئاتلىرىنىڭ تىزگىنىنى سىيرىپ بايىزنىڭ ئارقىسىغا ئۆتۈۋالدى . ئۇلار بەلكىم بىر زامانلاردا ئادەم ئۆلتۈرگەن ، ئۇسكەك بۇقىنى بېشىدىن ئارتىلدۇرۇپ چېقىلغا تاشلىۋەتكەن بۇ قارام گوندازدىن ، ئۇنىڭ يوغان ، تۈكلۈك قوللىرىدىن ئەيمەندى بولغاي ، دېمى ئىچىگە چۈشۈپ كەتتى .

— سەن ئاق ـ قارىنى پەرق ئەتمەي ، — دېدى داۋۇت قولىنى شىلتىپ ، — مەكتەپكە باستۇرۇپ كىرىپ مۇتتەھەملىك قىلماقچىمۇسەن ؟ چولپان قېنى ؟ مېنىڭ ئالدىمدا جاۋاب بەرسۇن ؟...

داۋۇت سەرۋەر ، نىسا ، چولپان ۋەقەلىرىنى سۆزلەپ ، ھەمدۇلنىڭ سەرۋەر ئۈچۈن ئۇيۇشۇقان ئويۇنلىرىنى غەزەپ بىلەن سۆكتى ۋە ئۇنىڭ شۇملۇقلىرىغا مەدەت بەرگەنلىكى ئۈچۈن بايىزنى ئەيىبلىدى .

ئاتلىقلار سالپىيىپ كېتىپ قالدى . داۋۇت سەلمگە تەسەللى بەرگەندىن كېيىن ، يەنە بىرنەچچە كۈن كەنتتە بولىدىغانلىقىنى ئېيتىپ ، ئۇنىڭ بىلەن خوشلاشتى .

سەلىم ياتقىغا قايتىپ كىرىپ كارىۋىتىغا ئۆزىنى ئاتقىنىچە ھۆكۈرەپ يىغلىۋەتتى . ئۇنىڭ قاراڭغۇ تاغدىكى ھاياتىنىڭ تاغ مەنزىرىلىرىدەك گۈزەل ، تىنچ ۋە تۇنۇشسىز ئۆتمەيدىغانلىقىغا كۆزى يەتكەنىدى . قادىرنىڭ ھازىلخان توغرۇلۇق ئېيتقانلىرىنى ئويلاپ ،

هېلىلا مەكتەپ قورۇسىدا بولۇپ ئۆتكەن تاغلىقلارنىڭ چۇقان ـ سۇرەنلىرىنى كۆزۈ ئالدىغا كەلتۈرۈپ غەزەپلىنەتتى ۋە نومۇستىن يېرىلغۇدەك بولاتتى . ئۇ ئۆزى ئوستىدىن قوتۇلغان بۇ بەتنامىلارنى قانداق قىلىپ ئاغدۇرۇۋېتەلەيدۇ ؟ ئەمدى كىشىلەرنىڭ نەزىرىدىن قالمامدۇ ؟ ئوقۇغۇچىلىرى ئالدىدا قانداقمۇ باش كۆتۈرۈپ يۈرىدۇ ؟

سەلىم ئوخلىيالمىدى ، ئويان ئۆرۈلە ـ بويان ئۆرۈلە ، ئاخىر ئورنىدىن تۇرۇپ كەتتى . . بارغانسېرى ئارامسىزلىنىۋاتقان سەلىمنىڭ سېيىت ئوستامنىڭ ئاچچىق تاماكىسىدىن چەككوسى كەلدى . ئۇ چاپىنىنى يېپىنچاقلاپ تالاغا چىقتى . ئاسماندا پارقىراپ تۇرغان يۇلتۇزلارنىڭ يورۇقىدا تاغ ئىزىلىرى ئېنىق كۆرۈنۈپ تۇراتتى . بۇ ئەسنادا سېيىتنىڭ ئىشكى تىرىق قىلىپ ئېچىلىپ بىر كىشى چىقتى ـ دە ، ئاشخانىنىڭ ئارقىسىغا ئۆتۈپلا غايىب بولدى . بۇ قارا كۆلەڭگىنىڭ كىم ئىكەنلىكىنى بىلىشكە قىزىققان سەلىم يولغا چىقتى . لېكىن ، ئۇ كۆلەڭگە شامالغا يولۇققان تۇتۇندەك غايىب بولغانىدى .

ئاجايىپ سىرلىق تۇيغۇ ئۆز چاكىگلىغا ئېلىۋالغان سەلىم ياتاقتا كىرگەندىن كېيىنمۇ ئولتۇرالماي قالدى . ئۇ زادى كىمدۇ ؟ ھەمدۇلمىدۇ ؟ ! توغرا ، ئۇ سېيىت بىلەن ھەمدۇلنىڭ كەنت دۇكىنى ئالدىدا ، زەڭگەر بۇلاق تۇۋىدە سۆزلىشىپ تۇرغانلىقىنى بىر ـ ئىككى قېتىم كۆرگەنىدى . لېكىن ، بۇ كېچىدە ئۇ تىمىسقىلاپ كېلىپ سېيىتنى ئىزدەپ نېمە قىلىدۇ ؟ زادى بۇ كۆلەڭگە ھەمدۇلمۇ ، ئەمەسمۇ ؟ !

ئىشىك تىرىقلاپ چېكىلدى . سەلىم چۆچۈپ قارىدى . ئونىڭ يۈرىكى ئۆزىگە ئاڭلانغۇدەك دەرىجىدە دۈپۈلدەيتتى .

— كىم ؟

— مەن ، سەرۋەر ...

— يېرىم كېچىدە نېمىشقا كەلدىڭىز ؟ — دېدى سەلىم ئىشىكنى ئېچىپ .

— خان ئانام تۇيۇقسىزلا ئۆزگىرىپ قالدى ، — دېدى سەرۋەر

تـتـرەپ ، — دورا ئالـغـىلى كـەلگەنـدىم ، بـابا كـەلگـىنـىمـدە دېيەلمىگەنـدىم .

— يولدا قورقامسىز ؟ — دېدى سەلىم ئۇنىڭغا دورا سانداۋقىنى ئېلىپ بېرىپ ، — ياكى ...

— يا ... ياق ...

سەرۋەر كېتىپ قالدى . لېكىن ، سەلىم نېمە ئۈچۈندۇر خاتىرجەم بولالمىدى . ئۇ ئايىغىنى كىيىپ ، ئىشىككە قۇلۇپمۇ سالماي ، مەكتەپ ئالدىدىكى چىغىر يولغا چۈشتى . ئۇنىڭ ئاياغ ئاستىدىكى تاشلار شىرىقلايىتتى . ناگان - ناگاندا تۇن قۇشلىرى تۇيۇقسىزلا غۇي قىلىپ باش ئۈستىدىن ئۈچۈپ سەلمىنى چۆچۈتۈۋېتىتتى ، قاپىتاللاردىن ئۇرۇۋاتقان يۇمشاق شامال قەيەردىندۇر جۈپتىنى چاقىرىۋاتقان ئەركەك كېيىكنىڭ «ۋەيت ، ۋەيت» قىلغان ئاۋازىنى ئەكېلەتتى . ھېلىلا غايىب بولغان كۆلەڭگۈنىڭ تەسىرىدىنمۇ ياكى تۇنۇقنىڭ ۋەھىمىلىك قورقۇنچىدىنمۇ ، ئەيتاۋۇر ، سەلىم تەرلەپ كەتكەندى .

سەرۋەر قارا كۆرۈم كېتىپ باراتتى . ئۇ زەڭگەر بۇلاقتىن ئايلىنىپ ، قورام تاش ئارقىسىغا ئۆتۈپلا كۆرۈنمەي قالدى . لېكىن ، تۇيۇقسىزلا چىرقىرىغان ئاۋاز تاغ ئارىسىدىكى بۇ تاشلىق ساينى تىترىتىۋەتتى .

— سەرۋەر !...

تاشلارنى شاراقلىتىپ يۈگۈرۈپ كېلىۋاتقان سەلىم ۋە ئۇنىڭ دەھشەتلىك ۋارقىرىغان ئاۋازىنى ئاڭلىغان قارا كۆلەڭگە ئاستىغا بېسىۋالغان سەرۋەرنى تاشلاپ قاچتى .

— سەرۋەر !...

— مۇئەللىم !...

— ئۇكىم ؟ تونۇيالمىدىڭىزمۇ ؟

— ياق ، يۈزلىرىنى قارا نەرسىدە ئورىۋالغان ، پۈتۈنلەي قارا كىيىنگەن ، قولىدا ... قولىدا پىچاق بار ...

ئالا بۇلۇتلار ئارىسىغا يوشۇرۇنغان ئاي سەرۋەرنىڭ سۈتتەك

ئاقارغان يۈزىنى يالتتىده يورۇتۇپ ئۆتتى . بۇ تۇيۇقسىز ھۇجۇمدىن قورقۇپ كەتكەن سەرۋەرنىڭ چاچ تالالىرى تەرتىپسىز چاپلىشىپ قالغان پىشانىلىرىدىن سىرغىپ چۈشۈۋاتقان تەر دانچىلىرى ئاجايىپ نازۇك بۇرۇنلىرىدىن ساقىپ ، تومپىلاق ، كىچىك لەۋلىرىگە سىڭمەكتە ئىدى .

— مۇئەللىم ، ئۇ نېمە ؟ — دېدى سەرۋەر ئايدىڭدا ئاشكارا كۆرۈنۈپ تۇرغان بىرنەرسىنى كۆرسىتىپ .

— ۋۇي ، — دېدى سەلىم چۆچۈپ كېتىپ ، — بۇ مېنىڭ شەپكەمغۇ ؟

سەلىم ھەيتە ئالدىدا ېنىزىن بىلەن چوتكىلاپ تازىلاپ ، مەكتەپتىكى گارغا ئېسىپ قويغان ، ئەتىسى تاپالمىغان بۇ شەپكىسىنىڭ بۇ يەردە تۇرۇشىدىن دەھشەتكە چۈشكەنىدى .

سەلىم سەرۋەرنى يېتىلەپ ئۆيگە ئاپىرىپ قويغاندىن كېيىن ، ئىشىك ئالدىدىن قايتتى .

— مۇئەللىم ،— دېدى سەرۋەر ئاستا شۇڭىرلاپ ، — مەن··· مەن ··· چولپان بىلەن سۆزلەشتىم ··· ئۇ ھەمدۈلىنىڭ پىتىنسىكەن ، كۆڭۈللىرىنى ھەرگىز يېرىم قىلمىسىلا ··· مەنمۇ ئىشەنمىگەنىدىم ···

ئاھ ، ئىنسان كۆڭلى ، نېمىدېگەن نازۇكسەن ! !··· قاتمۇقات سۇرلۇك تاغلار ئارىسىدا يېتىمسىراپ قالغان دەردلىك يۈرەككە شۇنچىلىك تەسەللى كۆپايىمۇ ؟ ! ئۇنىڭ ناتۇۋان قەلبىنى شۇنچىمۇ لەرزىگە سالامسەن ؟

سەلىمنىڭ دىمىغى زىڭگىدە ئېچىشىپ ، كۆزلىرىنى ياش قاپلىدى ···

— رەھمەت سىزگە ···

سەلىم ئەتىسى ئەتىگەندە كېچىدىكى ۋەقە توغرۇلۇق داۋۇنقا ئېيتقىنىدا ، ئۇ بۇ ئىشنى ئېنىقلاش ئۈچۈن تاساي يايلىقىدىكى بايىزنىڭ ئۆيىگە يۈرۈپ كەتتى .

داۋۇتنىڭ ھەيۋىسى

سەلىم بىلەن چولپان ئوتتۇرىسىدا بولۇپ ئۆتكەن زەڭگەر بۇلاق ۋەقەسىدىن كېيىن قىز ئوقۇغۇچىلارنىڭ كۆپىنچىسىنى ئاتا ـ ئانىسى مەكتەپكە ئەۋەتمىدى . سەلىم توغرۇلۇق ھەرخىل سەت ئىغۋالار تارقالغاندى ، ھەتتا «بىرنەچچە قىزنىڭ بويىدا قاپتۇ» دېگەن گەپلەرمۇ تارقالدى . بۇ زەربە ئۇستىگە سىنىپتىكى قىزلارنىڭ كۈندىن ـ كۈنگە ئازلاپ كېتىۋاتقانلىقى كېلىپ قوشۇلدى . سەلىم ھەر قېتىم سىنىپقا كىرگەندە ، بوش قالغان پارتىلار كۆپىيەتتى . سەرۋەر ، ھۆرلىقا ، گۈلسۈمەلەردىن باشقا قىزلار كۆرۈنمەيتتى . قادىرمۇ : «ھەي ئىسىت ، بۇگۈن يەنە بىر پارتا بوش تۇرىدۇ» دەپ بېشىنى لىڭشىتىپ چىقاتتى . بۇ كۆڭۈلسىزلىكلەر سېيىت ئۇستامنىڭ قېتىغمۇ كەلمىدى . ئۇ ھەر ۋاخلىق تاماقتا سەمەننىڭ «مۇنچە كىشىلىك تاماق» ، «مۇنچە كىشىلىك نان» دېگەن ئاۋازىنى ئاڭلاش بىلەن : «مانا تاماشا !» دەپ كۈلۈپ كېتەتتى .

سەلىم سىنىپنى قادىرغا تاپشۇرۇپ ، ئات باقاردىن بىر ئات ئالدى ـ دە ، تاساي يايلىقىدىكى چولپانىنىڭ ئۆيىگە ماڭدى . ئۇ تاساي جىلغىسىدا بىلەكتەك چوڭلۇقتا تولغىشىپ ئېقىۋاتقان تاغ سۈيىدە قوللىرىنى يۇدى . ئۇ ئۆزەڭگىگە پۈتىنى ئېلىشىغا قوي ـ ئۆچكىلەر سايىداۋاتقان بۇك توغراقلىق ئارىسىدىن «ھاي تۇغقان» دېگەن ئاۋاز كەلدى . ئۇ قايرىلىپ قارىدى .

پۈتىغا چورۇق تارتقان ، ئىسسىقتىمۇ بېلىگە پوتا بالىغان ، قارا ساقال ، قىرىق ياشلار ئۆچۆرىسىدىكى قويچى ھەجىيىپ كەلدى .

— ھاي تۇغقان ، تاماكاڭ بارمۇ ؟ — دېدى ئۇ سەلىمگە سەپسېلىپ ، — ھوي سەن شەھەردىن كەلگەن مۇئەللىمغۇ ؟ بالا قوبۇل قىلغاندا تاسايغا كەلگەن ئەمەسمىدىڭ ، ھە ، يەنە كېلىپ قاپسەنغۇ ؟

— تاسايدىكى بايىزنىڭ ئۆيىگە ، — دېدى سەلىم «تەڭرىتاغ» ماركىلىق تاماكىسىنى قېپى بىلەن ئۇنىڭغا سۇنۇپ .

— پوھۇي ، ئەمەلدار تاماكىسىنى چېكىدىكەنسەنغۇ ؟ ھوي راست ، بايىز چوقانىنىڭكىگە دېدىڭما ؟

— ھە ، شۇنداق .

— ھوي سارائ بولدۇڭمۇ ، يا دۇمبىلىرىڭ قىچىشىپ قالغانمۇ ؟ بايىزنىڭ ھېلىقى گالدۇ ـ گۇلدۇڭ موزىيى ھارۇن سېنى ئاق قىلمەن ، كۆك ئېتىمەن دەپ يۈرسە ، ھېچنېمىدىن يانمايدۇ ئۇ مۆرىمەس جۇمۇ !

سەلىم بۇ ساددا قويچى بىلەن سۇ بويىدا بىر دەم پاراڭلاشقاندىن كېيىن ، ھەمدۇلنىڭ بايىزنىڭ ئۆيىدە دىنىي مەكتەپ ئاچقانلىقىنى ، بالىلاردىن پەيشەنبىلىك ، جۈمەلىك ئېلىۋاتقانلىقىنى بىلدى ـ دە ، كەينىگە ياندى .

— ھوي مۇئەللىم ، كادىر تاماكاڭ قالدىغۇ ، — دېدى قويچى تاماكىنى پۈراپ تۇرۇپ .

— سىز چېكىڭ ، ئاكا ! — دېدى سەلىم ئېتىغا قامچا سېلىپ .

ئەتىسى سەھەردە تاساي جىلغىسىدا ئۇچ ئاتلىق جېدەللەپ كېتىپ باراتتى . سەلىم بىلەن ئىدرىس ئاتلىرىنى قانچە بېقىنداپ ۋە قامچىلاپمۇ داۋۇنتا يېتەلمەيتتى . قويۇق قاشلىرىنى قوشۇمىسىغا كاللەك يىغىۋالغان ، بۇرۇن تۆشۈكلىرى كېڭەيگەن ، بۇرۇت قاپلىغان ئېغىزلىرى ھەم يۇمۇلغان ، لېكىن ياڭاق گۆشلىرى توختىماي لىپىلداۋاتقان داۋۇت قامچىسىنىڭ دەستىسىنى ئېزىۋەتكۈدەك سىقىمداپ ، خۇددى مەنزىلگە ئېتىدىن بۇرۇن يېتىپ بارماقچى بولغاندەك ئالدىغا دېۋىنىپ ـ دېۋىنىپ كېتىپ باراتتى . داۋۇتنىڭ بىر ھەر ئىش چىقىرىپ قويۇشىدىن ئەنسىرىگەن سەلىم بىلەن ئىدرىس ھەدەپ ئېتىنى قامچىلايتتى .

قارا تەرگە چۆمۈلگەن ئۇچ ئات بايىزنىڭ ئىشكى ئالدىدا قاتتىق كىشنەپ ، خارتىلداپ توختىدى . ئاتتىن سەكرەپ چۈشكەن داۋۇت ھويلىغا كىرىپلا بايىزغا دوقۇرۇشۇپ قالدى . داۋۇتنىڭ

ئەلپازىنىڭ بۇزۇقلۇقىنى كۆرگەن بايىزنىڭمۇ پۈت - قولى بوشىشىپ ، چىرايى پەنجىرە قەغىزىدەك تاتىرىپ كەتتى .

— ھەمدۇل قېنى ؟

— ئاي ... ئايۇاندا ...

— يول باشلا !...

بايىز داۋۇت ، سەلىم ۋە ئىدرىسلارنى ئايۇانغا باشلاپ كىرگەندە ، موللام يوق ئىدى . پەقەت روماللىرىدا باشلىرىنى چۈمكىگەن ئۇالغان قىزلار ، تەلىپەكلىرىنى كۆزلىرىگىچە باستۇرۇپ كىيىنىۋالغان ئوغۇللار بورا ئۈستىدە يۈكۈنۈپ نېمىلەرنىدۇر پىچىرلىشىپ ئولتۇراتتى . ئۇلارنىڭ ئىچىدىن بىرنەچچىسى سەلمىنى كۆرگەن ھامان «مۇئەللىم» دېگىنىچە ئورۇنلىرىدىن تۇرۇشۇپ كەتتى .

— ھەمدۇل قېنى ؟ نەدىن بولسا تاپ !

— خوش ، خوش ، ئۇ ... ھېلىلا بارەدەك قىلىۋىدى ...

— موللام ، — دېدى ئورنىدىن تۇرغان بىر بالا تىزلىرىنى رۇسلىيالماي — ئارقا ھويلىغا ئۆتكەندەك قىلدى .

داۋۇت كالا تېزەكلىرى بىلەن تولغان قورۇنى چۆرىدىگەن تاش تامنىڭ شورىسىدىن ئاتلاپ كىچىك ھويلىغا چۈشتى . بايىز ئۇنىڭ ئارقىسىدىن ئەگەشتى . داۋۇت قوش قاناتلىق ئىشىكنى بىرلا تېپىپ ئېچىۋىدى ، خام سېمىز كېلىننى كاتىقا بېسىۋالغان ھەمدۇل پالاق - پۈلۈقلا ئورنىدىن تۇرۇپ كەتتى . خۇددى قىزىق تونۇرغا باش تىققاندەك قىزىرىپ كەتكەن كېلىن ھېچ ئايانمايلا ھەمدۇلغا تىل سالدى :

— ۋۇي پوق ساقال چال ، ۋۇي ئىزانى نان ئورنىدا يەيدىغان داپ يۈز ستارى ، ۋۇي ئىت تېزىكى ، ساقلىڭنى غېرىچلاپ ، قورۇقلىرىڭنى ساناپ بېقىپ ئىش قىلساڭچۇ ؟ كىرگەنچە كىرىپ ئېيىقتەك ئادەمگە ياماشقۇچە ...

— مو ... مو ... موللام ... بۇ ... بۇ ... ئاپلاھۇ ئەكبەر ... ما ... ماۋۇنا ... نائەھلىنى ... — بايىز جالاقلاپ تىترەپ ،

ئېڭەكلىرى كاسىلدىغىنىچە قوللىرىنى چىشلىدى .

ھەمدۇل بىلەن ئىككى ئېغىز ئۆتكۈدەك سۆزلىشىمەن دېگەن نىيەتتە كەلگەن داۋۇت تۇيۇقسىزلا تىزلىرى پۈكۈلۈپ كېتىۋاتقان ھەمدۇلنى خۇددى سار چۈجىنى ئالغاندەك ، گەجگىسىدىن قاماللاپ تۇتتى ـ دە ، دارقىرىتىپ سۆرەپ ئاچىقىپ ، قورۇ ئالدىدىكى ئوتلاققا تاشلىۋەتتى . ئۆزى ئېتىغا لىككىدە مىنىپ ، بېلىدىكى قامچىسىنى شارتلا سۈغۈردى .

— ھەمدۇل ، ماڭ ئالدىمغا چۈش ، بۈگۈن سېنىڭ توقسۇنۇڭ تولغان كۈن ، — دېدى داۋۇت ئېتىنى ئويناتىپ ، — ئەمدى ياۋاش بولمايدىكەنسەن ، تاپىنىڭدىن تاسما تىلىمەن !

— دا ... داۋۇت ... داۋۇتئاخۇن ... مەن ... مەن ... مەن پوق يېگەن ...

ھەمدۇل ئۆزىنى كاچاتلاپ ، خۇددى ئېڭىزلىقتىن باشاق ئېلىپ قاچقان سېرىق قۇيرۇقتەك ، يىغلىغان ئادەملەر ئارىسىدا دوڭغاسلاپ يۈرەتتى . داۋۇت ئېتىنى دېۋىتىپ ئۇنىڭ ئۈستىگە باستۇرۇپ كەلدى .

— جۇگۇلاپ[1] كېتەي جېنىم دادۇيجاڭ ، — دېدى كىشىلەردىن پاناھ تىلىگەندەك قېچىپ يۈرگەن ھەمدۇل كېكىردىكىنىڭ تېرىسىنى سوزۇپ ، — مەن بولسام بىر سېسىق تۇلۇم ، ئۆزلىرى پارتىيە ، ئۆزلىرى ھۆكۈمەت ، ئۆزلىرىسى سىياسەت ...

داۋۇت خارقىراپ ئاغزىلىرىدىن كۆپۈك قاينىتىپ ، كۆزلىرى چەكچىيىپ كەتكەن ئېتىنى چاپچىتىپ ھەمدۇلنى قوغلاپ يۈرەتتى . لېكىن ، ئۇنىڭ غەزەپ بىلەن ئۇرغان قامچىسى ھاۋادا «ۋىز ، ۋىز ... » ئاۋاز چىقىراتتىيۇ ، ھەمدۇلغا تەگمەيتتى . ھېرىپ ھالى قالمىغان ھەمدۇل ئاخىر ئات باغلايدىغان موما ئارقىسىغا ئۆتۈۋالدى . داۋۇتنىڭ ئۇرغان قامچىسى مومىغا يىلاندەك يۆگەشتى . ئۇ قامچىنى غەزەپ بىلەن تارتىۋىدى ، قامچا دەستىسىگە يۆگەلگەن سىكىرلار تارسىلداپ ئۈزۈلۈپ ، سەككىز قات ئۆرۈلگەن تاسما

---

① جۇگۇ ـ جۇگۇ — قاتتىق يالۋۇرۇش مەنىسىنى بىلدۈرىدىغان سۆز .

مومدا قالدى .

— سەلىم ، قارىغا بۇ ھەيۋىنى ! — دېدى ئىدرىس مىيىقىدا كۈلۈپ .

— شۇنداق ، قامچا ئۇنىڭغا پەقەتلا تەگمىدى ، — دېدى سەلىم ۋە ئېتىنى دېۋىتىپ كېلىپ ، داۋۇتنىڭ ئالدىنى توستى .

— بولدى قىلىڭ ، داۋۇت ئاكا ، — دېدى سەلىم ئۇنىڭ ئېتىنىڭ ئالدىنى توسۇپ .

— بايىز ، — دېدى داۋۇت ھەممىگە ئاڭلىتىپ ، — يامانغا يانتاياق بولۇپ مەكتەپكە باستۇرۇپ كىردىڭ ! ھۆكۈمەت مەكتىپىنى چۈۋۈپ ، بۇ ئەبلەخقە سىنىپ ئېچىپ بەردىڭ . زادى سەن سالغا تېپىشكىنى كىمگە قاراتاقچىسەن ؟ ماڭمۇ ياكى ھۆكۈمەتكىمۇ ؟ ! ئۇنى ئاز دەپ كېلىنىڭنىمۇ سولاپ ببرېپسىنا ؟ سەندە نومۇس دېگەن نەرسە بارمۇ ، يوق ؟ ۋۇي ئەركەك تۇكى يوق بەندە !...

— يوقسۇ ، بۇ ئىمانسىزغا ئىشەنگەنىكەنمەن ، ئوغلۇم ھارۇن تاغقا مال ھەيدەپ چىقىپ كەتكەن ... ۋاپاغا جاپا قىلدى بۇ ئىمانسىز ، ئەرخەپ ... ئەرخەپ ...

— پەخەس بول ، ئۆچكە ياغلىرىڭنى تولىمۇ ئېرىتىۋەتمە ، ئىچىڭدە بۆرە كۆچۈكلەپ كەتمىسۇن !

داۋۇتنىڭ ھەيۋىسى بىلەن دىنىي مەكتەپ تارقىتىۋېتىلدى . قاراڭغۇ ئۆيدە كۆزلىرى تورلىشىپ ، تىزلىرى ئۇيۇشۇپ كەتكەن بالىلار شۇ كۈنلا مەكتىپىگە قايتتى .لېكىن ، يەنە بىرقىسىم يايلاقلاردىكى قىزلار كەلمىگەنىدى . يىللىق ئىمتىھانىنىڭ يېقىنلىشىپ كېلىۋاتقانلىقىدىن بىتاقە بولۇۋاتقان سەلىمنى كۆرگەن داۋۇت ئۇنى باشلاپ ئومشا ، قوغاق ، ئاتچان ، تېرىم قىشلاقلىرىنى ئارىلاپ ئالتە كۈن بولغاندا ، ئاندىن مەكتەپكە قايتتى .

— سەرۋەرنى قوبۇل قىلغاندىن كېيىن ، — دېدى داۋۇت سەلىمگە ، — ھەمدۇلىنىڭ قاپقىنى سېنىڭ ئىزىڭغا قويۇلدى . لېكىن ، قىز بالىدەك ياش تۆكۈپ يۈرمە ! بەردەمرەك بول ... بوران - چاپقۇنغا بەرداشلىق ببرەلمىگەن تاش قورام بولالمايدۇ ...

ھەمدۇلنىڭ قاپقىنى

سەلىم بىلەن قادىر ئىككى ھەپتىگىچە دەرستىن قالغان بالىلارغا دەم ئېلىش پۇرسەتلىرىدە ، كەچلىك مۇزاكىرىلەردە دەرس ئۆتۈپ ، ئۇلارنى ئاساسىي جەھەتتىن يېتىشتۇرۇۋالدى . لېكىن ، سېيىت ئۇستام ھە دېسىلا ئاشخانا ، ناۋايخانىغا بالا تەلەپ قىلاتتى . ئۇ بۇرۇنقىدەك ئوتۇن يارىدىغان ، ئارىلاپ سۇ ئەكىرىدىغان ئىشلىرىنى پۈتۈنلەي تاشلاپ ، سەلىم بىلەن قادىرغا يۈلىنىۋالدى . سەلىم بىرنەچچە قېتىم : «ئۇستام ، بۇ ئىمتىھان ۋاقتى ، بىرئاز غەيرەت قىلىپ بەرسىلە» دېگەن بولسىمۇ ، لېكىن ئۇ : «مەن تۇزچىنىڭ ئېشىكى ئەمەس ... » دەپ ئاغزىنى بۇزدى ۋە ئارقىدىنلا : «بىز قارا قازانىنىڭ ئىچىگە كىرىۋېلىپ چىقالمىغان چۈمۈلىدەك يۇرگىنىمىز بىلەن ، شەھەردە ئەركىن بازار يولغا قويۇلۇپ جاھان كەڭرىپ كەتتى . مېنىڭ ئۆلۈكۈمنۇ كۆنگە بەش تەڭگىگە ئىشلەيدۇ . شتات بېرىمىز دەپ ئاغزىمغا سوسكا سالغىلى بىر يىل بولدى . ئەمدى شتاتنى چۆپ ئېتىپ ئىچىۋالسۇن ! » دەپ بىر كۈن كەچكىچە كوتۇلدىدى . شۇنىڭدىن باشلاپ سەلىم بىلەن قادىرنىڭ ئىشلىرى قوتاز تۈكىدەك كۆپەيىپ كەتتى . ئۇلار ياستۇقتا باش قويغاندا ، ئۇگە ـ ئۇگىلىرىنىڭ تېلىپ ئاغرىۋاتقانلىقىنى ، پۇت ـ قوللىرىنىڭ ئۇرۇپ تاشلىۋەتكەندەك بوشاپ كەتكەنلىكىنى ھېس قىلىشاتتى . سەلىم سېيىت ئۇستامنىڭ ھەمدۇل بىلەن بولغان قۇلاق ياقتى گەپلىرى كۆپەيگەنسېرى ، غەيرىي ھۇنەرلىرىنىڭمۇ پەيدا بولۇۋاتقانلىقىغا ھەيران بولاتتى . لېكىن ، بۇ جاپاكەش مۇئەللىملەر «قوشتىن چىقىرىپ ساپانغا ، ساپاندىن چىقىرىپ قوشقا سالدى» دېگەندەك ، ئەتىدىن ـ كەچكىچە نۆۋەتلىشىپ ئاشخانا ، ناۋايخانىغا ۋە سىنىپقا يۈگۈرەتتى . بالىلار بىلەن بىللە مەكتەپ ئىچىنى تازىلايتتى ، كىچىكلىرى تاپشۇرۇق تەكشۈرەتتى ، دەرس تەييارلايتتى ، بۇ ئىشلار بىلەن بەزىدە ھەتتا تاڭمۇ ئېتىپ كېتەتتى .

چولپان ۋەقەسىدىن كېيىن سەلىم ئورۇقلاپ قالدى . ئۇنى ھاقارەت ، نومۇس ، خىيال ، جاپالىق تۇرمۇش ئۇپراتماقتا ئىدى . ئۇ بەزىدە يېرىم تۇن بىلەن ھويلىغا چىقىپ ، گارغا يۆلەنگىنىچە قاپقاراڭغۇ سۇرلۇك تاغ چوققىلىرىغا ، جىمجىرلىشىۋاتقان سان ـ ساناقسىز يۇلتۇزلارغا قاراپ ، شەھەرنىڭ قايناقتا ئىكەنلىكىنى مۆلچەر قىلاتتى . ئوقۇغان مەكتىپىنى ، مېھرىبان ئۇستازى ئابدۇقادىرنى ياد ئېتەتتى . گۇلنار ئاتلىق دىلبىرى كۆز ئالدىدىن نېرى كەتمەيتتى . ياندىكى يامبۇنىڭ قەدرى بولمىغىنىدەك ، سەلىم گۇلنارنىڭ گەپ قىلىشىنى بىلمىدىغان كۆزلىرىنىڭ ، يۈرەكنى سۆيۈندۇرىدىغان بىر تاتلىق خۇلقلىرىنىڭ ، ھەمىشەم پاكىز تۇرمىدىغان رەڭگى ـ رۇخسارىنىڭ قەدرىگە يەتمەيتىكەن ـ دە ! ... شۇنداق ! مۇھەببەتنىڭ سىرلىق تۇيغۇسى ، شېرىن ۋە لەزىز ۋىسالى ، تاقەتسىز سېغىنىدۇرۇشى پەقەت جۇدالىقتىلا ئۆز قۇدرىتىنى كۆرسىتىدىكەن ... مۇھەببەت ئېغىر جۇدالىقنى باشتىن كەچۈرگەندىلا پىشىپ يېتىلىپ ، ھېس ـ تۇيغۇلارمۇ بالاغەتتە كامال تاپىدىكەن ...

«ئاھ گۇلنار !... گۇلنار ... »

ئۇ بەلكىم ھازىر غەمسىز ، ئەندىشىسىز تاتلىق ئۇخلاۋاتقاندۇ . كىم بىلىدۇ ، ئۇمۇ چۈشىدە سەلىمنى كۆرۈۋاتقاندۇ ؟ بىر چاغلاردا سەلىمنى سۆيگەن ھال رەڭ لەۋلىرى نېمىلەرنىدۇر دەپ پىچىرلاۋاتقاندۇ !...

سەلىم شېرىن خىياللار يەلكىنىدە پەقەت بىردەملىكلا ئۇزەتتى . ئۇنىڭ بۇ تاتلىق ئەسلىمىلىرىنى مەكتەپتە يۈز بېرىۋاتقان ۋەھىمىلەر گويا بوراندەك ئۇچۇرۇپ كېتەتتى . ھەر شەنبە قويۇپ بېرىلگەن بالىلار يەكشەنبە قايتىپ كەلگەندە ، بىر يېڭىلىق كۆتۈرۈپ كېلەتتى :

— ۋاي ئانىكام ، چۆگۈننى گەپ قىلدۇرىدىكەن ...

— قەستىنى قەستىلىگەن ئادەمنىڭ ئۆزىگە يانداۋرىدىكەن ... ئوقۇغۇچىلارغا تەسىر قىلغان ھەمدۇلنىڭ داخانلىقى بارا ـ بارا

سىنىپقا ئېقىپ كىرىپ ، بىر ـ ئىككى قېتىم سەلىمنىڭ دەرسىدە سوئال تاشلاندى . سوئال بەرگەن ئوقۇغۇچى تېرىم قىشلىقىدىن كېلىدىغان سالچۇق ئىدى .

— مۇئەللىم ، ئادەم نېمىدىن پەيدا بولغان ؟

— بۇ ماتېماتىكىغا مۇناسىۋەتسىزغۇ .

— قادىر مۇئەللىمدىن سورىساق جاۋاب بەرمىدى .

سەلىم بىرھازا تېڭىرقاپ قالدى . جاۋاب بېرىش كېرەكمۇ ، يوق ؟ تېخى تۇنۇگۈنلا قادىر ھودۇققان ھالدا : ئۇلار جەننەت بىلەن دوزاخ بارمۇ ؟ ... جىن ـ ئالئاستى مەۋجۇتمۇ ؟ ... دېگەندەك سوئاللارنى تاشلاۋاتىدۇ . ئاچچىقلاپ يېنىپ چىقتىم » دېگەنىدى . ئۇلارنى يەنە جاۋابسىز قالدۇرغاندا ، نېمىدەپ ئويلاپ قالار ... بوپتۇ ، يۇزەرەك بولسىمۇ چۈشەندۇرۈش كېرەك .

سەلىم بىر كىلىتكىلىق ھايۋانلارنىڭ پەيدا بولۇشىدىن ئۆمىلىگۈچى ھايۋانلارغا قەدەر بولغان تەدرىجىي تەرەققىيات ، دەسلەپكى ياۋايى ئادەملەر ۋە ئېپتىدائىي جەمئىيەت توغرىسىدا ئۇلارغا ئاددىي ، ئىخچام قىلىپ سۆزلەپ بەردى . سىنىپ ئىچى بىردىنلا ئادەم يوقتەك تىمتاسچىلىققا چۆككەندى .

سەلىم سىنىپتىن قايتىپ چىققاندا ، قادىر دېرىزە ئالدىدا تۇراتتى . ئۇ تاقەتسىزلەنگەنلىكىدىن سەلىمنىڭ قولىنى تۇتتى ـ دە ، «ھەي ... » دېگىنىچە ئىشخانىغا ئەكىردى .

— قاراڭا سىزنى ، بىر كاشىلىنىڭ قۇيرۇقى ئۇزۇلگۈچە يەنە بىر كاشىلا پەيدا قىلدىڭىز ، — دېدى قادىر چېچىلىپ ، — نېمىشقا بۇلارنى سۆزلەپ يۈرىسىز ، بىلمەيمەن دېسىڭىز پۈتمەمدۇ ؟ !

— بىلمەيمەن ؟ — سەلىم ھەيران بولدى ۋە كۈلۈۋەتتى ، — ئوقۇتقۇچىنىڭ ۋەزىپىسى ئوقۇغۇچىغا بىلمىگەننى بىلدۈرۈشتۇ .

— قاراڭ ، نادانلىقىڭىزنى ، سالچۇق ئاشۇنداق سوئال سورايدىغان بالىما ؟ ئۇنىڭ دادىسى زاكىر غوجا ھەمدۇلنىڭ مۇرىتى ، ئۇنىڭغا قول بەرگەن زاھىت !

— ھە ، بۇ گەپچە ! !...

— گەپ شۇ يەردە ، ھەي ... قاپقانغا دەسسىدۇق . قاراپ تۇرۇپ قاپقانغا دەسسىدۇق ، سىززە ...

قادىرنىڭ پەرىزى مۆلچەردىكىدىن ئېشىپ چۈشتى .

شەنبە كۈنى بالىلارنى قويۇپ بېرىش ئالدىدا ، سەلىم يىللىق ئىمتىھانغا ئىككى ھەپتىلا ۋاقىت قالغانلىقىنى ، ھەرقايسى پەنلەردىن چىقىرىلغان سوئاللار بويىچە تەكرار باشلىنىدىغانلىقىنى ، ئارىلىقتا ئۆيگە قويۇپ بېرىلمەيدىغانلىقىنى ئوقۇغۇچىلارغا ئۇقتۇردى .

ئوقۇغۇچىلار قايتتى ، ئەمما يەكشەنبە كۈنى تولۇق قايتمىدى . سەلىم سەيشەنبە كۈنىگە قەدەر يولغا قارىغان بولسىمۇ ، كەلگەنلەرنىڭ سانى يىگىرمىدىن ئاشمىدى . ئۇ ئىنتايىن تەقەززا بولدى ۋە قولى زادى ئىشقا بارمىدى . ھازىر داۋۇت يوق ، چارۋىدا ماڭقا كېسىلى پەيدا بولغانىدى ، يۇقىرىدىن تۇز ھەل قىلىش ئۈچۈن كېتىپ قالغان ، ئۇنىڭ قاچانلاردا كېلىشى نائېنىق...

ئىشخانىغا ژۇرنال قولتۇقلاپ قادىر كىرىپ كەلدى . ئۇ سەلىمنىڭ بىتاقەتلىكتىن سارغايغان چىرايىنى كۆرۈپ ئېچىندى . ئامال قانچە ، چېچىلغان تېرىقنى تېرىۋېلىشقا بولىدۇ ، لېكىن ئېغىزدىن چىققان گەپ ئېتىلغان ئوق ـ دە !

— قادىر ئاكا ، مەن ھازىردىن باشلاپ بالا يېغىشقا ماڭمەن .

— نېمە ، بالا يېغىشقا ؟ بولمايدۇ ...

قادىر چۆچۈپ سەلىمگە قارىدى . چۈنكى ، ھازىر يايلاقلاردا تارقالغان سۆزلەردىن سەلىمنىڭ خەۋىرى يوق ئىدى . قادىر يەنىلا ئۇنىڭ كۆڭلىنى ئاياپ ئۇندىمىدى . لېكىن ، سەلىم ئۆز گېپىدە چىڭ تۇرۇۋالغاندىن كېيىن ، قادىر چېچىلىپ كەتتى :

— سەلىم ، سىنىپتىكى پارتىلارغا دەرس ئۆتسەك ئۆتەيلى ، ئەمدى بارماڭ ، ھازىر يايلاقلاردىكى پىتنە ـ پاساتتىن سىزنىڭ خەۋىرىڭىز يوق ...

— بىلمەن ، «ئوقۇغۇچىلارغا كاپىرلىق تەربىيىسى بەردى» دېيىشمىدىغاندۇ ؟

— شۇنىڭ بىلەن كۈپايە قىلسا مەيلىدىغۇ ... ھەي ...

قورقۇنچلۇق گەپلەر جىق ...

— يەنە قانداق قورقۇنچلۇق گەپلەر؟ — دېدى سەلىم. لېكىن، ئۇ قادىرنىڭ جىم تۇرغىنىغا قاراپ جىلە بولۇپ ۋارقىرىۋەتتى، — ئېيتمامسىز؟ جېنىمنى جەھەننەمگە تاشلىسىمۇ ...

— ئۇلار ... «كاپىر ئەپەندىنى قوغلاش كېرەك»، «ئات ئىزى دېگەن ئوقۇشنى ئۆتكەن ئەپەندىنى چالما ـ كېسەك قىلايلى» دېيىشىۋاتسا.

— «ئات ئىزى» دېگىنى نېمىسكەن؟

— «ئاتېئىزم» دېگىنى ئوخشايدۇ.

سەلىم ئويلىنىپ قالدى. بالىلارغا ئاتېئىزم تەربىيىسى ئۆتمىگەنلىكى ئېنىق. پەقەت ئادەتتىكى سوئالغا جاۋاب بەرگەن. لېكىن، ساددا چارۋىچىلار، ھەتتا ھەمدۇلمۇ «ئاتېئىزم» دېگەن ئاتالغۇنى نەدىن بىلىدۇ؟ ئۇلارغا كىم ئۆگىتىپ قويغان؟ ...

— ھەيران بولۇۋاتقىنىم، — دېدى قادىر، — «ئاتېئىزم» دېگەن گەپنى ئۇلار نەدىن ئاڭلىۋالغان؟ ...

— مەن بارىمەن، — دېدى سەلىم جىددىي ھالدا، — ئۆلۈپ كەتسەممۇ ئۇلارغا چۈشەندۈرىمەن، ئۇلارمۇ ئادەمغۇ؟

— تاش گەپ ئاڭلىسا ئاڭلايدۇكى، بۇ جاھىل تاغلىقلار گەپ ئاڭلىمايدۇ ... ھەتتا ئۇلار داۋۇت بىلەن ھەمدۇلنىڭ ئوتتۇرىسىدا كىنا ئاداۋەت بولغاچقا، «داۋۇت خۇسۇمەت قىلىپ موللامنىڭ ئۇستىدىن گەپ تاپتى» دەپ بايىزنىڭ كېلىنى بىلەن بولغان ئىشنىمۇ ئاقلاۋاتسا!...

سەلىم شۇ كۈنىلا ئىدرىس توقۇپ بەرگەن ئاتنى مىنىپ چىقىپ كەتتى. خۇددى «ئالتۇنغا يېقىن يۈرسەڭ، چېكى يۇقىدۇ» دېگەندەك، تاغلىقلارنىڭ قورقماس، قارام، مەرد، لېكىن جاھىل مىجەزى سەلىمگىمۇ تەسىرىنى كۆرسەتكەندى. ئۇ ئېتىنى جاھىللىق بىلەن قامچىلايتتى.

سەلىم بىر كۈن ئىچىدە قوشنا يايلاقلاردىن ئىككىنى ئايلىنىپ

چىققان بولسىمۇ ، ھېچقانداق كىشى ئۇنى ئۆيىگە كىرگۈزمىدى . ئۇ ياغاچ قاشالىق قورۇلارغا ، چېچەكلىرى ئېچىلغان پاختىزەك كۆرۈنىدىغان ئازغانلار بىلەن قورشالغان ھويلىلارغا يېقىنلاشقاندا ، ئۆي ئىگىلىرى غىپپىدە ئۆيىگە كىرىپ كېتەتتى ياكى ئۇنىڭغا تىل سالاتتى . سەللىم قاراڭغۇ چۈشكەندە ، ئومشا يايلىقىدىكى ھەمىشۇاننىڭ ئۆيىگە يېتىپ باردى . ئۇ ئاتتىن چۈشۈپ ، ھويلا ئىچىگە كىرەلمىگەندىن كېيىن ، چىلە پۇراپ تۇرغان قوتانغا يامىشىپ چىقتى .

— ھوي كىمسەن ؟ — دېگەن خىرقىراق ئاۋازدىن كېيىن ، چاپىنىنى يېپىنچاقلىۋالغان كوسا ئادەم ئۆيدىن چىقىپ كەلدى ، — ھە ، سەنمىدىڭ ، چۈش قوتاندىن ، كىم دەپتىمەنيا ، بۇ خوتۇن تالاق كاپىرنى ...

سەللىم غىققىدە بولۇپ قالدى . ئۇ نە گەپ قىلىشنى ، نە قايتىپ كېتىشنى بىلمەي تۇراتتى ...

— تاغا ، مەن ...

— تاغاڭنى تېپىپ ، تاغا دە ، — دېدى كوسا ئادەم يەرگە تۈكۈرۈپ ۋە غودۇڭشىغانچە ئۆيگە ماڭدى ، — ۋۇي مايمۇننى ئانام ، ئېيىقنى دادام دەيدىغان كاپىر ...

قاراڭغۇ چۈشۈپ كەتتى . سەللىم نەگە بېرىپ ، نەدە تۇرۇشنى بىلمىگەن ھالدا ئېتىنى يېتىلەپ ماڭدى . ئۇ قانچىلىك يول ماڭغىنىنى ۋە تاشلارغا قانچە قېتىم پۇتلاشقانلىقىنى بىلمەيتتى . ئەتىگەندىن بېرى قاترىغان ئات چۈلۈڭۇرنى پات - پات سىلكىپ يولىلاردىن ئوت يالمايتتى . سەللىم ئاتنىڭ ئېغىزدۇرۇقىنى كاراسلىتىپ ئوت چاينىۋاتقانلىقىنى سەزگەندىلا ، ئاندىن ئۆزىنىڭمۇ ئەتىگەندىن بېرى ھېچنېمە يېمىگەنلىكىنى بىلدى . ئۇ تاغ ئارىلىقلىرىدىكى چىغىر يولنى تاشلاپ ، بىر پارچە يالاڭلىقتىكى يۇلغۇنلۇققا چىقىپ قالدى . قارنى ئېچىگە تارتىلىپ تۆشىباغرىلىرى بوشاپ قالغان ئات سەللىمنى ئىختىيارسىز يۇلغۇنلۇققا سۆرەپ كىردى .

كېچە تولىمۇ قاراڭغۇ ئىدى . تاغ ئارىلىقلىرىدىكى چوقچايغان قورام تاشلار ، بوراندا سۇنغان تاغ تېرەكلىرى ، توپ ـ توپ چاققاق ئوتلار ، شاخاراپ كەتكەن سۇتلىگەنلەر قاراڭغۇ تىقىلغان قاپتاللاردا گويا چۆچەكلەردىكى دۆ ـ پېرى ، يەتتە باشلىق يالماۋۇزلاردەك سۇرلۇك شەكىللەر پەيدا قىلىپ ، ئادەمنىڭ تېنىنى ئەيمەندۇرەتتى .

ئاچلىق ، هارغىنلىق ، ئاچچىق تىل ـ ئاھانەتلەر هالىدىن كەتكۈزگەن سەلىم قارايغان تاغ چوققىلىرىغا ، تىك چېقىل ئارىلىقلىرىدىن كۆرۈنۈپ تۇرغان كۆكۈچ ئاسمان روجەكلىرىگە ئېغىر نەزەر بىلەن باقتى . تۇن باغرىدىكى يوللار كۆرۈنمەيتتى ... مەكتەپ قاتمۇقات تاغلار ئارقىسىدا قالغاندى ... شۇڭا ، مۇشۇ قوتاز قۇيرۇقىدەك پاخپايغان يۇلغۇنلۇقتا بىر كېچە تۇنەش ئۇنىڭ بېشىغا كەلدى .

سەلىم ئاتىنىڭ ئېگەر ـ جابدۇقلىرىنى چۈشۈرۈۋەتمەكچى بولدىيۇ ، ئالمادىس بىرەر ئەهۋالنىڭ يۈز بېرىشىدىن ئەنسىرەپ چۈلۈۋۇرنى يۇلغۇن غولىغا باغلىدى ۋە بىر قۇچاق شاخ ـ شۇمبىلارنى ئۇنىڭ ئالدىغا تاشلاپ ، ئېغىزدۇرۇقىنى چىقىرىۋەتتى .

ئات پات ـ پات پۇشقۇرۇپ قويۇپ ئوتقا تۇتۇندى . سەلىمۇ قاچاندۇر قويچىلار ئوت قالاپ چارلاشتۇرۇۋەتكەن يۇلغۇن غولىغا يۆلەندى . ئۇ ئەتىگەن ئېلىۋالغان نېنىنىڭ يېرىمىنى ئەتىگە قالدۇرۇپ ، قالغىنىنى قۇرۇقلا چاينىشقا باشلىدى .

تاغ چوقىسىغا قونغان ئاي گويا ئۆزىگە ئوخشاش يالغۇز هەمراهىنى تاپقاندەك ئۇنىڭغا يانتۇ قارايتتى . يىراق ، بەكمۇ يىراقلاردىن ئىتلارنىڭ قاۋغان ئاۋازلىرى خۇددى يەر تېگىدىن كېلىۋاتقاندەك ئاڭلىناتتى . ئۇنىڭ ئايىغى تېگىدىلا نېمىدۇر شىترلىدى ـ دە ، لىپ قىلىپ بىر كۆلەڭگە ئۆتكەندەك بولدى . بەلكىم بۇ قويۇق چاتقالنىڭ كونا هەمراهى — ياۋا توشقان بولسا كېرەك ، ئۇ ئورکۇپ قاچقاندا ، يۇلغۇنلار ئارىسىدىن قانداقتۇر بىر قۇش ئۇيقۇلۇق چۇرۇقلىدى .

تاغ ئاسمىنىنى ئۇنچە ـ مەرۋايىت چاچقاندەك يۇلتۇزلار

قاپلدى . تۇننىڭ سوغۇق شامىلى سەلمىنىڭ دولىسىنى قورۇپ ، تىترىتىشكە باشلىدى . ئۇنىڭ كونا يۆتىلى سەمەننى ئەسكە سېلىپ ، يەنە قوزغالدى .

سەلىم قايغۇ - ئەلەملىرىنى بىردەملىك بولسىمۇ ئۇنتۇش ئۈچۈن ، گۈلنار ۋە ئۇنىڭ جانىنى سۆيۈندۈرىدىغان ئەركىلەشلىرى ، ئوقۇغان مەكتىپى ، ئاپتوموبىللار ئۆزۈلمەي ئۆتۈپ تۇرغان شەھەر ، ھەرخىل پاسوندا كىيىنىۋالغان قىز - يىگىتلەر ، دوستلىرى ، ئۇستازلىرى توغرىسىدىكى خاتىرىلەرنى ئەسلەشكە ئۇرۇنۇپ كۆردى ، لېكىن ئۇنىڭ كۆز ئالدىغا يۇرەكنى زىدە قىلىدىغان كۆڭۈلسىز ۋەقەلەر كېلىپ باستى .

زەڭگەر بۇلاقتىكى چولپان ۋەقەسىنىڭ قۇيرۇقى ئۇزۇلمەستىنلا سالچۇققا گەپ ئۆگىتىپ «ئاتىئىزم»نى كۆتۈرۈپ چىقىشتى . بۇنىڭ ئاخىرى يەنە قانداق كۆڭۈلسىزلىكلەرنى ئەكېلەر ؟... تېخى سەرۇەر دورا ئىلىپ قايتقان كېچىسى ئۇنىڭ ئالدىنى پىچاق كۆتۈرۈپ توسۇش ۋەقەسىچۇ ! ... سەلىم داۋۇتنىڭ بۇ ۋەقە توغرىسىدىكى پەرەزلىرىنى ئاڭلىغاندا ، غەزەپتىن ئېتىلىپ كەتكۈدەك بولدى . نېمىدېگەن زەھەرخەندىلىك ! نېمىدېگەن سۇيىقەست - ھە !...

داۋۇت تۇغرا پەرەز قىلغان . ھەمدۇل سەلىم ئۇستىدىن ھەرخىل ئىغۋالارنى تېرىپ سەرۇەرنى ئىلىش نىيىتىگە يېتەلمىگەندىن كېيىن ، پەيلىنى بۇزغان ئۇ كېچىلەپ ماراپ سەرۇەر زەڭگەر بۇلاقتا سۇغا ماڭغاندا ياكى بىرەر سەۋەب بىلەن سىرتقا چىققاندا ، ئۇنىڭ نومۇسىغا تېگىپ ، ئوغرىلانغان شەپكىنى تاشلاپ قويۇش ئارقىلىق جىنايەتنى سەلىمگە ئارتىپ قويماقچى بولغان . ئۇ چاغدا سەلىم تاغدىن قوغلىنىدۇ ، نومۇسى دەپسەندە قىلىنغان سەرۇەرگە ھېچكىم خېرىدار بولمايدۇ ... ھازىلخان بولسا ئۇنى ئىككى قوللاپ ھەمدۇلنىڭ ئېتىكىگە سېلىپ بېرىدۇ ...

داۋۇت بۇ ۋەقەنى ئېنىقلاش ئۈچۈن تاساي يايلىقىغا بېرىپ ، بايىزدىن ئۇ مەكتەپكە بېسىپ كىرگەن كۈنى قايتىپ كەلگەندە ،

ھەمدۇلنىڭ ئۆيىدە بار - يوقلۇقىنى سۈرۈشتە قىلدى . بايىزمۇ موللامنىڭ شۇ كۈنى سەھەردە پەيدا بولغانلىقىنى ، «مازار بېشىدا ئەرۋاھلارغا ئاتاپ تىلاۋەت قىلىپ» كەلدىم ، دېگەنلىكىنى ئېيتتى .

يۇلغۇن غولىغا يۆلىنىپ ئولتۇرۇپ سەلمىنىڭ كۆزى ئۇيقۇغا كەتتى . لېكىن ، ھايال بولمايلا : «موما ، موما» دېگىنىچە جۆيلۈپ ئويغىنىپ كەتتى ۋە بېشىنى كۆتۈرۈپ ئەتراپقا قارىدى . ئۇ چۈشىدە مومىسىنى ئاشكارا كۆرگەندى .

سەلىم كېچىنىڭ تاغ ئېغىزلىرىدىن ئۇرۇپ تۇرغان سوغۇق شامىلدا دۈگدىيىپ يۇلغۇن غولىغا يۆلەندى . ئۇ ئوقۇتقۇچىلىق نەقەدەر جاپالىق ، مۈشكۈل ئىش - ھە ، دەپ ئويلايتتى . بىردىنلا كۆز ئالدىدا دادىسى قۇربان ئايان بولدى .

«ئوغلۇم ، ئوقۇتقۇچى — ھەسەل ھەرىسى ، ئۇ ئۆزىنىڭ ئەجرى بىلەن يىغقان نېمەتلىرىنى باشقىلارنىڭ قەلبىگە قۇيىدۇ ... ئوقۇتقۇچى — مېھىر بۇلىقى ، ئۇ تەشنا يۈرەكلەرنى قاندۇرىدۇ ... ئوقۇتقۇچى باھار يامغۇرىدەك تامچە - تامچە شىرنىلىرى ئارقىلىق يۇمران نوتا ، ياش مايسىلارغا جان ئاتا قىلىدۇ ...»

مانا بۇ قۇربان مۇئەللىمنىڭ ئۆلۈش ئالدىدا ئېيتقانلىرى ئىدى . سەلىم دادىسىنى ، قېرىغىنىدا ئوغلىنىڭ دەرد - پىراقىنى تارتىپ خورلۇق بىلەن ئالەمدىن ئۆتكەن مومىسىنى ، ئېسىلىپ ئۆلۈۋالغان ئانىسىنى ، قوشتوغراقنىڭ ياۋا قوموش قاپلىغان چۆللىرىدە ئۆزىگە ئاتا بولغان ئەزىز مۇدىرنى ، دۇمچەيگەن دۆڭلۈكلەر ئارا دادىسىنىڭ ئىزناسمۇ قالمىغان يالغۇز ، غېرىب قەبرىسىنى ئەسلىدى . ئۇنىڭ كۆزلىرىدىن قىزىل يۇلغۇن چېچەكلىرىدىن تۆكۈلگەن شەبنەمدەك كۆز ياشلىرى تۆكۈلۈپ چۈشۈشكە باشلىدى ...

توققۇزىنچى باب

زۇلمەتلىك يىللار

ھۆرمەتلىك كىتابخان ! سەلىم ئاشۇ سۇرلۇك ، قاپقاراڭغۇ تاغ جىلغىسىدىكى يۇلغۇنلۇقتا بىر كېچە تۇنىگەچ تۇرسۇن ... مەن سىزنى زۇلمەتلىك ، بوران ـ چاپقۇنلۇق ، ئاپەتلىك يىللار قوينىغا ئەكېتەي ! ئەگەر ئاشۇ ئۆزىمىز بىلەن ئۆزىمىز ئىتتەك تالاشقان قانلىق دەۋرنى كۆرگەن بولسىڭىز ، دوستلىرىڭىزنىڭ ، قوۋم ـ قېرىنداشلىرىڭىزنىڭ ، ئاتا ـ ئانىڭىزنىڭ باشلىرىغا كەلگەن بالايىئاپەتنى يەنە بىر ئەسلەپ قالارسىز ... ئەگەر ئۇ يىللارنى كۆرۈشكە نىسىپ بولمىغان بولسا ، شۇ دەۋر ئەۋلادىنىڭ ، بولۇپمۇ ئوقۇتقۇچىلارنىڭ بېشىغا كەلگەن ، ئادەم تەسەۋۋۇر قىلالمايدىغان ئاق تېررورلۇقنى (گەرچە يازغىنىم دېگىزنىڭ تامچىسى بولسىمۇ) سىزمۇ بىلىپ قېلىڭ !...

سەلىم تۇغۇلۇپ ئۇچ ياشقا كىرگەن چاغدا جانجان ئانا تۇپرىقىمىزنىڭ ئاسمىنىدا قارا بۇلۇتلار پەيدا بولۇپ ، زىيالىيلار تائىپىسىگە ئۇشۇك تەگكەنىدى . مانا بۇ ئۇشۇك تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپ ئوقۇتقۇچىسى قۇربانىنىمۇ ئالا قويمىدى . 1958 ـ يىلى كەڭ ئېچىلىپ سايراشتا ئۇنى تۇتۇپ كېتىشتى ...

سەلىمنىڭ ئانىسى بارار ـ تۇرار يېرى يوق يېتىم قىز بولغاچقا ، ئوغلىنى كۆتۈرۈپ ، قۇربانىنىڭ يېزىدىكى ئانىسىنىڭ ئۆيىگە ئەكەتتى . باراڭلىق هويلا يىغا ـ زارغا تولدى ... موماي نەۋرىسىنى باغرىغا بېسىپ ، مەڭزىلىرىدىن سۆيدى ...

مانا شۇنىڭدىن باشلاپ سەلىم مومىسىنىڭ قوينىدا پۇشۇلداپ ئۇخلايدىغان ، كۈندۈزلىرى ئۇنىڭ ئېتىكىدىن تۇتۇۋېلىپ زادىلا

ئايرىلمايدىغان بولدى . ئانىسى رابىگۈل بولسا ، يېرىم كېچىدە دولقۇنغا چىقىپ كېتىپ ، كۈن كۆتۈرۈلگەندە ئەتىگەنلىك تاماققا كېلەتتى . ئۇ كېلىپلا بىلىكىنى قىپقىزىل بويۇەتكەن تامغا ئىزلىرىنى ساناشقا باشلايتتى .

— قارىغا ئانا ، — دېدى رابىگۈل بىلىكىدىكى «ئەخمەت» دەپ بېسىلغان تامغىلارنى كۆرسىتىپ ، — ئەخمەتئاخۇن شياۋدۇيجاڭ دەپتىرىگە ئاتمىش يۈدۈم قىغ دەپ يېزىۋىدى ، ساناپ باقسام تامغا يەتمىش بىر يەرگە بېسىلىپتۇ ، ئون بىر يۈدۈم قىغنى كەم يېزىپتۇ .

— بوپتۇ بالام ، بىرەر ـ ئىككى نومۇر كەم ئالسىڭىز كارايىتى چاغلىق ، كۆڭۈلنىڭ تىنچلىقى ياخشى .

موماينىڭ بۇ سۆزىدە بىر يوشۇرۇن مەنە بارلىقىنى رابىگۈلمۇ سېزەتتى . چۈنكى ، ئۇ ئەتىرەتتە ئىشلەۋاتقان كۈنلەردىن بېرى ئەخمەتئاخۇن ئىككى جاۋغىيى ئەتراپىدا قانات يايغان ئالا بۇرۇتلىرىنى سىلاپ ، رابىگۈلنىڭ سۈت ئالمىدەك بېجىرىم چىرايىغا ، شەھەر پاسونىدىكى لىپتىكلىك كۆكسىگە ، سىلىق ۋە ئاپئاق بىلەكلىرىگە ئاچ كۆزلۈك بىلەن قارايدىغان ، يوغان ، ساپسېرىق ئاراچ چىشلىرىنى كۆرسىتىپ ھىجىيىدىغان بولۇۋالغانىدى .

كۈنلەر ئۆتكەنسېرى موماي كېلىنىنىڭ كۈندىن ـ كۈنگە سولىشۋاتقانلىقىنى بايقىدى . ئۇ پات ـ پاتلا ئۇنىڭ يىغىدىن قىزىرىپ كەتكەن كۆزلىرىنى كۆرىدىغان بولدى . بىر كۈنى رابىگۈلنى ئېتىز ئۈستىدە كۈرەش قىلىۋاتىدۇ ، دېگەن گەپنى ئاڭلىغان موماي نەۋرىسىنى ھاپاش قىلىپ يېتىپ باردى . ئۇ ئاق تۇپىلاڭدا ئولتۇرۇشقان بىر توپ ئەزالار ئوتتۇرىسىدا بوينىنى ئېگىپ ، مىچىلداپ يىغلاپ تۇرغان كېلىنىنى كۆرۈش بىلەن سۆزلەۋاتقان شياۋدۇيجاڭنىڭ ئاياغلىرىغا يىقىلدى .

— جېنىم شياۋدۇيجاڭ ، ئالتۇن ئەخمەتئاخۇن ، بۇنىڭدىن كېيىن رابىگۈل ئىشقا كېچىكمىسۇن ، ۋەزىپىسىنى ئورۇندىسۇن ، ئۇنىڭغا رەھىم قىلسىلا ، بالام !

— بىلىپ قويۇش ، — دېدى ئەخمەت مومىسى بىلەن تەڭلا پۈتلىرىغا يېپىشىۋالغان سەلمىنى ئىتتىرىۋېتىپ ، — سەنلەر يەرلىك مىللەتچى دېگەن قالپىقىڭنى ئۇنتۇپ قېلىشما ، موللىمۇشۇكتەك قۇيرۇقۇڭنى قىسىپ ، نېمە دېسەم ماقۇل دېيىش !...

— خوش ، خوش ... — دېدى مومای توپىدىلا تىزلىنىپ .

— سەن قېرىنىمۇ ، — دېدى ئەخمەت بىگنز قولىنى مومايغا تەڭلەپ ، — بۇنىڭدىن كېيىن خامان بېقىشقا ، قۇشقاچ قورۇشقا قويۇشقا بولمايدۇ . ئەتىدىن باشلاپ ئەترەت تەشكىلىگە بار .

ئەتىسى مومای ئەترەت تەشكىلىگە ، رابىگۇل يۇك ـ تاقلىرىنى كۆتۈرۈپ «ياپىلاق» بوز يەر مەيدانىغا ماڭدى . ئەخمەت بىر ئايمۇ ئۆتمەي «ياپىلاق»قا ئادەم ئەۋەتىپ رابىگۇلنى قايتۇرۇپ كەلدى ـ ده ، بىرنەچچە ئەزاغا قېتىپ ، ئۆزىمۇ ئۇلارغا قېتىلىپ «قۇمتۇغ» دەريا ئەمگىكىگە كەتتى . ئەزالار بىلەن ئەمگەكتە ، يېتىپ ـ قوپۇشتا ، تاماقتا بىللە بولغان رابىگۇل ئىككى ھەپتە بولغاندا قايتىپ كەلدى .

قوناقلارغا ئاخىرقى سۇ ئېلىنىۋاتقان كۈز كۈنلىرى ئىدى . ئەخمەت رابىگۇلنى ھىزباغ يارلىقىدىكى ئون بىر مو قوناقلىقنى سۇغىرىشقا ئەۋەتتى . ئەسلىدە زىرائەتلەرنى سۇغىرىش ، يەر ئۆرۈش ، قىغ چىقىرىشتەك ئىشلار ئەرلەرنىڭ ئىشى ئىدى . رابىگۇل ئەل يىتقۇ بىلەنلا چاچلىرى چۈۋۈلغان ، ئۆزى لايغا مىلەنگەن ھالدا قايتىپ كەلدى . مومای ئۇنىڭ تاتارغان يۈزىگە ، بىسەرەمجان كۆزلىرىگە قاراپ قورقۇپ كەتتى .

— نېمە بولدىلا قىزىم ، چىرايلىرى ئۆمسۆرۈنلىغۇ ؟

— ھېچنېمە ئانا ، ھارغان ئوخشايمەن ...

— بالدۇرراق يىتسىلا قىزىم ، ئالا كېچىدە دولقۇنغا داڭ ئۇرىدۇ .

— ئانا ، — دېدى رابىگۇل ئىچىدىن ئېتىلىپ چىقىۋاتقان ئاھۇزارىنى بىلىندۇرمەسلىككە تىرىشىپ ، — بۈگۈن كېچە

سەلمنى قۇچاقلاپ يېتىۋالسام ...
— نېمە دەۋاتىلا قىزىم ، — دېدى مومای يۇرىكى بىردىنلا ئېغىپ .
— ياق ئانا ، باشقىچە ئويلاپ قالمىسىلا ، — دېدى رابىگۇل غەلىتىلا كۈلۈپ ، — ئەتە ـ ئۆگۈن ئۆستەڭ قۇرۇلۇشىغا ماڭغۇدەكمىز ...
ئوغلى سەلمنى بىر كېچە باغرىغا تېڭىپ ياتقان ياش ئانا ئەتىسى ئەتىگەندە ئەتراپ تەشكىلى ئالدىدىكى تەتۇر سۆگەتتە ئېسىلىپ تۇراتتى ...
مومايىنىڭ پېشانىسىگە پۇتۇلگەن يەرلىك مىللەتچىنىڭ ئانىسى دېگەن قالپاق ئۇنى يەككە ـ يېگانە ، تەنها ياشاشقا نېسىپ قىلغانىدى . بۇ قالپاقنىڭ تۇگمىسى ـ پۇتمەس تاپا ـ تەنسىگە چاق تويغان ، قايغۇ ـ ھەسرەتلىك زەردىپ سۈيىنى تويغۇچە ئىچكەن رابىگۇل ئاخىر ياش ھايات‌ىغا خاتىمە بەرگەنىدى . ئەمدى مومايىنىڭ بىردىنبىر كۆڭۈل خۇشلۇقى ، ئوغلىنىڭ ۋە كېلىنىنىڭ ئوتىنى باسىدىغان ئەرمىكى سەلىم بولۇپ قالغانىدى . ئۇ نەۋرىسىنى بوينىدىكى تۇمارەك ئەتىۋارلاپ دۇمبىسىگە چاپلاپ يۈرەتتى .
مومای خۇدانىڭ كۇنى سەھەر تۇرۇپ ئەتراپ تەشكىلىگە يېتىپ كېلەتتى ـ دە ، مۇكچىيىپ ئولتۇرۇپ ، ئەتراپتىكى ئارغامچا ئېشىدىغان بوز يېپلىرىنى ، گىلەم توقۇيدىغان يۇڭلىرىنى ئېگىرەتتى . ئوغلى قۇربان بار چېغىدا ئۇنىڭ خۇنۇك كۆزلىرى شام چىراغىتەك يېنىپ تۇراتتى . چىت كۆڭلەك ئىچىدە زەئىپ ئۇرۇقۇاتقان يۈرىكى بولسا پۇتۇن ئىدى . ھازىر خۇددى ئوت قېلىپىغا چۇشكەن ئەلگەك تاختىسىدەك ئېگىلىپلا قالدى . مەشۇتتەك يۇمشاق چاچلىرى سۇۋارى ئاقاردى .
سەلىم يەتتە ياشقا كىرەر ـ كىرمەيلا يېزا باشلانغۇچ مەكتىپىنىڭ ئالدىغا بېرىۋالىدىغان بولدى . مومای ئۇنى نەچچە قېتىم سۆرەشتۇرۇپ ، زار ـ زار يىغلىتىپ قايتۇرۇپ ئەكەلگەن بولسىمۇ ، ئۇ يەنىلا ھەر كۇنى مەكتەپ قورۇسىنىڭ رېشاتكىسىغا

ئېسىلىپ ، سىنىپنىڭ ئىشىكلىرى تۇڭدە مۇگدەپ قالاتتى .

خەيرىيەت باشلانغۇچ مەكتەپنىڭ ياشانغان مۇئەللىمنىڭ ياردىمى بىلەن سەلىم بىرىنچى سىنىپنىڭ ئەڭ ئالدىدىكى پارتىدىن ئورۇن ئالدى . موماي تولا چاغلاردا مەكتەپ دەرۋازىسى ئالدىدا قىسقاقتەك مۇكچيىپ ئولتۇرۇپ كۈتۈپ سەلمنى بىللە ئەكېتەتتى . ئۇ دەپتەر خالتىسىنى بوينىغا ئېسۋالغان نەۋرىسىگە قاراپ ئېچىدە : «بوپتۇلا ، مۇشۇ كىچىك مەكتەپتە ئوقۇۋالسۇن ، كېيىنچە چىقىرىۋالمامدىم ، ئوقۇغان ئادەمنىڭ كۈنى شۇ بولسا !» دەپ پىچىرلايتتى . سەلىمۇ دۇنيادا مۇشۇ كەم سۆز ، مۇلايىم ، دوڭغاق مومايدىن باشقا مېھرىبان ئادەم يوقتەك ئۇنىڭ يېنىدىن پەقەتلا ئايرىلالمايتتى . كېچىلىرى يېنىدا تىزلىنىپ ئولتۇرۇپ ، كونا پاختا ، سېسىق يۇڭلارنى تىتىشىپ بېرەتتى . ئۇ بىر كۈنى پاختا ساۋاۋېتىپ :

— مـــوما ، شياۋدۇيجاڭ سىزنى تىللىدىما ؟ بالىلار شۇنداق دەيدىغۇ ؟ — دەپ سورىدى .

— مەيلى بالام ، بىركىم بىركىمنى بىھۇدە تىللىسا ، گۇناھىنى يۈدۈۋالىدۇ .

— ئۇلار بىزنى نېمىشقا تىللايدۇ ؟

— قالپىقىمىز بار ، بالام ...

— ئـۇلار تـالاشقاندىن كېيىن ، ئۇ قالپاقنى بېرىۋەتسىڭىز بولمامدۇ ؟

مـــومانىڭ كۆزلىرىدە غىل ـ غىل ياش ئەگىدى . دەرۋەقە روچىۋىنىدەك بولۇپ قالغان بۇ مومانىڭ ھېچكىمگە بىرەر زىيىنى تەگمىسىمۇ ، يەنىلا تىل ـ ئاھانەتتىن ، يەكلەشلەردىن خالىي ئەمەس ئىدى . مەسىلەن ، ئەزالار ئىشقا چىقمىسىمۇ ، ئېتىزلىقتىن بىرەر باشاق قوناق ياكى قاپاق يوقاپ كەتسىمۇ ، يىغىندا ئۇنىڭ ئېتىنى ئاتاپ تىللايتتى ۋە ئالدىغا ئاچىقىپ ئۆرە تۇرغۇزۇپ قويااتتى . مانا شـۇنىڭ بىلەن سىنىپىي كۇرەش تۇتۇلۇپ ، ئەزالار غىڭ ـ پىڭ قىلماي ئىشقا ماڭاتتى . شۇڭا ، موماي شامۇ سەھەرلەردە جاينامازدا

ئولتۇرۇپ ، قاق سۆڭەك بولۇپ قالغان قاتمال قوللىرىنى كۆتۈرۈپ خۇدادىن كىشىلەرگە ئىنساپ تىلەيتتى ...

كۈنلەر ئۆتكەنسېرى موماي يىگىلىگەن خەمەكتەك بولۇپ قالدى . ئۇنىڭ ئەتىسى ـ ئاخشىمىغا كۆزى يەتمەيدىغان ، جايىنامازدىن قوللىرىغا تايىنىپ تەستە قوپىدىغان بولۇپ قالدى ، مەڭگۈ كەتمەيدىغان بىر بەلگەم ئۇنى خىرقىرىتاتتى . ئۇ خۇدادىن ئۆزىگە قارا يېتىم بولۇپ قالغان نەۋرىسىنى دادىسىغا تاپشۇرغۇچىلىك ئۆمۈر تىلەيتتى ، تۇنلەپ ـ تۇنلەپ جايىنامازنى ھۆل قىلاتتى ، تاڭلار ئاپئاق ئاتقۇچە كۆز ياشلىرىدا ياستۇقىنى يويايتتى . خۇدامۇ مومانىڭ ئاخىرقى ئۆمرىدىكى تىلاۋىتىنى مەقبۇل ئەتتىمۇ ، ئىككى ئالەم شادلىقىغا تېگىشمەيدىغان بىر خۇشاللىق ئۇنى ھوشىدىن كەتكۈزدى . قىسقىسى ، زۇلمەتلىك كېچە بىلەن قۇياشلىق كۈندۈز ئالمىشىپ تۇرغىنىدەك ، ھەربىر قايغۇ ـ ھەسرەتتىن كېيىن شادلىق ، ھەربىر جاپالىق رىيازەتتىن كېيىن بىر مېۋە ، يۇرەكنى زارىقتۇرغان بىر جۇدالىقتىن كېيىن شېرىن ۋىسال بولىدۇ ... سەلىم ئۇچىنچى سىنىپقا ئەلا كۆچكەن يىلى قۇربان مۇئەللىممۇ تۇرمىدىن چىقتى .

سەلىم دادىسىنى داۋاملىق ئۆزىنىڭ باشلانغۇچتىكى قېرى مۇئەللىمىدەك كۆز ئالدىغا كەلتۈرەتتى . ئۇنىڭ دەپتەر ، قەلەم ، بور تۇتقاندىكى تىترىگەن قوللىرىغا ، بالىلارغا مۇلايىم قارايدىغان ، چاناقلىرىنى قورۇق بېسىپ كەتكەن كۆزلىرىگە قاراپ ، «مېنىڭ دادامنۇ ئەنە شۇنداق» دەپ ھېس قىلاتتى . لېكىن ، ئۇ ئېگىز بوي ، ئورۇق ، تال ـ تال چاچلار چۈشۈپ تۇرغان كەڭ پېشانىلىرى تاتارغان ، ئات يۈزلۈك ئادەمنى كۆرۈپ مومىسىغا چاپلاشتى ...

قۇربان مۇئەللىم تۇرمىدىن چىقىپ ئۇزۇن ئۆتمەيلا ئۇنى مائارىپ ئىدارىسىگە چاقىرتتى . بېشىدا «يەرلىك مىللەتچى» قالپىقى بار ، يېتىلەككە كۆنۈك بۇ ياۋاش كالىنى قانداقلا ئىشقا سالسا بولاتتى . باشلىق ئۇنىڭغا : «باغچى گۈڭشې ئوتتۇرا مەكتىپىدە ئەدەبىيات ئوقۇتقۇچىسى كەمچىل ، شۇڭا ياللانما

ئوقۇنقۇچى قىلىپ بەلگىلىدۇق ، بۇ خىزمەتتىن سىرت ھەپتىدە يېرىم كۈن گۈڭشې بويىچە بارلىق باشلانغۇچ مەكتەپ مۇئەللىملىرىگە ئۇيغۇر تىلى گرامماتىكىسىدىن دەرس ئۆتىسىز» دەپ ئۇقتۇردى .

بۇ خەۋەر ئورۇن تۈتۈپ يېتىپ قالغان موماينى بىئارام قىلىۋەتتى . نەۋرىسى سەلمىنى قانداق قىلسام مەكتەپتىن چىقىرىپ ، موزدۇزلۇق ، ياغاچچىلىقمۇ ياكى كۆنچىلىكمۇ ، ئىشقىلىپ كۈننى ئالغۇدەك بىرەر ھۈنەرگە بېرىشنى نىيەت قىلىپ يۈرگەن موماينىڭ ئۇنى ئۇزۇنغىچە ئىچىگە چۈشۈپ كەتتى ... لېكىن ، ئۇ ئەترەتتە قالپىقى بارلارنىڭ كۆرۈڭلىنى كۈننى ئويلىغاندا ، يەنە ئىككى تايىن بولۇپ قالدى . بۇنداق ئارىسالدىلىق تاكى تىنىقى توختىمىغۇچە ئۇنىڭ كۆڭلىدىن كەتمىدى . موماي ئەمدىلا قىرو ئۇششۇكى چۈشۈڭلىنى بىر سەھەرلىكى جان ئۇزدى . ئۇ قۇربانىنىڭ قۇچىقىدا يېتىپ تۇرۇپ :

— بالام ، سەلىم يېتىمچىلىكتە ئاجىزراق چوڭ بولدى ، ئۇنى مۇئەللىم قىلغۇچى بولما ، سەن تارتقان ئازابلارنى ئۇ تارتالمايدۇ . مۇئەللىم دېگەن ئېگىز ئۆسكەن سەگە تېرەككەن ، بورانلار چىقسا ئېڭ ئاۋۇال ئۇنىڭغا تېگىدىكەن . مېنى گۆرۈمدە تىنچ ياتسۇن دېسەڭ ، ئۇنى ھەرگىز ئوقۇتما ، ھۈنەرگە بەر ! — دېدى .

سەلىم ھېلىھەم بۇ خاتىرىلەرنى گويا مانانلار ئارىسىدا قالغان يىراقتىكى يۇلتۇزدەك تۇتۇق ، چۈشىدىكىدەك غۇۋا كۆز ئالدىغا كەلتۈرىدۇ . پەقەت ئۇنىڭ يۇمران قەلبىدە تاشقا مۆھۈر باسقاندەك قالغان قارا ئىزلارنى مەدەنىيەت ئىنقىلابى قالدۇرغانىدى .

سەلىم باشلانغۇچ مەكتەپنى پۈتتۈرۈش ئىمتىھانى بېرىۋاتقان مەزگىللەر ئىدى . شەرقتىن كۆتۈرۈلگەن قارا بوران شىددەت بىلەن نەرە تارتىپ پۈتۈن يەرنى قاپلىدى . دېڭ تو ، ژۇ خەن ، لياۋ موشانى پىچەن قىلىش قۇيۇنى ئىلىم ـ مەرىپەت بۇلاقلىرىنى كۆمۈپ ، مەكتەپلەرنى چۆللۈككە ئايلاندۇردى . قەلەم ئىگىلىرى تەقسىر ئاستىغا ئېلىنىدى .

بىر كۈنى مەكتەپنىڭ بوغالتىرى ھۈشۇر قۇربانىنى ئۆيىگە چاقىردى . ھۈشۇر ئەسلىي قۇربان بىلەن ئۇزۇن يىللىق ئاغىنە ھەم خىزمەتداش ئىدى . قۇربان شەھەردىكى تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپتە ئىشلەۋاتقان ۋاقتىدا ھۈشۇرمۇ ئەدەبىيات ئوقۇتقۇچىسى ئىدى . 1958 ــ يىلىدىكى ھەربىكەتتە قۇربان قولغا ئېلىنغاندا ، ھۈشۇر «يەرلىك مىللەتچى» دېگەن قالپاق بىلەن باغچى ئوتتۇرا مەكتىپىگە ھەيدەلگەنىدى .

— بۇ قېتىمقى بوران ئەڭ ئالدى بىلەن يەنە ئىككىمىزگە كېلىدىغان بولدى ، — دېدى ھۈشۇر ، — چۈنكى ئىككىمىزنىڭ قاشقىمىز بار ـ دە .

— «خەي رۇينىڭ مەنسەپتىن قالدۇرۇلۇشى»نى ئېغىزغا ئېلىپ قېلىشتى ، ھەربىكەت شۇ گەپ بىلەن باشلىنىۋاتىدۇ ، بۇ گەپنىڭ تېگىدە بىر سىر بار ، — دېدى قۇربان ئېغىر خورسىنىپ .

— قانداق سىر ؟

— ھازىرچە بىرنېمە دېيىش تەس ، مەركىزىي كومىتېت ئىچىدە ئېغىر ئىختىلاپ بولسا كېرەك .

— ئۇنداقتا ، نەزەرىيە بىلەن شۇغۇللانغۇچى زىيالىيلار يەنە ئەدىپىنى يەيدىكەن ـ دە !

— ھازىرقى داغدۇغىدىن قارىغاندا ، بۇ ئەدەپلىنىش مۇلچەردىكىدىن ئېغىپ كېتىشىمۇ مۇمكىن .

باغچى ئوتتۇرا مەكتەپتە يىللىق ئىمتىھانغا تەييارلىق قىلىش ، يەنە بىر تەرەپتىن پاش قىلىش ئۆگىنىشلىرى راسا قىزىپ ، مۇئەللىملەرگە قارا چېكىت قويۇلۇۋاتقان پەيتتە گۈڭشېنىڭ بۇيرۇقى بىلەن ئوقۇتقۇچى ـ ئوقۇغۇچىلار بوستان كەنتىگە ئورمغا ماڭدى . يېرىم كۈن ئورما ئورۇش ، يېرىم كۈن ۋەھىمىلىك پاش قىلىش بولۇپ ، بۇ ئىش ئون كۈن داۋاملاشتى . ئون بىرىنچى كۈنى ئەتىگەندە ياڭاق دەرىخى تېگىدە ئۆتكۈزۈلگەن كۇرەش يىغىنىدا ئوقۇتقۇچىلار ئارقا ـ ئارقىدىن مەيدانغا تارتىپ چىقىرىلدى . مومىسى قازا قىلغاندىن بېرى دادىسىنىڭ سايىسىدەك بولۇپ قالغان

سەلىم دادىسى بىلەن بىللە دوڭغايتىپ قويۇلغان يىگىرمە سەككىز ئوقۇتقۇچىنىڭ ئەڭ بېشىدا تۇراتتى . ئۇ قورقۇپ كەتكەنلىكىدىن قۇربانىنىڭ قولىغا چىڭ يېپىشىپ ، سۇ يېغى ئارىلاشتۇرۇلغان قازان قارىسىنى ئوقۇتقۇچىلارنىڭ يۈزىگە سۈۋاۋاتقان ھەمىدخان ۋە ئىمىن مۇئەللىملەرگە چەكچىيىپ قارايتتى . ئادەتتە مەكتەپ بويىچە ئوقۇغۇچىلارنىڭ پىكرى ھەممىدىن كۆپ ، تەشكىللەش ، دەرس ئۆتۈش قابىلىيىتى يوق ، لېكىن ناۋايخانىدىن نان ئالسا داۋاملىق بىلىتىنى بەرمەيدىغان ، مەكتەپنىڭ يەل - يېمىش ، كۆكتاتلىرىنى پۈل تۆلىمەي ئەكېتىدىغان بۇ مۇئەللىملەرنىڭ بۈگۈن باشلىق بولۇپ قالغىنىغا ئۇنىڭ ئەقلى يەتمەيتتى . ھەمىدخان بىلەن ئىمىن خىزمەتكە چىققىنىغا بىر يىلمۇ توشمىغان ئۇچ ئوقۇتقۇچى ۋە بىرقانچىلىغان چوڭ ئوقۇغۇچىلارنى ئارقىسىغا توپلاپ ، ئۇلارغا بۇيرۇق قىلاتتى ، بىرىنى قازان قارىسىغا ئەۋەتسە ، بىرىنى ئارغامچا ئەكەل دەيتتى ، يەنە بىرىگە گۈڭشېغا تېلېفون بېرىشنى جېكىلەيتتى .

بوستان يولىدا توپا - چاڭ ئاسمانغا كۆتۈرۈلدى . دۇمباقلار ئىلگىرى - كېيىن گۈمبۈرلەپ ، ئالتە يۈزدەك ئوقۇغۇچى تىزىلىپ كەلمەكتە ئىدى . ئەڭ ئالدىدىكى ئىككى ئوقۇغۇچى قولى باغلانغان قۇربانىنى دوڭغايتىپ كېلەتتى . دادىسىغا سوڭدىشىپ يۈگۈرۈپ كېلىۋاتقان سەلىم توختىماي : «دادا ، دادا» دەپ ناله - پەريات كۆتۈرۈپ ، قۇربانىنىڭ بوينىدىكى تاختىغا قارايتتى . ئۇنى ھەر قېتىم دوڭغايتقاندا ، تاختىنىڭ گىرۋىكى ئاغزىغا تېگىپ كالپۇكلىرى قانغان ۋە قان تاختىنى بويۇەتكەنىدى . ئۇنىڭ ئارقىسىغا ھۇشۇر ، ئەزىز مۇدىر ، ئابدۇكېرىم مۇئەللىملەرنىمۇ باغلاپ ئېلىپ ماڭغان بولۇپ ، بويۇنلىرىدا تاختا بار ئىدى . قالغان تارتىپ چىقىرىلغان يىگىرمە تۆت ئوقۇتقۇچىنىڭ بوينىغا تاختا ، كونا داس ، تۆشۈك لېگەنلەر ئېسىلغان بولۇپ ، يۈزلىرى قاپقارا بويالغاچقا ، كۆزلىرىنىڭ ئېقىلا چەكچىيىپ تۇراتتى .

ھەمىدخان ھەر قېتىم شوئار توۋلاپ بولۇپ «ۋاي جېنىم» دەپ

پىچىرلاپ ، كۆپكۆك ئېگىزلاپ قالغان ساقىلىنى سىلاپ قويۇتتى . تۆشۈكلىرىدىن شۇرقىراپ قۇيۇلۇۋاتقان سېتكىلىك بەتىنكىسىگە يالاڭلا سېپىۋالغان ئاياغلىرىنى قىسىپ دەسسەپ ، بەللىرىنى تولغاپ ئارقىسىغا قاراپ قويۇتتى . ئىمىننىڭ بولسا ئۇچ يۈز ئاتمىش كۈن يېپىلمايدىغان يوغان كالپۇكلىرى يەر سۈپۈرىدىغاندەك ساڭگىلىغان ، ئالا گەدەنلىرى قىزارغان ھالدا توپنىڭ بىر ئالدىغا ، بىر كەينىگە يۆگۈرۈيتتى .

مەكتەپتە ئېلىپ بېرىلغان دەھشەتلىك كۈرەش ، سازايى قىلىش ، ئۇرۇش ـ قىيناش ئوقۇتقۇچىلارنى ئىت يېگەن تېرىدەك قىسلۇەتتى . ئىتتېپاق ياچېيكا ئۆيىنىڭ دېرىزىلىرى كېسەكلەر بىلەن ئېتىلىپ ، بۇ ئۆيگە قۇربان ، ھۇشۇر ، ئەزىز مۇدىر ، ئابدۇكېرىملەر سولاندى . بۇ كۈنلەردە ھىمىدخان بىلەن ئىمىن مەكتەپتىكى سەپەن سىنىپ ئوقۇغۇچىلىرىنى ھەر كۈنى نەچچە قېتىم يىغىپ ئاچاتتى . ئۇلارنىڭ تەكرارلايدىغىنى «مەيدانىڭلار مۇستەھكەم ، بايرىقىڭلار روشەن بولسۇن . ئارقىغا قارىتىپ نەيزە ئۇرۇڭلار ، سىلەر بولسىڭلار سەپەن سىنىپ ئوقۇغۇچىلىرى ، يەنە بىر يىلدىن كېيىن خىزمەتكە چىقىسىلەر ، باشلانغۇچ مەكتەپتە كۈندە بالا يىغىپ ، ئائىلىگە سۆھبەتكە بېرىپ جاپا چەككەن ياخشىمۇ ياكى ئوتتۇرا مەكتەپتە مۇئەللىم بولغان ياخشىمۇ ؟ » دېگەندەك گەپلەر بولغاچقا ، بىرقىسىم ئوقۇغۇچىلار قورقۇپ ، ئۇلارنىڭ سىزىقىدىن چىقمايدىغان بولدى .

ھىمىدخان جۇغراپىيە مۇئەللىمى بولۇپ ، ئۇنىڭ ئوقۇغۇچىلارغا ھەر يىللىق دەرس ئۆزلەشتۈرۈشى ئون پىرسەنتتىن ئاشمايتتى . لېكىن ، ئۇنىڭ سىلىق ـ سىپايىلىكى ، قاپاقلىرىنى سۈزۈپ ، تۇمشۇقلىرىنى بىر چىرايلىق ئۇچلاپ (سۈرەتلىمەك بىر ئاز تەس بولۇۋاتىدۇ) ، ئاۋازىنى تولىمۇ نازۇك چىقىرىپ (تېخى سۆز ئارىلىقلىرىدا «ۋىيەي جېنىم» دەپ بارمىقىنى چىشلەپ قويىدىغان ئادىتىمۇ بار) سۆزلەشلىرى ، بىرقىسىملا دەسسەپ ، بەل تولغاشلىرى ، بىركىمگە مۇراجىئەت قىلغاندا «ھوي ··· » دەپ

كېتىشلىرى ئۇنىڭغا «ئىككى تايىن» دېگەن لەقەمنى ئاتا قىلغان. بۇ لەقەم قىزىقچى ئابدۇكېرىمنىڭ بىر قېتىملىق ئولتۇرۇشتا ئېيتقان «خۇدايىم ھەممىدىنىنى پەرىشتىلەر بىلەن بولغان پاراڭدا دىققىتى چېچىلىپ كېتىپ ‹ئىككى تايىن› يارىتىپ قويغان» دېگەن چاقچىقىدىن كەلگەن ۋە ئۇنىڭغا پىچىپ تىككەن كىيىمدەك سىڭىپلا قالغانىدى.

ئىمىننىڭ مەكتەپتە بەرمىگەن دەرسى، قىلمىغان ئىشى يوق ئىدى. ئۇ ئوقۇغان ۋاقىتلىرىدا ئىجتىمائىي پەننى «قۇرۇق گەپ سېتىش» دەپ قىزىقماپتۇ، تەبىئىي پەنلەرگە بولسا بېشى ئاغرىپتۇ. تازىلىق دېسە ئىچى پۇشۇپتۇ. شۇڭا، بىر كۈنلەردە بېشى تولا قىچىشىدىغان بولۇپ قاپتۇ. قىچىشسا تاتلاپتۇ، تەلپىكىنى چۆكۈرۈپ كىيىپتۇ، يەنە قىچىشسا يەنە تاتلاپتۇ، ئاخىر شاپاق يارىسى چىقىقان باھانە بولۇپتۇ - دە، بېشىنى سۈزۈرى قاقاچ باغلاپتۇ ... شۇنىڭدىن بېرى ئۇنى ئاغىنىلىرى ئىمىن «ئالا گەدەن» دەپ ئاتايدىغان بولۇپتۇ.

ئىمىن ئوقۇنقۇچىلىق قىلغان يەتتە - سەككىز يىل ئىچىدە ھېچقانداق پەندىن دەرس ئۆتەلمىگەندىن كېيىن، خوجىلىق بۆلۈم ئۇنى مەكتەپ كۆكتاتلىقىغا مەسئۇل قىلىپ قويدى، ئۇ بۇنىمۇ قامىلاشتۇرالمىدى. تاماق ئىشلىرىنى باشقۇرۇشقا قويدى، نورمىسىز تاماقنى تولاپ يەپ، ئېشى ئارتىپ جېنىدىن ئايرىلغىلى تاسلا قالدى. شۇڭا، مۇدىر خوجىلىقتىكىلەرگە: «ئىمىن مەكتەپ مەيدانىغا ئوتۇن دۆۋىلەپ ئوستىگە بىر تاۋاق پولۇ قويۇپ تۆت تەرەپتىن ئوت قويۇۋەتسە، ئونقا قارىماي پولۇغا يۈگۈرىدىغان نەرسە تۇرسا، شۇنىمۇ ئاشخانىغا قويغان بارمۇ؟» دەپ ئاچچىقلىدى. ئاخىر ئىلمىي مۇدىر ئۇنىڭغا بىرىنچى يىللىقلارنىڭ تەنتەربىيە دەرسىنى ئارتىپ قويغاندىن كېيىن، قولاق تىنچىدى. ئۇ بالىلارغا توپنى تاشلاپ بېرىپ، دەرەخ سايىسىدە ئالا گەدىنىنى قاشلاپ ئولتۇرىدىغان بولدى.

مەدەنىيەت ئىنقىلابىنىڭ بورانلىرى گەندە ئىچىگە كۆمۈلۈپ

قالغان بۇ ئىككى ئالتۇننى كولاپ چىقاردى . ماۋارىپ ئىدارىسىنىڭ ئۇقتۇرۇشى بويىچە ، 1966 - يىلى 7 - ئاينىڭ 3 - كۈنى پۈتۈن ئوتتۇرا - باشلانغۇچ مەكتەپ ئوقۇتقۇچىلىرى شەھەردىكى مەشھۇر ساراي باشلانغۇچ مەكتەپكە توپلاندى . يۈك - تاقىنى يۈدۈڭالغان قۇربان ئۆزى بىلەن كېچە - كۈندۈز بىللە سولانغان ئوغلى سەلىمنى يېتىلەپ مەكتەپ ئىچىگە كىرگەندە ، ھويلا ئىچىنى ئادەم تېنى ئەيمەنگۈدەك دەرىجىدە سۇر قاپلىغانىدى . گەرچە نۇرغۇنلىغان ئوقۇتقۇچىلار توپلانغان بولسىمۇ ، ھەر يىلى ئېچىلىدىغان ئوقۇتقۇچىلار كۇرسىدىكىدەك ئۆزئارا ھال - ئەھۋال سورىشىدىغان ، ئۇچرىشىش خۇشاللىقىدا قاقاقلاپ كۈلۈشىدىغان ئىشلاردىن ئەسەرمۇ يوق ئىدى . ھەممىلا ئادەم بىر - بىرىگە يات نەزەردە ئىشەنچسىز قارىشاتتى . سەلىم بىنا تاملىرى ، دەرەخلەر ، گار ياغاچلىرى ، ئىشىكلەرگە چاپلىنىپ كەتكەن «جىن - شەيتانلارنى تارتىپ چىقىرايلى» ، «دېگە تو ، ۋۇ خەن ، لياۋ موشالارنىڭ ئوقۇتقۇچىلار قوشۇنىدىكى گۇماشتىلىرىنى تازىلايلى !» ، «يوقالسۇن سېپىق توققۇزىنچىلار» دېگەن شوئارلارنى كۆرۈپ ، قورققىنىدىن دادىسىغا قاراپ قويدى .

ساراي باشلانغۇچ مەكتىپىنىڭ ئىككى كۆتۈرمە بىناسىدىكى پارتىلار ئۆرۈكلۈك باغقا دۆۋىلەندى . سىنىپلار كېچىسى ياتاق ، كۈندۈزى كۇرەش مەيدانى بولدى . خىزمەت گۇرۇپپىسى چۈشۈش بىلەن گۇرۇپپىلاردىن كېلىۋاتقان شوئار ئاۋازلىرى شەھەرنىڭ چوڭ رەستىلىرىگىمۇ ئاڭلىنىدىغان بولدى . باغچى ، يۇلتۇز ئوتتۇرا مەكتەپلىرى گۇرۇپپىسىغا خىزمەت گۇرۇپپىسىدىن ئىككى كىشى مەسئۇل بولدى . ئۇلارنىڭ بىرى ئەر بولۇپ ، ئۇنى «مەي بۇجاڭ» ، يەنە بىر ئايالنى بولسا «ئا جۇربن» دەپ ئاتىشاتتى . بۇ ئەمەل ئاتالغۇلىرى گويا بۇ ئىككىسىنىڭ ئەزان قىچقىرىپ قويغان ئىسمىدەك ، ھەممە كىشى ئۇلارنى «مەي بۇجاڭ» ، «ئا جۇربن» دەپ تىلغا ئالغاچقا ، ئۇلارنىڭ ئەسلىي ئىسىملىرىنى ھېچكىم سۇرۇشتۇرۇپمۇ ئولتۇرمىدى .

مەي بۇجاڭنىڭ ئەڭ ياخشى كۆرىدىغان گېپى «ھەي نەشكەش» ئىدى ، ئاجۇرىن بولسا «قۇيرۇقۇڭنى دىڭگايتىۋېلىشما» دېگەن سۆزنى كۆپ ئىشلىتەتتى . بۇ ئىككى باشلىق ھىمدىخان بىلەن ئىمىنغا كۆرەشنى باشلاشنى ئىشارە قىلغاندىن كېيىن ، ئۇزۇن بەندىگىدە ئولتۇرۇپ نېمىلەرنىدۇر پىچىرلىشاتتى ، خىرقىرىشاتتى ، ھەتتا قىزىپ كەتسە بىر - بىرىنىڭ بقىنلىرىنى چىمدىشىپمۇ قويىاتتى . مەي بۇجاڭ كۆرەش مەيدانىدا ئۆزىنى تەكشۈرۈۋاتقان كىشىنىڭ نېمە دەۋاتقانلىقىنى ، باشقىلارنىڭ ئۇنىڭغا قاناداق سوئال قويغانلىقىغا قۇلاق سالماي ، پات - پاتلا بېشىنى كۆتۈرۈپ : «ھەي نەشكەش ، تۇزۇك سۆزلە !» دەپ قويسا ، ئاجۇرىنمۇ پۇرۇشتۇرۇپ : «قۇيرۇقۇڭنى دىڭگايتىۋالماي ، ياۋاش بول !» دەپ قوشۇپ قويىاتتى .

باغچى مەكتەپنىڭ ئوقۇتقۇچىلىرىدىن ئەزىز مۇدىر ، ھۇشۇر ۋە ئابدۇكېرىملەر بىرقۇر ساۋلىپ ، قۇربان ئىككىنچى قېتىم كۆرەش قىلىنغان كۈنى مەي بۇجاڭ خىلىلا قاياپ كەتتى :

— ھەي ، نەشكەش ئەپەندى ، — دېدى ئۇ چوقۇر يۇزىنى پۇرۇشتۇرۇپ ، — ئەدەبىيات كېچىسى ئۆتكۈزدۇم دەپ گورکىيەدەك شىۋجېڭجۇيچىلارنىڭ باشلىقىنىڭ رەسمىنىمۇ سىزدىڭما ؟ تېخى «قىزىل يۇلغۇن» دەپ ماقالىمۇ ئوقۇپسەنغۇ ؟ بۇنىڭ تېگىدىكى زەھەرنى ئېنىق سۆزلە ... يۇلغۇن دېگەن چۆلدە ئۆسىدىغان قاقشال ئوتۇن تۇرسا !...

— تېخى بۇ ، — دېدى ئىمىن ۋاڭقىراپ ، — «بىر ئادەمنىڭ پېچاق سېتىۋېلىشى» دېگەن زەھەرنىمۇ سۆزلەپ بەرگەن .

— سۆزلە ، قۇيرۇقۇڭنى دىڭگايتىۋالماي ...

قۇربان بىر ئۆزىبېكنىڭ پېچاق سېتىۋېلىشى ھەققىدىكى لەتىپىنى سۆزلەپ بېرىۋىدى ، كۆپچىلىك پىخىلداپ كۈلۈۋەتتى . جىن - شەيتانلار قورقىنىدىن ئېغىزلىرىنى تۇتۇپ جىم ئولتۇرغان بولسىمۇ ، يۈلتۇز ئوتتۇرا مەكتىپىدىكى بىر جىن - شەيتان مۇئەللىم ھىجىيىپ قويدى . ئۇ ھىجايغاندا ، ئاغزىدىكى بىر ئالتۇن

چىشى پارقىراپ كەتتى .

— ھەي جىن ـ شەيتان ، — دېدى سىفەن سىنىپىدىكى ھەبىبۇل قولىنى ئۇنىڭغا شىلتىپ ، — ئالتۇن چىشلىرىڭنى پارقىرىتىپ نېمىگە ھەجىيىپ كەتتىڭ ؟

— جۆيلۇمە ، — دېدى يەنە بىر ئاكىتىپ ھەبىبۇلغا ئالىيىپ ، — ئۇ ئالتۇن ئەمەس ، مىس !...

جىن ـ شەيتاننىڭ چىشىنى ئۇقماي ماختاپ سالغان ھەبىبۇل قورقۇپ كەتكەنلىكىدىن دەھشەتلىك ئىزتىراپقا چۈشۈپ : «مەن خاتالاشتىم ، مەن جۆيلۇپتىمەن» دەپ تاتىرىپ كەتتى . ئەلۋەتتە ، جىن ـ شەيتاننىڭ ئاغزىدا ئالتۇن نېمە ئىش قىلسۇن ؟ !...

ئەتىسى تاڭ قاراڭغۇلۇقى كەتمەستىن بۇرۇنلا ، ئاۋۇال مەكتەپ ھويلىسىدا ، ئاندىن كارىدور بويلاپ ئەنسىز ئۇشتۇمتۇك ئاۋازى ياڭرىدى . ئالدىراپ چالا ـ بۇلا كىيىنگەن ئەر ـ ئايال ئوقۇنقۇچىلار ھويلىغا يىغىلىشتى . ئۇلار يەنە قانداق قورقۇنچلۇق ئەھۋال يۈز بېرىدىكىن دەپ ، ئۆزى ياكى قانداقتۇر شورى قۇرۇغان بىرىنىڭ قوللىرىنىڭ قايرىلىپ ، توپىلارغا يۈملىنىپ ئالدىغا سۆرەپ چىقىرىلىشىدىن ئەنسىرەپ ، بىر ـ بىرىگە قاراشقىنىچە ، ھەتتا ئىشەنچلىكرەك نەپەس ئېلىشقىنىمۇ پېتىنىشالمايتتى . ئۇيقۇلۇق كۆزلىرىنى ئاچالمايۋاتقان سەلىم دادىسى قۇربان مۇئەللىمگە چىڭ چاپلىشىپ تۇراتتى .

— جىددىي خەۋەر ، — دېدى مەي بۇجاڭ قاتتىق بىر ئەسنەپتىپ ، — دەريا‌غا كەلكۈن كېلىپ ، ئەتراپتىكى كەنت ۋە تېرىلغۇ يەرلەرنى سۇ بېسىپ كېتىپتۇ . ھەممىمىز كەلكۈن مۇداپىئەسىگە ئاتلىنىپ ، خىزمەت كۆرسىتىشىمىز كېرەك . بۇ بولۇپمۇ جىن ـ شەيتانلارنىڭ جىنايىتىنى يۇيۇشى ئۈچۈن ياخشى پۇرسەت !

ئوقۇنقۇچىلار بېنىككىنە تىن ئېلىشتى ، ھەتتا تاشقى دۇنيانى كۆرۈش ئىستىكىدە بىردەملىك بولسىمۇ تىل ـ ئاھانەت ، تاياق ـ توقماقتىن خالىي بولىدىغانلىقىنى ئويلاپ خۇشاللىنىشتى . ئۇلارنىڭ

سولغۇن ، تاتىراڭغۇ يۈزلىرىگە كۈلكە يامىشىپ ، نۇر كەتكەن كۆزلىرى چاقنىدى .

نەچچە يۈزلىگەن ئوقۇتقۇچى دەريا بويىغا يېتىپ كەلگەندە ، ئۇ يەردە دېھقانلار ، ئىشچى ـ خىزمەتچىلەر ۋاڭ ـ چۈڭ تاش سېلىنغان كۆتۈرۈپ ئىشلەۋاتاتتى . تاش دۆۋىلەۋاتقانلار ، توپا ـ شېغىل توشۇۋاتقانلار ، يىرتقۇچتەك ھۆركىرەپ قىرغاقلارنى چېقىۋاتقان سۇغا چۈراڭلارنى (سىمدا توقۇلغان خالتا)لارغا تاشلاۋاتقانلار دەريا ۋادىسىنى قاينام جەڭ قاينىمىغا ئايلاندۇرۇۋەتكەنىدى .

ئوقۇتقۇچىلارنىڭ بىرقىسمى شاخ توشۇشقا ، بىرقىسمى چۈراڭ توقۇشقا ، كۆپلىرى بولسا تاش دۆۋىلەشكە ئايرىلدى . جەن ـ شەيتانلار دەريا ئوتتۇرىسىدىكى چوقچىيىپ تۇرغان ئاراللاردىن چوڭ تاشلارنى كۆتۈرۈپ بۇ قانقا توشۇيتتى . ئۇلار غاز قانىتى بولۇپ ، دەريانىڭ تېپىز يەرلىرىنى ئىزدەپ تىمسىقلاپ ماڭاتتى . يىغقان تاشلىرىنى چۈراڭلارغا سېلىپ ، قاينامىلىق ئېقىنلارغا يۈمىلىتاتتى . سەلىم دەريانىڭ بۇ قانىتىدا تۇرۇپ دادىسىنىڭ يوغان تاشلارنى تىرناقلىرىدا تاتىلاپ قومۇرۇۋاتقانلىقىغا ، دەريا كېچىپ ماڭغاندىكى ئەلەڭ ـ سەلەڭ ھەرىكەتلىرىگە قاراپ تۇراتتى . ئۇنىڭ يۈرىكى سىيرىلىپ كېتىۋاتاتتى . دادىسى بۇ قانقا ئۆتەر ـ ئۆتمەيلا سەلىم ئۇنىڭ ئالدىغا يۈگۈرۈيتتى . دادىسىنىڭ تاشنى يەرگە قويۇپ كۆكرىكىنى يېنىك مۇجۇپ قويۇشلىرىنى كۆرگەن ھامان ئۇنى قورقۇنچ باساتتى .

— سەلىم ، — دېدى قۇربان مۇئەللىم ئوغلىنىڭ ئاقىرىپ كەتكەن چىرايىغا قاراپ ، — سەن ئايالار چۈراڭ توقۇۋاتقان يەرگە بېرىپ يارەملەش ، قارا ، سۇ بۇ قىرلارنى ھېلىدىن ـ ھېلىغا غۇلىتىۋاتىدۇ .

سەلىم ئايالار چۈراڭ توقۇۋاتقان يەرگە كېلىپ ، بىردەم تېكىرقاپ قالدى . چۈنكى ، ئايالار تولىمۇ غەمكىن بولۇپ ، ئۇنچىقماي ئىشلەۋاتاتتى . ئۇلارنىڭ بارماقلىرى ۋە ئالىقانلىرىنى تېكىۋالغان كونا لاتا ، قول ياغلىقلىرىدا قان قېتىشىپ قالغانىدى .

— خانىم ، مەنمۇ يارەملىشەيمۇ ؟
— ياق ، — دېدى مىسكىن چىراي ياشانغان ئايال ئوقۇتقۇچى ، — قوللىرىڭ يۇمران ، قانىتىۋالسەن ، ئېتىڭ نېمە ؟
— سەلىم .
— نەچچە ياشقا كىردىڭ ؟
— ئون ياشقا .
ئايال يانچۇقىدىن بىر پارچە نانىنى ئېلىپ سەلىمگە تۇتقۇزدى ـ دە ، جىمىپ كەتتى . سەلىم ئۇنىڭ كۆز چاناقلىرى ئەتراپىدىكى ئىنچىكە تارتىلغان قورۇقلىرى ئۇستىدىن يۇمىلاپ چۈشۈۋاتقان يوغان ـ يوغان ياش تامچىلىرىنى كۆرۈپ قالدى .
— خانىم ، يىغلاۋاتسىزغۇ ؟
— ياق ، ھېچنېمە ... ئۆزۈمچىلا ... مېنىڭ ئەڭ كىچىك ئوغلۇم بۇ يىل ئون ياشقا كىرىپ قالدى ...
چۈشلۈك نان تارقىتىلدى . سەلىم دادىسى بىلەن تاش ئۇستىدە ئولتۇرۇپ قاچىسىدىكى تېخى سۈزۈلمىگەن سۇنى ئوتلىغاچ ئىشتىھا بىلەن نان يېيىشكە باشلىدى . لېكىن ، قاياقتىندۇر پەيدا بولغان ئىمىن كۆلگەنچە تاشلارنى شاراقلىتىپ يېتىپ كەلدى .
— قۇربان مۇئەللىم ، نان يەۋاتامسىز ؟
ھەربىرىكەت باشلانغاندىن بۇيان چىرايىدىن ۋەھشىيلىك ، تىلىدىن زەھەر تېمىپ تۇرغان ئىمىننىڭ ئاغزىدىن بۇنداق چىرايلىق سۆزنىڭ چىقىشى قۇربانداى گويا شۇنىرغان ھۇۋلىغان باغدا چېچەك كۆرگەندەك ، مۇز ئۇستىدە گۈل ئېچىلغاندەك بىر تۈيغۇنى ئويغاتتى .
— ھەئە ، بالىنىڭمۇ قورسىقى ئېچىپ قالدى ...
— قۇربان مۇئەللىم ، — دېدى ئىمىن گېلىدىكى نانىنى تەسلىكتە يۇتۇپ ، — مەن بىر چاغدا بىرنەرسە ئاڭلىغان . بۇ ھېكايىمۇ ياكى ماقالىمۇ ، بىلمەيمەن . بۇ بۇرۇن بىر شەھەرگە ئالۋاستىمۇ ، جىنمۇ ئەيتاۋۇر بىرنەرسە چۈشۈپتىكەنمىش ، كېيىن ئېنىقلىسا ئۇنداق ئەمەسمىش .

— بۇ «ھەرقانداق مەسىلىنى تەكشۈرۈپ ، ئاندىن بىر خۇلاسىگە كەل» دېگەن مەنىدە ئېيتىلغان بىر تەمسىل ، — دېدى قۇربان كۆلۈپ قويۇپ ، — بۇرۇن پالانى يەرگە ئەجدىھا چۈشۈپتۇ دېگەن گەپ تارقىلىپتۇ . خان بۇنى ئېنىقلاش ئۈچۈن ئادەم ئەۋەتىپتۇ . ناھىيىنىڭ ئامبىلى : «مېنىڭ ئاڭلىشىمچە ، ئۇ ئەجدىھا ئەمەس ، ناھايىتى زور بىر يىلانمىش» دەپتۇ . يۇز بېشى : «ئۇنچىۋالا يوغان ئەمەسمىش» دەپتۇ . تەكشۈرگۈچىلەر ئەللىكبېشىدىن سوراپتۇ . ئۇ : «چۈقۇ مەھەللىدىكى ئونبېشىنىڭ ئېيتىشىچە ، ئۇ ئادەتتىكى يىلان ئوخشايدۇ» دەپتۇ . تەكشۈرگۈچىلەر سۈرۈشتە قىلىپ ئاخىر بىر ھويلىغا كىرىپ بىر قېرى بىلەن كۆرۈشۈپتۇ . بۇ قېرى : «كېلىنىم سامان تاسقىغىلى سامانخانىغا كىرىپ تۈيۈقسىزلا چىرقىرىۋەتتى ، يۈگۈرۈپ كىرسەم ئۇ : «ۋاي خۇدايىم ، بىر نەرسە سەكرەپلا چىقىۋىدى ، يىلانمىكەن دەپتىمەن ، قارىسام چاشقانكەن دەيدۇ» دەپتۇ . بۇ ۋەقە كېيىن خەلقنىڭ ئاغزىغا چىققاندا ، چاشقان يىلانغا ئايلىنىپ ، يىلان كېيىن ئەجدىھاغا ئايلانغان ...

— ئادەم ئۆلدى !... ئادەم ! ! !...

تۈيۈقسىزلا چۈقان ـ سۈرەن كۆتۈرۈلدى . دەريانىڭ يۇقىرى تەرىپىدىن نەچچە يۈزلىگەن ئوقۇنقۇچى قىر ياقىلاپ يۈگۈرۈپ كەلمەكتە ئىدى . ئۇلارنىڭ قوللىرىدا ئارغامچا ، تاياق قاتارلىقلار بار ئىدى .

— دادا ، قارا !...

قۇربان مۇئەللىم سەلىم كۆرسەتكەن قاينامغا قارايلا چۆچۈپ كەتتى . بۇرۇقتۇم بولۇپ پىرقىراپ ئېقىۋاتقان لانقا سۇدىن تارىمۇشتەك كىرىشىپ كەتكەن بىر مۇشت كۆتۈرۈلۈپ چىقتى ـ دە ، يەنە غايىب بولدى .

— ئارقاڭغا قايت ، دەرھال قايتىش !...

تاش دامبىدىن سەكرەپ چۈشكەن مەي بۇجاق ئوقۇنقۇچىلارنىڭ ئالدىنى توستى . بۇ ئارىلىقتا بىلىكىدە قىزىل پەتتىسى بارلاردىن

بـــرنەچچىسى يېتىپ كەلدى ـ دە ، ئوقۇتقۇچىلارنى ۋارقىراپ ـ تىللاپ دەريادىن يىراقلاشتۇرۇپ ، يار ئۇستىگە قوغلىدى .

— ئـېـقىپ كەتكەن كىمكەن ؟ — دېدى قۇربان يېنىدىكى ئابدۇكېرىمگە پىچىرلاپ .

— ئـېـقىپ كەتمىگەن ، ئۆزىنى سۇغا تاشلىغان ، — دېدى ئابدۇكېرىم قۇربانغا قارىماي ، — بۇ يېڭىئاۋات گۇڭشې ئوتتۇرا مەكتىپىنىڭ ئىلمىي مۇدىرى ئەينىدىن ...

— ئەينىدىن ؟ !...

— شۇنداق ، ئۇنىڭ بىلەن بىللە يەنە بىر خانىمۇ ئۆزىنى تاشلىغانىكەن ، ئۇنى تۇتۇپ باغلاپ ئەكەتتى ...

— تۆتتىن تىزىلىش ! دەرھال قايتىمىز ...

بـــر سەپدىشىدىن ۋاقتىسىز ئايرىلغان ئوقۇتقۇچىلار روھى سۇنغان ھالدا قىزىل قوغدىغۇچىلارنىڭ قاتتىق تەقىپ قىلىشى بىلەن مەكتەپكە قايتىپ كەلدى . ئۇلار ياناقلىرىدا چېلەكلەردە سۇ ۋۇپ ئۇيۇپ قالغان سۇيۇقئاشنى ئەمدىلا قاچىلارغا تەڭشەپ تۇرغىنىدا ، كاربىدوردا ئىمىنىڭ «يىغىلىڭلار !» دەپ قاتتىق ۋارقىرىغىنى ۋە ئارقىدىن چىرقىراق ئۇشتەك ئاۋازى ئاڭلاندى .

چىرايلىرى توپا ، كۆزلىرىنىڭ خۇنى قالمىغان ئوقۇتقۇچىلار كـاربـىدورغـا يـىـغـىلدى . ماغدۇرسىزلىقتىن ئۇلارنىڭ تىزلىرى تـــىترەيتتى . سورۇن ئوتتۇرىسىدا بولسا كۆزلىرى قان ھىدىنى ئالغان يىرتقۇچنىڭكىدەك چەكچەيگەن ئىمىن تۇراتتى . ئۇ پات ـ پاتلا ئـارقـىسىدىكى مەي بۇجاق ، ئا جۇرىنلارغا قاراپ نېمىدۇر دەپ پىچىرلاپ قويۇاتتى .

— دىققەت قىلايلى ! — دېدى ئىمىن چىڭقىلىپ ، — بۇگۈنكى دەريا ئەمگىكىدە يەرلىك مىللەتچى قۇربانىنىڭ ئەكسىيەتچى خورىكى ئـېـشـىپ ـ تېشىپ تەشۋىقات ئەترىتىمىزگە ، ئىنقىلابىي ئاممىغا زەھەرخەندىلىك بىلەن ھۇجۇم قىلدى .

ئىمىنىڭ سۆزى ئاياغلاشمايلا قىزىل قوغدىغۇچىلار قۇربانىنىڭ قوللىرىنى قايرىپ ئوتتۇرىغا ئاچىقىپ بولدى .

— دادا !...

سەلىم قىزىل قوغدىغۇچىلارنىڭ ئاياغ ئاستىدا سۆرۈلۈپ ئۆمىلەپ ، پۇتلىرىغا ـ قوللىرىغا ئېسىلاتتى . ئۇنىڭ يۈزى ياش ۋە لاي بىلەن بۇلغانغانىدى . ئىمىن سەلىمنى گەۋدىسىدىن قاماللاپ تۇتۇپ توپ ئارىسىغا ئىتتىرىۋەتتى . سەلىم ئورنىدىن تۇرغانچە دادىسىغا ئۆزىنى ئېتىۋىدى ، ئەزىز مۇدىر ئۇنى قۇچاقلىۋالدى .

— ھوي يولداشلار ، — دېدى ھىمىدخان ئالىقانلىرىغا ئۇرۇپ ، — بىز سىنىپىي كۈرەشنى ھەرگىز ئۇنتۇمايلى . سىنىپىي كۈرەش دېگەن تاماق پىسەك چوكىمىزنىڭ ئۇچىدا ، ماڭساق سايىمىزدە ، ھەتتا بىر تامچە سۇدىمۇ سىنىپىي كۈرەش ئەكس ئېتىدۇ ...

— دادامغا رەھىم قىلىڭلار ، ئۇنىڭغا ئىچىڭلار ئاغرىسۇن ، ئۇ كېسەل ، بۇگۈن دەريا بويىدا ئۇنىڭ يۈرەك كېسىلى تۇتتى ...

ئەزىز مۇدىر بۇلجۇنۇپ دادىسىغا ئۆزىنى ئۇرۇپ تۇرغان سەلىمنى سۆرەپ دېگۈدەك ھويلىغا ئاچىقىپ كەتتى . سەلىم يىغلاپ ۋارقىراپ كېتىۋېتىپ ئىمىننىڭ «بىزنىڭ تەشۋىقات كادىرلىرىمىزغا ئەجدىھادەك ھەيۋىسى بولغان بىلەن ، چاشقاندەك قورقۇنچاق ، دەپ ئاشكارا ھۇجۇم قىلدى ، پرولېتارىيات دىكتاتورىمىزنى چاشقاندەك ئىشنى ئەجدىھادەك كۆرسىتىدۇ دەپ دارىتمىلاپ قارىلىدى » دېگەن سۆزلىرىنى ئاڭلاپ قالدى .

«ئارام ئالدۇرۇش »[1] تىن ھالسىزلانغان قۇربان مۇئەللىم يېرىم كېچە بولغاندىلا ئورنىغا ياتقۇزۇلدى . ئۇ كۆزىنى ئېچىپ ئۆزىگە قاراپ تۇرغان ئەزىز مۇدىر ، ھۇشۇر ، ئابدۇكېرىم ، رەھىموپلارغا باش لىڭشىتىپ ، ئۇلارنىڭ كۆڭلىنى ياسىغاندىن كېيىن ، سەلىمگە : «قورقما بالام ، ھېچ ۋەقەسى يوق » دەپ شۇبرلىدى .

— «تازىغا ئەمەل تەگسە ، چاپمىغان دۆڭى قالماپتۇ » دېگەندەك ، — دېدى يولتۇز ئوتتۇرا مەكتىپىنىڭ پىشقەدەم

① «ئارام ئالدۇرۇش» — كېچىدە تۇيۇقسىز ھۇجۇم قىلىپ قىيناققا ئېلىش .

ئوقۇتقۇچىسى رەھمۇن ، — ئەمدى ئۇنىڭ دەيدىغان يالغانلىرى ، تۆھمەتلىرى تۇگەپ ، يېڭى ھۇنەرگە كۆچۈپتۇ ـ دە ، ۋۇي ، ئىت يالىقى ...

— تىنچ ، — دېدى ئەزىز مۇدىر ئوڭ ـ تەتۇر ئۆزىنى تاشلاپ ئۇخلاۋاتقانلارغا قاراپ ، — ھازىر تام ، دېرىزە ، دەل ـ دەرەخلەرنىڭ ھەممىسىنىڭ قۇلىقى بار ، ئۇنتۇپ قالمايلى !...

ھەممە ئۇيقۇغا چۆكتى . دادىسىنى قۇچاقلاپ ياتقان سەلىمنىڭ زادىلا ئۇيقۇسى كەلمىدى . ئۇ ئورنىدىن تۇرۇپ ، دادىسىنىڭ بېشىدا چوقچايدى ـ دە ، ئۆزىنىڭ ئايىغىدىلا كالپۇكلىرىدا بىرنېمىنى پۇڭلەۋاتقاندەك ئۇخلاۋاتقان رەھمۇپقا قارىدى . دېرىزىدىن قىيپاچ چۈشكەن ئاي نۇرى ئۇنىڭ قورۇق باسقان مېھرىبانلىق ئەكس ئېتىپ تۇرغان يۈزىنى يورۇتۇپ تۇراتتى .

سەلىمنىڭ بۇ قېرى مۇئەللىمگە تولىمۇ ئىچى ئاغرىيتتى . رەھمۇن يۇلتۇز ئوتتۇرا مەكتىپىنىڭ ئەدەبىيات ئوقۇتقۇچىسى بولۇپ ، سۆزگە چېۋەر ، قىزىقچى ، ماقال ـ تەمسىلەرنى كۆپ ئىشلىتىدىغان ياۋاش ـ يۇمشاق ، تىلى چۈچۈك ئادەم ئىدى . «رەھمۇفىنىڭ زەھەرلىك سۆزلىرى» دېگەن تېمىدا مىڭ تۇرلۇكتەك ماقال ـ تەمسىلەر چوڭ خەتلىك گېزىت قىلىپ چاپلانغان كوۇنى كەچتە ھەببۇل ۋە يەنە بىر ـ ئىككى قىزىل قوغدىغۇچى ئۇنى ئېشەك قىلىپ مىنىپ ئويندى ، يوتقان ـ كۆرپىلىرىنى چەيلىدى ، ھەر قىسما سەت قىلىقلار بىلەن ئۇنى زاڭلىق قىلدى . سەلىم رەھمۇفىنىڭ ئۆمىلەشلىرىنى ، يوتقان ـ كۆرپىلىرىنى چەيلىگەندە ، بىر چەتتە مۇڭلىنىپ قاراپ تۇرغانلىقىنى كۆز ئالدىغا كەلتۈرۈپ ، ھېلىقى قىزىل باسمىچىلارنى ئېغىز چىشىغا ئېلىپ پۈركۈۋەتكۈسى كەلدى . لېكىن ، پۈتكۈل ئۆمرىنى باللار بىلەن ئۆتكۈزۈپ ، ئۆزىمۇ بالا كۆڭۈل بولۇپ قالغان بۇ ئادەم ئالدى ـــ ئارقىسىنى ئويلىمايلا پۈسۈق ـ پۈسۈق گەپ قىلىپ تاشلايتتى . مانا بۇگۈنمۇ ئۇ غەزىپىنى باسالماي ، بىرنەچچە ئېغىز گەپ قىلىۋەتتى . ئەگەر ئىمىن ئۇ گەپلەرنى ئاڭلاپ قالسىلا ئەتىلا

بىرەر باھانە - سەۋەب بىلەن ئۇنى «ئارام ئالدۇرۇشى» تۇرغان گەپ ئىدى .

سەلىمنىڭ ئەنسىرىشى بىكار بولۇپ چىقمىدى . ئەتىسى ئەتىگەنلىك تاماقتىن كېيىن رەھمۇف ئوتتۇرىغا چىقىرىلدى . ئۇ «جىنايىتىنى» ئەمدىلا سۆزلىشىگە ئىمكان «ئەڭ ئالىي يولىورۇق» نى ئوقۇمايلا سۆز باشلىۋەتتىڭ دېگەن باھانە بىلەن ئۇنى ئۇرۇپ كالپۇكلىرىنى قانتىۋەتتى .

— سۆزلە قېرى بۇزۇق ، — دېدى گەدەنلىرى قىزىرىپ كەتكەن ئىمكان ، — سېنىڭ تارقاتقان زەھەرلىرىڭ دېڭ تو ، ۋۇ خەنلەرنىڭ «كەچلىك پاراڭلىرى» بىلەن بىر مال ئەمەسمۇ ؟

— ھوي··· — دېدى ھەمىدخان سۆزىنى بىر غۇلاچ سوزۇپ ،— ئۇچ دەۋرنىڭ قالدۇقى ، ئۆزگەرمەيدىغان گرانىت كاللا ، قاقۇاش ، مونەك باش گاداي ، دېڭ تو ، ۋۇ خەن ، لياۋ موشالار بىلەن بولغان مۇناسىۋىتىڭنى سۆزلە ، ياۋاش بولمىساڭ ئاقىۋىتىڭ يامان بولىدۇ ···

— بۇ··· بۇ··· — دېدى رەھمۇپ كالپۇكىدىكى قانىنى قولىنىڭ ئارقىسىدا سۈرتۈۋېتىپ ، — ماقال - تەمسىلىلەرنىڭ ھەممىسىنى مەن ئويدۇرۇپ چىقارمىدىم ، بۇ··· دېگەن خەلقنىڭ··· كىم چىشتى ، غېرىب چىشتى ، يەرنى يېرىپ چىشتى ، دەپ ھەممىنى ماڭا ئارتىپ قويسا بولماس ···

— نېمە ، نېمە ؟ — ئىمكان چاچراپ تۇردى ، — كىم چىشتى ، غېرىپ چىشتى ، يەرنى يېرىپ چىشتى ! ياز كاتىپ ! بۇ ئەبلەخ يەنە بىر زەھەر تارقاتتى ···

غەزەپلىك ۋاقىراشتىن چىرايى ئۆپكىدەك ھال رەڭ تۇسكە كىرگەن ئىمكان رەھمۇفنى پاڭ - پۇق قىلىپ ئۇرۇپ كەتتى . ھەبىبۇلمۇ يەڭلىرىنى تۇرۇپ ئۇنىڭغا مۇشت سالدى . چىرايى سۇتتەك ئاقىرىپ كەتكەن سەلىم دادىسىنىڭ بىلەكلىرىنى تۇتۇپ تۇگۈلۈپلا قالغانىدى . دادىسى ئۇنى ئىشارەت بىلەن چىقىرىۋەتتى . سەلىم كارىدورغا چىقىپلا ھەربىر سىنىپتىن كېلىۋاتقان شوئار

ئاۋازى ، دەھشەتلىك ۋارقىراشلاردىن چۆچۈپ ، ھويلىغا يۈگۈردى . ئۇ مەكتەپ مەيدانىدىكى بوردا ياسالغان ئېگىز ـ پەس چوڭ خەتلىك گېزىت سەھنىلىرىنىڭ ئارىلىقلىرىدىن ئۆتۈپ دەرۋازا ئالدىغا كەلدى . ساراي باشلانغۇچ مەكتىپىنىڭ قوش دەرۋازىسىنىڭ ئالدىدا بىرنەچچە ئادەم پوستا تۇراتتى . سەلىم بىرىنچى دەرۋازىدىن چىقىپ بىرنەچچە قەدەم ماڭمايلا ، «قۇربان» ، «يەرلىك مىللەتچى» دېگەن سۆزنى ئاڭلاپ قالدى ۋە ئارقىدىنلا قولىغا قىزىل پەتتە باغلىغان بىر كىشى ۋارقىرىدى :

— ھەي مىللەتچىنىڭ كۈچۈكى ، نەگە بارىسەن ؟ ئۆت بۇياقتا !

قىزىل پەتتىلىك كىشى سەلمىنى گەجگىسىدىن قامالالاپ ھويلا ئىچىگە قاتتىق ئىتتىرىۋىدى ، ئۇ دەرۋازا بوسۇغىسىغا پۈتلىشىپ كېتىپ ، ئالدىدىكى سىپىق سۇ توختاپ قالغان ئېرىقتا چۈشۈپ كەتتى ...

كۈرەش باشلىنىپ ئىككى ئايغا يەتمىگەن ۋاقىت ئىچىدە ئەر ــ ئايال بولۇپ ئۇچ ئوقۇتقۇچى ئۆزىنى ئۆلتۈرۈۋالغاندىن كېيىن ، دەرۋازىلار قاتتىق قامال قىلىنغانىدى ، ھەتتا بالىلىرىغا تاماق ئەكىلىدىغان ئاتا ـ ئانىلارنىڭمۇ دەرۋازا ئالدىغا كېلىشى چەكلەنگەنىدى .

سەلىم سۈرۈلۈپ كەتكەن تىزىنى ئۇۋۇلاپ ، باشلانغۇچ مەكتەپ ئوقۇتقۇچىلىرى كۈرەش ئېلىپ بېرىۋاتقان كۆتۈرمە بىناىنىڭ كارىدورىغا كىردى . كارىدور سىنىپلاردىن كېلىۋاتقان ۋەھىمىلىك شوئار ئاۋازلىرى ، «گەپ قىل !» ، «ياۋاش بول !» ، «بېشىڭنى ئېگىپ تۇر !» دېگەندەك ۋارقىراشلار بىلەن تولغانىدى . تېڭىرقاپ قالغان سەلىم دەھشەتلىك چىرقىرىغان ئاۋازدىن چۆچۈپ ئالدىدىكى ئىشىكى قىيا ئېچىلغان سىنىپقا قارىدى . ئۇ ئىشىك يوچۇقىدىن سىنىپ ئىچىگە قاراپ ۋارقىرىۋەتكىلى تاسلا قالدى . سىنىپنىڭ پولىدىلا بىر ئايال تىزلىنىپ ئولتۇراتتى . ئۇنىڭ چاچلىرى چۈۋۈق ، يۈزلىرى قان ، پولغا تايىنىۋالغان قوللىرىمۇ قان ئىدى . ئايالنىڭ ئالدىدا دېۋەيلەپ تۇرغان قىزىل قوغدىغۇچىنىڭ چاڭگىلىدا

بىر تۇتام چاچ تۇراتتى . سەلىم توۋلىۋەتكىلى تاسلا قالدى . كۆرەش قىلىنىۋاتقان ئايال دەريا ئەمگىكىدە ئۆزىگە نان بەرگەن ئوقۇنقۇچى ئىدى .

قورقۇنچلۇق مەنزىرىلەردىن يۈرىكى سىلىپ كەتكەن سەلىم ئارقىسىغا ياندى . ئۇنىڭ قورسىقى ئېچىپ كەتكەنلىكى ئۈچۈن ھېلىدىن - ھېلىغا كۆڭلى ئاينىيەتتى . ئۇ ھويلىغا چىقتى . كۆز ئاپتىپى نېپىز بۇلۇتلار ئارىسىدا بىر پارچە ئاق داغدەك يورۇپ تۇراتتى . سەلىم كەچلىك تاماققىچە ۋاقىت ئۆتكۈزۈش ئۈچۈن بورىلارغا چاپلانغان چوڭ خەتلىك گېزىتلەرنى ئوقۇشقا باشلىدى . ئۇ ھەرخىل ئەكسىيەتچى تەشكىلاتلارنىڭ ئىسىملىرىنى كۆرۈش بىلەن دادىسىنىڭ «سىياسىي يانچۇقچىلار — ئەڭ رەزىل ئادەملەر» دېگەن سۆزىنى ئەسلىدى .

كەچكى تاماق ۋاقتىدا سەلىم دادىسى بىلەن داق يەردىلا ئولتۇردى . يېرىم چىلەك سۇيۇقئاش سەككىز قاچىغا تەقسىم قىلىندى . ئىمىن ئادىتى بويىچە ھەربىر جىن - شەيتانىنىڭ قاچىسىدىكى گۆشلەرنى تېرىپ ئۆزىنىڭ قاچىسىغا سالغاندىن كېيىن ، ئاندىن باشقىلار تاماققا تۇتۇش قىلدى .

— ئاڭلاپ قويۇش ! — دېدى ئىمىن قىزىق ئاشنى ئاغزىدا ئايلاندۇرۇپ ، — تاماقتىن كېيىن رەستىدە كۆرەش قىلىنىدىغان جەمئىيەت جىن - شەيتانلىرىدىن ئىبرەت ئالغىلى چىقمىز . بىر گۇرۇپپىغا ئىككى ئادەم مەسئۇل بولىدۇ . ھەر بىرىڭنىڭ قالايمىقان ھەرىكەت قىلىشىغا يول قويۇلمايدۇ .

قاراڭغۇ چۈشۈشى بىلەن كوچىلاردىن ھەرخىل دۇمباق ۋە جاڭلارنىڭ ئاۋازى كېلىشكە باشلىدى . گۈلباغ رەستىسى ئۇستىدىن تارتىلغان ئۆمۈچۈك توربەدەك سىملاردا ساڭگىلاپ تۇرغان لامپۇچكىلار ئايرىم - ئايرىم كۆرەش سورۇنلىرىنى يورۇتۇپ تۇراتتى . ھەربىر سورۇندا تىزلاندۇرۇپ قويۇلغان قاسساپ ، ناۋاي ، باققال ، ياماقچى ، سېپىتچىلاردىن ئىبارەت بولغان ئەر - ئايال جىن - شەيتانلار يالىڭاچ دېگۈدەك تۇراتتى . ئۇلارنىڭ بەزىلىرىنىڭ يالىڭاچ بەدىنى قارا ، سېرىق ، يېشىل ، كۆك بويىقلار بىلەن

يول - يول بويالغان بولسا ، بەزىلىرىنىڭ پىشانىسىدىن پۈتىنىڭ ئۇچىغىچە يىرىم بەدىنى قارىغا ، يىرىم بەدىنى پىشىلغا بويالغانىدى . ئۇلارنى بىر - بىرلەپ سۆرەپ چىقىپ ، قولىنى قايرىپ مەيداننى نەچچە قېتىم ئايلاندۇرغاندىن كېيىن ، ئاندىن «جىنايىتى»نى سۆزلىتەتتى .

— ئۇلارنى ھەقىقىي جىنغا ئوخشىتىپ بوياپتۇ ، — دېدى ئابدۇكېرىم يېنىدىكى قۇربان مۇئەللىم ۋە ئەزىز مۇدىرلارغا پىچىرلاپ .

— ئۇلار ھەرقانچە رەڭۋازلىق قىلغىنى بىلەن ، — دېدى قۇربان مۇئەللىم ، — ئۆزلىرىنىڭ ئەڭ بىللىمسىز ، ساۋاتسىز ، چارىسىز بەندىلەر ئىكەنلىكىنى ئاشكارىلايدۇ ، خالاس .

— شۇ ! بۇمۇ پادىشاھ يېڭى كىيىم كىيدىم دەپ ئۆزىنى ئالدىغاندەك بىر ئىش ، — دېدى ئەزىز مۇدىر مەنىلىك كۈلۈپ .

— كۆسۈرلاشما ، — ۋارقىرىدى ئىمىن كۆزىنى ئالايتىپ ، — قېنى بۇ ياقتا مېڭىش !

گۈلباغ رەستىسى ئادەم دېڭىزىغا ئايلانغان بولسىمۇ ، ھەربىر توپ سورۇندىن كېلىۋاتقان شوئار ، تىللاش ئاۋازلىرىنى ، ئايانچىلىق چىرقىراشلارنى ھېسابقا ئالمىغاندا ، ھەممىلا كىشى چىرايىدىن قان كەتكەن ھالدا ئۇندىمەي ، ۋەھىمىلىك سۈكۈنات ئىچىدە باش ئېگىپ تۇراتتى . پەقەت ئۇياقتىن - بۇياققا چېپىپ ، قىيقاس - چۇقان كۆتۈرۈپ يۈرگەنلەر بىلىكىدە قىزىل پەتتىسى بارلار ئىدى . ئۇلارنىڭ بىرلىرى سەلتەنەت تاجىسى كىيىش ئالدىدا تۇرغان شاھىتەك كۆكرىكىنى كېرىپ ، ئاغزىدىن كۆپۈك چاچرىتىپ ، كۆزلىرى چانىقىدىن چىقىپ كەتكۈدەك ۋارقىرىسا ، يەنە بەزىلىرى ئىنئام ئالماقچى بولغان جاللاتلاردەك ، ئالىيېشىل بويالغان بىچارىلەرنى بىر - بىرلەپ سۆرەپ چىقىپ ، سورۇن ئىچىدىلا يۇمىلىتىپ تېپەتتى ، ئۇراتتى ياكى باشلىرىغا قاپقارا بوياقلارنى قۇياتتى . ھايا ، نومۇس ، ئىنسانلىق ھوقۇقى دەپسەندە قىلىنغان بۇ سورۇنلاردا دىر - دىر تىترىشىپ ئولتۇرۇشقان ئەر — ئايالالار ئۆزىنىڭ نازۇك يەرلىرىنى ئالقانلىرىدا ،

بىلەكلىرىدە ، چۈۋۈلغان چاچلىرىدا يوشۇرۇپ ، خۇددى يالماۋۇزنىڭ تۆمۈر قەپسىدىكى ئادەملەر «مەن ئورۇق ، ئۇ سېمىز» دېگەندەك ، بىر - بىرىگە مۆلدۈرلەپ قارىشاتتى .

ئىمىن قۇربان مۇئەللىم ، ئەزىز مۇدىر ، ھۇشۇر ، ئابدۇكېرىم ۋە رەھمىموفلارنى يەنە بىر سورۇن ئالدىغا ھەيدەپ كەلدى . سەلىم توپ ئارىسىغا قىسىلىپ كىرىپ ، تۇيۇقسىزلا «دادا» دەپ ۋارقىرىۋەتتى . قۇربان ئۇنىڭ قولىدىن تارتقانچە قۇچاقلىۋالدى . دەرۋەقە سورۇندا ئادەم تېنى ئەيمەنگۈدەك ۋەقە يۈز بېرىۋاتاتتى .

سەپەن سىنىپىدىكى مايمۇنە بىر قىزنىڭ قاپقارا ئۆرۈم چاچلىرىنى بىلەكلىرىگە ئوراپ قامالليۋالغانىدى . قىزنىڭ كىيىملىرى سالدۇرۇۋېتىلگەن بولۇپ ، بېشىدىن قۇيۇلغان قانداقتۇر پارقىراق ، شىلىمشىق قارا بىرنەرسە ئۇنىڭ يۈزىنى پۈتۈنلەي قاپلىۋالغاچقا ، ئۇنىڭ چوڭ كۆزلىرىنىڭ ئېقىلا پارقىراپ كۆرۈنۈپ تۇراتتى . قىزنىڭ پۈتلىرى يالاڭ ئاياغ ئىدى . ئۇ پۈتۈنلەي يىرتىلىپ بەدەنلىرى كۆرۈنۈپ قالغان ئىچ كۆڭلەكىدىن خىجىل بولغاندەك ، بويىنىدا ئېسىقلىق تۇرغان ھەرخىل كىتابلارنى ئۆزىگە دالدا قىلاتتى .

قۇربان مۇئەللىم «چەت ئەل كىتابلىرىنى ساقلىغان ئەكسىيەتچى ھۆرىنسا سالاھىدىن» دېگەن ئىسىمنى ئاڭلاپ چۆچۈپ كەتتى . ئۇ سورۇن ئالدىدا يۈكۈنۈپ ئولتۇرۇپ ئۇن چىقارماي بۇقۇلداپ يىغلاۋاتقان ئاق روماللىق ھاجى ئايىمنى كۆرگەندىلا ، ئاندىن بۇ قىزنىڭ راستىنلا ھۆرىنسا ئىكەنلىكىگە ئىشەندى .

قۇربان مۇئەللىم شەھەردە ئوقۇتقۇچىلىق قىلىۋاتقان مەزگىللەردە ھۆرىنساغا دەرس بەرگەنىدى . ھۆرىنسا مەنىۋى ئوزۇققا شەيدا بىر قىز بولۇپ ، ئۇنىڭ تولۇن ئايدەك چىرايىدا ئېچى ئاق ، قارىسى قارا ، قىزىلى قىزىل رەڭلەر كۆزگە ياقمال تاشلىنىپ تۇراتتى . ھۆرىنسا قۇربان مۇئەللىمدىن داۋاملىق كىتاب ئارىيەت ئېلىپ ئوقۇيتتى . ئۇنىڭ ئۆزىنىڭ ساقلىغان كىتابلىرىمۇ نۇرغۇن ئىدى .

ئىبرەت ئېلىش سورۇنلىرىدىن ئەمدىلا قايتىپ كەلگەن

ئوقۇتقۇچىلار ئورۇنلىرىنى سېلىشىپ تۇرۇشىغا ، كارىدوردا ئۇشتەك قاتتىق چېلىنىپ ، ئىمتىنانك ئاۋازى ئاڭلاندى :

— ھەممىڭ كارىدورغا چىقىش ، تېز بولۇش !...

كەڭ كارىدورنىڭ ئىچى ئادەملەر بىلەن تولدى . جىن ـ شەيتانلار سۇر ـ توقاي قىلىنىپ ، قاتارىسىغا قويۇلغان ئىككى ئۇستەل ئەتراپىغا كەلتۈرۈلدى . نېمە ۋەقە بولغانلىقىنى بىلەلمەي دەھشەتلىك ئىزتىراپقا چۈشكەن ئوقۇتقۇچىلار پولغا دۆۋىلەپ قويۇلغان خىشلارغا قارىشىپ قويانتى . ئىمتىن جىن ـ شەيتانلارنى كۆزدىن كەچۈرگەندىن كېيىن ، بىردىنلا كۆزلىرىنى چەكچەيتىپ ۋارقىرىدى :

— ھۇشۇر ، ئەكسىيەتچى خوتۇنۇڭ سەلىمە قېنى ؟

— ئۇ ئاغرىپ قالغانىدى ...

— بولمايدۇ ... جىن ـ شەيتانلارغا رەھىم قىلىش ، پرولېتارىيات دىكتاتورىسىغا ئاسىيلىق قىلغانلىق !

ئاي ـ كۈنى يېقىنلىشىپ قالغان سەلىمە مۇئەللىم مەيدانغا كەلتۈرۈلدى . ئۇنىڭ ئاق يۈزى تاتارغان ، چوڭ كۆزلىرى ئولتۇرۇشقان بولۇپ ، بىر چاغلاردا ناھىيە بويىچە ئەدەبىيات دەرس ئۆتۈش مېتودىدىن تەجرىبە سۆزلىگەندىكى جەڭگىۋار قىياپىتىدىن ھازىر ئەسەرمۇ كۆرۈنمەيتتى .

— بۇگۈن رەستىدىكى ئىشەرەت ئېلىش كۈرەش مەيدانىدا ، — دېدى ئىمىن كالپۇكلىرىنى يالۋېتىپ ، — قۇربان ، ئەزىز ، ھۇشۇر ، ئابدۇكېرىملەر «ئىنقىلابىي ئاممىغا قانداق تاقابىل تۇرۇش كېرەك» دەپ مەخپىي كۆسۈرلاشتى . شۇڭا ، ھازىر بۇ ئەكسىيەتچىلەرنى ئارام ئالدۇرمىز ...

قۇربان ، ئەزىز ، ھۇشۇر ، ئابدۇكېرىملەر قوللىرى قايرىلىپ ، ئۇستەل ئۇستىگە چىقىرىلدى . ئۇلارنىڭ تۆپتۈز كېرىلگەن قوللىرىنىڭ ئالقانلىرىغا ئۇستىلەپ خىش قويدى ، ئۆزلىرىنى ئىككى يۈز ۋاتلىق لامپۇچكىغا قارىتىپ قويدى . ئۆپكىسىدە يىغلاۋاتقان سەلىمنى رەھىموف قۇچاقلاپ تۇراتتى . كېرىلگەن قوللار تېلىپ ئاغرىپ ، يۈزلەردىن چېلەكتە قۇيغاندەك

تەر تۆكۈلمەكتە ئىدى .

— بىز ئەكسىيەتچىلەرنى قانچە كۆپ يوقاتساق ، — دېدى ئىمىن ژارقىراپ ، — ئۇلار شۇنچە ئارام تاپىدۇ ؛ ئۇلارغا قانچە قانتىق زەربە بەرسەك ، ئۇلار شۇنچە ئارام تاپىدۇ ... سەنلەرنىڭ ياۋاش بولۇشۇڭغا رۇخسەت ، قۇيرۇق كۆتۈرۈۋېلىشىڭغا رۇخسەت يوق ؛ ئىقرار بولۇشىڭغا رۇخسەت ، جاھىللىق قىلىشىڭغا رۇخسەت يوق ؛ ھەئە دېيىشىڭگە رۇخسەت ، «ياق» دېيىشىڭگە رۇخسەت يوق ...

قۇربان مۇئەللىمنىڭ سول كۆكرىكىگە قانداقتۇر پىچاق سانجىلغاندەك بىرنەرسە قادىلىپ ئۆتتى ... ئۇنىڭ چىرايى بىردىنلا ئاقىرىپ ، قولىدىكى خىش چۈشۈپ كەتتى . غەزەپلەنگەن ئىمىن قۇربانىنىڭ ئالىقىنىغا خىشتىن ئاۋۇالقىدىنمۇ ئارتۇقراق قويدى . قۇربان مۇئەللىم ئاستىنقى كالپۇكلىرىنى غەزەپ بىلەن چىشلىدى . ساقىپ چۈشكەن قان تەر بىلەن قوشۇلۇپ بويۇنلىرىغا كىرىپ كەتتى .

— دادا ! ... — ئېتىلىپ كەلگەن سەلىم قۇربانىنىڭ پۇتلىرىنى قۇچاقلىدى . ئۇ ئۆمىلەپ يۇرۇپ ئىمىننىڭ ، ھەمىدخانىنىڭ قوللىرىغا ئېسىلىپ يالۋۇردى . بۇ ۋەھشىيانە كۆرۈنۈشلەر ۋە ھۇشۇرنىڭ گويا ھېلىلا چانقىدىن چىقىپ كېتىدىغاندەك پولتىيىپ چىققان كۆزلىرىنى كۆرگەن سەلىمە ئايلىنىپ يىقىلدى .

— ھوي ، — دېدى ھەمىدخان ئالىقانلىرىغا ئۇرۇپ ، — يۇنۇسغان توغراق ، يېرىق كاساڭ ، چۆگىمەش پاچاق ، باداڭ قورساق ، بىز ئىنقىلابىي جەڭچىلەرگە ھۆرداقلىق قىلىپ ئۆلۈكۈڭنى ساتماقچىمۇ ؟

— دادا ! ... — سەلىم ئۇستەلدىن ئاغدۇرۇلۇپ چۈشكەن قۇربانىنىڭ ئۇستىگە ئۆزىنى ئاتتى ...

سەلىم كېچىچە دادىسىنىڭ پېشانىسىگە ھۆل لۆڭگە قويۇپ ئۇنىڭ قېشىدا ئولتۇردى . سەلىمنىڭ كۆزىگە ئۇيقۇ كېلىدىغاندەك ئەمەس ئىدى . ھەر كۈنى تەكرارلىنىپ تۇرغان قاباھەتلىك سۆزلەر ، بىر - بىرىگە تۆھمەت قىلىشلار ، ھەتتا ھېچ ئەيمەنمەي

ئۇرۇش ، تۈكۈرۈشلەر ، ئارقا - ئارقىدىن بىر - بىرىنى تارتىپ چىقىرىشلار ، چېقىمچىلىق ، قىزارماي - تاتارماي يالغان ئېيتىشلار سەلبىنىڭ يۈمران قەلبىدە كىمگىدۇر نىسبەتەن ، ئۇنسىز قارشىلىق ۋە چەكسىز بىر نەپرەتنى ئويغىتىپ ، مومىسىنىڭ چۆچىكىنى ئېسىگە سالاتتى . چۆچەكتىكى ئادەم يەيدىغان يەتتە باشلىق يالماۋۇز ۋە «مەن ئورۇق ، ئۇ سېمىز» دەپ بىر - بىرىنى ئىتتىرىپ يالماۋۇزغا يالۋۇرۇۋاتقان تۆمۈر قەپەس ئىچىدىكى ئادەملەر ئۇنىڭ كۆز ئالدىغا كېلەتتى .

سەلبىم ئويلا - ئويلا ئادەملەرنىڭ نېمە ئۈچۈن بىر - بىرىگە مۇنچىۋالا بىرەھىم ، تاش يۈرەك ، ۋاپاسىز بولىدىغانلىقى ، ئىمىنغا ئوخشاش بەتنىيەت ، قارا كۆڭۈل كىشىلەرنىڭ نېمە ئۈچۈن پايدا تېپىپ ، ياخشى ئادەملەرنىڭ نېمە ئۈچۈن مۇنداق كۈنلەرگە قالىدىغانلىقىنىڭ تېگىگە يېتەلمەيتتى . شۇنداق ، ئۇ دادىسىنىڭ ۋە ئەزىز مۇدىر ، ھۇشۇر ، ئابدۇكېرىم ، رەھىموپلارنىڭ ئىنتايىن ياخشى ئادەم ئىكەنلىكىنى ئۆزىنىڭ بەش قولىنى بىلگەندەك بىلمىدۇ . ئەمىسە باشقىلار نېمە ئۈچۈن ئۇلارغا ئىشەنمەيدۇ ؟ سەلبىم ئوچۇق بىرنېمە دېيەلمىسىمۇ ، بالىلىق كۆڭلىدە شۇ نەرسىنى غۇۋا ھېس قىلاتتى ، يەنى بۇ گۈزەل دۇنيادا ئىنسانلار بىر - بىرىگە ئىشەنمەيدىكەن .

سەلبىمنىڭ كۆزى ئەمدىلا ئۇيقۇغا ئىلىنىۋىدى ، ئەزىز مۇدىرنىڭ : «سەلبىم ، ئۇخلاپ قالمىغىن ، بىرەر ئۆزگىرىش بولسا باشقىلارنى ئويغاتقىن» دېگەن سۆزى بىلەن چۆچۈپ كۆزىنى ئاچتى .

— سىز نەگە بارىسىز ؟

— سەلبىمە خانىم ياتقىدىن چىقىپ كېتىپتۇ ...

تاڭ ئېتىش بىلەن سەلبىمنى مەكتەپ بېغىنىڭ ئەڭ چېتىدىكى قۇرۇق چانقال قاپلاپ كەتكەن قورايلىقتىن تېپىشتى . ئۇ پۈتۈنلەي قانغا بويالغان بولۇپ ، ئايىغىدىلا ئۆلۈك بىر بوۋاق ياتاتتى ...

ھۇشۇر بىلەن ئەزىز مۇدىر ئىككى قوغدىغۇچىنىڭ نازارەت قىلىشى ئاستىدا بوۋاقنى كۆمۈپ قويدى .

سەلبىمە ئۇچ كۈن ئۆتكەندە ھوشىغا كەلدى . سىنىپ ئىچى

تـمتاسچىلىق ئىدى ، ھەتتا كارىدور ۋە ھويلىلاردىمۇ نە شوئار ئاۋازى ، نە چـرقىرغان ، ۋارقىرغان ئاۋازلار ئاڭلانمايتتى . سەلـمە جەينەكلىرىگە تايىنىپ ئورنىدىن تۇردى . ئۇ دېرىزە ئارقىلىق ئاسمانغا قاراپ ، كۆتۈرۈلۈۋاتقان قاپقارا ئىسنى كۆردى . ئـۇنـىڭ يۈرىكى ئاغزىغا تىقىلىپ قالدى . ئىس ھېلىدىن ـ ھـېلىغا ئۇلغىيىپ ، قانداقتۇر كۆيۈندىلەرنى ئاسماندا ئۇچۇرتۇپ يۈرەتتى . سەلمە تام ياقىلاپ ، تەمتىرەكلەپ يۈرۈپ ئەرلەر ياتقىغا چىقتى . ياتاق ئىچى جىمجىت بولۇپ ، پەقەت قۇربانلا بىر بۇلۇڭدا ئىنجىقلاپ ياتاتتى .

— قـۇربـان ئـاكـا ، — دېدى سـەلمە ئىشىك تۈتقۇچىغا ئېسىلىپ .

— سەلمە ، سىز ... سىز ... نېمىشقا ئورنىڭىزدىن تۇردىڭىز ؟

— ئۇلار قېنى ، ئۇ ... ئۇ ... نېمە ئىش ؟

— ھەممىسى كىتاب كۆيدۈرۈشكە كەتتى ...

— كىتاب كۆيدۈرۈش ...

— شۇنداق ، ئوقۇتقۇچىلارنىڭ ئۆيلىرىنى ئاختۇرۇپ يېغىپ كەلگەن كىتابلار ...

— كىتابلار ؟ ... مېنىڭ كىتابلىرىم ...

كۆزلىرى چەكچىيىپ كەتكەن سەلمە دېرىزىدىن يىراقلارغا قـارىدى . ئـاسـمـان قـەھـرىـدە پارچە قەغەز ، قارا كۆيۈندىلەر پىرقىرىشاتتى . قارا دۈدەك تولغىشىپ چىقۇاتقان ئىسلار ئارا قـىـپـقـىزىل ئوت يالقۇنلىرى زەھەرلىك تىللىرىنى ھەر تەرەپكە سوزاتتى .

— مېنىڭ كىتابلىرىم !...

سەلمەنىڭ ئىشىك تۈتقۇچىدىن بوشاپ كەتكەن قوللىرى ئاستا ـ ئاستا سىيرىلىپ ، ئۆزى بوسۇغىغىلا يىقىلدى ...

1966 ـ يـىـلـى 11 ـ ئاينىڭ 7 ـ كۈنى مەشھۇر ساراي مەكتىپىنىڭ قوش دەرۋازىسى سۇر بىلەن ئېچىلدى ... بۇ كۈن قاراقۇرۇم باغرىدىكى مېھرى ئىللىق بۇ قەدىمىي كىچىك شەھەرنىڭ كـوچـىـلـىـرىـدا قاراڭغۇچىلىق ، قىستاڭچىلىق ، بوران ھۆكـۈم

سۇرەتتى ... كوچا ـ كويلاردا قالايمىقان ئۇچۇپ يۈرگەن خازانلار توپا ـ چاڭ بىلەن ئاسمانغا كۆتۈرۈلەتتى ۋە يەنە شىددەت بىلەن يەرگە ئۇرۇلاتتى ... قان ـ ياش بىلەن كۆۋەجەپ ئېقىۋاتقان يۈرۈڭقاش دەريا سىنىڭ بويلىرى ماناناشقاندى .

ساراي مەكتەپ ئالدى ئادەم بىلەن تولغان بولسىمۇ ، ھېچبىر چۇقان ـ سۇرەن ئاڭلانمايتتى . ھەممە كىشى تىمتاسلىق ئىچىدە تاقەتسىزلىك بىلەن كۆزلىرىنى غاربلداپ ئېچىلىۋاتقان سۇرلۇك دەرۋازىغا تىكەتتى .

— ۋاي بىچارە بالام ، ۋاي بىچارە بالام ، مەكتەپتىمۇ ئوقارسەنمۇ ، ئەپەندىمۇ بولارسەنمۇ ! — دەپ شۇرلىدى بىر بوۋاي ئۇچتەك ئاقارغان ساقاللىرىنى تىترىتىپ ، — ئەمدى قوشتوغراققا سۇرگۈن قىلىنساڭ ، قانداقمۇ چىدارمەن ؟...

— سىلىنىڭ بالىلىرىمۇ مۇئەللىم ئوخشىمامدۇ ؟ — دېدى بىر ئايال قىزىرىپ كەتكەن كۆزلىرىدە بوۋايغا قاراپ .

— خوش خېنىم ، — دېدى بوۋاي مۇرىسىدىكى خۇرجۇننى ئۆرىدەپ قويۇپ ، — بىر ئوبدان يېكچىلىك ھۇنىرىم بار ئىدى . ئۆگىتىپ قويماي ، ھۇنەر دېگەن ئۆلمەيدۇ دېسەم ، «ئوقۇيمەن» دەپ ، قارىماملا بېشىغا تېپىۋالغان بالا ـ قازانى ... بۇ زامانداا ئەپەندىنىڭ كۈنى كۈنمۇ ؟ !...

— تارتىپ چىقىرىلغانلارنىڭ ھەممىسىنى قوشتوغراققا سۇرگۈن قىلمايدىكەن ، تەڭ ياتسىنى مەكتەپلەردە رېجىم ئاستىدا ئۆزگەرتىدۇ ، دېگەن گەپ بار . بەلكىم بالىلىرى سۇرگۈن قىلىنىدىغانلار ئىچىدە يوقتۇ ...

— خۇدا ئېيتقانلىرى بولسۇن خېنىم ، قارىسىلا ، ئۇلارمۇ چىقىۋاتىدۇ ...

يۈك ـ تاقلىرىنى يۈدۈشكەن ، چىرايلىرىدىن قان ، تەنلىرىدىن مادار ، كۆزلىرىدىن نۇر كەتكەن بىر يۇز ئون توقۇز نەپەر ئەر ـ ئايال مەرىپەت قۇربانى بىر ـ بىرىنى يۆلىشىپ ، ئەتراپتىكى قوغدىغۇچىلارنىڭ نازارىتى ئاستىدا چىقىپ كېلىشتى . شىددەتلىك بوران ئۇلارنىڭ چۇڭۇلغان چاچ ، كىرلەشكەن كىيىملىرىنى

ئۇچۇرتاتتى ... ئەتراپتىن «دادا» ، «بالام» ، «ئانا» ، «ئاچا» ، «ئۇكام» دېگەن ئېچىنىشلىق ئاۋازلار ۋە قوغدىغۇچىلارنىڭ غەزەپلىك ۋارقىرىشى ئاڭلىناتتى . ئاق چاچلىق ئانىلار توپىلارغا پۇچىلىنىپ يىقىلاتتى ... تارام ـ تارام ياشلار ئاپئاق ساقاللار ئۇستىدىن يۇمىلىنىپ چۈشەتتى . كىگىز بىلەن كۆرپىنى دۇمبىسىگە ئارتىۋالغان سەلىم ئابدۇكېرىمنىڭ پېشىنى تۇتۇۋالغانىدى . ئابدۇكېرىم قۇربان مۇئەللىمنىڭمۇ بىرقىسىم نەرسىلىرىنى قوشۇپ كۆتۈرگەچكە ئىنجىقلاپ ئاران كېتىپ باراتتى . يۇكلىرىنى قولدىماش قىلىۋالغان ئەزىز مۇدىر ، ھۇشۇرلار قۇربان مۇئەللىمنى قولتۇقلىۋالدى .

— ئەزىز !

توپ ئىچىنى يېرىپ كەلگەن ۋىجىككىنە ئايال مۇدىرنىڭ باغرىغا تاشلاندى .

— خەيرىنسا ، ئۆزۈڭنى بېسىۋالغىن ! قارا ، ئارقاڭدا كىم كېلىۋاتىدۇ ؟

— سەلىم بالام ، — خەيرىنسا سەلمىنى باغرىغا تېڭىپ بۇقۇلداپ يىغلىۋەتتى ، — يۈر بالام ، مەن بىلەن كەتكىن !

— ياق كىچىك ئانا ، — دېدى سەلىم يەرگە قاراپ ، — دادام كېسەل ھەم يالغۇز ، ئۇنىڭغا سۇ ، نان ئەكېلىپ بېرىدىغان ئادەم يوق ...

— ئۇنداق دېمە ، بالام كېتەيلى ، شۇنچە ئادەملەر تۇرغىنىدا نېمىشقا ئەنسىرەيسەن ، قۇربان مۇئەللىم ، — دېدى خەيرىنسا ئاستا ـ ئاستا سىلجىۋاتقان توپقا ئەگىشىپ ، — سەلمىنى ئەكېتەيمۇ ؟ كىچىك بالا ، ئېزىلىپ كەتمىسۇن !

— سەلىم ، — خەيرىنسا كىچىك ئاناڭ بىلەن كەتكىن ، — دېدى قۇربان ئارقىغا قايرىلىپ ، — سەن ... سەن ... مەندىن ئەنسىرىمە ...

— قارا ، ئاڭلىدىڭمۇ قوزام ، — دېدى خەيرىنسا ئۇمىدلىك كۆزلىرىنى ئۇنىڭغا تىكىپ ، — باشقىلار بولغاندىكىن ، داداڭدىن

ئەنسىرىمە !

— خاپا بولماڭ ، كىچىك ئانا ، — دېدى سەلىم يىغلامسىراپ ، — دادام باشقىلارغا ئېغىرلىق سېلىشنى خالىمايدىغان ئادەم !...

— چەتكە ئۆتۈش ، — ۋارقىرىدى قوغدىغۇچىلار بار ئاۋازى بىلەن ۋە ئەتراپتىكى ئاتا - بالا ، ئەر - خوتۇن ، قوۋم - قېرىنداشلارنى ئىتتىرىپ ، گەجگىلىرىگە مۇشتلاپ ھەيۋە قىلىشقا باشلىدى .

قاتتىق تەقىپ قىلىشلار ، دوق بىلەن ئېيتىلغان سەت تىللار ، ئۇرۇش ـ دۆشكەلەشلەر ئالمانغا تەسىر قىلىدىغاندەك ئەمەس ئىدى . ئۇلار سۈرگۈنىدىلەرگە ئەگىشىپ چەكسىز شال ئېكىزلىقلىرىنى ئارقىغا قالدۇرۇپ تاكى قوشتوغراققا ئېلىپ بارىدىغان ئېگىز - پەس دۆڭلۈكلەر ، ئۆمۈچۈك توربەدەك گىرەلەشكەن تىكەنلىك چىغىر يوللار ، تارام - تارام قارا سۇ ئېقىۋاتقان سازلىقلارغىچە بىللە كېلىشتى ...

...

ئون بىرىنچى ئاينىڭ ئاخىرلىرى بولۇپ قالدى . قوشتوغراقنىڭ ئاسمىنى پات - پاتلا قارا بۇلۇتلار بىلەن قاپلىنىپ ، قار ئۇچقۇنداپ ئۆتەتتى . ناۋادا كۈن ئېچىلغان تەقدىردىمۇ چەكسىز چۆل چۈش مەزگىلىدىلا لىپىدە ئىلىيتتى - دە ، قۇياش قىيىلىش بىلەن يەنە سوغۇق شامال سارغايغان ياۋا قومۇش غوللىرىنى شالدىرلىتىپ ، قوشتوغراق مەھبۇسلىرىنىڭ يەر ئاستى گەمىلىرىنى توپىغا تولدۇراتتى .

— تېز بولۇش ، تېز ... تېز ، كىمكى بۈگۈنكى ۋەزىپىنى ئورۇندىيالمىسا تامىقى بېرىلمەيدۇ ...

ئۇچ قىرلىق كالتەك تۈتقان «خەلق ئەسكەرلىرى» كېسەك توشۇۋاتقان مەھبۇسلار ئەتراپىدا پات - پات ۋارقىراپ قويياتتى . كېسەك قاچىلانغان تاغارلىرىنى قولدىماس قىلىپ ، ئۇزۇندىن - ئۇزۇن تىزىلىپ كېلىۋاتقان ئوقۇنقۇچىلارنىڭ ئۈچ كىلومېتىر

ئارىلىقتىن خۇمدان كېسكى توشۇۋاتقىنىغا بىر ھەپتە بولۇپ قالغانىدى .

ئالتە - يەتتە كېسەكىنى دۇمبىسىگە ئارتىۋالغان سەلىم ھېلىدىن - ھېلىغا دادىسىغا قارايتتى . قۇربان مۇئەللىمنىڭ دۇمبىسىنى بېسىپ بارغانسېرى ئېغىرلىشىۋاتقان كېسەك مۇرىسىدىن ، قولتۇقىدىن ئۆتكۈزۈلگەن ئارغامچىلارنى سىڭىرەك چىڭىتىپ ، ئۇنىڭ گۈرەن تومۇرلىرىنى ھېلىلا ئېتىلىپ كېتىدىغاندەك كۆپتۇرۇۋەتكەنىدى . تەر توختىماي تۆكۈلۈۋاتقان يۈزى خۇددى سۇغۇرۇلغان تۆمۈردەك كۆكىرىپ ، كۆزلىرى پولتىيىپ چىققانىدى .

— قانداق ، روھىي دۇنيارىڭغا تاقالدىما ، — دېدى قىزىلكوس بىر خەلق ئەسكىرى ، — گەپ قىلمايسەنغۇ ؟

قۇربان مۇئەللىم بېشىنى ئارانلا لىڭشىتتى . لېكىن ، غەزىپى بىردىنلا ئۆرلەپ قالغان قىزىلكوس كالتەكىنى كۆتۈرۈشىگە ئەزىز مۇدىر ئۇنىڭ ئالدىنى توستى .

— ھەي ، ھەي ، ئۇكام ، رەھىم قىل ، جانغا تاقىلىۋاتسا ، روھىي دۇنياغا تاقالماي قالامتى ؟ قۇربان بىرنەچچە كۈن بولدى كېسەل ...

— قارا بۇنىڭ خورىكىنى ، — دېدى قىزىلكوس تۆكلۈك قوللىرىنى شىلتىپ ، — «ھەئە» دەپ زۇۋاننى ئاچماي ، ئاقتا ئاتنىڭ بىر نېمىسىدەك بېشىنى گىلدىڭلاتقىنىنى ...

دەرۋەقە قۇربانىنىڭ سۆز قىلىشقىمۇ ماجالى يوق ئىدى . ئۇنىڭ سول كۆكرىكى خۇددى تۆگىمەن تېشى ئېسىپ قويغاندەك ئېغىر ئىدى . ئۇ گەمە كولاش ، يېرىم كۈنلۈك يىراقلىقتىكى توغراق ئورمانلىقىدىن ياغاچ كېسىش ، توشۇش ، گەمىلەرنى يېپىش ئەمگەكلىرىدە كېسىلىنىڭ كۈندىن - كۈنگە ئېغىرلىشىۋاتقانلىقىنى ھېس قىلغانىدى ، بولۇپمۇ بۇگۈن ئۇ ئوغلى سەلىمگە قارىغانسېرى ئۇنىڭ ئاجىز ، ئالاڭغۇ ئۇرۇۋاتقان يۈرىكى ئاجايىپ قايغۇ - ئەلەم ، ھەسرەت ، ئەندىشە تاغلىرى ئاستىدا مۇجۇلاتتى . شۇنداق ، بۇ ئوغلى

تـۇغۇلۇپ قانچىلىك خوژلۇق كۆردى؟ ئۇ ئاتىلىق بۇرچىنى ئادا قىلالىدىمۇ؟ ياق، ئۇنىڭ ئوغلى دادىسىنىڭ ئازاب ـ ئوقۇبەتلىرىگە، دەرد ـــ ھەسرەتلىرىگە شېرىك بولۇش ئۈچۈنلا بۇ دۇنياغا تۆرەلگەنىكەن. سەلىمنىڭ قانغۇدەك كۈلگەن كۈنلىرىمۇ بولمىدى. ئۇ باشقا كىچىك بالىلاردەك ئاتا ـ ئانىسىغا ئەركىلەپمۇ باقالمىدى، قەغىشلىكمۇ قىلالمىدى. بۇ ئىشلارغا زادى كىم سەۋەبچى؟ ئاتىمۇ ياكى زامانمۇ؟ ئۇنىڭ ئوقۇتقۇچى بولۇشى شۇنچىۋالا بەختسىزلىكلەرنىڭ سەۋەبچىسىمۇ؟

قۇربان ئېغىر تىن ئېلىپ، قارىچۇقلىرى تارتىلغان كۆزلىرى بىلەن مەنزىلگە قارىدى.

— دادا، — دېدى سەلىم يانداپ كېلىپ، — مەن ئېگىشىپ تۇراي، تاغىرىڭىزنى مېنىڭ دۇمبەمگە يۆلەپ، سەل دېمىگىزنى ئېلىۋالامسىز؟ تاغار بەك پەسكە چۈشۈپ كېتىپتۇ.

— ياق بالام، يېتىپ بارالايمەن ...

قۇربان مۇئەللىم سەلىمنىڭ ئۇمچەيگەن ھارغىن چىرايىنى كۆرۈپ يەنە ئويغا پاتتى. ئەگەر ئۇ تۈيۇقسىزلا ئۆلۈپ كەتسە، سەلىم قانداق قىلار؟ قوشتوغراقنىڭ چۆللىرىدە باشپاناھسىز قالارمۇ؟ بۇ ... بۇ ... توغرۇلۇق بالدۇرراق ئەزىز مۇدىر بىلەن سۆزلىشىپ قويۇش كېرەك ئىدى ...

— قوپ دەيمەن ئالۋاستى، نېمە ھۆرداقلىق قىلىسەن؟!

قىزىلكوسىنىڭ ۋارقىرىغان ئاۋازى قۇربان مۇئەللىمنى چۆچۈتۈۋەتتى. ھەممە بىردەك كەينىگە قاراشتى ... ئەڭ ئاخىردا كېلىۋاتقان ئايال ئوقۇنقۇچى يىقىلغانىدى. دۇمبىسىدىكى كېسەك قاچىلانغان تاغار ئۇنى بېسىپ تۇراتتى. ئىشتان پۇچقاقلىرىدىن ئېقىپ چىقىۋاتقان قان پۇتلىرىنى ۋە بېسىپ كەلگەن ئىزلىرىنى قىپقىزىل بويىۋەتكەنىدى. بۇ ئايال دەريا ئەمگىكىدە سەلىمگە نان بەرگەن مۇئەللىمە ئىدى.

— ئاچا، — دېدى سەلىم يىغلامسىراپ، — مەن كېسىكنىڭىزنى كۆتۈرۈشۈپ بېرەي ...

— هەممىمىز ، — دېدى ھۇشۇر كۆچىلىككە قاراپ ، — ئايال ئوقۇتقۇچىلارنىڭ بىرنەچچىسىنىڭ كېسكىنى بۆلۈشۈپ كۆتۈرۈۋالايلى ، ئۇلار بۇ ئوقۇتقۇچنى كۆتۈرۈپ گەمگە ئەكەتسۇن !

كەچلىك تاماقتىن كېيىن ئوقۇتقۇچىلار قۇرۇلۇش سېلىنىۋاتقان مەيدان باشقارمىسىغا يىغىلدى . ناھىيىدىن ئوقۇتقۇچى مەھبۇسلارنى باشقۇرۇش ئۈچۈن ئەۋەتىلگەن باشلىق مەيداندا ھەجىيىپ تۇراتتى . باشلىقنىڭ ئاغزىنى قاپلاپ تۇرغان ئاق ھەم سېرىق رەڭدىكى تۈچ چىشلار ياخشى سېلىنمىغانمۇ ، ئۇنىڭ ھەر ئىككىلا كالپۇكى ئارقىغا ئۆرۈلۈپ دوردىيىپ تۇراتتى . مەيداندىكىلەر بۇ باشلىقنىڭ ئىسمىنى بىلمەيتتى . پەقەت ئۇنىڭ بىر يەردە جىم تۇرالماي غىلدىرلاپلا يۈرگىنىگە قاراپ ، ئۇنىڭغا «قىل يورغا» دەپ ئات قويغانىدى . ئۇ باشقىلارغا ئوخشاش ئايال ئوقۇتقۇچىلارنى «ئالۋاستى» ، ئەر ئوقۇتقۇچىلارنى «جىن - شەيتان» دەپ چاقىرمايتتى . پەقەت سىلىققىنا قىلىپ : «قېنى ، ئايال قارا يىپلار بۇياقىقا ، ئەر قارا يىپلار ئۇياققا سەپكە تىزىلىڭلار !» دەپ ھەجىيىپ قويايتتى .

— ئەتە ئەتىگەن ، — دېدى قىل يورغا چوڭ كالپۇكلىرىنى يالىۋېتىپ ، — شۇڭلىككە قومۇش ئورۇغلى بارىمىز . قۇرۇلۇشلىرىمىز تېزرەك پۈتسە ، زەي گەمىلەردىن قۇتۇلسىلەر . شۇڭا ، كېسەل - پېسەلگە مەن ئىگە ئەمەس ، ھەممىمىزنىڭ ۋەزىپىسى بار .

— مۇز قاتمىغان تۇرسا ؟ — دېدى ئابدۇكېرىم ئۆسۈپ قالغان ساقالىلىرىنى تاتىلاپ ، — قومۇش دېگەننى مۇز قېتىپ ئادەم كۆتۈرگۈدەك بولغاندا ئورۇيدۇ دەپ ئاڭلىغانمەن .

— ئۇغۇ شۇنداق ، — دېدى قىل يورغا پەرۋاسىزلا ، — لېكىن قەتئىي نىيەتكە كېلىپ ، قۇربان بېرىشتىن قورقماي ، قۇرۇلۇشنى پۈتتۈرۈش مۇھىم . شۇنداق بولسۇن - ھە ... ئەمىسە تارقىلىڭلار ...

قوشتوغراقنىڭ كۆكۈچ ئاسمىنىنى يۇلتۇزلار قاپلىدى . چەكسىز چۆل قاراڭغۇلۇقىدىن كېلىۋاتقان سوغۇق شامال تەننى تىترىتەتتى . ناگان ـ ناگاندا يىراق ـ يىراقلاردىن غەلىتە ئاۋازلار ئاڭلىنىپ قالاتتى . لېكىن ، بۇ چۆل سۈكۈناتىغا جان كىرگۈزۈپ تۇرغان گەمىلەر بۇنداق كېچىلىرى ئاۋات ئىدى . پىلىلداپ تۇرغان شام يورۇقىدا رەھىموپنىڭ چاقچاقلىرىغا قاقاقلاپ كۈلۈش بىر كۈنلۈك هارغىنلىقنى ئۇنتۇلدۇرۇپ ، ئۇلارنى بىردەملىك بولسىمۇ غەم ـ غۇسسىلاردىن نېرى قىلاتتى .

— بىز قوشتوغراقتا مېڭىشتىن بىر كۈن بۇرۇن ، — دېدى ئابدۇكېرىم ئالدىغا چىقىپ ، — ھەمىدخان : «ھەي دوزاخ شوتىسى ئابدۇكېرىم ، سىركۈل پاچاق ، ئۆمۈچۈك پاچاق ، سەن خوشى بەنجاڭ[1] بولغاندا ئاشخانىدىن گۈرۈچ ، مايلارنى ئاچىقىپ تاماق ئېتىپ يېگەن خىيانىتىڭنى تۆلىۋەتمەمسەن ؟ » دەيدۇ . مەنمۇ : «توغرا ھەمىدخان ، شۇ چاغدا تاماقنى سىزنىڭ ئۆيىڭىزدە ئەتتۈق ، سىزمۇ بىر قاچا پولۇ يېدىڭىز » دېيىشىمگە ، ھەمىدخان : «ھە مۇنداق دېگىن ، ئەمىسە بۇ ھېسابنى ئۆچۈرۈۋەتسەك بولار ، ۋاي جېنىمەي ... » دەپ كېتىپ قالدى .

ئابدۇكېرىمنىڭ گەمە ئىچىدە ھەمىدخاننى دوراپ مېڭىشلىرى قاتتىق كۈلكە كۆتۈرۈۋەتتى . قۇربان مۇئەللىممۇ ياستۇق ـ چاپانلىرىغا يۆلىنىپ ئولتۇراتتى .

— كۈلدۇرىۋېرىپ ، — دېدى يۇلتۇز ئوتتۇرا مەكتىپىدىكى نۇرەخمەت دېگەن ئوقۇتقۇچى بېشىنى تۇتۇپ ، — بېشىمدىكى سەللەمۇ چۈۋۈلۈپ كەتتى ، قېنى تېڭىپ قويە .

ئابدۇكېرىم نۇرەخمەتنىڭ داۋاملىق تېڭىقلىق تۇرىدىغان لاتىسىنى يېشىپ قايتىدىن تېڭىپ قويدى . ئۇنىڭ بېشى خۇددى چەمبەر كىيگۈزۈپ قويغاندەك جاراھەت ئىدى .

— ئاكا ، بېشىڭىزغا نېمە بولغان ؟ — دېدى سەلىم ھەيران بولۇپ .

---

① خوشى بەنجاڭ — تاماق باشقۇرۇش باشلىقى .

— ئىچىگە شېغىل تولدۇرۇلغان كۆلا بېشىمدا توختىمىغاندىن كېيىن ، ئۇنى بېشىمنىڭ تېرىسىگە تەككۈچ بىلەن مىخلىغان !

— كۆلا دېگەن نېمە ئۇ ؟

— قەغەز قالپاق ، ئۇزۇنلۇقى بىر غۇلاچ كېلىدۇ .

— قەغەز قالپاقنى بېشىڭىزغا دەپتەر تىكىدىغان تەككۈچتە مىخلىدىما ؟

شۇنداق ، مىخ سۆڭەككە ئۆتمەي تېرىدە مىخلىنىپ قالدى !

سەلىم قوشتوغراققا كەلگەندىن كېيىن ، ھەر كۈنلۈكى ئوقۇتقۇچىلاردىن «چاشقانىنىڭ توشۇك تېشىشى»[1] ، «تاۋۇز چېكىش»[2] ، «ئايروپىلاندا ئۇچۇرۇش»[3] قاتارلىق قىيىناش ئۇسۇللىرىنى ئاڭلاپ تۇراتتى ، لېكىن بېشىغا مىخ قاققانىنى ئاڭلاپ ئۇنىڭ ئاغزى ئېچىلىپلا قالدى .

— ھەيران بولما ئۇكا ، — دېدى ئىسلام دېگەن بىر مۇئەللىم ئورنىنى سىلىۋېتىپ ، — تېخى «تىكەنگە يۇمىلىتىش» ، «ئىلەڭگۈچ ئۇچۇرۇش» ، «قىغقا كۆمۈش» دېگەن جازا ئۇسۇللىرىمۇ بار...

سەلىم ئىسلام مۇئەللىمگە تىكىلىپ قاراپ قالدى . بۇ ئوقۇتقۇچى ئادەتتە كۆپ گەپ قىلمايتتى . گەپ قىلسىمۇ سۆزلەر چىشسىز ئاغزىدىن پىشىلداپ چىقاتتى . ئۇ كۆرەش مەيدانىدا ئۇرۇپ چۈشۈرۈلگەن بىرنەچچە تال چىشىنى يىپ بىلەن باغلاپ بوينىغا تۇمارىدەك ئېسىۋالغاچقا ، ئوقۇتقۇچىلار ئۇنى «چىش تۇمار» دەپ چاقىراتتى ۋە شۇنداق چاقچاق قىلاتتى .

تۇن نىسبى بولۇپ قالدى ، گەمىلەر تىنچىدى . ئېغىر ئەمگەك ، روھىي قىسىلىشتىن ھالسىزلانغان ئوقۇتقۇچىلار ئۇيقۇغا كېتىشكەندى . پەقەت چۆلنىڭ ھارماس بورىنى چۆل قوموشلىرىنى شىلدىرلىتىپ ، گەمە ئىشىكىگە تارتىلغان كىگىزلەرنى گۈپۈلدىتىپ ئۇرغاندا ، قەيىرىنىڭدۇر قانتىق سانجىپ ئاغرىشىدىن ئويغىنىپ

---

① چاشقانىنىڭ تۆشۈك تېشىشى — ئىككى بارماقنىڭ ئوچىنى بوغۇزۇپتىپ ئونتۇرغا مەدەك تىقىش .
② تاۋۇز چېكىش — چېچىنى قىرقىۋېتىپ چىۋىق بىلەن بېشىغا ئۇرۇش .
③ ئايروپىلاندا ئۇچۇرۇش — بىر تال چەكمىگە ئىككى قولىنى كېرىپ باغلاپ يۆگۈرتۈش .

كەتكەن ئوقۇتقۇچىلار ئۇيقۇلۇق ئىگرايتتى ...

دادىسىنىڭ يوتقىنى ئىچىدە ياتقان سەلىم خىياللار ئىلكىدە ئۇخلىيالمىدى. ئۇ ئۆزى چۈشەنمەيدىغان نۇرغۇن - نۇرغۇن مەسىلىلەر ئۈستىدە ئويغۇسىنى قاچۇرغانىدى. پەقەت قەغەز، قەلەم ۋە كىتابلارنىلا ئۆزىنىڭ بىردىنبىر بايلىقى ھېسابلايدىغان مۇئەللىملەر نېمە ئۈچۈن «سېسىق توققۇزنىچى» بولىدىغاندۇ؟ «سېسىق توققۇزنىچى» دېگىنى زادى نېمىسى؟ يەنە سەككىز سېسىقى كىملەردۇ؟ دادىسى قۇربان مۇئەللىم، ئەزىز مۇدىر، ھۇشۇر، ئابدۇكېرىم، رەھىموفلاردەك دىلى يۇمشاق، مېھرىبان ئادەملەرمۇ «سېسىق توققۇزنىچى» بولامدۇ؟ ياق، ياق، ئۇلار ھەرگىزمۇ سېسىق ئەمەس، ئۇرۇپ چىشى تۆكۈۋېتىلگەن «چىش تۇمار»، بېشى مىخلانغان مۇئەللىم، قولى سۇنۇپ دوناي تۈتۈپ قالغان مۇئەللىم، ھېلىقى ئايال مۇئەللىملەرنىڭ ھەممىسى سەلىمگە ئامراقلىق قىلىدىغۇ! بۇ ئۇلارنىڭ ئوقۇغۇچىلىرىغا بولغان مېھىر - مۇھەببىتىنىڭ يېلىنجىغان ئۇچقۇنى، چاقنىغان زەررىلىرى ئەمەسمۇ! ئۇلار ھەر دائىم ئۆزىنىڭ ئوقۇتقۇچىلىق ھاياتىنى، ئوقۇغۇچىلىرىنى چوڭقۇر مېھىر بىلەن ئەسلىشىدۇ، سۆزلىشىدۇ، ھەتتا قايسىدۇر ئوقۇغۇچىسىنىڭ يازغۇچى، دوختۇر، ئىنژېنېر، ئۇچقۇچى بولۇپ چىقىدىغانلىقىنى مۆلچەرلەيدۇ. ئۆز ئەجرىنىڭ مېۋە بەرگەنلىكىنى ھېس قىلغان كىشى بەختلىك كىشىدۇر. مانا، ئەنە شۇنداق بەختتىن تېنىگە مادار، قەلبىگە شادلىق، كۆزىگە نۇر تولىدىغان ئەڭ ئۇلۇغ كىشىلەر — ئوقۇتقۇچىلاردۇر. ئوقۇتقۇچىلار ئۆزىدىكى گۆھەر، ئۇنچە - مەرۋايىتلار بىلەن باشقىلارنى زىننەتلەيدۇ، لېكىن ئۆزلىرى بىر ئۆمۈر رىيازەت چېكىپ، بۇ دۇنيادىن داۋراڭسىز ئۆتۈپ كېتىدۇ. ئوقۇتقۇچىلار خۇددى پىلە قۇرۇتىدەك ئۆز تېنىدىكى ھاياتلىق شىرنىسى بىلەن باشقىلار ئۈچۈن يىپەك ئىشلەپ بېرىدۇ.

سەلىم سىرتقا چىقىش ئۈچۈن بېشىغا قويغان چاپىنىنى ئېلىپ كىيىپ، بىر - بىرىگە تېگىشىپ تۇرغان پۇتلار ئارىسىدىن ئاۋايلاپ

دەسسەپ ئۆتۈپ ، گەمە ئىشكىنىڭ كىگىزىنى قايرىدى . ئۇ گەمىدىن تېخى كۆپ ئۇزاقلىماي تۇرۇپ ، بىر توپ ياۋا قومۇش ئالدىغا كەلگەندە ، كىمنىڭدۇر ئاۋازىنى ئاڭلاپ قېلىپ ، قورقۇپ ئارقىغا داجىدى . ياۋا قومۇش ئارقىسىدا بىر قارا گەۋدە تىزلانغىنىچە بىر خىلدا گەپ قىلىۋاتاتتى . سەلىم ئۇنىڭ بەگئېرىق ئوتتۇرا مەكتىپىنىڭ «مۇڭداش» دەپ ئاتىلىدىغان ئوقۇتقۇچىسى ئىسكەنلىكىنى بىلدى . بۇ ئوقۇتقۇچى ساراي مەكتىپىدە ئېلىپ بېرىلغان تۆت - بەش ئايلىق كۇرەش جەريانىدا ھېچكىمگە دەپ باقمىغان ، باشقا كىشىلەر بىلمەيدىغان ، نېمە دېگەنلىكىنى ئۇققىلى بولمايدىغان تۇگمەس - پۈتمەس بىرنېمىلەرنى پىچىرلايتتى . بەزىدە خۇددى بىر كىم بىلەن مۇڭدىشىۋاتقاندەك ، تولىمۇ ئەستايىدىل ھالدا قوللىرىنى شىلتىپ ، نەلەرنىدۇر كۆرسىتىپ ، يەرلەرگە قانداقتۇر شەكىللەرنى سىزىپ چۈشەندۈرەتتى ، ھەتتا ئۇ كۇرەش قىلىنىپ تاياق يەپ يەردە يېقىلىپ قالغاندىمۇ ، يېقىلغان يېرىدىن قوپماي ، ئۆزىنىڭ ئاخىرى يوق سۆزلىرى بىلەن كىملەر بىلەندۇر مۇڭداشقانىدى ... قوشتوغراققا كەلگەندىن كېيىنمۇ ئۇنىڭ بىرەر كىشىگە گەپ قىلغىنىنى ھېچكىم بىلمەيدۇ . باشقىلارنىڭ ئېيتىشىغا قارىغاندا ، بۇ ئوقۇتقۇچى ئۆمۇر بويى كىتاب يېغقانىكەن . ئۇ ھەر ئايلىق مائاشى چىققان ھامان شەھەرگە يۈگۈرۈيدىكەن ، ھەتتا بىر ئاخۇنۇمدىن ئالغان كىتابى ئۈچۈن ئۇنىڭغا مائاشىدىن بۆلۈپ پۈل تۆلەپ بىر يىلغىچە تۇرمۇشنى ناھايىتى غورىگىل ئۆتكۈزۈپتۇ . بۇ ئوقۇتقۇچى بىرەر كىم ئۇرۇمچىگە ياكى پالانى ۋىلايەتكە بارىدىكەن دەپ ئاڭلىسا ، ئۆزى تونۇمىسىمۇ شۇ كىشىنى ئىزدەپ - سوراپ بېرىپ ، ئۇنىڭغا بىرمۇنچە يوللۇق تۈتۈپ كىتاب ئەكەلدۇرىدىكەن . شۇڭا ، ئۇنى بەزىلەر : «كىتاب سارىڭى ، ئون نەچچە يىلدىن بېرى دولىسى يېڭى كىيىم ، گېلى ياخشىراق تاماق كۆرمىدى . كىيىۋالغان نەرسىلىرىنىڭ ياماق چۈشمىگەن يېرى يوق» دېيىشەتتى .

ئىنقىلاب باشلانغان دەسلەپكى كۈنلەردە بىلىكىگە قىزىل پەتتە

باغلىغان گۇڭشې خەلق ئەسكەرلىرى ئۇنىڭ ئۆيىگە بېسىپ كىرىپ ، ئۇچ تاغاردىن كۆپ قوليازما ماتېرىياللىرىنى بۇلاپ ئەكەتتى . بۇ ئوقۇتقۇچى گۇڭشې كادىرلىرىغا يالۋۇرۇپ ، ئىشخانا بوسۇغىسىدىن نېرى كەتمىدى . بىر كۈنى گۇڭشې شۇجىسى ئۇنىڭغا قاتتىق كايىپ كەتتى :

— قانداق ئەكسىيەتچى نېمىسەن ؟ يازغىنىڭ ئادەمشۇلاسلىق[1] دەمدۇ ، ھە راست پېداكوتا[2] ، كايلوپ[3] ، ماكاركو[4] دېگەندەك غەلىتاڭ شىئوجېڭجوچىلارنىڭ گېپ كالىچى . ئەگەر بۇ ئىشلار يۇقىرىنىڭ سەمىگە چۈشۈپ قالسا ، سېلىشتۇرۇپ باھالاشتا بىزنىڭ گۇڭشې نېمە بولماقچى ... مەن نېمە بولماقچى ... ھەي زىيالىي ، زىيالىي ! قىلغان ئىشى خىيالىي ...

— شۇجى ، بۇ ... بۇ ... ئۆمرۇم بويى داغ سۇ ئىچىپ ، قۇرۇق نان يەپ ، داق يەردە يېتىپ ، تېنىم قاقشال بولۇپ قالغۇچە يازغان ئىلمىي ئەسەر ... ئوتتۇرا ـ باشلانغۇچ مەكتەپ پېداگوكىسى ...

— بولدى ، بولدى ، بۇنداق بىمەنە ئىشلارنى قىلغۇچە بىر سېۋەت تېزەك تېرىپ ئەترەتكە ئۆتكۈزۈپ بەرسەڭ ، ئۇغۇت كىنىشكاڭغا بەش نومۇر يازدۇرۇۋالمامسەن !...

گۇڭشې شۇجىسى : «بۇ بىرنېمىلەرنى دەرھال كۆزدىن يوقىتىڭلار» دەپ كېتىپ قالدى . بىرنەچچە خەلق ئەسكىرى ماتېرىياللارنى تەرەتخانىنىڭ ئارقا تەرىپىدىكى ئوغۇت توپلايدىغان يەرگە تۆكۈپ ئوت قويۇۋەتتى ... بۇ ئوقۇتقۇچى ئۆزىنى پەرۋانىدەك ئوتقا ئۇرۇپ كۈللەرگە پۈچىلاندى ، يۇز ـ قوللىرى چاۋۇرۇپ چىقتى ، چاچلىرى كۆيۈپ كەتتى ، لېكىن بىر ئۆمۇر رىيازەت بىلەن يازغان مېھنىتىنى قۇتقۇزۇپ قالالمىدى . ئۇ شۇنىڭدىن ببرى ئۆزىگە ئۆزى سۆزلەيدىغان ، ئالدىغا دەرەخ ، تېلېگراف تۈۋرۈكى ياكى بىرەر تام ئۇچراپ قالسىمۇ ، بىر كۈن كەچكىچە شۇنىڭ بىلەن

---

① ئادەمشۇلاسلىق — ئادەمشۇناسلىق .
② پېداكوتا — پېداگوگىكا .
③ كايلوپ — كاپىرۇف .
④ ماكاركو — ماكارىنكو .

مۇڭدىشىدىغان بولدى . شۇڭا ، ئۇنى ئوقۇتقۇچىلار «مۇڭداش» دېگەن نام بىلەن چاقىرىشاتتى . بۇ نام ئۇنىڭغا سىڭىشىپلا قالغانىدى .

سەلىم «ئۇ مۇڭ تۆكۈۋاتقان ۋاقتىدا بىرەر كىم كاشىلا قىلسا ، قولىغا نېمە چىقسا ئاتىدۇ» دېگەن سۆزنى ئاڭلىغانىدى . شۇڭا ، شەپە چىقارماي ئارقىغا قايتتى ...

ئەتىسى تاڭ يورۇشى بىلەن ئوقۇتقۇچىلار شۇھرلىككە يېتىپ كېلىشتى . ئەزىز مۇدىر ، ھۇشۇر ، ئابدۇكېرىملەرگە ئۆز ئېغىرلىقىنى سېلىشنى خالىمىغان قۇربان مۇئەللىم ئۇلارنىڭ توسقىنىغا قارىماي ، قومۇش ئورۇغىلى كەلدى . رەھمۇف بىلەن ھۇشۇر ئورغاقلىرىنى ئېلىپ بىرنەچچە قەدەم مېڭىۋىدى ، مۆز پاراسلاپ سۇنۇپ ئۆتۈكلىرى سۇغا تولدى .

— نېمىگە ھاڭقىيىپ تۇرىمىز ؟ — دېدى قىزىلگۈل ۋارقىراپ ، — بۇرژۇئازىيىنىڭ قارا ئىدىيىسىنى ئۆزگەرتىپ قىزىللىشىشنىڭ ئەڭ ياخشى پۇرسىتى بۇ ، قېنى تېز بولىلى!...

بىردەم تېڭىرقاپ قالغان ئوقۇتقۇچىلار ئابدۇكېرىم بىلەن ئەزىز مۇدىرنىڭ ئۆتۈكلىرىنى سېلىۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ ، كەينى - كەينىدىن ئاياغلىرىنى سېلىشتى . تاپاندىن ئۆتكەن مۆزنىڭ سوغۇقى مېڭىگە چىقتى . لېكىن ، مۆز سۇنۇپ پۇتلار قارا پاتقاققا پاتماندا ، بۇلتۇرقى قومۇش قىيىندىلىرى سانجىلىپ قارا سۇ قىزىل قانلار بىلەن قوشۇلۇپ قوڭۇر تۈسكە كىرىشكە باشلىدى .

ئوقۇتقۇچىلار قومۇش ئورۇشقا كىرىشىپ كەتتى . مۇزلار پاراسلاپ سۇنىاتتى ، توڭلاپ قېتىپ كەتكەن كىيىملەر شالدىرلايتتى . بىرقانچە ئوقۇتقۇچى ئايلىنىپ يىقىلدى . ئۇلار تىكەن يوپۇرماقلىق قۇرۇق ئوت قاپلىغان قىرغا ياتقۇزۇپ قويۇلدى . تېنى كۆچلۈك ، ساغلام ئوقۇتقۇچىلارنىڭمۇ كۆزى قاراڭغۇلىشىپ ، بېشى ئايلىناتتى . لېكىن ، ئۇلار دەرھال قومۇشلارنى تۈتاملاپ بىرنەچچە مىنۇت جىم تۇرۇۋالاتتى - دە ، خەتەرلىك ئەھۋالدىن ئۆتۈپ كېتەتتى...

سەلىم دادىسىنىڭ ئەلەڭ - سەلەڭ سەنتۈرۈلۈپ يۇرۇپ

قومۇش ئورۇۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ يىغلىۋەتتى . لېكىن ، شۇ ئەسنادا ئەزىز مۇئەللىم قۇربانىڭ ئورۇغان قومۇشىنى كۆتۈرۈپ ئۇنى يېتىلەپ قىرغا چىقتى .

— قۇربان بولدى ، سەن ئەمدى كىرمە ، پۇتۇڭنى يۇيۇپ ئايىغىڭنى كىيىۋال . قالغىنىنى بىز ئورۇپ چىقىمىز .

سەلىم دادىسىنىڭ پۇتلىرىنى يۇيۇپ ، ئايىغىنى كىيگۈزۈپ بولۇپ تۇرۇشقا باشقىلارمۇ قىرغا چىقىشتى . بىر قۇچاق قومۇشنى قولتۇقلاپ چىققان ئابدۇكېرىم ھۇشۇرنىڭ قىزىرىپ كەتكەن پۇتلىرىغا قاراپ چاقچاق قىلىپ قويدى :

— مۇبارەك بولسۇن ھۇشۇر ئاكا ، تىزىڭىزغىچە قىزىللىشىپسىز ...

— ئاغزىڭنى يىغ ! — دېدى قىزىلكوس تاماكا قىستۇرۇلغان بارماقلىرىنى چېنەپ ، — سىياسىي ئاتالغۇلارنى ئۇنداق چاكىنىلاشتۇرۇشنىڭ ئۆزى بىر جىنايەت . سوغۇق سۇدا قىزىرىپ كەتكەننى قىزىللاشتى دېگىلى بولامدۇ ؟

— ئۇنداقتا ئوتتا قىزىللاشساقمۇ بولىدىغاندۇ ؟ — دېدى «چىش تۇمار» سۇنغان قومۇش پارچىلىرىغا ئوت تۇتاشتۇرۇۋېتىپ .

توپ ئارىسىدا پاراققىدە كۈلكە كۆتۈرۈلدى . بۇ ئەسنادا سۇنى شالاپلىتىپ كېچىپ ، پۇتلىرىغا پۇتلىشىۋاتقان قومۇشلار بىلەنمۇ چاتىقى يوق ، بىر تۇتاملا قومۇشنى قولتۇقلاۋالغان مۇڭداش نېمىلەرنىدۇر دېگەچ قاپقارا پاسكىنا سۇنى چاچرىتىپ قىرغاقتا يېقىنلاپ كەلمەكتە ئىدى . ئۇنىڭدىن ھەممە كىشى تەپ تارتتى ...

— قىزىل... قىپقىزىل... چىتىتەك قىزىل... گۈلمۇ قىزىل... ئوتمۇ قىزىل... قانمۇ قىزىل... — دېدى قىرغاقتا چىقىپ ۋە بىردىنلا قىزىلكوسنىڭ بىلىكىدىكى قىزىل پەتتىنى كۆرۈپ غەزەپ بىلەن ۋارقىرىدى ،— سەنمۇ قىزىل ، ئۆپكىدەك قىزىل ... بۇرنۇڭمۇ قىزىل... بىلىكىڭدىكى لاتىمۇ قىزىل... مېنىمۇ قىپقىزىل ئوتقا تاشلىۋەت... مېنىڭمۇ كۈللىرىم ئاسماندا ئۇچۇپ كەتسۇن ... بوراندا توزۇپ كەتسۇن !...

مۇڭداش ئورغاق ۋە قومۇشلىرىنى تاشلاپ قىزىلكوسقا ئېتىلدى . ئادەتتە بىر كىم چىشىغا تەگمىسە ئۆز «مۇڭى»نى تۆكۈپ جىمجىت يۇرىدىغان مۇڭداشنىڭ نېرۋىسىغا يالاڭ ئاياغ مۇز كېچىپ يۇرۇش تەسىر قىلدىمۇ ياكى ئابدۇكېرىمنىڭ «قىزىللىشىش» ھەققىدىكى چاقچاقلىرى ئۇنىڭ كونا يارىسىنى قوزغاپ قويدىمۇ ، ئىشقىلىپ ئۇ قىزىلكوسنىڭ بىلىكىدىكى قىزىل پەتتىنى كۆرۈپلا ئەسەبىيلىشىپ كەتكەنىدى .

— مۇڭداش ... مۇڭداش ... ماڭا قارىغىنا ، — رەھىموف ئۇنى قۇچاقلىۋالدى ۋە چىرايلىق گەپلەر بىلەن ئالداپ قاياققىدۇر ئەكەتتى ... قىزىلكوسنىڭ رەڭگى ئۆچۈپ يۇزىدە ھال رەڭ داغلار پەيدا بولغانىدى . بۇ ئەھۋالدىن نە كۈلۈشنى ، نە خاپا بولۇشنى بىلمىگەن ئوقۇتقۇچىلار بىر - بىرىگە قارىغىنىچە ھۆل پايتىمىلىرىنى ئېلىپ پۈتلىرىنى ئوتقا قاقلىدى . لېكىن ، كۆپ ئۆتمەي پۈتىنى ئوتقا قاقلىغان ئوقۇتقۇچىلار ئاغرىق ئازابىدىن تىكەنلىك قىر ئۈستىدە يۇمىلىنىشقا باشلىدى . ئۇلار ۋارقىرايتتى ، كۆزلىرى چىقىپ كەتكۈدەك چىڭقىلاتتى ... بەزىلىرى پۈتلىرىنى قۇچاقلاپ تۆگۈلۈپلا قېلىشتى ... مۇڭداشنى پەسكارىغا چۈشۈرۈپ قايتىپ كېلگەن رەھىموف ئوتقا قاقلىنىش ئۈچۈن كېلىۋاتقانلارغا ۋارقىرىدى :

— ئاغىنىلەر ، بۇ قانداق قىلغىنىڭلار ؟ «خۇدا ئۇرغانىنى خۇادىبەردى قوشلاپ ئۇردى» دېگەندەك ، ئۇنىڭسىزمۇ تارتىۋاتقان ئازابىڭلار ئازمىدى ؟ يىلىك توڭلاپ قالغاندا ئوتقا قاقلىسا ، سۆڭەكنىڭ ئاغرىقى يۇرەككە ئۆتۈپ كەتمەمدۇ ؟ ئەڭ ياخشىسى پۈتۈڭلارنى سوغۇق سۇدا يۇيۇپ ئايىغىڭلارنى كىيىۋېلىڭلار ! پۈت ئاستا - ئاستا ئۆزى ئىللىسۇن ...

ئوقۇتقۇچىلار قومۇشلىرىنى كۆتۈرۈشۈپ يولغا چىقىشتى . قۇربان مۇئەللىمنىڭ قەدىمى بارغانسېرى ئاستىلاپ قالدى . ئارقىدىكىلەر بىر - بىرلەپ ئۆتۈپ كېتىپ ، ئۇ سەلىم بىلەن ئارقىدا قالدى . قۇربان مۇئەللىم قوموش كۆتۈرۈۋالغان ئوغلىغا قاراشقىمۇ

پېتىنالمايتتى . چۈنكى ، ئۇ ئۆز ئەھۋالىنىڭ بارغانسېرى ئۆزگىرىپ كېتىۋاتقانلىقىنى سېزەتتى . ئۇنىڭ سول كۆكرىكىگە ھېلىدىن - ھېلىغا نېمىدۇر سانجىلاتتى ، ھەر قېتىم سانجىلغاندا ، نەپەس ئېلىشىمۇ قىيىنلىشاتتى .

مەيدان باشقارمىسى ئەمدىلا قارا كۆرۈم كۆرۈنۈشكە باشلىغاندا ، قۇربان ئايلىنىپ يېقىلدى . باشقىلار ئۇنى كۆتۈرۈپ گەمىگە ئەكەلدى .

گەمە ئىچى كەچ كىرگۈچە ئوپۇر - توپۇر بولدى . ئاسماندا تۇنجى يۇلتۇزلار كۆرۈنۈپ ، كەچكى گۈگۈم پەردىسى يېيىلغاندا ، قۇربان ھوشىغا كەلدى . يىغلاپ كۆزلىرى قىزىرىپ كەتكەن سەلىم دادىسىنى قۇچاقلاپ ، ئۇنىڭ ساقال باسقان يۈزىگە يۈزلىرىنى ياقتى .

— جېنىم دادا ، ئەمدى ھەرگىز مۇئەللىم بولماڭ ، سىزنىڭ گېپىلىرىڭىزگە ئىشىنىمەن ... مۇئەللىملەر ياخشى ئادەملەر ... لېكىن مۇئەللىم بولماڭ ...

— بالام ، ئەتىياز پەسىللىرى چىقىدىغان سېرىق بوراننى كۆرگەنمۇسەن ؟

— ھەئە ، مومام ئىككىمىز كۈندۈزىمۇ چىراغ يېقىپ ئولتۇرغانىدۇق .

— ھەببەللى ، بۇ سىياسىي ھەرىكەتمۇ خۇددى ئاشۇ سېرىق بورانىدەك ئۆتۈپ كېتىدۇ .

— بولدى قۇربان ، سەن گەپ قىلما ، بىردەم تىنچ ئارام ئال ! — دېدى ئەزىز مۇدىر چاپىنىنى قۇربانىنىڭ پۇتلىرىغا يېپىۋېتىپ .

گەمىنىڭ كىگىزلىرى قايرىلىپ ، قىل يورغا ئېڭىشىپ كىرىپ كەلدى . ئۇ قول ياغلىقىنى بۇرنىغا تۇتقاچ سورىدى :

— ئاق يېپ بارمۇ ؟ كۆڭلىكىمىنىڭ تۈگمىسى ...

— بۇ يەردە ئاق يېپ نېمە ئىش قىلسۇن ؟ — دېدى ئەزىز مۇدىر قەھىرى بىلەن ، — بۇ يەردىكىلەرنىڭ ھەممىسى قارا يېپ ...

قىل يورغا چىقىپ كېتىشى بىلەن گەمنى كۆلكە قاپلىدى . قۇربانمۇ ئەزىز مۇدىرنىڭ مىخ قاققاندەك يۇمۇرلۇق زەربىسىنىڭ نەق جايىغا تەگگەنلىكىنى كۆرۈپ مىيىقىدا كۈلۈپ قويدى .

ئوقۇتقۇچىلار ئابدۇكېرىمنىڭ قىزىق چاقچاقلىرىنى ، رەھىموفنىڭ كۈلكىلىك لەتىپە - يۇمۇرلىرىنى ئاڭلاپ ۋاقىتنىڭ ئۆتۈپ كەتكەنلىكىنى تۇيمايلا قالدى . باشقا گەمىدىن قۇربان مۇئەللىمنى يوقلاپ كۆرگىلى كىرگەنلەرمۇ بىر - بىرلەپ چىقىپ كېتىشتى . گەمىدىكىلەر پۈرقىراپ توپا ئۆرلەپ تۇرغان يونتان - كۆرپىلىرىنى سىلىشىپ يېتىشقا باشلىدى . ھۇشۇر بىلەن ئەزىز مۇدىر قۇربان مۇئەللىمنىڭ قېشىغا كەلدى .

— بايا بىرنېمە دەپ ئىشارە قىلمۇدىڭ ، بىرەر گېپىڭ بارمىدى ؟ — دەپ سورىدى ھۇشۇر پىچىرلاپ .

— ئىككىڭلار مېنى يۆلەڭلار ، سىرتتا بىردەم ئولتۇرۇپ ھاۋالىنىپ كېلەي ...

— دادا ! — دېدى سەلىم بېشىنى كۆتۈرۈپ .

— سەن يېتىپ ئۇخلا ، بىز بىردەمدىلا قايتىپ كىرىمىز ...

ھۇشۇر بىلەن ئەزىز مۇدىر قۇربانىنى يۆلەپ كۈزدە گەمە كولىغاندا توپا دۆۋىلىنىپ تەبىئىي ھاسىل بولۇپ قالغان دۆڭنىڭ ئارقىسىغا چىقىپ ئولتۇرۇشتى . ئۇلار بىرھازا گەپ قىلىشماي ، ئاسمانىنىڭ ئېگىز بىر جايىدا يالغۇز نۇر چېچىپ تۇرغان ئورغاقتەك ئايغا ، غۇۋا پىلىلدىشۇاتقان سان - سانا قسىز يۇلتۇزلارغا قاراشتى . شىمال تەرەپتە بىر يۇلتۇز سېرىق ۋە يېشىل رەڭدە نۇر قۇيرۇقى قالدۇرۇپ كۆچتى ...

— يۇلتۇز كۆچتى ، — دېدى قۇربان مۇئەللىم پىچىرلاپ ، — كىچىكىمدە ئانام : «ھەربىر ئادەمنىڭ يۇلتۇزى بولىدۇ ، كىمنىڭ رىزقى تۈگىسە ، شۇنىڭ يۇلتۇزى كۆچىدۇ» دەيدىغان . مېنىڭمۇ يۇلتۇزۇم كۆچىدىغان كۈنگە ئازلا قالدى ...

— ئۇنداق دېمە ! — دېدى ھۇشۇر ئاچچىقلىغاندەك قىلىپ .

— بىر ئوبدانلا بولۇپ قالدىڭغۇ ، — دېدى ئەزىز مۇدىر .

— سىلەر ئىلمىي ئادەملەر ، مەن سىلەر بىلەن ئوچۇق - يورۇق سۆزلەشمەكچىمەن ، — دېدى قۇربان مۇئەللىم كۆكرىكىنى مۇجۇپ ، — مەن كىچىلىمنى ئۆزۈم بىلىمەن ... مەن ... مەن ئۆزۈمدىن ئەنسىرەۋاتقىنىم يوق ، ئۆلمەيدىغان كىم بار ، لېكىن ...

— بولدى سۆزلىمە ، — دېدى ھۇشۇر ئارامسىزلىنىپ ، — سېنىڭ بالاڭ — مېنىڭ بالام ، مېنىڭ بالام — سېنىڭ بالاڭ . مەن ... مەن ... سەلىمنى بويۇن قىستۇرمايمەن ...

— يامانلىقنى ئويلىماي ياخشىلىققا يەتكىلى بولمايدۇ ، — دېدى ئەزىز مۇدىر بىمەھەل ئاقىرىپ كەتكەن ساقىلىنى سىلاپ ، — سەن چوقۇم ياخشى بولۇپ كېتىسەن ... بۇنداق گەپلەرنى قىلما ... سەلىمدىنمۇ ئەنسىرىمە ! ئۇ ... ئۇ ... ھازىر ئۆز بالامدەك بولۇپ قالدى ... خەيرىنسامۇ ...

ئەزىز مۇدىرنىڭ گېپى ئۇزۇلۇپ بوغۇلۇپ قالدى . قۇربان مۇئەللىم ئۇنىڭ قوللىرىنى تۇتتى . ئەزىز مۇدىرنىڭ قوشتوغراقلا كەلگەندىن بېرى تېغ تەگمىگەن ئاق ساقاللىرىدىن يوغان - يوغان ياش تامچىلاپ يۇمىلاپ چۈشۈۋاتاتتى .

ئەزىز مۇدىرنىڭ ئايالى خەيرىنسا تۇنجى تۇغۇتىدا ئوپېراتسىيە قىلىنىپ ، بالا قورساقتىن ئۆلۈك ئېلىنغاندىن بېرى تۇغمىغانىدى . ئۇلار كېيىن بىر بالا بېقىۋالغان بولسىمۇ ، بالىنىڭ ئاتا - ئانىسى بەش يىل ئۆتكەندە دەۋا قىلىپ بالىنى ئەكەتكەن . شۇڭا ، بالىغا زار بۇ ئايال داۋاملىق سەلىمنى ئۆيىگە ئەكىرىپ ، تاماق بېرىپ ، كىيىم - كېچەكلىرىنى يۇيۇپ ، ياماپ بېرەتتى .

ئەزىز مۇدىر بىلەن ھۇشۇر قۇربان مۇئەللىمنى يۆلەپ تۇرغۇزغاندا ، دۆڭ ئارقىسىدىن بىر شەپە ئاڭلانغاندەك بولدى ۋە دەرھال يوقاپ كەتتى . قۇربان مۇئەللىم يوتقانغا كىرىپ سەلىمنىڭ پۇت - قوللىرىنىڭ مۇزلاپ كەتكەنلىكىنى بىلىپ ھەيران قالدى . لېكىن ، دادىسىنى تۇيۇقسىز قۇچاقلىۋالغان سەلىم بۇقۇلداپ يىغلىۋەتتى .

تۆت كۈن ئورۇن تۇتۇپ يېتىپ قالغان قۇربان مۇئەللىم

بەشىنچى كۈنى قىل يورغىنىڭ بۇيرۇقى بىلەن ئىشقا چىقتى . بۇ چاغدا مەيدان باشقارمىسىغا قۇرۇلۇش سېلىنمۇاتاتتى . قۇربان مۇئەللىم كېتىپ ئارىدىن بىر سائەتمۇ ئۆتمەي ، ئوقۇتقۇچىلار ئۈنى كۆتۈرۈپ كېلىشتى . جازا ئۇستىدە لاي كۆتۈرۈپ كېتىۋاتقاندا ، ئۇنىڭ كېسىلى قوزغىلىپ قالغانىدى . ئەزىز مۇدىر ئۇنىڭ بېلىدىكى ئارغامچىنى يېشىپ ، پاختىلىرى تىتىلىپ كەتكەن چاپىنىنى ئاۋايلاپ سالدۇردى .

قۇربان مۇئەللىم كۆزىنى ئېچىپ ، سەپداشلىرىنى كۆرۈپ كۆزىگە ياش ئالدى . ئۇ ئۆزىنىڭ خېلى ياخشى ئىكەنلىكىنى ئېيتىپ ، باشقىلارنى خاتىرجەم قىلغاندىن كېيىن ، ئەزىز مۇدىر بىلەن قالدى .

— ھۇشۇر قېنى ؟ — دېدى قۇربان مۇئەللىم زەئىپ ئاۋازدا .

— ناھىيىدىن بىر باشلىق چىقىپتىكەن ، شۇنىڭ كىچىك ماشىنىسىدا سېنى دوختۇرخانىغا ئەكىرىشنى سۆزلىشىش ئۈچۈن مەيداندا قالدى .

— ئەمدى بەربىر ، — دېدى قۇربان مۇئەللىم ئەزىز مۇدىرنىڭ كۆزىگە ئۇزاققىچە تىكىلىپ ، — ئەزىز ! ...

سىرداش كىشىلەرنىڭ سۆزى ئەمەس ، ھەتتا مەنىلىك كۆز بىلەن بېقىشمۇ كۈپايە ، ئەزىز مۇدىر ھەممىنى چۈشەندى ...

— خاتىرجەم ... بول ... لېكىن ئۈمىدسىزلەنمە ... مەن ... مەن ... مەيدان باشقارمىسىغا باراي ... سېنى دەرھال شەھەرگە يۆتكەش كېرەك !

دەرۋەقە ئاتا — بوۋىلىرىمىز توغرا ئېيتقان : بايقاش ، موھتاجسىز شارائىتتا تەڭلەنگەن مىڭ تىللا كۆزگە كۆرۈنمەيدۇ . تەڭقىسلىقتىكى بىر تىيىن ئاشۇ مىڭ تىللانى بېسىپ چۈشىدۇ ... تىنچ شارائىتتا ، كۆڭۈل خۇش چاغدا تېپىشىپ ئىزدەشكەنلەردىن كۆرە ، بوران - چاپقۇن ئىچىدە تونۇشۇپ ھەمدەم بولغانلار مىڭ مەرتىۋە ساداقەتمەن كېلىدۇ . ئەزىز مۇدىر بوراندەك ياش تۆكۈپ چىقىپ كەتتى .

سەلىمنىڭ چىرايى سۈتتەك ئاقىرىپ ، قاپاقلىرى ئىششىپ كەتكەندى . ئۇ قارىغانسېرى دادىسى بىرده تولىمۇ يىراقلاپ ۋە كىچىكلەپ كەتسە ، بىرده ئاجايىپ زور گىگانت ئادەمدەك بولۇپ كۆرۈنەتتى .

— سەلىم ... ئوغلۇم ... بېشىمنى سەللا كۆتۈرۈپ قوي ...

— ماقۇل ... ماقۇل ... مانا هازىر ، — سەلىم دادىسىنىڭ بېشىغا چاپىننى تۆت قاتلاپ قويۇپ بېرىپ تۇيۇقسىز يىغلاپ ئۇنىڭغا تاشلاندى ...

— جېنىم دادا ، ئەمدى مۇئەللىم بولماڭ ... بىز مومامنىڭ يېزىدىكى ئۆيىگە كېتەيلى ... مەنمۇ ئوقۇماي ... دېھقان بولاي ...

— بالام ، ئۇنداق دېمە ... سەن ... سەن مېنى خۇشال قىلىمەن دېسەڭ ئوقۇ ، ئوقۇغىن ! — دېدى قۇربان گۇنسىز كۆزلىرىنى سەلىمگە تىكىپ ، — ئەزىز مۇدىر سېنى ئوقۇتىدۇ ... ئاخىرغىچە ئوقۇتىدۇ .

— ئوقۇسامۇ مۇئەللىم بولمايمەن ...

— ئوقۇتقۇچىلىقنى هاقارەت قىلما ، ئۇنداق دېسەڭ ، مەن سەندىن رازى ئەمەس ، — دېدى قۇربان مۇئەللىم دەمۇدەم هاسىراپ ، — ئوقۇتقۇچى — هەسەل هەرىسى ، ئۇ ئۆزىنىڭ ئەجىر بىلەن يىغقان نېمەتلىرىنى باشقىلارنىڭ قەلبىگە قۇيىدۇ !... ئوقۇتقۇچى — مېهىر بۇلىقى ، ئۇ تەشنا يۇرەكلەرنى قاندۇرىدۇ !... ئوقۇتقۇچى باهار يامغۇرىدەك تامچە ـ تامچە شىرنىلىرى ئارقىلىق يۇمران نوتا ، ياش مايسىلارغا جان ئاتا قىلىدۇ ...

— دادا !... دادا !...

— ئوغلۇم ، — قۇربان مۇئەللىم كۆزلىرىنى تەستە ئاچتى ۋە بەكمۇ ئاستا شۇنىرلىدى ، — هەرقانداق مىللەتنىڭ گۈللەپ ـ ياشنىشى ياكى خاراب بولۇشى — تەرەققىي تېپىشتا ! تەرەققىي تېپىشنىڭ ئاساسى — مائارىپ . مائارىپنى ، ئوقۇتقۇچىلارنى نەزەر دائىرىسىدىن چەتتە قالدۇرغان مىللەت تەرەققىي تاپالمايدۇ .

تەرەققىي تاپالمىغان مىللەت مەڭگۈ ئالغا باسالمايدۇ . ئۇ باشقىلارنىڭ تاپانلىرى ئاستىدا دەسسىلىپ يانجىلىپ ، خارلىنىپ تۇگەيدۇ ...

قۇربان مۇئەللىمنىڭ كۆزلىرى ئوچۇق پېتى قېتىپ قالدى . نېمە قىلارىنى بىلمىگەن سەلىم تېخى سوۋۇشقا ئۇلگۈرمىگەن جەسەتنى مەھكەم قۇچاقلىۋالغانىدى .

1967 - يىلىنىڭ تۇنجى باھارى ! ... باھار ئاپتاپ چۈشكەن قىرلارغا ياپيېشىل ئوتلارنى سوۋغا قىلغانىدى . چۆل تورغايلىرى بىر - بىرىنى قوغلىشىپ ، چۇرۇقلىشىپ بەس - بەستە سايرىشاتتى . ئۆز ماكانلىرىغا ئىلگىرى - ئاخىر قايتىشۋاتقان ئوقۇتقۇچىلار «ئەكسىيەتچى سىياسەتنىڭ زىيانكەشلىكى» دېگەن شوئار ئاستىدا ئازاد قىلىنىدى . ئاتا - ئانىلار ، ئەر - خوتۇنلار ، قوۋم - قېرىنداشلار ئۆزلىرىنىڭ ئۇزۇن ۋاقىت كۆرمىگەن كىشىلىرىنى ئەكېتىش ئۈچۈن ئايىغى ئۇزۇلمەي كېلىپ تۇراتتى .

دۆڭلۇكتە قىپقىزىل تاۋلىنىپ تۇرغان يۇلغۇن تۇۋىدىكى قەبرە ئالدىدا ئۇچ كىشى تۇراتتى . ئۇلار قۇربان مۇئەللىم بىلەن خوشلاشقىلى كەلگەن ئەزىز مۇدىر ، ئايالى خەيرىنسا ۋە سەلىم ئىدى . سەلىم قوشتوغراقنىڭ چۆللىرىدە يالغۇز - يېگانە قېلىۋاتقان بۇ غېرىب قەبرىنى قۇچاقلايتتى ، ئۇنىڭدىن ئايرىلغۇسى كەلمەيتتى ... يىغلاپ ئۇنى پۈتۈپ كەتكەنلىكتىن ، ئۇنىڭ ئاۋازى چىقماس بولۇپ قالغانىدى . پەقەت ئۇنىڭ قەبرىگە تۆكۈلۈۋاتقان كۆز ياشلىرىلا تېخى ئەتىيازنىڭ يۇمشاق ئوتلىرى بىلەن قاپلىنىشقا ئۇلگۈرمىگەن تۇپراقنى ئۇنسىز نەمدەيتتى...

ئونىنچى باب

خورلۇق

ھۆرمەتلىك كىتابخان ! ئەمدى بىز ئارقىمىزغا يانايلى . ئېسىڭىزدە بولسا كېرەك ، بالا يىغقىلى چىققان سەلىم قاتمۇقات تاغ ئوتتۇرىسىدىكى قورقۇنچلۇق جىلغىدا تۇنەپ قالغانىدى . ئۇنىڭ ھالى نېچۈك ، بىلمىدۇق ... تاڭمۇ ئاتاي دەپ قاپتۇ ، تېزرەك ئۇنىڭغا ھەمراھ بولايلى ... ئۇنى بۇگۈن يايلاقلار ئارا يەنە قانداق قىسمەتلەر كۈتۈۋاتىدىكىن ، كۆرۈپ باقايلى !...

سەلىم تاڭ سۈزۈلۈشى بىلەن ئېتىغا مىنىپ تېرىم قىشلىقىغا يېتىپ كەلدى . بۇ كەنتنىڭ جىلغا ئارىلىقلىرىغا تېرىلغان تاختا ـ تاختا ئارپىلىرى كۆكىرىپ تۇراتتى . سەلىم سالچۇقنىڭ تاش تاملىرىغا تېزەكلەر چاپلۇۋېتىلگەن قورۇسى ئالدىغا كېلىپ ، ئۇزەكتىكى ئۆرە تۇرۇپ ھويلىغا قارىدى . ئۆي ئالدىدا ھەمدۇل تەرەت ئېلىۋاتاتتى . ئۇ سەلىمنى كۆرۈش بىلەن ئالماق ـ تالماق قۇم چۆگۈننى تاشلاپ ئىچكىرىگە كىرىپ كەتتى . سەلىم قادىرنىڭ «زاكىر خوجا ھەمدۇلنىڭ مۇرىتى ، ئۇنىڭغا قول بەرگەن زاھىت» دېگەن سۆزىنى يادىغا ئالدى . «ۋۇي ئەبلەخ ! تاسايدىن قوغلىنىپ ، زاكىر خوجىنى تېپىۋاپتىكەنسەن ـ دە ! قادىر ئاكام بىكار ئېيتمىغان ، سالچۇقنى سوئال سوراشقا قۇتراتقان سەن بولماي كىم بولاتتى ؟» دەپ تىللىدى ئىچىدە .

— سالچۇق !...

ئۆيدىن يۈزلىرى مايلاشقان ، شالاڭ ساقاللىرى مەيدىسىدە چېچىلىپ تۇرغان پاكار بويلۇق بىر كىشى ۋە ئۇنىڭ ئارقىسىدىن خۇددى سىرىق ماي قاچىلىغان تۆلۈمغا ئوخشاش بوينى يوق ، ئېڭەك

گۆشلىرى قاتلام ـ قاتلام سالپىيىپ ، يېلىمدە ئۆرۈلگەن چاچلىرى دىڭگىيىپ تۇرغان بىر ئايال گويا پاكار ئېرى ئالدىدا ئېگىز بويى بىلەن تەنتەنە قىلىۋاتقاندەك كەڭ كۆڭلەك ئىچىدە لىغىرلاپ چىقىپ كەلدى . سەلىم ئاتتىن چۈشۈپ ، ئۇلارغا سالام قىلدى .

— خوش ، نېمە گەپ ؟ — دېدى زاكىر خوجا يوغان كۆزلىرىنى پارقىرىتىپ .

— سالچۇقنى ئالغىلى كېلىۋىدىم ...

— سالچۇق ئوقۇمايدۇ ...

— زاكىر ئاكا ، بۇ ؟ ...

— ھەي ئەپەندى ، — دېدى ئايال قوللىرىنى شىلتىپ ، — زاكىرئاخۇن دېگەن . تېخى بۆشۈكىنى تەۋرىتىپ بەرگەندەك قىلغان گېپىگىنى قارا !...

— نېمىگە قاراپ تۇرسەن ؟ ماڭمامسەن يولۇڭغا ! «ئات ئىزى» دېگەن بىرنېمەڭ بىلەن بالىلارغا جەدىتلىك ، مۇرتەتلىكتىن ساۋاق بېرىسەن ... بىزنى ئۇ ئالەمگە پاكراق كەتكىلى قوي ...

— زاكىرئاخۇن ئاكا ... بۇ ... بۇ ئۇقۇشماسلىق ، ئۇنداق دەيدىغان ئوقۇشمۇ يوق ... بۇ ...

— ماڭ ، ماڭ ، ماڭ ... سەن بىلەن مىتەۋىلىشىپ ئولتۇرمايمەن . تېخى ئۆمىلىگۈچى ھايۋاندىن ئادەم پەيدا بوپتىمىش . ئۆمىلەيدىغان ھايۋانلار ئازمىدى ، تۆلكىدىن بۆرىگىچە ، بۆرىدىن ئېيىققىچە ھەممىسى ئۆمىلەيدىغۇ ! قايسىبىرى ئادەمگە ئايلىنىپ بېقىپتۇ ؟...

— ئەجەب بىزەڭ نېمىكەنىيا بۇ ، ئالدىڭغا دەسسە ! — دېدى ئايال ئېڭىكىنى ئۇچلاپ .

ئەر ـ خوتۇن ئىشىكنى جاققىدە يېپىپ ئۆيگە كىرىپ كەتتى . لېكىن ، سەلىم ئىشىك زەنجىرىنى تاراقلاتقىلى تۇردى . بۇ چاغدا ئايالنىڭ «يولۋاس» ، «تۆت كۆز» دەپ ۋارقىرىغىنى ئاڭلاندى . قاياقتىندۇر تاملاردىن ئارتىلىپ چۈشكەن تۈكلۈك ئىتلار سەلىمگە ئېتىلدى . سەلىم قامچىنى شىلتىغانسېرى سىرتىدىن ياۋاش

لالـمـدەك كـۆرۈنـدىغان بـۇ تاغ ئىتلىرى خۇددى ئادەمنى يـەۋىتىدىغاندەك ئەلپاز بىلەن ئېتىلاتتى . بىرلا يەردە پىرقىراپ ھـاسىراپ كەتكەن سەلىمنىڭ «جارتلا» قىلىپ چاپىنىنىڭ يېڭى يىرتىلدى ، پاقالچىقىنىڭ قەيىرىدۇر ئېچىشتى ...

— يولۋاس ، تۆت كۆز ، — ھويلىدىن چىقىپ كەلگەن ياش يىگىتنىڭ غەزەپلىك ئاۋازى كىلىش بىلەن ئىتلار ئارقىغا ياندى .

— خاپا بولمىسلا ئەپەندىم ، دادام ئەسلىي مۇنداق ئەمەس ئـىـدى ، — دېـدى يـىـگـىت سەلىمنىڭ قولىنى قول ياغلىقىدا تېڭىۋېتىپ ، — قىزىل ئىشتان كۆرسىمۇ نەپسى تاقىلدايدىغان بۇ ئوغرى كۆز مولا ئونىمۇ ئالچىپار قىلىۋەتتى .

يـىـگىت سەلىمنى ئاتقا مىندۈرۈپ قويغاندىن كېيىن : «بۇ ئىشلارنى كۆڭۈللىرىگە ئالمىسلا ، مەن كېيىنچە سالچۇقنى ئۆزۈم ئاپىرىپ قويىمەن» دەپ ئۆزرە سورىدى .

سەلىم تاغ ئارىلاپ پېشىن بىلەن تاساي يايلىقىدىكى چولپانىنىڭ ئـۆيىگە كەلدى . ھويلا جىمجىت ئىدى . سەلىم بىرنەچچە قېتىم ۋارقىرىغاندىن كېيىن ، ئارقا ھويلىدىن «ئو» دېگەن ئاۋاز بىلەن تەڭ گۈس ـ گۈس دەسسىگەن ئاياغ تىۋىشى كەلدى . تېخى تاغدىن چۈشكىنىگە ئىككى كۈنلا بولغان بايىزنىڭ ئوغلى ھارۇن سەلىمنى كۆرۈش بىلەنلا ھۆرپىيىپ مۇشتلىرىنى تۈگدى .

— سىز چولپانىنىڭ ئاكىسى بولسىزغۇ دەيمەن ...

...—

— بايىز ئاكام بارمۇ ؟ مەن چولپانىنى ...

— چولپان ؟ ! ۋۇي شەھەرلىك سولتەك ...

قارس قىلىپ تەگكەن تەستەكتىن سەلىمنىڭ كۆزلىرى ئوت ئـالـدى . سـەلـىـم ئـۆزىنى ئوڭشاپ بولغۇچە ئارقا ـ ئارقىدىن چۈشۈۋاتقان تېپىك ۋە مۇشتلار ئۇنى يەردە يۇمىلاتتى ... ئەگەر بايىز چىقىپ ۋارقىرىمىغان بولسا ، ھارۇن توختايدىغاندەك ئەمەس ئىدى . بـۇ ئـارىلىقتا يىغىلىپ قالغان بىرنەچچە كىشى سەلىمنى يۆلەپ تۇرغۇزدى . ئۇنىڭ قاپاقلىرى ئىششىغان ، چېكىسىدىن تامغان قان

بۇرۇنلىرى ئۇستىدىن سىرغىپ ئېڭەكلىرىنى بويىۋەتكەنىدى .
قۇياش ئېگىز تاغلارغا باش قويدى . كۈنچىقىش تەرەپتىن ئېغىر يامغۇر بۇلۇتلىرى ئارقا - ئارقىدىن سۈرۈلۈپ تاغ چوققىلىرىنى ، يانباغىرلارنى تۇتاش مانانلاشتۇردى . سوغۇق شامال ئىسىپ تۇراتتى . ئەتىگەندىن بېرى نانناڭ ئۇۋۇقىنىمۇ ئاغزىغا سالمىغان سەلىم ئات ئۈستىدە مۈكچىيىپ ئولتۇرۇپ ، بەزىدە ئېگەرگە چاپلىشىۋېلىپ زەئىپ ئىڭرايتتى . ئۇنىڭ قىزىتمىسى ئۆرلەپ ، يۆتىلىمۇ كۈچىيىشكە باشلىدى .
باشقۇرغۇچىسىز قالغان ئات يول پۇراپ تاغ قاپتاللىرىدا كېتىپ باراتتى . ئاتنىڭ بوينىنى قۇچاقلاپ ئېگەردە يېتىپ قالغان سەلىم ئوت - كاۋاپ بولۇپ قىزىپ كەتكەن بولسىمۇ ، جالاقلاپ تىترەۋاتاتتى . تۇيۇقسىز تاغ قاپتىلىدىن «ئو» دېگەن ئاۋاز كېلىش بىلەن ، ياۋا ئالما يەۋاتقان كۈل رەڭ ئېيىق گۈلدۈر - غالاپ قىلىپ توقاي ئىچىگە كىرىپ كەتتى . بۇنىڭدىن ئۇركۈگەن ئات «پارتلا» قىلىپ قاچتى . سەلىم ئاتتىن يىقىلىپ يول چېتىدىكى ئوتلاقتا ئۇچۇپ چۈشتى ...

جاراھەت ئۈستىگە سېپىلگەن تۇز

— قادىر مۇئەللىم ! ھاي قادىر مۇئەللىم ، قېنى سىلى ؟ ...
يامغۇرلۇق كېچىدە بېشىغا تاغار ئارتىۋالغان ئىدرىس كاتىپ ۋارقىرىغىنىچە مەكتەپكە كىرىپ كەلدى . سىنىپتا بالىلارنىڭ كەچلىك مۇزاكىرىسىگە يېتەكچىلىك قىلىۋاتقان قادىر ئىدرىسنىڭ ئەنسىز ئاۋازىدىن ئەندىكىپ يۈگۈرۈپ چىقتى .
— سەلىم مۇئەللىم كەلمىدىمۇ ؟
— ياق ، تۇنۇگۈن سەھەر چىقىپ كەتكەنچە .
— ئاپىلا ، ئەمدى قانداق قىلغۇلۇق ؟ سەلىم مىنگەن ئات قايتىپ كەلدى . سومكىسى ئېگەر بېشىدا ئىلىقلىق تۇرىدۇ ، ئىچىدە يېرىم نانمۇ بار ...

ئەدەبسىزلىك غارىڭ ـ غۇرۇڭ ئاۋازىنى ئاڭلىغان بالىلار يۈگۈرۈشۈپ چىقىشتى . گۈلسۈمە ، ھۆرلىقا ، نودەرلەر يىغلىۋەتتى .

— ئىزدەيلى مۇئەللىم ! — دېدى سەرۋەر تاقەتسىزلىكتىن قوللىرىنى چىشلەپ ، — چاپسانراق بولايلى ...

— قادىر مۇئەللىم بىلەن ئىككىمىز ، — دېدى ئىدرىس يۈزىدىكى يامغۇرنى ئالقىنىدا سىيرىۋېتىپ ، — تېرىم ، قىشلاق ، ئومشا ، تاسايلارغا بارايلى . سىلەر بالىلار ، سىنىپىڭلارغا كىرىپ ئوقۇۋېرىڭلار .

— ياق ، بىزمۇ بارىمىز ، — سەمەن ، تۇمەن نودەر ، ھۆرلىقا ، گۈلسۈمە قاتارلىق قىز ـ ئوغۇللار بىردەك چۇرقىراشتى .

— بىز ، — دېدى سەرۋەر ئىدرىس بىلەن قادىر كەتكەندىن كېيىن ، — ئۇچكە بۆلۈنەيلى ، سەمەن ، سەن چاقار سايلىقى بىلەن ماڭ ، تۇمەن قوتانلىق مەھەللىسى ئارقىلىق ئايلانسۇن ، نودەر ، سەن تاساي جىلغىسىغا كېتىدىغان يول بىلەن ئىزدە ، ھەممىمىز يامانبۇكتە ئۇچرىشىمىز .

— سىز قايسى گۇرۇپپا بىلەن ماڭىسىز ؟ — دېدى بالىلاردىن بىرى .

— مەن خان ئانامغا ئەھۋالنى ئېيتىپ قويۇپ ، ئارقاڭلاردىن يېتىشىمەن .

بالىلار بۇ يامغۇرلۇق كېچىلەردە لايلارغا مىلىنىپ ، تېيىلغاق تاشلاردىن يىقىلىپ «مۇئەللىم ... مۇئەللىم ... » دەپ چۇرقىراشقىنىچە قاراڭغۇ تاغ جىلغىلىرىنى ، تىك چېقىللارنى زىلزىلىگە سالماقتا ئىدى . سەرۋەرمۇ خان ئانىسىغا ئەھۋالنى ئېيتىپ ، ئۆيدىن ئوقتەك ئېتىلىپ چىقتى . ئۇ بالىلار كەتكەن يول بىلەن ماڭماي ، تار ھەم تىك چىغىر يوللاردا كېتىپ باراتتى . ئۇ يىلتىزلارغا ئېسىلىپ تاشلارغا سەكرەيتتى ، چانقاللار كۆڭلەكلىرىنى ئىلاتتى ، يۈزىگە تىكەنلەر سانجىلاتتى . بۇ تاغ قىزىنىڭ چاققان ، تېز ، چەبدەس ، چېچەن ھەربىكەتلىرى خۇددى

قاراڭغۇ تاغنىڭ ئىچىكىنى ئەسلىتەتتى ... ئۇ ئېچىدە : «مۇئەللىم ... مۇئەللىم ... » دەپ ئۆزىمەي پىچىرلايتتى ...

چىلىق - چىلىق سۇ بولۇپ كەتكەن سەرۋەر بۇ يامغۇرلۇق تۇنده سەلىمنىڭ ئىسمىنى ياد ئېتىپ كېتىۋاتقىنىدا ، خۇددى مۇرددەك تاتىرىپ كەتكەن سەلىم ئىككى تاغ ئوتتۇرىسىدا چوقچايغان قورام تاشلار ۋە چاتقاللار ئارىسىدىن سەنتۇرۇلۇپ كېلىۋاتاتتى . كۆزلىرى گۆردەك ئولتۇرۇشقان ، ئېغىر قىزىتما ۋە ئاچلىق زەربىسىده پۈت - قوللىرىدىن ماغدۇر كەتكەن ، پېشانىسىدىكى جاراھەتتىن ئاققان قان يامغۇر سۇلىرى بىلەن قوشۇلۇپ يۈزلىرىدىن تۆكۈلۈۋاتقان سەلىم يىقىلىپ - قوپۇپ ، قورام تاشلارنى قۇچاقلاپ ئىلگىرىلەيتتى . بەزىده هوشىدىن كېتەتتى ۋە يامغۇر سۇلىرىنىڭ تارسىلداپ يۈزۈلۈشى بىلەن كۆزىنى ئاچاتتى . ئۇ قىشلىق تەتىلده سەمەن ، تۇمەنلەر بىلەن توشقان قوغلىغان جىغانلىققا ئېتىپ كەلگەنده ، زادىلا بولالمىدى . ئۇ يامىشىپ چىقىۋاتقان تار يولدىن پەسكە دومىلاپ چۈشتى - ده ، تاش ئۈستىده پۈت - قوللىرىنى تاشلاپ ، خۇددى ئارام ئېلىۋاتقاندەك ئېتىپ قالدى ...

تىغ ئۆتمەيدىغان زۇلمەت قاراڭغۇلۇق ! ئارقا - ئارقىدىن دەھشەت چېقىلغان چاقماقنىڭ كۆكۈچ سىرلىق نۇرىدا بىر - بىرىگە مىنگەشكەن ئاجايىپ ھەيۋەتلىك قورام تاشلار گويا يۈزلىگەن دىۋىلەردەك يالت - يۇلت چاقناپ قورقۇنچلۇق ئىزنالارنى پەيدا قىلماقتا ئىدى . كۆڭلەكلىرى سەرۋىدەك نازۇك بەدەنلىرىگە چاپلىشىپ ، قاپقارا چاچلىرى يۈمران بوينىغا يۆگىشىپ ، گويا مەرمەردىن ئويۇلغان مەبۇدىگىلا ئوخشاپ قالغان سەرۋەر چىغىر يوللارنىڭ ئىزناسىمۇ كۆرۈنمىگەن تاغ باغىرلىرىدا ئەسەبىيلەرچە توۋلاپ يۈرەتتى . ئۇ بىردىنلا قاراسلاپ چېقىلغان چاقماقنىڭ ئۆتكۈر نۇرىدا پەس سايلىقتىكى قورام تاش ئۈستىده يامغۇر ئوقلىرىغا يەم بولۇپ يانقان ئاپئاق بىر گەۋدىنى ئايدىلەك كۆرۈپ قالدى ۋە تېيىلىپ - مۇدۇرۇپ ، يىقىلىپ - قوپۇپ يۈگۈردى .

— مۇئەللىم ! ... مۇئەللىم ! ! ! ...

سەرۋەر سەللىمگە تاشلىنىپ يىغلىۋەتتى ... ئەمدىلىكتە سەللىمنىڭ يۈزىگە چۈشۈۋاتقىنى يامغۇر تامچىلىرى بولماي ، ئىسسىق كۆز ياشلىرى ئىدى .

— سەر ... ۋەر ! ...

— مۇئەللىم ! ... مۇئەللىم ! ! ... مۇئەللىم ! ! ! ...

سەرۋەر بۇقۇلداپ يىغلىۋەتتى . سەلىم ئۇنىڭ مەرمەردەك سۈزۈك يۈزىگە ، نازۇك بوينىغا قاراپ ، تەرتىپسىز چاپلىشىپ كەتكەن قۇندۇزدەك چاچلىرىنى كۆردى ... ياش تامچىلىرى يامغۇر بىلەن قوشۇلۇپ ئۇنىڭ يۈمران ئېگەكلىرىدىن ئاقماقتا ئىدى ...

— يىغ ... لىماڭ ... سەر ... ۋەر ...

— ئېيىم — ... سەرۋەر ئۇچۇن بۇ ئىلىنجا ئۇستازىنىڭ بۇيرۇقى ئىدى . ئۇ ئالمان ـ تالمان باش لىكشىتىپ ياشلىرىنى سۈرتتى . لېكىن ، بەكۇاش كۆز ياشلىرى ئۇنىڭ كۆزلىرىدىن ئۈزۈلىمەي تۆكۈلۈپ تۇردى . ئۇ سەلىمنى قارشىلىق قىلغىنىغا قارىماي ، دەس يۇدۇۋالدى .

سەرۋەر سەللىمنى ئۆيگە ئەكىرگەندە ، هازىلخان تېخى ئۇخلىمىغانىدى . ئۇ سەرۋەرنىڭ بوينىغا گىرە سالغان سەلىمنى ، سەلىمنىڭ بەللىرىدىن قامالالاپ يۆلەپ كىرگەن سەرۋەرنى كۆرۈپ ھەيران بولمىدى . چىرايىدىن خاپا بولغاندەكمۇ ئالامەت كۆرۈنمىدى ، ھەتتا «ۋاي بىچارە ، ۋاي بىچارە» دەپ ئىچ ئاغرىتتى .

— قىزىم ، — دېدى هازىلخان ياستۇقنى تاشلاپ بېرىپ ، — كىيىملىرىنى سالدۇرۇپ ، جۇۋا بىلەن قىپچاپ يۆگەپ قوي ، ئوبدان تەرلىسۇن !

— يا ... ياق ، — دېدى سەلىم ئەندىكىپ . لېكىن ، هازىلخان ئۇنىڭ ئوتتەك يېنىپ تۇرغان بىسەرەمجان كۆزلىرىگە ، قان قۇيغاندەك قىزىرىپ كەتكەن يۈزىگە قاراپ ، تاغلىقلارغا خاس مەردلىك بىلەن :

— نېم قوق ، مەن سېنىڭ ئاناڭ ، تارتىنما ، هەمدۇل دېگەن

قوتاز سالجىسى ئەمدى بوسۇغامغا دەسسەپ كۆرسۇن ! سېنىڭ سەرۋەر ئۇچۇنلا مۇشۇنداق جاپالارنى چەككەنلىكىڭنى بىلمەن . ئۆتكەنده سەرۋەرنى قۇنقۇزۇپ قالغانلىقىڭ ئۈچۈن خۇدادىن ئۆمرۇڭنى تىلىدىم . ئۇ مېنىڭ بىر تاللا گۆھىرىم ئەمەسمۇ... — دېدى .

ئۆيگه بوراندەك ياش تۆكۈپ بالىلار كىرىپ كېلىشتى . ئۇلار يۆگەپ قويۇلغان ئوقۇنقۇچىسىنى چۆرىدەپ ئۇنىڭ تېڭىلغان پېشانىسىنى ، قان داغلىرى كەتمىگەن قۇلاق ، ئېڭەكلىرىنى سىلاپ بوغۇلۇپ - بوغۇلۇپ يىغلىشاتتى . سەمەن ، تۇمەن ، ھۆرلىقا ، گۈلسۇمەلەر كۆزلىرىنى ئۇۋۇلاۋېرىپ يۇزلىرىنى مەينەت قىلىۋەتكەنىدى . ھازىلخاننىڭ تەسەللىسى ئۇلار ئۈچۈن بىر چېقىلدۇرغۇچ بولدى . بالىلار ئۇن سېلىپ يىغلىۋەتتى .

— سەمەن ... تۇمەن ... ھۆرلىقا ... نودەر ... بالىلار ، — دېدى سەلىم گۈلسۇمەنىڭ بېشىنى سىلاپ ، — يىغلىماڭلار ... مەن ياخشىغۇ ... سىلەر جاپا چەكتىڭلار ... ئارام ئېلىڭلار ! ...

كۆز ياشلىرىدا رومىلىنى ھۆل قىلىۋەتكەن ھازىلخان بالىلارنى ئالداپ - سىلاپ قايتۇردى . ئوقۇغۇچىلار ئىشىك تۆۋىده كۆزى قىيمىغان ھالدا بىردەم قاراپ تۇرغاندىن كېيىن قايتىشتى .

سەرۋەر سەلىمگه دورا ئىچكۈزگەندىن كېيىن ، ئۇنى قايتا يۆگەپ قويۇپ ، قارا چىراغنى مورا ئۈستىگه ئېلىپ قويدى . قىزنىڭ كىر يۇيۇۋاتقانلىقىنى كۆرگەن ھازىلخان ئۇخلاپ قالدى . سەرۋەر مورا ئالدىدا سەلىمنىڭ كىيىملىرىنى يۇيۇپ ئېسىۋەتكەندىن كېيىن ، تىزلىرىنى قۇچاقلاپ مورا تېمىغا يۆلەنگىنىچه سەلىمگه قارىدى ...

سەرۋەر ئەزەلدىن سەلىمگه تىكىلىپ قاراپ باققان ئەمەس . قىزنىڭ بۇ قارىشىنى ئەلۋەتته تاتلىق تۇيغۇلارنىڭ نازۇك قەلبىده بىخ ئۇرغانلىقىدىن ، دېسەڭ ئاشۇرۇۋەتكەن بولىمىز . ئىپپەت - نومۇس ، ھۆرمەت مۇجەسسەملەنگەن بۇ تاغ گۈزىلىنىڭ قارا كۆزلىرى ھېچقانچاق غەيرىي خىياللار ئىلكىده يانغان ئەمەس .

ئەمسە نېمە ئۈچۈن ئۇ داۋاملىق سەلمدىن كۆزلىرىنى قاچۇرىدۇ ؟ ئۇستازىدىنمۇ تارتىنامدۇ ؟ دەپ سورىشىڭىز تۇرغانلا گەپ . توغرا ئۇ ئوقۇغۇچى ! ... لېكىن ئۇ رەسىدە بولۇپ قالغان ، ھۆسنى ، بەدىنى تولۇپ يېتىشكەن قىز ... ئۇنىڭ ھازىرقى يېشىدا قەلبىدە قىزلاردا بولىدىغان نازۇك ھېس - تۇيغۇلار چېچەك ئاچقان بولىدۇ ...

تەكچىدە رەتلىك تىزىلغان دوختۇرلۇققا ئائىت كىتابلارغا قارىغانسېرى ، سەرۋەر سەلمدىن كۆڭلىنىڭ ئەڭ چوڭقۇر يېرىلىرىدىن سۆيۈنەتتى . ئۇ كىتابلارنى سەلىم شەھەردىن ئەكەلدۇرۇپ بەرگەن . سەرۋەر كېچە - كېچىلەپ ، بەزىدە تاڭ يورۇغۇچە بۇ كىتابلارنى ئوقۇپ خاتىرە قالدۇرغاندا ، ئۇلارنىڭ ھەربىر بېتىدە سەلمنىڭ سىيماسى كۆلۈمسىرەپ تۇراتتى ...

سەرۋەر خۇشال بولۇشقا ھەقلىق ئىدى . سەرۋەرنى مەكتەپكە قوبۇل قىلىپ ، ھەمدۇلنىڭ چاڭگىلىدىن قۇتقۇزغىنى ، شەھەرگە كىرگۈزۈپ ئوقۇتۇپ ، دوختۇر دېگەن نامغىمۇ ئىگە قىلغىنى ، ھېلىقى قورقۇنچلۇق كېچىدە ھاياتىنى ، تەقدىرىنى ساقلاپ قالغىنى مانا شۇ يىگىت ئەمەسمۇ ! ۋاي ياق ... مۇئەللىم ... شۇنداق ، سەلىم مۇئەللىم ...

سەرۋەر بىر ئىشقا تولىمۇ ھەيران بولاتتى . سەلىم شەھەردىن تاغقا قايتىدىغان ئەتىگەنلىكى سەرۋەر خان ئانىسىغا ئاتاپ ئۇنىڭغا بىر بولاق ناۋات بەرگەندى . لېكىن ، سەرۋەر قايتىپ كەلگەندە خان ئانىسى ئۇنى سۆيۈپ تۇرۇپ : «قىزىم ، سەن ئەۋەتكەن تور رومالنى كۆندە باغرىمغا تېڭىپ ياتىمەن ، خويمۇ ئىش قىپسەن ! نامار ئوقۇغاندا ئارتىدىغان ئۇزۇن رومىلىم يوق ئىدى ، سەلىم مۇئەللىم گۈلسارىخانغا بىرنى ئالغاچ كەپتۇ . بولمىسا مەن تەلمۇرۇپ قالىدىكەنمەن» دېدى . سەرۋەر بۇ رومال ئۈچۈن خان ئانىسىدىن تاكى ھازىرغىچە رەھمەت ۋە دۇئالارغا نائىل بولۇۋاتىدۇ ...

سەرۋەر سەلمنىڭ مۇشۇنداق خەيرخاھلىقى ، جان پىدالىقى ئۈچۈن ئۇنىڭ بىرەر تال كۆڭلىكىنى يۇيۇپ بەردىمۇ ؟ چېيىنى

قاينىتىپ بېرەلمىدىمۇ ؟ ياق ! ... پەقەت ئۇنىڭ ئورنىغا ھەسرەت ـ نادامەت ، قايغۇ ـ ئەلەم ، جەبىر ـ جاپا ، يەنى بۇگۈنكىدەك پاجىئە ۋە كۈلپەتلەرنى كەلتۈرۈپ بەردى .

سەرۋەرنىڭ كۆڭلى بۇزۇلۇپ كۆز ياشلىرىنى تۇتۇۋالالمىدى . ئۇ خان ئانسىنىڭ ئاڭلاپ قېلىشىدىن ئەنسىرەپ ئاستا مېچىلداپ يىغلايتتى . سەلىمنىڭ قىزىتمىسى ئۆرلەپ جۆيلۈپ ياتاتتى . «ئىۋلار كەلدى ! ... » ، «تۇگىدى ... تۇگىدى ... ھەممىسى تۇگىدى ... » ، «داۋۇت ئاكا ... داۋۇت ئاكا ! ... » دەپ ئاشكارىلا گەپ قىلاتتى ئۇ . سەلىم ئىگىرىدى ۋە كالپۇكلىرىنى تامشىپ : «سۇ ... سۇ ... » دېدى . سەرۋەر قوشۇق بىلەن ئۇنىڭغا چاي ئىچكۈزۈۋاتقاندا ، سەلىم ئۆزىنىڭ يۈزىگە تامچىلاپ چۈشۈۋاتقان ئىسسىق ياش تامچىلىرىدىن كۆزىنى ئاچتى . ئۇنىڭ كۆزلىرى كېيىن يەنە يۇمۇلۇپ قالدى . ئۇ ، شۇ تەرىقىدە خېلى ئۇزاق جىمىپ كەتكەندىن كېيىن ، تۇيۇقسىز : «گۈلنار ... گۈلنار ... » دەپ پىچىرلىدى ...

ئەتىسى تاڭ سەھەردە ئىدرىس بىلەن قادىر سەلىمنى مەكتەپكە ئەكەتتى . ئۇلار يايلاقلاردا يۈز بەرگەن ئىشلارنىڭ ھەممىسىنى ئاڭلىغانىدى . سەرۋەر سەلىمگە كۈنىگە ئىككى قېتىم ئوكۇل ئۇرۇپ تۇردى . كەچكە يېقىن ئۆزىنى خېلىلا ئوبدان سەزگەن سەلىم ياستۇققا يۆلىنىپ ، قادىردىن ژۇرنالنى سورىدى . قادىر تەستە ئۇزاتقان سىنىپنىڭ يوقلىما ژۇرنالىنى كۆرۈپ ، ئۇنىڭ قوشۇمىلىرى تۇرۇلدى :

— ئون يەتتە بالا دەرسكە قاتنىشىپتۇ ـ دە ...

— ... —

— قادىر ئاكا ، — دېدى سەلىم قادىرنىڭ جىمىپ كەتكەنلىكىنى كۆرۈپ ، — سېيىت ئۇستامغا دەپ بېرەر قاچا سۈيۇقئاش ئەتكۈزۈپ بەرسىكىزچۇ ؟

— مەن ... مەن ئېيتىپ بېرەي ، — دېدى قادىر ئالدىراپ .

— سېيىت ئۇستام ... ئۇ ؟ !

— ئـۇ ... ئـۇ ... ئـاخـشـام قېچىپ كېتىپتۇ ، ئەسكى - تۇسكىلىرى قاپتۇ ... بۇگۈن بالىلار بىر ۋاخلىق سۆيۈقئاش ئىچتى .

سـەلـىـم ئـۆزىـنـى يـاسـتـۇققا تاشلىدى . ئۇنىڭ كاللىسى ئـىشلىمەيتتى ... مانا ئۇنىڭ ئاجىز تېنىگە يەنە بىر تاغ بېسىپ چۈشتى . قادىر دېرىزە تەرەپكە قارىۋالغانىدى . ئۇنىڭ مۇرىلىرىنىڭ بـىـلـىـنـەر - بىلىنمەس تىترەۋاتقانلىقىدىن كۆڭلىنىڭ بىر يېرى ئېچىشىۋاتقانلىقى مەلۇم بولۇپ تۇراتتى ...

ئىشخانىغا ئالدىراپ ئىدىرىس كىرىپ كەلدى . ئۇ سەلىمدىن ئـەھۋال سورىغاندىن كېيىن ، ساقلىنى تاتلاپ قويۇپ كارىۋاتقا كېلىپ ئولتۇردى .

— سەلىمجان ، شەھەردىن تېلېفون كەپتىكەن ، ماڭا دېگىلى ئۇنىمىدى ، سىز بارمىسىڭىز بولمىغۇدەك .

— قادىر ئاكا ، سىز بېرىڭ ، بەلكىم يىللىق ئىمتىھان سوئالى چىقىرىلغاندۇ !

— ۋۇي ، — دېدى ئىدىرىس ھەيران بولۇپ ، — دەرسنى ھەرقايسىلىرى ئۆتكەندىن كېيىن ، سوئالنىمۇ ئۆزلىرى ...

— يىللىق ئىمتىھان سوئاللىرى باش مەكتەپتىن بىر تۇتاش چىقىرىلىدۇ . قائىدە بويىچە ، بىرەر ئوقۇتقۇچى ئەۋەتىش كېرەك ئىدى . قارىغاندا ، ئۇلارمۇ ئالدىراش ئوخشايدۇ .

— ھـە راسـت ، سىزگە خۇش خەۋەر ، — دېدى ئىدىرىس يانچۇقىدىن لىپاپلىق خەتنى ئېلىپ ، — ئەسلىدە تۇنۇگۈن سىزنى بىر خۇشال قىلىۋېتەي دېگەن ، لېكىن سىز ...

قادىر بىلەن ئىدىرىس چىقىپ كەتتى . سەلىم ئورنىدىن تۇرۇپ لـىـپـاپنىڭ سىرتىدىكى «گۈلنارىدىن» دېگەن ئىسىمنى كۆردى ، ئۇنىڭ كۆڭلى بىردىنلا يورۇپ قالدى . گويا گۈلنارنىڭ ئىللىق ھىدى ئۇنىڭ تېنىنى سۆيۈندۈرۈپ ، ئىسسىق نەپىسى يۈزلىرىنى غـىدىقلىغاندەك بولدى . سەلىم خەتنى ئاچقاندا قوللىرى تىترەپ يۈرىكى قېپىدىن چىقىپ كەتكۈدەك تېپىرلاپ كەتتى ...

«سالام ...

سەلىم ، مېنىڭ قىشلىق تەتىلده ئاكامدىن ئەۋەتكەن خېتىمگە جاۋاب بەرمىگىنىگىزدىن كېيىن ، قايتا خەت يازماسلىق قارارىغا كەلگەنىدىم . لېكىن ، سېيىت ئۇستامنىڭ ئاكامغا ئەۋەتكەن خېتىدىن سىزنىڭ نېمە سەۋەبتىن قاراڭغۇ تاغقا شۇنچە ئاشىق ـ بىقارار بولۇپ كەتكىنىگىزدىن خەۋەر تاپتىم . دەسلەپتە ئازابلىنىپ نەچچە كۈنگىچە گېپىمدىن تاماق ئۆتمەي ، كۆزۈمدىن ئۇيقۇ قاچتى . كېيىنچە : «ئەخمەقسەن ، ئەخمەق ، ياۋايىلار ئارىسىدا بۇيۇك ئارزۇ ـ ئارمانلىرىنى ، يۈكسەك ھېس ـ تۇيغۇلىرىنى ، ئۇلۇغ غايىسىنى ئاچچىق تېزەك تۇتۇنلىرىدە بۇلغىغان بىر ئادەمگە نېمانچە شەيدا بولىسەن ؟ ، دەپ ئۆزۈمگە ئۆزۈم كايىدىم . راست ئەمەسمۇ ، سىز ئۇچۇن ئاسمىنى كەڭرى تاغ ، كىشىلەر كۆزىدىن نېرى پىنھان زەڭگەر بۇلاق تۇڭى ساددا ، نادان ، ياۋاش تاغ قىزلىرىنى بىر ـ بىرىگە ئۇچراشتۇرماي كۆڭۈل سەيلىسى قىلىدىغان ئورۇن بولغان ...

نومۇسسىز ! ... »

سەلىم خەتنى مىجىقلىۋەتتى . لېكىن ، ئۇنىڭ چىرايى تېخىمۇ تاتىرىپ بۇرۇن ئۇچلىرىدا ، سۇزۇك سارغايغان پېشانىلىرىدە ئۇششاق تەر تامچىلىرى پەيدا بولدى . ئۇ ئۇستەل تارتمىسىدىن تاماكىدىن بىرنى ئالدى ـ دە ، ئالدىراپ تۇتاشتۇردى ۋە قېقىلىپ يۆتىلىپ كەتتى . سەلىم ئۆزىنى بىرئاز بېسىۋالغاندىن كېيىن ، پۈرلىشىپ كەتكەن خەتنى ئۇستەلگە قويۇپ تۇزلىدى ـ دە ، خەتنىڭ داۋامىغا كۆز تاشلىدى :

«... سەلىم مەندىن ئاغرىنماڭ . مەن بۇ ئاخىرقى

خىتىمده ئاچچىق ۋە غەزەپتىن تارسىدا ، يېرىلىپ كەتكۈدەك بولغان قورسقىمنى بوشىتىۋالماقچىمەن . كىشىلەر : «كۆڭۈلدىن يوگۈرۈك ۋە ئۇلۇغ نەرسە يوق» دېسە چۈشەنمەپتىكەنمەن . ھازىر ئويلايمەنكى ، ئۇلار راست ئېيتىپتىكەن . ئېسىگىزدىمۇ ، قىشلىق تەتىلدە سىز يېتىلەپ كەلگەن ھېلىقى تېزەك پۇراپ تۇرىدىغان تاغلىق قىز سەرۋەر (كەچۈرۈڭ ، جانانىگىزنى ئەيىبلەپ سالدىم) «كىرپىكلىرىگىز نېمانچە ئۇزۇن ، خۇددى يېلىم چېپىپ ئۆرۈپ قويغۇدەك» دېگەنىدىم شۇ چاغدىلا كۆڭلۈم بەزى نەرسىلەرنى تۇيغاندى ... مەن ھازىر شۇ چاغدىكى ئەخمەقلىقىمگە ئېچىنىمەن . سىز يۆتكىلىش ئىلتىماسىنى يېزىپ بولۇپ ، نېمە ئۈچۈن جۇيجاڭغا بەرمىگەنلىكىگىزنىڭ سەۋەبىنى ئەمدى چۈشەندىم ... »

— تۆھمەتخور ، — دېدى سەلىم غەزەپ بىلەن ، ئۇنىڭ ھازىر كىمنى تىللاۋاتقانلىقى ئۆزىگىمۇ ئايان ئەمەس ئىدى . چۈنكى ، ئۇنىڭ كۆز ئالدىدا سىيىت ، ھەمدۇل ، گۈلنار ، مۇدىرلار ھەجىيىپ تۇرغاندەك بىلىندى . سەلىم خەتنىڭ داۋامىغا كۆز تاشلىدى :

«سەلىم ، شەھەرگە كىرىپ قالسىگىز ، ئەڭ ياخشىسى مەكتەپكە قەدەم ئالماڭ ... ئوقۇتقۇچى - ئوقۇغۇچىلار ئارىسىدا كۈسۈر - كۈسۈر قۇلاق ياقتى گەپلەر تېرىقتەك چېچىلىپ كەتتى ، ھەتتا ئۇلار ، سەرۋەر ، نىسا ، چولپان دېگەن قىزلارنىڭ ئاتا - ئانىلىرىنىڭ قوۋۇم - قېرىنداشلىرىنى باشلاپ مەكتەپكە ئاتلىق بېسىپ كىرىپ ، سىزنى سىنىسىمۇسىنىپ ، تاغمۇتاغ ، جىلغىمۇجىلغا ، سۇر - توقاي قىلىپ قامچىلاپ بىھوش قىلىۋەتكەنلىكىنى ، بۇ جېدەل ھازىرغىچە بېسىقماي ،

سـنـسـپنی یالغۇز بېشىڭىزغا كىيىپ قالغانلىقىڭىزغا قەدەر بولغان ‹گۇزەل› هاياتىڭىزنى هېكايە قىلىپ يۇرۇشىدۇ ... »

«ئىپلاسلار ! ... دۇنيادا پىتنىخور ، دەيدېچى ، چېقىمچى ، غەيۋەتچى ئادەملەردىنمۇ قاباھەتلىك مەخلۇقلار بارمىدۇ ؟ »

سەلىم بۇ ئەۋرەز يۇندىسىدەك پاسكىنا ، تاپ هىدىدەك سېسىق ، زەھەرى هىلالدەك ئاچچىق خەتنىڭ ئاخىرقى سەھىپىلىرىگە خۇشياقمىغاندەك نەزەر تاشلىدى - دە ، بىردىنلا يىگىتلىك غۇرۇرى زەرەرلەنگۈدەك قۇرلارغا كۆزى چۈشۈپ قالدى .

«سەلىم ، ئادەم دۇنياغا بىر قېتىم كېلىدۇ ! ... شۇڭا هاياتنى قەدىرلەپ ، جاپا چەكمەي ، ئۆمۈر بوستانىنى كۆكلىتىپ ، ئۇنى هەرخىل چېچەكلەر بىلەن بېزەپ ياشاش كېرەك ! ... چۈنكى جاپا چەككەنمۇ ، هالاۋەت كۆرگەنمۇ بەربىر ئىككى غۇلاچ سوغۇق يەر ئاستىدا چىرىيدۇ ! ... شۇنىڭ ئۈچۈن مەن ئاۋارىگەرچىلىكى تولا ئوقۇتقۇچىلىقتىن ئالماشتىم (بىر جاپادىن قۇتۇلدۇم) . تەشكىلات بۆلۈمىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى سۈلتان (مەن ئۇنىڭ بىلەن بىر تويدا تونۇشۇپ قالغان)نىڭ تەكلىپ ۋە يول مېڭىشى بىلەن تەشكىلات بۆلۈمىگە ئورۇنلىشىپ كاتىپلىق خىزمىتىنى ئۆتەۋاتىمەن . كۈنلىرىم كۆڭۈلسىزلىك هەم خاتىرجەم ... مەنمۇ سىزنىڭ ئالا كۆڭۈللۈك قىلماي پاتراق ئۈچ قىزنىڭ بىرىنى تالىشىڭىزغا تىلەكداشمەن ... قالغانلىرىنى كۆڭۈل خۇشلۇقىڭىز ئۈچۈن زاپاسقا قويامسىز ؟ ... »

سەلىم خەتنى پۈرلەپ تاشلىۋەتتى . ئۇ ئۇستەلگە دۇم ياتقىنىچە ئېغىر نەپەس ئالاتتى . كەچكە يېقىن سەرۋەر ئوكۇل سېلىپ چىقىپ

كەتكەندىن كېيىن ، داۋۇت ، ئىدرىس ، قادىرلار كىرىپ كېلىشتى .

— داۋۇت ئاكا ، — دېدى سەلىم ئورنىدىن تۇرۇپ ، لېكىن ئۇ سەنتۈرۈلۈپ كەتتى .

— بولدى ، بولدى ، ئورنۇڭدىن قوزغالما ، — دېدى داۋۇت ئۇنى جەينەكلىرىدىن يۆلەپ كارىۋاتقا ئولتۇرغۇزۇپ ، — ئىدرىس بىلەن قادىردىن ھەممە ئەھۋالنى ئۇقتۇم . ئېتىمنىڭ تەرىنى قۇرۇتمايلا ئۇ يىرتقۇچلارنىڭ ئەدىپىنى بېرىشكە ماڭماقچىدىم ، لېكىن سېنى يوقلىماي ئۆتۈپ كېتىشكە كۆڭلۈم ئۇنمىدى .

— ئۇنداق ... ئۇنداق قىلماڭ ، داۋۇت ئاكا ! قانىنى قان بىلەن يۇغىلى بولامدۇ ؟ ...

— ياق ، بۇ قېتىم بولدى قىلغىلى بولمايدۇ . بىزدە «ياۋاش بولساڭ ئاسىدۇ» بوزەك بولساڭ باسىدۇ ، دېگەن بىر مەسەل بار .

داۋۇت ئۆيدىن قاڭقىغان توپتەك يۇگۈرۈپ چىقىپ كەتتى . ئىدرىس بىلەن قادىر ئۇنى ھويلىدا تۇتۇۋالدى . داۋۇنقا يالۋۇرغانسېرى ، ئۇنىڭ جەھلى قېتىپ ، چىرايلىرى كۆكىرىپ ، كۆزلىرىدىن ئوت چاقنايتتى :

— مېنى توسما ، سەلىمگە ئۆتكەن تاياق ھارۇنغا ئۆتىمەمدىكەن ؟ زاكىرغا ئۆتىمەمدىكەن ؟ قانۇن دېگەن قانۇن ! قانۇنغا ئۆزۈم جاۋاب قىلىمەن !

جالاقلاپ تىترەۋاتقان داۋۇت قولىنى بىرلا سىلكىپ ئىدرىس بىلەن قادىرنى ئىارقىسىغا داجىتىۋەتتى . بۇ قېتىم داۋۇت ئۆتكەنكىدەك ھەيۋە كۆرسىتىش بىلەنلا كۇپايىلەنمەي ، بەلكى ئۇلار بىلەن قامچىسى قانغا بويالغۇچە ئېلىشماقچىدى .

— جېنىم داۋۇت ئاكا ، — دېدى قادىر ئۇنىڭ ئالدىنى توسۇپ ، — مەن خۇش بولۇپ كېتەي ، ئىش يوغىناپ كەتمىسۇن ! ...

— دادۇيجاڭ ، — دېدى ئىدرىس قادىرنى ئىتتىرىۋېتىپ كېتىۋاتقان داۋۇتنى قۇچاقلىۋېلىپ ، — بۇ قېتىم مۇشۇ بىرلا قېتىم گېپىمىزنى ئېلىڭ ئالسىلا ! ...

— داۋۇت ئاكا ... — دېدى سەلىم ئىشىك تۈتقۇچىنى تۈتۈۋېلىپ ، — مەن ... مەن ... سىزدىن ئۆتۈنۈپ قالاي ...

— ھەي ...

داۋۇت قولىدىكى قامچىسىنى «قارسلا» قىلىپ سۈندۈرۈپ يەرگە ئۇردى ـ دە ، تاش ئۇستىگە چىقىپ ئولتۇردى ۋە ئېغىر ـ ئېغىر تىنىپ پۈشۈلداشقا باشلىدى .

ئۇششۇككە دۇچ كەلگەن كۆچەت

ئىككى كۈن ئۆتۈپ كەتتى . ھېچقانداق ئىش خۇشياقمايۋاتقان سەلىم ئۇچىسىغا يېتىپ تورۇسقا تىكىلدى . ئۇنىڭ بىر چېكىتكە تىكىلگەن كۆزلىرىدە تاقەتسىز بىر سوئال قېتىپ قالغانىدى .

«قانداق قىلىشىم كېرەك ؟ !»

سەلىم تاغقا كەلگەندىن كېيىن ، قانچىلىك قۇربانلارنى بەردى ؟ ئۇنىڭ سالامەتلىكى ناچارلاشتى ... گۈلناردىن ئايرىلدى ! ... ئىززەت ـ ھۆرمىتى يەرگە ئۇرۇلدى ! ... تاياق يېدى ، قېقىلدى ـ سوقۇلدى ! كىشىلەر بوسۇغىلىرىدىن ھەيدەلدى ... ئاشۇ قورقۇنچلۇق تاغ ئېغىزلىرىدا ھاياتىنى دوغا تىكىپ تۇنىدى ! ... سەلىم قىلمىغان يەنە نېمە قالدى ؟ پارتىلار سۇنسا ياغاچچى بولدى . ئاشخانىغا كىرسە ئاشپەز ، ناۋايخانىغا كىرسە ناۋاي ، قىسقىسى ئۇ ئوقۇغۇچىلارنىڭ ھەم ئاتىسى ، ھەم ئانىسى ۋە سىردىشى بولدى . ئۇ بۇلارنى كىم ئۈچۈن قىلدى ؟ نېمە ئۈچۈن قىلدى ؟ ئاقىۋەت قانداق بولدى ؟ ! ... شۇنداق ، ئۇنىڭ ھەربىر جان پىدالىقىنىڭ ھەققى ئۈچۈن بىر قايغۇ ـ ئەلەم كەلدى . ئۇ خورلاندى ! ... تاغدەك ئېغىرچىلىقلار ئۇنىڭ يەلكىسىنى قاتمۇقات باستى . راسا قاتىلاڭچىلىق بىر پەيتتە سېيىت قېچىپ كەتتى ... سىنىپتا بولسا بالىلارنىڭ تەڭدىن تولىسى يوق ! ... شەھەردىن يىللىق ئىمتىھان سوئاللىرى ئاللىقاچان چۈشۈرۈلگەنىدى . ھازىرقى بار بالىلارنىڭ ھەممىسى ئەڭ يۇقىرى نومۇر ئالغان بىلەنمۇ بىكار .

ئوقۇغۇچىلار سانىغا چاچقاندا ، ئورتاق نومۇر قىرىققا يەتمەيدۇ ! ... ئۇ ئوقۇتۇش سۈپىتى ، سىنىپ كۆچۈش دېگەنلەرگە قانداق كاپالەتلىك قىلىدۇ ؟ ... ئابدۇرېشىت ھاكىمغا ، جۇيجاڭغا ۋە مەكتەپ رەھبەرلىكىگە قانداق جاۋاب بېرىدۇ ؟ ... سەرۋەر ، نىسا ، چولپانلار توغرۇلۇق تېرىلىپ كەتكەن ھاياسىز سۆز ـ چۆچەكلەرنى قانداق قىلىپ يىغىۋالالايدۇ ؟ ! ... تاغ خەلقى ئالدىدا ئۆزىنى قانداق ئاقلايدۇ ؟ ئۆز كەتمىنىنى ئۆزى چاپقان ئادەمگە كىممۇ ئىشىنىدۇ ؟ ! ...

كېتىش كېرەك ! كېتىش كېرەك ... بولغان ئىشلارنىڭ ھەممىسىنى ھاكىمغا دەپ ، ئەمدى قايتىلاپ كەلمەسلىك كېرەك ... لەنىتى كۆڭۈلسىزلىكلەر مۇشۇ ئېگىز تاغلار ئارىسىدا قالسۇن ! ! ...

سەلىم چامادانىنىمۇ ئالماي ، تۇرمۇشتا مۇھىم بولغان ئۇششاق ـ چۈششەك نەرسىلىرىنى ، خاتىرە دەپتەرلىرىنى سومكىغا تىقتى . ئۇ چامادانىدىن كىيىم ـ كېچەكلىرىنى ئېلىۋاتقاندا ، ئۇنىڭ يۈرەك تارىلىرىنى تىترىتىپ ، ئالما ئۇرۇقى ئەتلەستىن تىكىلگەن كۆڭلەك ، بىر چىمەن دوپپا ۋە ئالتۇن زەنجىرلىك مېدالىئون چىقتى . ئۇ بۇلارنى ئالىي مەكتەپتە ئوقۇۋاتقان چاغلىرىدا تەتىللەردە مەكتەپ قۇرۇلۇشلىرىدا ئىشلەپ پۇل تېپىپ ، تۇرمۇش پۇللىرىنى تېجەپ يۈرۈپ گۈلنارنىڭ تويىغا ئاتاپ ئالغانىدى . سەلىم بۇ نەرسىلەرنى پۈرلەپ قايتا چامادانغا سېلىۋەتتى ...

تالا قاراڭغۇ بولۇپ ، شامال چىقىۋاتاتتى . ئۆزلىرىنىڭ تامىقىنى ئۆزلىرى ئېتىپ يېيىشكەن ئوقۇغۇچىلار بالدۇرلا يېتىپ قالغانىدى . ھازىر مەكتەپ ئىچى بۇرۇنقىدەك قاينام ـ تاشقىنلىق ئەمەس ئىدى . ئەتىسى ـ ئاخشىمى بولىدىغان كۆڭۈللۈك مەيدان تاماشىلىرى ، داپ ، راۋاب ، نەي ، ناخشا سادالىرى ئاڭلانمايتتى . مەكتەپ مەيدانىدا خۇشال قوغلىشىپ ژاراڭ ـ چۇرۇڭ كۆتۈرىدىغان بالىلار ، ياتاقلاردا بەس ـ بەستە دەرس يادلىشىدىغان تىرىشچان ئوقۇغۇچىلار گويا چۆلدىكى يانغىن ئۈستىگە يامغۇر قۇيۇلغاندەك ،

بىردىنلا جىمىپ كەتكەندى .

قول چىرىغىنى مۇرىسىگە ئېسىپ ، سومكىسىنى كۆتۈرۈۋالغان سەلىم چىغىر يول بويلاپ كۆلا كۆۋرۈكىگە يول ئالدى ... ئۇ كېتىپ ئاز ئۆتمەيلا ئوكۇل سېلىش ئۈچۈن كەلگەن سەرۋەر ئىشكىنى بىرنەچچە قېتىم چېكىپ جاۋاب بولمىغاندىن كېيىن ، مۇئەللىم ئۈخلاپ قالغان بولسا كېرەك ، دېگەن ئوي بىلەن ئىشكىنى ئاچتى . گۈركىرەپ كىرگەن شامال ئۇستەل ئۈستىدىكى ئاپئاق بىرنەرسىنى ئۇچۇرۇپ كارىۋات ئاستىغا ئەكىرىپ كەتتى . سەرۋەر قول چىرىغىنى يېقىپ ، ئالماندەك چوڭلۇقتىكى قەغەزنى قولىغا ئالغاندا ، ئۇنىڭ قولىغا غىجىمدالغان كاللەك قەغەزمۇ بىللە ئۈرۈندى .

سەرۋەر قول چىرىغىنى قەغەزگە تۈتۈپ كۆرۈپ چۆچۈپ كەتتى :

«قادىر ئاكا ، مەن كەتتىم . سىز مەن بىلەن بىر يىلدەك جاپا — مۇشەققەتتە بىللە بولدىڭىز ... سىزگە ئۆز ئاكامدەك كۆنۈپ قالغانىكەنمەن . ئايرىلىش نەقەدەر ئازابلىق بىلىنسىمۇ ئامالىم يوق ! مەن ئۈچۈن داۋۇت ئاكامدىن ئەپۇ سوراپ قويۇڭ ... ھەربىر ھەرىكىتىدىن ، چاقچاقلىرىدىن بىر ئىللىق شەپقەت تېپىپ تۇرغان بۇ ئادەم مەندەك ئاتا ـ ئانا مېھرىگە قانمىغان بىر يېتىم ئۇچۈن ھەقىقىي ئاتىلىق شاپائىتى ئاتا قىلغانىدى ... قادىر مۇئەللىم ، كۆز قارىچۇقلىرىم بولغان بالىلار — سەمەن ، تۇمەن ، نودەر ، ھۆرلىقا ، گۈلسۇمە ، ھەممە ـ ھەممىسى مېنىڭ يۈرەك پارىلىرىم ئىدى ... ئۇلارنى سىزگە تاپشۇردۇم ... ھەرگىز كۆڭلىنى ئاغرىتىپ قويماڭ ... مەن تۇنجى قېتىم كۆڭۈل ئارزۇيۇمغا قارشى مېڭىۋاتىمەن ... ئامالىم قانچە ؟ دىل رىشتىم باغلانغان بۇ يەرنى تاشلاپ كېتىشكە مەجبۇر بولدۇم ... »

سەرۋەر گۈلنارنىڭ خېتىنى تاتىرىپ تۇرۇپ نەپرەتلىنىپ ئوقۇدى . ئۇ «كەچۈرۈڭ ، جانانىڭزنى ئەيىبلەپ سالدىم» دېگەن قۇرلارنى ئوقۇغاندا ، تاغ لەيلىسىدەك قىزىرىپ كەتتى ... بولۇپمۇ شەھەر مەكتەپتە تارقالغان سەرۋەر ، نىسا ، چولپان ۋەقەلىرىنىڭ ھەددىدىن تاشقىرى مۇبالىغە قىلىنغانلىقى ، گۈلنارنىڭ يۈزسىزلىك بىلەن سۈلتان ھەققىدە يازغانلىقى ۋە ئاخىردا «ئۈچ قىزدىن بىرنى تاللىشىڭىزغا تىلەكداشمەن» دېگەن تېتىقسىز گەپلىرى سەرۋەردە گۈلنارغا نىسبەتەن نەپرەت ئويغاتتى .

سەرۋەر خەتنى قاتلاپ يانچۇقىغا سالغاندىن كېيىن ، ئىشكتىن ئېتىلىپ چىقتى . ئۇ سەلىمنىڭ ئىزىدىن قوغلاپ كەتتى . بۇ چاغدا سەلىم كۆلا كۆۋرۈكتىن ئۆتۈپ ، قاراچېقىل باغرىدىكى تار ھەم قىستاڭ يوللاردا ئاستا كېتىۋاتاتتى . ئۇ بەزىدە بىرنەرسىسى ئۇنتۇلغان ئادەمدەك تېڭىرقاپ ئارقىغا قارىغانچە بىرھازا تۇرۇپ كېتەتتى ۋە ئون - ئون بەش قەدەم ئالار - ئالمايلا ئارقىغا ياناتتى - دە ، يەنە توختاپ ئالدىغا قەدەم ئالاتتى .

سەلىمنىڭ بۇنداق ئىككىلىنىشى ھەرگىز تۇنۇنىڭ قاراڭغۇلۇقىدىن قورقىقانلىقى ئەمەس ئىدى . ئۇنىڭ كۆز ئالدىدىن تۇرلۇك - تۈمەن مەنزىرىلەر تۇرنىدەك تىزىلىپ ئۆتۈپ ، ئۇنى ناگىھان بىر ھالەتتە قىينىماقتا ئىدى .

«... ھەرقانداق بىر مىللەتنىڭ گۈللەپ - ياشنىشى ياكى خاراب بولۇشى تەرەققىي تېپىشقا باغلىق . تەرەققىي تېپىشنىڭ ئاساسى — مائارىپتا . مائارىپنى ، ئوقۇتقۇچىلارنى نەزەر دائىرىسىدىن چەتتە قالدۇرغان مىللەت تەرەققىي تاپالمايدۇ ... »

... بۇ كىمنىڭ ئاۋازى ؟ ! توغرا ، بۇ سەلمنىڭ دادىسى قۇربانىنىڭ ئاۋازى ، ھازىر ئۇ : «مەن سەندىن رازى ئەمەس» دېگەندەك ، ئۇنىڭغا ئالىيىپ قاراۋاتىدۇ ...

«... ۋەتەن تۇپرىقىدا مۇنداق بىر ئاق چېكىتنىڭ مەۋجۇت بولۇپ تۇرۇشى ھەربىر ۋىجدان ئىگىسىنى ئېچىندۇرىدۇ ... »

ئەنە ، قاراڭغۇ تاغ شۆبە سىنىپىنى قەلبىگە پۈككەن ئاپئاق

چاچلىق ئابدۇرېشىت ھاكىم ئۇنىڭغا قاراپ تۇرىدۇ ...

ئەنە ، ئاپئاق ساقاللىرىدىن يوغان - يوغان ياش تامچىلىرى دومىلاپ چۈشۈۋاتقان جەپەر بوۋاي : «گۆھەر قىزىم مەكتەپ ، مۇئەللىم دېسە مىڭ ئۆلۈپ بىر تىرىلەتتى ... ئەگەر شۇ مۇئەللىم قاچىمىغان بولسىمغۇ دەپ ئارمان قىلمىمىز ... » دەپ ناله قىلىۋاتىدۇ ...

سەلىم ئۇچۇن ھەممە بالا - قازاغا ئۆزىنى تىكىپ قويغان داۋۇتچۇ ؟ ! ئۇ گەپ قىلماي ، يوغان گەۋدىسىنى تىك تۇتۇپ ، كۆزلىرىنى قىسىپ ، سەلمىنىڭ ئۆزىگە ئەمەس ، نەق قەلبىگە تىكىلىۋاتىدۇ .

سەلىم ئارقىسىغا ياندى . ئۇ كۇلا كۆۋرۈكتىن ئۆتۈۋاتقاندا ، ئۇنىڭ ئاستىدىكى جەھەننەمدىن ئاڭلىنىۋاتقان گۇرۇلدەش ئاۋازى ئۇنىڭغا : «چىق بۇياققا ، شەھەرلىك پاھىشۋاز ئەپەندى ! » دەۋاتقاندەك ، «ۋۇي سولتەك ، چولپاننى نېمە قىلدىڭ ؟ » دېگەندەك ئاڭلىنىپ كەتتى . سەلىم يەنە قاراچېقىلغا قاراپ يول ئالدى . لېكىن ، ئۇ ئارقىسىغا قايرىلىپ قارىغىنىدا ، پەسلىكتە تاغنىڭ يانباغرىدا گويا چولپان يۇلتۇز كۆچۈپ چۈشكەندەك ، دېرىزىلىرى گاز لامپا يورۇقىدا ئاپئاق يورۇپ تۇرغان مەكتەپنى كۆردى . ئۇنىڭغا سەمەن ، تۇمەن ، نودەر ، ھۆرلىقا ، گۈلسۇمە قاتارلىق بالىلارنىڭ تەلمۇرۈپ تۇرغان چىرايلىرى ، ئىشخانا ئالدىدىن ئەگىپ كېتىۋاتقانلىقى ، ئۇلارنىڭ يىغلاپ قىزىرىپ كەتكەن قاپقارا كۆزلىرى كۆرۈنۈپ كەتتى . سەلىم يەنە ئارقىسىغا ياندى ...

سەلىم خۇددى قەدىمىنى سانىغاندەك ئاستا كېتىۋاتاتتى . ئۇ تۇيۇقسىزلا ئاڭلانغان شالدىراشتىن چۆچۈپ ، تېخى قىزىرىپ ئۇلگۈرمىگەن زىخنىڭ ئىرغاڭلاۋاتقان شاخلىرىغا قارىدى . بۇنداق شەپە قاراچېقىلدا ، كۇلا كۆۋرۈك بويىدىمۇ سېزىلگەنىدى .

— كىم سەن ؟

— مەن ... — نازۇك ئاۋاز بىلەن تەڭ سەرۋەرنىڭ تال چۈنقىتەك بەرنا قەددى زىخ ئارقىسىدىن كۆتۈرۈلدى .

— سىز ؟ ! ...

— ...

سەرۋەرنىڭ ئىز بېسىپ ئارقىسىدىن كەلگەنلىكىنى چۈشەنگەن سەللەم نېمە دېيىشىنى بىلەلمەي يەرگە قارىدى . سەرۋەر دۈدۈقلىغىنىچە يىغلۇۋەتتى .

— مۇئەللىم ، سىز كەتمەڭ ... زادى كەتمەڭ ... ئۆتۈنۈپ قالاي ... مەن ... مەن ... مەكتەپتىن چىقىپ كېتەي ... ھەممە بالا ـ قازا مېنىڭ سەۋەبىمدىن بولۇۋاتىدۇ ...

— سەرۋەر ، نېمىلەرنى دەۋاتىسىز ... ئەمدى «چىقىپ كېتىمەن» دەپمۇ چىقىپ كېتەلمەيسىز ... مەنمۇ سىزنى قويۇپ بەرمەيمەن . يۈرۈڭ ، قايتايلى ! ...

— ئەكېلىڭ ، سومكىڭىزنى مەن كۆتۈرۈۋالاي ...

ئۇلار مەكتەپ ئالدىغا كەلگۈچە گەپ قىلىشمىدى . سەللىنىڭ مەكتەپ ھويلىسىغا ئېلىپ بارىدىغان دۆڭدىكى چىغىر يولغا ماڭماي ، پەسلىكتىكى ئوتلاق يولغا قايرىلغانلىقىغا قاراپ ، سەرۋەر «مېنى ئاپىرىپ قويىدىغان ئوخشايدۇ» دەپ ئۇنچىقمىدى . سەللەم زەڭگەر بۇلاقتا يېتىپ كەلگەندە ، يۈز ـ قوللىرىنى يۇيۇپ سۇ ئىچتى . ئۇ ھۆل قوللىرىنى شىمىنىڭ يانچۇقىغا سېلىپ قول ياغلىقىنى تاپالمىغاندىن كېيىن ، سەرۋەرگە قارىدى . سەرۋەر دەرھال قولياغلىقىنى ئۇزاتتى .

— سەرۋەر ، بۇ بۇلاقنىڭ سۈيى ئاجايىپ راھەت ـ ھە ! ؟

— شۇنداق ، بۇ بۇلاق مەن تۇغۇلساممۇ بار ئىكەن ! ...

سەللەم ھازىر ھېچ نەرسىدىن قورقۇپ قالمىدى ، ئېھتىيات بىلەن ئالدى ـ ئارقىسىغا قارىمىدى ... گويا بۇ سېھىرلىك بۇلاق سۈيى بۇگۈنكى جەمجىت كېچىدە ئۇنىڭ ۋۇجۇدىدىكى ھەممە ئەنسىرەش ، قورقۇش ، ئېھتىياتچانلىق ۋەھم غەم ـ ئەندىشە يۇكلىرىنى بىر يولىلا ئېقىتىپ كەتكەندەك ، يېيىنىڭ بولۇپ قالدى . سەللىنىڭ ئاۋازىنىڭ تەبىئي ، نورمال چىقىۋاتقانلىقىدىن كۆڭلى يورۇغان سەرۋەرمۇ ئۆزىنى ئەركىن تۇتتى .

شۇنداق ، سەلىم ئۆزىنىڭ پۈتۈنلەي ئويلىمىغان ئىنتايىن ياماق بىر دەھشەتلىك يولغا قەدەم باسقانلىقىنى سەزۈەرىنىڭ «ھەممە بالا ــ قازا مېنىڭ سەۋەبىمدىن بولۇۋاتىدۇ» دېگەن سۆزىدىن چۈشىنىۋالدى . ياق ! ھەمدۇلنىڭ يايلاقلار ئارا تەنتەنە قىلىشىغا يول قويۇشقا بولمايدۇ . سەلىم كەتسە قاچقان بولمامدۇ ؟ ! ... ھەمدۇل ئويدۇرۇپ چىقارغان تۆھمەتلەر چىنلىققا ئايلانمامدۇ ؟ ! ئۇ چاغدا ئۇ يەنە قانچىلىك يالغانلارنى توقۇپ چىقرار ـ ھە ؟ ! ... ھازىلخانەك جاھىل ، مۇتەئەسسىپ بىر ئايال سەلىمنى چۈشىنىپ يەتكەن يەردە ، تاغلىقلار ئۇنىڭ قەدىرىگە يەتمەسمۇ ؟ !

— خوش ! — دېدى سەلىم سەزۈەرنىڭ ئۆيى ئالدىغا كەلگەندە .

— توختاپ تۇرۇڭ ، — دېدى سەزۈەر ۋە ئۆيگە كىرىپ كېتىپ ، ھايال ئۆتمەيلا داستىخانغا ئورالغان بىر نەرسىنى كۆتۈرۈپ چىقتى .

— سىز نەگە بارىسىز ؟ — دېدى سەلىم ئۆزى بىلەن بىللە كېتىۋاتقان قىزغا قاراپ .

— زەڭگەر بۇلاققىچە !

— خان ئانىڭىز ؟ ...

— ئېيتىپ قويدۇم ... ھازىل خان ئانام ماڭا بەكمۇ كۆيۈنىدۇ ، سىزنىمۇ چۈشىنىدۇ ... — دېدى سەزۈەر يانچۇقىدىن خەتلەرنى ئېلىپ ، — مۇئەللىم ، بۇ ... خەتلەرنى ...

— كۆيدۈرۈۋېتىڭ ...

— گۈلنار ئاچامنىڭ خېتىمۇ ؟ ! ...

— بەرىبىر ...

سەلىم سەزۈەرنى ئۆيگە قايتا ئاپىرىپ قويغاندىن كېيىن ، ياتقىغا قايتىپ كېلىپ داستىخاننى ئاچتى . سىڭىپ پىشقان ئارپا نېنى بىلەن بىر كاللەك سوغۇق گۆشنى كۆرگەن سەلىم قەۋەتلا خۇش بولۇپ كەتتى . ئۇ بىر چىنە سوغۇق سۇ بىلەن راھەتلىنىپ تاماقتا تۇتۇش قىلغاندا ، تاگورنىڭ «ئۆزۈمنىڭ ئۆزۈمچە راھەتلىنىش ئۈسۈلۈم بار» دېگەن سۆزىنى ئەسكە ئالدى ...

كۆرەرمەز

يىللىق ئىمتىھانغا قاتناشقان ئون يەتتە نەپەر ئوقۇغۇچى يازلىق تەتىلگە قويۇپ بېرىلدى . سەللەم شەھەرگە كىرىش ئۈچۈن نەرسە ـ كېرەكلىرىنى يىغىشتۇرۇپ ، سىنىپ ، ياتاق ، ئاشخانىلارنى بىرقۇر تەكشۈرۈپ بولۇشىغا داۋۇت ئات يېتىلەپ كەلدى . ئۇ سەرۈەردىكى خەتلەرنى ئوقۇغاندىن كېيىن ، ھەممە ئىشتىن خەۋەر تاپقاندى ، بولۇپمۇ قادىرغا قالدۇرغان خېتى داۋۇتنى خىلىلا تەسىرلەندۈرۈۋەتتى . ئۇ خەتنى قايتا ـ قايتا ئوقۇغانسېرى چىن كۆڭلىدىن سەلىمگە ئېچىندى ۋە خەيرخاھلىق قىلدى . لېكىن ، گۈلنارنىڭ خېتى سەلىم ئۈچۈن قانچىلىك زور يوقىتىش ئىكەنلىكىنى بىلەتتى . شۇڭا ، ئۇ سەلىمنىڭ كۆڭلىدىكىنى بىلىپ بېقىش ئۈچۈن :

— مەكتەپكىمۇ كىرەمسەن ؟ — دەپ سورىدى .

— ياق !

— كىرىۋەرگىن ، مۇدىر بىلەنمۇ كۆرۈشكىن . مەن ھەممە ئىشنى جاي ـ جايىغا توغرىلىۋەتتىم .

داۋۇت چارۋىغا تۈز ھەل قىلىش ئۈچۈن گۈڭشىغا بارغاندا ، ئابدۇرېشىت ھاكىم بىلەن تېلېفوندا كۆرۈشكەنىدى . ھاكىم ئۇنىڭغا : «ۋاقىتىڭ بولسا ، بۈگۈنلا بىر ئامال قىلىپ ماڭا يولۇققىن ! » دېگەچكە ، ئۇ يۈك يۆتكەپ چىققان ماشىنىدا كېچىلەپ شەھەرگە كىردى ۋە ھاكىمدىن سەلىم توغرۇلۇق شەھەر مەكتەپتە تارقالغان ئىغۋالارنى ئاڭلاپ ئاچچىقلاپ قالدى . ئەتىسى ئابدۇرېشىت ھاكىم بىلەن جۈيجاڭ مەكتەپكە كېلىپ ، پۈتۈن ئوقۇتقۇچىلار ئالدىدا داۋۇتنىڭ سۆزىنى ئاڭلىدى . سەلىمنىڭ بىر دىنىي تونىغا ئورىنىۋالغان موللا بىلەن بولغان توقۇنۇشى ۋە شۇ جەريانىدا تارتقان ئازاب ـ ئوقۇبەتلىرى ، چاپلانغان بوھتانلار ، خورلۇقلار ، ھاياتىنىڭ خەۋپىكە ئۇچرىشىدىن قورقماي ئوقۇغۇچىلارنى

قوتقوزغانلىقىغا قەدەر جەريانىنى ئاڭلىغان ئوقۇتقۇچىلار ئېغىر خورسىنىش بىلەن مۇدىرغا قاراشتى . خوتۇنىنىڭ كەينىگە كىرىپ ئۆتكۈزگەن سەۋەنلىكىگە ئېچىنغان مۇدىر تىكەنگە يۇمىلانغاندەك ئازابلاندى .

— رەھمەت ، داۋۇت ئاكا ، — دېدى سەلىم قەلبىدىن ئۇرغۇپ چىققان مېھىر بىلەن ئۇنىڭغا تىكىلىپ ، — لېكىن مەن بىر قارارغا كېلىپ بولدۇم ...

— مەن سېنى ئەيىبلىيەلمەيمەن ، كۆپ رىيازەت چەكتىڭ . ئەگەر ئۇلار قوشۇلسا... — دېدى داۋۇت ئېغىر خورسىنىش بىلەن ، — بۇ يەردىكى ئىشلارنى ئۆزىمىز بىر تەرەپ قىلىۋالارمىز ...

— مېنىڭ سۆزۈمنى باشقىچە چۈشىنىپ قالماسلىقىڭىزنى ئۈمىد قىلىمەن ...

سەھەردە يولغا چىققان سەلىم ئېغىر يانقۇ بىلەن گۈڭشېغا يېتىپ كەلدى ـ دە ، ھامۇدۇن شۇجى بىلەن بىر كېچە مۇڭدىشىپ ، ئەتىسى سودا كوپېراتىپىنىڭ ماشىنىسى بىلەن شەھەرگە كىرىپ كەتتى . ئۇ يېزىدىكى خەيرىنسا كىچىك ئانىسىنىڭ ئۆيىدە ھەپتە تۇرغاندىن كېيىن ، شەھەرگە كېلىپ جۇيجاڭ بىلەن كۆرۈشتى .

— مۇدىر بىلەن كۆرۈشتۇڭمۇ ؟ — دېدى جۇيجاڭ سەلىمنىڭ سولغۇن چىرايىغا قاراپ .

— ياق ، ئانچە زۆرۈرىيىتى يوق ...

جۇيجاڭ بېشىنى ئىرغىتقىنىچە ئۇستىلىنى تاكىلدىتىپ ئۇزۇنغىچە گەپ قىلمىدى . ئۇ مۇدىرنى قېينىسىڭلىسىنى ئوغرىلىققا يۆتكەش ئارقىلىق پارتىيە ئىنتىزامىغا خىلاپلىق قىلغانلىقى ، سېيىتىنىڭ خېتىنى تەكشۈرۈپ ـ تەتقىق قىلماي ئىشخاندا ئوتتۇرىغا قويغانلىقى ، شۇنداقلا خوتۇنىنىڭ سىڭلىسى گۈلنارنى سەلىمدىن يالتايتىش ئۈچۈن تارقاتقان ئىغۋالىرىغا قۇلاق يوپۇرۇپ ، بىر ئوقۇتقۇچىنىڭ ئابرۇيىغا داغ چۈشۈرگەنلىكى ئۈچۈن ، پارتىيە ئەزالىرى ئىچىدە ئۆزىنى تەكشۈرۈشكە سالغانىدى .

سەلىم بۇ ئىشلارغا ئانچە قىزىقىپ كەتمىدى . جۈيجاڭ سەلىمنىڭ دوكلاتىنى تەپسىلىي ئاڭلىغاندىن كېيىن ، يىللىق ئىمتىھانغا ئون يەتتە بالا قاتنىشىشتەك ئەھۋالدىن چۆچۈدى . ئۇ سەلىمنى باشلاپ ئابدۇرېشىت ھاكىمنىڭ ئۆيىگە ئاپاردى .

— بۇ ئىنتايىن نازۇك ئىش ، — دېدى ھاكىم سەلىمگە چاي قۇيۇۋېتىپ ، — قاراڭغۇ تاغ ۋەتەنىنىڭ ئەڭ يىراق چېگرىسىغا جايلاشقان چارۋىچىلىق رايونى . تارىختىن بۇيان قاتناش قۇلايسىزلىقىدىن ھۆكۈمەت ئۇ يەر بىلەن قويۇق مۇناسىۋەتتە بولالماي كەلگەن . ئۇ يەرنىڭ ماددىي ۋە مەدەنىي تۇرمۇش سەۋىيىسى تۆۋەن . تاغلىقلارنىڭ دىنغا بولغان ئېتىقادى كۈچلۈك ، بۇنداق شارائىتتا ھەمدۇل ئۇلارنىڭ ئېڭىدا چوڭقۇر ئورۇنلىشىۋالغان .

— ئۇنداقتا قانداق قىلىش كېرەك ؟ — دېدى جۈيجاڭ تېرىككەندەك قىلىپ ، — ئۇنى ئۆز مەيلىگە قويۇۋېتىش كېرەكمۇ ؟

— ياق ، مېنىڭ سۆزۈمنىڭ ئۇرۇنىدىن سىنىپنى ھەمدۇلغا تاشلاپ بېرەيلى ، دېگەن مەنە چىقمايدۇ ، — دېدى ئابدۇرېشىت ھاكىم جىددىي قىلىپ ، — ھەمدۇلدىن ئاۋام خەلقنىڭ ئۆزى سەسكىنىشى كېرەك . بۇنىڭ ئۈچۈن ئۇنىڭ قىلىۋاتقان ئىشلىرىنىڭ ئالدامچىلىق ، ساختىلىق ، ھىيلىگەرلىك ئىكەنلىكىنى خەلقە تونۇتۇش ، تونۇتقاندىمۇ دەلىل ـ ئىسپات بىلەن تونۇتۇش لازىم…

— بۇ… بۇ… تەسرەك بولارمىكىن ،— دېدى جۈيجاڭ ، — خەق ئۇنىسى ئەۋلىيا ، داخان ، موللا دەپ چوقۇنۇۋاتسا ، ئۇلار تەشۋىقاتقا ئىشىنەرمۇ ؟

— ئەمىسە تاساي ، بۇغاقاچتى يايلاقلىرىغا ئۇ نېمە ئۈچۈن قەدەم ئالالماس بولۇپ قالدى ؟ — دېدى ھاكىم كۈلۈپ ، — ئۇنىڭ رەزىل تەرەپلىرى ئۇ يەرلەردە پاش بولۇپ قالدى ـ دە …

— مېنىڭچە ، قانۇن بويىچە ئۇنىڭ ئەدىپىنى بەرگىلى بولماسمۇ ؟ — دېدى سەلىم ئورنىدىن تۇرۇپ .

— قانۇن بويىچە ؟ — ھاكىم كۈلۈۋەتتى ، — ھەي بالا ، ئۇنداق قىلماق ئاسان ، ئەمما خەلقنىڭ كاللىسىدىن ئۆتمىسە يەنە

بەربىر بىكار ـ دە ! ... ئۇنىڭ ئۇستىگە ئۇنىڭ ئادەم ئۆلتۈرگەن ، ئوت قويغان ، زەھەر تاشلىغانغا ئوخشاش دەلىل ـ ئىسپاتلىق قانۇنىي جىنايىتى بولمىسا ...

سەلىمنىڭ بىردىنلا سولىشىپ روھى چۈشكەنلىكىنى كۆرگەن ھاكىم ئۇنىڭ مۇرىلىرىدىن تۇتۇپ ، ئۇنىڭغا چەكسىز ئىشەنچ بىلەن تىكىلىدى ۋە قالغان ئوقۇغۇچىلارنى چىڭ تۇتۇش ، ئۇلارنىڭ كۆچىدىن پايدىلىنىپ يايلاقلار ئارا تەشۋىقاتنى كۈچەيتىش ، پەيتى كەلگەندە ھەمدۇلنىڭ ئاجىز نۇقتىلىرىنى خەلقە ئاشكارىلاش ھەققىدە سۆزلىدى .

— قانداق ، مەكتەپتە قىرائەتخانا ئاچتىڭلارمۇ ؟ — دېدى ھاكىم سەلىمگە قاراپ .

— ئۆي بولمىغاچقا ، كىتاب ـ ژۇرناللارنى تېخى ئۈۋەتەلمىدۇق ، — دېدى جۈيجاڭ خىجىل بولۇپ .

— مانا ، مانا ، بۇ بولماپتۇ ... مەن سىلەرگە نەچچە قېتىم تاپىلىدىمغۇ ؟ ...

— مېنىڭچە ، سەلىم دادۇيدىن بولامدۇ ، شەخسىتىن بولامدۇ ، ياغاچ سېتىۋېلىپ ھۆججىتىنى ئېلىپ قويسا ، تەتىلدىن كېيىنلا ئۇستا ئەۋەتسەك ، قىرائەتخانا ئۈچۈن ئۆي سالدۇرساق ، — دېدى دۇيجاڭ ھاكىمغا مەسلىھەت سالغان قىياپەتتە .

— ئاشپەزنى قانداق قىلىمىز ؟ — دېدى سەلىم جۈيجاڭغا .

— ئۆتكەندە سېيىت قېچىپ كەلگەندىلا ، مەن بۇ ئىشنى مۇدىرغا تاپشۇرغان ، — دېدى جۈيجاڭ تاماكا تۇتاشتۇرۇۋېتىپ ، — لېكىن مەكتەپتىكى ئاشپەزلەرنىڭ بىرىمۇ ئۇيغۇرچە بىرنېمە ئۇنىماپتۇ . باشقا يەردىن بولسا تاپالماپتۇ . مېنىڭچە ، تاغدىن بىرەر ئادەمنى يوللاپ ئىشلىتىپ ماڭاش رەسمىيىتىنى ھەل قىلىپ بەرسەك قانداق بولىدىكىن ؟

— بۇمۇ بولىدۇ ، يەنە بىر مۇھىم ئىش — ماڭارىپ نازارىتىدىن ئەۋەتمەكچى بولغان ئون ئالتە مىللىمىيتىرلىق كىنو ئاپپاراتى كەلدىمۇ ؟ — دېدى ھاكىم جۈيجاڭغا ، — كەلگەن ھامان

ماتورى بىلەن بىللە قاراڭغۇ تاغ شۆبە سىنىپقا بېرىڭلار . ئۇلار شەنبە ، يەكشەنبە كۈنلىرى ۋە بەزى كەچلىرى يايلاقلار ئارا كىنو قويىسۇن ، ئوقۇغۇچىلارنىڭ داۋالىنىش راسخوتىنىمۇ كۆپرەك ئاجرىتىپ بېرىڭلار !

سەلىم هاكىم ، جۈيجاڭلار بىلەن خوشلىشىپ ، تاشقىرىغا چىقتى . ئۇنىڭ ۋۇجۇدىدىكى غەم ـ قايغۇلار يۇيۇلۇپ كەتكەندەك ، خېلى يېنىكلەپ قالغانىدى . ئۇ رەستىلەر ئارا ئايلىنىپ گۈلباغقا كەلگەندە ، مەدەنىيەت ساريىي بىناسى ئالدىغا توپلىشىۋالغانلار ئارىسىدىن كىمدۇر بىرى ئۇنى چاقىردى ، كىشىلەر ئارىسىدىن ئۇنىڭ ئالىي مەكتەپتىكى ساۋاقدىشى مۇختەر چىقىپ كەلدى .

— ۋاي ــ ۋۇي ، مۇنۇ تاغلىقنى كۆر ! — دېدى مۇختەر سەلىمنى قۇچاقلاپ ، — قېرىپلا كېتىپسەنغۇ ، قاردىاپ كەتكىنىڭنى قارا ! ... قاچان كەلدىڭ ؟ ... قورسىقىڭ قانداق ؟ ...

— هەپتىدىن بېرى يېزىدىكى ئۆيدە بولدۇم . تېخى بۇگۈنلا شەهەرگە كىرىشىم .

— يۈر تانسىغا كىرىمىز ، مەندە بىر بىلەت ئارتۇق .

— مەن كىرمەي ئاداش ، كىرگىنىم بىلەنمۇ ئويىنىمايمەن ...

— قۇرۇق گەپنى قوي ، شۇنچە يىللار چەكلەنگەن بۇ ئويۇن ئەمدىلا يولغا قويۇلغان تۇرسا !

سەلىم قانچە تىرەجەپ تۇرۇۋالغان بولسىمۇ ، مۇختەر ئۇنى ئىتتىرىپ يۇرۇپ زالغا ئەكىردى . يۇمىلاق زالنىڭ كەڭ ـ ئازادە دېرىزىلىرى ئېچىۋېتىلگىنىگە قارىماي ، قىز ـ يىگىتلەرنىڭ يۈزى ئاناردەك قىزىرىپ ، مونچاق ـ مونچاق تەرلەپ كەتكەنىدى . ئۇلار بىكار ئورۇندۇق تېپىپ ئولتۇرۇشتى .

— سەلىم ، گۈلنار بىلەن نېمە بولۇشتۇڭلار ، بىر ـ ئىككى قېتىم سەن توغرۇلۇق چاقچاق قىلسام ، دىمىغىنى قاقىدىغۇ ؟

— ئۇ ئىشلارنى سورىما ، تۈگەشتى ...

— تۈگەشتى ؟ ! هىم مۇنداق دە ... شۇڭا ، سۈلتان سىلىڭنى تېپىۋالغانىكەن ـ دە ...

— سۇلتان سىلىڭ دېگىنىڭ كىم ؟

— بىر چاغلاردا يەرلىك تەشكىلاتنىڭ سىلىڭى بولۇپ ، چاپان چۆرۈپ يۈرگەن سېرىقچۇ ؟ ئۇ ھازىر تەشكىلات بۆلۈمىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى بولدى ئەمەسمۇ !

مۇختەر تانسىغا چۈشۈپ كەتتى . سەلىم بىر تال تاماكا تۈتاشتۇردى ـ دە ، تانسا ئوينىۋاتقانلارنى تاماشا قىلدى . ھەرخىل شەكىل چىقىرىۋالغان چاچلار ... پارقىراپ تۇرغان يۈزلەر ... ھاياجان ئىلكىدە قىزىرىپ كەتكەن قىز ـ يىگىتلەر بىر ـ بىرىگە تەبەسسۇم بىلەن بېقىپ پىرقىرىشاتتى ... ئۇلارنىڭ ھەرخىل پاسوندىكى كىيىملىرى رەتلىك ، پاكىز بولۇپ ، كۆلۈپ تۇرغان كۆزلىرىدىن غەم ـ ئەندىشىسىز بىر خىل تىنچ ھاياتنىڭ ئالامىتى كۆرۈنۈپ تۇراتتى . سەلىم تۈيۈقسىزلا گۈلنارنى كۆرۈپ قالدى . ئۇ تېگى كۆك ، ئاق يوللۇق نېپىز مايكا كىيگەن بولۇپ ، تار يوپكىسى ئۇنى ئىنچىكە ، ئېگىز كۆرسىتىپ تۇراتتى . سەلىم سىرتقا چىقىپ كەتتى . ئۇ مۇختەر بىلەن خوشلىشىپ كېتىش ئۈچۈن پېشايۋان سۇپىسىغا كېلىپ ئولتۇرۇۋىدى ، ئۇپا ـ ئەڭلىكنى بولدى دېگۈچە سۇرتكەن ، كۆز جىيەكلىرىنى نىل بىلەن كۆكەرتىپ ، تەرگەن ئىنچىكە قاشلىرىنى قاپقارا بويىۋالغان گۈلنار يىگىتى بىلەن چىقىپ كەلدى . ئۇنىڭدىن ئەتىرَ ، يۇز مېيى ۋە چاچ مېيى پۇراقلىرى گۇپۇلدەپ ئۇرۇپ تۇراتتى .

— سەلىم ، ياخشىمۇسىز ؟ ! ...

— ياخشىمۇسىز ؟ ! ...

— سۇلتان ، بۇ ياق مەن سىزگە دەپ بەرگەن ساۋاقدىشىم سەلىم بولىدۇ ...

— تونۇشۇپ قويايلى ، مەن تەشكىلات بۆلۈمىنىڭ مەسئۇللۇق خىزمىتىنى ئۆتەيمەن . سىز ئوتتۇرا مەكتەپنىڭ قارائاغۇ تاغ شۆبە سىنىپىدا ئىشلەيسىزغۇ دەيمەن ...

سۇلتاننىڭ «شۆبە» دېگەن سۆزىنى ئالاھىدە سوزۇپ خىڭىلداپ ئېيتىشى ، سەلىمنىڭ ئاچچىقىنى كەلتۈردى . ئۇمۇ تەئەددى بىلەن :

— شۇنداق بۇجاڭ ، شۆبە سىنىپىدا ئىشلەيمەن ، — دېدى .
بىر ئالىي مەكتەپ ئوقۇغۇچىسى ئالدىدا ئۆز ئەمەلىنى پەش قىلىپ ، بىلىمسىزلىكىنى چاندۇرۇپ قويغان سۇلتان ئوڭايسىز ھالەتتىن قۇتۇلۇش ئۈچۈن : «گۇلنار ، مەن كىرگەچ تۇراي» دېدى ـ دە ، زالغا ئۆزىنى ئۇردى . سەلىم ھاكاۋۇر ، مەمەدان ، ئۆزىنىڭ ئىش ئورنى ۋە مەنسىپىنى پەش قىلىۋاتقان سۇلتانغا ۋە ئۇنى كۆز ـ كۆز قىلىپ كۆرسەتكىلى ئاچچىقلان گۇلنارغا ئىچ ـ ئىچىدىن نەپرەتلىنىپ ، يىگىتلىك غۇرۇرىنى يوقاتمىغان ھالدا قەد كېرىپ تۇراتتى . گۇلنارمۇ دومسىيىپ كېلىپ سەلىمگە گۆلەيدى :
— تاغلىقلارنىڭ قوپاللىقى سىزگىمۇ يۇقۇپتۇ ـ دە ! قوتازدەك ھۆركىرەۋاتقىنىنى ... شۇنچىمۇ ئۆزگىرىپ كېتەمدۇ كىشى ؟ ...
— سىزمۇ ئۆزگىرىپسىز ، — دېدى سەلىم كۇلۇپ تۇرۇپ ،
— خۇددى ئاشلىغان تېرىدەك سىزدىن ئارپا خېمىرتۇرۇچىنىڭ پۇرىقى كېلىۋاتىدۇ ...
— سىز ... سىز ... — گۇلنار قۇلاقلىرىغىچە قىزىرىپ كەتتى ، — تاغدا يەنە بىر يىللا تۇرسىڭىز ، ئادەملىك سىياقىدىن چىقىپ ياۋايىلىشىپ ، پۈتۈن ئىستېقبالىڭىزدىن ئايرىلغۇدەكسىز ...
— كۆرەرمىز ! ...
سەلىم ئەتىسى قاراڭغۇ تاغ گۇڭشېنىڭ تراكتورىغا چىقىپ مەكتىپىگە يۇرۇپ كەتتى ...

ئون بىرىنچى باب

سىرلىق گاچا

تاڭ ... تاڭ ... تاڭ ...

يامانبۇك ئورمانلىقىدىن كېلىۋاتقان پالتا ئاۋازى توكتوكچى ، سېرىسقىۇشچاق ، جىگدىچى ، سوپىسوپىياڭغا ئوخشاش جاڭگال قۇشلىرىنى ئۇركۈتۈپ ، ياۋا توشقانلارنىمۇ قاچۇرۇۋەتتى . سەلىم شەھەردىن چىقىپ بىر كۈن ئاش - ئوزۇق تەييارلاپ ، پالتىسىنى بىلىگەندىن كېيىن ، يامانبۇككە كېلىپ ياغاچ كەسمەكتە ئىدى . ئۇ يىقىلغان تاغ تېرەكلىرىنى پۈتاپ ، خە ، بالا ، تۈۋرۈك ، ۋاسا ، ۋادەك بولىدىغان ياغاچلارنى خىلى بىلەن رەتلىك تىزىۋاتاتتى . قەيەردە تۈز ئۆسكەن ، لېكىن كۆلەڭگىدە قالغان دەرەخ بولسا ، ئۇنى يىقىتىپ شاخ - شۇمبىلىرىنى چاتاپ ، ئارغامچا بىلەن سۆرەيتتى . بەزىلىرىنى مۇرىسىدە كۆتۈرۈپ ئاپىرىپ بىر يەرگە توپلايتتى . سەلىم ئەتىگەنلىكى بىرنەچچە تال ياغاچنى گىرەلەشتۈرۈپ چۆگۈننى ئاساتتى - دە ، چاي قاينىتىپ نان يەۋالاتتى . چۈشلۈك تامىقى بىرقەدەر «ئالىي» بولاتتى . ئورمان ئىچىدىن سىمىز ئوت ، تاغ پىيىزى ، يۇمشاق لويلا قاتارلىق ياۋا كۆكتاتلارنى تېرىپ كېلىپ ، بىر پارچە قۇرۇتقان گۆش بىلەن چۆگۈنگە سالاتتى ۋە ئۇ پىشقۇچە كىتاب كۆرەتتى . ئاچ قورساقنى غىدىقلاپ شورپىسىڭ مەززىلىك پۇرىقى كەلگەن ھامان ، ئۆزى كەسكەن ياغاچلارغا يۆلەنگىنىچە ھۇزۇرلىنىپ تاماقنى تۇتۇش قىلاتتى . تاماقتىن كېيىن بولسا ، بىر تال تاماكا چېكىۋېلىپ ئىشقا كىرىشەتتى .

بىر ياغاچنى سۆرەپ كەلگەن سەلىم ئۇنى «گۇپ» قىلىپ يەرگە تاشلاپ ، ئورمان ئارىلىقلىرىدىن قىيپاچ چۈشكەن قىپقىزىل

نۇر يوللىرىغا زوقلىنىپ تاغ تەرەپكە قارىدى . بىر كۈن كەچ كىرگۈچە يەر - زېمىننى قىزدۇرغان قۇياش ھاردۇق يەتكەندەك كەچكە يېقىن تاغ ئارقىسىغا قىيسايدى . يېقىلغان گۈلخان پاراسلاپ كۆيۈپ كۆتۈرۈلگەن ئىس ئورمان ئىچىگە تەك يېيىلماقتا ئىدى . قۇياش بىر پارچە قىزىل چوغقا ئايلىنىپ غايىب بولغاندىن كېيىن ، تاغ ئاسمىنى توق قىزىل بىنەپشە رەڭ ، سۆسۈن رەڭلەر بىلەن بويالدى . سەلىم ئۇچۇن ئورمان كېچىسى قورقۇنچلۇقراق بولغىنى بىلەن ، كۆڭۈللۈك ئىدى . ئۇ ئوقۇپ بولغان «ئوقۇتقۇچى» رومانىنى سومكىسىغا سالغاندىن كېيىن ، «تاغ بالىلىرى»نى ئۇيقۇسى كېلىپ تاكى كۆزلىرى ئېچىشقۇچە ئوقۇدى .

سەلىمنىڭ بەللىرى تېلىپ ئاغرىپ ، قاپىرىپ قان چىقىپ كەتكەن ئالىقانلىرى ئېچىشىشقا باشلىدى . ئۇ قۇرۇنقان گۆشىنىڭ بىر قەۋەت مېيىنى شىلىپ ئوتقا قاقلاپ قولىغا سۇرتكەندىن كېيىن ، ئىككى دەرەخ ئوتتۇرىسىغا باغلىۋالغان سەگەنچۇككە چۈشۈپ خۇددى بۆشۈكتىكى بوۋاقتەك بولۇپ ياتتى . بۇ سەگەنچۇك يەردىن ئىككى غۇلاچ ئېگىزلىكتە بولغاچقا ، سەلىم خاتىرجەم ئىدى .

يامانبۇك ئورمانلىقى تۇنده ئەنسىز ئىدى . يىراقلاردىن بۆرىلەرنىڭ سوزۇپ - سوزۇپ ھۇۋلىغىنى ، ئورمان قۇشلىرىنىڭ ۋىچىرلىغان ، چۈكۈلدىغان ۋە قاقىلدىغان ئاۋازى ئاڭلىنىپ تۇراتتى . سەلىم ئۇزۇنغىچە ئۇخلىيالمىدى . ئۇنى خىيال قاينامىلىرى قايىقلارغىدۇر ئەكەتتى ... ئۇ كىچىكىدە دادىسى ۋە ئۇنىڭ كەسىپداشلىرىنىڭ بېشىغا كەلگەن كۈلپەتلەرنى كۆرگەچكىمۇ ، «ھەرگىز ئوقۇتقۇچى بولمىسام» دېگەن ئويغا كەلگەنىدى . لېكىن ، دادىسى — قۇربان مۇئەللىم ، بولۇپمۇ ئۆزىنى بېقىپ قاتارغا قانقان ئەزىز مۇدىرنىڭ ئوقۇتقۇچىلىق ھەققىدە ئۇنىڭغا ئېيتقانلىرى ناھايىتى كۆپ بولدى . سەلىم بارا - بارا دادىسىنىڭ ئىزىنى دەسسەشكە بەل باغلىدى . لېكىن ، ئۇ ئارزۇ قىلغان ئوقۇتقۇچىلىق ئۇنىڭ كۆڭۈل ئېكرانىدا يوپيورۇق

يورۇتۇلغان ھەيۋەتلىك سىنىپلار ، پاكىز ، رەتلىك كىيىنگەن بالىلار ... ئاپئاق خالاتلارنى كىيىۋېلىپ تەجرىبە ئۆتكۈزۈۋاتقان سەلىم ... ماڭسا ئاۋاز يېنىپ تۇرىدىغان كارىدورلار ، كۈلۈبلار ... مەكتەپ باغچىلىرى بىلەن باغلانغانىدى . لېكىن ، رېئاللىق ئۇنداق بولۇپ چىقمىدى . غايە دېگەن ئاسماندىكى يۇلتۇز ، كۈھىقاپتىكى گۆھەر ، دېڭىز تېگىدىكى ئىنجۇ ئىكەن . ئۇنىڭغا يەتمەك ئۈچۈن بىر ئۆمۈر تەر ئاققۇزۇشقا توغرا كېلىدىكەن ...

سەلىم سەھەر تۇرۇپ كەتتى . ئۇ ناشتا قىلىپ بولغاندىن كېيىن ، قان قېتىشىپ قالغان قوللىرىدا پالتىنىڭ دەستىسىنى تۇتالمىدى . لېكىن ، ئاخشام كەسكەن دەرەخلەرنى تۇزلەش كېرەك ئىدى . شۇڭا ، قان داغلىرى بويۇمۇتكەن پالتا دەستىسىنى كۆزنى يۇمۇپ تۇرۇپ بىرلا تۇتۇۋىدى بارماق ئارىلىقلىرىدىن قان تەپچىقىپ چىقتى . ئورمان ئىچىدە يەنە پالتا ئاۋازى ياڭراشقا باشلىدى .

— ھاي ، ھاي ، كىمسەن ؟ ! ...

سەلىم باش كۆتۈرۈپ ئورمانىنىڭ ئۇ چېتىدىكى تاشلىق سايدا ۋارقىراۋاتقان بىر ئاتلىقنى كۆرۈپ قالدى . ئاتلىق ئادەم جاۋاب بولمىغاندىن كېيىن ، ئېتىنى قامچىلاپ يېتىپ كەلدى .

— سەلىم ! ...

...—

داۋۇت ئاتىسىن سەكرەپ چۈشۈپ يۈگۈرۈپ كەلدى . سەلىمنۇ ئۆزىنى ئۇنىڭغا ئاتتى . داۋۇتنىڭ يوغان ئالىقانلىرى ئۆز مەيدىسىنى ئىسسىق نەمدەۋاتقان باشىنى سىلىماقتا ئىدى . سەلىمنىڭ قىپقىزىل بويىلىپ كەتكەن ئاق كۆڭلىكىنىڭ يىرتىلغان مۇرىلىرىنى كۆرگەن داۋۇت ئۆمرىدە تۇنجى قېتىم كۆز چاناقلىرىدىكى لىغىلداپ تۇرغان ياشلارنى باشقۇرالمىدى .

— سەلىم ... سەلىم ... سەلىم ...

داۋۇت توختىماي پىچىرلايتتى ، پىچىرلىغاچ بۇرنىنى تارتىپ قويىاتتى ...

ئۇلار كېسىلگەن ياغاچتا يانمۇيان ئولتۇرغاندىلا ، داۋۇت ئۇنىڭ

لاتىلاردا ئورنۇالغان ئالىقانلىرىنى يوغان پەنجىسىگە ئالدى . ئۇ سەلىمنىڭ شەھەرگە ماڭىدىغان كۈنى «بىر قارارغا كېلىپ بولدۇم» دېگەن سۆزىنى ئۆزىچە ھەرخىل پەرەز قىلغانىدى . لېكىن ، ئۇنىڭ شۇنچە ياغاچلارنى كېسىۋەتكىنىگە قاراپ ، پىلانىنىڭ چوڭقۇرلۇقىغا كۆزى يەتتى ...

— قاچان كەلدىڭ ، بۇ ياغاچلارنى نېمىگە كەستىڭ ؟

— ياغاچ كېسىۋاتقىنىمغا تۆت كۈن بولدى ، شەھەردىن چىققان كۈنىنىڭ ئەتىسى كەلگەن ...

— ئۆزۈڭ يالغۇزلا قىلغىنىڭ نېمىسى ؟ قادىرغا دېمىدىڭمۇ ؟ ! — دېدى داۋۇت گىرە ياغاچقا ئېسىلغان چۆگۈن ، شامالدا پۇلاڭلاپ تۇرغان سەگەنچۇككە قاراپ ، — پەخەس بول ، بۇ يەرگە بەزىدە يايلىلىق سۇر بۆرىلەر كېلىدۇ .

— قادىر ئاكام بالىلىرىنى ئېلىپ قوماتلەنگەردىكى قېينانىسىنىڭكىگە كېتىپتۇ .

— يۇر ، مەن بىلەن كەتكىن ، سەرۋەر مۇرىلىرىڭنى تېڭىپ قويسۇن ، قارىغىنا ، قوللىرىڭنىڭ بولۇپ كەتكىنىنى ...

— نەدىن كېلىشىڭىز ؟

— قىسىلدىن كېلىشىم ، ھازىر يايلاقلاردا يازلىق دارامەت تارقىتىش بولۇۋاتىدۇ ، ئەتىلا ئومشاغا ماڭىمەن .

داۋۇتنىڭ ئايۇان سارىيىدا بىر كېچە مۇڭداشقان سەلىم ئەتىسى ئەتىگەندە تۇمەن ، سەمەن ، سەرۋەرلەرنى ئېلىپ يامانبۇككە ماڭدى . ئابدۇرېشىت ھاكىمنىڭ يولىورۇقىنى ۋە مەكتەپكە بەرمەكچى بولغان كىنو ئاپپاراتىنى ئويلىغانسېرى خۇشال بولۇۋاتقان داۋۇتمۇ ئېتىغا مىنىپ ئومشا يايلىقىغا يۇرۇپ كەتتى .

ھەرە ، پالتا ۋە ئارغامچىلارنى كۆتۈرۈشكەن سەلىم ، سەرۋەر ، سەمەن ، تۇمەنلەر يامانبۇككە يېتىپ كېلىپلا ئىشقا كىرىشىپ كەتتى . سەلىم داۋۇتنىڭ بەلگىلەپ بەرگەن ئۆلچىمى بويىچە ياغاچلارغا بەلگە ئۇردى . تۇمەن ، سەمەنلەر ھەرە تارتىپ كېسىشكە باشلىدى . سەرۋەر بولسا ئۇلارغا تاماق تەييارلىماقتا ئىدى . قاياق

ئەمگەك ، قىزىق چاقچاق ، كۈلكىلەر بىلەن ئۇلار كۈننىڭ ئولتۇرۇپ كەتكىنىنى بىلمەيلا قالدى . «هوش ـ هوش» دېگىنىچە تۆت قوتازنى يېتىلگەن ئىدىرىسمۇ يېتىپ كەلدى . ئۇلار سەرۋەرنىڭ ئەتكەن ئۈگرە ئېشىنى نان چىلاپ هۆزۈرلىنىپ ئىچىشتى .

— سەرۋەر ، — دېدى ئىدىرىس هىجىيىپ ، — خېمىرنى ئېتەكلىرىدە يايدىلىمۇ ، شېغىل ئۈستىدىمۇ ؟ هۆم مانا ...

— شۇنىمۇ بىلمەيدىكەن ! — دېدى سەرۋەر بىر چىرايلىق دومسىيىپ ، — ئاخشام مۇئەللىمدىن يامانبۇككە بارىدىغانلىقىمىزنى ئاڭلاپ ، يېيىپ قۇرۇتۇپ قويغان .

— راست ، — دېدى تۇمەن كالپۇكىغا چاپلىشىپ قالغان بىر تال چۆپنى تىلىدا يالماپ ، — مەن سەمەننى چاقىرغىلى چاقارغا ماڭغان ۋاقتىمدا يېيىپ قالغانىدى .

— سەلىمجان ، — دېدى ئىدىرىس پېشانىسىدىكى تەرنى شاپاق دوپپىسىدا سىيرىۋېتىپ ، — ئۆزلىرى ئوقۇش باشلانغاندا بەدەشقاننى قۇرۇپ تۆرده ئولتۇرۇپ بەرسىلە ، بالىلارنى غىلتاڭ ئۆزۈم يىغىپ بەرمىسەم ، تونۇرغا چوقال بولۇپ كېتىمەن دېسىلە ، هۆم مانا ...

سەلىم ئىدىرىسنىڭ ياغاچتەك تۇز كەتكەن مىجەزىگە ، ئانچە ـ مۇنچە لاپ ئارىلاشقان پولۇڭ ـ پولۇڭ گەپلىرىگە ئامراق بولغاچقا ، ئۇنىڭ بەزىدە سىزلەپ ، بەزىدە سەنلەپ ، خۇشلۇقى تۇتۇپ كەتسە سىلىلەپ كېتىشلىرىنى ئېغىر ئالمايتتى .

— ئىدىرىس ئاكا ، ئۆزلىرى چوقال تۇرۇپ يەنە قانداق چوقال بولماقچىدىلە ؟ ...

بالىلار پاراققىدە كۈلۈشتى . قىزىق گەپلەر ئارقا ـ ئارقىدىن ئۇلىشىپ ، ۋاڭ ـ چۇڭ ، كۈلكىلەر خېلىغىچە داۋاملاشتى .

تۆت قوتازغا ياغاچلار ئارتىق قىلىپ ئارتىلغاندىن كېيىن ، ئىدىرىس بىلەن سەرۋەر ئۇلارنى هەيدەپ كېتىشتى . سەلىم گۈلخان يېقىۋەتتى . مۇئەللىمى بىلەن قالغان بالىلار قىن ـ قىنىغا پاتماي

خۇشال بولۇشۇپ كەتتى . ئۇلار سەلمنى چۆرىدەپ ئولتۇرۇپ ، ئۇنى ھېكايە ئېيتىپ بېرىشكە قىستىدى .

— بولىدۇ ، — دېدى سەلىم كىگىزلەرنى سېلىپ ئورۇن تەييارلاۋېتىپ ، — ھېكايە ئېيتقاندا ، ئۇخلاپ قېلىشقا بولمايدۇ ، كىم ئۇخلاپ قالسا ، يۈزىگە كۈيە سۈركەيمىز ...

— ئۇخلىمايمىز ، ئۇخلىمايمىز ، لېكىن سىز ئوتتۇرىدا ياتىسىز .

سەلىم ياستۇق ئورنىدا تۇرتەكلەپ قويۇلغان چاپانغا جەينەكلىگىنىچە جىمىپ كەتتى . ئۇ كۆڭلىدە بالىلارغا نېمىنى ئېيتىپ بېرىش كېرەك ، دەپ ئويلايتتى . ئوقۇغان كىتابلىرىغۇ كۆپ . لېكىن ، بالىلارنىڭ سەۋىيىسى كۆتۈرەلىشى كېرەك ـ دە توغرا ، گورکىينىڭ «كىشىلەر ئىشكىدە»نى سۆزلەپ بېرەي ...

— كەلدى ، كەلدى ، — دېدى تۇمەن سەلمنىڭ ئىللىق كۇلۇمسىرىشىدىن خۇشال بولۇپ .

— نېمانچە ئۇنىدەرەيسەن ، — دېدى سەمەن تۇمەتنىگە ئالىسىپ ، — مۇئەللىم قورسىقىدا ئەڭ ياخشىلىرىنى سەيلەۋاتىدۇ ...

سەلىم ھېكايىسىنى يۇمشاق ئاۋاز بىلەن سىرلىق ۋە مۇڭلۇق باشلىدى ...

— ئالىكسەينىڭ ئانىسى ئۆلۈپ بىرنەچچە كۈن ئۆتكەندىن كېيىن ،— دېدى سەلىم خۇددى شۇئىرلىغاندەك ئاستا ئاھاڭدا ،— ئۇنىڭ جاھىل بوۋىسى : «ئالىكسەي ، سەن مېنىڭ بوينۇمغا ئاسىدىغان مېدال ئەمەس ، جايىڭنى تاپ ، ئۆز تىرىكچىلىكىڭنى قىل !» دېدى . مانا شۇنىڭدىن باشلاپ ئالىكسەي كىشىلەر بوسۇغىسىدا يالىلىنىپ ئىشلەشكە باشلىدى .

ئاسماندا تولۇن ئاي سەيلانە ئۇزمەكتە ! ئوتنىڭ نۇرى پاراسلاپ كۆيۈۋاتقان ئىسلىرى بىلەن قوشۇلۇپ ئورمان ئىچىنى كۆكۈچ چاڭغا پۇركىگەن ... ئېڭەك تىرەپ ھەممىنى ئۇنتۇغان بالىلار سەلمنىڭ تولىمۇ سىرلىق ، مۇڭلۇق ئاۋازىغا مەھلىيا بولۇپ ، ئۇنىڭ ھېس ـ تۇيغۇلارغا تولغان ھېكايىسىنى ئاڭلىماقتا . ئەنە

ئالىكسەي كېمە پرىستانلىرىدا قوپال كىشىلەر ئارىسىدا ئىشلەۋاتىدۇ ... ئۇ ئوقۇغان كىتابنىڭ تەسىرىدىن پاراخوت ئاشپىزى يىغلاپ سالدى ! ... ئەنە موزدۇز خوجايىنى ئۇنىڭغا توۋلىماقتا : «ئالىكسەي ، ئوتۇن يار ... ئالىكسەي ، بالىنى باق ، چىراغلارنى يانداۋۇر ...» ئاچ قورساق ئالىكسەي يۇگۈرۈپ يۈرمەكتە ، پاسكىنا ئىياغلارنى تازلىماقتا ... ئىدىشلارنى تولدۇرماقتا ... تۇن ... ئالىكسەي قاتالىتىرلىق ئۆگزە ئاستىدا يىغۋالغان شام ساقىندىلىرىغا پىلىك سېلىپ كىتاب كۆرمەكتە ... ئەنە موزدۇز خوجايىنى غەزەپ بىلەن كىتابلارنى يىرتىۋاتىدۇ ... ئالىكسەي ئۇنىڭ پۈتلىرىغا يامىشىپ يالۋۇرۇۋاتىدۇ ... شامسىز قالغان ئالىكسەي ئاق رو قاچىنى ئايغا تۇتۇپ ئۇنىڭدىن چۈشكەن ئاي شولىسىدا كىتاب كۆرۈۋاتىدۇ .

سەلىم جىمىپ قالدى ... بالىلار ئۇلۇغ ـ كىچىك تىنىپ سەلىمنىڭ تۇرۇلگەن قوشۇمىلىرىغا ، ئوتتەك يېنىپ تۇرغان كۆزلىرىگە تىكىلگىنىچە قېتىپ قېلىشتى ...

— موزدۇز خوجايىن ، — دېدى سەلىم بىرھازادىن كېيىن ، — بالىلىرىنى ئېلىپ مېھمانغا كەتتى . ئۇنىڭ بۇيرۇغان چاچتىن تولا ئىشلىرىغا ئۇلگۈرەلمەي ھالىدىن كەتكەن ئالىكسەي چەينەكنى ساماۋار ئالدىغا قويدى ـ دە ، جوغىسىنى ئاچتى ...

— ئاندىن كېيىن نېمە بولدى ؟ — دېدى تۇمەن قورقۇپراق .

— ئالدىرىما ، — پىچىرلىدى سەمەن سەلىمدىن كۆزىنى ئۈزمەي .

— خوجايىن كەلگەندە ، ئالىكسەي ئولتۇرغان يېرىدە ئۇخلاپ قالغانىدى ، — دېدى سەلىم ئېغىر تىنىپ ، — چەينەكتىن تېشىپ چىققان قايناق سۇنىڭ پولنى ھۆل قىلىۋەتكەنلىكىنى كۆرگەن خوجايىن ئۇنى قوغلاپ يۈرۈپ شۇنداق ئۇرىدىكى ، پەقەت ئۆزى هارغاندىلا توختىدى . لېكىن ، قىپقىزىل قانغا بويالغان ئالىكسەي هوشىدىن كەتكەنىدى .

— ئالىكسەي ئۆلۈپ قالدىما ؟ — دەپ سورىدى سەمەن .

— ياق ، — دەپ جاۋاب بەردى سەلىم ئۆزىنىڭ تاساي يايلىقىدا قانغا بويالغانلىقىنى ئېسىگە ئېلىپ ، — مىرشاپلارنىڭ سۈرۈشتە قىلىشىدىن ئەنسىرىگەن خوجايىن ئۇنى ھارۋىغا سېلىپ دوختۇرغا ئېلىپ ماڭدى . خوجايىن يولدا : «ئالىكسەي ... ئالىكسەي ... مەن سەندىن ئۆتۈنۈپ قالاي ، ئۇ يەرگە بارغاندا يىقىلىپ چۈشتۈم دېگىن ، سەن مەندىن نېمە تەلەپ قىلساڭ بېرەي ... » دېدى .

— ھە ؟ ! — دېدى ئالىكسەي زەئىپ ئاۋازدا ئىڭراپ .

— ساڭا پۇل لازىمۇ ، زادى نېمە لازىم ؟ ئېيىت ، مەن ھەممىنى بېرەي ...

— خو ... جا ... يىن ، — دېدى ئالىكسەي كۆزىنىمۇ ئاچالماي ،— ما... ڭا... ھېچ نەر... سە... لازىم ئە ... مەس ... پەقەت كىتاب ئوقۇشقا رۇخسەت قىلسىڭىزلا ... بولدى ...

ئېچىكىك تىرەپ يانقان سەمەننىڭ كۆزلىرىدىن ئۇششاق ياش تامچىلىرى تۆكۈلدى . تۇمەن بولسا دۇم يېتىپ يىغلۇۋەتتى .

— مانا شۇنداق قىلىپ دوختۇر ئالىكسەينىڭ بەدىننىڭ قىرىق ئىككى پېرىدىن ياغاچ قىيىندىلىرىنى ئالدى ...

— مۇئەللىم ، — دېدى سەمەن ئاستاغىنا ، — بىزمۇ ئەنە شۇنداق كىتابلارنى قاچان ئوقارمىز ؟

— بىز بۇ ياغاچلارنى نېمىگە كېسىۋاتىمىز ، بىلەمسەن ؟

— قىرائەتخانا سالىمىز ، — دېدى تۇمەن ئالدىراپ .

— راستمۇ ؟

ئەتىسى سەلىم بالىلار بىلەن ئۇچ تۇپ دەرەخنى كېسىپ ، ئۇنىڭ قوۋزاقلىرىنى سويۇپ ، ئاقارتىپ تۇرۇۋىدى ، سەرۋەر داستىخانغا ئوراپ قىيما كۆمەچ ئەكەلدى . قورسىقى ئاچقان بالىلار راسا ئىشتىھا بىلەن يەۋاتقاندا ، يىراقتىن بىر ئاتلىق بالىنىڭ ۋارقىراپ كېلىۋاتقانلىقى كۆرۈندى .

— نوۋەر ، — دەۋەتتى سەمەن ئورنىدىن تۇرۇپ .

— مۇئەللىم ! ...

نوۋەر بىرلا ئىرغىپ ئاتتىن بىرنەچچە قەدەم ئالدىغا سەكرىدى .

ئۇ قوللىرىنى كېرىپ يۇگۇرۇپ كېلىپ ، سەلىمنى قۇچاقلىۋالدى .
— بىزنىڭ بۇ يەردىلىكىمىزنى قانداق بىلدىڭ ؟ — دېدى سەلىم نودەرنىڭ قوللىرىنى تۇتۇپ .
— مەن سىزنى تاينىلىق شەھەردىن چىقمىدى ، داۋۇت ئاكامغا بولسىمۇ ئېيتاي دەپ كېلىۋىدىم ، ئىدىرىس ئاكام سىلەرنىڭ مۇشۇ يەردە ئىكەنلىكىڭلارنى ئېيتىپ بەردى .
— نېمىدى ئۇ سېنى شۇنچە ھاسىرىتىۋەتكەن ؟
— ھەمدۇل موللا يالغانچىكەن ... ئۇ بىزنى ئالداپتىكەن ...
— قېنى ، ئۆزۈڭنى توختىتىۋېلىپ سۆزلىگىنە !
تۇنۇگۈن كەچ نودەرنىڭ دادىسى نىياز ئاكىنىڭ بىر تۇغقىنىنىڭ ئۆيىدە ھەمدۇل داخانلىق قىلىۋاتقانىدى . ئۇ شۇ كۈنى كېچىسى قوقاس ئوستىگە ئۇچ تال ياڭاقنى قويۇپ نېمىلەرنىدۇر ئوقۇپ ياڭاققا ھۇرىگەندىن كېيىن ، تۇيۇقسىزلا ياڭاقلار دوملاپ بىر - بىرىگە ئۇرۇلغان . بۇنى كۆرگەن نودەرنىڭ ئۈكىسى ئۆمرىدە بىرەر قېتىممۇ ياڭاق يەپ باقمىغاچقا ، كېچىسى موللامنىڭ خۇرجۇنىدىن بىرنى ئوغرىلاپ چىقىپ چاقىنكەن ، ئىچىدىن چالا ئۆلۈك بولۇپ قالغان يوغان قارا قوڭغۇزدىن بىرى چىقىپتۇ .
— دادام قوڭغۇزنى كۆرۈپ ، — دېدى نودەر كۆزلىرىنى ئوينىتىپ ، — دەسلەپتە ئاغزىنى يوغان ئېچىپ كۈلۈپ كەتتى . كېيىن : «ۋۇي ساختىپەز تۈلكە ، قوڭغۇزنىڭ ئۆلۈكىنى بىر پاقلان ، ئىككى توخۇ ،ئون تەڭگىگە سېتىپسەن - دە» دەپ يەرگە تۇكۇرۇۋەتتى ...
ئولتۇرغانلار قاقاقلىشىپ كۈلۈشمەكتە ئىدى . ئۇلار كۈلكىلىرىنى توختىتالماي ، كۆزلىرىدىن ياش چىقىپ كەتتى . سەلىم ئابدۇرېشىت ھاكىمنىڭ «ھەمدۇلدىن ئاۋام خەلقنىڭ ئۆزى سەسكىنىشى كېرەك» دېگەن سۆزىنى ئەسلىدى .
— مۇئەللىم ، — دېدى نودەر ھاياجانلىنىپ ، — ھەمدۇل بۇگۈن كېچە غۇجۇۋۇللانىڭ ئوغلى خالىنى ئوقۇماقچى ... ئۇ ... ئۇ چەينەكنى گەپ قىلدۇرۇپ چاپلاشقان جىننى تاپىدىكەن .

— جىنىنى؟ — دەپ سورىدى سەلىم.

— ھەئە، خالىنىڭ يۇرىكىنى ئەسىر قىلىۋالغان جىنىنى قوغلارمىش ...

سەلىم ئابدۇرېشىت ھاكىمنىڭ «ھەمدۇلنىڭ ئالدامچىلىق، ساختىلىق، ھىيلىگەرلىكىنى دەلىل ـ ئىسپات بىلەن خەلققە تونۇتۇش كېرەك» دېگەن سۆزىنى يەنە بىر قېتىم ئەسلىدى ـ دە، كۆڭلىدىن ئىنتايىن نازۇك بىر خىيال خۇددى قىلدەك ئىز قالدۇرۇپ ئۆتۈپ كەتتى ...

— سەرۋەر، — دېدى سەلىم، — بۇ ياغاچلارنى كېسىپ ئاقلاپ، تەييار قىلىپ تۇرۇڭلار، ئىدىرىس ئاكام كەلگەن ھامان ھەممىڭلار قايتىڭلار. مېنىڭ قىسلىغا بارىدىغان ئىشىم چىقىپ قالدى.

— قاچان كېلىسىز؟

— ئەتە تاماق ۋاقتى بىلەن يېتىپ كېلىمەن.

سەلىم نوۋەرنىڭ ئېتىغا مىنگىشىپ تاغ قاپتاللىرىدا بىر دەمدىلا غايىب بولدى. ئۇ قارا تەرگە چۆمۈلۈپ كەتكەن ئاتنى قامچىلاپ پېشىن بىلەن قىسىل يايلىقىنىڭ قارىسىنى ئالدى. ئۇلار ئىككى ئېدىر ئوتتۇرىسىدىكى جىلغىدىكى بۇلۇڭ سۆگەتلىكنى ۋە نىياز ئاكىنىڭ قارىيىپ تۇرغان ئۆيىنى كۆرگەندە، يولدا كەلگۈچىلىك قىلىشقان مەسلىھەتلىرىنى ئەسلەپ، مەمنۇن بولغان ھالدا كۈلۈمسىرەشتى ... قاراڭغۇ چۈشۈش بىلەن نىياز ئاكىنىڭ ئۆيىدىن ئۇچ كىشى چىقىپ كەلدى. ئۇلار جىلغا باغرىدا يىلاندەك تولغىنىپ ياتقان يوللار بىلەن غۇجۇۋۇللانىڭ ئۆيىگە كېتىپ باراتتى.

— دادا، كېچىكىپ قالمىغاندىمىز؟ — دېدى نوۋەر دادىسىغا قاراپ.

— ياق بالام، ھەمدۇل خۇپتەندىن كېيىن ئىككى رەكەت نەپلى نامازغا ئوقۇپ، ئاندىن باشلايدۇ، — دېدى نىياز يېنىدا جىمجىت كېلىۋاتقان قاپقارا ساقاللىق، بېشىدا سالۇا تەلپەك، پور رەڭ چىسىبەرقۇت يەكتەكى ئۈستىدىن شايە پۇتنى قىيىپاچ باغلىغان

كىشىگە قاراپ قويۇپ . نىياز ئاكا يولدا ئۇچرىشىپ سالاملاشقانلارغا : «بۇ كىشى ئاكامنىڭ ئايالىنىڭ ئىنىسى بولىدۇ ، بۇغا قاچتىدىن كەلگەن ، تىلى ئاجىز» دەپ قوياتتى . مەسە كالاچ كىيىۋالغان بۇ كىشىمۇ غەلىتىلا ھىجىيىپ «ئە ... ئۆ ... بە ... بە ... » دېگەندەك كىشى ئۇقمايدىغان بىرنېمىلەرنى كالدىرلايتتى .

نىياز ھويلىغا يىغىلغان بىرنەچچە كىشى بىلەن سالاملاشقاندىن كېيىن ، غوجۇۋۇللا بىلەن قول ئېلىشتى . نىياز ئۇنىڭ چىرايىدىن بىر خىل ئېچىنىش ۋە نارازىلىق ئالامىتىنى سەزدى بولغاي :

— مۇللامنىڭ ھەققىياتىغا بىرنېمە بەرگەنسەن ؟ — دەپ سورىدى .

— ھەي ... بەرمەي قۇتۇلغىلى بولامدۇ ؟ ئەتە ئېغىز چىشىمنى سۇغۇرغاندەك بىر مۇي جۇۋا ، بىر ياشلىق موزىيىمنى زاكىر خوجىنىڭ ھويلىسىغا يەتكۈزۈپ بېرىدىغان بولدۇم .

— ئۇ يەرگە نېمىشقا ئاپىرىپ بېرىسەن ؟

— مۇللامنىڭ ھەربىر يايلاقتا مالىلىرىنى بېقىپ بېرىدىغان ئادەملىرى بار ئەمەسمۇ ... ھە راست نىياز ئاخۇن ، خالىزىم بولۇپ سورىماپتىمەن ، بۇ كىشى كىمىڭ بولىدۇ ؟

— بۇغاقاچتىدىن كەلگەن ئاكامنىڭ ئىنىسى بولىدۇ ، تىلى يوق ...

— تۇۋا ، تۇۋا ، ياپىياشلا ئادەمكەن ، مۇللامغا ئوقۇتۇپ كۆرمىدىڭمۇ ؟ — دېدى غوجۇۋۇللا قارا ساقاللىق گاچىنىڭ سالۇۋا تەلپەك تېگىدىكى ئارانلا كۆرۈنۈپ تۇرغان كۆزلىرىگە قاراپ .

— ئوقۇشقا قايسى ئۆينى تەييارلىدىڭ ؟ ئادەملەر سىغارمۇ ؟

— يۈرگىنە ، بىر كۆرۈپ باق .

نىياز ئاكا ، قارا ساقاللىق گاچا ۋە نوەرلەر ئۆينى بىرقۇر كۆزدىن كەچۈردى . بولۇپمۇ گاچا ئۆينىڭ مورا ، كۆلۈك ، گۈلدار يۈك پالازلىرىغچە سەپسالماقتا ئىدى .

— ئە ... ئۆ ... بە ... بۆ ... چە ... چ ... چىچا ، — دەۋەتتى گاچا قوللىرىنى ھەرخىل ئىشارىلەرگە شىلتىپ .

— نېمە دەيدۇ بۇ ، نىيازئاخۇن ، ھېچ ئۇقالمىدىمىيا ؟ — دېدى غوجۇۋۇللا تېڭىرقاپ .

— گەپ قىلمىدىغان چەينەكنى نەگە قويىدىكەن ؟ دەيدۇ .

— مانا ، مانا ، مۇشۇ مورا ئىچىدىكى كان ئوچاقنىڭ ئىچىگە ...

ئۇلار قايتىپ چىقىشى بىلەن جاينامماز كۆتۈرگەن ھەمدۇل غوجۇۋۇللانى ئىشارە بىلەن چاقىرىپ نېمىلەرنىدۇر دەپ كۇسۇرلىغاندىن كېيىن ، ئۆيگە كىرىپ ئىشىككە ئىچىدىن ئىلغۇرنى سالدى .

— مولام ئىككى رەكەت نامماز ئوقۇۋالغاندىن كېيىن ، باشلايدىغان بولدۇق ، — دېدى غوجۇۋۇللا نىيازغا پىچىرلاپ ، — مەن باشقىلارغا خەۋەر قىلاي .

غوجۇۋۇللانىڭ ئايۇان ساريىي ئادەم بىلەن تولدى . مورا تەكچىسىدىكى پىلدىرلاپ كۆيۈۋاتقان قارا چىراغ كۇلۇڭ ئالدىغا تۆگىدەك سايە چۈشۈرۈپ ، ئۆينى غۇۋا يورۇتۇپ تۇراتتى . قانداقتۇر سۇر باسقان ، ساقاللىق ، ساقالسىز ، يوغان سالۋا تەلپەكلەرنى چۆكۈرۈپ كىيىشكەن بۇ كىشىلەر گويا مورا ئىچىدىن ھېلىلا ئاجايىپ ـ غارايىپ جىنلار تولغىشىپ چىقىپ كېلىدىغاندەك ، ئارانلا كۆرۈنۈپ تۇرغان چەينەككە قارىشاتتى . موربدىن بىر غۇلاچ يىراقلىقتا جاينامماز ئۈستىدە يۈكۈنۈپ ئولتۇرغان ھەمدۇل ئوڭ ـ سولىڭ مۇرىلىرىگە ھۇرۇپ ، نېمىلەرنىدۇر ئوقۇيتتى ۋە سۇرىسىدىن ئازغاندەك موربغا خېلىلا يېقىن ئولتۇرغان تەلپەكلىك بالىغا ۋە ئۇنىڭ ئارقىسىدىكى قارا ساقاللىق گاچىغا كۆز تاشلاپ قويۇاتتى . چەينەكنى «قاچان گەپ قىلمىدىكىن» دەپ قورقۇپ ئولتۇرغان كىشىلەر ئۇنلۇكرەك نەپەس ئېلىشتىنمۇ قورقاتتى . موللام ئىككىنچى قېتىم بالىغا قارىدى . لېكىن ، بالا مۇگدەپ قالغانىدى ... ئۇزۇن جىملىقتىن كېيىن ، موللام تاغلىقلار ئۇقالمايدىغان بىرمۇنچە سۆزلەرنى قىلغاندىن كېيىن ، ئالدىغا تىكلەپ قويغان ئەينەككە قارىدى ـ دە ، چۆچۈپ كەتتى ... چۈنكى

ئۇ ئەينەكتىن ھەرخىل جىنلارنى كۆرۈۋاتاتتى ...

— دۆمۈسەن ، پىرىمۇسەن ، ئەسكى تامنىڭ قوقىقى ، كونا تۇگمەن جىنلىرى ... ئىپيت ! ...

ھەمدۇلنىڭ تۇيۇقسىزلا ۋارقىرىشى بىلەن ئولتۇرغانلار دىڭىدە چۆچۈپ كەتتى ۋە ئالدىدىكى سانجىلغان خەنجەرگە نىملەرنىدۇر دەپ سۈپكۈچ قىلىۋاتقان ھەمدۇلغا قاراشتى .

«چىرىق ... چىرىق ... چىرىق ، چىرىق ... » چەينەك چىرىقلىدى .

قارا ساقاللىق گاچا قورقۇپ كەتتىمۇ ياكى ھەيران قالدىمۇ ، قوللىرىنى يەڭلىرىگە تىقىپ ئېڭىشىپ ئولتۇرغان ھەمدۇلدىن كۆزىنى ئۈزمەيتتى .

— ھە... ھە... ھۆم... شۇنداق... — دېدى ھەمدۇل ئاۋازىغا سۈرلۈك تۈس بېرىپ ،— مېكىجىن... ھە... ھە... مېكىجىن[1]...

تاتىرىپ ئاقىرىپ ، ئۆمسۆرۈن بولۇپ كەتكەن چىرايلار بىر - بىرىگە قارىشىپ : «غۇجۇۋۇللانىڭ ئوغلىغا مېكىجىن چاپلىشىپتىكەن - دە ... » ، «شۇنداق ، خالىغا مېكىجىن چېپىلىپتۇ» دېيىشىپ پىچىرلىشاتتى .

«چىرىق ... چىرىق ... چىرىق ، چىرىق ، چىرىق ... » چەينەكنىڭ ئاغزى توختىماي چىرىقلاشقا باشلىدى . لېكىن ، كۈتۈلمىگەندە ئۇخلاپ قالغان بالىنىڭ تەلىپىكى مورا كۈلۈكىغا چۈشۈپ كەتتى . ئالمان - تالمان كۆزلىرىنى ئاچقان نوۋەر كۈلۈكىدىكى سوغۇق كۈلنى تاتىلىغىنچە تەلىپىكىنى ئېلىۋېدى ، چەينەكنىڭ ئاغزى بىللە سۆرىلىپ كەلدى ...

— ھاي بەتبەخت ، ۋۇي ھارام ئۆلگۇر ... — ھەمدۇل ۋارقىراپ ئورنىدىن تۇرۇپ كەتتى ...

— مەن ... مەن ... چەينەكنىڭ ئاغزىنى قىلدا باغلاپ قويغانلىقىمىزنى نەدىن بىلەي ؟ — دېدى نوۋەرمۇ بوش كەلمەي .

ئادەملەر گۈركىرىشىپ ئورۇنلىرىدىن تۇرۇپ كەتتى . ئۇلار

---

① مېكىجىن — چىشى جىن مەنسىدە ئىشلىتىلدى .

بىلەن بالا ئوتتۇرىسىدىكى سىرلىق ئىشقا ئەقلىنى يوقاتقان ھالدا قارايتتى ...

— قى ... قا ... قۇ ... ۋە ... ۋە ... ۋۇ ... ھىيا... —

دېدى گاچا چەينەككە باغلانغان قىلنى ۋە ھەمدۇلىنىڭ بارمىقىنى كۆرسىتىپ ...

كىشىلەر ھەمدۇلىنىڭ ھىيلىسىگە ، گاچىنىڭ كالدىرلىشىغا ھەيرانۇ ھەس بولغان ھالدا نىيازغا قارىدى .

— ئىنىمىزنىڭ دەۋاتقىنى ، — دېدى نىياز ئاچچىقى بىلەن ، — ئاتنىڭ قۇيرۇقىنى چەينەكنىڭ ئاغزىغا باغلاپ ، بىر ئۇچىنى قولغا يۆگەپ چەينەكنى گەپ قىلدۇرۇش كىچىك بالىنىڭ قولىدىنمۇ كېلىدىغۇ ، دېگەن گەپ ...

نىيازنىڭ بۇ ئۇزۇن تەرجىمىسى ئۆي ئىچىدە بىردىنلا كۈلكە كۆتۈرۈۋەتتى . كۈلكە دەسلەپتە يېڭىدە تۇمشۇقىنى ئېتىۋېلىشتىن «خىرت ـ خىرت »قا ئۆزگەردى ، ئاخىردا ئۆينى ئۆرۈۋەتكۈدەك دەرىجىدىكى قاقاقلاشقا ئايلاندى . ئاسمان ئېگىز ، يەر قاتتىق بىلىنگەن ھەمدۇل شۇ تاپتا توپ ئوتتۇرىسىدا تۇگۈلۈۋېلىپ ، يا ئۆزىنى ئاقلاشنى ، يا قېچىپ كېتىشنى بىلمەي تۇراتتى .

— مىي... مىي... مە... ئا... غىغا... ھا... ھا... ھا...

— مەن ئارغامچىدا باغلىۋېلىپ ئېشەكنىمۇ ھاڭرىتالايمەن ، دەيدۇ ، — دەپ تەرجىمە قىلدى نىياز ئۆزىمۇ كۈلۈۋېتىشتىن قورقۇپ .

ئۆي ئىچىدە دەھشەتلىك قىيقاس ـ چۇقان كۆتۈرۈلدى . گاچا باشمالتىقىنى كۆرسىتىپ غۇجۇۋۇللاغا كالدىرلىدى :

— غى ... غۇ ... غا ... ۋېي يا ، ھې ... ھې ... ھۇ ... —

گاچا قوللىرىنى سانغاندەك بىر قىسىملا ئىشارەتلەرنى قىلدى . ئۆزىنىڭ ئالدام خالتىغا چۈشكەنلىكىدىن تىت ـ تىت بولۇۋاتقان غۇجۇۋۇللا گاچىنىڭ سەدەپتەك ئاپئاق چىشلىرىغا ھاڭۋېقىپ قاراپ تۇراتتى ...

— بولدى ئىنىم ، — دېدى نىياز گاچىغا قاراپ ، — ئېچىشقان

يەرگە تۇز سەپمەك ، غۇجۇڭۇللا سىز دېگەندەك ياخشى ئادەم ، لېكىن بۇ قېتىم بىر قارا بېسىپتۇ ... مۇسۇلمان ئادەم بۇنداق يالغان نەرسىلەرگە ئىشەنسە ، خۇداغا شەك كەلتۈرگەنلىك بولىدۇ ئەمەسمۇ ! ...

— چىق قوتۇر ئېشەك ، ڭۇي ئەڭرەز پاقسى ، — غۇجۇڭۇللا بىردىنلا چاچراپ كېلىپ ھەمدۇلغا ئېسىلدى . ئۆي ئىچى بىردىنلا پاتىپاراقچىلىققا ئايلاندى . خۇرجۇننى كۆتۈرگەن ھەمدۇل قاقاقلاپ كۆتۈرۈلگەن كۈلكە ، ئاچچىق تىل ـ تەنىلەر ئاستىدا ئىشكىتىن چىقىپ كەتتى .

نىياز ، گاچا ، نوەر كۈلۈڭىتىشتىن قورقۇپ ، ئېغىزلىرىنى تۇتقان ھالدا ئۆيگە ئارانلا يېتىڭالدى . دەھلىزگە كىرگەن ھامان ئۇلار قاقاقلاپ كۈلكىنى باشلىۋەتتى . گاچا تەلپەك ، ساقال ـ بۇرۇتلىرىنى ئېلىپ تاشلىۋىدى ، كۈلكە تېخىمۇ ئەڭجىگە چىقتى ...

— ڭاي مۇئەللىم ، ڭاي مۇئەللىم — ... دەيتتى نىياز قورسىقىنى تۇتۇپ ، — گاچىنى مۇنچىڭالمۇ ئوخشاتقان بارمۇ ... ھا ... ھا ... ھا ...

— نىياز ئاكا ، قالتىس تەرجىمانكەنسىز ... ھا ... ھا ... ھا ... گاس ـ گاچىلار مەكتىپىنىڭ تەرجىمانى بولسىڭىز ئوخشاتقۇدەكسىز ... ھا ... ھا ... ھا ...

— ھەمدۇلنىڭ قاچقىنىنى دەيمىنا ... ھى ... ھى ... ھى ...

— ئاكامنىڭ ئىنىسى دېگىنىڭىزچۇ تېخى ... ھا ... ھا ... ھا ...

سەلىمنىڭ جاسارىتى

قىسىلدىكى گاچا ڭەقەسىدىن ئىككى ھەپتە ئۆتۈپ كەتتى . مەكتەپ ھويلىسىدا سەلىم ، قادىر ، تۇمەن ، سەمەن ، نوەر ، سەڭۈر قاتارلىق ئون ئىككى كىشى كۈندە سەھەر تۇرۇپ كېسەك قۇيماقتا ئىدى . ئۇلارنىڭ بەزىلىرى سۇغا ، بەزىلىرى لايغا مەسئۇل

بولدى ، ئالتە كىشى مەخسۇس تۇتۇپ كېسەك قۇيدى . مەكتەپ هويلىسىنىڭ دەسسىگۈدەك يېرى قالمىدى . سىنىپ ، ياتاق ئالدىغا يامانبۇكتىن ئەكەلگەن ياغاچلار دۆۋىلەندى ۋە داۋۇت گۇڭشېدىن ئەكەلگەن ياغاچچى ئۇستام بالا ، خە ، تۇۋرۇك ، ۋاسىلارنى سىلىقداپ ، ئىشىك ـ دېرىزىلەرنىڭ تۇرۇم ، تۆشۈكلىرىنى تەييارلايتتى : قۇرۇغان كېسەكلەر بىر چەتتىن تامغا ئېلىنىپ ، ئورنىغا كېسەكلەر تۆكۈلەتتى . مەكتەپنىڭ ئەتراپىمۇ كېڭىيىشكە باشلىدى . سەلىم هازىر بىرئاز ياداپ قاريدىغان بولسىمۇ ، كۆڭلى خېلىلا كۆتۈرۈلۈپ قالغانىدى . چەينەك ۋە تاسايىدىكى سېمىز كېلىن ۋەقەلىرىدىن كېيىن يايلاقلار ئارا هەمدۇلنىڭ ئىناۋىتى چۈشۈپ ، مەسخىرىلىك گەپلەر تۇمانىدەك تارىلىشقا باشلىدى . هازىر سەلىم خۇددى تۇنجى ئوۋنىڭ تەمىنى تېتىپ ، ئەتراپىغا ئۆتكۈر كۆزلىرىنى تىكىۋانقان ئىكتى[1]نىڭ ئۆزى بولۇپ قالدى . ئۇ يايلاقلاردىن كېلىدىغان ئوقۇغۇچىلىرىغا ۋە كۆڭلى يېقىن ئاتا ـ ئانىلارغا هەمدۇلنىڭ هەربىكتىنى كۆزىتىشنى ، بىرەر سىرلىق هەربىكتى سېزىلگەن هامان دەرهال خەۋەر قىلىشنى تاپىلىدى .

قىسىلدىكى گاچا ۋەقەسىدىن كېيىن داۋۇتنىڭ هېس ـ تۇيغۇلىرى دولقۇنلىنىپ كەتكەنىدى . ئۇ هازىرقىدەك خۇشال بولغان ئەمەس . ئۇ نىيازدىن بۇ ۋەقەنى يېپىدىن ـ يېڭىسىغچە ئاڭلىغاندىن بېرى ، كېچىلىرى ئويغىنىپ كەتسىمۇ كۆلۈپ كېتەتتى . يايلاقلار ئارا ئات ئۇستىدە كېتىۋېتىپمۇ كۆلەتتى ۋە سەلىمنىڭ ئەقىل ـ پاراسىتىگە ئىچىدە ئاپىرىن ئوقۇيتتى . بولمىسا هەمدۇل چەينەك ۋەقەسىنى هەرخىل پەتىۋالار بىلەن يېغىشتۇرغانمۇ بولاتتى ، لېكىن گاچا سورۇندا بۇنىڭغا يول قويمىغان ، قاتمۇقات زەربە بىلەن ئۇنى ئېغىز ئاچالماس قىلىپ قويغان ...

داۋۇت هازىر ئازراقلا بىكار ۋاقتى بولسا مەكتەپ مەيدانىغا كېلىپ يالىڭاچلىنىۋېلىپ ، يوغان تۆكلۈك پاقالچاقلىرى بىلەن لاي پېشۇراتتى ، گۈپۈلدىتىپ كېسەك قۇياتتى ، قوتازلاردا تاش

① ئىكتى ـــ بالا بۇركۇت .

توشۇۋاتقان ئىدرىس ۋە ئات باقارلارغا چاقچاق قىلاتتى . ئۇ ئالدىغا بىر پارچە پالازنى تارتىۋېلىپ ، كېسەك قۇيۇۋاتقان سەلىمگە قاراپ : «بۇنى قانداقمۇ شەھەرلىك زىيالىي دېگىلى بولسۇن ... شۇنداق ... يېتىمچىلىكتە ئۆسكەن بالىلار قورام تېشىدەك چىڭ بولىدۇ» دەپ پىچىرلايتتى . داۋۇت بۇگۈن ئەتىگەن مەكتەپ قۇرۇلۇشىغا بورا ھەل قىلىش ئۈچۈن گۈڭشېغا مېڭىش ئالدىدىمۇ : «سەلىم ، ئۆزۈڭنى قاتتىق ئۇرۇپ كەتمە ، زىكىلى بولۇپ قالىسەن» دەپ ئەسكەرتىپ قويۇپ كەتتى .

قۇياش تىك كۆتۈرۈلۈپ ، سايىلەر تاپانغا يېغىلغان چىگىتى چۈش ۋاقتىدا سەرۋەر ئاشخانىنىڭ دېرىزىسىدىن ۋارقىرىدى :

— بالىلار ، قوللىرىڭلارنى يۇيۇڭلار ، شورپا تەييار بولدى ... ئىدرىس ئاكامنىڭ دۆلىتىنى كۆرۈڭلار .

— ئىدرىس ئاكا ، قادىر ئاكا ، — دېدى سەلىم بېلىدىكى پەشتامىنى يېشىۋېتىپ ، — قېنى ئۇستام ، سىلىمۇ قوللىرىنى يۇسىلا ، «قورساق توق ، كۆڭۈل شوخ» دېگەن گەپ بارغۇ !

ھەممەيلەن شورپىلىرىغا نان چىلاشتى . ئالدىراپ كەتكەنلەر گۆشلىرىنى بالدۇرراق قوللىرىغا ئېلىۋېلىپ ، سۆڭەكلىرىنى غاجىلاشقا باشلىدى . سەرۋەر بىر قاچا شورپىنى سەلىمگە تۇتتى ۋە :

— نانىنى ئۆزۈم چىلاپ قويدۇم ، تويمىسىڭىز يەنە بار ، — دېدى ـ دە ، ئۇنىڭ ئاپتاپتا كۆيگەن دولىسىغا قاراپ قويدى .

— سەرۋەر ، — دېدى سەلىم شورپىدىن ئوتلاۋېتىپ ، — بۇ قېتىم شەھەردىن ئەكىلىپ بەرگەن كىتابلارنى كۆرۈپ چىقتىڭىزمۇ ؟

— «كۆپ ئۇچرايدىغان كېسەللىكلەر» دېگەن كىتابنى كۆرۈپ چىقتىم ، بەكمۇ ياخشىكەن ، خاتىرە يېزىپ يادلاۋاتىمەن . لېكىن ، ئاياللارغا ئائىت ، — دېدى سەرۋەر ھۇپپىدە قىزىرىپ ، — ئەجەب بىر كىتاب ئىكەن ...

— نېمە ؟ !
— يا ... ياق ، ئاخشاملىقتا ... كۆرۈپ چىقمەن .
— ئۇ بىر بىلىم ، بىلمىگە نىسبەتەن بۇنداق پوزىتسىيە تۇتسىڭىز بولمايدۇ ...
سەلىمنىڭ ئاچچىق كەلگەنلىكىنى سەزگەن سەرۋەر ئۆزىنىڭ خاتا سۆزلەپ قويغانلىقىنى بىلدى ـ دە ، شەلپەردەك قىزىرىپ كەتتى . ئۇ دۇدۇقلىغىنىچە :
— چوقۇم كۆرسەن ... ياخشى ئۆگىنىمەن ... خاتىرجەم بولۇڭ ! — دېدى ۋە ئارقىدىن ئاستاغىنا قوشۇپ قويدى ، — خان ئانام سىزنى سورىغانىدى ، ئالدىراش دەپ قويدۇم .
— كەچتە قادىرنىڭ ئانىسىنى يوقلىغاچ خان ئانىڭىزنى كۆرۈپ كېلىمەن .
— قىسىلدىكى ، — دېدى سەرۋەر باشقىلارنىڭ دىققەت قىلمىغانلىقىدىن پايدىلىنىپ ئاستا پىچىرلاپ ، — چەينەك ۋەقەسىنى خان ئانامغا سۆزلەپ بەرسەم ، بىر كۈلىدۇ ، بىر قارغايدۇ . ئۇ تېخى پېشىن نامىزىدا سىزگە ئاتاپ ئالاھىدە دۇئا قىلدى .
— سەلىمجان ، گېلىمدىن ئۆتمىدى ، بۇ لوق گۆشنى بىر يەۋەتكىنە ! — دېدى ئىدرىس قاچىسىدىكى گۆشنى سەلىمنىڭ كورىسىغا سېلىپ قويۇپ ، — ھۆم مانا ...
— ھاي ، ھاي ، سەلىم ئەپەندىم بارمۇ ؟ — دېدى نىياز ئېتىدىن چۈشمەي ، — نېمانداق ھويلىنى ئەرەختەم ـ پەرەختەم قىلىۋەتتىڭلار ؟
— دادا ، — دېدى نوەر قاچىسىنى كۆتۈرگەنچە ئۇنىڭ ئالدىغا يۈگۈرۈپ .
— نىياز ئاكا ، — دېدى سەلىم ئۇنىڭ ئېتىنىڭ چۈلۈۋرىنى قولىغا ئېلىپ ، — ياخشى مېھمان تاماق ئۈستىگە ، دەپتىكەن ، راسا ۋاقتىدا كەلدىڭىز .
— پوھوي ، شورپىكەنيا ؟ قىسىلدىلا بۇرنۇمغا پۇرىۋىدى ...

نـــيـاز ئاكانىڭ بۇ تۈپتۈزلا چاقچىقىدىن باشقىلار پاراقلاپ كۈلۈشتى .

— قـېـنـى سـەرۋەر ، نـيـاز ئاكامغا شورپىنىڭ يۈزىدىن ، گـۆشـنـىـڭ لوقىدىن ئۈسۈپ كېلىڭ ! چۈنكى ، بۇ ئادەم ئۇلۇغ تەرجىمان ...

كۆپچىلىك يەنە قاقاقلاپ كۈلۈشتى .

نيازنىڭ مۇھىم بىر خەۋەر ئەكەلگەنلىكىنى بىلگەن سەلىم ئۇنى كېسەكلىرى يىغۈپتىلگەن خامانغا ئاچىقتى .

— ئەپەندىم ، — دېدى نيياز قاچىسىنى يەرگە قويۇپ ، — ھەمدۇل ھازىر قوغاق يايلىقىدىكى مەنسۇر خانىنىڭ ئۆيىدىكەن .

— بىزدە ئوقۇيدىغان نسانىڭ ئۆيىدىمىكەن ؟ نېمانچە يىراققا بېرىۋالغان ؟

— ھەببەللى ، نسانىڭ ئاچىسىنىڭ مەيدە ئاغرىقى كېسىلى بار ئىكەن ، ھەمدۇل مەنسۇرخانغا : «قىزىڭىزغا مەلۇم بىر يىگىت بىر قـورچـاقـقا جۇدى قىلىپ مازارغا كۆمۈپتۇ ، بۇ جۇدىنى تېپىپ ياندۇرمىساق ، قىزىڭىز كۈندىن ـ كۈنگە قورۇپ تۈگەيدۇ» دەپ پەتۋا چىقىرىپتۇ .

— مازارغا كۆمۈپتۇ ؟ ! — سەلىم ئويلىنىپ قالدى ، — ئۇ يەردە نەچچە مازار بار ؟

— ئەۋلىيا مازىرى بار ، توغراق مازىرى يىراقراق .

— قاچان ئوقۇيدىكەن ؟ ...

— ئۆگۈنلۈككە پېرە ئوينىتىپ ، جۇدىنى تاپقاندىن كېيىن ، جۇدىنى كەينىگە ياندۇرۇش ئۈچۈن يەنە بىر كېچە ئوقۇيدىكەن .

— مەن ھازىرلا بىرنەچچە بالىنى ئېلىپ يولغا چىقاي !

— نېمە قىلماقچىسىز ؟

— مەن ئۇنى مازارنىڭ نەق ئۆزىدە مات قىلماقچىمەن ...

— ئۇلگۈرەلەمسىز ؟

— بۇگۈن پېرىم كۈن ، بىر كېچە ، ئەتە بىر كۈن ، — دېدى سەلىم ھېسابلاپ ، — ئەتە قاراڭغۇ چۈشۈشتىن ئىلگىرى نوەر ،

سەمەن ، تۇمەنلەرنى باشلاپ ئەۋلىيا مازىرىغا ئولگۇرۇپ بارىمەن .
— ئادەمنى نېمانچە جىق ئالىسىز ، بىرنىلا ئالىسىڭىز بولمىدىمۇ ؟
— ياق ، ئىككى مازارغا بۆلۈنمىز . بىرى كۆزىتىش ، بىرى خەۋەر يەتكۈزۈش ئۈچۈن كېرەك بولىدۇ .
— ئادەمغۇ چىدايدۇ ، ئاتلار چىدىيالماسمىكى ... مۇنداق قىلايلى ، قىسىلدا ئاتلارنى يەڭگۈشلەيلى . مەن تۆت ئات تەييارلاپ قوياي ! ...
سەلىم نىيازنى يولغا سېلىۋېتىپ ، قادىر بىلەن ئىدرىسقا ئەھۋالنى مەلۇم قىلدى . ئىدرىس ئات باقارنى چاقىرىپ تۆت ئات تەييارلاشنى بۇيرۇدى .
هايال بولماي ، سەلىم ئوقۇغۇچىلىرىنى ئېلىپ يولغا چىقتى . تاشلىق سايلار ، قېلىن ئوت باسقان ئېدىرلار ، قويۇق جاڭگاللار ئۇلارنىڭ ئارقىسىدا قالماقتا ئىدى . تاشقا ئۇرۇلغان ئات تۇياقلىرىدىن يالت ـ يۇلت ئۇچقۇنلار چاچرايتتى . سەلىم باللارنىڭ ئات ئۈستىدە ئۇخلاپ قالماسلىقى ئۈچۈن يول بويى قىزىق ، هاياجانلىق هېكايىلەرنى ئېيتىپ ماڭاتتى ۋە پات ـ پات : «سەمەن ، تۇمەن ، نودەر » دەپ ۋارقىراپ قوياتتى . هېكايىگە قىزىقىپ كەتكەن بالىلارمۇ ئاتلىرىنىڭ باشلىرىنى قايرىپ بەس ـ بەس بىلەن سەلىمنىڭ يېنىغا تىقىلاتتى . بىر ـ بىرىدىن يول تالىشىپ قىزغىنسۇاتقان ئاتلارمۇ قۇلاقلىرىنى يوپۇرۇپ هەمراهىغا خىرىس قىلاتتى .
ئۇلار تاڭ قاراڭغۇلۇقى بىلەن قىسىل يايلىقىدا ئاتلارنى ئالماشتۇردى . يېرىم كۈن ، بىر كېچە يول بويى توپا ـ توزان كۆتۈرۈپ ماڭغان ئاتلار ئوتقىمۇ مەيلى تارتماي ، بۇرۇن تۆشۈكلىرى كېرىلگەن هالدا پۇشقۇرۇشاتتى ...
ئۇلار يولغا چىقىش ئۈچۈن پۈتلىرىنى ئەمدىلا ئۇزەڭگىگە ئېلىۋىدى ، يىراق تاغ قاپتىلىدا بىر ئاتلىق كۆرۈندى . ئۇ قىسىلغا قاراپ كەلمەكتە ئىدى . ئات ئۈستىدىكى كىشىنىڭ شامالدا

لەپلدەۋاتقان رومىلى ۋە كۆڭلىكىنىڭ كۆپۈپ تۇرۇشىدىن ئۇنىڭ ئايال ئىكەنلىكى بىلىنىپلا تۇراتتى .

— ۋۇي بۇ سەرۋەرغۇ ؟ — دېدى نىياز ئاتلىق يېقىنلاپ كەلگەندە ...

ئېتىنى تاراسلىتىپ يېتىپ كەلگەن سەرۋەر ئاتتىن چۈشۈپلا سەلىمنىڭ تۇرۇلگەن قوشۇمىلىرىنى كۆرۈپ يەرگە قارىۋالدى . بالىلارمۇ مۇئەللىمنىڭ جىددىيلەشكەن چىرايىدىن ئەيمىنىپ ، ئۇن ـ تىنسىز جىم بولۇشتى ...

— سىز ... سىز زادى نېمىشقا كەلدىڭىز ؟ ...

—...

— گەپ قىلىڭ دەيمەن ! ...

— بولدى مۇئەللىم ، ئۆزىڭىزنى بېسىۋېلىڭ ! سەرۋەر مېنىڭ ئېتىمنى مىنىپ كەتسۇن ، مەن بىر يەردىن ئات تېپىپ تاڭغا يېقىن ئۇلگۇرۈپ بارىمەن ، — دېدى نىياز ئېتىنىڭ بوينىنى شاپىلاقلاپ .

— ھەي ، — دېدى سەلىم ئېتىغا مىنۈۋېتىپ ، — بىز سەيلىگە چىقىۋاتقىنىمىز يوق ـ دە ! ...

...

قوغاق يايلىقىنىڭ پەس ئېدىرلىقلىرى گۈگۈم پەردىسى بىلەن قاپلىنىپ ، پىنھان مەھەللىلەر قاراڭغۇلۇققا پاتقاندى . قوغاقنى ئىككىگە بۆلۈپ ئېقىۋاتقان تاغ سۇيى كۈموش ئېرىتمىسىدەك يالتىراپ تۇرغان بىر پەيتته ، بەش ئاتلىق ئېگىز دۆڭلۇكتىكى ئەۋلىيا مازىرىغا يوشۇرۇن كىرىپ كەلدى . ئۇلار ئاتلارنى پەسلىكتىكى ئوتلاققا قويۇق قېقىپ باغلىغاندىن كېيىن ، بىر قەبرە ئارقىسىغا ئۆتتى .

— نوۋەر ، سەن بۇ يەرنىڭ ئويمان ـ چوڭقۇرىنى بىلىسەن ، — دېدى سەلىم ئاستا شۇرلاپ ، — شۇڭا سەن سەمەننى ئېلىپ توغراق مازىرغا بېرىپ يوشۇرۇنغىن ، بىرەر ئادەم كۆرۈنگەن ھامان ھەرىكىتىگە سەپسېلىڭلار ، لېكىن چاندۇرۇپ قويماڭلار ، ئىشنى بۇزۇپ قويىسىلەر !

سەلىم ھەمدۇللىنىڭ ئىككى مازارنىڭ بىرىگە چوقۇم كېلىدىغانلىقىغا ئىشىنەتتى . چۈنكى ، ھەمدۇل كۈندۈزى كەلسە بىرەر ئادەمنىڭ كۆزىگە چېلىقىپ قالىدۇ . ئۇ چاغدا باشقىلار ئۇنىڭ تىلسىمىدىن گۇمانلىنىپ قالىدۇ ...

سەلىم تۇمەن بىلەن سەرۋەرگە كەنت تەرەپنى كۆزىتىشنى ئېيتىپ ، ئۆزى قەبرىلەر ئارا يۈرۈپ كەتتى . ئۇ قەبرىستانلىقنىڭ قارا ئاغۇلۇق تىقىلغان ئۇ چېتىگە قارىدى . ئەلمىساقتىن تارتىپ قوغاق چارۋىچىلىرىنى يەپ تويمىغان بۇ مازارلىق مەزگىلسىز سەمرىپ كەتكەن يىرتقۇچتەك بولۇپ كۆرۈنۈپ ، كەڭ بوشلۇقتا يېيىلىپ ياتاتتى . سەلىمنىڭ كۆڭلىدىن : «ئەگەر ھەمدۇل مازارنىڭ ئۇ بېشىدا ھەركەت قىلسىچۇ ؟» دېگەن ئوي ئۆتتى . ئۇنىڭ يۈرىكىنى تاقەتسىزلىك ۋە ئەنسىرەش قاماللىۋالدى . سەلىم ئېگىز — پەس تۆپىلىكلەرنى ئايلىنىپ سەرۋەر بىلەن تۇمەن يوشۇرۇنغان قەبرە قېشىغا يېنىپ كەلدى .

— سەرۋەر ، — دېدى سەلىم پىچىرلاپ ، — سىز تۇمەن بىلەن مازارلىقنىڭ ئۇ بېشىدا كۆزىتىڭ ، بولمىسا ...

— تۇمەن ئۇخلاپ قالدى ، — دېدى سەرۋەر قەبرە تېشىغا يۆلەنگىنىچە ئۇيقۇغا كەتكەن تۇمەننى ئىما قىلىپ .

— ئەگەر ھەمدۇل ئىشنى ئۇ تەرەپتە تۇگەتسە ، پۇتۇن پىلانىمىز سۇغا چىلىشىدۇ ...

— بولىدۇ ، مەن باراي ...

— نېمە ؟ ئۆزىڭىز يالغۇز ؟ قورقارسىزمىكىن ؟ ئەمىسە مەشەدە تۇمەن بىلەن قېلىڭ ...

— ياق مۇئەللىم ، بۇ يەر كەنتكە يېقىن مۇھىم جاي ، ئۆزىڭىز تۇرۇڭ ...

سەرۋەر شارتلا ئورنىدىن تۇرۇپ بېلىدىكى كەمەرنى چىڭىتتى . سەلىم سەرۋەرنىڭ تاغلىقلارغا خاس قورقۇمسىزلىقىغا ئىچىدە زوقلاندى . ئۇ سەرۋەرنى باشلاپ مازارلىقنىڭ ئۇ بېشىدىكى بىر تەرىپى گۆمۈرۈلۈپ چۈشكەن گۇمبەز يېنىغا كەلدى .

— سەرۋەر ، ئېھتىيات قىلىڭ ! — دېدى سەلىم ھاياجاندىن تىترەپ ، — بىرەر ئادەم كېلىپ قايسى قەبرىنىڭ قېشىدا ھەرىكەت قىلسا ، شۇ قەبرىنىڭ توپىسىغا چوڭ قىلىپ قوشۇش بەلگىسىنى سىزىپ قويۇپ ، مېنىڭ قېشىمغا كېلىڭ !

— بولىدۇ ...

— قورقامسىز ؟ ...

— ياق ...

سەرۋەر قەبرىلەر ئارا ئېڭىشىپ دېگۈدەك كېتىپ بارغان سەلىمنىڭ قارىسى يوقالغاندىن كېيىنلا ، ئالدىدىكى گۈمبەزنىڭ گۆمۈرۈلۈپ چۈشكەن قاپقاراڭغۇ تۆشۈكىگە قارىدى . ئۇنىڭ تېنى ئەيمىنىپ كەتتى . دېمىسىمۇ ئاستى جەسەتلەر بىلەن تولغان بۇ مازارلىق تۈندە سۈرلۈك ئىدى . تۇغ ـ ئەلەملەر باغلۇقتىكى خادىلار ، ئۇ يەر ـ بۇ يەردىكى قاقشال توغراقلاردا ساڭگىلاپ تۇرغان قوتاز قۇيرۇقى ، ئىچىگە سامان تىقىلغان تۈلۈملار ، شامالدا قارسىلداۋاتقان ئالىيېشىل «جىنكۆچتى» لاتىلىرى ، قەبرىلەر ئۈستىگە قويۇلغان كوزا سۇنۇقلىرى ، قوشقار مۈڭگۈزلىرى جىمجىت كېچىدە ئاجايىپ قورقۇنچلۇق كۆرۈنەتتى . ناگان ـ ناگاندا «ھۇۋ ، ھۇۋ ، ھۇۋ » قىلىپ سايراۋاتقان ھۇۋقۇشنىڭ شۇم ئاۋازى ئادەمنىڭ تېنىنى شۇركۈندۈرەتتى . لېكىن ، سەرۋەر سەلىمنىڭ مۇشۇ قەبرىستانلىقنىڭ قەيىرىدۇر بىر يېرىدە بارلىقىنى ئويلىغىنىدا ئۇنىڭ بەرنا قەددىگە ، قىزىق يۈمران يۈرىكىگە ئالەمچە كۈچ ـ قۇۋۋەت تولغانىدەك بولاتتى . لېكىن ، سەرۋەردىن ئەنسىرەۋاتقان سەلىم كەنتنى كۆزەتكەچ ھېلىدىن ـ ھېلىغا ئۇ تەرەپكە قارايتتى ۋە پات ـ پاتلا ئەسنەيتتى ... بىر كېچە ـ كۈندۈز ئات ئۈستىدە ئۆتكۈزگەن ئېغىر سەپەر ، ئۇيقۇسىزلىق ئۆزىنى كۆرسەتمەكتە ئىدى . كۆزلىرى قىزىرىپ ئېچىشىۋاتقان سەلىم تۇمەنگە چاپىنىنى يېپىۋېتىپ ھاسىرىغان ئاۋاز بىلەن شېغىللارنى شىرىقلىتىپ كېلىۋاتقان ئاياغ تىۋىشىنى ئاڭلاپ قالدى . سەلىم يامغۇر تېشىۋەتكەن گۆرنىڭ گوداڭ يېرىگە چۈشتى ـ دە ،

ئەتراپقا قاردى . قىسماقتەك ئېگىلگەن بىر گەۋدە تىمىسقىلاپ يۈرۈپ قوينىدىن بىرنەرسىنى ئېلىپ قەبرە توپىسىغا كۆمگەندىن كېيىن ، ئىككى دانە تاشنى ئۈستىلەپ قويۇپ ، ئاستا ـ ئاستا ئارقىسىغا يانغاچ ئەتراپقا قاردى . سەلىم ئۇنىڭ پەسكە يۇمىلىغاندەك چۈشۈپ مەھەللىگە كىرىپ بارغانلىقىنى كۆرگەندىن كېيىن ، قوش تاش بەلگە قويۇلغان قەبرىگە « + » بەلگىسىنى سىزىپ قويۇپ سەرۈەرنى قايتۇرۇپ كەلدى . ئۇلار تاتلىق ئۇخلاۋاتقان تۇمەننى ئويغاتتى .

— تۇمەن ، بىز نۇەر بىلەن سەمەننى چاقىرىپ كېلەيلى !

— بۇ يەرگە قارىمايمىزما ...

— بۇ يەردىكى ئىشلار تۈگىدى .

ئۇلار تۇغراق مازاردىكى بالىلارنى باشلاپ كەلگەندە ، تۇن يېرىم بولغانىدى . ھاردۇق ۋە ئۇيقۇسىزلىقتىن بالىلارنىڭ چىرايى تاتىرىپ ، كۆزلىرى ئولتۇرۇشۇپ قالغانىدى . سەلىم سومكىسىدىكى نىشانلارنى ئۇلارغا بۆلۈپ بېرىپ ، ئېگەردىكى كۆرپىلەرنى ئاتلارغا يېقىن يانباغىرغا سالدى ۋە ئېگەرلەرنى ياستۇق ئورنىدا قويغاندىن كېيىن ، بالىلارنى يانقۇزۇپ كۆرپە يېپىپ قويدى . بېشى ئېگەرگە تېگەر ـ تەگمەيلا بالىلار قاتتىق ئۇيقۇغا كەتتى . سەرۈەر بولسا بىر قەبرە ئارقىسىدا ئولتۇراتتى . ئۇنىڭ ئېڭەك تىرەپ مۇڭلىنىپ ئولتۇرۇشىدىن سەلىمنىڭ ئاخشامقى ئاچچىقلىنىشىنى ئۇنتۇمغانلىقى ئېنىق ئىدى .

— سەرۈەر ، سىزمۇ كۆزىڭىزنى يۇمۇۋالامسىز ؟ تاڭ ئېتىشقا تېخى خېلى بار ، — دېدى سەلىم كۆيۈنگەن ئاۋازدا .

— سىزچۇ ، مۇئەللىم ؟ ...

— مەن ئاتلارنى سۇغىرىپ كەلگىلى بارىمەن .

— يالغۇزما ؟ — قىز يالتىتىپ قايرىلىپ قاردى ، — مەنمۇ بىللە بارسام بولامدۇ ؟

سەلىم دەماللىقتا بىرنېمە دېيەلمىدى . ئۇ «ياق» دېسە ، ئاخشامقى قوپاللىقىنى ئېغىر ئالغان قىزنىڭ تېخىمۇ رەنجىپ

قبلىشى تۇرغانلا گەپ ئىدى . ئۇنىڭ ئۇستىگە سەرۋەرنى يالغۇز تاشلاپ كېتىشكىمۇ ئۆزىنىڭ كۆڭلى ئۇنىمايتتى .

— يۈرۈڭ ...

سەلىم بىلەن سەرۋەر ياۋداق ئاتلارنى يېتىلەپ يۈمشاق ئوتلار بىلەن قاپلانغان سۇ بويىغا يېتىپ كەلدى . نەچچە تارام بولۇپ ئېقىۋاتقان تاغ سۈيى شاۋۇلداش ، بۇلدۇقلاش ۋە تاشلارغا ئۇرۇلغان شوخ ئاۋازلىرى بىلەن تۇن جىمجىتلىقىنى بۇزۇپ تۇراتتى . ئەۋلىيا مازىرى ۋە پەس تۇزلەڭلىكتىكى قوغاق كەنتى قارا تۇن پەردىسىگە پۈركىنىپ ، گويا ئېغىر يامغۇر بۇلۇتىدەك غۇۋا يېيىلىپ ياتاتتى . سەلىم بىلەن سەرۋەر ئىككى تاغ ئېغىزىدىن كۆتۈرۈلگەن مىس لېگەندەك ئايغا قاراشتى . سۇغا قانغان ئاتلارمۇ باشلىرىنى كۆتۈرۈپ قۇلاقلىرىنى شىكىنايتىشتى .

«ئاھ سېھىرلىك تاغ كېچىسى ... »

تاغ سۈيىدەك دولقۇنلىغان ھېس ـ تۇيغۇلار قەلبىنى لەرزىگە سېلىۋاتقان سەلىم يىراقلارغا تىكىلىپ سۆزلىۋەتكەنلىكىنىمۇ تۇيمىدى ... بۇ ئۇنتۇلماس تاغ تۇنىڭ سىرلىق كۈچىدىن بىر ـ بىرىدىن تاتلىق خىياللارغا غەرق بولغان سەرۋەرمۇ ئاتنىڭ سىلىق ۋە ھىدلىق بوينىغا قولىنى تاشلاپ ، بېشىنى سىڭايان قىلغىنىچە يىگىتنىڭ كەڭ پېشانىسىدە يەلپۇنۇپ تۇرغان يىرىك قارا چاچلىرىغا ، يۈڭ بىشىر ، ئاق كۆڭلەك سىڭىشىپ كەلگەن ئېگىز قامەتلىك سېيماسىغا سەپسالدى ...

— سەلىم ئاكا ، ۋاي ياق ... — دېدى سەرۋەر ئۆزىنىڭ خاتاسىنى تۇزەپ ، — مۇئەللىم ، ئاخشام مەن سىزنى رەنجىتىپ قويدۇم ...

— بولدى سەرۋەر ، ئۇنىڭسىزمۇ خىجىل بولۇۋاتىمەن ، ھەي مېنىڭ قوپاللىقىمزە ...

سەرۋەر ئاتنىڭ بوينىنى قۇچاقلاپ يىغلىۋەتتى . سەلىم قول يېغلىقىنى ئېلىپ قىزنىڭ ياشلىرىنى سۈرتكەندە ، بارماقلىرى ئوتلۇق مەڭزىلەرگە تېگىپ كېتىپ ، ۋۇجۇدىنى بىردىنلا ئىللىق بىر

سىزنىم چىرمىۋالدى ... تۇنجى قېتىم يات ئەر قولى پاك ، يۇمران تېنىگە تەگكەن قىزنىڭ يۈرىكىگە گويا شۇنقەدىر نۇرى چۈشكەندەك ، پۈتۈن تېنىنى قىزىق بىر ئېقىن كۆيدۈرۈپ ئۆتتى ... ئۇ ئادەم ئەيمەنگۈدەك قويۇق كىرپىكلىك چوڭ كۆزلىرىنى ئۇمىد ۋە مېھىر بىلەن سەلمىگە تىكتى ... مانا بۇ سۈكۈتكە تولغان كېچىنىڭ ، تىنىق ئاسماندىكى سىرلىق ئاينىڭ تاغ پەرىسىگە بەرگەن كۈچ ۋە جاسارىتى ئىدى ... ھەر ئىككىلىسى ئۆزلىرىمۇ سەزمىگەن ھالدا بىر دەقىقە قاراپ قېلىشتى ...

— سەرۋەر ، قايتايلى ، — دېدى سەلىم تولىمۇ پەس ئاۋازدا ...

ئۇلار ئاتلارنى ئۆز ئورنىغا باغلاپ قويغاندىن كېيىن ، ئېچىلىپ قالغان بالىلارنى يۆگەپ قويۇپ ، بەلگە سېلىنغان قەبرە ئالدىغا كەلدى ۋە ھەمدۇل يوشۇرغان تىلسىمنى كولاپ ئېلىشتى . بۇ ئادەتتىكى لاتا قونچاق بولۇپ ، نەق مەيدىسىگە بىر دانە يېڭنە سانجىلغانىدى .

— مۇناپىق تۇلكە ، — دېدى سەرۋەر قورچاقنى قولىغا ئېلىپ ، — خان ئاتامنىمۇ مۇشۇنداق ھىيلىگەرلىك قىلىپ نەچچە يىل بېشىنى ئايلاندۇردى .

— سەرۋەر ، مەن كەنتكە كىرىمەن ، سىز مۇشۇ يەردە ساقلاپ تۇرامسىز ؟

— مەنمۇ بىللە بارسام بولمامدۇ ؟

— مۇشۇ تۇرقىڭىز بىلەن ؟ ...

— توختاڭ !

سەرۋەر پەسكە يۈگۈرۈپ چۈشتى ـ دە ، سەمەنتلىك تەلپىكىنى ، چاپىنىنى كىيىپ ، كۆڭلىكىنى ئىچىگە تۇرۇپ كەمەر باغلاپ يېتىپ كەلدى .

— قاراڭ سىزنى ! ... — دېدى سەلىم كۈلۈپ كېتىپ .

ئۇلار مەھەللىگە ئاستا ـ ئاستا يېقىنلاشتى . مەنسۇرخاننىڭ ھويلا ئەتراپىغا ئات ـ ئېشەكلەر باغلانغان بولۇپ ، ھويلىدىن

داپەندىلەرنىڭ ھۇڭلىغاندەك غەزىلى بىلەن نېپىز گەردىشلىك داپىنىڭ بىر خىلدا داراڭلىغان ئاۋازى كېلەتتى . سەلىم نودەرنىڭ تەلىپىكىنى چۆكۈرۈپ كىيىۋالغاندىن كېيىن ، سەرۋەرنى دەرۋازا ئارقىسىغا يوشۇرۇپ قويۇپ ، ئۆزى ئۆيگە يېقىنلاشتى . ئەمدى داپەندىلەرنىڭ غەزەللىرى ئېنىق ئاڭلىنىشقا باشلىدى :

ئىشىكى تاماكۇ ،
نېمشەك ياغاچۇ .
مەيدەڭ قاتتىقكەن ،
بوشياق باغاچۇ ...

بوغماق خۇماخان ،
تاماكا سىپ بە .
تاماكۇڭنى چەكمەيمەن ،
يايمنى تەپبە .

ئۆي ئىشىكى ئېچىلىپ ئىككى كىشى چىقىپ كەلدى . شۇ ئەسنادا ئۆيدىن ھەمدۇلنىڭ «ھۇۋ ، ھۇۋ ، ھۇۋ ، ھۇق ، ھۇق ، ھۇق» دېگەن ئاۋازى كەلدى . ئۆيدىن چىققان كىشىلەر : «قورچاقتا جۇدى قىلىپ مەيدىسىگە يىڭنە سانجىغانمىش ، شۇڭا قىزنىڭ مەيدىسى ئاغرىيدىكەن» دېيىشىپ كېتىپ قالدى . سەلىم ئارقىسىغا ياندى ـ دە ، سەرۋەرنىڭ قولىدىن يېتىلەپ يۇگۇرگىنىچە مازارلىققا يېتىپ كەلدى .

تاڭ سۈزۈلۈپ كېلىۋاتاتتى . تاقەتسىزلىنىۋاتقان سەلىم پات ـ پات سائىتىگە قاراپ نىياز ئاكىنىڭ يولىغا قارايتتى ۋە ئىچىدە : «داۋۇت ئاكام گۈڭشىغا كىرىپ كەتمىگەن بولسا بەك ياخشى بوپتىكەن !» دەپ ئارمان قىلاتتى . لېكىن ، تاڭغا يېقىن ئاتلارنى دۈپۈرلىتىپ نىياز بىلەن داۋۇت يېتىپ كەلدى .

— داۋۇت ئاكا ، — دېدى سەلىم بەكمۇ خۇشال بولۇپ ئۇنىڭ

ئېتىنىڭ چۈلۈۋرىدىن تۇتۇپ ، — قادىر ئاكامدىن ئاڭلاپسىز ـ ده ؟ سىزنىڭ كەلگىنىڭىز بەك ئوبدان بولدى .

— ئۆتكەنكى جەڭنى نىياز بىلەن ئىككىلار قىلدىڭلار ، — دېدى داۋۇت كۈلۈپ ، — بۇ قېتىمقىسىنى ماڭا قويۇپ بېرىڭلار ، ئون يىللىق دەردىمنى بىر يولىلا چىقىراي ...

داۋۇت گۈلسارە ئەۋەتكەن يۇمشاق نان ۋە قايماقنى سەلمگە بېرىپ ، بالىلارنى ئويغاتتى . ئۇلارغىمۇ ئەكەلگەن تاماقلىرىنى بۆلۈپ بەردى .

داۋۇت قورچاقنى ۋە كۆمۈلگەن ئورۇننى كۆزدىن كەچۈرگەندىن كېيىن ، قورچاقنى باشقا قەبرە توپىسىغا كۆمدى . ھەمدۇللىنىڭ بەلگىسىنى بولسا ئۆز پېتىچە قويۇپ قويدى .

— بۇلارنىڭ كېلىشىگە ئاز قالدى ، — دېدى داۋۇت قىزىرىپ كەتكەن تاغ ئارقىسىغا قاراپ ، — ھازىرچە سىلەر قورساق توينۇزۇۋىلىڭلار ! ...

مەھەللىدىن ۋالڭ ـ چۇڭ كۆتۈرۈلدى . ھەمدۇللىنى ئوتتۇرىغا ئېلىۋالغان بىر توپ كىشىلەر كۆيدۈرۈلگەن كېپەك ، سەندەللەرنى كۆتۈرگەن ھالدا كېلىۋاتاتتى . ئىككى ـ ئۈچ قەدەم ئالدىدا ماڭغان داپەندىلەر بولسا داپلىرىنى داراڭلىتىپ يولنىڭ ئويمان ـ چوڭقۇرىغا قارىماي ماڭاتتى . ئۇلار مازارغا يېتىپ كەلگەندە ، ھەمدۇل غەلۋىرىنى ئالدى ـ ده ، نېمىلەرنىدۇر ئوقۇپ ھۇرىگەندىن كېيىن ، قەبرە توپىلىرىنى غەلۋىرگە ئېلىپ تاسقاشقا باشلىدى . ئۇ ھەر قېتىم قەبرىلەردىن توپا ئالغاندا ، غەلۋىرگە ھۇرۇپ قويىاتتى . كىشىلەرمۇ ئۇنىڭ ئارقىسىدىن قالماي گۇركىرىشىپ كېلىپ غەلۋىرگە قارايتتى . داۋۇت ، نىياز ، سەلىم ۋە بالىلار توپلىشىپ يېتىپ كېلىشتى . ئادەملەر ئورىۋالغان ھەمدۇل بۇلارنى كۆرمىگەچكە ، ھەدەپ ئوقۇپ ۋە ھۇرۇپ قەبرە توپىلىرىنى تىلغۇەتتى . ئۇ ئاخىر كىشىلەرگە تۈيدۇرماي كۆزلىگەن نىشان — قوش تاش بىلەن بەلگە قويۇلغان قەبرە ئالدىغا كەلدى . داۋۇت ، نىياز ، سەلىملەر بىر ـ بىرىگە مەنىلىك قاراپ قويۇشتى . ھەمدۇل

قەبرە تۇپىسىنى غەلۋىرگە ئېلىپ تاسقىدى . ئۇ قەبرىنى ئويۇۋەتكۈدەك قىلىپ بىرنەچچە قېتىم تاسقىغان بولسىمۇ ، قورچاق چىقمىدى . ھەمدۇلنىڭ كۆزلىرى چەكچىيىپ ، ئېڭەكلىرى كاسىلدىدى ، ھەتتا ئۇ «نىشاندىن ئازدىمۇ» دېگەندەك ، قوش تاشنى سىلاپ ، كېچىدىن تىمسىقلىغان جايلىرىغا كۆز تاشلۇۋالدى . مانا شۇ چاغدا ئالىمانىنى ھەيران قالدۇرۇپ گۈلدۇرلىگەن كۈلكە ئاۋازى كەلدى . ھەممە بىردەك بۇرۇلۇپ داۋۇنتا قارىدى .

— ھەمدۇل ، — دېدى داۋۇت كۈلۈپ تۇرۇپ ، — بۇ قېتىم نۆۋەت ماڭا كەلدى . قورچاقنى تاپالمىدىڭ ... داخىلىق ، پىرىخونلۇقتا كامالەتكە يەتمىگەن چېغىڭدا ... ئۇنداق بولسا مەن تاپايمۇ ...

داۋۇت غەلۋىرنى ئالدى ـ دە ، ئۆزى قورچاقنى كۆمگەن يەرنىڭ توپىسىنى غەلۋىرگە ئۈسۈپ بىرلا تاسقاپ ، قورچاقنى قولىغا ئالدى . ھەمدۇل بۇنىڭدىن ئىككى ھەپتە ئىلگىرى گاچا ئالدىدا قانداق ئوسال ئورۇنغا چۈشۈپ قالغان بولسا ، بۇ قېتىم ئۇنىڭدىن بەتتەررەك تاتاردى ، سارغايدى ، تىترىدى ، تىزلىرى پۈكۈلدى .

— تۇغقانلار ، — دېدى داۋۇت كۆپچىلىككە قاراپ ، — ھەمدۇلنىڭ بۇغاقاچتى ، تاساي ، قىسىللاردا نېمە قىلغانلىقىدىن خەۋىرىڭلار بارمۇ ؟ !

داۋۇت چەينەك ، ياڭاق ، سېمىز كېپىن ۋەقەلىرىنى بىرمۇبىر سۆزلەشكە باشلىدى . كۆپچىلىك ياقىلىرىنى تۇتۇپ : «تىۋۇا ، تىۋۇا ! » دېيىشەتتى . ئۇ بايىزىنىڭ ئوغلى ھارۇننىڭ يېقىن قوشنىسى بىلەن ئۇرۇشۇپ قالغاندىن كېيىنلا ، ھەمدۇلنىڭ خوتۇنىغا قىلغان ئەسكىلىكلىرىنى ئاڭلىغانلىقىنى ، ئۇنىڭ ھازىر ھەمدۇلنى يايلاقمۇيايلاق ، كەنتمۇ كەنت ئىزدەپ يۈرگەنلىكىنى سۆزلىگەندە ، ساددا كىشىلەر يەرگە تۈكۈرۈشۈپ ، مۇشتلىرىنى تۈگۈشتى .

— تۇغقانلار ، بۇ قورچاقنىڭ قانداق قىلىپ مېنىڭ قولۇمغا چۈشۈپ قالغانلىقىنى بىلەمسىلەر ؟ سەلىم مۇئەللىم مال ـ مۈلكۈڭلارنىڭ قاقتى ـ سوقتىغا ئۇچراپ كېتىۋاتقانلىقىغا

ئېچىنىپ ، چەينەك ، ياڭاق ، تاساي ۋەقەلىرىنىڭ سىرىنى ئېچىپ چىقتى . مانا بۇگۈن بولسا ، ئىككى يېرىم كۈن جاپا چېكىپ ، ئۇخلىماي مازار بېشىدا يېتىپ ، مەنسۇرنىڭ مال ـ مۈلكىنى قوغداپ قالدى .

داۋۇت ھەمدۇلنىڭ تۇنۇگۈن كەچ كۆز باغلانغاندا مازارغا كەلگەنلىكى ، قورچاقنى قانداق كۆمگەنلىكىنى سۆزلىگەندە ، مەنسۇرخان يۈگۈرۈپ كېلىپ ھەمدۇلنىڭ ياقىسىغا ئېسىلدى :

— ھەي ئىمانسىز دەججال ، تۇنۇگۈن كەچ «نامار ئوقۇيمەن» دەپ ئىشىكنى تاقاپ كىرىپ كېتىپسەن ، چاقىرسام چىقمايسەن ، ئارقىغا ئۆتسەم پەنجىرە ئوچۇق ، ئۆزۈڭ يوق . ئەسلىدە بىزنى خام كاللا كۆرۈپ ، ئوينىتىپ يۈرۈپسەن ـ دە ! ...

— تۇغقانلار ، — دېدى نىياز ئالدىغا چىقىپ ، — مېنىڭ ئىككى تۇغقان سىڭلىمنى ئوقۇيمەن دەپ بىر پاقلان ، ئىككى توخۇ ، ئون سوم پۇل ئالدى بۇ ... لېكىن ئۇنىڭ كۆرسەتكەن سېھرىي كۈچى پۈتۈنلەي ئادەم ئالداش ئىكەن ...

— تۇغقانلار يۈرۈڭلار ، مەنسۇرخاننىڭ ئۆيىگە بارايلى ، — دېدى داۋۇت كۆپچىلىكنى باشلاپ ، — ھەمدۇلنىڭ يەنە قانداق سېھرىي كۈچى بار ... كۆرۈپ باقمايمىزمۇ ؟ ...

داۋۇت ئادەملەرنى باشلاپ مەنسۇرخاننىڭ ئۆيىگە كەلگەندە ، ئايالار ئاخشامقى پاراكەندىچىلىكنى يېغىشتۇرۇۋاتاتتى . داۋۇت ھەمدۇلنىڭ خۇرجۇنىنى كۆتۈرۈپ چىقىپ تەتۈر ئۆرۈۋەتتى . يەرگە تۆكۈلگەن مايلىق نان ، سوغۇق گۆش ، يېرىم قېرىن سېرىق مای ، بىرنەچچە تال ياڭاق ، بىر ئورام ئات قۇيرۇقى قاتارلىق نەرسىلەرنى كۆرگەن ئادەملەر ئۇنىڭ كىرگەنلىكى ئۆيدىن بىرنەرسە يۇلۇپ ماڭىدىغانلىقىنى بىلىشتى . داۋۇت بىر ئورام قىل بىلەن ياڭاقلارنى قولىغا ئېلىۋىدى ، ھەمدۇلنىڭ كۆزلىرى چەكچىيىپ كەتتى .

— مانا بۇ قىل — چەينەكنى سايرانقان مۆجىزە ، — دېدى داۋۇت قىلنى كۆرسىتىپ ، كېيىن ياڭاقنى چېقىپ ئىچىدىن ئۆلۈك قوڭغۇزنى ئالدى ، — بۇ بولسا ياڭاقنى يورغىلاتقان باتۇر

قوڭغۇز ...

— ھېلىغۇ قوڭغۇز ئىكەن ، — دېدى نىياز غەزەپ بىلەن ، — ھەرقايسىلىرى قوقاسقا دەسسۈپالسىلا ، نەچچە يۈمىلاپ سەكرەپ كېتىشىلا ! ...

نىيازنىڭ گېپىگە ھەممە كۈلۈۋەتتى . شۇ چاغدا كوچىدىن ئات تۇيىقىنىڭ گۈپۈرلىگەن ئاۋازى كېلىپ ، قامچىسىنى كۆتۈرگەن ھارۇن توپ ئارىسىغا ئېتىلىپ كىردى .

— ھېىم تۈلكە ، ئاخىر قولۇمغا چۈشتۈڭمۇ ؟ بۈگۈن مەن قامچامنى قانغا بويىمىسام ھارۇن بولماي كېتەي !

بەستىلىك ۋە قوپال ھارون ھېچكىمنىڭ توسۇغىنىغا قارىماي ، ھەمدۇلنى سۈر - توقاي قىلىپ ساۋاشقا باشلىدى . قارىسىلداپ چۈشۈۋاتقان قامچا چۈشكەن يېرىدە ئىز قالدۇراتتى . ھەمدۇل يەكتەكسىنى ئۆرۈپ بېشىغا كىيىۋالغانىدى ، ھارۇن ئۇنىڭ يەكتەكسىنى بىرلا قامالالاپ تارتىپ ، كۆڭلەكلىرى بىلەن بىللە بېشىدىن سۈغۇرۇۋالدى . ئەمدى ئۇنىڭ يالىڭاچ دۈمبىسىگە چۈشۈۋاتقان قامچا گۈللۈك ئىزلارنى قالدۇرۇشقا باشلىدى . بىر دەمدىلا قىزىل رەڭگە بويالغان ھەمدۇل يېقىلىپ يۈمىلاپ يۇرۇپ كېلىپ ، داۋۇتنىڭ پۇتلىرىنى قۇچاقلىۋالدى .

— بىر قوشۇق قېنىمنى تىلەي ، مەن ئۇچۇن ئىككى ئېغىز لەۋزىلىرىنى ئايىمىسىلا ...

— ھارۇن ، بولدى قىل ! — دېدى داۋۇت ئۇنىڭغا كۆزىنى مىختەك قاداپ .

— گەپ قىلە ! خوتۇنۇم ئايسىنى نېمە قىلدىڭ ؟ — دېدى ھارۇن قامچىسىنى ئېگىز كۆتۈرۈپ .

— ئۇ ... ئۇ ... ئۆزى ...

— ھارۇننىڭ ئايالىغا تۆھمەت قىلما ، — دېدى سەلىم ئالدىغا چىقىپ ، — ئۇ ۋاقىرىغاندىن كېيىن ، داۋۇت ئاكام ئىشكىنى ئاچتىغۇ ! ئەگەر بىز شۇ چاغدا ئۇ ئايالنى تۇتۇۋالمىغان بولساق ، نوغۇچتا كاللاڭ يېرىلغان بولاتتى ...

داۋۇت بىلەن نىياز سەلمىنىڭ ئىنتايىن زىل پەيتتە ئىشنى توغرىلىۋەتكىنىگە ئىچىدىن خۇشال بولغان بولسا ، ھارۇن كىشىلەر ئارىسىدا ئايالىنى ئاقلاپ ، ئۆزىنى نومۇستىن ساقلاپ قالغان مۇئەللىمگە قاراپ قىزىرىپ كەتتى .

— ۋۇي مۇناپىق ! — ھارۇن داۋۇتنىڭ بىخەستە تۇرغان پەيتىدە ھەمدۇلغا يەنە بىر قامچا سىلىۋەتتى .

— جېنىم داۋۇت ، ئۆزلىرى ھۆكۈمەت ، ئۆزلىرى پارتىيە ، ئۆزلىرى سىياسەت ... مەن جۇگۇلاپ كېتەي ... ھې ... ھې ... ھې ...

داۋۇت قانغا بويالغان ھەمدۇلنى ، ئۇنىڭ ئۆز ئاياغلىرىنى قۇچاقلاپ يالۋۇرۇۋاتقانلىقىنى كۆردى . بۇنىڭ بىلەن ئۇنىڭ تۇققۇز - ئون يىللىق رىيازىتى بىر يولىلا يۇيۇلۇپ كەتكەندەك بولۇپ ، يېنىك تىن ئالدى . لېكىن ، ئىنسان كۆڭلى ئاجايىپ بولىدۇ . ئۆز دۈشمىنىنىڭ يۇزىدىكى بەلدەم - بەلدەم قامچا ئىزلىرى ۋە ئاققان قانلىرى ئۈستىدىن يۇمىلاپ چۈشۈۋاتقان ياشلارنى كۆرگەن داۋۇتنىڭ ئۇنىڭغا يەنە ئىچى ئاغرىپ قالدى .

— قېنى ئېيتە ! نېمە شۇملۇقلار بىلەن شۇغۇللاندىڭ ؟ تۇغقانلارنى قانداق ئالدىدىڭ ؟ نېمىلەرنى ئېلىۋالدىڭ ؟ ئەگەر ياۋاش بولمىساڭ ، مەن ساڭا ئىگە بولالمايمەن ...

— جان باقماق پەرز دەپ ...

ئۇ كۆپچىلىك ئالدىدا قانداق ھىيلە - نەيرەڭلەر بىلەن شۇغۇللانغانلىقىنى ، كىمنىڭ نېمىسىنى ئالغانلىقىنى ئىقرار قىلغاندا ، كىشىلەر ئۇنىڭدىن بىردىنلا يۈز ئۆرۈدى ، سەسكەندى ، ئۆزلىرىنىڭ نادانلىقىغا ئۆكۈندى ... ھەمدۇل يەكتەك ، كۆڭلەكلىرىنى قولتۇقلاپ ، خۇرجۇنىنى سۆرەپ دېگۈدەك دەرۋازىدىن چىقىپ كېتىۋاتقاندا ، ئۇنىڭ ئۇچلۇق ياغاق بېشى ، ساپاقتەك بوينى ، يادەك ئېگىلگەن قارامتۇل دۇمبىسى ، تېرىلىرى يىغىلىپ قالغان تار كۆكرەكلىرى ئۇنى خۇددى توخۇ ئوغرىسىغا ئوخشىتىپ قويغاندى .

— مۇئەللىم ، ئۆتكەنكى ئىشنى ، — دېدى ھارۇن سەلىمگە خجىللىق بىلەن تىكىلىپ ، — كۆڭۈللىرىدىن چىقىرىۋەتسىلە ... مەن ... مەن ... قېنىم قىزىپ كېتىپ ...

ھارۇن ئارقىغا قايرىلىپ ماڭغاندا ، داۋۇت ئۇنىڭغا ئۇنلۈك ۋارقىرىدى :

— توختا ! ئۇنداق ئاسان قۇتۇلۇپ كېتىدىغان ئىش ئەمدىكەن ؟

— دا ... داۋۇت ئاكا ... — ھارۇن دۇدۇقلىدى .

— سەنغۇ رەقىبىڭدىن ئۆچۈڭنى ئالدىڭ . لېكىن ، سەلىمگە سالغان قامچاڭنىڭ ئازراقمىنى بولسىمۇ تېتىمامسەن ، سەت تۇرار ؟

داۋۇت شارتلا قىلىپ بېلىگە قىستۇرۇۋالغان قامچىسىنى ئالدى ... كىشىلەر ھاڭ ـ تاڭ بولغان ھالدا داۋۇتنىڭ ھېچ نەرسىدىن يانمايدىغانلىقىنى ئىپادىلەپ تۇرغان تاشتەك يۈزىگە قاراشتى . ئاقىرىپ كەتكەن ھارۇنمۇ بېشىنى ساڭگىلىتىپ تۇراتتى . لېكىن ، سەلىم ھارۇنغا دېۋەيلەپ كېلىۋاتقان داۋۇتنىڭ ئالدىنى توستى :

— داۋۇت ئاكا ... ئۇنداق قىلماڭ ! ... ھارۇنمۇ ئۇقۇشماسلىقتىن ...

— ئۆت بۇياققا ، — دېدى داۋۇت سەلىمگە ۋارقىراپ . سەككىز قات قامچىنىڭ كېيىك پۇتلۇق دەستىسىنى چىڭ سىقىمدىۋالغان قولىنى كۆرگەن ھارۇن يېلىنغاچ ئارقىغا چېكىندى .

— ھاي داۋۇت ، ئۆزۈڭگە ھاي بەر ... ئاچچىقىنىڭ كەينىگە كىرمە ! — دېدى نىياز ئۇنى توسۇپ ، سەلىمنىڭ ئۇنىڭ قولىدىكى قامچىغا ئېسىلدى .

— ھەي نومۇسسىز ، — دېدى داۋۇت ھارۇنغا مىختەك قادىلىپ ، — بىلسەڭ خوتۇنۇڭنى پالاكەتتىن قۇتقۇزغان ئادەم سەلىم . سەن ئۇنىڭ مانچىسى ئۈچۈن بولسا قامچا بەردىڭ ...

قوغاقلىقلار داۋۇت ، سەلىم ، نىيازلارنى ئۇزىتىپ قويدى . ھارۇنمۇ ئۇلار بىلەن بىللە قايتتى . ئاتلار خۇددى بەيگىگە

چۇشكەندەك بىر - بىرىگە يول بەرمەي قىستىلىشىپ ، تاپۇر - تۇپۇر چىپىشاتتى ، بەزىدە بولسا سىلىق يورغىلايتتى . ھارۇن ئېتىنى بۇراپ داۋۇنتقا ياناداپ كەلدى ۋە يەر ئاستىدىن خىجىللىق بىلەن ئۇنىڭغا قارىدى .

— ئاڭلىسام ، بايىز يېتىپ قاپتىمىشقۇ ؟ — دېدى داۋۇت ھارۇنغا قارىماي .

— خوش ، سۆڭگىچىگە چىقان چىقىپ ، پۇت - قوللىرى ئىششىپ كەتتى .

— مەكتەپكە ئاپار ، سەرۋەر داۋالاپ قويسۇن . ئۇ نەچچىلىگەن چىقانلارنى كېسىپ ، غېزىنى ئۇيان ، ئۆردەكنى بۇيان قىلىۋەتتىغۇ !

— دادام ئۆزلىرىدىن خىجىل بولۇپ ...

— نېمە خىجىل - پىجىل ئۇ ؟ ... ئۇرۇشقاندا ئۇرۇشمىز ، يالاشقاندا يالىشمىز ، بۇ قانچىلىك گەپلەر ئىدى ؟

كۇن تاغ تەرەپكە قايرىلغاندا ، ئۇلار نىيازنىڭ ئۆيىدە مېھمان بولدى ۋە ئاتلارنى تويغۇزۇشتى . ھارۇنمۇ خوشلىشىپ تاسايغا يول ئالدى . داۋۇت ، سەلىم ۋە ئوقۇغۇچىلار يولغا چۇشتى . قورسىقى تويۇپ سۇغا قانغان ئاتلار كەنت ھىدىنى ئالغاندەك ئوينىقلاپ سەكرەشتى . سەلىم بالىلار بىلەن نېمىلەرنىدۇر دېيىشىپ كۇلۇشەتتى ، ۋارقىرىشاتتى . ئالدىدا كېتىۋاتقان داۋۇت خىيال سۇرمەكتە ئىدى .

داۋۇت خۇشال ئىدى ھەم ھەيرانمۇ بولاتتى . ئۇ شۇنچە يىللار مابەينىدە ھەمدۇلدىن قانچە قېتىملاپ يېڭىلگەن ، ھەتتا سۆزى ئەمەس ، ئىشلىرى ئالغا باسماس بولۇپ كەتكەن . چارۋىچىلار ئۇنىڭغا ئىشەنمەيدىغان ، بەزىدە يۇز تۇرا يانىدىغان بولۇپ ، خىزمەتتە ئامالسىز قالغان كۇنلەرمۇ كۆپ بولغان . لېكىن ، شۇ چاغلاردىمۇ ھەمدۇلنىڭ داخىلىق ، پىرىخونلۇقتەك بۇ ئىشلىرى بار ئىدىغۇ ؟ ... ئۇنى مۇقەددەس ئەۋلىيا قىلىۋەتكىنىمۇ ئاشۇ ھىيلىگەرلىكلىرى ئەمەسمىدى ؟ داۋۇت نېمە ئۇچۇن شۇ چاغدىلا

سەلىمدەك قىلمىدىكىنە ؟... ھېي ، ئۇ ئوقۇغان ـ دە... ئوقۇغان... سەلىم ھەمدۇلنىڭ تىلسىملىرىنى ئاڭلاپ ، غەلۋىرگە سېلىپ تاسقىغان ، دەريانىڭ تېگىدە نېمە بارلىقىنى كۆرگەن ... بولمىسا داۋۇتمۇ نۇرغۇن ئىشلارنى بىلمىدۇ ... كالا ، قوتاز ، قوي ، ئۆچكە ، تۆگە ، ئاتلاردا قانداق كېسەللىكلەرنىڭ بولىدىغانلىقىنى بىلمىدۇ . ئۇلارنىڭ قايسى ۋاقىتتا كۆيلەيدىغانلىقىنى ، قايسى پەسىللەردە تۇغىدىغانلىقىنى ، ھەتتا ئاچچىق ئۇچەينىڭ نەچچە غۇلاچ ، نەچچە غېرىچ كېلىدىغانلىقىنى ، قوشقارنىڭ ماڭلىيىدا نەچچە دانە قۇرت بولىدىغانلىقىنىمۇ بىلمىدۇ ، شۇنداق تۇرۇقلۇق ئەجەبا شۇنىڭغا ئەقلى يەتمىگەن بولسا ! ...

— سەلىم ، — دېدى داۋۇت بىردىنلا ئارقىغا قايرىلىپ ، — بۇنىڭدىن كېيىن ھەمدۇلنى ئەمەس ، سېنى ئەۋلىيا دېسەك بولغۇدەك ...

— نېمە ئۈچۈن ؟ ...

— چۈنكى ، سەن چەينەك بىلەن قورچاقتا نېمە تىلسىم بارلىقىنى بىرلا قۇر سېلىپ بىلىۋالدىڭ ـ دە ! ...

ئۇلار كەنتكە كىرىپ كەلگەندە ، ئاغزى قۇلىقىغا يەتكەن ئىدرىس ھاسىراپ يېتىپ كەلدى .

— خۇش خەۋەر ، داۋۇت ئاكا ... خۇش ... خۇش خەۋەر ، سە ... سەلىمجان ! ...

— ھېسە ، نېمە گەپ ئىدرىس ؟ قوماتلەنگەردىكى خوتۇنۇڭ ئوغۇل تۇغدىمۇيا ؟ ... — دېدى داۋۇت ئاتتىن چۈشۈپ .

— سىلەر كېتىپلا ھاكىمدىن تېلېفون كەلگەنكەن . مەكتەپكە كىنو ئاپپاراتى ، ماتور ، بىر سانduق دورا ئەۋەتىپتۇ . مەنمۇ سىلەر يولغا چىققان كۈنى گۈڭشىغا كەتكەنىدىم ، ھېلىراقتا كەلدىم .

— ئۇ نەرسىلەر ھازىر نەدە ؟ — دەپ سورىدى تۇمەن بىلەن سەمەن تەڭلا ...

— مەكتەپ ئىشخانىسىدا ...

— يۈرۈڭلار ، — دېدى داۋۇت ئېتىغا مىنىپ ، — كۆرۈپ

كېلەيلى !

مەكتەپ ئىچى خۇشاللىققا چۆمدى . بالىلار سۈلياۋ قاپتىن چىقىرىلغان ئاپپاراتنى سىلايتتى ، ئالدى ـ ئارقىسىغا ئۆتۈپ كۆرەتتى . سەرۈەر ساندۇقنى ئېچىپ ھەرخىل دورا ، ئوكۇللارنى ، شپىرىس قاينىتىش قازانلىرىنى كۆرۈپ ئىنتايىن خۇشال بولۇپ كەتتى ، ھەتتا تەجرىبىخانا ، قىرائەتخانا قۇرۇلۇشىنىڭ ئۇلىغا تاش قويۇۋاتقان ئۇستاممۇ بۇ تەنتەنىگە ئورتاقلاشتى .

— ھەي ـ ھەي ، ھۆكۈمەت دېگەن ھۆكۈمەت ـ دە ، — دېدى ئۇستام شاپاق دوپپىسىنى ئالىقىنىغا ئۇرۇپ ، — كۈنمۇ نۇرىنى ئايايدىغان بىر تاغقا قانات يېپىۋاتقىنىنى كۆرمەمدىغان !

— مائارىپ ئىدارىسى ، — دېدى ئىدرىس داۋۇتقا ، — قۇرۇلۇش پۇلى ئۇچۇن تۆت مىڭ يۈەن تەستىقلاپتۇ ، ھازىرچە ئىككى مىڭ يۈەننى ئەۋەتىپتۇ .

— ئۆزىمىز سېلىۋاتقاندىن كېيىن ، — دېدى داۋۇت خىجىل بولغاندەك قىياپەتتە ، — يۇقىرىنى چىقمىدار قىلمىساق بوپتىكەن .

— مۇئەللىم ، ئاخشاملىققا كىنو قويۇپ بېرەمسىز ؟ — دېدى تۇمەن يالۋۇرۇپ .

— بولىدۇ ، مەن ھازىرلا ماتورنى ماڭدۇرۇپ توك كۈچىنى كۆرۈپ باقاي !

داۋۇت ئۆيگە قايتتى ، ئۇنىڭ گېلىدىن ھېچ نەرسە ئۆتمىدى . گۈلسارەنىڭ : «دادىكىسى ، گاللىرىغا بىر نېمە يەۋالمىلا ؟ » دېگەن سۆزىگىمۇ «ياق» دەپ جاۋاب قايتۇردى ـ دە ، ئۇزۇندىن بېرى تاشلىنىپ قالغان مال قوتانلىرىنىڭ بۇزۇلغان يەرلىرىنى ئوڭلاشقا كىرىشىپ كەتتى . نېمە ئۈچۈندۇر ئۇ ھەم خۇشال ، ھەم خاپا ئىدى .

داۋۇت مانا مۇشۇ ئەتراپتا — مۇقەددەس تاغلار قاپلىغان قازانغا ئوخشاش قاراڭغۇ تاغدا تۇغۇلۇپ چوڭ بولدى . شۇنداق ، ئۇنىڭ ئەللىك يىللىق ھاياتى مىللار ، تېزەكلەر ، چىلە پۇراپ تۇرغان ئېغىللاردا ئۆتتى . ئۇ كىچىككىنە جاراھەت چىقىش سەۋەبى بىلەن يېكى «سوقا يەل تۇرۇپ قالدى» دېگەندەك باھانىلەردە ئۆلگەن

كىشىلەرنى كۆپ كۆردى . تاغلىقلار ئۇلارنى «قازاۋۇقەدەر ، ئۆمرى شۇنچىلىككەن ، قازاغا رىزا» دېگەندەك سۆزلەر بىلەن ئۇزىتىپ قويۇشاتتى . ھەمدۇلدەك كىشىلەرنى مۇقەددەس بىلىپ ، ئۇلارنىڭ تەكەنلىك ۋە تەكەنسىز گەپلىرىنىڭ تېگىگە يەتمەي ئالدىناتتى . لېكسىن ، قار ـ شۇرغانلىق ، جۇدۇن ـ چاپقۇنلۇق جىلغا ـ قاپتاللاردا جاپا ـ مۇشەققەت بىلەن ئۆمرىنى ئۆتكۈزىدىغان بۇ جاسارەتلىك ، جاھىل تاغلىقلار بىرەر ئىشنىڭ ئەسلىي تېگىگە يەتكەن ھامان ، دەرھاللا قامچىلىرىنى قولىغا ئېلىشاتتى ... ھەر ھالدا داۋۇت قېرىنداشلىرىدىن بىرنەرسىدىن خۇرسەن ئىدى ، ئۇلار نەچچە يىلدا بىر قېتىم بۇ يەرگە ئېزىپ ـ تېزىپ دېگەندەك كىنو قويۇش ئەترىتى ياكى سەنئەت ئۆمىكى كېلىپ قالسا ، دەرھال ئۇلاغلىرىغا مىنىشىپ خەتەرلىك چېگىل ۋە داۋانلاردىن ئۆتۈپ ، «كىنو كەپتۇ» ، «ئاياغ ئويۇنى كەپتۇ»[1] دېيىشىپ ، ۋاراڭ ـ چۇرۇڭ كۆتۈرۈپ يېتىپ كېلىشەتتى . ئەدناسى بۇنداق ئويۇنلار ئۇلار ئۈچۈن بەجايىكى بىر تويدىن ئارتۇقراق تاماشا بولاتتى . تاغلىقلارنىڭ بۇ خىل يېڭىلىققا ئىنتىلىشى داۋۇتنا يېڭىدىن ـ يېڭى ئۇمىدلەرنى پەيدا قىلاتتى . شۇ تاپتا كوچىدىكى تاپۇر ـ تۇپۇر يۈگۈرۈشكەن كىشىلەرنىڭ «ھوي پالانى ، مەكتەپكە كىنو كەپتۇ ، شاپ بول» دەپ بىر ـ بىرىنى چاقىرىشلىرى ، بالىلارنىڭ «ئاق دادا ، بەگ ئانا» دېيىشىپ خۇشال ۋارقىراشلىرى داۋۇتنا ئاجايىپ ھېس ـ تۇيغۇلارنى ئويغاتماقتا ئىدى .

— ھوي دادىسى ؟ — دېدى گۈلسارە تالادىن پالاقلاپ كىرگىنىچە ، — مەكتەپتە كىنو بامىشيا ؟ «مۆ» دەپ مۆرەپمۇ قويمايمىزيا ؟ توۋا ـ توۋا ، مۇنداقمۇ تەپسە تەۋرىمەس ئادەم بۇتكەنيا بۇ ؟ ... — دېدى .

گۈلسارە تېۋىت رومىلىغا ئورىلىپ كېتىپ قالغاندىن كېيىن ، داۋۇت ماللارغا ئوت سېلىۋېتىپ مەكتەپكە قاراپ يول ئالدى . ئۇ يىراقتىنلا ئاپئاق يورۇپ كەتكەن مەيداندا يۈگۈرۈشۈپ يۈرگەن

① ئاياغ ئويۇنى — سەنئەت ئۆمىكى دېمەكچى .

كىشىلەرنى كۆرۈپ قەدىمىنى ئىلدامىلاتتى . داۋۇت ئوقۇغۇچىلار پارتىسىغا ئورنىتىلغان ئاپپارات ، يامانبۇكتىن ئەكېلىنگەن ياغاچلارغا بېكىتىلگەن ئېكرانىنى كۆرۈپ : «قارا ، بۇ بالىنىڭ چاقىرلىقىنى ! » دەپ پىچىرلىغىنىچە ئاۋازكانايىنى بېكىتىۋاتقان سەلىم بىلەن ئىدرىسنىڭ قېشىغا كەلدى .

— سەلىم ، ئىشلار كاتتىغۇ ؟ — دېدى داۋۇت كۈلۈپ قويۇپ .

— داۋۇت ئاكا ، ئوبدان بولدى . كىنو باشلىنىشتىن بۇرۇن ئىككى ئېغىز گەپ قىلىپ بېرىڭ !

— قوي نېرى ، سەن تۇرغان يەردە مەن سۆزلىسەم ، پەيغەمبەر ئالدىدا مەددالىق قىلغاندەك ئىش بولار ؟

سىزمۇزە داۋۇت ئاكا ، ئاچچىقىڭىز كەلسە پىلىموتتەك پاراسلاپ كېتىسىز . بۇنداق چاغلاردا ...

— ئىدرىس سۆزلىسۇن ، قانداق دەيسەن ؟ ...

— بوپتۇ ! — دېدى سەلىم كۈلۈپ ، — ئىدرىس ئاكامۇ ئاپپاراتلارنى ئەكەلگۈچە راسا جاپا تارتتى .

— مەن ... مەن ... ھۆم مانا ... بۇ ... بۇ ... — ئىدرىس گەدىنىنى قاشلىدى .

مەيدان ژاراڭ ـ چۇرۇڭ بىلەن تولغاندى . قوتانلىق مەھەللىسى ۋە تىكىلەك كەتتىڭ ئادەملىرى ، باشلانغۇچ مەكتەپنىڭ ئوقۇغۇچى ۋە ئوقۇتقۇچىلىرى كەلگەندى .

— ھاي تۇغقانلار ! — دېدى ئىدرىس ئالدىغا چىقىپ ، — ھۆم مانا ، بۇگۈن «شاڭگەنلىك» دېگەن ئەدەسسىز سوقۇش ئۇيغۇرچە كىنو قويۇلىدۇ ... تىم ئولتۇرايلى ... ھاي تەلىپەك ، سەن نېمىشقا قوتاز تۇمشۇقىدەك چوقچىيىۋالدىڭ ؟ ئولتۇر دەيمەن ... ھوي مەللەتون ، بىردەم كاسىلدىما ! ...

ئىدرىس كىنو ئاپپاراتى بىلەن ماتورنى ئابدۇرېشت ھاكىمنىڭ «مەكتەپكە بېرىڭلار» دەپ بۇيرۇق قىلغانلىقىنى ، جۇيجاڭنىڭ تەستىق سالغانلىقى ، مۇدىرنىڭ باش لىڭشىتقانلىقىنى سۆزلىگىنىدە ، ئارقا ـ ئارقىدىن چاۋاك چېلىندى .

كىنو ئاياغلىشىش بىلەن داۋۇت سەلىم ، قادىر ، سەرۋەر ۋە بىرنەچچە ئوقۇغۇچىنى سەلىمنىڭ ياتقىغا باشلاپ كىرىپ بىر چىنىدىن چاي ئىچكەندىن كېيىن ، ھەممىسىگە بىرقۇر قاراپ چىقتى .

— سەلىم ، مېنىڭ ئويۇمغا بىر ئىش كېلىۋاتىدۇ ، — دېدى داۋۇت بۇرۇتىنى ھىمىرىپ قويۇپ ، — مەكتەپنىڭ ئىشىنى قادىر ، ئىدرىس ئۇستاملارغا تاپشۇرايلى . سەن سەرۋەر بىلەن ئاپپارات ۋە دورا ساندۇقلىرىنى ئېلىپ بېرىپ ، يايلاقلاردا داۋالاش ئېلىپ بارغاچ كىنو قويساڭلار قانداق ؟ دەرس باشلاشقا تېخى يىگىرمە كۈن بارغۇ ...

— توغرا ، — دېدى داۋۇتنىڭ نىيىتىنى سەزگەن سەلىم ، — بۇ ئىنتايىن ياخشى پائالىيەت بولىدۇ .

— مەنمۇ بارىمەن ، — دېدى تۇمەن .

— بولىدۇ . سەمەن بىلەن نودەرمۇ يارداملىشىمىز ، كىنو قويۇشنى بۇ بالىلارغىمۇ ئۆگىتىپ قوي ! ...

جاپالىق رىيازەتنىڭ مېۋىسى

يايلاقلارغا جان كىردى . تاغ قۇياشى پارقىراپ كۈلۈپ ، يانباغىرلار مەخمەلدەك تاۋلاندى ... قاپتاللاردىكى تاغ تېرەكلىرى يېڭى كېلىنلەردەك يۇيۇنۇپ تاراندى ! ...

— سەلىم مۇئەللىم كەلدى ! سەلىم مۇئەللىم كەلدى ! ...

مانا بۇ تاغلىق بالىلارنىڭ جاراڭلىق ئاۋازى ! بۇ ئاۋاز مۇقەددەس تاغلار ئارا تارقاق جايلاشقان كۆرۈمسىز ، پىنھان كەنتلەرگە ، چارۋىچىلارنىڭ تېزەك تۇتۇنلىرىدە ئىسلاشقان ئاددىي ئۆيلىرىگە شادلىق ـ شادىمانلىق ئەكېلەتتى ... قېرىلار : «ھوي ئانىكىسى ، ھېلىقى يۇمىلاق مەللە دورا مەيدەمدىكى غىژ ـ غىژنى ئېلىپلا كەتتىيا ؟» دېسە ، ئانىلار : «ھوي بالىكىسى ، مۇئەللىم كەلسىلا ئۆيگە باشلىغىنا !» دەيتتى .

بەش كۈندىن بېرى يايلاق كېزىپ ، كىشىلەرنىڭ قورساق ، چىش ، باش ئاغرىقلىرىنى داۋالىغاچ كىنو قويۇۋاتقان سەلىم ھېچقانداق ھېرىش - چارچاشنى ھېس قىلمىدى . ئەكسىچە ، ئۇ تاغلىقلارنىڭ كىنو كۆرۈۋېتىپ خۇشال ۋارقىراشقانلىقىنى ، كۈلۈشكىنىنى كۆرۈپ ، روھلىنىپ قالدى .

سەلىم سەرۋەرنىڭ ئۆتكۈر ، چېچەن ، ئەقىللىق قىز ئىكەنلىكىگە چىن كۆڭلىدىن قايىل بولدى . ئۇ ھەر كۈنى ئۇچرىغان كىيىملەرنى ئىنچىكىلەپ سوراپ ، خاتىرىلەپ كېچىلىرى كىتاب كۆرەتتى ، ئۆگەنگەنلىرىگە سېلىشتۇراتتى . بىرەر يات كىيىم يولۇقۇپ قالسا ، سەلىم ئەكېلىپ بەرگەن كىتابلارنى ئاختۇرۇپ تاڭ ئاتقۇزۇۋېتەتتى .

سەلىمنىڭ ئەڭ چوڭ غەلىبىسى ھەم خۇشاللىقى شۇ بولدىكى ، نۇرغۇن ئاتا — ئانىلار ئۇنىڭدىن ئەپۇ سورىدى . ئۇلار : «بالىلىرىمىزنى قېتىپ قويايلى» دېۋىدى ، سەلىم : «تەتىل توشقاندا مەكتەپكە ئەۋەتىپ بېرىڭلار» دەپ ئېيتتى . تاغلىقلار : «قايسى كۈنى كۆڭلۈڭ ئەمىن تاپسا ، شۇ كۈنى پاقلان گۆشى يېگەندەك بولىسەن» دېيىشىدۇ . سەلىم مۇشۇ بىر ھەپتىدىن بېرى خۇددى خېمىرتۇرۇچى تېتىغان بولدۇرۇق مانتىدەك ھۇپپىدە ئاقىرىپ تولۇپ قالدى ، چىرايىدىن كۈلكە - تەبەسسۇم يېغىپ تۇراتتى . ئوقۇتقۇچىسىنىڭ نۇرلۇق چىرايىنى كۆرگەن سەرۋەرنىڭ كۆڭلى ئېچىلىپ ، غىڭشىپ ناخشىمۇ ئېيتىپ قوياتتى .

قوتاز ئۇستىدە كىتاب كۆرۈپ كېلىۋاتقان سەرۋەر تاساي يايلىقىغا كىرىپ كەلگەندە ، يەرگە سەكرەپ چۈشتى - دە ، سەلىمگە قاراپ يېنىككىگە كۈلۈمسىرەپ قويدى . تەشۋىقات ئەترىتىنىڭ كەلگەنلىكىدىن خەۋەر تېپىپ بولغان تاسايلىق بالىلارمۇ چۈرقىرىشىپ يېتىپ كېلىشتى .

— سەلىم مۇئەللىم كەلدى ! ...

قېتىق ، قايماق ، سۈزمە ، يۇمشاق ئارپا كۆمىچى كۆتۈرۈشكەن ئەر - ئاياللار ، قېرى - چۆرىلەر ئۆيى - ئۆيىدىن يۈگۈرۈشۈپ چىقتى .

سەلىم ئۇلار بىلەن سالاملاشتى ، ئەھۋال سورىدى . كەنت ئاقساقاللىرىنىڭ هايت ـ هۇيت دېيىشى بىلەن ياشلار خادا ياغاچلارنى ئوتلاقلىققا بېكىتتى . تۇمەن ، نوده‌ر ، سەمەنلەرنىڭ كۆرسىتىشى بىلەن ئېكىرانىنى تارتىشتى . سەلىم ئاپپاراتنى تىكلەپ كىنو لېنتىلىرىنى كەينىگە ياندۇرۇۋاتقاندا ، ئېكران تارتىشقا يارەملىشىۋاتقان هارۇننى كۆرۈپ قالدى . ئۇ سەلىمنىڭ قېشىغا كېلىشكە پېتىنالماي تۇراتتى ...

— هارۇن ئاكا ، — دېدى سەلىم كۈلۈپ تۇرۇپ ، — بايىز ئاكامنىڭ ئەھۋالى قانداق ؟

— دادام ... دادامنىڭ يارىسى بەكمۇ ئېغىرلىشىپ كەتتى ... — دېدى هارۇن يەردىن باش كۆتۈرمەي ، — هازىر ئىششىق قورساقلىرىغچە كەلدى ، ئوڭدا ياتالمايدۇ ...

— بولىدۇ ، مەن هازىر سەرۋەرنى باشلاپ بارىمەن .

كىنو باشلاشقا تېخى بالدۇر ئىدى . شۇڭا ، سەلىم لېنتىلارنى ياندۇرۇش ، ئاپپاراتنى مۇڭاپىق ئورۇنلاشتۇرۇشتەك ئىشلارنى بالىلارغا تاپشۇرۇپ قويۇپ ، سەرۋەرگە ئەھۋالنى ئېيتتى . سەرۋەر بايىزنىڭ كېسىلىنى داۋالاشقا باردىغانلىقىنى ئاڭلاپ ، بىردەمدىلا تۇتۇلۇۋېلىپ تاش ئۇستىده ئولتۇرۇۋالدى .

— بارمايلى مۇئەللىم ، ئۇ ... ئۇ ... دېگەن ... — سەرۋەر تەتۇر قاراپ ئۆزىچە غودۇڭشىپ قويدى ، — سارائ پىت چېقىۋالغان تەلۋە ...

— ئۇنىڭغا نېمە بوپتۇ ؟

— مەكتەپكە بېسىپ كىرگەن ، هەمدۇلغا سىنىپ ئېچىپ بەرگەن ، ئوغلى دېگەن قارا ئېيىق سىزنى ئۇرغان تۇرسا ! ... هېلىقى يامغۇرلۇق كېچىده كىشىنى قانچىلىك پاراكەنده قىلدى ئۇلار ! ...

— مانا قارائ سىزنى ! — سەلىم كۈلۈۋەتتى ، — ئاخشامقى كىنودا دۇشمەن ئوفىتسېرىنى داۋالىغان دوختۇرىمىزمۇ خاتا قىپتۇ ـ ده ؟ بايىز دېگەن ئۆز ئادەمغۇ !

سەلىم بايىزنىڭ ئۆيىگە سەرۋەرنى باشلاپ كىلىۋېتىپ ئۇنىڭغا قاراپ قويدى . سەرۋەرنىڭ تاغ گۈلىدەك بىجىرىم چىرايى تۇتۇلغاندى . ئۇ بۇنداق چاغلاردا تېخىمۇ ئوماقلىشىپ كېتەتتى ، تومپىلاق كىچىك لەۋلىرى ئۇچلىنىپ قالاتتى ...

— دوختۇرنىڭ ئىللىق مۇئامىلىسى كىسەل ئۇچۇن روھىي ئوزۇق بولىدىغانلىقىنى ئۇنتۇپ قالماڭ ! — دېدى سەلىم بايىزنىڭ ئۆيىگە كىرىۋېتىپ .

ئۇلارنى ھارۇن ، ئانىسى ۋە كىلىنى كۇتۇۋالدى . ھارۇننىڭ ئايالى — سىمىز كىلىن ئالاھىدە مىننەتدارلىق تەبەسسۇمى بىلەن «ھارمىغايلا !» دەپ قويدى ... بايىز ئۆينىڭ تۆرىدە ئىنجىقلاپ دۇم ياتاتتى . سەرۋەر بايىزنىڭ جاراھىتىنى تەكشۇرۇپ چىققاندىن كېيىن باش ئىرغىتتى . چۇنكى ، يىرىڭ تېشىغا تېپەلمىگەنلىكتىن قانىنى بۇلغاپ ، چېنە ئاغزىدەك يەرنى سىستىۋەتكەنىدى .

— نېمىشقا بالدۇرراق كايىش قىلمىغان ؟ — دېدى سەرۋەر ھارۇنغا ئاچچىقى بىلەن .

— ھەمدۇل دېگەن ساختا «بىرلا تۇكۇرۇپ قويسام ساقىيىدۇ» دېسە ، دادام ئىشىنىپ ...

— قېنى ، پاكىزراق داستىن بىرنى ئەكىلىڭ ، قالغانلار چىقىپ كەتسۇن ! ...

سەرۋەر بايىزنىڭ ساغرىلىرىنى بېسىپ ۋە ئاستا مۇجۇپ كۆرگەندىن كېيىن ، جاراھەتنىڭ ئەتراپىنى دېزىنفېكسىيىلەپ ، يىرىڭنى شىپىرىس بىلەن تارتتى . ئۇ يېرىم داس قان ـ يىرىڭنى تارتىپ بولغان ھامان ، بايىز يىغلاپ كەتتى .

— ئاھ خۇدايىم ، ئاھ خۇدايىم ، بۇلارنى ئۆزۈڭ يەتكۇزدۇڭ ، يۇرىكىمنى قاماللىۋالغان قىسماق قويۇپ بەردى .

— سىز ئاۋۇ يەرنى ، مۇئەللىم سىزمۇ ... — سەرۋەر ھارۇنغا بايىزنىڭ پۇتىنى ، سەلىمگە ئىككى قولىنى تۇتۇشقا ئىشارەت قىلغاندىن كېيىن ، جاراھەتنى «+» بەلگىسىدە تىلدى ـ دە ، تەرەپ ـ تەرەپتىن سىيرىپ يىرىڭلىق قانىنى سقىپ چىقاردى ۋە

قىسقۇچتا قىسىپ تۇرۇپ خالتىلىشىپ كەتكەن تېرىنى كېسىپ تاشلىدى .

سەرۋەر جاراھەتنى پاكىز تازىلاپ ، قانداقتۇر ئۇنغا ئوخشاش ئاق دورىنى سېپىپ تېڭىپ بولغاندىن كېيىن ، بايىزغا ئوكۇل ئۇردى ۋە ئىچىدىغان دورىلارنى بېرىپ ، نەرسە ـ كېرەكلىرىنى يىغىشتۇردى .

— ئەتە ئەتىگەنده بىز قايتىشتىن ئاۋۋال تېڭىقنى ئالماشتۇرۇپ ، يەنە بىر ئوكۇل ئۇرىمەن ، — دېدى سەرۋەر دورا ساندۇقىنى ئېلىپ .

ئەتىسى سەھەر نەرسە ـ كېرەكلەرنى قوتازلارغا ئارتىپ ئومشا يايلىقىغا يۆتكىلىش ئالدىدا سەلىم بىلەن سەرۋەر بايىزنى يوقلاپ كىردى .

— ئەپەندىم ، — دېدى بايىز سەلىمنىڭ قوللىرىنى قويۇۋەتمەي ، — يېرىم ئايدىن بېرى ئۇيقۇ كۆرمىگەنىدىم ، ئاخشام بۆشۈكتىكى بوۋاقتەك ئۇخلىدىم . ئۆزلىرى مېنىڭ جېنىمغا ئارا تۇردىلا ... لېكىن مەن ...

— كۆڭۈللىرىنى چاچمىسلا ، بايىز ئاكا ، ئۇ ئىشلارنى سىلىدىن كۆرگىلى بولمايدۇ .

— ياق ، ياق ، مەن ئېزىپتىمەن ، ئۇنىڭ ئۈستىگە ، — دېدى بايىز بېشىنى ساڭگىلىتىپ تۇرغان ھارۇنغا قولىنى شىلتىپ ، — ماۋۇ چۈلۈكسىز ئۆكۈز ، پىچىلمىغان بۇقا ، ئىگىسىگە قاۋغان سەگ تولىمۇ ئوسال ئىش قىلدى .

سەرۋەر جاراھەتنى قايتا تېڭىپ ئوكۇل سالغاندىن كېيىن ، بايىز ئۇلارنىڭ بىرئاز تەخىر قىلىشىنى ئۆتۈنۈپ تۇرۇۋالدى . بۇ ئەسنادا ھارۇن بىر قېرىن سېرىق مايى ۋە لېگەنده گۆش كۆتۈرۈپ چىقىپ ، سەلىمنىڭ ئالدىغا قويدى .

— ئەمدى ... ئەمدى ... ئاز بولسىمۇ ...

— بايىز ئاكا ، بۇ نېمە قىلغانلىرى ؟ بىز ھۆكۈمەتنىڭ ئوقۇغۇچىلار ئۈچۈن ئاجراتقان داۋالىنىش راسخوتىدىن چىقىم

قىلدۇق ، ئۇنىڭ ئۈستىگە سىلىنىڭ چولپان بىزنىڭ مەكتەپنىڭ ئوقۇغۇچىسى تۇرسا ...

— ياق ، ياق ، مەن خاپا بولمەن ، ھەمدۇل بىر تۈكۈرۈپ قويغىنىغا بىر سان گۆش بىلەن بىر تۈلۈم قېتىق ئېپكەتتىيۇ ...

— لېكىن ، بىز ئالالمايمىز . خەير ـ خوش ، مەن ئارىلىقتا سەرۋەرنى يەنە ئەۋەتىمەن !

سەلىم بىلەن سەرۋەر چىقىپ كەتكەندىن كېيىن ، بۇ بىر ئائىلە كىشىلىرى بىر ـ بىرىگە تاپا ـ تەنە قىلىشىپ ، ئۆز گۇناھلىرىنى تاغدەك كۆرسىتىشىپ ، بىرھازا خىجىللىق ئىچىدە قېلىشتى .

كەچلەپ ئومشا يايلىقىغا يېتىپ كەلگەن سەلىمەر كىشىلەر ئاچىقىقان قېتىق ، قايماق ، قىيما كۆمەچلەردە قورسىقىنى تويغۇزغاندىن كېيىن ، ماتورنى ئوت ئالدۇردى . بىر خىلدا گۈلدۇرلەۋاتقان ماتور ئاۋازىدىن ، ئاپئاق يورۇپ تۇرغان چىراغدىن ئۇركۈگەن موزايلار قۇيرۇقلىرىنى نوغۇچتەك تىكلەپ قېچىشتى ، ئىستلار قاۋىدى . قارامتۇل ۋە قىپقىزىل يۈزلۈك تاغ بالىلىرى قىيقاس ـ چۇقان كۆتۈرۈشتى ...

كىنو باشلىنىش بىلەن ئوتلاقتا تىقا ـ تىقما ئولتۇرغانلار چاۋاك چېلىشتى . ئۇلار كىنودىكى ۋەقەلىكلەرگە ئەگىشىپ ھاياجانلىنىپ تەلپەكلىرىنى ئېلىپ ۋارقىرايتتى ياكى بار ئاۋازى بىلەن قاقاقلاپ كۈلەتتى ... سەلىم كىنو ئالدىدا بىر ژۇرنال فىلىمنى قوشۇپ قويغانىدى . ئېكراندا يۈگۈرۈش مۇسابىقىسى كۆرۈندى ، كىمدۇر بىرى ئورنىدىن تۇرۇۋالدى .

— چاپ ! ... چاپ دەيمەن ! ... ئاناڭمۇ ساڭا نان بېرىپ باققان ، ۋۇ ئانىكىسىنىڭ پاقىسى ...

— ئولتۇر ھەي دوقمۇشاق توڭكاي ، كىنو كۆرەمدۇق ياكى سېنىڭ خاتىرەڭ بوينۇڭنىمۇ ؟ ... — دېدى توپ ئارىسىدىن بىرى .

— ئولتۇرمامسەن ھوي غوپ ـ غوپ ئۆتۈك ؟ لايدىن سۈزۈۋالغان قوزۇقتەك گىدىيىۋالماي ... كىنو كۆرگىلى قوي ، — ۋارقىرىدى توپ ئىچىدىن يەنە بىرى .

— كۆرسەك كۆرمەمسەن ! مەن كۆزۈڭگە تېزەك چاپلىدىمۇ ؟

كىنو تۈگىگۈچە بۇنداق قىزىق كۆلكە ـ چاقچاقلارنىڭ ئايىغى ئۈزۈلمىدى . كىنو تۈگىگەندىن كېيىن ، كۆپچىلىك چۈرقىرىشىپ قايتىلاپ قويۇپ بېرىشنى تەلەپ قىلىپ تۇرۇۋالدى . شۇڭا ، سەلىم ئەتە قويماقچى بولغان فىلىمنىمۇ باشلىدى .

فىلىم تېخى يېرىملاشمىغاندى ، سەلىمنى ئاقساقال بىر كىشى چاقىردى . سەلىم ئاپپاراتنى تۇمەن بىلەن سەمەنگە تاپشۇرۇپ ، ئۆزى ئۇ كىشىنىڭ يېنىغا باردى .

— مۇئەللىم ، بىر بۇرادىرىمىزنىڭ كېلىنى يەڭگىگەندى ، لېكىن ھەمرىيى چۈشمەي ، كېلىن بالا ھوشىدىن كەتتى ، — دېدى ئاقساقال بىرھازا گەپ قىلالماي ، — بۇرادىرىمىز ئۆزلىرىدىن خىجىل بولۇپ ، چىش يېرىپ بىرنېمە دېيەلمەيۋاتىدۇ ...

— نېمە ئۇچۇن ! ؟ ...

— بۇ ... بۇ ... بىر سەتچىلىك دېسىلە ... ئۆز ۋاقتىدا ئۇ ئۆزلىرىنى ...

— كىم ئۇ ؟

— زاكىر خوجا ...

سەلىم بىردىنلا دىققاق ، مايلاشقان يۈزلۈك زاكىر خوجىنى ۋە ئۇنىڭ ئىتلارنى كۈشكۈرتۈپ قويۇۋەتكەن بىشەم خوتۇننىنى ئەسكە ئالدى .

— ئوغلى بارمۇ ؟

— ئوغلى تاغقا چىقىپ كەتكەن .

سەلىم سەرۋەرنى زاكىر خوجىنىڭ ئۆيىگە يولغا سالغاندىن كېيىن ، ئاپپارات قېشىغا كەلدى . ئۇ كىنو تۈگىگەن ھامان بالىلارنى ئاقساقال كىشىنىڭ ئۆيىگە ئورۇنلاشتۇرۇپ قويۇپ ، ئۆزى سەرۋەرنى ئەكېلىش ئۈچۈن زاكىر خوجىنىڭ ئۆيىگە كەتتى .

زاكىر خوجىنىڭ قوش قاناتلىق دەرۋازىسى ئىچىدىن ئېتىلگەن بولۇپ ، ناگان ــ ناگاندا ئۆي ئىشىكىنىڭ «غىيىت» قىلىپ ئېچىلىشى ۋە ئالدىراپ ماڭغان ئاياغ تىۋىشى كېلەتتىيۇ ، يەنە يوقاپ

كېتەتتى . تاغلىقلارنىڭ «تۇغۇتلۇق ئۆيگە يات ئادەم كىرسە ، ئىنس ـ جىننى بىرگە ئەكىرىدۇ» دېگەن ئادەتنىنى بىلگەن سەلىم ئىشىك تۈۋىدىكى قارىياغاچ كۆتكىگە ئولتۇردى ـ دە ، تامغا يۆلەندى .

بىر كۈنلۈك ئۇزۇن سەپەر ، ئىككى كىنو تۇگىگۈچە ئۆرە تۇرۇپ ئاپپارات باشقۇرۇش ، كىنو تۇگىگەندىن كېيىن ئاپپارات ، ماتور ، توك سىمى ، ئېكىرانلارنى يىغىشتۇرۇپ بالىلارنى ئورۇنلاشتۇرۇشقۇچە بولغان بىر قاتار ئىشلار چارچاتقان ئېغىر ھاردۇق يەتكەن سەلىم تامغا يۆلەنگىنىچە ئۇخلاپ قالدى .

— مۇئەللىم !...

— ھە ! ... — سەلىم چۆچۈپ ئويغىنىپ ، سەرۋەر ۋە ئۇنى ئۇزىتىپ چىققان زاكىر خوجا بىلەن ھېلىقى تەرى سۆرۈن سېمىز خوتۇننى كۆردى .

— ئۆيگە كىرمەي بۇ يەردە ئولتۇرغانلىرى نېمىسى ؟ — دېدى زاكىر خوجا خىجىل بولۇپ .

— سەرۋەرنى يولدا قورقمىسۇن دەپ ساقلاپ ئولتۇرۇپ كۆزۈم ئۇيقۇغا ئىلىنىپ كېتىپتۇ...

سەرۋەرنىڭ بىردىنلا ئۆپكىسى ئۆرۈلدى . تۇن نىسبىدىن ئۆتكۈچە ئۇزىنى ساقلاپ ئولتۇرغان سەلىمگە ئۇنىڭ ئىچى ئاغرىدى ، يەنە بىر تەرەپتىن خىجىل بولدى .

— مۇئەللىم كېتەيلى !...

— خۇداغا شۈكۈر ، ئاۋۇال خۇدادىن ، ئاندىن قالسا ھەر قايسىلىرى كېلىن بالىمىز بىلەن نەۋرىمىزنى ساقلاپ قېلىشتىلا ... مەن ئەتە سىلەرنى يوقلاپ بارىمەن !... — دېدى زاكىر خوجا .

— جېنىمغىنا غوجام ، — دېدى سېمىز خوتۇن سەلىمگە يالۇرۇپ ، — بىز مەزلۇم خەقنىڭ چېچىمىز ئۇزۇن ، ئەقلىمىز كۆتمەككەن ! ھېلىقى ئىشلارنى كۆڭۈل ـ كۆكسىلىرىدىن كۆتۈرۈۋەتسىلە . سالچۇق بالىكىمىزنىڭ يۈزىگىمۇ سېلىپ يۈرمىسىلە . مەن ئۇ دۇنيا ـ بۇ دۇنيا ئۆزلىرىدىن خۇش بولۇپ

كېتەي ...

بۇ تەشۋىقات ۋە داۋالاش ئەترىتى قوغاق يايلىقىدىكى مەنسۇرخاننىڭ ئۆيىدە توّت كۈن تۇرۇپ قالدى . سەلىمەر كېچىسى قويسا ، سەرۋەر «قونچاققا جۇدى قىلىنغان قىز»نىڭ مەيدىسىنى داۋالىدى . ئەسلىدە يېرىم يىلدىن بېرى قىزنىڭ ئاشقازىنىنىڭ سۈيۇقلۇق ئىشلىنىشى ئاجىزلاپ ، تاماق سىڭمەس بولۇپ قالغانىدى . قىز ئۆز كېسىلىنىڭ جەريانىنى تەپسىلىي سۆزلىگەندىن كېيىن ، سەرۋەر كېچىدە كىتاب كۆرۈپ ، ئەتىسى كېسەلگە دىئاگنوز قويدى . توّت كۈنگىچە قاتتىق ـ يېرىك تاماقلاردىن چەكلەنگەن قىز يېگەن دورىلىرىنىڭ مەنپەئىتىنى كۆردى . ئۇلار قايتىش ۋاقتىدا ھەرخىل تابلېتكا ۋە سۈيۇق دورىلاردىن قالدۇرۇپ قويدى . سەرۋەر بىمارغا دورىلار تۈگىگەن ھامان سىڭلىسى نىسا بىلەن مەكتەپكە بېرىپ ، يەنە دورا ئېلىشنى تاپىلاپ قويۇپ يولغا چىقتى . سەلىم يول بويى قونغان كەنتلىرىدە ، ھەتتا ئىككى ـ ئۈچ ئائىلىلىك يايلاقلاردىمۇ كىنو قويۇپ ، داۋالاش ئىشلىرىنى بىللە ئېلىپ ماڭدى .

نەرسە ــ كېرەكلەر ئارتىلغان قوتازلار كولدۇرمىلىرىنى جاراڭلىتىپ مەكتەپ ئالدىغا كېلەر ـ كەلمەيلا ئۇۋىسى چۈۋۈلغان ھەسەل ھەرىلىرىدەك ۋاڭ ـ چۈڭ كۆتۈرگەن بالىلار سەلىمنى ئوتتۇرىغا ئېلىۋالدى . بالىلارنىڭ بەزىلىرى كۈلۈشتى ، بەزىلىرى يىغلاشتى ۋە ئۇنى كۆتۈرگەندەك قىلىپ ، قىستىلىشىپ مەكتەپ مەيدانىغا ئەكىردى .

قۇرۇلۇش ئىشلىرى بىلەن بولۇپ ساقاللىرى ئۆسۈپ كەتكەن قادىر لاي پۈتلىرى بىلەنلا يۈگۈرۈپ كېلىپ ، ئۇنىڭ بىلەن قول سىقىشتى .

— سىز چىقىپ كەتكەن كۈنىدىن تارتىپ بالىلار يىغلىغلى تۇرۇۋىدى ، ئەمدى ھەممىسى دېگۈدەك كېلىپ بولدى . قاراڭا ، مەكتەپ قانداق بولۇپ قاپتۇ ؟

سەلىم تېخى يېقىندىلا ئۇمىدسىزلىك قاپلىۋالغان بۇ مەكتەپكە

قاردى . يېڭىدىن سېلىنغان قىرائەتخانا ۋە تەجرىبىخانىلارنىڭ ئۇستى يېپىلىپ ، ئاقارتىش ئۈچۈن ھاكلار چىلانغانىدى . قىز - ئوغۇل ئوقۇغۇچىلار ئۇستامنىڭ كۆرسىتىشى بىلەن مەكتەپ ئەتراپىغا تام سېلىۋاتاتتى .

— ئۆزگىرىشلەر كۆپ ، سەلىمجان ، — دېدى قادىر كۈلۈپ كېتىپ ، — بىرىنچىدىن ، ئىدىرىس ئىشىك - دېرىزە ، دەرۋازىلارنى سىرلاش ئۈچۈن گۈڭشىغا سىرغا كەتتى . ئىككىنچىدىن ، مەكتەپنىڭ ھازىرقى ئەھۋالى شەھەرگە يەتكۈزۈلدى . ئۈچىنچىدىن ، ئوقۇش باشلاش مۇراسىمىغا ھاكىم ، جۇيجاڭ ، ھامۇدۇن مۇدىرلار قاتناشماقچى ...

خاپىلىق ۋە دەرد - ھەسرەت ئادەمنى ئەقلىدىن ئازدۇرۇپ ، قويغان - پۈتكىنىنى بىلمەي قالغۇدەك گاراڭ قىلىپ قويسا ، خۇشاللىقمۇ خۇددى شۇنداق قىلىدىكەن . سەلىم ياتاقتا كىرەتتى ، تالاغا چىقاتتى ، قىرائەتخانا ، تەجرىبىخانىلارغا كىرىپ ھاڭۇبقىپ قاراپ قالاتتى . تۇرۇپلا سومكىسىنى ئېلىپ ، نەگىدۇر بارماقچى بولغاندەك تېڭىرقاپ ، بىرھازا ئويلانغاندىن كېيىن كۈلۈپ كېتەتتى ...

كەچلىك تاماق يېيىلىپ بولغاندىن كېيىن ، سەلىم ئىسكىرىپكىنى ئاچىقىپ بالىلار بىلەن مەيدان تاماشىسى قىلدى . ئومۇمىي ئۇسسۇل راسا قىزغان چاغدا ئۇ قادىرنىڭ قۇلىقىغا پىچىرلاپ قويۇپ ، يۇيۇنۇش ئۈچۈن زەڭگەر بۇلاققا ماڭدى . ئۇ زەڭگەر بۇلاقتا پاكىز يۇيۇنۇپ بولۇپ ، داۋۇت گوندازنىڭ ئۆيىگە بارىدى . سەلىم گۈلسارە ئاچىغا سالام بېرىپ ئەھۋاللاشقاندىن كېيىن ، قادىرنىڭ ئانىسىنى يوقلىدى . قايتىشتا ھازىلخانىنىڭ ئۆيىگە كەلدى . ئۇ ئەمدىلا ئىشكىنى چەكمەكچى بولۇۋىدى ، ئۆيدىن سەرۋەرنىڭ ئاچچىقلىغان ئاۋازى كەلدى .

— خان ئانا ، بۇنداق گەپنى ھۇددەس قىلماڭ ، ئۇ دېگەن مۇئەللىم ...

— مۇئەللىم بولسا نېمە بوپتۇ؟ ئۇمۇ ئادەمدۇ؟ ياكى

ئاسماندىن چۈشكەن پەرىشتىمىكەن؟

— مەن ئەدە، ئۇ ئەدە؟ — سەرۋەر غودۇڭشىپ قويدى.

— ئادەمنىڭ رىزقى قوشۇلسا، ئەدە ـ پەدىگە قارىمايدۇ، — ھازىلىخان جىمىپ قالدى، — مېنىڭ ھالىم كۈندىن ـ كۈنگە ئوساللىشىۋاتىدۇ. كېچىلىرى دېمىم سىقىلىپ، كۆزلىرىم چىقىپ كەتكۈدەك بولۇپ كېتىدۇ. تىنىقمىنىڭ بارىدا خاتىرجەم بولمىسام، كۆزۈم ئوچۇق كەتمەمدۇ؟

ھازىلىخانىنىڭ مىچىلداپ، بۇرنىنى تارتقىنىغا قارىغاندا، يىغلاۋاتقانلىقى مەلۇم ئىدى.

— سىز شۇنداق دېگەنبىلەن، مەندەك بىر تاغلىقنى ...

— بولدى، بولدى، مەن بۇ توغرۇلۇق داۋۇت بىلەن سۆزلىشىمەن ...

سەلىم ئىشىك زەنجىرىنى ئاستا قويۇۋەتتى ـ دە، كەلگەن يولى بىلەن قايتىپ كەتتى ...

شېرىن خىياللار تەشۋىشى

گۈلدۈراس ئالقىشلار ئۈزۈنغىچە ياڭراپ تۇردى. ئوقۇش باشلاش مۇراسىمىغا قاتنىشىش ئۈچۈن كەلگەن ئاتا ـ ئانىلار، باشلانغۇچ مەكتەپنىڭ ئوقۇتقۇچى ـ ئوقۇغۇچىلىرى مەكتەپ مەيدانىدا لىقمۇلىق ئولتۇراتتى.

سەمەن، تۇمەن، نودەر، سەرۋەر، ھۆرلىقا، گۈلسۈمە، نىسا قاتارلىق مۇكاپاتلىنىدىغان ئوقۇغۇچىلار ئالدىغا چىقىپ تىزىلدى. جۈيجاڭ سۈنۇۋاتقان مۇكاپات بۇيۇملىرىنى ھاكىم باللارغا تارقىتىپ بەردى، ئۇلار بىلەن قول ئېلىشىپ كۆرۈشتى.

جۈيجاڭ ئىلغار ئوقۇتقۇچىلار ۋە مەكتەپكە يېقىندىن يارەمدە بولغان كىشىلەرنىڭ ئىسىملىكىنى چاقىرغاندا، سەلىم، قادىر، ئىدرىس، داۋۇت ۋە باشلانغۇچ مەكتەپتىن بىر ئوقۇتقۇچى مەيدانغا چىقتى. ئۇلار مۇكاپاتنى تاپشۇرۇۋېلىپ، ھاكىم، جۈيجاڭ،

شۇجى ، مۇدىرلار بىلەن قول ئېلىشىپ بولغۇچە چاۋاكلار ئۇزۇلمەي چېلىنىپ تۇردى .

بالىلارنىڭ ئىشى ئۆزىمىزنىڭ ئىشى ، ھۆم مانا ، قاتتىق ئىشلەيمىز... قاتتىق ، — دېدى ئۇچ مېتىر چىببەرقۇت بىلەن قىپقىزىل چايداننى قولتۇقلىۋالغان ئىدىرىس ھاكىم بىلەن قول ئېلىشۇۋېتىپ .

جۈيجاڭ ئاخىردا مەكتەپ كوللېكتىپى ئۈچۈن بېرىلمىدىغان مۇكاپاتنى ئېلان قىلدى . داۋۇت مۇزىكا سادالىرى ئىچىدە بىر رادىئو ۋە تام سائىتىنى تاپشۇرۇۋالغاندا ، مەيداندا چاۋاكلار ئۇزۇنغىچە بېسىلمىدى .

مۇكاپاتلاش ئاخىرلىشىش بىلەن ئوقۇغۇچىلار ۋەكىلىدىن سەمەن ، ئوقۇتقۇچىلاردىن قادىر ، ئاتا ـ ئانىلاردىن نىيازلار سۆز قىلدى . يېغىننىڭ ئاخىرىدا ئابدۇرېشىت ھاكىم مائارىپنى قوللاش ۋە قوغداش ئۈلگىسى بولغان داۋۇتنى ئالاھىدە ئېغىزغا ئېلىپ ماختىدى ، سەلىم ، قادىرلارنىڭ جاپاغا چىداپ تاغ بالىلىرىنى ئوقۇتۇشتەك ئالىيجاناب روھىنى مەدھىيىلىدى . ئۈلارنىڭ تىرىشچانلىق ـ ئىقتىسادچانلىق بىلەن مەكتەپ باشقۇرۇپ ، دۆلەتكە تېجەپ بەرگەن پۈللىرىنىڭ سانىنى ئېلان قىلدى .

يىغىندىن كېيىن كۆڭۈل ئېچىش باشلاندى . سەمەن ، تۇمەن ، نودەر ، قادىرلار نەي ، داپ ، راۋابلىرىنى كۆتۈرۈپ چىقتى . سەلىم ئىسكىرىپكىنى سازلىدى . مۇزىكا باشلىنىش بىلەن گۈلسۇمە ناخشا ئېيتتى :

ناخشا ئېيتىپ مال بېقىپ ،
كەڭ ياپلاقنى كېزىمەن .
بەختى پارلاپ ياشنىغان ،
شۇ ياپلاقنىڭ قىزىمەن .

دولقۇن ياساپ ئوتلاقلار ،
شوخ مەرىشەر قوزىلار .
ھەريان چاپار تايچاقلار ،
سېمىز پاقلان ، ئوغلاقلار .

ھۆرلىگەن تۇمەن لەپەر باشلىغاندا ، ھەممىنى كۈلدۈرۈۋەتتى . تۇمەن قاش - كۆزلىرىنى ئوينىتىپ ، دوللىرىنى سىلكىپ ، ھۆرلىگەنلىكىنى ئەتراپىدا پەرۋانىدەك پىرقىرايتتى . ئاخىردا سەلىم ، قادىر ، نودەرلەر ئايرىم مۇزىكا ئورۇندىغاندىن كېيىن ، باشلانغۇچ مەكتەپتىن بىر مۇئەللىم ئوتتۇرىغا چىقىپ تۇرلۇك قۇش ۋە ھايۋانلارنى دوراپ ، مەيداندا كۈلكە كۆتۈرۈۋەتتى .

مەكتەپ زىياپىتىدىن كېيىن ئاتا - ئانىلار قايتىشتى . لېكىن ، بايىز ئېتىغا غانجۇغىلاپ كەلگەن ئىككى تۇلۇم سېرىق ماي بىلەن بىر قوينىڭ گۆشىنى ئابدۇرېشىت ھاكىمنىڭ ئالدىغا قويدى :

— قارىسىلا ھاكىم ، ئۆزلىرى بىزنى مەكتەپكە يېقىندىن يارەمدە بولۇڭلار ، دەپ ئېيتتىلا ! لېكىن ، مۇئەللىم بۇ نەرسىلەرنى تەممەت ئالغىلى ئۇنمايدۇ . ئۇنداقتا بىز يارەمنى ھەمدۇلغا قىلامتۇق ؟ — دېدى بايىز كۆزلىرىنى چىمچىقلىتىپ .

— بوپتۇ سەلىم ، بايىزنىڭ كۆڭلىنى ياندۇرماڭلار ، ئوقۇغۇچىلارغا ئىشلىتەرسىلەر ، — دېدى ھاكىم كۈلۈپ تۇرۇپ ، — بايىزئاخۇن ، ھەمدۇل تۆكۈرگەن ھېلىقى جاراھەتتىن خالاس تاپتىلمۇ ؟

توپلىشىپ تۇرغانلار پاراققىدە كۈلۈشۈپ كەتتى .

— مېنىڭچە ، — دېدى ھاكىم ئۇنىڭ بىلەن چېقىشىپ ، — ھەمدۇلغا بىر سان گۆش ، بىر تۇلۇم قېتىق بېرىپ تۆكۈرتۇشنىڭ نېمە ھاجىتى بار ؟ خوتۇن ، بالا - چاقىلىرىڭىز تۆكۈرسىمۇ جاراھەتنى كۆمۈۋەتمەمدۇ ؟ !

قاتتىق كۈلكىلەر ئىچىدە بايىز ئۆزىمۇ كۈلۈپ كەتتى . ئۇ ھاكىمدىن مەمنۇن بولغان ھالدا ئېتىغا مىندى .

— ئەمسە ھاكىم ، يايلاقلارنى ئارىلىغاندا ، مېنىڭ ئۆيۈمنىڭ كىگىزلىرىنى ئۇچ كۈن تىلغىمىسىلا قويۇپ بەرمەيمەن .

— لېكىن ، بايىزئاخۇن مەن بالدۇرراق دەۋالاي ، مېنىڭ تۈكۈرۈكۈم جاراھەتكە داۋا بولمايدۇ ...

قانتىق كۈلكە ئىچىدە بايىز ئېتىغا قامچا سالدى ۋە مەكتەپنىڭ يېڭى ئورنىتىلغان يېشىل دەرۋازىسىدىن چىقىپ ، قوتانلىق مەھەللىسى ئارقىلىق تاسايغا كېتىدىغان چىغىر يولغا چۈشتى ...

بايىزنىڭ ئارقىسىدىن كۈلۈشۈپ قالغان مېھمانلار مۇدىرنىڭ تەكلىسىپى بىلەن مەكتەپنىڭ تەجرىبىخانا ۋە قىرائەتخانىلىرىنى كۆزدىن كەچۈردى . قىرائەتخانا باشقۇرۇشقا مەسئۇل قىلىنغان چولپان گۈلنىت ـ ژۇرنال ، ھەرخىل كىتابلارنى ئۆز تۈرى بويىچە تىزغان بولۇپ ، ئۇستەللەرگە رەسىملىك ژۇرناللارنى يېيىۋەتكەنىدى .

داۋۇتنىڭ ئۆيىدە بىر كۈن قونۇپ ، تاغنىڭ ناخشا ـ غەزەللىرىنى ئاڭلاپ كۆڭلى ئېچىلغان جۈيجاڭ بىلەن مۇدىر ئەتىسى شەھەرگە قايتتى . ھاكىم ، ھامۇدۇن ، داۋۇتلار يايلاقلارنى ئارىلاپ كېتىپ قالدى .

جۈيجاڭنى ئۇزىتىپ قاراچىقىلغىچە بىللە كەلگەن سەلىم ئاشپەز مەسىلىسىنى يەنە تىلغا ئالدى . جۈيجاڭ بۇ توغرۇلۇق داۋۇت بىلەن مەسلىھەتلەشكەنلىكىنى ئېيتىپ ، سەلىمنى خاتىرجەم قىلدى .

— ئادەم ھەل قىلغىلى بولمىدى ، — دېدى مۇدىر ئېتىغا مىنۋېتىپ ، — داۋۇتنىڭ تاپقان ئادىمى خاتىرجەم ئىشلەپ قالسا تېخى ياخشى ، بولمىسا بىز بىر ئامال قىلىپ ئاشپەزدىن بىرنى تاپارمىز ...

سەلىم قايتىپ كەلگەندىن كېيىن ، قادىر بىلەن ئىككىسى دەرس سېتىكسى تۈزدى ۋە دەرس تەييارلىقلىرىنى كۆزدىن كەچۈرۈپ چىقتى . كېيىن قادىر ئۆيىگە قايتتى .

— ھازىلخانىنىڭ كېسىلى ئېغىرلىشىپ قاپتۇ ، — دېدى قادىر

ئۇزىتىپ چىققان سەلىمگە ، — تۇنۇگۇن بىرىپ يوقلاپ كەلدىم ، سىزنى سورايدۇ ...

سەلىم ئۇندىمىدى . ئۇ قادىرنىڭ تىكىلىپ مەنىلىك قارىشىدىن ئارىدا بەزى گەپ - سۆزلەرنىڭ ئۆتكەنلىكىنى ھېس قىلدى . سەلىم بۇ چاغقىچە ئەيمەنمەي ئۇ ئۆيگە بارالايتتى . لېكىن ، ھېلىقى كېچىدىكى ھازىلخانىنىڭ سۆزلىرىنى ئاڭلىغاندىن كېيىن ، ئۆزىنى تارتقانىدى .

— توغرا ، مەن بىر ئىشنى ئۇنتۇپتىمەن ، — دېدى قادىر كەينىگە بۇرۇلۇپ ، — داۋۇت ئاكام سەرۋەرنى ئاشپەزلىك قىلسا قانداق بولار دېگەن گەپنى قىلىدۇ .

— ئۇ ئوقۇغۇچى تۇرسا ؟ ...

— بۇ توغرۇلۇق داۋۇت ئاكام : «سەرۋەر كەچ تەرەپلەردە ۋە ئارىلىقلاردا شۇ كۈنلۈك دەرسلەرنى سىلەردىن ۋە دوستلىرىدىن ئۆگىنىپ كەتسە ، ئۇنىڭ زېھنى ياخشى ، سىلەر ئويلىنىپ باقسىڭلار » دەيدۇ .

— ئۆزى قىينىلىپ قالارمىكىن ؟

— ياق ، سەرۋەر قىينىچىلىقتىن قورقىدىغان قىز ئەمەس .

سەلىم ياتقىغا كىرىپ ئۆزۈن ئويلاندى . ئۇنىڭ ئويلىرى ئۇچىنى تاپقىلى بولمايدىغان يىپتەك چىگىش ئىدى . سەرۋەر ئەمدى مەكتەپنىڭ مائاشلىق خىزمەتچىسى بولىدۇ ھەم بىر تەرەپتىن ئوقۇغۇچى ...

سەلىمنى قانداقتۇر غەشلىك ۋە بۇرۇقتۇرمىلىق قىينىماقتا ئىدى . بۇ زادى نېمە ئىشتۇ ! ؟ بۇ بىئاراملىق خۇددى يۈزلەرنى چېقىپ ئۆتكىنى بىلەن تەڭگە راھەت بېغىشلايدىغان باش باھارنىڭ شامىلىغا ئوخشايتتى ، بۇ بىئاراملىقتا ياش يۈرەكنى يوشۇرۇن سۆيۈندۈرىدىغان ئاجايىپ نازۇك ۋە لەزىز بىر ئەركىلىتىشمۇ بار ئىدى ... توغرا ، بۇ ئاشۇ كۈندىن بۇيان ، يەنى سەرۋەرنىڭ ئىشىك زەنجىرىنى قاقالماي قايتىپ كەلگەن كۈنىدىن تارتىپ ئۇنىڭ كۆڭلىگە كىرىپ كەلگەن باھار شامالىرى بولسا كېرەك ...

... ئەگەر هازىلىخان ئېغىز ئېچىپ قالسا قانداق قىلارمەن؟ ... ئۇ ئايال ھېچ تەپ تارتمايلا سەرۋەرنى سايە قىلسىچۇ ... ياق دېسەك كېسەل ئايالنى رەنجىتىپ قويىسەن ، ماقۇل دەپ يالغان ئېيتساك ، قىز ئۇمىدلىنىپ قالىدۇ ؟ ئۇ... ئۇ... مېنىڭ ئوقۇغۇچۇم تۇرسا ؟... قانداقمۇ ...

سەلىم بۇ چاغقىچە سەرۋەرنىڭ ئادەم ئەيمەنگۈدەك دەرىجىدىكى گۈزەل ھۆسنى جامالىغا تىكىلىپ قاراپ باققان ئەمەس ... ھېلىقى يامغۇرلۇق كېچىسى ئۇنى يۆلەپ ئەكەلگەندە ، جاراھەتلىرىنى تېڭىپ ، كىيىملىرىنى سالدۇرغاندا ، سەرۋەرنىڭ نازۇك بارماقلىرى تېگىپ كەتكەندە ، نېمە ئۈچۈن سەلىمدە ئۆزگىچە بىر ھال يۈز بەردى ؟ ! ... نېمە ئۈچۈن سەرۋەرنىڭ ياش بىلەن تولغان خۇمار كۆزلىرى سەلىمنىڭ كۆزلىرى بىلەن تاسادىپىي ئۇچرىشىپ قالغاندا ، ئۇنىڭ دەردلىك يۈرىكىنى ئىسكەنجىدەك قىستى ؟

سەلىم كېيىن بۇنى ئۇنتۇدى ! ياق ، ئۇنتۇشقا ئۆزىنى مەجبۇرلىدى ۋە ئۆزىگە ئۆزى تەسەللى بەردى : بۇ شۇ كۈنكى قاتتىق خورلىنىشتىن كېيىنكى تەسەللىگە موھتاج قەلبىنىڭ تەۋرىنىشى ... تەسىرلىنىشى ... ھېس - تۇيغۇلارنىڭ ناتىۋان يۈرەكنى ئادەتتىن تاشقىرى لەرزىگە سېلىشى ئىدى ...

سەلىم ئەتىسى دەرسكە كىرگەندە ، سەرۋەردىن ھازىلخانىنىڭ ئەھۋالىنى سورىغاندىن كېيىن ، ئۇنىڭغا قارىمىدى . ئىلاجى بار ئۆزىنى سۈرلۈك تۇتتى ... دەرستىن قايتىپ چىققاندىن كېيىن ، سەلىم بىلەن قادىر سەرۋەرگە داۋۇتنىڭ مەسلىھىتىنى يەتكۈزدى . ئوقۇش تەشنالىقى قانمىغان قىز يەرگە قارىغىنىچە ئۇزۇن جىمىپ كەتتى .

— سىلەرنى ئاۋارە قىلىپ قويىمەنمىكىن ؟ — دېدى سەرۋەر ئۇلۇغ - كىچىك تىنىپ .

— گەپ ئۆزىڭىزنىڭ تىرىشچانلىقىدا ، — دېدى سەلىم قىزغا قارىماي ، — ھەر كەچتە شۇ كۈنكى دەرسلەرنى ئۆتۈپ بېرىشكە بىز كاپالەتلىك قىلىمىز . ئۇنىڭدىن باشقا ئاشخانا ، ناۋايخانىغا

ئوقۇغۇچىلار نۆۋەت بويىچە يارەملىشىدۇ . بىزمۇ قاراپ تۇرمايمىز ... ھەر ۋاخلىق تاماقتىن كېيىنمۇ ۋاقىت ئاجراتقىلى بولىدىغۇ ؟ ...

ئىشىك ئېچىلىپ ئىدرىس كاتىپ كىرىپ كەلدى . ئۇ گۈڭشېغا بالىلارنىڭ نورما ئاشلىقىنى ۋە كۆكتات ئالغىلى بارماقچىدى .

— سەلىمجان ، قېنى كۆرۈپ باقسىلا ، ھۆم مانا ، — دېدى ئىدرىس تىزىملىكنى كۆرسىتىپ .

— ئىدرىس ئاكا ، مېنىڭچە تۇز سىز ئۇچۇن ئارتۇقچە يۈككەن . تۇزلۇق سايدىن تاش تۇز ئەكەلسەك بولمامدۇ ؟

— ھەببەللى ، مۇنداق دېمەمسىز ، ئوقۇغۇچىلار بىلەن بىر نۆۋەت تۇز ئەكەلسەڭلار ئىككى ئاي يېتىدۇ ، پۇلمۇ ئىقتىساد بولىدۇ .

— سەلىمجان ، — دېدى قادىر ئىدرىس چىقىپ كېتىشى بىلەن ، — تۇزلۇق سايغا بارساق ، ھازىرلا بالىلارغا ئۇقتۇرۇپ قويايلى !

— ئەتە ئەتىگەن بولماسمۇ ؟

— ھاۋانىڭ ئەلپازى ياماڭ ، بۇگۈن كېچە يامغۇر يېغىپ قالسا ، شور ئېرىپ تۇزنىڭ قۇلىقىنى تاپماق تەس بولۇپ قالىدۇ ...

— تۇزنىڭمۇ قۇلىقى بولامدۇ ؟

— بارغاندا كۆرىسىز ...

ئوچچى ئەمگەكنىڭ گېپىنى ئاڭلىغان بالىلار خۇشال بولۇشۇپ ۋارقىراپ كېتىشتى . ئۇلار تۇز قومۇرىدىغان «قوپاغا»نى ئاشخانا ئارقىسىدىن تېپىشتى . بەزى ئوقۇغۇچىلار تاغىرىنى ، بەزىلىرى ئارغامچىلىرىنى ئېلىۋېلىشتى . سەلىمۇ بىر دانە كونا تاغار بىلەن ئوتۇن يارىدىغان كەكسىنى ئېلىۋالدى .

— مۇئەللىم ، مەنمۇ بارسام بولامدۇ ؟ — دېدى سەرۋەر يەرگە قاراپ .

— بالىلار كەچتە چاي ئىچكەندىن كېيىن ، بارسىڭىزمۇ

بولىدۇ .

— سەلىمجان ، سىلەر ماڭغاچ تۇرۇڭلار ، — دېدى قادىر سەرۋەرگە قارىۋېلىپ ، — مەن بىرنەچچە يالىنى باشلاپ بېرىپ ، شەخسلەرنىڭ تاكان كەتمەنلىرىدىن بىرنەچچىنى ئېلىۋالاي .

يالىلار يول بويى ۋارقىرىشىپ ، ناخشا ئېيتىشىپ ، كەنت ئىچىنى بېشىغا كىيىشتى . بەزى يالىلار سەلىمنى ئورىۋېلىپ ، ئۇنى ھېكايە ئېيتىپ بېرىشكە قىستايىتتى . ئارقىدا كېلىۋاتقان چولپان ، نودەر قاتارلىق قىز ـ ئوغۇللار قىرائەتخانىدا ئوقۇغان كىتابلىرى ئۈستىدە بەس ـ بەس بىلەن سۆزلىشىپ كېلىشىۋاتاتتى . ئۇلار چاقار تېغىنىڭ سايلىقىغا كەلگەندە ، قورام تاشلار ئارىلىقلىرىدا بىر ـ بىرىنى قوغلىشىپ چىرقىراشقا ۋە سالغىلىرىدىن تاغ چوققىلىرىغا قارىتىپ ۋېڭىلدىتىپ تاش ئېتىشقا باشلىدى . بىر پاي بەتنىكە كۆتۈرۈۋالغان سەمەن يۈگۈرۈپ كەلگىنىچە ھېكايە سۆزلەۋاتقان سەلىمنىڭ ئالدىدا توختىدى .

— مۇئەللىم ، بۇ بەتنىكىنى تونۇدىڭىزمۇ ؟

سەلىم ئۇزۇن ۋاقىت قار ، يامغۇردا ۋە ئاپتاپتا قېلىپ ئاپقۇتى ئېزىلىپ ، رەڭگىنى يوقاتقان بۇ بەتنىكىنى ئۆرۈپ ـ چۆرۈپ كۆلۈۋەتتى .

— بۇ سېنىڭ بەتنىكەڭغۇ ، نەدىن تاپتىڭ ؟

— قاراڭ ، — دېدى سەمەن چاقار تېغىنىڭ بۇلۇت قاپلىغان تىك چوققىسىنى كۆرسىتىپ ، — ئاشۇنىڭ تېگىدىن .

سەلىم قىشتىكى ۋەقەنى ئېسىگە ئېلىپ ، تاغنىڭ چوققىسىغا قايتا قاراپ نېمىندۇر خىيالىدىن ئۆتكۈزدى ـ دە ، تېنى شۇركۈنۈپ سەمەنگە قارىدى . سەمەنمۇ ئۇنىڭ كۆڭلىدىكىنى چۈشەنگەندەك ، — گۆھەر ھەدەم مۇشۇ يەردىن ئۇچۇپ كەتكەن ، — دەپ قويدى .

— ھاي ، ھاي ، قېنى بىردىن كۆتۈرۈۋېلىڭلار ! — دېدى قادىر بىرنەچچە تاكان كەتمەننى يەرگە تاشلاپ .

ئىككى تاغ ئوتتۇرىسىدا دەريادەك يېيىلىپ ياتقان تۈزلۈق ساينىڭ چېتىنى كۆرگىلى بولمايتتى . تۈز ئالغىلى كەلگەنلەر كولاپ

ئېگىز - پەس قىلىۋەتكەن يەرلەر دۇمچىيىپ تۇراتتى . بالىلار تاكان كەتمەنلىرىنى كۆتۈرۈپ تۇزنىڭ قۇلقىنى ئىزدەيتتى . تۇزنىڭ قۇلقىنى تېپىشنى سەلىمۇ ئۆگىنىۋالدى . تاش تۇزنىڭ يەر بېتىگە يېقىن ياكى ئازراقلا چىقىپ تۇرىدىغان قۇلاقتەك قاتتىق يېرى بولۇپ ، بۇنى تاپقان هامان ، تېگىنى كولاپ پىشاڭ قويۇپ ئاستا لىڭشىتىپ بەرگەندە ، يوغان - يوغان تاش تۇزلار بىرمۇنچە يەرنىڭ توپىسىنى قوزغاپ قومۇرۇلۇپ چىقاتتى . تۇزچىنىڭ كەكسىدە توپا ، شېغىللىرىنى چۇشۇرۇۋەتكەندىن كېيىن ، خۇددى مۇزغا ئوخشاش كۆپكۆك تازا تۇز پارقىراپ ئايان بولاتتى .

يۇگۇرۇشۇپ يۇرۇپ بەس - بەستە تۇز كولىغان بالىلار كەچكە يېقىن تۇزلىرىنى بىر يەرگە دۆۋىلىدى . قادىر مۇئەللىم تۇزنى قولدىماش قىلىپ ، بالىلارنىڭ دۇمبىسىگە باغلىدى . ئۆزىمۇ يوغان بىر پارچە تاش تۇزنى قولدىماش قىلىۋالدى . ئۇ جىمجىت خىيال سۈرۈپ ئولتۇرغان سەرۋەرنى كۆرۈپ قالدى - دە ئۇنىڭغا :

— سەلىمجان ، سەرۋەرنىڭ تۇزىنى قولدىماش قىلىپ قويسىڭىزچۇ ! — دېدى .

سەلىم هەرقانچە قىلىپمۇ ئارغامچىنى ئالماشتۇرۇپ قولدىماش قىلالمىدى . ئۇ بۇنچىلىك ئاددىي ئىشنى بىلمىگەنلىكىدىن ئىزا تارتقانىدى . قادىر تەرلەپ كەتكەن سەلىمگە قاراپ كۈلۈپ قويدى - دە ، ئۆزى كېلىپ سەرۋەر بىلەن سەلىمنىڭ تۇزلىرىنى قولدىماش قىلىپ بەردى .

ئون نەچچە كۈن يايلاق تەكشۈرۈپ قايتقان ئابدۇرېشىت هاكىم بىلەن هامۇدۇن شۇجى قايتىدىغان كۈنى داۋۇت بىلەن مەكتەپكە كېلىپ ، ئوقۇتۇش ۋە تۇرمۇش مەسىلىلىرى ئۈستىدە يولىيورۇق بەردى . كېيىن ئاشخانىغا كىردى . ئۇلار ئالدىغا پەرتۇق تارتىۋىلىپ تاماق ئېتىۋاتقان سەرۋەرنى كۆرۈپ ، ئۇنى ماختىدى . ئۇنىڭغا : «ئوقۇشنىمۇ قولدىن بەرمەڭ ! » دەپ ئىلهام بەردى . دۆۋىلەنگەن تاش تۇزلارنى كۆرگەن هامۇدۇن سەلىمدىن :

— مۇئەللىم ، بۇ تۇزلارنى ئۆزۈڭلار ئەكەلدىڭلارمۇ ؟ — دەپ

سورىدى .

— شۇنداق !

— مېنىڭ ئويۇمغا بىر ئىش كېلىۋاتىدۇ . سىلەر دەم ئېلىش ۋە پائالىيەت كۇنلىرى تۇز يىغساڭلار ، ئىككى - ئۈچ ئايدىلا جاھانىڭ تۇزى دۆۋىلىنىپ قالغۇدەك . گۇڭشېغا ئەكىرسەڭلار پۇل ئەمەسمۇ ؟ بازاردىكى تىجارەتچىلەردىن باشقا ، ئۇ تۇزنى ئىدارە - جەمئىيەتلەرنىڭ ئاشخانا - ناۋايخانىلىرىمۇ ئالمدىغۇ !

— توغرا ! — دېدى داۋۇت ، — بۇرۇن بۇ ئىش ھۆددەس خەتمىزگە كەلمەپتۇ ...

— قاتناشچۇ ؟ — دېدى سەلىم كۇلۇپ .

— بەللى ، شۇمۇ گەپ بوپتىمۇ ، — دېدى ھامۇدۇن ، — توقۇزىنچى - ئونىنچى ئايلاردا قاراڭغۇ تاغدىن تەمىنلەش كوپىراتىپىغا ئۆتكۈزىدىغان يۇز نەچچە كالا - قوتاز بار . ھەربىرىگە يۇز جىڭدىن ئارتىپ قويساڭلارمۇ نەچچە ئون مىڭ جىڭ تۇز يۆتكەلمەمدۇ ؟

— شۇ ، — دېدى داۋۇت بىر پارچە تۇزنى قولىغا ئېلىپ ، — بىر قېتىمدىلا بەش - ئالتە يۇز جىڭدىن ئارتۇق تۇز ئەكېلىپسىلەر ، بۇنىڭدىن كېيىن بىرنەچچە قوتازنىمۇ بىللە ئالغاچ بېرىڭلار !

— بۇ ئوبدان چارە ، — دېدى ئابدۇرېشىت ھاكىم ، — بۇ ئارقىلىق مەكتەپنىڭ كەم - كۈسىنى ، بالىلارنىڭ تۇرمۇشىنى قامداشتىن سىرت ، ئوقۇ - ئوقۇتۇش ئىشلىرىنىمۇ ياخشى يولغا سېلىۋالغىلى بولىدۇ . لېكىن ، ئەمگەك پائالىيىتى شەھەر مەكتەپلىرىدىكىگە ئوخشاش ھەپتىدە بېرىم كۈندىن ئاشماسلىقى كېرەك . پۇلنى دەپ دەرسكە تەسىر يەتكۈزۈشكە بولمايدۇ .

داۋۇت ئۇلارنى يولغا سالغاندىن كېيىن ، كەچكە يېقىن مەكتەپكە كېلىپ ، سەرۈەر ئەتكەن سۇيۇقئاشتىن بىر چىنە ئىچتى . قادىر تاماقتىن كېيىنكى كەچلىك مۇزاكىرە تەييارلىقىدا ماتورنى ئوت ئالدۇرۇپ ، سىنىپ ، ياتاق ، ئاشخانىلارنىڭ چىرىغىنى

ياندۇرۇپ ، رادىئونى ئېچىپ قويدى . بالىلار ئەمدى چىراغ يانغان ھامان ۋارقىرىشىپ كەتمەيدىغان ، رادىئونىڭ ئەتراپىغا توپلىنىۋالمايدىغان بولغانىدى . داۋۇت قادىرنى چاقىرىپ ، ئۇنىڭ بىلەن كۇسۇرلاشقاندىن كېيىن ياتاقتا كىردى .

— سەلىم ، قوپ ئورنۇڭدىن ! — دېدى داۋۇت سەلىمنىڭ دولىسىغا ئۇرۇپ ، — بىزنىڭ ئۆيگە بارىلى ، يەڭگەڭ ساڭا ئاتاپ نېرىن ئەتتى .

— داۋۇت ئاكا ... مەن بارمىسام ... دەرس تەييارلىقىم بار ئىدى ...

— قوپە ! كۆپ ھايال بولمايسەن ...

داۋۇت بىلەن سەلىم تىكىلەكتىن ئايلىنىپ ئۆتكەندە ، سۇ كۆتۈرۈپ كېتىۋاتقان ھەمدۇلغا دوقۇرۇشۇپ قالدى . ئۇ داۋۇتقا چوڭقۇر ئېگىلىپ سالام قىلغاندىن كېيىن ، غەلىتىلا ھىجىيىپ كېتىپ قالدى . ھەمدۇل ھازىر كۇنلەپ ئۆيدىن چىقمايدىغان بولۇۋالغانىدى . ئۇنىڭ سىرى ئېچىلىپ ، قىلمىشلىرى پۈتۈن يايلاقلار ئارا مەسخىرىگە ئايلىنىپ كەتكەنىدى ، ھەتتا جامائەت مەسچىتكە باشقا ئىمام سايلاپ ، ئۇنى قاتاردىن چىقىرىۋەتتى . شۇڭا ، ئۇ نامازنىمۇ ئۆيدە ئۆتەيدىغان ، تالا ـ تۈزدە ئانچە كۆرۈنمەيدىغان بولۇۋالغانىدى . داۋۇت بىلەن سەلىم ئۇنىڭ ئارقىسىدىن قاراپ كۇلۇپ قويدى ـ دە ، مەھەللىنىڭ بېشىغا قاراپ كېتىپ قالدى .

ئون ئىككىنچى باب

مۇئەللىم ئۇچۇن

قايغۇ ۋە شادلىقلار بىلەن تولغان يازمۇ ئۆتۈپ كەتتى . تاغلار ، ئېدىرلار ، دەل ـ دەرەخلەر تونىنى ئالماشتۇرۇشقا ئولگۇرگەنىدى . قاپتاللاردىكى ياۋا ئۆرۈك ، ياۋا ئالمىلار ، زىخ ۋە ئالاقاتلار بىر ـ بىرىدىن رەڭ تالاشقاندەك ، قىزىل ، توق قوڭۇر ، ھال رەڭ ، ساپسېرىق ، ئاقۇچ تاۋلىنىپ ، كەكلىك ، قىرغاۋۇل ، سۇر رەڭ ئېيىقلار ئۇچۇن چۇچۇمەل ۋە قېرىق مېۋىلىرىنى قېلىن ئوتلار ئارىسىغا تۆكمەكتە ئىدى .

سەلىم مەكتەپ مەيدانىدا ئوقۇغۇچىلارغا ماتېماتىكىدىن مەشق ئىشلىتىۋاتاتتى . ئوقۇغۇچىلار گەرچە ئىككىنچى يىللىقنىڭ دەرسىنى ئوقۇۋاتقان بولسىمۇ ، چولپان ۋە «ئات ئىزى» ۋەقەلىرىدە بىر مەزگىل ئوقۇشتىن قالغان بالىلارغا دەرستىن سىرت كونا دەرسلەرنىمۇ تولۇقلاشقا توغرا كەلگەنىدى . كۆز ئاپتېپىنىڭ ئاجىز تەپتىدە سەلىم ئېيتىپ بېرىۋاتقان تېپىشماق خاراكتېرىدىكى ماتېماتىكا مەشقلىرىنى ئىشلەۋاتقان بالىلار بىگىز قوللىرىدا ، بەزىلىرى تەمەچلەردە توپىغا سانلارنى يازاتتى .

— ... ئاسماندا بىر توپ غاز ، يەردە بىر توكۇر غاز . ئەسسالامۇئەلەيكۇم يۇز غاز ، دېدى توكۇر غاز ... بىز يۇز غاز ئەمەسمىز ، دېدى بىر توپ غاز . بىزگە بىزدەك قوشۇلسا ، يەنە ئۇنىڭ يېرىمى ، يېرىمنىڭ يېرىمى ھەم سەن قوشۇلساڭ ، بولىمىز يۇز غاز ، دېدى . قېنى سىلەر ئويلاپ تېپىڭلار ، ئاسماندىكى غاز قانچە ؟

— مۇئەللىم ، فورمۇلىسىنى ئىشلىسەك بولامدۇ ؟

— ياق ، بۇنى ئويلاپ تېپىڭلار !

بالىلار بارماقلىرىنى سانىشاتتى ، بەزىلىرى ئاسمانغا قارىۋالغان ھالدا ئاستا پىچىرلىشاتتى .

— مۇئەللىم ، مەن تاپتىم ، — دېدى گۈلسۈمە سەكرەپ تۇرۇپ ، — ئاسماندىكى غاز ئوتتۇز ئالتە .

— ئۇنداقتا ، سىز دوسكىغا چىقىپ فورمۇلىسىنى تۇزۇپ بېقىڭ !

گۈلسۈمە مەيدانغا تىكلەپ قويغان دوسكىغا فورمۇلىنى تۇزگەندىن كېيىن ، سەلىم يەنە تېپىشماقتىن بىرنى ئېيتتى .

— قايسىڭلار ئوتتۇز ئاتنى توققۇز ئوقۇرغا جۇپتىن باغلاپ بېرەلەيسىلەر ؟

ئوقۇغۇچىلار جاۋاب بېرىش ئالدىدا چىرايى ئۆمسۈرۈن ھالدا قادىر مۇئەللىم يېتىپ كەلدى . ئۇ سەلىمنى چەتكە تارتىپ پىچىرلىغاندىن كېيىن ، سەلىم ئالدىراپ باش لىڭشىتتى ـ دە ، بالىلارغا :

— قادىر مۇئەللىم سىلەرگە دەرس ئۆتكەچ تۇرىدۇ ، مەن ھېلىلا قايتىپ كېلىمەن ، — دېدى .

سەلىم ھازىلخاننى تېخى تۇنۇگۈنلا داۋۇت ، قادىر ، ئىدرىسلار بىللەن بىللە يوقلاپ كەلگەنىدى . سەرۋەرنىڭ بۇگۈن ئەتىگەن كېلىمسىلىكى شۇ ۋەجىدىن ئىكەنلىكىگە كۆزى يەتكەن سەلىم ئالدىراپ يۈرۈپ كەتتى . ئۇ يولدا بارغۇچە : «ئەگەر ھازىلخانغا بەختكە قارشى بىرەر ئەھۋال بولۇپ قالسا ، سەرۋەر قانداق قىلار ؟» دەپ ئويلىدى .

سەلىم ئۆيگە كىرگەندە ، سەرۋەر ھازىلخاننىڭ بېشىدا يىغلاپ ئولتۇراتتى . ئىشىكنىڭ تىرىق قىلغان ئاۋازىدىن كۆزىنى ئاچقان ھازىلخان ئېغىر تىنىق بىلەن خارتىلدىدى . سەلىم ئۇنىڭ بېشىغا كېلىپ ئولتۇرۇشىغا سەرۋەر ئورنىدىن تۇردى . ئۇ : «سىزگە خان ئانامنىڭ گېپى بار ئىكەن» ، دېدى ـ دە ، يىغلاپ چىقىپ كەتتى .

ھازىلخان ئۇزۇنغىچە گەپ قىلالماي ھاسىرىدى . ئۇ گەز باغلاپ

كەتكەن كالپۇكلىرىنى يالىغاندىن كېيىن : «مېنى يۆلە !» دەپ پىچىرلىدى . سەلىم ئۇنى يۆلەپ ئولتۇرغۇزدى .

— مەن ... مەن ... بولالمىدىم ... — دېدى هازىلخان يۇقىرىغا تىنىپ ، — سەر ... ۋەر ... يالغۇز قالدى ... ئۇنى ساقلا ... ساقلا تاپشۇردۇم ... سەن قارىلىق بوپسەن ...

سەلىم «قارىلىق بوپسەن» دېگەن سۆزنى ئاڭلىشى بىلەن داۋۇت بىلەن بولغان ئەڭ ئاخىرقى سۆھبەتنى ئەسلىدى . ئۇ چاغدا سەلىمدىن ئېنىق بىر جاۋاب ئالالمىغان داۋۇت يالغان ئېيتىپ هازىلخاننىڭ كۆڭلىنى ياسىغانىكەن ـ دە ! ...

— سەلىم بالام ... — دېدى هازىلخان تەستە سۆزلەپ ، — سەن ئۇنىڭغا ... كۆپ ... كۆپ ياخشىلىق قىلدىڭ ... مەندىن يانمىدى ... خۇدادىن يانىدۇ ... سەن سەرۋەرنى ... ئاسرا ، ئۇنى خار ... لىما ... سەر ... ۋەر ...

هازىلخاننىڭ نەپىسى بارغانسېرى پەسلەپ ، قاش ـ قاپاقلىرىغا توپا قونغاندەك بولدى ۋە «خىرت ، خىرت ، خىرت» قىلغان سۈس ئاۋاز بىلەن تەڭ ئاغزىدىن سۆزۈك كۆپۈك بۇزۇلداپ چىقتى .

— سەرۋەر ! ...— سەلىم قورقۇپ ۋارقىرىۋەتتى .

— خان ئاتا ! — سەرۋەر ئېتىلغانچە كىرىپ ، سەلىمنىڭ قولىدا كۆز يۇمغان هازىلخاننىڭ ئۇستىگە ئۆزىنى ئاتتى .

ئەتىسى سەھەر هازىلخاننى كۆمۈپ يانغان جامائەت سەرۋەرنىڭ ئۆيىدە قۇرئان ئوقۇغاندىن كېيىن قايتىشتى . ئارقىدا قالغان داۋۇت سەرۋەرگە تەسەللى خاتىرە بېرىپ :

— ئەمدى بىزنىڭ ئۆيگە بېرىۋال ! مېيىت چىققان ئۆي سۇرلۇك بولىدۇ ، قورقۇپ قالارسەن ! — دېدى .

سەرۋەر خان ئانىسىنىڭ يەتتىسىگىچە ئۆيدە ئولتۇرۇپ ، يىغىپ قويغان مائاشىنى ئىشلىتىپ نەزىرسىنى بەرگەندىن كېيىن ، مەكتەپ ناۋايخانىسىنىڭ نەرسە ـ كېرەك قويىدىغان ئىچكىرىكى قازىنقىغا كۆچۈپ كەلدى . بۇ چاغدا مەكتەپتە گۈڭشىغا ئىككىنچى قېتىملىق تۈز يۆتكەش تەييارلىقى بولۇۋاتاتتى .

سەرۋەر ئوقۇغۇچىلارغا كەچكى تاماقنى بىرىپ بولۇپ ئاشخانىنى يىغىشتۇردى ـ دە ، كەچلىك مۇزاكىرىگە قاتنىشىش ئۈچۈن سىنىپقا كىردى . ئۇ قادىر شۇ كۈنى ئۆتكەن ئەدەبىيات دەرسى بىلەن جۇغرافىيە دەرسىدىن كونسېپىك يېزىپ بولغاندىن كېيىن ، چۈشەنمىگەن يەرلىرىنى قادىردىن سورىدى . مۇزاكىرىدىن چىققان سەرۋەر قاراڭغۇ چۈشۈش بىلەن سەلىمنىڭ ياتقىغا كىردى .

— كېلىڭ سەرۋەر ! — دېدى سەلىم قولىدىكى ماتېماتىكا تەييارلىقىنى ئۈستەلگە قويۇپ ، — مەن سىزنىڭ ياتقىڭىزغا كىرمەكچى بولۇپ تۇراتتىم .

سەلىم شۇ كۈنى ئۆتۈلگەن ئالگىبرا دەرسىنى ئەستايىدىل سۆزلەپ قايتا ـ قايتا چۈشەندۈردى . ئارقىدىن سەرۋەرگە بىرنەچچە مەسىلە ۋە مىسال ئىشلەتكۈزۈپ خاتىرجەم بولغاندىن كېيىن ، ئالدىنقى كۈنى ئۆتۈلگەن فىزىكا دەرسىدىن تەجرىبە ئىشلەپ كۆرسىتىپ بەردى .

— مەن چىقاي مۇئەللىم ، — دېدى سەرۋەر دەپتەرلىرىنى يىغىشتۇرۇپ ، — كېچىمۇ بىر چاغ بولۇپ قاپتۇ . بۈگۈن تاپشۇرۇق بەرمەمسىز ؟

— ياق ، سەرۋەر ، ئەتە ئىككىمىز جەرەن بۇلاققا بىرىپ كېلىمىز . سەمەننىڭ بوۋىسى ئاغرىپ قاپتۇ . شۇڭا ، سەھەردە چۈشلۈك تاماقنىڭ تەييارلىقىنى قىلىپ قويۇڭ ، نۆۋەتچى قىزلار تاماقنى ئۆزلىرى ئېتىدۇ . جەپەر ئاكامنى يوقلاپ كەلمەسەك ، باشقا پۇرسەت چىقمايدۇ ، ئۆگۈنلۈككە گۈڭشىغا تۇز يۆتكەيمىز .

— تۇز يۆتكەشكە سىزمۇ بارامسىز ؟

— ھەئە ...

... دورا ساندۇقىنى ئاسقان سەلىم بىلەن سەرۋەر ئەتىسى چاقار تېغىنىڭ «چاپلاشماق» ، «ساڭگىلىماق» لىرىدىن قول تۇتۇشۇپ ئۆتۈپ ، جەرەن بۇلاققا يېتىپ كەلدى . جۇڭغا يۆگىنىۋالغان جەپەر ئىنجىقلاپ ياتاتتى . مورا ئالدىدا ئوت پۈۋلەپ ئولتۇرغان سەمەن ئۇلارنى كۆرۈش بىلەن خۇشال بولۇپ كەتتى ۋە سەلىمنى

قوچاقلىۋالدى .

— نېمە قىلىۋاتىسەن ؟

— ئاق دادامغا كاشكاپ قاينىتىۋاتىمەن .

— جەپەر ئاكامنىڭ ئەھۋالى قانداق ؟

— خېلى ياخشى ، — دېدى سەمەن دەرھاللا جەپەرنىڭ جۇۋىسىنى قايرىدى ، — ئاق دادا ، ئاق دادا ! مۇئەللىم كەلدى ، مۇئەللىم ...

جەپەر بېشىنى كۆتۈرۈپ تەكىيگە يۆلەنگەندىن كېيىن ، جىيەكلىرى قىزىرىپ كەتكەن كۆزلىرىنى سەلمىگە تىكتى .

— ھە سەلىم بالىكەنيا بۇ ... يوقلاپ كەپسەن ـ دە ، رەھمەت ، رەھمەت ، ۋاي ـ ۋۇي تىترەپلا تۇرىمەن ... ھە بۇ سېكىلەك كىم بولىدۇ ؟

— ھازىلخاننىڭ قىزى سەرۋەر ئەمەسمۇ ؟

— ھۆم ، ماقۇلە ، مۇنداق ـ دە ! ھاپىزنىڭ قىزى مەن دېگىن ... ئاڭلىسام ھازىلخان قازا قىپتۇ ، ھاپىز رەھمەتلىكمۇ سېنى تەلىپكىدە چوڭ قىلغانىدى ، مانا ئەمدى چوپچوڭلا ئادەم بولۇپ قاپسەن ! ...

سەرۋەر جەپەرنىڭ تومۇرىنى تۇتۇپ ، كۆز ۋە ئېغىزلىرىنى تەكشۈرۈپ كۆرگەندىن كېيىن ، بىرنەچچە خىل دورىنى چۈشەندۈرۈپ قەغەزگە ئوراپ بەردى . قاينات سۇ قاينىتىش ئۈچۈن ئۆزى قۇم چۆگۈننى ئوتقا قويدى . سەلىم جەپەرنىڭ دولىسىنى تۇتقاچ ئۇنىڭدىن ئۆزىنىڭ ۋاقتىدا يوقلاپ كېلەلمىگەنلىكى ئۈچۈن ئۆزرە سورىدى .

— قوي ، بۇنداق گەپنى قىلما ! — دېدى جەپەر ئېغىر خورسىنىپ ، — مەن سەمەندىن بېشىڭغا كەلگەن پىشكەللىكلەرنى ئاڭلاپ تۇردۇم . لېكىن ، «تاغ ئىچىدە تېنىگەن ئادەمگە يول چىقماي قالمايدۇ» دېگەن گەپ بار . تېنىدىڭ ، تەمتىرىدىڭ ، يىقىلدىڭ ، قوپتۇڭ ، تىل ـ ئاھانەت ، تۆھمەتلەر مۆلدۈردەك ياغدى ، لېكىن سەن ياداپ ، سولىغان بولساڭمۇ ، تاغدىكى قورام تاشتەك

تەۋرىمىدىك ...

بوۋاي بىرھازا يۆتىلىپ كەتتى . سەلىم مورا ئالدىدىكى ئوت قالاۋاتقان سەرۋەرگە قارىدى ـ دە ، قىزىرىپ كەتتى . چۈنكى ، بىر چاغلاردىكى ئىشلار گۈپلا ئۈنىڭ ئېسىگە چۈشكەندى . سەرۋەر ئۈنىڭ كۆڭلىدىكىنى بىلگەندەك يەرگە قارىۋالدى .

— بىزنىڭ تاغلىرىمىزدا ، — دېدى بوۋاي يۆتەلدىن كېيىن ھاسىراپ ، — مېھرىگىياھ ئۆسىدۇ ، ئۇ كېچىلىرى ئوت بولۇپ كۆرۈنىدۇ . يىلتىزى بولسا شىپالىق دورا . خۇددى سەنمۇ مېھرىگىياھتەك چىراغ بولۇپ ، تاغلىقلارنىڭ كۆزىنى يورۇتتۇڭ ، شىپالىق دورا بولۇپ ، تېنىڭگە مادار بولدۇڭ ! ...

— ئاق دادا ! — دېدى سەرۋەر جامدا قاينىاق سۇ ئەكىلىپ ، — دورىڭىزنى ئىچىۋېلىڭ !

دورا ئىچىپ كۆنمىگەن جەپەر بوۋاي بىرنەچچە خىل دورىنى ئىچىپ بولغۇچە تەرلەپ كەتتى . سەرۋەر دورىلارنى قانداق ئىچىرۇش ۋە ئىچۈرۈش ۋاقتى قاتارلىقلارنى سەمەنگە ئۇقتۇرغاندىن كېيىن ، بوۋاينى يۆگەپ قويۇپ مەكتەپكە قايتتى .

سەلىم يولدا كېلىۋېتىپ جەپەر بوۋاينىڭ ئاددىي ، ئەمما تاشقا مۆھۈر باسقاندەك گەپلىرىنى ئويلىدى . بۇ تاغلىقلارنىڭ ئۈنىڭغا بەرگەن تۈنجى باھاسى ئىدى . لېكىن ، سەلىم ئۆزىدە يەنە قانداقتۇر نەرسىلەرنىڭ كەمچىل ئىكەنلىكىنى ، قىلىشقا تېگىشلىك ئىشلارنىڭ تېخى قىلىنمايۋاتقانلىقىنى ھېس قىلاتتى . شۇنداق ، ئۆزلىرى ئۆز كۈچىگە تايىنىپ تەجرىبخانا ، قىرائەتخانا ، ئىشخانىلارنى سېلىۋالدى . ھازىر قىرائەتخانا ھەسەل ھەرسىنىڭ ئۈۋىسىغا ئايلاندى . بالىلار دەرس ئارىلىقلىرىدا ، دەم ئېلىش پۈرسەتلىرىدە بەس ـ بەس بىلەن كىتاب كۆرىدۇ . لېكىن ، كىتابلار بالىلارنىڭ تەلىپىنى قاندۇرالمايۋاتىدۇ . توغرا ، بۇ قېتىم تۈز ساتقان پۈلغا ھەرخىل كىتابلارنى سېتىۋېلىش كېرەك ، تەنتەربىيە تۈرلىرىنى كۆپەيتىش كېرەك ، ھەر شەنبە بالىلارنى قويۇپ بەرگەندە ، كەنت ۋە يايلاقلاردا كىنو قويۇش ، سەييارە داۋالاش پائالىيىتىنى ئېلىپ

بېرىش كېرەك .

— مۇئەللىم ،— دېدى سەرۋەر كۈلۈپ ،— مەن جەپەر بوۋاينىڭ سۆزلىرىنى دەڭسەپ كۆردۈم ، ئۇ توغرا دەيدۇ... سىز... ھەقىقىي بىر مېھرىگىياھ ... شۇنداق ، سىز ... سىز ... نۇر ۋە شىپا بەرگۈچى مېھرىگىياھ ...

— ياق ، سەرۋەر ! باھا تولىمۇ ئېشىپ كەتتى . بۇنداق باھاغا ئېرىشىش ئۇچۇن ، يەنە ئەجىر سىڭدۈرۈش كېرەك . تاغلىقلارنىڭ دەردىگە بەكرەك دەرمان بولۇۋاتقىنى ھازىر سىزغۇ ! ...

— ئەگەر سىز ، — دېدى سەرۋەر مېھىر ۋە مۇھەببەت بىلەن كۆزىگە ياش ئېلىپ ، — مېنى قوبۇل قىلمىغان ، دەردىمنى تارتمىغان ، ھەرخىل كىتابلارنى بەرمىگەن ۋە كۆزۈمنى ئاچمىغان بولسىڭىز ، قىسقىسى سىز بولمىغان بولسىڭىز ... مەن نېمە بولغان بولار ئىدىم ... بىر دۇئانىڭ قۇربانى بولۇپ كەتمەسمىدىم ! ...

— كۆڭلىڭىزنى بۇزماڭ سەرۋەر ، — دېدى سەلىم تۇنجى قېتىم ئۇنىڭ دولىسىغا قولىنى قويۇپ ، — مەن سىزگە رەھمەت دېيىشىم كېرەك ، سىز ... سىز مېنىڭ بېشىمغا كۇن چۈشكەن ، ئۇمىدلىرىم ئۆچكەن كۇنلەردە بېشىمغا سايىۋەن بولدىڭىز ... جاپالىق كۇنلەردە ماڭا ھەمراھ بولدىڭىز ... شۇنداق ، بۇنىڭدىن كېيىنمۇ سىز ماڭا قانات بولۇپ قالىسىز ...

يەرگە قاراپ كېتىۋاتقان سەرۋەرنىڭ يۈزى ھۇپپىدە قىزىرىپ ، پۇتۇن تېنى ئوت ئالغاندەك چىمىرلاپ كەتتى . كىچىككىنە يۈرىكى بولسا تۇنلەپ سۇرگەن خىياللىرىنىڭ كۆلەڭگىسىنى غىل ـ پاللا كۆرۈپ قالغاندەك تىپىرلاپ ، ئۇنى بىھوش ھالەتكە سالدى ...

ئۇلار ئوقۇغۇچىلار چۈشلۇك تامىقىنى يەپ بولغاندا مەكتەپكە يېتىپ كەلدى . سەرۋەر چۈشتىن كېيىن سەلىمنىڭ ئىككى ساۋاقتلىك دەرسىگە قاتناشقاندىن كېيىن ، كەچلىك تاماققا تەييارلىق قىلىش ئۇچۇن ئاشخانىغا كىردى . ئۇ بۇگۇن ناھايىتى خۇشال ئىدى ، نېمىگە خۇشال بولۇۋاتقانلىقىنى ئۆزىمۇ بىلمەيتتى ...

سەرۋەر ئىچىدە بىر تاغ ناخشىسىنىڭ ئاھاڭىنى ئېيتقاچ

بالىلارغا تاماق بېرىپ ، كەچلىك مۇزاكىرىگە قاتنىشىش ئۈچۈن خاتىرە ، قەلەملىرىنى ئېلىپ تۇرۇشىغا ناۋايخانىنىڭ ئىشكى ئېچىلىپ توققۇز ياشلىق گۈلشەن دېگەن قىز كىرىپ كەلدى . بۇ قىزنىڭ ئۆيى مەسچىتنىڭ قېشىدا بولۇپ ، تېخى ئۆتكەندىلا سەرۋەر ئۇنىڭ قورساق ئاغرىقىغا دورا بەرگەنىدى . مەكتەپكە كېلىپ ئويناپ كېتىدىغان كەنتلىك بالىلارغا ئانچە قېتىلمايدىغان بۇ قىزنىڭ تاسادىپىي كېلىپ قېلىشى سەرۋەرنى توختاتتى .

— يەنە قورسىقىڭز ئاغرىپ قالدىما ؟

— ياق ، ئويناپ كەلدىم ...

— ھازىر مەن دەرسكە چىقمەن ... ئويىنغىلى كېيىن كېلىڭ !

— سەرۋەر ئاچا ، گۈڭشېغا قاچان تۇز ئاپىرىسىلەر ؟ ...

— ئەتە ئەتىگەن !

— سەلىم مۇئەللىممۇ بارامدۇ ؟

— ھەئە ...

سەرۋەر جاۋاب بېرىپ بولۇپ ئويلىنىپ قالدى . «بۇ قىز نېمە ئۈچۈن بۇنى كوچىلاپ قالدى ؟ سەلىم مۇئەللىممۇ بارامدۇ ، دېگىنى نېمىسى ؟ ... تېگىدە بىرەر سىر بولمىسۇن يەنە... »

— بۇنى نېمە ئۈچۈن سورايسىز ؟...

— ياق ئۆزۈمچە .

— ئېيتمىسىڭز ئۆيدىن چىقارمايمەن !

قىز يىغلامسىراپ ئىشىك ئالدىدا دومسىيىپ تۇرۇۋالدى . قورقۇتسا ئىشىنىڭ چاتاق بولىدىغانلىقىنى پەملىگەن سەرۋەر بوينىدىكى يېرىم تىزىق قىزىل مارجاننى ئالدى ـ دە ، ئۇنىڭ بوينىغا سېلىپ قويدى .

— ۋاي ئانىكام ، ئەجەب ياراشتىيا !

— ماڭا بەرمەڭزمۇ ؟

— سىزگە بەردىم ، ئەمدىغۇ ئېيتىپ بېرەرسىز ؟ ...

— ماڭا ... ماڭا : «موللام ئېيتماڭ ، ئېيتسىڭز ئاغزىڭز

مايماق كېتىدۇ» دېگەندى ... راستىنلا ئاغزىم مايماق كېتەمدا؟
سەرۋەر قىزنى چىقىرىۋەتتى. ئۇ گەرچە مۇزاكىرىگە كىرىپ دەرس تەكرار قىلىپ بېرىۋاتقان سەلىمنىڭ ئاغزىغا قادىلىپ تۇرغان بولسىمۇ، قۇلىقىغا ھېچ نەرسە كىرمەيتتى. بىر - بىرىدىن ۋەھىمىلىك خىياللار ئەنسىز ئۇرۇۋاتقان يۈرىكىنى ئامبۇردەك قىساتتى.
«ھەمدۇل نېمە ئۈچۈن مۇئەللىمنىڭ گۇڭشىغا بېرىشىنى سورايدۇ؟ بۇنىڭدا يەنە قانداق شۇملۇق يوشۇرۇنغان؟ ھەممە مەئىشتىدىن قۇرۇق قالغان ھەمدۇل ئەڭ ئاخىرقى قىساس ئېلىشقا نىيەت قىلدىمۇ يا؟ ئۇ يەنە زادى نېمە قىلماقچى؟»
سەرۋەر مۇزاكىرىدىن قايتىپ چىقىپ چىراغمۇ ياقماي، ھەر كۈنلۈك ئادىتى بويىچە تاپشۇرۇق ئىشلەشنىمۇ ئۇنتۇپ، تېڭىرقاپ تۇرۇپ قالدى. ئۇ مەكتەپ ھويلىسىدا بىر خىلدا گۇركىرەۋاتقان ماتورنىڭ ئاۋازىنى تىڭشاۋاتقاندەك جىمجىت ئىدى.
«داۋۇت ئاكام بىلەن مۇئەللىمنى بۇ ئىشتىن خەۋەرلەندۈرۈپ قويۇش كېرەك، بولمىسا...»
ئىشىكنىڭ تىرىقلىشىدىن سەرۋەر چۆچۈپ كەتتى.
— كىم؟
— مەن ... سەلىم، سەرۋەر، يېتىپ قالدىڭىزما؟
سەلىم ئىشىكتىن كىرىپلا قاراڭغۇ قازناقتا ھېچ نەرسىنى پەرق ئېتەلمىدى، سەرۋەر دەرھال چىراغنى يېقىۋەتتى.
— چىراغنىمۇ ياندۇرماي، قاراڭغۇدا ئولتۇرغىنىڭىز نېمىسى؟
— ئۇنتۇپ قاپتىمەن!
— سەرۋەر، سىزگە ياخشى بىرنەرسە ئەكەلدىم، قاراڭ ...
— «پولات ۋە گۈلروھ»!
سەرۋەر مۇقاۋىلىرى كونىراپ رەڭگىنى يوقاتقان كىتابنى قولغا ئالدى - دە، ئۆرۈپ - چۆرۈپ كۆرۈشكە باشلىدى.
— نېمانچە كونىراپ كەتكەن؟

— دادامدىن قالغان تەۋەررۈك كىتابلارنىڭ بىرى . ئۇنى مەن ئوقۇۋاتقان چېغىمدا ئىنستىتۇت بېغىغا كۆمۈپ ساقلىغان .

— ئۆتكەندە بەرگەن «ئوقۇتقۇچى» رومانىنى ئوقۇپ ، ئۇزۇن ۋاقىتلارغىچە ئۆزۈمنى باشقىچىلا ئالەمدە ياشاۋاتقاندەك ھېس قىلدىم ... ئوقۇتقۇچى ئالىم دوسمەتوق ، يېزا قىزى گۈلسۈملەر تارتقان رىيازەتلەر مېنى نەچچە قېتىم يىغلاتتى ...

— مەن ، — دېدى سەلىم دۇدۇقلاپ ، — سىزدىكى ئۆزگىرىشلەرنى كۆرگەنسېرى مۆلچەرلىگۈسىز دەرىجىدە خۇشاللىق ھېس قىلىۋاتىمەن ... لېكىن سالامەتلىكىڭىزگە دىققەت قىلىڭ . ھازىرمۇ خېلىلا جۇدەپ قالدىڭىز ! ...

سەرۋەرنىڭ بېشى كۆكسىگە ئېگىلىپ ، قويۇق كىرپىكلىرى جۇپلەندى ... «جۇدەپ كەتتىڭىز» دېگەن بۇ سۆزگە نەقەدەر كۆپ مەنە يوشۇرۇنغان ـ ھە؟ ! ... ياكى سەرۋەرگە شۇنداق تۇيۇلۇۋاتامدۇ؟ ياق ، تۇيۇلۇۋاتقىنى يوق ... بۇ ئاددىي سۆزدىن ئاسراش ، ئەركىلىتىش ، قانات يېپىش ، ئۇنىڭ قەدىرلىك قەدىناسىغا نىسبەتەن بولىدىغان مېھىر ـ مۇھەببەت چىقىپ تۇرمامدۇ؟

سەلىممۇ ئالدىدا ئۆزە تۇرغان ، بەدىنى ۋە ھۆسنى تولۇپ يېتىشكەن كېيىك كۆزلۈك بۇ تاغ قىزىغا قارىغانسېرى ، غەيرىي بىر سېھرىي كۈچ ئۇنىڭ يۈرىكىنى ئۆز ئىزىدىن ئازدۇرماقتا ئىدى . قىزنىڭ ناۋات رەڭ نازۇك بوينىغا تولغىشىپ چۈشكەن قارا سىياھتەك ئۆركەش ـ ئۆركەش چاچلىرى ... زەڭگەر بۇلاق سۈيىدەك سۈزۈك شەھلا كۆزلىرى ... بىر قاراش بىلەنلا يۈرەككە قادىلىدىغان نەيزىدەك كىرپىكلىرى... خۇددى بۆدۈنە چۈجىسىدەك يۇمران ، نازۇك ، يۇمىلاق ئېڭەكلىرى ... تاغ بۆلجۇرگىنىدەك قىپقىزىل لەۋلىرى ... ئاق تېرەك نوتىسىدەك زىبا بويى ...

— خوش سەرۋەر ، مەن ... مەن ... چىقاي ...

— توخ ... تاڭ مۇئەللىم ... — ئاستا شۇڭىلىدى قىز .

سەلىم توختىدى ... لېكىن سەرۋەرگە قارىمىدى ... سەرۋەر بۇگۈن كەچتە كىرگەن گۈلشەن دېگەن قىزنىڭ سىرلىق سۆز ـ

ھەربىر كەتلىرى ۋە ئۆزىنىڭ گۈمان - ئەنسىرەشلىرىنى سەلمىگە بىرمۇبىر بايان قىلغىنىدا ، سەلىمۇ ھەيرانلىقتىن نېمە دېيىشىنى بىلمەي قالدى ...

— مۇئەللىم ، — دېدى سەرۋەر ئۇنىڭغا يېلىنىپ ، — ئەتە تۇز يۆتكەشكە سىز بارماڭ ... مەن ...

— ئەنسىرىمەڭ ، مەن يالغۇز بولمىسام ! ئىدىرىس ئاكامۇ بارىدۇ ئەمەسمۇ ؟

— سىز بارمىسىڭىز زادى بولمامدۇ ؟

— سەرۋەر ، ئىككى قېتىملىق تۇزنىڭ پۇلىنى ھېسابلاپ ئېلىپ ، ناھىيىدىن كىتاب - ژۇرنال ، ھەربىر بالىغا بىردىن پوپكا ، قەلەم ، خاتىرە قاتارلىقلارنى ئاچىقىشىم كېرەك ئىدى ...

— مەن ... مەن ... ھەمدۇلنىڭ بىر شۇملۇق قىلىشىدىن ئەنسىرەيمەن ...

سەلىم قايتىپ چىقىپ ، ئوقۇغۇچىلار ياتاقلىرىنى بىرقۇر تەكشۈرۈپ ، ئېچىلىپ كەتكەن ئوقۇغۇچىلارنى قىپچاپ يۆگەپ ، چۈشۈپ كەتكەن كىيىملەرنى قوزۇقتا ئېسىپ قويغاندىن كېيىن ، ماتورنى ئۆچۈرۈۋېتىپ ياتقىغا كىرىپ شامنى ياقتى - دە ، ئورنىنى راسلىدى . ئۇ يونتانغا كىرىپ ياستۇققا يۆلەندى . سەرۋەر ئۇنىڭ كۆز ئالدىدىن كەتمەيۋاتاتتى . «سەلىم راستىنلا ... ياق ، ياق... ياق... ئۇ ئوقۇغۇچى !... ئوقۇغۇچى ! !... «ئەخمەق ، ئۇ ئىشچى ... مەكتەپنىڭ ئاشپىزى ! ... » كىمدۇر بىرى ئۇنىڭغا ئەقىل ئۆگەتكەندەك ، يول كۆرسەتكەندەك قىلاتتى ...

دەرۋەقە سەلىمنىڭ قەلبىگە بىراۋ سىڭىپ كىرمەكتە ! ... ھېسسىياتنىڭ كۆزگە كۆرۈنمەيدىغان تورلىرىنى يېيىپ ، ئۇنىڭ شىرىن تۇيغۇلىرىنى ئوۋلىماقتا ئىدى ! ... بۇ ئوۋچى كىم ؟ ئۇ گۈزەللىكتە نۇقسانسىز ، بېجىرىم ... ساغلام ، ئەقىللىق ، چېۋەر تاغ لەيلىسى — سەرۋەر ... ئۇنىڭ بىلەن سەلىمنىڭ بەخت بۇلىقى شەرىەت بېرىدۇ ... ھايات بېغى ياشنايدۇ ... بۇ باغ بىر ئۆمۈر ، بىر ئۆمۈر ۋاپادار باغۋەننىڭ پەرۋىشىدە بولىدۇ ...

سەلىم ئۆزىنى ئۆزى ئەيىبلىدى ... بۇ ئويلارنى ئۆزىدىن نېرى ئىتتىردى . لېكىن ، بۇ خىياللار خۇددى ئوغرىلاردەك ئىشىك يوچۇقلىرىدىن ، دېرىزىلەردىن يەنە كىرىپ كەلدى ، ئۇنىڭ يېنىدىن پەقەتلا نېرى كەتمىدى ...

«ھەي سەلىم ، سەلىم ، — دېدى ئۇ ئۆزىگە پىچىرلاپ ، — سەن بىر مۇئەللىم ! قىرىق يەش ئوقۇغۇچىنىڭ ئۇستازى ... بۇنداق خىيالىلار سېنىڭ كاللاڭغا قەيەردىن ئۇندى ؟... ئۇيالمامسەن ، نومۇس قىلمامسەن ؟ !... ئازغىنا قىلغان ساخاۋىتىڭ بەدىلىگە ئۇنىڭدىن نېمىلەرنى ئۇمىد قىلىۋاتىسەن ؟ !... ئۇنىڭ بەختى تېخى ئالدىدا ! ئۇ ئوقۇشى كېرەك ، ئالىي مەكتەپكىچە ئوقۇشى كېرەك... سەرۋەرنىڭ ھايات مۇساپىسىدە يەنە نۇرغۇنلىغان دوستلىرى بولىدۇ ... كىم بىلىدۇ ، بەلكىم ... »

سەلىم ئۆز خىياللىرى بىلەن كۆرەش قىلىۋاتقان بۇ كېچىدە سەرۋەرمۇ ئۇخلىمىغانىدى . ئۇ ئۇيان ئۆرۈلۈپ ـ بۇيان ئۆرۈلۈپ ، قورقۇنچلۇق خىياللاردىن قۇتۇلالمىدى . يوتقانىنى بېشىغا پۈركەپ يېتىپ باقتى ، ئورنىدىن تۇرۇپ دەرس تەكرارلايدىغان ئۇستىلىدە ئولتۇرۇپ سەلىم بەرگەن رومانىنى ۋاراقلىدى ، لېكىن ھېچنېمىنى كۆرەلمىدى ...

قوش قوڭغۇراقلىق ئۇستەل سائىتىمۇ خۇددى «تېزرەك» دېگەندەك چىكىلدايتتى . سەرۋەر كىتابنى نېرى ئىتتىرىۋېتىپ يوتقانغا پۈركەندى . ئۇ سەلىمگە ئوكۇل سېلىپ يۈرگەندە ، ئۇنىڭدىن ئۆگىنىۋالغان ئۇسۇلى بويىچە ، ئىچىدە يۇزگىچە ساناشنى قارار قىلدى . ساناق بەش يۇزگە يەتكەندە ، ئۇنىڭ ھەربىر سانىغاندا كۆرپىگە ئۇرۇلۇۋاتقان بارمىقى توختاپ ، بىر مىدىرلاپ كۆزى ئىلىنىپ كېتەتتى ... سەرۋەر ئۇخلىدى ، لېكىن ئۇ قاباھەتلىك چۈشلەر ئىلكىدە بىردە ئىڭرايتتى ، بىردە جۆيلۈيتتى ...

«سەلىم ئاكا ! ... »

سەرۋەر چاچراپ ئورنىدىن تۇردى ـ دە ، ھاسىرىغىنىچە ئەتراپىغا ئالاقزادىلىك بىلەن قارىدى . ئۇ گويا ھېلىلا خىرس

قىلىپ تالىغان ئىت ، ياق ، بۆرە ، بۆرىمۇ ئەمەس ، ئۇچىدىغان ئاجايىپ مەخلۇقنى ئىزدەۋاتقاندەك ، ئۆينىڭ ھەممە يېرىگە قاراپ چىقتى ... پەقەت كىچىككىنە قازناقنىڭ جىمجىتلىقنى بۇزۇپ چىكىلداۋاتقان فوسفورلۇق سائەتنىڭ ستېرىلكىسى كېچە ئىككىنى كۆرسىتىپ تۇراتتى .

سەرۋەر ھاپىلا ـ شاپىلا كىيىملىرىنى كىيدى ـ دە ، داۋۇتنىڭ ئۆيىگە قاراپ يۈگۈردى . ئۇ زەڭگەر بۇلاقتىن ئۆتكەندە ، بىر چاغدا تاش ئارقىسىدىن ئېتىلىپ چىققان قارا كىيىملىك كۆزىگە كۆرۈنۈپ كېتىپ ، ئۇنى چىلىق ـ چىلىق قارا تەر بېسىپ كەتتى .

سەرۋەر يۈگۈرە ـ يۈگۈرە تاشلىق سايدىن ھالقىپ تىكىلەككە يېتىپ كەلگەندە توختىدى . ئۇ ئابدۇللانىڭ دۇكىنىدىن ئۆتۈپلا تېلېفونخانىدىن كېلىۋاتقان ئىدىرىسنىڭ خورىكىنى ئاڭلاپ ، يېنىككىنە تىن ئالدى . ئۇ تەرلىرىنى سۈرتۈپ ، داۋۇتنىڭ دەرۋازىسى ئالدىغا كەلدى .

سەرۋەر ئىشىك زەنجىرىنى ئۇزۇن تاراقلىتىپ بىرەر ئاۋاز بولمىغاندىن كېيىن ، مۇشتى ئاغرىغۇچە ئۇردى . بىر چاغدا «قايىسىڭلىيا ؟» دېگەن گۈلسارەنىڭ ئۇيقۇلۇقتىكى غاراڭ ـ غۇرۇڭ ئاۋازى كەلدى . كېيىن ئىشىك تاقىقى تاراقلاپ ئېچىلدى .

— ھوي بالىسى ، سەرۋەرمۇ سەن ؟ ماڭ ئىچكىرىگە !

— ياق ، كىرمەي ، ئۆندەرەپلا كەلدىم . گۈلسارىخان خان ئانا ، بەگ دادام بارمىكىن ؟

— دادىكىسى تۇنۇگۈنلا تېرىمقىشلاققا كېتىپ قالدى . ئۇ يەرنى بىر كېچىدىلا قار بېسىۋاپتۇ ...

— مەن كېتەي ... — سەرۋەر لاسسىدە بوشاپ قالدى .

— ھوي بالىكىسى ، بىرەر گەپ كالىچى بارمىدى ؟

— بولدى ، بەگ دادام بولمىغاندىن كېيىن ...

سەرۋەر خىيال بىلەن تىكىلەككە كېلىپ قالغانلىقىنى بىلمىدى . ئۇ شۇ ئەسنادا يۆتەلگەن ئاۋازنى ئاڭلاپ قالدى ـ دە ، تىكىلەكىنىڭ ئارقىسىغا يوشۇرۇندى . ئالدىدىن قارا كۆرۈم

كېيىلىۋاتقان گەۋدە تىكىلەكنىڭ ئالدىغا كېلىپ ، تۆت ئەتراپىغا قارىدى .

«ھەمدۇل ؟» سەرۋەر تاشقا چاپلاشتى .

ھەمدۇل گەرچە بويۇنلىرىدىن كۆزىگىچە قارا لاتا ئورىۋالغان بولسىمۇ ، لىكىگىرچاقتەك بېلى ، يۆتەلگەندىكى خىرقىراق ئاۋازى ئۇنىڭ سىياقىنى ئاشكارىلاپ تۇراتتى . سەرۋەر بىر چاغدىكى قارا تونىلۇق ، ئېغىز - بۇرنىنى يۆگىۋالغان دوڭغاق گەۋدىنى قايتا كۆرۈۋاتاتتى .

ھەمدۇل تۆت ئەتراپتىن ھېچقانداق شەپە بولمىغاندىن كېيىن ، دوڭغاسلىغىنىچە ساي تەرەپكە ماڭدى . سەرۋەر ئۇنىڭ قارىسىنى يوقاتماي ، قورام تاشلار ، يالغۇز توغراقلار ، بۇك ئارغان تۇپلىرىنى دالدا قىلىپ كېتىپ باراتتى . ھەمدۇل زەڭگەر بۇلاق تۇۋىدىكى — بىر چاغلاردا سەرۋەر سەلىمنى قايتۇرۇپ كەلگەن چىغىر يول بىلەن كۆلا كۆۋرۈككە قاراپ ماڭدى .

سەرۋەر سەلىمنى ياكى قادىرنى چاقىرماقچى بولدى ، لېكىن ئۇلارنى چاقىرىپ كەلگۈچە ھەمدۇل قايسى تەرەپكە ماڭىدۇ ، قايسى غار ، ئۆڭكۈر ياكى چېقىل يېرىقلىرىغا يوشۇرۇنىدۇ ؟ نىشانسىز ئىز قوغلاپ يۈرگەندە ، تۇيۇقسىزلا يۇقىرىدىن تاش غۇلىتىۋەتسىچۇ ؟ ...

سەرۋەرنى تولىمۇ دەھشەتكە سېلىۋاتقىنى كۆلا كۆۋرۈك ئىدى . ئەگەر ئۇنىڭ تۇم ئارقانلىرىنى ھەرنەپ بىرنەچچە قېتىنى قويۇپ قويسا ، سەلىم ، ئىدرىس ۋە قوتازلار بىراقلا ئەجدىھا ئېغىزىغا چۈشۈپ كېتەتتى ...

پېشانىسىدىن مۇزدەك تەر تەپچىپ چىققان سەرۋەر ھېچ ئىككىلىنىپ تۇرمايلا ، ھەمدۇلنىڭ ئارقىسىدىن قوغلاپ كەتتى . ھەمدۇل تۇرۇپلا كەينىگە قايرىلىپ ، كەنتكە ۋە دۆڭلۇكتىكى مەكتەپكە قارايتتى . ئۇ كۆلا كۆۋرۈكتىن ئۆتكەندىن كېيىن ، ئوڭغا بۇرۇلۇپ قاراچېقىل باغرىدىكى يولغا كېلىپ ، ئاستىدىكى تېگى كۆرۈنمەس قاراڭغۇ ھاڭغا ۋە ئوستىدىكى قاراچېقىلنىڭ چوققىسىغا قارىدى . كۆلا كۆۋرۈكتىن ئۆتۈپ تاش يېرىقىغا مۆكۈنۈۋالغان

سەرۆەر قاق بەلدىكى كەڭلىكى بىر غۇلاچ كەلمەيدىغان تار يولدا تىمىسقىلاپ يۇرگەن ھەمدۇلنى ئېنىق كۆرۈپ تۇراتتى . ھەمدۇل ئالدىراپ ئارقىسىغا قايتتى . ئەمدى سەرۆەر قېچىپ ياكى يوشۇرۇنۇپ ئولگۈرەلمەيتتى . ئۇ بىلەي تاشتەك يېرىقتا مەھكەم چاپلاشتى ... ھەمدۇل قورقانلىقتىنمۇ ياكى تاغ ئارقىسىنىڭ بېغىر رەڭدە سۇزۇلۇۋاتقانلىقىدىن ئەنسىرىدىمۇ ، ئۇچ قەدەم ئارىلىقتىكى سەرۆەرنى كۆرمەي ئۆتۈپ كەتتى . ئۇ كۇلا كۆۋرۈك ئالدىغا كەلگەندە ، كەنت تەرەپكە بىر قارىدى ـ دە ، ئالدىراپ سول تەرەپتىكى چىغىر يول بىلەن تاغقا ياماشتى ...

تاغ ئارقىسى سۇزۇلۇۋاتقان بولسىمۇ ، قاپتاللار ، جىلغىلار ، قىسىلچاق تاغ يوللىرى تېخى قاراڭغۇ ئىدى . ھەمدۇل يۇمشاق ئوت بىلەن قاپلانغان تاغ ئۈستى تۇزلەڭلىككە چىقىپ ، بۇككىدە قاراڭغۇلىشىپ تۇرغان توغراقلىققا كىرىپ كەتتى . سەرۆەر ئەمدى قوغلىغان تەقدىردە ئۆزى ئوچۇقلا كۆرۈنۈپ قالاتتى . شۇڭا ، ئۇ ئىككى تاغ ئوتتۇرىسىدىكى تار جىلغىدا كۆتۈرۈلەلمەي تۇرغان كۇموش رەڭ بۇلۇتقا قاراپ ماڭدى . ئادەتتە يازنىڭ ئىسسىق ھەم تىنجىق كۈنلىرى مالالار شۇنداق «ئازغان بۇلۇت» ئارىسىغا كىرىپ سايىدايتتى . سەرۆەر بۇلۇت ئارىسى بىلەن توغراقلىققا يېتىپ بارغاندا ، پۈتۈن بەدىنى ، كىيىم ـ كېچەكلىرى نەملىشىپ ، چاچلىرىدىن سۇ تامچىشقا باشلىغاندى . ئۇ ئۆملەپ دېگۈدەك «تاك ... تاك» ئاۋاز چىقىۋاتقان تەرەپكە يېقىنلاشتى . ھەمدۇل ياش بىر تۈپ توغراقنى يىقىتىپ ، ئۇنىڭ شاخ ـ پۇتاقلىرىنى چاتاۋاتاتتى .

«ئۇنىڭ يېنىدا تۆەززۇن[1] بار ئىكەن ـ دە ! ئۇ بادرىنى نېمە قىلىدىغاندۇ ؟ ! »

ھەمدۇل تۆەززۇننى بېلىگە قىستۇرغاندىن كېيىن ، ئىككى غۇلاچ كېلىدىغان توغراق ياغىچىنى مۇرىسىگە ئېلىپ سەرۆەر ھېلىلا كەلگەن بۇلۇت باسقان جىلغا ئارقىلىق تاغقا ياماشتى . مانا شۇ

① تۆەززۇن — كىچىك پالتا .

چاغدىلا ئۇنىڭ قاراچېقىل چوققىسىغا كېتىپ بارغانلىقى مەلۇم بولدى .

«ھىم ، — دېدى سەرۋەر لەۋلىرىنى چىشلەپ ، — سېنىڭ نىيىتىڭ ئۇلارنى قاراچېقىلدىن تاش بوران قىلىش ئىكەن- دە ! »

تاغ ئىنتايىن تىك ۋە ئەينەك قىيىندىلىرىدەك تاشلار بىلەن ئورالغانىدى . سەرۋەر ھەمدۇل تاشلاپ كەتكەن توغراق شېخىنى ئالدى - دە ، چېقىلغا ياماشتى . ئۇ يۇقىرىغا ئۆرلىگەنسېرى ئەتراپ يورۇپ كېتىۋاتاتتى . سەرۋەر كۆڭلىدە : «بەلكىم ھازىر مەكتەپ ئالدىغا قوتازلار يىغىلىپ بولغاندۇ » دەپ مۆلچەرلىسە ، تۇرۇپلا كۆز ئالدىغا كۆشۈكلەردە تۇز ئارتىلغان قوتازلارنىڭ قوڭغۇراقلىرىنى جاراڭلىتىپ يولغا چىققانلىقى كېلەتتى . ئۇ تاقەتسىزلىنەتتى . ھەمدۇلنىڭ ئالدىغا چىقىش ئۈچۈن ، ساڭگىلاپ تۇرغان سۇر رەڭ تاش تۈۋىدىكى تىك قىيىندى تاشلارغا يامىشاتتى . ئۇ قاق بەلدىن ئاشقاندا ، بەتىنكىسىنىڭ سىلىق چەمى دەسسەپ تۇرغان ئالىقاندەك تاشتىن تېيىلىپ كەتتى... سەرۋەر تۆۋەنگە چاقىرلەكتەك يۇمىلاپ چۈشتى . ئۇ قانچىلىك ۋاقىت ئۆتكەنلىكىنى بىلمىدى . پەقەت يۈزىدىن مۇزدەك سۇ ئېقىۋاتقانلىقىغا ۋە ئەتراپىنىڭ مانانلىشىپ كەتكەنلىكىگە قاراپ ، ئۆزىنىڭ بۇلۇت ئارىسىدا ياتقانلىقىنى بىلىۋالدى . ئۇنىڭ كۆز ئالدىغا تاش بوران ئارىسىدا ھاڭدىن ئۈچۈپ كېتىۋاتقان سەلىم ، ئىدرىسلار كەلدى - دە ، ئورنىدىن چاچراپ تۇردى . بەتىنكىسىنى سېلىپ تاشلاپ ، تايىقىغا تايىنىپ چېقىلغا ياماشتى . پېشانىسى ، يۈزى تىلىنىپ ، جەينەك ۋە تىزلىرى يېرىلىپ ، كىيىملىرىنىڭ ساق يېرى قالمىغان تاغ قىزى سەرۋەر لەۋلىرىنى چىڭ چىشلەپ چېقىل ئۈستىگە چىقتى . ئۇ تاشقا چاپلاشقىنىچە پەسكە قارىدى . پاھ ، نېمىدېگەن قورقۇنچلۇق - ھە ؟ ! قاراڭغۇ تاغ كەنتى خۇددى تېگى يوق قازاندەك كۆرۈنەتتى . بۇ قازاننىڭ ئۈستىدە كۆكۈچ رەڭ بۇلۇتلار تۈۋاق بولۇپ ئېسىلىپ تۇراتتى .

سەرۋەر قولىدىكى تايىقىنى چىڭ تۇتقىنىچە قاراچېقىلنىڭ

چوقىسىغا ئۆمىلەپ چىقىپ ، چوقچايغان بىر تاش ئارقىسىغا يوشۇرۇندى . ئۇ تاش ئارقىسىدا تۇرۇپ ، چوققا ئۇستىدە تاش يۆتكەۋاتقان ھەمدۇلنى كۆردى .

قاتمۇقات تاغلار ئارقىسىدىن بىر پارچە ئوتتەك بولۇپ كۆتۈرۈلگەن قۇياش قار قاپلىغان تاغ چوققىلىرىنى قىپقىزىل تاۋلاپ ، ئاسمان قەھرىدە سانسىزلىغان گۈلخانلارنى پەيدا قىلدى ... بۇ يەردىن قاراچىقىل ئاستىدىكى كۇلا كۆۋرۈك كۆرۈنمىگىنى بىلەن ، كەنتتىن كېلىدىغان يول خۇددى تاشلاپ قويۇلغان ئارقاندەك يىلان باغرى بولۇپ ئېنىق كۆرۈنەتتى ... سەرۋەر ئوتتۇز قەدەم ئارىلىقتا ، قاراچىقىل چوققىسىنىڭ يانباغرى لېۋىدە توغرىسىغا يېتىۋالغان يالغاچقا چىشلەشتۇرۇپ گۈمبەزدەك دۆۋىلەنگەن تاشلارنى كۆردى . ھەمدۇلنىڭ بېلىگە قىستۇرۇلغان تۆەززۇلنىڭ پارقىراق بىسى ئۇ ھەربىكەت قىلغاندا ، قىزىل نۇردا يالت ـ يۇلت قىلىپ چاقنايتتى . ھەمدۇل بارغانسېرى كۆتۈرۈلۈۋاتقان تاش دۆۋىسى ئۈستىگە ھەدەپ تاش قويۇاتتى ...

ئەڭ قورقۇنچلۇق ۋە جىددىي مىنۇتلار يېتىپ كەلدى ... كەنت يولىدا خۇددى ھاشار چۈمۈلىسىدەك تىزىلغان قوتازلار كۆرۈندى ... ھەمدۇلمۇ قولىدىكى تاشنى تاشلۇۋېتىپ چېقىل ئۈستىدىن پەسكە تىكىلىپ تۇراتتى . سەرۋەرنىڭ كاللىسى ناھايىتى تېز ئىشلىمەكتە ئىدى . ئۇ ھەمدۇلغا كۈچى يەتمەيدىغانلىقىنى بىلەتتى . شۇڭا ، ئۇ ئەڭ ئاخىر : «ھەمدۇل تاش دۆۋىسى ئاستىدىكى ياغاچنى تېپىۋېتىشتىن بۇرۇن ، ئۇنى قۇچاقلاپ بولسىمۇ بىرلىكتە چېقىلدىن ئۈچۈپ كېتىش كېرەك» دېگەن قارارغا كەلدى . سەرۋەر قان ئۇيۇپ يېغىر بولۇپ كەتكەن جەينەكلىرىنىڭ ئاغرىشىنىمۇ سەزمىدى . ئۇ تېزلىك بىلەن ئۆمىلەپ چوققا ئۈستىگە چىقتى ـ دە ، تايىقىنى تاشلىۋېتىپ ، پۈتۈن زېھنى ، دىققىتى ، خىيالى پەسكە مەركەزلەشكەن ھەمدۇلنى ئارقىدىن كېلىپ قۇچاقلىۋالدى .

— قويۇۋەت ! ...— دەپ خىرقىرىدى ھەمدۇل ...

قاراچىقىلنىڭ ئون قەدەممۇ كەلمەيدىغان تار ۋە قىستاڭ

چوققىسىدا شىددەتلىك ئېلىشىش باشلاندى ! ... ھەمدۇللىڭ بېلىگە سالجىدەك چاپلىشىۋالغان سەرۋەر ئۇنى ھەدەپ چېقىل لېۋىگە سۆرەيتتى ... تىپچەكلەش ، يولقۇنۇشلار پەقەت ئۇنىڭ بېلىدىكى تۆمۈرزۇننى تارتكىلىتىپ تاش يېرىقىغا چۈشۈرۈۋېتىشكىلا يارىدەم بەردى ! ... ھەمدۇل غىلاپتىن پىچقىنى سۇغۇردى - دە ، ئارقىسىغا بىر شىلتىپ سەرۋەرنىڭ بىلىكىگە تىقىۋەتتى ... سەرۋەرنىڭ قوللىرى غەزەپتىن تېخىمۇ كىرىشىپ ، ھەمدۇللى بۇرۇنقىدىن بەتتەرەك قىستى ... ھەمدۇل ئىككىنچى قېتىم پىچاقنى ئارقىسىغا ئۇرۇۋىدى ، پىچاق ئۆزىنىڭ مۇرىسىگە تىقىلدى .

سەرۋەردىن يۇلقۇنۇپ قۇتۇلغان ھەمدۇل مۇرىسىدىن سۇغۇرۇۋالغان قانلىق پىچاقنى چىڭ سىقىمدىغىنىچە قولىغا تايىاق ئېلىۋالغان سەرۋەرگە يېقىنلىدى ... لېكىن ، شۇ پەيتتە ئۇ چېقىل تۆۋىدىن كېلىۋاتقان قوڭغۇراقلارنىڭ سۇس جىرىڭلىغان ئاۋازىنى ئاڭلاپ ، دەرھال تاش دۆۋىسى ئاستىدىكى ياغاچقا قاراپ يۈگۈردى . سەرۋەر دەل شۇ پەيتتە ئۇنىڭ كاللىسىغا تايىاق بىلەن سېلىۋەتتى . كۆزى قاراڭغۇلىشىپ ، بېشى ئايلانغان ھەمدۇل سەرۋەرگە قارامىلىق بىلەن ئېتىلىپ كېلىپ ، تايىاقنىڭ ئۇچىنى تۇتۇۋالدى .

ئەڭ خەتەرلىك ، ھايات - ماماتلىق ئېلىشىش چېقىل چوققىسىنىڭ ئۇچ قەدەممۇ كەلمەيدىغان ئەڭ ئاخىرقى گىرۋىكىدە داۋاملىشىۋاتاتتى . ھەمدۇل پۇتۇن ئەمگىكى ، پىلانى ، تەقدىرىنىڭ ئاچقۇچى بولغان تاش دۆۋىسى ئاستىدىكى ياغاچنى تېپىۋېتىش ئۈچۈن ، سەرۋەر قويۇۋەتمىگەن تايىاقنى تارتىپ ، ئۇنى چوققىنىڭ لېۋىگە سۆرىدى ... سەرۋەر بىر پۇتىنى تاشقا تىرەپ تۇرۇۋالدى ، بىر قەدەممۇ ئىلگىرىلىمىدى ... ھەمدۇل تايىاقنى غەزەپ بىلەن تارتىۋىدى ، سەرۋەر ئۇنى قويۇۋەتتى ...

«ئا ... »

چوققا ئۈستىدە ئادەم كۆرۈنمەيتتى ... پەقەت دۆۋىلەنگەن تاش ئۆز پېتىچە تۇراتتى .

ۋەھىمىلىك توۋلىغان ئاۋاز تاغ قاپتاللىرىدىن ئەكس سادا

قايتۇرۇپ ، قاراچېقل تۇۋىدە كېتىۋاتقان قوتاز كارۋىنىنى توختاتتى ... سەلىم ۋە ئىدرىس چوققىدىن خۇددى بىر پارچە لاتىدەك بولۇپ ئۇچۇپ چۈشۈۋاتقان نەرسىگە قارىدى . ياۋايىلارچە دەھشەتلىك ۋارقىرىغان ئاۋاز چىقىرىپ كېلىۋاتقان بۇ نەرسە تار يولنىڭ تاش قىرغىقىغا سوقۇلدى ـ دە ، ئۇچۇشنى داۋاملاشتۇرۇپ ، تېگى كۆرۈنمەس ھاڭغا چۈشۈپ كەتتى ...

— ئىدرىس ئاكا ؟ — دېدى سەلىم چوققىغا قاراپ ، — ئۇزۇن يەكتەكلىرىگە قارىغاندا بۇ ھەمدۇلدەك قىلىدىغۇ ... چېقىل ئۈستىدە چوقۇم بىرەر ئەھۋال يۈز بەردى .

— قانداق قىلىمىز ؟ ...— دېدى ئىدرىس تېڭىرقاپ .

— سىز قوتازلارنى ھەيدەپ كېتىۋېرىڭ ! مەن چېقىل ئۈستىگە چىقىپ باقاي ...

— بولىدۇ ، ئارقامدىن يېتەرسىز ...

سەلىم ئېتىنى چاپتۇرۇپ تىك چىغىر يول ئاغزىغا كەلدى ـ دە ، ئاتتى تاش ئارىلىقىدىكى يىلتىزغا باغلاپ قويۇپ ، ئۆزى تاغقا ياماشتى . سەلىم قىشلىق تەتىلدە باللار بىلەن كەكلىككە قىلتاق ، قىسماق قويۇپ ئوينىغان چاغدىكى يوللار بىلەن كېتىۋاتقىنىدا ، ئاخشام سەرۋەرنىڭ ھەمدۇل ھەققىدە ئېيتقان گۇمانلىرىنى ئاڭلاپ تۇرۇپ بىخۇدلۇق قىلغانلىقىغا ئۆكۈنمەكتە ئىدى . ئۇ بۇگۈن ئەتىگەن قوتازلارغا تۇز ئارتىۋېتىپ سەرۋەرنى بىرنەچچە قېتىم سۇرۇشتە قىلدى . لېكىن ، باشقىلارنىڭ «بۇگۈن كېچە بىرەر ئائىلىدىن كېلىپ تۇغۇتقا چاقىرىپ كەتكەن بولسا كېرەك» دېگەن جاۋابىنىلا ئاڭلىدى . ئۇ بىر پاجىئەگە يول قويغانلىقىنى پۇشايمان بىلەن مۆلچەرلىمەكتە ئىدى . سەلىم بۇلۇت كۆتۈرۈلۈپ كەتكەن تار جىلغىغا يېتىپ كەلدى . ئۇ سەرۋەرنىڭ بىر جۈپ ئايىغىنى ۋە تاشلارغا تامغان قانىنى كۆردى ـ دە ، يۈرىكى ئاغزىغا تىقىلىپ قالدى ...

كۆز ئالدىغا قانداقتۇر قورقۇنچلۇق مەنزىرىلەر ، سۇرلۇك پاجىئەلەر كېلىپ باسقان سەلىم ئەسەبىيلەرچە ۋارقىرىۋەتتى .

— سەر ... ۋەر ! ...

سەلىم چاپىنى بىلەن شەپكىسىنى قاياقتىدۇر چۆرۈۋەتتى . ئۇ تىك چوققىغا جاھىللىق بىلەن ياماشتى ... قىينىدى . تاشلار ئۈنۈك ئالىقانلىرىنى تىلدى ... شىمىنى يىرتىپ ، كۆڭلەكلىرىنى ئىلىۋالدى . لېكىن ، ئۇ ھېچ نەرسىنى سەزمىدى .

سەلىم قاراچىقىلىنىڭ خەتەرلىك چوققىسىغا چىقتى . چوققا جىمجىت ئىدى ! ... پەقەت چوققا لېۋىگە دۆۋىلەنگەن تاش ، قان ئۈيۈپ قالغان پىچاق ، تاش قىسلىچقىدىكى پالتا ، قانلىق بەش بارماق ئىزى گۈل چەككەن تاياقلار ھېلىلا بۇ چوققىدا قانلىق ئېلىشىشنىڭ بولۇپ ئۆتكەنلىكىنى كۆرسىتىپ تۇراتتى ! ... سەلىم قانغا مىلەنگەن رومالنى ئېلىپ يۇرىكىگە باستى - دە ، ئۇن سېلىپ يىغلىغىنىچە ۋارقىرىۋەتتى :

— سەر ... ۋەر ! ...

سەلىمنىڭ ئاۋازى مىڭلىغان سادا بولۇپ ئۈزۈنغىچە يېنىپ تۇردى ! ... سەرۋەرنىڭ بۇ دۇنيادا ھايات قالغانلىقىدىن ئۈمىدى ئۈزۈلگەن سەلىم ئەسەبىيلەرچە ۋارقىراپ ، كىچىككىنە تارچۇق چوقىدا پىرقىراپ يۈرەتتى ... ئۇ سەرۋەرنىڭ رومىلىنى سىقىمدىغىنىچە ھەمدۇل چۈشۈپ كەتكەن چوققىنىڭ قارشى قىرغىقىغا كېلىپ پەسكە قارىدى - دە ، چۆچۈپ كەتتى ... سەرۋەر يەتتە - سەككىز مېتىرچە تۆۋەندىكى قوزۇقتەك ئۆسۈپ چىققان تاشقا كۆڭلىكى بىلەن ئىلىنىپ قالغان بولۇپ ساڭگىلاپ تۇراتتى . ئۇ تاياقنى قويۇۋەتكەندە ، پۈتۈنلەي ماغدۇرىدىن كەتكەن بولۇپ ، ئارقىسىغا سەنتۈرۈلۈپ بېرىپ قىيپاش چىقىل قىسلىچقىغا چۈشۈپ كەتكەندى .

— سەرۋەر ! ... سەرۋەر ! ... سەرۋەر ! ! ! ...

سەلىم تاشلاردىن سىيرىلىپ ۋە ئېسىلىپ يۇرۇپ ، سەرۋەرنى قولتۇقلاپ كۆتۈرۈپ چىقتى . ئۇ قىزنى ياتقۇزغاندىن كېيىن ، ئۈنۈك قان چىقۋاتقان بىلىكىنى تاڭدى . ئارقىدىن قان ئۈيۈپ قالغان يۈزىنى قولياغلىقىدا سۈرتۈۋېتىپ كۆز ياشلىرىنى

توختىتالمىدى .

— سەرۋەر ! ... سەرۋەر ! ...

سەرۋەرنىڭ قان قېتىپ قالغان ئۇزۇن كىرپىكلىرى بىلىنەر - بىلىنمەس مىدىرلىدى ... ئارقىدىن يېرىلىپ كەتكەن چىرايلىق لەۋلىرى ئۇمچەيدى ... ئۇنىڭ بوستان كىرپىكلىك چوڭ كۆزلىرى ئاستا - ئاستا ئېچىلدى ... ۋە زەئىپ ئاۋازدا ئىڭىرىدى :

— مۇ ... ئەل ... لىم ...

— سەرۋەر ... مېنى ... مېنى ... كەچۈرۈڭ ... مەن ...

— مۇ... ئەللىم ، سىز... سىز... بار... بار... كەن ! ! !...

سەرۋەر كۆزلىرىنى يۇمۇپ جىمىپ قالدى .

— سەرۋەر ، سەرۋەر ؟ !...

سەللىم پۈتۈن بەدىنى جاراھەتلىنىپ قانغا مىلەنگەن ئوقۇغۇچىسى سەرۋەرنى دەس كۆتۈردى ! ...

گويا رىۋايەتلەردە گىلەمدە ئۇچتى ، بۇلۇتقا مىندى دېگەندەك ، كۆك ئاسمان قەھرىدە سارغۇچ بۇلۇتلار ئارىسىدىن ئالىقاندەك كۆرۈنۈپ تۇرغان قارا چېقىل چوققىسى ... ئۆز ئوقۇغۇچىسىنى باغرىغا تاڭغان ئوقۇتقۇچى ئېغىر قەدەملەر بىلەن قويۇق بۇلۇتلار ئارىسىغا چۈشۈپ كەلمەكتە ... ئوقۇتقۇچىنىڭ قەلبى ئوقۇغۇچىنىڭ بەدىنىدىكى جاراھەتتىنمۇ بەكرەك ئېچىشماقتا ... ئۇنىڭ كۆزلىرىدىن ئاققان ياش باھار يامغۇرىدەك توختىماي تۆكۈلمەكتە ...

تاغ قىزىنىڭ قەلبى

قار پاختا ئالقاندەك لەپلەپ چۈشمەكتە . قاراڭغۇ تاغ گويا چەكسىز تۈزلەڭلىككە ئايلىنىپ قالغاندەك ، ئەتراپ ئاپئاق كۆرۈنەتتى . يامانبوك ئورمانلىقىنى كېسىپ ئۆتكەن ئېقىن توڭلاپ كەتكەنلىكتىن ، مۈز ئۈستىدە تىرەجەپ ماڭغان بىر ئادەم ئارقان بىلەن ياغاچ سۆرەپ كېلىۋاتاتتى . بېلىدە تاسما بەلۋاغ ، پۇتىغا بۇغا

تېرىسىدىن چورۇق تارتقان ، تاغ شامالىرى دېگۈدەك قارىدىتىپ ، يېڭاق سۆڭەكلىرى بۆرتۈپ چىققان ، كۆزلىرى ئولتۇرۇشقان تەلىپەكلىك بۇ يېگانە جاپاكەش — ئوقۇتقۇچى سەلىم ئىدى . ئۇ تۇتاش مۇزلۇقتا ئايلانغان كەڭرى يالاڭلىقتا چىققاندا ېبلىنى رۇسلاپ ، يازدىكى گۈزەللىكتىن ھېچقانداق نىشان قالمىغان تاغ قاپتاللىرىغا ئېغىر نەزەر تاشلىدى . بۇ قار باسقان مۇزلۇقنىڭ بىر تارمىقى قوتانلىق مەھەللىسىنى ئايلىنىپ ئۆتۈپ ، زەڭگەر بۇلاقچە مۇز يولى ھاسىل قىلغانىدى .

قىشلىق تەتىل باشلانغاندىن بېرى بۇ مۇز يولىدا خېلى - خېلى چوڭ ياغاچلارنىمۇ غىلدىرلىتىپ سۈرەپ ئۆتكەن سەلىم بۇگۈن يولنىمۇ تۈزۈك پەرق ئېتەلمەيۋاتاتتى . ئۇ پېشانىسىدىن كۆزلىرىگىچە ئېقىپ چۈشۈۋاتقان تەرنى قولىنىڭ ئارقىسىدا سىيرىۋېتىپ ، قار باسقان تەلىپىكىنى قولىغا ئېلىۋىدى ، ېېشىدىن ئاپئاق هور كۆتۈرۈلدى . سەلىم ياغاچتا ئولتۇرۇپ تاغدا ئادەتتە «دادۇيجاڭ تەلىپىكى» دەپ ئاتىلىدىغان تۈكى پەس ، قاسقىنى ئېگىز ، بۇدۇر قوزا تېرىسىدىن تىكىلگەن بۇ تەلىپەكنى ئۆرۈپ - چۆرۈپ كۆرۈپ ، چاقار تېغىدا بىر چاغدا سەمەن بىلەن بولغان ئىشنى ۋە داۋۇتنى ئەسلىدى . هازىر سەمەن كېسەلچان بوۋىسى جەپەرگە قاراۋاتىدۇ . داۋۇت بولسا ، قار قېلىن چۈشۈپ ئاپەتكە ئۇچرىغان چارۋىنى قوتقۇزۇش ئۈچۈن ، هۆكۈمەت يارەمگە تىك ئۇچار ئايروپىلان ئەۋەتكەن تۇمان ئېغىزىغا كەتتى . ئايروپىلاننىڭ گېپىنى ئاڭلىغان تۇمەنمۇ يىغلاپ يۈرۈپ دادىسىنىڭ ئېتىنىڭ ئارقىسىغا مىنگەشتى ... قادىر بولسا ، شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتىدا ئېچىلىغان قىرىق كۈنلۈك ئەدەبىيات ئوقۇتۇش مېتودىكىسى ئۆگىنىش كۇرسىغا قاتنىشىش ئۈچۈن ، ئۈرۈمچىگە يۈرۈپ كەتتى . سەرۋەرچۇ ؟ ! ئۇ قاراچېقىلدا يارلانغاندىن كېيىن ، شەھەردە داۋالىنىشقا ئەۋەتىلدى . قىشلىق تەتىل كېلىشى بىلەن ئابدۇرېشىت هاكىمنىڭ تەكلىپى بويىچە ئۇ ناهىيىلىك دوختۇرخانىدا كەسىپ ئۆگىنىۋاتىدۇ .

تەرى سىكسىپ ، بىرئاز ھاردۇقى چىققان سەلىم ياغاچقا باغلانغان ئارقاننىڭ ئۇچىنى يېڭى ئۈستىدىن يۆگەپ ، يەنە يولغا چۈشتى . بارغانسېرى قارغا كۆمۈلۈۋاتقان مۇزدا ھەر كۈنى مېڭىۋاتقان يولنى تاپالمىغان سەلىم ئۇدۇل كەلگەن يول بىلەن كېتىۋاتاتتى . ئۇ ئەمدىلا قوتانلىق مەھەللىسىگە قايرىلىدىغان يول ئاغزىغا كېلىۋىدى ، مۇز چىرىسلاشقا باشلىدى ۋە بىردىنلا چاراسلاپ ئاۋاز چىقىرىپ ئويۇلۇپ كېتىپ ، سەلىم تىكلا سۇغا كىرىپ كەتتى . مۇزدەك سۇدا پۈتۈن بەدىنى تىكەنلىشىپ مۇزلاپ كەتكەن سەلىم قولىغا يۆگەلگەن ئارغامچا ئارقىلىق سۇدىن بېشىنى چىقىرىپ ، كاشكۇل ئاغزىدا توغرا يانقان ياغاچقا ئېسىلدى . لېكىن ، سۇغا پىشىلىپ ئېغىرلىشىپ كەتكەن كىيىملىرى ئۇنى ھەدەپ سۇ ئاستىغا سۆرەيتتى ... ئۇ جان ـ جەھلى بىلەن تىرمىشىپ ئەمدىلا كاشكۇل ئۈستىگە چىقىۋىدى ، مۇز يەنە سۇنۇپ ئۇ يەنە سۇغا چۈشۈپ كەتتى . سەلىم ئىككىنچى قېتىم ياغىچىغا يامىشىپ چىقىپ كاشكۇلدىن يىراقلاشقاندىن كېيىن ، ياغىچىنى سۆرەپ مېڭىپ كەتتى ... ئۇ تۇڭلاپ قالماسلىق ئۈچۈن ، ياغاچنى بار كۈچى بىلەن سۆرەپ يۈگۈرۈپ ماڭدى . شۇڭا ، مەكتەپ ئالدىغا كەلگەندە ، ئۇنىڭ باش ۋە بويۇنلىرىدىن ھور كۆتۈرۈلۈپ ، كىيىملىرى شالدىرلاپ تاياقتەك قېتىپ قالغاندى .

سەلىم مەشكە ئوت قالىغاندىن كېيىن ، گازۇاي لامپىنى ئاياپ ، قارا چىراغنى ياندۇردى ـ دە ، توڭلاپ كەتكەن كىيىملىرىنى ۋە ئەدىرىس بەرگەن چورۇق ـ جاۋىلارنى ئورۇندۇقلارغا يېيىۋېتىپ ، چەينەكتە چاي قۇيدى . ئۇ يۆتىلىپ يۇرۇپ چاي بىلەن نان يەۋالغاندىن كېيىن ، يوتقىنىنى تىزلىرىغا ئوراپ ياستۇقىغا يۆلەندى . تاراسلاپ ئوت كۆيۈۋاتقان مەش ، كىيىملەردىن كۆتۈرۈلۈۋاتقان ھور ئۆينى ھۆپپىدە ئىسسىتىۋەتتى . كىتاب ئوقۇشقا ياكى خاتىرە يېزىشقا رايى بارمىغان سەلىم مەشنىڭ يوچۇقلىرىدىن چىققان قىزىل نۇرنىڭ ئۆي ئىچىدە ھەرخىل شەكىللەرنى پەيدا قىلىشىغا قاراپ ئولتۇردى .

ئادەم تەنها قالغىنىدا ، غېرىبلىق باسىدۇ ... غېرىبلىق بولسا كىشىنى ھەرخىل خىياللارغا سۈرەيدۇ ... بولۇپمۇ بۇگۈنكىدەك كۈنلەردە بىرەر ئىت ياكى موزاي ، ھەتتا مۇشۇكنىڭمۇ ئاۋازى ئاڭلانمىغان ، يېگانە مۇڭلىنىپ تۇرغان بۇ تاغ مەكتىپىنىڭ كىچىككىنە ھۇجرىسىدا يالغۇز قېلىش نەقەدەر كۆڭۈلسىز ـ ھە ؟ ! چاشقان بولسىمۇ ئۆيىنىڭ ئۇ تەرىپىدىن بۇ تەرىپىگە چېرىكلاپ ئۆتسىچۇ ، كاشكى ! ...

ياق ! تەنها ھاياتقا كۆنگەن ، تالاي يالغۇزلۇقلارنى بېشىدىن ئۆتكۈزگەن سەلىم ئۇچۇن بۇ كۆڭۈلسىزلىك ھېچ گەپ ئەمەس ئىدى . ئۇ بۇنداق چاغلاردا خاتىرە يازاتتى ، ئۆگىنەتتى ، دوستلىرىنى ، سۆيۈملۈك مەكتىپىنى ، خەيرىنسا كىچىك ئانىسىنى ئەسلەيتتى . خىيال ئۇنىڭ ئۆمۈرلۈك ھەمراھى ۋە دوستىغا ئايلانغانىدى .

مانا ھازىرمۇ ئۇ تىرىشچان ، ئەقىللىق ، قورقماس تاغ قىزى سەرۋەر بىلەن خىيالەن سۆزلەشمەكتە . بالىنتسىدىكى كۆرۈنۈشلەر بىرمۇبىر كۆز ئالدىدىن ئۆتمەكتە ئىدى . بولۇپمۇ سەلىم ئۇنى دوختۇرخانىدىن قايتۇرۇپ ئەكېلىش ئۇچۇن بارغان كۈن ئەبەدىلئەبەد ئۇنىڭ ئېسىدىن كۆتۈرۈلمەيدۇ . سەلىم دوختۇرخانىغا بېرىپ ، ئۇنىڭ تۇنۇگۈنلا بالىنتسىدىن چىقىپ كەتكەنلىكىنى ئاڭلاپ ، باش مەكتەپكە باردى . مەكتەپ ئىشچىسى ئۇنىڭغا ماۋارىپ ئىدارىسىنىڭ مەجلىسخانىسىدا سەرۋەرنى مۇكاپاتلاش يىغىنى ئېچىلىۋاتقانلىقىنى ، يىغىنغا ھاكىم ، جۇيجاڭ ۋە ساقچى باشلىقلىرىمۇ قاتناشماقچى ئىكەنلىكىنى ئېيتىپ بەردى .

سەلىم ماۋارىپ ئىدارىسى مەجلىسخانىسىنىڭ ئىشكى ئالدىغا كەلگەندە ، تاراسلاپ چېلىنغان چاۋاكنى ئاڭلاپ توختاپ قالدى . كۈلۈب ئىچى بىر پەس جىملىققا چۆككەندىن كېيىن ، ئابدۇرېشىت ھاكىمنىڭ سەرۋەر تارتىنماڭ ، سۆزلەۋېرىڭ ! » دېگەن ئاۋازى كەلدى .

— ھۆرمەتلىك رەھبەرلەر ۋە ئۇستازلار ، — دېدى سەرۋەر

بوغۇلۇپ ، ئۇنىڭ ئاۋازى ھودۇققانلىقتىن بولسا كېرەك ، تىترەپ چىقىۋاتاتتى ، — سىلەر : ماڭا ئادەم ۋە كوللېكتىپ مۇلكىنى قوتقۇزۇشتىكى جانلىق ئىدىيىڭىزنى سۆزلەپ بېقىڭ» دېدىڭلار ... نېمە دېسەم بولار ؟ شۇ چاغدا مەن پەقەت مەكتەپنىڭ تەقدىرىنى ، شۇنداقلا پۈتۈن ياشلىق ئۆمرىنى تاغ بالىلىرىغا ، تاغنىڭ ساددا خەلقىگە ئاتىغان سەلىم مۇئەللىمنىلا ئويلىغانىكەنمەن . مەن شۇ كۈنى ھەمدۇلغا كۆچۈم يەتمەسلىكىنى بىلەتتىم ، لېكىن تاش بوران ئىچىدە قانغا مىلىنىپ ياتقان مۇئەللىم ، زار ـ زار يىغلاپ ، مەكتەپ ئەتراپىدا يېتىمسىراپ بويۇن قىسىپ يۈرگەن بالىلار كۆز ئالدىمغا كېلىۋىدى ، ھەمدۇلنى قۇچاقلاپ ، پۈتلىرىغا ئېسىلىپ بولسىمۇ چېقىلدىن بىللە چۈشۈپ كېتىشنى نىيەت قىلدىم ...

كۈلۈب ئىچى بىرپەس جىمىلققا چۆكتى .

— سەلىم مۇئەللىم ، — دېدى سەرۋەر ئېغىر ئۇھ تارتىپ ، — بالىلار ئۈچۈن ئاچ ـ زېرىن ھالدا شۇبرغانلىق جىلغىلاردا قالدى ، بوھتانلار تۈپەيلىدىن تاياق يېدى ... قورقۇنچلۇق تاغ قاپتاللىرىدا يالغۇز تۇنىدى ! جۇدۇنلۇق سوغۇق كۈنلەردە ئوت ـ كاۋاپ بولۇپ چېقىللار ، ھاڭ تاشلار ئارا تېنەپ يۈردى... ئۇنىڭ سالامەتلىكى ئەنە شۇ يەرلەردە قالدى !... مەن ئۇنى داۋالاۋاتقان چاغلىرىمدا پات ـ پات ئۇنىڭ قولياغلىقىدا تامچە ـ تامچە قان ئىزلىرىنى كۆرۈپ قالاتتىم . بىر قېتىم تاقەتسىزلىنىپ سورىدىم ، ئۇ... ئۇ... «تىلىمنى چىشلىۋالدىم... » دەپ كۈلدى ...

سەرۋەر يىغلىۋەتتى ، ئۇنىڭ بۇقۇلدىغان ئاۋازى ئېنىق ئاڭلاندى .

— بىر كۈنى ، — دېدى سەرۋەر ئۆپكىدەپ ، — ئوكۇل سىلىۋاتسام تۈيۈقسىزلا يۆتىلىپ كەتتى . ئۇ ئاغزىغا تۇتقان قولياغلىقىنى ئالمان ـ تالمان ياستۇق ئاستىغا يوشۇرۇۋىدى ، مەن ئۇنى ئۇنىڭ قولىدىن تارتىۋالدىم . مەن قولياغلىققا بىرلا قاراپ ئەندىكىپ كەتتىم ... لېكىن مۇئەللىم : «سەرۋەر ... بالىلار بىلىپ قالمىسۇن ... مەن سىزدىن ئۆتۈنەي ... » دېدى ...

سەرۋەر ئۇن سېلىپ يىغلىۋەتتى ... يىغىنىكىلەر ئىچىدىمۇ يىغلاۋاتقانلار بولسا كېرەك ، مىچىلدىغان ، ئېغىر خورسىنىغان ئاۋازلار ئاڭلاندى .

— ھۆرمەتلىك رەھبەرلەر ، بىزنىڭ قاراڭغۇ تاغدا ئىككى نۆۋەت ئوتتۇرا سىنىپ قۇرۇلۇپ چۈۋۈلۈپ كەتتى ، — دېدى سەرۋەر ئاۋازىنى كۆتۈرۈپ ، — مەن قېچىپ كەتكەن ئوقۇتقۇچىلارنى ئەيىبلىيەلمەيمەن ، تاغ خەلقى كۆنگەن قوتۇرماچقا ، تېزەك چوغىغا كۆمگەن ئارپا كۆمىچىگە ، سەيسىز ۋە رەڭسىز چۆپ ئاشلىرىغا ، جۇدۇن - چاپقۇنلارغا شەھەرلىكلەرنىڭ كۆنەلمەسلىكى ئېنىق . لېكىن ، سەلىم مۇئەللىمچۇ ! ئۇ ... ئۇ ... تاغلىقلارنىڭ تېنىگە مادار ، كۆزىگە نۇر بەرگۈچى بىر مېھرىبگىياھ بولدى ...

كۇلۇب ئىچىدە تۇيۇقسىزلا گۈلدۇراس ئالقىشلار كۆتۈرۈلدى ، بۇ ئالقىشلار ئۇزۇنغىچە توختىمىدى .

— ئەگەر رەھبەرلەر لايىق تاپسا ، — دېدى سەرۋەر خاتىرىسىنى قولىغا ئېلىپ ، — ھەمدۇلنىڭ سۇيىقەستى بىلەن سىنىپ بالىلارسىز قالغان ، مۇئەللىم يايلاقلار ئارا ئىتلارغا تالىنىپ تاياق يەپ ، يامغۇر - يېشىنلىق جىلغىلاردا تېنەپ يۇرگەن ، مەكتەپمىزگە بىر توپ ئاتلىقلار باستۇرۇپ كىرىپ ، تۆھمەت تاشلىرىنى ياغدۇرغان ، بۇ پىتنىلەر شەھەرگىچە تارقىلىپ ئازاب ئۇستىگە ئازاب كەلتۈرگەن شۇ كۈنلەردە مۇئەللىمنىڭ يازغان خاتىرىسىدىن بىر سەھىپىنى ئوقۇپ بەرسەم ... مەن بۇنى ئۇنىڭ خاتىرىسىدىن ئوغرىلىقچە كۆچۈرۈۋالغان ...

«... سەلىم ئۇمىدلىك بول ، ئۇستازىڭنىڭ دائىم ئېيتىدىغان ‹ئۇمىدنىڭ تومۇرى ئۇزۇلسە ، ھاياتلىقنىڭ ئومۇرتقىسى سۇنىدۇ ... › دېگەن بۇ سۆزنى ئۇنتۇما ! كاللاڭغا كىرىۋالغان غەيرىي خىياللاردىن نومۇس قىل ... سېنى قانداق كۈچ كۈلا كۆۋرۈككىچە ئاپاردى ؟ ...× نىڭ (سەرۋەر ، گۈلنارنىڭ ئىسمىنى ئوقۇشىنى خالىمىدى) خېتىمۇ ؟ ! ‹ئادەم دۇنياغا بىر قېتىم كېلىدۇ ، شۇڭا ھاياتنى قەدىرلەپ ، جاپا چەكمەي ، ئۆمۈر بوستانىنى

كۆكلىتىپ ، ئۇنى ھەرخىل چېچەكلەر بىلەن بېزەپ ياشاش كېرەك . چۈنكى ، جاپا چەككەنمۇ ، ھالاۋەت كۆرگەنمۇ ئىككى غۇلاچ سوغۇق يەر ئاستىدا چىرىيدۇ ، . × نىڭ بۇ دېگەنلىرى ئېھتىمال توغرىدۇ . لېكىن ، بۇ توغرا تۇرمۇش پەلسەپىسى ئەمەس . مېنىڭمۇ ئاشۇنداق قاينىاق شەھەرلەردە جاپاسىز ، مۇشەققەتسىز ، قىينىچىلىقسىز ئىشلىگۈم بار . لېكىن ، تاغنىڭ ئاق ھالىتىنى ، ئوقۇشقا تەشنا تاغ بالىلىرىنى كۆرگىنىمدىن كېيىن ، يۈرىكىمنى گويا قورام تاش بېسىۋالغاندەك بولدى ، ئازابلىق ۋە كۆڭۈلسىز خىياللارنى كۆپ قىلىدىغان بولۇپ قالدىم . دۇنيادا ھاياتلىق پەيدا بولغاندىن كېيىن ، تەبىئەت ھادىسىلىرى سەۋەبىدىن نۇرغۇنلىغان ھايۋانلارنىڭ نەسلى قۇرۇپ كەتتى ... پەقەت ھەربىر دەۋردە ئۆزگىرىۋاتقان شارائىتقا ماسلىشالمىغان ھايۋانلارنىڭ نەسلىلا ساقلىنىپ قالدى ... شۇڭا ، ھەرقانداق مىللەتمۇ ئۆزى ياشاۋاتقان دەۋر شارائىتىدىن كېيىن قالماسلىقى ، ھەتتا رىقابەت بىلەن ئالدىغا ئىنتىلىشى كېرەك ... بۇنىڭ ئۈچۈن ھەربىر مىللەت ئۆز مائارىپىدىن ئىبارەت ئالتۇن ئاچقۇچنى چىڭ تۇتۇپ ، ئۇنىڭ كۆزنى چاقنىتىدىغان نۇرلىرى بىلەن كۈن چۈشمەيدىغان تەسكەيلىرىنىمۇ يورۇتۇشى ، بۇ مۇقەددەس بۇرچىنى ئۇنتۇماسلىقى لازىم ...

شۇنداق × ! ... مەن دۇنيادا چوڭ ئىشلارنى قىلالمىساممۇ پەقەت تاغ بالىلىرى ، ساددا ، لېكىن ئاق كۆڭۈل ، جاھىل ، ئەمما ، جەسۇر تاغلىقلارنىڭ قەلبىدىن ئورۇن ئالالىسام ، بىر قېتىم چەككەن رىيازىتىم بىر ئۆمۈر كۆرگەن ھالاۋىتىمدىن ئەلا بولىدۇ ... دۇنيادا ياشىشىمنىڭ چىن مەنىسىمۇ شۇ ! ... مەن خاتىرەمنىڭ باش بېتىگە ھۆسنخەت بىلەن يېزىۋالغان ئۆمەرھەييامنىڭ مۇنۇ بىر كۇپلېت رۇبائىيسى مېنى تولىمۇ ئويلاندۇرىدۇ :

بىر قەترە دەريادا يوق بولۇپ كەتتى ،
يەرگە بىر چاڭ قوندى كۆمۈلۈپ كەتتى .

دۇنياغا كېلىشىڭ ، كېتىشىڭ نېمە ؟
بىر چۈش تۇغۇلدى يا ئۆلۈپ كەتتى ! ! »

كۇلۇب ئىچىنى شۇقەدەر جىمجىتلىق باستىكى ، سەلىم ئۆز يۈرىكىنىڭ دېگۈدەك رېتىم بىلەن ئۇرۇۋاتقانلىقىنى ، ھەتتا سەرۋەرنىڭ خاتىرىنى شىرىقلىتىپ ۋاراقلىغىنىنمۇ ئېنىق ئاڭلاپ تۇراتتى .

— ئوھوي ، بۇ سەلىم مۇئەللىمغۇ ؟ ...

سەلىم قايرىلىپلا ماڭارىپ ئىدارىسىنىڭ بوغالتىرىنى كۆرۈپ ھودۇقۇپ قالدى ...

— نېمىشقا كىرمەيسىز ؟

— يىغىن ئاياغلىشىپمۇ قاپتۇ ... بىرەدەم ساقلاي ...

— يۈرۈڭ ! نېمە دېگىنىڭىز بۇ ؟ ... نۇرغۇن رەھبەرلەرنىڭ سىزنى بىر كۆرگۈسى بار ... تاغدىكى ئىشلىرىڭىز ھازىر ناھىيىمىزدىلا ئەمەس ، ھەتتا ۋىلايەتتىمۇ داستان بولۇپ قالدى .

سەلىم كۇلۇب ئىچىگە كىرىپ كەلگەندە ، بىردىنلا كۆتۈرۈلگەن چاۋاكلار ئىلكىدە گاڭگىراپلا قالدى . كۆپچىلىكنىڭ تەكلىپى بويىچە ئۇ تاغ شۆبە سىنىپى ، ھەمدۇلنىڭ ھېيلە ـ مىكىرلىرى ، ئۇنى قانداق مات قىلغانلىقىنى قىسقا بايان قىلىپ بەردى . ئۇ سۆزلەۋاتقاندا ، كۇلۇب ئىچىدە ئارقا ـ ئارقىدىن كۇلكىلەر كۆتۈرۈلۈپ تۇردى . يىغىنىڭ ئاخىرىدا ئابدۇرېشىت ھاكىم تاغ شۆبە سىنىپىنىڭ ئىستىقبالى ۋە كېيىنكى يىلدا ئىككى سىنىپقا كۆپەيتىلىدىغانلىقىنى ئېلان قىلغاندى ، زال ئىچىدە يەنە بىر قېتىم چاۋاكلار ياڭرىدى .

شۇ كۈنى سەرۋەر بىلەن سەلىم ئىككىسى كىنوغا باردى . ئۇلار كېچىدە مەكتەپ مېھمانخانىسىغا قايتىپ كېلىۋاتقىنىدا ، ئالدىدا قولتۇقلىشىپ كېتىۋاتقانلارنىڭ گەپلىرىنى ئاڭلاپ قېلىشتى :

— ھازىر ئىچكىرى ئۆلكىلەردە ئۇچ خىل ئادەملەرنى تازىلاۋېتىپتۇ ، — دېدى ئەر قىزغا بېشىنى سىڭايان قىلىپ .

— ئۇچ خىل ئادەم دېگىنى نېمىسكەن؟ — دېدى قىز ئۇنىنى قويۇپ بېرىپ، سەلىم تونۇش ئاۋازنى ئاڭلاش بىلەن تېڭىرقاپ قالدى.

— ئاستىراق گۇلنار، — دېدى ئەر ئارقىسىغا قاراپ قويۇپ، — ئۇچ خىل ئادەم دېگىنى مەدەنىيەت ئىنقىلابىدا ئەلەم كۆرىشىگە قاتنىشىپ، ئۇرۇپ ـ چېقىش، بۇلاش بىلەن شۇغۇللانغانلار ـ دە! ...

— نېمە قورقاتتىڭىز؟ بىزنىڭ بۇ يۇرتلىرىمىزغا ئۇ شامال كېلىپ بولغۇچە يەتتە قاپاق پىششىقى بار دەڭە! ...

سەلىم شۇ كېچىسى مېھمانخانىنىڭ ئىچىدە ئۇياقتىن ـ بۇياققا ماڭدى، يېتىپ باقتى، ئۇيقۇسى كەلمىدى، تاماكا چەكتى، لېكىن خاپىلىقى تېخىمۇ ئاشتى، ئۇ پەقەت گۇلنارنىڭ كەلگۈسى توغرىسىدىلا ئەندىشە قىلاتتى ... «قوي، نېمە چاتىقىڭ، بىلگەن يولىدا مېڭىۋەرسۇن، تۇمشۇقىغا يېگەندىلا كۆرمەمسەن؟» دەپ ئۆزىگە تەسەللى بېرەتتىيۇ، لېكىن يەنە نېمە ئۈچۈندۇر ۋىجدانى ئۆرتىنەتتى.

ئەتىسى ئابدۇرېشىت ھاكىم كىچىك ماشىنىسى بىلەن سەلىمنى دوختۇرخانىغا ئاپىرىپ تەكشۈرتكەندىن كېيىن، بالىنتسىدا يېتىشنى بۇيرۇدى. لېكىن، سەلىم قىشلىق تەتىلىنىڭ يېقىنلىشىپ قالغانلىقىنى، شۇڭا چارەكلىك ئىمتىھانغا تەييارلىق قىلمىسا بولمايدىغانلىقىنى ئېيتىپ تۇرۇۋالدى. ھاكىم دوختۇر بىلەن سۆزلىشىپ، بىرنەچچە خىل مۇھىم دورا ۋە ئوكۇل ھەل قىلىپ، ئۇلارنى سەرۋەرلىك سومكىسىغا قاچىلاپ بەردى.

— بوپتۇ، — دېدى ھاكىم سەلىمگە، — ئوقۇغۇچىلىرىڭىزنىڭ ئىلمىي نەتىجىسىدىن ئەنسىرەۋاتقانلىقىڭىزنى بىلىمەن. لېكىن، تاغقا بارغاندىن كېيىن، سەرۋەر ھوقۇقىنى يۈرگۈزىدۇ. باش تارتساڭ، ئىككىمىز ئۇرۇشۇپ قالىمىز. باشقا گەپلىرىڭ بارمۇ؟

— مېنىڭ ... مېنىڭ بىر ئىلتىماسىم بار ئىدى، — دېدى سەلىم تۆت قاتلانغان بىر قەغەزنى ھاكىمغا سۇنۇپ، — دادام

قۇربان بىلەن باققان دادام ئەزىز مۇدىرنىڭ مەسىلىسىنى قايتا تەكشۈرۈپ كۆرسەڭلار !

— بۇ ئىشنى يادىمغا سېلىپ ياخشى قىلدىڭ ! — دېدى هاكىم ، — مەكتەپ پارتىيە ياچېيكىسى سېنىڭ پارتىيىگە كىرىش ئىلتىماسىڭنى مۇزاكىرە قىلغاندا ، مۇدىر داداڭنىڭ مەسىلىسىنى سۈرۈشتە قىلىپ ، قېشىمغا كەلگەنىكەن . مەن «سىياسەتنى ئەمەلىيلەشتۈرۈش» ئىشخانىسىغا ئەھۋالنى ئېيتتىم . ئۇلار سېنى ئىلتىماس يازسۇن دېگەنىدى .

— رەھمەت ئابدۇرېشىت ئاكا ! رەھمەت ...

...

تاتلىق ئەسلىمىلەردىن كۆزى يۇمۇلۇپ كەتكەن سەلىم ئۆي ئىچىدە بىرنەرسىنىڭ قاڭسىق پۇراۋاتقانلىقىنى سەزدى ـ دە ، سەكرەپ ئورنىدىن تۇردى . مەشكە يېقىن قويۇلۇپ قالغان چاپىنىنىڭ پېشىدىن پۇرقىراپ ئىس كۆتۈرۈلۈۋاتاتتى . سەلىم ئالقىنىدەك يېرى سارغىيىپ كەتكەن چاپاننى ئۆرۈپ يېيىپ قويغاندىن كېيىن ، باشقا كىيىم ۋە چورۇقلارنىڭ ئورنىنى يۆتكەپ قويدى .

تۇن يېرىمدىن ئېشىپ قالغانىدى . شېرىن ئەسلىمىلەردىن ئۈيقۇسى قاچقان سەلىم قارا چىراغنى پەلۋېتىپ يوتقىنىغا كىردى ـ دە ، ياستۇق تېگىدىن خاتىرىسىنى ئېلىپ توغرا كەلگەن يېرىنى ئاچتى . ئۇ سەرۋەر بىلەن جەپەر بوۋاينى يوقلىغان كۈنى كەچتە يازغان قۇرلارنى ئاستا ئوقۇشقا باشلىدى .

«... مەن بۈگۈن جەپەر بوۋاينى يوقلاپ كەلدىم . ئۇ تاغدا ئۆسىدىغان مېھرىگىياھ دېگەن دورا ئۆسۈملۈكىنى تەرىپلەپ ، مېنى مېھرىگىياھقا ئوخشاتتى . مەن قايسىدۇر بىر يازغۇچىنىڭ ‹مېھنەت سەندىلىدە چاچرىغان ئۇچقۇن قەدىر ـ قىممەت ئاسمىنىدا چاقنىغان يۇلتۇز دېمەكتۇر › دېگەن سۆزىنى ئەسلىدىم . لېكىن ، بوۋاينىڭ بۇ باھاسى ماڭا مۇناسىپمۇ ؟ مەن تاغ بالىلىرى ۋە تاغلىقلارنىڭ قەلبىنى ‹ۋىل › قىلىپ يورۇتۇپ ئۆتەلىگۈدەك ئۇچقۇن

چاچرىتالمىدىممۇ ، يوق ؟ دەپ ئۆزۈمگە ئۆزۈم سوئال قويدۇم ... ھەرھالدا بوۋاينىڭ بۇ ئوخشىتىشى تاغدىن يانغان ساداەڭ ماڭا ئىشەنچ ۋە مادار ئاتا قىلدى . نومۇستىن قىزىرىپ تۇرساممۇ ، روھىمنىڭ تاغ بۇركۈتىدەك كۆكلەردە پەرۋاز قىلغانلىقىنى ھېس قىلدىم... »

سەلىم ئاخىرقى سەھىپىلەرنى ئوقۇۋاتقىنىدا كۆزى يۇمۇلۇپ ، ئۇنى ئىچىگە چۈشۈپ كېتىپ باراتتى . بۇ چاغ ئاسمان تىرىگەن نەيزىدەك قاتمۇقات تاغلار قېلىن قار ئاستىدا ئۇيقۇغا چۆككەنىدى . ئۇلارنىڭ چوڭقۇر ، ئەگرى - بۈگرى ، سۇرلۇك ھاڭلىرى ۋە قاپتاللىرىدا قۇيرۇقىنى چىۋىسىگە تىقىپ ئاسمانغا قاراپ ھۇۋلاۋاتقان يايلىلىق ئاچ بۆرىلەرنىڭ ئەنسىز ئاۋازى تاغ باغرىدىكى قار ئاستىدا قالغان بۇ مەكتەپكە ئاڭلىنىپ تۇراتتى .

قورقۇنچلۇق ئورمان كېچىسى

تاڭ سەھەر ، ھاۋا ئېچىلغانىدى . ئاسمان زەڭگەر بۇلاق سۈيىدەك كۆك بولۇپ ، تاغلار ، ئېدىرلار ، تاغ مەھەللىسى ئاپئاق قار بىلەن قاپلانغانىدى . تىكىلەك مەھەللىسىدىن مەكتەپكە قار ئۈستىدە تۇنجى ئىز قالدۇرۇپ بىر كىشى كەلمەكتە ئىدى .

تۇمان ئېغىزىدىكى ئاپەتتىن قۇتقۇزۇۋېلىنغان ئادەملەر ۋە چارۋىلار توغرۇلۇق ناھىيىگە تېلېفون بېرىش ئۈچۈن كېچىلەپ قايتىپ كەلگەن ئىدرىس ئەتىگەندىلا مەكتەپكە يېتىپ كەلدى . ئۇ قېلىن قاردا ئالچاڭلاپ كېلىۋېتىپ يىراقتىنلا سەلىمنىڭ مەكتەپ ھويلىسىدا قار كۆرەۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ ، بار ئاۋازى بىلەن ۋارقىرىدى :

— سەلىم مۇئەللىم ، قانداق ، ئامانچىلىقمۇ ؟ تۇنۇگۈن كاشكۇلغا چۈشۈپ كېتىپسىز - ھە ؟ ھېلىمۇ خۇدا ساقلاپتۇ - دە ، ھۆم مانا ...

— كىمدىن ئاڭلىدىڭىز ئىدرىس ئاكا؟ ...

— بۇ تۆشۈك قۇلاق بار ، ئاڭلىمامدىغان ! سىزنىڭ تاياقتەك بولۇپ قالغانلىقىڭىزنى قوتانلىقلار كۆرۈپتىكەنغۇ؟ نېمىشقا ئۆيگە چىللىسا كىرمەي كەتتىڭىز؟

— قىزىقكەنسىز ، خەقنىڭ ئۆيىدە كىيىم سالغىلى بولامدۇ؟

— نېمە قوق؟ ئۇلار ئۆزلىرىمۇ كىيىمنىڭ ئىچىدە موزايدەك يالىڭاچقۇ؟ يۇرۇۋەرمەي ، ھۆم مانا ...

ئىدرىسنىڭ قوپال چاقچىقى سەلمىنى كۈلدۈرۈۋەتتى .

— بەللى مۇئەللىم ، چاپانىڭ بىر پېشى قېنى؟ ھۆم مانا؟ — دېدى ئىدرىس سەلمىنىڭ كۆيۈپ پاختىلىرى ساپسېرىق سارغىيىپ قالغان چاپىنىنى كۆرسىتىپ ، — قورساق ئېچىپ يەۋەتتۇقمۇ ، نېمە؟

ئۇلار چورۇقلىرىدىكى قارلارنى تازىلاپ ئۆيگە كىرىپ ، بىر چىنىدىن قىزىق چاي ئىچكەندىن كېيىن ، ئىدرىس گۈللۈك خالتىسىنى چىقىرىپ تاماكا ئوردى .

— مۇئەللىم ، ئەمدى يامانبۇكىكە ياغاچ كېسىشكە بارمىسىلا ! — دېدى ئىدرىس تۇتاشتۇرۇۋېتىپ ، — سىلىدىن ئەنسىرەپ داۋۇت ئاكامنىڭ كۆزىگە ئۇيقۇ كەلمەيۋاتىدۇ . قار قېلىن ياغدىمۇ بولدى ، بۆرىلەر قۇتراپ كېتىدۇ .

— بارمىسام بولمايدۇ ، ئىدرىس ئاكا . داۋۇت ئاكامنىڭ جۇۋىسىنى ، پالتا ، ئارقانلارنى چاتقال ئارىسىغا تىقىۋېتىپ كەلگەن . شۇلارنى ئەكېلىۋالاي ! ئۇنىڭ ئۇستىگە قول سائىتىممۇ دەرەخنىڭ پۇتىقىغا ئىلىقلىق قاپتۇ .

— ئەمىسە ياراملىق قوتازدىن بىرەي ، مىنىپ بېرىڭ ، لېكىن ئالدىڭىز بارسۇن ، كەينىڭىز يانسۇن ! ...

ئۇلار قورساقلىرىنى تويغۇزۇپ سىرتقا چىقتى . ئىدرىس تەكشى قار ئۈستىدىكى ئىزلارنى كۆرۈپ بىردىنلا چۆچۈپ كەتتى .

— ھۆم مانا ، دېمىدىمۇ ، بۇ ئىزلارنى كۆرۈڭ ! ... مەكتەپنىمۇ مېھمانلاپتۇ ـ دە ، بۇ كاساپەتلەر ! ...

— ئىتنىڭ ئىزى ، — دېدى سەلىم كۈلۈپ ، — ئەتىگەندىن بېرى بۇنداق ئىزلارنى كۆپ كۆردۈم .

— ئىتنىڭ ئىزى دەۋاتقىنىنى ، — دېدى ئىدرىس كۆزلىرىنى چەكچەيتىپ ، — ئىتنىڭ ئىزى دېگەن سەرۋەرنىڭ تۈگۈپ قويغان مانتىسىدەك چۈشىدۇ . بۇ ئىزلار خۇددى كېپىشتەك تۇرسا ؟ قارغا پاتقان تىرناقلارغا قارا ! بارمىسىز قانداق ؟

— ئىدرىس ئاكا ، بېرىپلا يانىمەن دېدىمغۇ !

— سىزمۇزە ، تاغلىقتىن بەتتەر جاھىل بولۇپ كېتىپسىز ...

ئىدرىس ئات باقاردىن ئاچىققان قوتازنى توقۇۋېتىپ يەنە خېلىغىچە غودۇكشىدى .

— ئەگەر بۇگۈن سائەت ئون ئىككىدە يۇقىرىنىڭ يولىورۇقىنى قوبۇل قىلمايدىغان بولسام ، ئۆزۈم بىللە باراتتىم ، ھۆم مانا ... لېكىنزە ، پاتراق قايتىپ كېلىڭ !

قوتاز ئۇستىدە چوقچىيىپ ئولتۇرغان سەلىم قوتانلىق مەھەللىسىدىن ئۆتكەندە ، ئۆگزە ، ھويلىلاردا قار تازىلاۋاتقانلار بىلەن سالاملىشىپ ۋە چاقچاقلىشىپ ئۆتۈپ كەتتى . ئۇلارمۇ سەلىمنىڭ يامانبۇككە ماڭغانلىقىنى ئاڭلاپ ، ئەنسىرەپ پاتراق قايتىپ كېلىشىنى تاپىلىدى .

سالۋا تۈكلىرى قاردا سۆرىلىپ دېگۈدەك كېتىۋاتقان ئالا قوتاز بېشىنى ئىچىگە تىقىپ پۇشۇلداپ ۋە پۇشقۇرۇپ ماڭاتتى . بۇ قوتازنى ئالدىنقى ھەپتە سەلىم ياغاچ توشۇشقا ئاپارغان ، لېكىن قوتازنىڭ تۇياقلىرى مۇزدا تېيىلىپ پۇتلىرى كېرىلىپ ماڭالمىغاچقا ، ياغاچنى ئۇ پۇتىغا چورۇق تارتىپ توشۇغانىدى .

سەلىم كۈلۈكنىڭ سۇنىڭ تار جىلغىلىرىدىن ئۆتكەندە ، قاردىكى قالايمىقان ئىزلارغا قاراپ ، بۇ ئىزلار ئېيىقنىڭمۇ ياكى بۆرىنىڭ ، توشقانىنىڭمۇ ياكى تۈلكىنىڭ ، كۆڭلىدە ئايرىپ ماڭدى . قويۇقراق چۈشكىنى بۇغا ـ مارال ۋە كېيىكلەرنىڭ ئىزلىرى ئىدى . ئۇلار كېچىلىرى سۇ ئىچىش ئۈچۈن توپ ـ توپ بولۇپ كۈلۈكنىڭ سۇنىڭ كاشكۈللىرىغا كېلەتتى .

سەلىم يامانبوككە يېتىپ كېلىپ ، قوتازنى بىر ياغاچقا باغلاپ قويۇپ قالايمىقان بۆرە ئىزلىرى ئۈستىدىن مېڭىپ چاتقال قېشىغا كەلدى . تىلغىنىپ كەتكەن قار ئۈستىدە جۈۋا تېرىسىنىڭ پارچىلىرى ۋە ئاپئاق تۈكلىرى يېيىلىپ ياتاتتى . سەلىم پالتا بىلەن ئارقاننى قولىغا ئېلىپ ئەتراپقا قارىۋىدى ، تېنى ئەيمىنىپ كەتتى . كېچىدىن ئاچ بۆرىلەر جۈۋىنى تالان ـ تاراج قىلىۋەتكەنىدى .

سەلىم ئىنچىكە پۈتاقتا ئاپئاق قىرو باغلاپ ئېسىلىپ تۇرغان سائىتىنى ئېلىپ يانچۇقىغا سالدى . ئۇ قۇرۇق قايتىپ كەتكۈچە ئىككى تال ياغاچ بولسىمۇ قوتازغا سۆرىتىپ كېتەي دەپ ، بەلگە قويۇلغان تاغ تېرەكلىرىدىن ئىككىنى يىقىتتى . ئۇلارنىڭ شاخ ــ شۇمبىلىرىنى چاتاپ بولغۇچە قوللىرى مۇزلاپ قېتىپ قالدى . سەلىم بىر پارچە يەرنىڭ قارلىرىنى تازىلىۋېتىپ بىر قۇچاق قۇرۇق جىغان ئۈستىگە شاخ ـ شۇمبىلارنى تاشلاپ گۈلخان يېقىۋەتتى . تاغلىقلار : «تاغدا قىش كۈنى كۆزنى يۇمۇپ ـ ئاچقۇچە ... » دېيىشىدۇ . بىرەمدىلا ئەتراپنى گۈگۈم بېسىپ كەچ بولۇپ قالدى . سەلىم ياغاچلارنى سۆرەپ بىر يەرگە ئەكېلىپ تۇرۇۋۇدى ، قوتاز تۇيۇقسىزلا قار چاپچىپ ھۆركىرەپ كەتتى . سەلىم قايرىلىپ ئارقىسىغا قاراپ ، ئوتتۇز قەدەم ئارىلىقتا قارنى ئىسچىگە تارتىلىپ كەتكەن ئىككى قىزغۇچ بۆرىنىڭ زوكۈنىپ ئولتۇرغانلىقىنى كۆردى ...

سەلمىنىڭ يۈرىكى بوغۇزىغا كەپلىشىپ قالغاندەك بولۇپ ، نەپىسى بىردىنلا قىسىلىپ كەتتى . ئۇ قىپقىزىل تىللىرىدا كالپۇكلىرىنى يالىشىپ تۇرغان بۆرىلەرگە تىكىلىپ قاراپ قالدى . ئۇ ھوشىنى يىغىپ قولىغا تاياقتىن بىرنى ئالدى ـ دە ، ھەيۋە قىلىپ باقتى . لېكىن ، بۆرىلەر قوزۇقتەك ئۆتكۈر چىشلىرىنى كۆرسىتىپ خىرقىراشتى . بۇ ئەسنادا قاياقتىندۇر قورساقلىرى خالتىلىشىپ ، سۆكۈگەچلىرى ئۇچلىنىپ چىققان يەنە بىر بۆرە پەيدا بولدى . سەلىم بۆرىنىڭ ئوتتىن قورقىدىغانلىقىنى ئېسىگە ئالدى ـ دە ، ئەتراپتىكى شاخلارنى گۈلخان ئۈستىگە تاشلىدى . ئوت لاۋۇلداپ كۆيۈشكە

باشلىدى . بۆرىلەر ئارقىغا چېكىنگەندەك قىلدىيۇ ، لېكىن كالپۇكلىرىنى يالىشىپ يەنە ئالدىغا سىلجىدى . قورقۇپ كەتكەن سەلىم شاخلارنى ئايماي ئوت ئوستىگە تاشلاشقا باشلىدى . قوتازنىڭ ئارقا تەرىپىدىمۇ يايلىلىرى قىزغۇچ قارا ، ئۆزى سارغۇچ بۆرىدىن ئىككىسى پەيدا بولدى . ئەمدى بۆرىلەر سەلمنى ۋە قوتازنى ئوتتۇرىغا ئېلىۋالغاندى . ئۇلار بارغانسېرى يېقىنلاپ كېلەتتى . قورقۇپ كەتكەن سەلىم كۆيۈۋاتقان چۆچۈلا ۋە شاخلارنى ئۇلارغا قارىتىپ ئاتتى . يال - يۇل نۇر چېچىپ كەلگەن ئوتتىن قورققان بۆرىلەر خىرقىرىشىپ ئارقىغا داجىدى . كېيىنگەن شاخلارمۇ ئاخىرلاشتى ، گۈلخان بولسا بارغانسېرى پەسلىمەكتە ئىدى . سەلىم قېيىن چاپانلىرىنى سېلىپ تاشلاپ ، تەلپىكىنى قەيەرگىدۇر چۆرۈۋەتتى - دە ، كۆيۈۋاتقان يوغان بىر شاخنى ئېلىپ ئالدى تەرەپتىكى ئۇچ بۆرىگە قاراپ يۈگۈردى . ئوتتىن چۆچۈگەن بۆرىلەر پارت — پۈرت قىلىشىپ چېچىلىپ كەتتى . لېكىن ، ئارقىدىن كەلگەن ئىككى بۆرە قوتازغا ئېتىلدى . قوتازمۇ تۇمشۇقىنى يەرگە تىرەپ ئۇلارغا بېشىنى قىلىپ تۇراتتى . سەلىم قولىدىكى ئۆچۈپ قالاي دېگەن شاخنى كۆتۈرۈپ ئۇلارغا قاراپ يۈگۈردى . چىلىق - چىلىق تەرگە چۆمۈلگەن سەلىم قوتاز يېنىدا پۈرقىراپ ئىس چىقىۋاتقان تاياقنى تۇتقىنىچە ، كۆزلىرى ئوتتەك يېنىپ تۇرغان بىر جۈپ بۆرىگە قادىلىپ قاراپ تۇراتتى . بۆرىلەر بارغانسېرى ۋەھىيلىشىپ ، بىرنەچچە قەدەم ئارىلىقتىلا چۆرگىلەيتتى . بىر بۆرە ئۇنىڭغا شىددەت بىلەن ئېتىلىۋىدى ، سەلىم ئۇنىڭ قورسىقىغا شاخ بىلەن بىرنى ئۇردى . لېكىن ، قالغانلىرى بولسا كۆزلىرىنى چەكچەيتكىنىچە ئۇنىڭغا تېخىمۇ يېقىنلاشتى ...

شۇ پەيتته «گۈم - گۈم» قىلغان ئاۋاز بىلەن تەڭ يوغان ئىككى پارچە ئوت كۆرۈندى - دە ، سەلىمگە ئېتىلغان بۆرە تېپىچەكلەپ يىقىلدى ، قالغانلىرى بولسا دەرھال قاچتى ...

— سەلىم ! ...

— دا ... داۋۇت ئاكا ! ...

داۋۇت مىلتىقىنى تاشلىۋېتىپ ئۇنى قۇچاقلىۋالدى . سەلىمۇ خۇددى كىچىكىدە مۇشۇكتىن قورقۇپ مومىسىغا چىڭ يېپىشۋالغىنىدەك ، داۋۇتنىڭ باغرىغا سىڭىپ كەتتى ...

ئون ئۇچىنچى باب

شادىمان كۈنلەر

تاغ بۇلۇتلىرى ئەكەلگەن جۇدۇن - چاپقۇنلار ئارقىدا قالدى . ھەپتىلەر ، ئايلار ، يىللار تاغ چوققىلىرىنى ھالقىپ ئۆتكەن تۇمانلاردەك بىر - بىرىنى قوغلىشىپ ۋە سۈرۈلۈپ ، دەرد - ھەسرەت ، پىغانلارنى ئۆزى بىلەن ئەكەتتى ... ئاجايىپ ۋەقەلەرنىڭ شاھىتى بولغان كىچىككىنە تاغ شۆبە سىنىپىمۇ ئوقۇش پۈتتۈرۈش ھارپىسىدا تۇرماقتا ئىدى . چۆرىلىرى قورۇغا ئېلىنىپ ، دەرۋازا بېكىتىلگەن تاغ مەكتىپى يېڭى سېلىنغان سىنىپ ۋە ياتاقلار ، تەنتەربىيە مەيدانلىرى ، تەجرىبىخانا ، قىرائەتخانىلىرى بىلەن تېخىمۇ ئاۋاتلىشىپ كەتكەندى ! ... تاغ باللىرىنىڭ بۇ يىلقى ھاياتىمۇ داغدۇغىلىق ۋەقەلەر بىلەن ناھايىتى تېزلا ئۆتۈپ كەتتى ...

تاغدا بىر ئايدەك تەكشۈرۈش ئېلىپ بارغان گېئولوگىيە ئەترىتىنى كۈلا كۆۋرۈككىچە ئۇزىتىپ قويۇپ كېلىۋاتقان بىر توپ كىشىلەر بىر - بىرىگە قوناق بەرمىگەن ھالدا ، ۋاراڭ - چۇرۇڭ كۆتۈرۈپ سۆزلەشمەكتە ئىدى . ئۇلار گېئولوگىيە ئەترىتى تەرىپىدىن مۇكاپاتلانغان ئوقۇغۇچىلارنى ئاغزى - ئاغزىغا تەگمەي ماختىشاتتى . دورا ئۆسۈملۈكلىرىنى توپلاش ئۈچۈن كەلگەن مىللىيچە داۋالاش مەكتىپىنىڭ ئوقۇغۇچىلىرى ۋە مىللىي شىپاخانىنىڭ تېۋىپلىرى بىلەن كۆڭۈللۈك ئۆتكەن يازلىق تەتىلنىمۇ ئەسكە ئېلىشاتتى .

بۇ قېتىم گېئولوگىيە ئەترىتىگە ياردەم بەرگەن ئوقۇغۇچىلارنىڭ كۆپىنچىسى مۇكاپاتلاندى . شۇڭا ، ئۇزىتىش ۋە

مۇكاپاتلاش يىغىنىغا يىراق ـ يېقىندىن كەلگەن ئاتا ـ ئانىلارمۇ قاتناشقانىدى .

سەلىم ، داۋۇت ، قادىرلارنى ئوراپ كېلىۋاتقانلار ئىچىدە نوۋەرنىڭ دادىسى «ئۇلۇغ تىلماچ» — نىياز ، چولپانىنىڭ دادىسى بايىز چوقان ، ئاكىسى ھارۇن ، بىر چاغلاردا سەلىم بىلەن «ئات ئىزى» دېگەن بىمەنە ئوقۇشنى ئۆگەتكەن دەپ ئۇرۇشقان سالچۇقنىڭ دادىسى زاكىر خوجا ، ھەتتا بۇغاقاچتىدىن كەلگەن گۇلسۇمەنىڭ دادىسى سادىنلارمۇ بار ئىدى . قورچاقلا جۇدى قىلىنغان نىسانىڭ ئاچىسىمۇ سەرۋەر بىلەن قىزغىن گەپلىشىپ كېلەتتى .

بۇلارنىڭ ئىچىدە ئەڭ خۇشال بولغىنى داۋۇت ئىدى . ئۇنىڭ ئاشۇ يوغان گەۋدىسى بىلەن بۇركۇتتەك چوققىلار ئارا پەرۋاز قىلغۇسى ، تاغ قاپلىنىدەك ھۆركىرەپ نەرە تارتقۇسى كېلەتتى . چۈنكى ، ئۇنىڭ ئوغلى تۇمەن يىللار بويى يانچۇقلىرىنى توشتۇرۇپ كەلگەن تاشلىرى ئۇچۇن ھەممىدىن كۆپ ماختالغان ، ھەممىدىن كۆپ قىممەتلىك سوۋغىلار بىلەن مۇكاپاتلانغانىدى ، ھەتتا گېئولوگىيە ئەترىتىنىڭ باشلىقى ھېلىقى تاقىرباش خەنزۇ ئۆزىنىڭ مەيدىسىدىكى گېئولوگىيە خاتىرە ئىزنىكىنى ئېلىپ ، ئۇنى ئۆز قولى بىلەن تۇمەننىڭ مەيدىسىگە تاقاپ قويدى .

داۋۇت ئۆز ۋاقتىدا ئوغلىغا بىكارلا ئاچچىقلاپتىكەن . ئەگەر سەلىم : «ھەربىر بالىنىڭ قىزىقىدىغان نەرسىسى بولىدۇ . كىم بىلىدۇ ، كېيىنكى ۋاقىتتا ئۇ شۇ نەرسىنىڭ ئەھلى بولۇپ چىقامدۇ !» دەپ توسمىغان بولسا ، داۋۇت تۇمەننى «كىيىمنىڭ ساپاسىنى قويمىدىڭ» دەپ ساۋىغانمۇ بولاتتى . ھەي ، سەلىم دېگەن ئوقۇغان ـ دە ، ئوقۇغان ... ھەر نەرسىنى ئالدىن بىلىشمۇ يەنە شۇ ئوقۇشتىن كېلىدىكەن . داۋۇتمۇ شۇنداق بولدى . ئۇ ھەر قېتىم پارتىيە مەكتەپتىكى كۇرستىن چىققاندا ، كۆزى روشەنلىشىپ ، كۆڭلى ـ كۆكسى كۆتۇرۇلۇپ ، نەزەر دائىرىسى كېڭىيىپ ، بىرەر ئىشقا دۇچ كەلگەندە ، ئالدى ـ ئارقىسىنى ئويلايدىغان

بولۇپ قالاتتى ...

مانا سەلىم دېگەندەك ، تۇمەنمۇ ئاخىر ئۆزىنىڭ ئەمگىكىنىڭ مېۋىسىنى كۆردى . بۇ جەريان ناھايىتى ئاددىي ئۆتكەنىدى .

مەكتەپنى باش شتاب قىلغان گېئولوگىيە ئەترىتى يىغقان ھەر خىل تاشلىرىنى مەكتەپنىڭ يېڭى سالغان ئىشخانىسىدا تەكشۈرۈۋاتاتتى . بىر كۈنى تۇمەن ئاق قالپاقلىق كىشىنىڭ ھەرخىل تاشلارغا نەيچىلەردىن قىزىل ، يېشىل سۇيۇق دورىلارنى تېمىتىۋاتقانلىقىغا ، بەزىلىرىنى ئەينەك شېشىدىكى سۇيۇق بىر نەرسىگە چىلاپ چايقاۋاتقانلىقىغا قىزىقىپ قارىدى ، ئۇلارنىڭ يېنىدا ئۇزۇنغۇچە ئولتۇردى .

— سىزنىڭ ئاۋۇ تېشىڭىز ، — دېدى تۇمەن كۆكۈچ پارقىراپ تۇرغان تاشنى كۆرسىتىپ ، — مېنىڭ تېشىمغا ئوخشايدىكەن . لېكىن ، مېنىڭكىدەك پارقىرمايدىكەن .

— شۇنداقمۇ ؟

— ھەئە . تېخى ماۋۇ تېشىڭىز ، — دېدى تۇمەن قىزغۇچ بىر تاشنى قولىغا ئېلىپ ، — يوغان بولغىنى بىلەن مېنىڭ تېشىمدەك ئېغىر ئەمەسكەن .

— ياھ ، سېنىڭ تاشلىرىڭ قالتىس ئوخشىمامدۇ ، سەن بەلكىم سالغا تاشلىرىڭنى دەۋاتساڭ كېرەك ...

— ياق ! — دېدى تۇمەن تۇمشۇقىنى سوزۇپ ، — ئېيتىڭا ، سىزنىڭ تاشلىرىڭىز قەغەزنىڭ ئۇۋاقلىرىنى ، ئۇششاق مىخلارنى ئۆزىگە تارتالامدۇ ؟

— ياق ، مېنىڭ تاشلىرىم تارتالمايدۇ ، — ئاق قالپاقلىق كىشى بىردىنلا تۇمەنگە كۆزلىرىنى تىكىپ چەكچىيىپ قاراپ قالدى ، — سېنىڭ تاشلىرىڭ تارتالامدۇ ؟

— تارتىدۇ ، پۈتمىسىڭىز مەن سىزگە كۆرسىتەي .

تۇمەن يانچۇقلىرىدا تولا تۇرۇپ سىلىقلاپ پارقىراپ كەتكەن تاشلىرىنى ئالدى . قالپاقلىق كىشى كۆزەينىكىنى سۈرتۈۋېتىپ قارىدى . ئۇ تاشلارنى لوپا ئەينەككە تۇتتى . قانداقتۇر بىر ئەسۋابنى

تاشقا يېقىن ئەكېلىۋىدى ، ھېلىقى ئەسۋاب تازۇك بىر سىگنال بەردى .

— سەن بۇ تاشنى قەيەردىن تاپتىڭ ؟ ...

— كەكلىككە قىلتاق قويغان يەردىن ...

— ئۇ قايسى جاي ؟

— ئاقچېقىل ...

— بۇ تاشنىچۇ ؟ — سوردى ھېلىقى كىشى ئارىلىرى يول - يول كۈمۈشتەك يالىلداپ تۇرغان كۆكۈچ تاشنى قولىغا ئېلىپ .

— ئۇنى جىگدىچىگە تور قويغان يەردىن ... ئۇ ... ئۇ يەرنى «تاقىرھاڭ» دەيدۇ .

قالپاقلىق كىشى بىردەمدىلا بىرنەچچە ھەمراھىنى چاقىرىپ كېلىپ تاشلارنى كۆرسەتتى . ئۇلارنىڭ ياشلىقى بولسا كېرەك ، چاچلىرى شالاڭ ، پېشانىسى پارقىراپ تۇرغان بىر خەنزۇ بۇ تاشلارنى تولىمۇ ئىنچىكىلەپ تەكشۈردى ۋە تۇمەننىڭ بېشىنى سىلاپ : «خاۋ ، خاۋ ، تەي خاۋ[1]... » دەپ تۇمەنگە ياشمالتىقىنى كۆرسىتىپ قويدى .

— سىلەر تېخى ، — دېدى تۇمەن كۆزلىرىنى چەكچەيتىپ ، مۇشۇلارغا ھاڭ - تاڭ قالدىڭلارمۇ ؟ مېنىڭ پوپكامدا بۇنىڭدىن ئۇزلىرى بار ! ...

مانا شۇنىڭ بىلەن ئوقۇغۇچىلار گېئولوگىيە ئەترىتىنى ئاجايىپ قورقۇنچلۇق تاغ قاپتاللىرىغا ، چوڭقۇر جىرالارغا ، تىك چېقىللارغا ئاپاردى . سەلىم يازدا دورا ئۆسۈملۈكلىرىنى يىغىشقا يارىدەم بەرگەندە ، ئۆسۈملۈك ھەققىدە تاغلاردا دەرس ئوتكەندەك ، بۇ قېتىممۇ تاغ ئارىلىرىدا مەدەنلەر توغرىسىدا ئۇلارغا ئەمەلىي دەرس ئۆتۈپ بەردى ...

داۋۇت تاتلىق خىياللار بىلەن بىر توپ كىشىلەرنى باشلاپ مەكتەپكە كىرىپ كەلدى . ئاتا - ئانىلار ئۆزلىرىنىڭ ئات -

① ياخشى ، ياخشى ، بەك ياخشى .

ئۇلاغلىرىغا مىنىشىپ قايتىدىغان ۋاقتىدا سەلىمگە كۆپ مىننەتدارلىقىنى بىلدۈرۈپ ، ئۇنىڭدىن كونا ئىشلار ھەققىدە ئەپۇ سوراشتى ... بولۇپمۇ ئۇلار سەرۋەرگە ئارقا ـ ئارقىدىن رەھمەت ئېيتىپ ، ئۇنىڭ ساۋابلىق ئىشلىرىدىن ئۇ دۇنيا رازى ئىكەنلىكىنى ئېيتتى .

— ئاتا ـ ئانىلاردىن ئەپۇ سورايمەن ، — دېدى سەلىم ئۇلار بىلەن خوشلىشۋېتىپ ، — ئوقۇش پۈتتۈرۈش ئىمتىھانى بولغاچقا ، بىر ئايدىن بېرى بالىلار ئۆيگە قايتمىدى .

— بىز بالىلاردىن بەخرامان ، — دېدى بايىز قارا ئايغىرنىڭ تىزگىنىنى سىيرىپ ، — ئاتىسىدەك بېشىنى سىلايدىغان ئۆزلىرى بار . ساقسىز بولسا ئەمىلەيدىغانغا سەرۋەرخان تۇرۇپتۇ ...

— بالىلار ، — دېدى نىياز سۆز قىستۇرۇپ ، — ئۆيگە بارغان بىلەنمۇ خىيالى مەكتەپتە ، بۇ يەردىكى ئويۇن ـ تاماشا ئۆيدە يوق ـ دە ! ...

— مۇئەللىم ، — دېدى سادىن سېكرىتار ئېتىغا مىنىش ئالدىدا ، — قىزىمنىڭ ئېيتىشچە ، بالىلاردىن شەھەردە ئىمتىھان ئالارمىشقۇ ؟ ... كەم ـ كۈسىسىنى تەييارلاپ بېرىدىغان ئىشمۇ ، قانداق ؟

— مەنمۇ شۇنى سورىماقچىدىم ، — دېدى ھارۇن سەلىمگە قاراپ .

— ئوقۇش پۈتتۈرۈش ئىمتىھانى مەكتەپتە ئېلىنىدۇ . لېكىن ، تولۇق ئوتتۇرا ۋە ئوتتۇرا تېخنىكوملارغا بېرىدىغان ئىمتىھان شەھەردە ئېلىنىدۇ . بۇ مەكتەپتىن بىر تۇتاش ئورۇنلاشتۇرۇلىدۇ .

— سادىن ، — دېدى داۋۇتمۇ چاقچاق ئارىلاش ، — سەلىم مۇئەللىم بۇ يىل سېنىڭ قىزىڭ گۈلسۈمە ، نىيازنىڭ ئوغلى نۇدەرلەرنى سەنئەت مەكتىپىگە تونۇشتۇرۇپ بېرىمەن ، دەيدۇ . چىدالارسەنمۇ ؟

— ھەي گوندراز ، چېكىپ بېقىۋاتقىنىڭنى قارا ، ئەگەر سېنىڭ بېشىڭغا كەلسىچۇ ؟

— ئىمتىھاندىن ئۆتۈپلا قالسا ، نەگە بولسا بېرىمەن !

— مەنمۇ شۇ ، سۆسەر بىلەن قۇندۇزنىڭ تېرىسىنى ساق ئالىمەن ، دېگەن ئادەم ئۇنىڭ چىشى بىلەن تىرنىقىدىن قورقماسلىق كېرەك ... ھا ... ھا ... ھا ...

ئاتا ـ ئانىلارنى ئۇزىتىپ زەڭگەر بۇلاققىچە كەلگەن سەلىم كەينىدە كېلىۋاتقان زاكىر خوجا بىلەن پاراڭلىشىپ قالدى . زاكىر كىچىك ئوغلى سالچۇقنا ئانىسىنىڭ چىدىمايدىغانلىقىنى ئېيتىپ ، ئوقۇش پۈتتۈرگەن هامان ئۇنى ئۆيگە قايتۇرۇپ بېرىشنى سورىدى . بۇنداق گەپ يەنە باشقا ئاتا ـ ئانىلاردىمۇ بار ئىدى .

— زاكىرئاخۇن ئاكا ، — دېدى سەلىم ئۇنىڭ ئېتىنىڭ تىزگىنىنى تۇتۇپ ، — سالچۇقنىڭ ئوقۇشى ياخشى ، ئەگەر ئىمتىھاندىن ئۆتۈپ قالسا ، ئۇنىڭ رايىغا باقايلى .

— شۇنداق قىلساقمۇ تېگىل ئوبدان بولاتتى ، لېكىن ، هەر شەنبە كەلگۈچە تاقىتىم تاق بولۇپ كېتىدۇ . ئۇ مەكتەپتىن هەرخىل قىزىق كىتابلارنى ئەكېلىپ كېچىچە ئوقۇپ بەرگەچكە ، ئۇنىڭغا بەكمۇ ئىجىل بولۇپ قاپتىمەن .

— بۇ توغرۇلۇق ئۆزلىرى بىلەن سۆزلەشكىلى بارماقچىدىم . چۈنكى ، سالچۇق يۇقىرى مەكتەپلەردە ئوقۇشنى بەكمۇ ئارزۇ قىلىدۇ .

— شۇنداقمۇ ؟ قارا بۇ ئۇندىمەسنى ! ئۇنداقتا ، ئانىكىسى بىلەن يەنە بىر مەسلىھەت قىلىپ باقاي ! ...

ئاتا ـ ئانىلىرىنى ئۇزىتىپ قويغان بالىلار چۈرقىرىشىپ يېنىپ كېلىشتى . سەلىمۇ مەكتەپ دەرۋازىسىدىن كىرىۋىدى ، ئاشخانا ئالدىدا تۇرغان سەرۋەر ئۇنى چاقىردى :

— مۇئەللىم ، سىزگە ئازراق تاماق ئېلىپ قويغانىدىم ، بايا زىيافەتتە يۇگۈرۈپ يۈرۈپ هېچنېمە يېيەلمىدىڭىز ...

سەلىم سەرۋەرنىڭ يانتىقىغا كىردى . سەرۋەر ئۇچۇن ئاشخانىغا يانداپ سېلىنغان بۇ ئۆي گەرچە كىچىك بولسىمۇ ، ئايئاق ئاقارتىلىپ ، كارىۋات ، ئۇستەل ئورنىدا قويۇلغان ساندۇق ، ئۇنىڭ

ئۇستىگە يېيىلغان شەھەر پاسونىدىكى چۇچىلىق تور ، تىزىلغان كىتاب ــ دەپتەرلەر ئۆز جايىدا سەرەمجانلاشتۇرۇلغانىدى . كارىۋاتنىڭ باش تەرىپىدىكى تامدا سەلىم بەرگەن كالېندار ئېسىقلىق تۇراتتى .

سەرۋەر ھازىر بۇنىڭدىن ئۈچ يىل بۇرۇنقى پۈتىغا كۇل رەڭ بۇغا تېرىسىدىن چورۇق تارتىپ ، تىزلىرىغچە كۆك مونچاقلىق جاۋا ئورىغان ، تېرە پىنجەك ئۇستىدىن كەمەر باغلىغان سەرۋەر ئەمەس ئىدى . ئۇ سەلىمنىڭ زورى بىلەن شەھەردە ئىككى قېتىم دوختۇرلۇقنى ئۆگىنىپ كەلگەندىن كېيىن ، كۆزلىرىدىن نۇر چاقناپ ، ماي كېچىلىرى تاغ ئاسمىنىدا كۆرۈنگەن تولۇن ئايدەك ھۆسنىگە تولغان جازىبىلىك ، چىرايىدىن تەبەسسۇم تېمىپ تۇرىدىغان سەرۋەر بولۇپ قالغانىدى .

— قادىر مۇئەللىم ئۆيىگە كەتتىمۇ ؟ — دېدى سەلىم سەرۋەرنىڭ ئەكەلگەن نېرىنىنى يەۋېتىپ .

— ھەئە ، ئايالى ئاغرىپ قاپتىكەن ، ئەنسىرەپ ...

— سىز بارمىدىڭىزمۇ ؟

— بېرىپ تەكشۈرۈپ كەلدىم ، يەنە بىرەر ئاي ۋاقتى بار ، پەقەت پارچە تولغاق ...

— ئانىسى بولغان بولسىمۇ قادىر ئاكام ئۇچۇن يار ـ يۆلەك بولاتتى .

سەلىم قادىرنىڭ ئايالىنىڭ تۇنجى تۇغۇتىدا يوقلاپ بارغىنىدا ، مومايىنىڭ قەۋەتلا خۇشال بولۇپ كەتكىنىنى ئەسلىدى . تاغ شۆبە سىنىپى ئۇچىنچى يىللىققا كۆچكەن بىر يىل ئىچىدە خۇشال ـ خۇرامىق كۇنلەرمۇ كۆپ بولدى ، لېكىن بىر خۇشاللىقنىڭ بىر خاپىلىقى ... دېگەندەك ، قايغۇلۇق ۋەقەلەرمۇ بولماي قالمىدى . سەلىم يالغۇزلۇق ھېس قىلىپ زېرىكىكەن كۇنلىرىدە بېرىپ گۇڭۇر ـ مۇڭۇر مۇڭدىشىپ كېلىدىغان جەپەر بوۋاي باش ئەتىيازدا تۇگەپ كەتتى . قادىر ئۇرۇمچىدە بىلىم ئاشۇرۇپ قايتىپ كېلىپ ئۇزۇن ئۆتمەيلا ، ئانىسى جەننەتخان ئانمۇ تۇيۇقسىزلا بىر كېچىدە

كۆز يۇمدى .

— سەرۋەر ، — دېدى سەلىم دەملەنگەن چايدىن بىر ئوتلىۋېتىپ ، — بىر خۇش خەۋەر بار ، ئىككىمىز ئۇلگىلىك ئوقۇتقۇچىلارنىڭ ئۇرۇمچىدە ئېكسكۇرسىيە ۋە سايا‌ھەتتە بولىدىغان ئۆمىكىگە قاتنىشىدىكەنمىز . ناھىيىدىن بېكىتىپتۇ .

— راستما ؟

— راست ! تېلېفون كەلدى . مەن قادىر ئاكامغا : «سىز بېرىڭ !» دېسەم ، ئۇ : «بالىلارنى شەھەردىكى ئىمتىھانغا قاتناشتۇرۇپ بولۇپلا قايتىپ كەلمىسەم بولمايدۇ» دەپ ئايالىدىن ئەنسىرەپ تۇرىدۇ .

ئۇرۇمچىنىڭ گېپى چىقىشى بىلەن سەرۋەر ھاياجانلىنىپ كۆزىگە ياش ئالدى . يەنە كېلىپ ئۇرۇمچىگە سەلىم بىلەن بىرگە بارىدىكەن ، نەقەدەر كۆڭۈللۈك ئىش - ھە ؟ ! ئۆمرىدە كۆلا كۆۋرۈكىدىن نېرىغا ئۆتمىگەن بۇ يېتىم قىز تۇنجى قېتىم ناھىيىگە كېرىش خەۋىرىنى ئاڭلىغاندىمۇ مۇشۇنداق ھاياجانلانغانىدى . بىرنەچچە كېچە كۆزىگە ئۇيقۇ كەلمىگەن ... ئۇ شەھەر كۆرۈش ئىستىكى بىلەن ھاياجانلانغانىدى ، ئۇ شەھەر كۆردى ھەم ئۇ يەرگە كۆندى . شەھەر دېگەن ياخشىكەن ، كېچىلىرى ئالىتاغىل توۋلاپ ، كوچىنىڭ ھەممە يېرىدە ماڭىدىغان مەستلىرىنى ھېسابقا ئالمىغاندا ، ئادەملىرى تەرتىپلىك ، مەدەنىي ، ئىناق ، مۇلايىم بولىدىكەن ! ... ئۇلارنىڭ مېڭىش — تۇرۇشلىرى ، گەپ - سۆزلىرى ، مۇئامىلىلىرى ، ھەتتا كىيىنىشلىرىدىنمۇ بىر خىل مەرىپەت ھىدى گۇپۇلدەپ پۇراپ تۇرىدىكەن . ئەمدى ئۇرۇمچىدەك كاتتا شەھەرگە بارماقچى . ئۇ شەھەر تېخىمۇ ياخشىدۇ . مۇئەللىم تۇزلۇق سايغا ، يامانبۇككە بارغاندا ، بالىلارنى ئېلىپ سايا‌ھەتكە چىققان چاغلاردا سۆزلەپ بەرگەن ئەنسەن تېغى ، بۇغدا كۆلى ، خەلق باغچىسى ، ھايۋانات باغچىسى دېگەن جايلارنى كۆرسە - ھە ! ...

— جىمىپ كەتتىڭىزغۇ ، سەرۋەر ؟

— ياق ، ئۇرۇمچىنى خىيالەن كۆز ئالدىمغا

كەلتۇرۇۋاتىمەن — ... دېدى سەرۋەر كۈلۈپ ، — مۇئەللىم ، قاچان ماڭىدىكەنسىز ؟ ...

— تېلېفوندا ئوقۇش پۈتتۈرۈش ئىمتىھانىنى 7 ـ ئاينىڭ 4 ـ كۈنى ئاياغلاشتۇرۇپ بولۇپ يولغا چىقىڭلار ، قادىر ئوقۇغۇچىلارنى 7 ـ ئاينىڭ 13 ـ كۈنى باشلىنىدىغان شەھەردىكى ئىمتىھانغا ئۈلگۈرتۈپ ئەكەلسە بولىدۇ ، دېدى .

— ئەمىسە ئاز قاپتىغۇ ؟

— لېكىن ، سەرۋەر مەن ئوقۇش پۈتتۈرۈش ئىمتىھانىدىن كېيىن ، ئوقۇغۇچىلارغا ئۇچ يىلدىن بۇيان ئۆتۈلگەن دەرسلەر ئىچىدىن ئەڭ قىيىن بابلارنى قايتا ئۆتۈشنى ئويلاۋاتىمەن .

— نېمە ئۈچۈن ؟

— بىرىنچىدىن ، بالىلارنىڭ تەقدىر ـ ئىستىقبالىدىن ئەنسىرەيمەن ... ئىككىنچىدىن ، شەھەر مەكتەپلىرى ، رەھبەرلەر ۋە تاغ خەلقى ئالدىدا مەكتەپنىڭ يۈزى تۆكۈلمىسۇن ! كىشىلەرنىڭ يۈزىگە قانداق قارايمىز ؟ شۇڭا ، ئاز دېگەندە بەش كۈندىن بىر ھەپتىگىچە تەكرارلاش ئېلىپ بارىمەن .

بۇ كېچە سەرۋەر تاڭ سۈزۈلگىچە كىرپىك قاقمىدى . ئۇ نازۇك تەبىئەتلىك يىگىت — سەلمىنى ئويلاپ چىقتى . ئۇمىدلەرنىڭ يۈرەكتىكى يالقۇنى بىلەن ياشاپ كەلگەن بۇ يىگىت ھەرقاچان ـ ھەر مەھەل نومۇس كۈچى بىلەن ئوقۇغۇچىلارنىڭ ئالدىدا تۇرغان ئىمتىھانلاردىن ئەنسىرەۋاتاتتى ...

تاڭ ئاتار ئالدىدا ئۇخلاپ قالغان سەرۋەر ئۈيقۇلۇق پىچىرلايتتى ۋە كۈلەتتى . شۇنداق ، ئۇ چۈش كۆرۈۋاتاتتى . چۈشىدە بۇغدا كۆلىنىڭ زۇمرەتتەك سۈيىدە ماتورلۇق كېمىدە كېتىپ بارغۇدەك ، رومىلى يۈزلىرىگە ئورۇلۇپ ، چاچلىرى بويۇنلىرىنى غىدىقلىغۇدەك ، تۇرۇپلا ، نەنسەن تاغلىرىنىڭ قارىغايزارلىقلىرىدا سەلىم بىلەن قوغلىشىپ يۈرگۈدەك ... ئەنە ، خەلق باغچىسىنىڭ گۈللۈكلىرى ... پاھ ، نېمىدېگەن چىرايلىق ـ ھە ! مودەنگۈل ، ئەتىرگۈل ، قىزىلگۈل ، سەبدەگۈللەر ...

سەرۇەر ئەتىسى ئورنىدىن خۇشال تۇردى . ئەمما ، ئوقۇغۇچىلارنىڭ تەرەپ ـ تەرەپتە دەرس تەكرارلاۋاتقىنىنى كۆرۈپ ، بىردىنلا غەمكىن بولۇپ قالدى ...

تۇغرا ، ئۇ شەھەرگە كىرىپ يۇقىرى مەكتەپلەرگە كىرىش ئىمتىھانىغا قاتنىشالمىسا قانداق بولىدۇ ؟ ئۆمۈر بويى ئاشپەز بولۇپ ئۆتۈپ كېتەمدۇ ؟ ياق ، بولمايدۇ . بۇنى سەلمگە ، ھەتتا ئابدۇرېشىت ھاكىمغىمۇ ئېيتىش كېرەك ... ئۇ ئۇرۇمچىگە بارمىسىمۇ مەيلى ، لېكىن ئوقۇشتىن قالسا بولمايدۇ ـ دە !... سەلىمنىڭ ئالدىدا يەرگە قاراپ قالمامدۇ ؟ ! ئەگەر ئىمتىھانغا قاتنىشىپ يىراق يەرلەرگە ئوقۇشقا كەتسىچۇ !... ۋاي ياق... ئۇ... ئۇ چاغدا ...

دەرۋەقە بويىغا يەتكەن بۇ تاغ قىزى كېيىنكى ۋاقىتلاردا ئۆز قەلبىدە پەيدا بولغان قاتتىق تەۋرىنىشنى سېزىپ قالدى . ئۇ ئۇمىد قىلاتتى ، خالاس . ئۇ چۈشىنەتتى ... سەلىم ئۇنىڭغا داۋاملىق ئۇستازلىق بۇرچى بىلەن خەيرخاھلىق قىلدى ، ئاسرىدى ، ئۇنى تەربىيىلىدى . باشقا ئوقۇتقۇچى بولغاندىمۇ بۇنداق قارىغۇچىسى ، ھىماتى بولمىغان قارا يېتىم قىزغا ئوخشاشلا ئىچ ئاغرىتقان بولاتتى ـ دە ... سەلىمۇ پەقەت ئەنە شۇنداق ئىچ ئاغرىتقاندۇ ؟ ... ھېسداشلىق قىلىپ بېشىنى سىلىغاندۇ ؟ ! ...

ئۇنداق بولسا ، نېمە ئۈچۈن سەرۋەرنىڭ قەلبى تەۋرىنىدۇ ؟ ... نېمە ئۈچۈن بۇلاق سۈيىدەك داۋالغۇپ بىئارام بولىدۇ ؟ ! بۇ سەلىم بىلەن ئىككىسىنىڭ ئۇرۇمچىگە بىللە بارىدىغانلىقىنى ئاڭلىغاندىن كېيىن ، پەيدا بولغان سىرلىق تۇيغۇمۇ ياكى كېچىدىن كۆرگەن چۈشىنىڭ بەرگەن تەسىرىمۇ ؟ ... چۈش دېگەن چۈش ـ دە ... ئېھ سەرۋەر ، سەرۋەر ! سېنى ياخشى كۆرمىگەن ، شۇنداق ، ياخشى كۆرمىگەن ، پەقەت ساڭا ئىچ ئاغرىتقان بىر كىشىنىڭ قەلبىگە بۆسۈپ كىرىشنى نومۇس دەپ بىلمەمسەن ؟ ... سەن راستتىنلا كىتابلاردا يېزىلغاندەك مۇھەببەتنىڭ قەلەندەرى بولۇپ قالدىڭمۇ ؟ ...

«ياق ، مەن ھەرگىز بۇنداق قىلمايمەن ... زادى ئۇنداق بولمايمەن ! ... »

— سەرۋەر ئەمىلدىكى خىمىر بىلەن گەپلىشۋاتامسىز ؟ — دېدى ئىدرىس ئاشخانا ئىشكىدىن بېشىنى تىقىپ ، — سەلىم مۇئەللىمگە خەت كەپتىكەن ، ئۇ دەرسكە كىرىپ كېتىپتۇ ، سىز بېرىپ قويامسىز ؟ مەن ئالدىرايتتىم ...

— ماقۇل !

سەرۋەر خىمىر يۇقى قوللىرى بىلەن خەتنى ئالدى ۋە بىر قاراش بىلەنلا چىرايى ئۆڭۈپ كەتتى . چۈنكى ، ئۇنىڭ كۆزلىرى ئېڭ ئالدى بىلەن «گۈلناردىن» دېگەن خەتكە چۈشكەنىدى . ئۇ خەتنى نېرىغا ئىتتىرىپ قويۇپ خىمىر يېيىۋاتقاندا ، يوغان بىر تامچە ياش بېغىدىن ئايرىلغان جىنەستىدەك يۈزلىرىدىن يۇمىلاپ يالاڭ بىلىكىگە چۈشۈپ كەتتى ...

— سەرۋەر ؟

سەرۋەر چۆچۈپ قارىدى . ئالدىدا كىتاب قولتۇقلىغان سەلىم تۇراتتى . ئۇ ئالمان ـ تالمان يۈزىنى سۈرتۈۋېتىپ يەرگە قارىۋالدى .

— يايغان خىمىرنىڭزنى كېسىۋېتىپ ، دەرھال سىنىپقا كىرىڭ .

— مۇئەللىم ... سىز ... سىزنىڭ خېتىڭىز ... ئىدرىس ئاكام ...

سەلىم خەتنى قولىغا ئالدى ـ دە ، شۇندىلا سەرۋەرنىڭ ياش يۇقى كۆزلىرىدىكى مەنىنى چۈشەندى ... ئۇ ئۆزىمۇ بىلمىگەن ھالدا خەتنى مىجىقلاپ لاۋۇلداپ كۆيۈۋاتقان ئوچاققا تاشلىۋەتتى...

— مۇئەللىم ، سىز ...

— تېز بولۇڭ ، ھازىر ئەڭ قىيىن بابتىن تەكرار قىلىپ بېرىمەن !...

سەلىمنىڭ قوپال ۋارقىرىشى ئەلۋەتتە سەرۋەرگە قارىتىلمىغانلىقى ئېنىق ئىدى . گۈلنارنىڭ خېتىنى ئېلىش بىلەنلا ، تېخى يېقىندىلا ئاڭلىغان بىر خەۋەر ئۇنىڭ ئېسىگە كەلگەنىدى .

شەھەرده ئۇچ خىل ئادەملەرنى ئېنىقلاشتا بۇلاڭچىلىق ۋە باسقۇنچىلىق جىنايىتى پاش بولغان سۇلتان قولغا ئېلىنىپ ئوچۇق سوتقا تارتىلغانىدى . ئارقا ئىشىك قىلىپ يۆتكەلگەن كادىرلارنى ئۆز ئورنىغا قايتۇرۇش پرىنسىپى بويىچە ، گۇلنارمۇ ئەسلىدىكى مەكتىپىگە قايتۇرۇلغانىدى .

تاغ گۈزىلى

ئىيۇل ئايلىرىنىڭ ئوتتۇرىلىرى ئىدى . ئېگىز بىنالارنى تۇمان پەردىسىگە قاپلاپ لەرزان تۆكۈلۈۋاتقان يامغۇر ئاسفالت يوللارنى يۇيۇپ ، قارىغاي قاتارلىرىنى ياپيېشىل ياشنىتىۋەتكەنىدى . ئاپتوبۇسنىڭ دېرىزىلىرىگە يېپىشىۋالغان تاغ باللىرى «ۋاي ئانىكام ، ۋاي توۋا» دېيىشكىنىچە قەد كۆتۈرگەن رەڭدار بىنالارغا ، يالت ـ يۇلت نۇر زەررىلىرىنى چېچىپ ئايىغى ئۈزۈلمەي ئۆتۈۋاتقان ھەرخىل ئاپتوموبىللارغا ، خۇددى باھار كېلىش بىلەنلا تاغ قاپتاللىرىنى قاپلاپ كېتىدىغان موگۇغا ئوخشايدىغان رەڭگارەڭ كۇنلۇكلەرنى كۆتۈرۈۋالغان ، يېڭى موددا نەپىس كىيىنگەن كىشىلەرگە قاراپ تويمايتتى . ئۇلار ھەربىر گۈللۈك ۋە روجەكلەردىن ئايلىنىپ يېڭىدىن ـ يېڭى قەۋەتلىك بىنالارنىڭ ئالدىغا كەلگەندە ، سەلىم ، قادىر ، سەرۋەرلەردىن توختىماي سوئال سورايتتى . سەلىممۇ زېرىكمەي چۈشەندۈرەتتى : «مانا بۇ ناھىيىلىك كومىتېت» ، «قاراڭلار ، ئاۋۇ مەرمەردەك پارقىراپ تۇرغىنى ھۆكۈمەت بىناسى» ، «بۇ بولسا تەنتەربىيە مەيدانى» ...

— ۋاي ئانىكام ، بۇ مەيدان نېمانچە چوڭ ، مۇئەللىم ؟

— قىشتا مۇز مەيدانى ، يازدا غالتەكلىك كانكى مەيدانى قىلىنىدۇ !

— مۇزدا غىل ئوينامدۇ ، مۇئەللىم ؟

— غالتەكلىك كانكى دېگىنى نېمىسى ؟ ...

ئاپتوبۇس ئىشكى قاسىنىدا ھەيۋەتلىك بىنالار قەد كۆتۈرگەن كەڭ ئاسفالت كوچىلاردىن ئايلىنىپ مېڭىپ ناھىيىلىك ئوتتۇرا

مەكتەپكە كىرىپ كەلدى . بالىلار : «بىزنىڭ ئانا مەكتىپىمىز ... » ، «باش مەكتەپ مۇشۇ ئىكەن» دەپىشىپ چۈرقىرىشىپ كېتىشتى . مۇدىر ۋە بىرقانچە ئوقۇتقۇچى - ئوقۇغۇچى يىغىلىپ ، بالىلارنىڭ نەرسە - كېرەكلىرىنى كۆتۈرۈشۈپ ، ئۇلارنى ئالدىن تەيىارلانغان ياتاقلارغا ئورۇنلاشتۇردى .

سەلىم بىلەن قادىر ئايرىم ياتاققا ئورۇنلىشىپ بولغاندىن كېيىن ، قىز - ئوغۇللارنىڭ ياتاقلىرىنى بىرقۇر تەكشۈرۈپ چىقتى . سەرۋەر قىزلار بىلەن بىر ياتاققا ئورۇنلاشقانىدى . ئوقۇغۇچىلاردىن خاتىرجەم بولغان سەلىم بىلەن قادىر ياتاققا كىرىپ يۈزلىرىنى يۇيۇپ تۇرۇۋىدى ، مۇدىر كىرىپ كەلدى .

— بايا يامغۇردا تۇزۇكرەكمۇ ئەھۋاللاشقىلى بولمىدى ، — دېدى مۇدىر قوللىرىنى ئۇۋۇلاپ ، — بالىلارنىڭمۇ ئىمتىھانغا ئولگۈرۈپ كەلگىنى ياخشى بولدى ، لېكىن سەلىم بىلەن سەرۋەرنىڭ ئېكسكۇرسىيە ئۆمىكىدىن قېپقالغىنى بولمىدى .

— ئېكسكۇرسىيە ئۆمىكى يولغا چىقتىمۇ ؟

— ئۇلارنىڭ يولغا چىققىنىغا تۆت كۈن بولدى . جۇيجاڭ بىلەن ھاكىم بەك جىلە بولۇپ كەتتى . جۇيجاڭنىڭ يېنىغا بۇگۈن ھاردۇقۇڭلارنى ئېلىپ ئەتە ئەتىگەن بېرىپ كەلسەڭلارمۇ بولىدۇ .

— كەچتە بېرىپ كېلەيلى ، قانداق قادىر ئاكا ؟

— بولىدۇ ، ماشىنىدا ماڭغانغىمۇ ھارامدۇ كىشى ؟

سەلىم كەچلىك تاماقتىن كېيىن قادىر بىلەن سەرۋەرنى باشلاپ جۇيجاڭنىڭ ئۆيىگە بارغاندا ، جۇيجاڭ بالىلرى بىلەن تېلېۋىزور كۆرۈپ ئولتۇراتتى .

— بەللى ، بەللى سەلىمجان ، خەلپەم كۈلمەيدۇ ، كۈلسە تېلىقىپ قالىدۇ دەپ ، تاغدىن كەلمىگىنىڭز شۇنچە تەس بولۇپ كەتتا ؟ قېنى ئىچكىرىگە كىرىپ كېتەيلى !

جۇيجاڭنىڭ ئايالى بىر لېگەندە دۆڭلەپ قىزىل ئۈزۈم ئەكىرىپ ، يۈمشاق نادىن ئوشتۇپ قويدى ۋە تەبەسسۇم بىلەن :

— قېنى ، چېيىم دەملىنىپ بولغۇچە ئۈزۈمدىن ئالغاچ

تۇرۇڭلا ! — دېدى .

جۈيجاڭ سەلىم بىلەن مەكتەپ ، ئوقۇغۇچىلار ۋە ئىمتىھان ھەقىقىدە بىرقۇر ئەھۋاللاشقاندىن كېيىن ، ئېكسكۇرسىيە ئۆمىكىنىڭ ئۇلارنى ھاكىمنىڭ يولىيورۇقى بىلەن ئىككى كۈن ساقلىغانلىقىنى ، قاراڭغۇ تاغقا بىرنەچچە قېتىم تېلېفون بېرىپ ئالالمىغانلىقىنى ئېيتىپ ، بىرئاز كايىغانىدىن بولدى :

— ھاكىم ئاچچىقلاپ تاپان چېلىپ كەتتى ، — دېدى جۈيجاڭ ئۇلارنى ئۆزۈمگە سايە قىلغاچ ، — مانا ئۇلار ئەتە كەچ ، ئەڭ بولمىسا ئۆگۈنلۈككە ئەتىگەن ئۇرۇمچىگە چۈشىدۇ . ئىككى كۈن ئۇرۇمچى ئەتراپىدىكى زاۋۇت ـ كارخانىلارنى ئېكسكۇرسىيە قىلىدۇ ، ئۇنىڭدىن كېيىن سىرتلارغا ماڭىدۇ ، ئۇلگۈرگىلى بولمايدۇ ...

— جۈيجاڭ ، ھاكىم بىلەن سۆزلىشىپ باقساق بولماسمۇ ؟ — دېدى قادىر ، — تاغدا ئوچ كۈن قاتتىق يامغۇر يېغىپ تېلېفونخانا ئۆرۈلۈپ چۈشتى ... بولمىسا ...

— ئايروپىلاندا ماڭسىغۇ ئۇلگۈرىدۇ ، لېكىن مالىيە بۆلۈمىدىكىلەر رەسمىيەتنى كۆتۈرۈپ چىقىدۇ ، — دېدى جۈيجاڭ سەلىم بىلەن قادىرغا تاماكا سۇنۇپ ، — توغرا ، ھاكىم تەستىقلىسا بولىۋېرەتتى ...

— ئەمىسە ، ھازىر بېرىپ كەلسەك بولماسمۇ ؟ — دېدى قادىر .

— جۈيجاڭنى كېچىدە ئاۋارە قىلىپ يۈرمەيلى ، — دېدى سەلىم ئوڭايسىزلىنىپ .

— نېمە ئاۋارىچىلىك بولاتتى . ناھايىتى ئىككى قەدەم ئارىلىقتۇ ! ھە راست ، ھاكىم ئۆزىمۇ : «سەلىم بىلەن مەسلىھەتلىشىدىغان ئىشلىرىم بار» دېگەندەكمۇ قىلىۋىدى .

جۈيجاڭ ئۇلارنى باشلاپ سىرتقا چىققاندا ، سىملىداۋاتقان يامغۇر توختىغان بولۇپ ، تازا نەم ھاۋا ئادەمگە ھۇزۇر بېرەتتى .

ھاكىم ئۇلارنى يېنىك چاقچاقلار بىلەن قارشى ئالدى . ئۇلار داۋۇت ھەر قېتىم كەلگىنىدە ھاكىم بىلەن كېچىچە مۇڭدىشىپ

ياتىدىغان كەڭ ئازادە مېھمانخانىغا كىرىشتى . ھاكىمنىڭ مۇلايىم ئايالى ، خۇش چاقچاق قىزى بىردەمدىلا يۇمشاق دىۋان ئالدىدىكى پاكار ئۇستەلنى يېمەكلىكلەر بىلەن تولدۇرۇۋەتتى .

— ھە ، قېنى ، بىرنەرسىلەردىن ئالغاچ پاراڭلىشايلى ، — دېدى ھاكىم قىزىنىڭ قولىدىن بىر لېگەن ئالمىنى ئېلىپ ئۇستەلگە قويۇپ ، — بۇ باغۋەنچىلىك مەيدانىنىڭ سورتلۇق سۈت ئالمىسى ، قېنى ئېلىڭلار ! ...

— مانا بۇ «قىزىل مارشال» ، — دېدى ھاكىمنىڭ قىزى يەنە بىر تەخسە رەڭدار ئالمىنى كۆتۈرۈپ كىرىپ ، — دادام بۇ ئالمىنىڭ سورتىنى كۆپەيتىش ئۈچۈن باغۋەنچىلىك مەيدانىغا توپتوغرا توققۇز قېتىم قاتىردى ...

ئۆي ئىچىدە قاقاقلاپ كۈلكە كۆتۈرۈلدى .

— سەلىم ، مائارىپ ئىدارىسى بۇرۇنلا ئۇقتۇرۇش قىلغان تۇرسا ، — دېدى ھاكىم ئۇلارغا ئالما ئاقلاپ بېرىۋېتىپ ، — ئۇلگۈرۈپ كېلەلمىدىڭىز ؟

— مۇئەللىم ، — دېدى سەرۋەر قېيقىزىل قىزىرىپ ، — ناھىيىدىن بىر تۇتاش چىقىرىلغان ئىمتىھان سوئاللىرىنى بالىلارغا ئىككى نۆۋەت تەكرارلاپ بەردى ...

— ھىم ، مۇنداق دەڭ ، مەن تېخى ئۇنى ئاغرىپ قالدىمىكىن دەپ ئەنسىرەپتىمەن . ھە ، ھازىر ئەھۋالىڭ قانداق ؟

— خېلى ياخشى ، سىز چىقارتىپ بەرگەن دورىلار بەكمۇ پايدا قىلدى .

سەلىمنى دوختۇرخاندا ئۆزى تەكشۈرتكەن ، ئۇنىڭ كېسەل دىئاگنوزىنى ئېنىق بىلىدىغان ئابدۇرېشىت ھاكىم ئۇنىڭدىن تولىمۇ ئەنسىرىگەنىدى . شۇڭا ، ئۇ بىرنەچچە قېتىم پوچتا ئارقىلىق ۋە قارا‌ڭغۇ تاغ گۈڭشېسىدىن تېرە ـ يۇڭ توشۇغان شوپۇرلاردىن ياخشى دورىلارنى چىقارتىپ بەرگەنىدى .

— ئېكسكۇرسىيە ئۆمىكى بىلەن بالدۇرراق ماڭساڭ ياخشى بولاتتى ، — دېدى ھاكىم سەلىمگە ئاقلانغان ئالمىنى سۇنۇۋېتىپ ، — خەير بوپتۇ ، ھېلىمۇ بىر ئامالىنى قىلارمىز ...

— ئەمدى ماشىندا ماڭسا ئۇلگۇرەلمەسمىكى ! — دېدى جۇيجاڭ ھاكىمنىڭ چىرايىغا قاراپ .

— ماشىندا قانداق ئۇلگۇرىدۇ ، ئايروپىلاندا ماڭسۇن . ئەتە ئىدارىنىڭ بوغالتىرىنى ئەۋەتكىن ، مەن ناھىيىلىك كومىتېت ئىشخانىسىدىن تونۇشتۇرۇش خېتى قىلدۇرۇپ بېرەي ، ئىلاجى بار ئۆگۈنلۈككە ماڭمدىغان بېلەتنى ھەل قىلسۇن !

جۇيجاڭ ، سەلىم ، قادىرلار بىر - بىرلىرىگە قاراشتى ... لېكىن سەرۋەر چىرايلىق ھال رەڭ لەۋزلىرىنى چىڭ يۇمۇپ ، نەيزىدەك كىرپىكلىرىنى يەرگە قارانغۇچە جىمجىت ئولتۇراتتى . بايىاتىن بېرى ئۇنىڭ تەبىئىتىدىكى خىرەلىكنى سەزگەن ھاكىم قىپقىزىل پارقىراپ تۇرغان بىر تال ئالمىنى ئۇنىڭغا سۇندى :

— سەرۋەرگۇلگە ئۆزىگە ئوخشايدىغان مۇشۇ ئالمىنى بېرەي ، قېنى ، ئېلىڭ ! ...

سەرۋەر ئەدەپ بىلەن ئورنىدىن تۇرۇپ ئالمىنى ئالغاندىن كېيىن ، ئاستاغىنا «رەھمەت» دېدى . ئۇنىڭ يۈزى قولىدىكى ئالمىدىنمۇ ئارتۇقراق رەڭ ئالدى .

— پالۋان قىزىمىز سەرۋەرنىڭ ئالا كۆچۈكلىرى كېلىپ قاپتىغۇ ؟ قايسىلار ئاچچىقلىتىپ قويدۇڭلار ؟

— سەرۋەرنىڭ ، — دېدى سەلىم كۈلۈپ ، — جۇيجاڭ بىلەن ئۆزلىرىگە پىكرى بار ئوخشايدۇ ... ئۇنىڭ ... يۇقىرى مەكتەپلەرگە ئىمتىھان بەرگۈسى بار ئىكەن ...

— شۇنداقمۇ ؟ — دېدى جۇيجاڭ ھاكىمغا مەنىلىك قاراپ قويۇپ ، — ئوقۇش پۈتتۈرۈش ئىمتىھانىغا قاتناشقان بولسا بولدى ، بۇ توغرۇلۇق مېنىڭ كۆڭلۈمدە سان بار .

— شۇنداق ، — دېدى ھاكىم جىددىي تەلەپپۇزدا ، — بۇ قېتىم سەلىمنى ئېكسكۇرسىيىگە ئەۋەتىشتىكى مەقسىتىمىز ئۇنىڭ داۋالىنىشىغا پۇرسەت يارىتىش . مەن لىتىپ يۇەنجاڭ بىلەن سۆزلىشىپ قويدۇم . ئەتە ۋىلايەتلىك دوختۇرخانىدىن رەسمىيەتلەرنى توغرىلاپ بېرىمەن . سەرۋەر بولسا ئۇنىڭ تۇرمۇشىدىن خەۋەر تاپىدۇ .

تىل بىلەن ئىزھار قىلىپ بولمايدىغان تولىمۇ نازۇك بىر تۇيغۇ سەلىمنىڭ ۋۇجۇدىنى بىردىنلا لەرزىگە سېلىپ تىترىتىپ ئۆتتى . مېھرى ئوتلۇق بۇ تۇيغۇ ئۇنىڭ قەلبىگە سىغمايلا كۆزلىرىدىن ئېتىلىپ چىقىدىغاندەك ، ئۇنىڭ كۆز جىيەكلىرى قىزىرىپ ، كىرپىكلىرى نەملەشتى ... شۇ تاپتا بۇ جاپاكەش ئوقۇتقۇچىنىڭ يۈرەك سۆزلىرى كۆكسىدە قاينىۋاتاتتى ، پۈتۈن ئۆمرىنى ئاۋام خەلقنىڭ خۇشاللىقىغا ، كەلگۈسى ئەۋلادلارنىڭ بەختىگە ئاتىغان ئابىدۇرېشت ھاكىمدەك ئادەمدىن ناھىيىدە يەنە نەچچىسى باردۇ ؟ ... مۇشۇنداق ئادەملەر بىلەن دۇنيانىڭ چېتىدە ئىشلىسەڭمۇ ئۆزۈڭنى ئەركىن ـ ئازادە ، گويا باغدا ياشاۋاتقاندەك ھېس قىلمىسەن ـ دە ! ... ئۇ ئادەملەر يېنىڭدا بولمىسىمۇ ، كۆڭۈل ئېكرانىڭدا ساڭا تىكىلىپ تۇرىدۇ ، ھەربىر ئىشىڭدا مەسئۇلىيەت سېزىسەن ! ... ئۇلارنىڭ غەمخورلۇقى كۆڭۈل ـ كۆكسۈڭنى يورۇتۇپ تۇرىدۇ ...

— بەلكىم ئېكسكۇرسىيە ھەپتىدىن ئاشماسلىقى مۇمكىن ، — دېدى ھاكىم سەرۋەرگە قاراپ ، — سەلىم ئېكسكۇرسىيىدىن كېيىن بالىنتسىدا ياتسۇن . ئۇ بالىنستتىن چىققانغا قەدەر سىز ئۇنىڭغا ھەمراھ بولۇڭ ! سەلىم ، سەن بۇ يەردىكى ئىشلاردىن خاتىرجەم بول . ئوقۇغۇچى قوبۇل قىلىش خىزمىتىنى قادىر بىلەن داۋۇت بېجىرىدۇ ، ناھىيىدىن يەنە ئىككى ئوقۇتقۇچىمۇ بېرىمىز .

ئۇلار ھاكىمنىڭ ئۆيىدىن ئۇزاپ چىققاندا ، ھاۋا ئېچىلغان بولۇپ ، ئىيۇلنىڭ نىل رەڭلىك ئاسمىنى چاراقلىغان يۇلتۇزلار بىلەن تولغانىدى . تىنىق ئاسمان ئۇنچە ـ مەرۋايىت چاچقاندەك چاقنايتتى ...

سەلىم ، قادىر ، سەرۋەرلەر جۇيجاڭ بىلەن خوشلىشىپ مەكتەپكە يېتىپ كەلگەندە ، دەرۋازا ئارقىسىدىن بىر كىمنىڭ زىل ، ئەمما ئاستا «سەلىم ؟» دېگەن ئاۋازى كەلدى . چۆچۈپ قايرىلغان سەلىم بۇ قارا سايىنىڭ سېيماسىغا قاراپ ، ئۇنىڭ كىم ئىكەنلىكىنى دەرھال تونۇدى .

— گۈلنار ؟ ...

«گـۈلنار» دېگەن ئىسمنى ئاڭلاش بىلەن يۈرىكى بىردىنلا ئـەنسىز سېلىپ ، رەشىك ئوتلىرى پۈتۈن ۋۇجۇدىنى كۆيدۈرۈپ ئۆتكەن سەرۋەر ئىختىيارسىز تېڭىرقاپ قالدى ـ دە ، تەبىئىتىدە ھېچ كۆرۈلمىگەن جاسارەت بىلەن «ھې» دەپ دىمىغىنى قاققىنىچە يۈگۈرۈپ ياتاقتا كىرىپ كەتتى . ئەھۋالىنىڭ نازۇك تېگىگە يەتكەن قادىرمۇ : «مەن ياتاقتا بارغاچ تۇراي» دېدى ـ دە ، ئىتتىك قەدەملەر بىلەن ئۈزاپ كەتتى .

سەرۋەرنىڭ بۇ دىماغ قېقىشى گۈلنار ئۈچۈن ئېيتقۇسىز زەربە ئىدى . ئۇنىڭ بۇنداق قىلىشىغا ھەقىقى بار ! ... گۈلنار ۋۇجدان ئالدىدا ، ساپ مۇھەببەت ئالدىدا قەرزدار ! ... ئۇ ھەممىنى ئاڭلىدى ... كۆزى بىلەن كۆردى ... سەرۋەر گۈلنارغا ئوخشاش مۇھەببەت رومانلىرىنى ، پاجىئەلىك تراگېدىيەلەرنى ۋە ئىشق داستانلىرىنى ئوقۇمىغان ، شېرىن مۇھەببەت تېمىسىدا سەپسەتە ساتمىغان ، لېكىن ئۇ سەلىمنىڭ بېشىغا كۈلپەت ، نادامەت ، قايغۇ تۇمانلىرى سايە سالغاندا ، ئۇنىڭ دەردلىك قەلبىگە قەلبداش بولۇپ ، ھەسرەتلىرىگە مەلھەم بولغان ! ... ھەتتا بۇ يولدا ئۆز ھاياتىنى ئىككى قوللاپ تەقدىم قىلىشتىنمۇ يانمىغان ! ...

قاراڭغۇلۇقتىكى ئىككى گەۋدە يەرگە قارىغىنىچە جىمجىت تۇراتتى . جىمجىتلىقنى سەلىم بۇزدى :

— بىرەر ئىشىڭىز بارمىدى ؟

— ھە ! ...— ئالدىراپ باش لىڭشىتتى قىز ، — مەن ... مەن ... سىز ... سىز ... بىلەن ...

ئارىنى يەنە گۈرىستان جىمجىتلىقى باستى ... سەلىمنىڭ پـات ـ پات ياتاق تەرەپكە قاراپ قويۇشىدىن ئەنسىرىگەن گۈلنار دۈدۈقلاشقا باشلىدى :

— مەن ... مەن ... قاراڭغۇ تاغقا يۆتكەلسەم دەيمەن ...

سەلىمنىڭ قەلبىنى بىردىنلا ئاچچىق غەزەپ ئۆزىنىڭ رەھىمسىز ئىسكەنجىسىگە ئالدى . بۇ گەپ ئۇنىڭ يېگىتلىك غۇرۇرىغا تەگكەنىدى ! ... بىر چاغلاردا ئىپلاس تۆھمەتلەرگە مەدەت

بېرىپ ، ئۆزى ئۇستىدىن كۈلگەن بۇ قىزنى ئۇ ھەرگىز كەچۈرەلمەيتتى ...

— كەچۈرۈڭ ، گۈلنار ، سىزنىڭ تاغقا بېرىش - بارماسلىقىڭىز ئۆزىڭىزنىڭ ئىشى ! ... مەن بىلەن مۇناسىۋەتسىز ... — دېدى سەلىم قىزنىڭ ياش يۇقى كۆزلىرىگە قادىلىپ ، — لېكىن ئۇ يەردە تانسا ، كۆڭۈل ئېچىشلار ، ئولتۇرۇشلار ، كىنو - تىياتىرلار يوق ... پەقەت جاپالىق ئىشلەشلا بار ! ...

— سىز ... سىز ... مېنى قارشى ئالمامسىز ؟ ... زادى مېنى ...

— گۈلنار ، ئۆزىڭىزنىڭ سۆزى بويىچە ئېيتقاندا ، — دېدى سەلىم يۇرىكىدە داغ قالدۇرغان گۈلنارنىڭ خېتىنى ئېسىگە ئېلىپ ، — ياۋايىلار ئارىسىدا بۇيۇك ئارزۇ - ئارمانلىرىڭىزنى ، يۇكسەك ھېس - تۇيغۇلىرىڭىزنى ، ئۇلۇغ غايىڭىزنى ئاچچىق تېزەك تۆتۈنلىرىدە بۇلغاپ نېمە قىلاتتىڭىز ؟

سەلىم قايرىلىپلا كېتىپ قالدى .

ئەتىسى سەلىم ئابدۇرېشىت ھاكىم بىلەن دوختۇرخانا رەسمىيەتلىرىنى ئۆتەپ كەلگەندە ، مائارىپ ئىدارىسىنىڭ بوغالتىرى ئىككى كىشىلىك ئايروپىلان بىلىتىنى ئۇنىڭغا تاپشۇردى . سەلىم شۇ كۈنى چۈشتىن كېيىن ئوقۇغۇچى قوبۇل قىلغىلى كەلگەن سەنئەت مەكتەپ ئوقۇتقۇچىلىرى بىلەن گۈلسۈمە ، ھۆرلىقا ، نودەر ، سەمەنلەر توغرۇلۇق سۆزلىشىپ كەلگەندىن كېيىن ، كەچتە قادىر ، سەرۋەر ۋە تاغ بالىلىرىنى ئېلىپ كىنوغا كەتتى ...

...

ئابدۇرېشىت ھاكىمنىڭ «شاڭخەي» ماركىلىق كىچىك ماشىنىسى سىلىققىنا ئايلىنىپ كېلىپ ، ھەيۋەتلىك خەلقئارالىق ئايرودرومنىڭ مېھمان كۈتۈش زالى ئالدىدا توختىدى .

نىل رەڭلىك شىم - چاپان كىيگەن قامەتلىك ئابدۇرېشىت ھاكىم ، سۈتتەك ئاق كۆڭلىكىنىڭ ياقىسىنى سىرتقا قايرىۋەتكەن قارا كاستۇم - بۇرۇلكىلىق سەلىم ، ئالما ئۇرۇقى ئەتلەستىن كۆڭلەك ، چىمەن دوپپا ، ئارا پاشىملىق ئاق بەتىنكە كىيگەن ، گۈل

بەرگىدەك بەرنا ، تاك چولپىنىدەك كۆلۈپ تۇرغان سەرۋەرلەر ماشىنىدىن چۈشتى .

— خوش ! — دېدى ئابدۇرېشىت ھاكىم سەلىمنىك قولىنى سىقىپ ، — راست گەپنى قىلسام ، سەن ئۇچۇن داۋالىنىش ئاساسىي ئورۇندا تۇرىدۇ . تاغدىكى ئىشلاردىن خاتىرجەم بول ، بۇ يىل تاغدا ئوتتۇرا سىنىپتىن ئىككىسى قۇرۇلىدۇ .

— ئوبدان بولدى ، — دېدى سەلىم خۇشال بولۇپ ، — بۇلتۇر باشلانغۇچىنى پۈتتۈرگەن بالىلار ئوقۇيمىز دەپ مەكتەپكە كىيىنۋالغانىدى . ئۇنىك ئۈستىگە بۇ يىل بىر سىنىپ ئوقۇش پۈتتۈرىدۇ ئەمەسمۇ !

— ھىم ، سەرۋەر قىز ، — دېدى ئابدۇرېشىت تاغ قىزىنىك ھۆسن ـ جامالىغا زوقى كېلىپ ، — سەلىم ئاكىڭزغا ياخشى قاراڭ ، يەنە دومسىيىپ يۈرمەڭ ! قايتىپ كەلگەندىن كېيىن ، ناھىيىلىك سىفەن مەكتىپىدە ئوقۇيسىز ...

راستما ؟ — سەرۋەر شەلپەردەك قىزىرىپ كەتتى .

— سىز قايتىپ كېتىڭ ! — دېدى سەلىم ھاكىمغا ، — شوپۇر ئىلايەتلىك مېھمانخانىدا يېغىن بار دېگەندەك قىلىۋاتاتتى ...

— سەلىم ، ساڭا يەنە بىر خۇش خەۋەر ، — دېدى ھاكىم سەلىمنىك قولىنى سىقىپ ، — ئەزىز مۇدىرنىڭ قاتىللىرى تۇتۇلدى . داداڭ قۇربان مۇئەللىمنىك مەسلىسىمۇ ئاساسىي جەھەتتىن ئايدىڭلىشىپ قالدى . بەلكىم ، پات ئارىدا ناھىيىلىك كومىتېت ئۇلار توغرۇلۇق خۇلاسە دوكلاتى يازىدۇ ...

— ئابدۇرېشىت ئاكا ! ...

ھاياجان شادلىقىدىن ئۆزىنى ئۇنتۇغان سەلىم ھاكىمنى قۇچاقلىۋالدى . ئۇ : «دادام ، بىچارە دادام ... ئاھ ئەزىز مۇدىر ... » دەپ پىچىرلايتتى .

— شۇنداق ! ... ئەمدى ئوقۇتقۇچىلارنى خارلاشقا مەڭگۈ خاتىمە بېرىلدۇ ! ... ئۇ دەۋرلەر ، مەرىپەت مەشئەللىرى بولغان ئوقۇتقۇچىلارغا تىغ كۆتۈرگەن ئاشۇ دەۋرلەرنىڭ جاللاتلىرى تارىخنىڭ جازاسىدىن قۇتۇلالمايدۇ ... ئۇلارنى ئەۋلادلىرىمىز

مەڭگۈگە نەپرەت بىلەن تىلغا ئالىدۇ !...

سەلىم بىلەن سەرۋەر ھاكىم چۈشكەن كېچىك ماشىنا ئايرودروم دەرۋازىسىدىن قايرىلىپ كەتكۈچە قاراپ تۇردى ، ئاندىن سەپەر سومكىلىرىنى كۆتۈرۈپ قاتىرىسىغا دېۋالار قويۇلغان كۆركەم زالغا كىرىپ كەلدى . ئۇلار يولۇچىلار ئايروپىلانلىرى قۇياش نۇرىدا كۈمۈشتەك پارقىراپ كۆرۈنۈپ تۇرغان دېرىزە تۈۋىدىكى ئورۇندۇققا كېلىپ ئولتۇرۇشتى . كۆركەم نەقىشلەنگەن زال ئىچى ھەرخىل يولۇچىلار بىلەن تولغان بولۇپ ، چەت ئەللىكلەرمۇ كۆپ ئىدى . ئۇلار شەرقىي تامغا ئېسىلغان ئاجايىپ زور ئانار گۈللۈك گىلەمنى ۋە ئۇنىڭ ئالدىدىكى توق قىزىل دۇخاۋا يېيىلغان پەشتەقتا قويۇلغان رەڭگارەڭ گۈللەر بىلەن نۇر چاقناپ تۇرغان رەڭلىك قاشتېشىنى تويماي تاماشا قىلاتتى .

ئايرودروم مەيدانىدىكى ماي قاچىلاۋاتقان ۋە ئوت ئالدۇرۇۋاتقان ئايروپىلانلارنى ، شامالنىڭ يۆنىلىشى ۋە كۈچىنى بەلگىلەيدىغان ئەسۋابلارنى قىزىقىش بىلەن كۆرۈۋاتقان سەرۋەر دېۋانغا تاشلىنىپ نېمىنىدۇر ئويلاۋاتقان سەلىمگە پات ـ پات قاراپ ، كۈلۈمسىرەپ قوياتتى .

سەلىمنىڭ كۆز ئالدىدىن بۇگۈن ئەتىگەنكى ۋەقەلەر بىر ـ بىرلەپ ئۆتمەكتە ئىدى . ئابدۇرېشىت ھاكىمنىڭ كېچىك ماشىنىسى مەكتەپ مەيدانىغا كىرىپ كەلگەندە ، سەلىمنىڭ جانجىگەرلىرى — تاغ بالىلىرى ئۇنى قۇچاقلىۋېلىشىپ چۇرقىرىشىپ يېغلاشتى ... ئۇزىتىشقا چىققان مۇدىر ۋە بىرقانچىلىغان ئوقۇتقۇچى ئۇنىڭ بىلەن خوشلاشتى . لېكىن ، توپقا يېقىن كېلەلمەي تۇرغان مۇدىرنىڭ ئايالى يېنىدىكى گۈلنارغا چىرايلىرى ئۆمسۈرۈن ھالدا نېمىلەرنىدۇر دەپ كۈسۈرلايتتى . ئەمما ، گۈلنارنىڭ كۆزى ئالما ئۇرۇقى ئەتلەس كۆڭلەك ۋە چىمەن دوپپا كىيگەن سەرۋەردە ئىدى . كېچىك ماشىنا ئوتتۇرا مەكتەپ دەرۋازىسىدىن ئايلانغاندا ، سەلىم گۈلنارنىڭ ئالقانلىرىدا يۈزىنى ئېتىپ يىغلۇۋاتقىنىنى كۆرۈپ قالدى .

— مۇئەللىم ، بۇ غەلىتە ئادەملەر بىزگە نېمانچە

قارىشىدىغاندۇ ؟ — دېدى سەرۋەر ئالدىنى ئىما قىلىپ .

— ھە ؟ — سەلىم چۆچۈپ رۇسلاندى ـ دە ، ئۆزلىرىگە ھەۋەس بىلەن تىكىلىپ تۇرغان كىشىلەرنى كۆردى .

— قاياق سۇ ئەكېلىپ بېرەي ، دورىگىزنى ئىچىۋالامسىز ؟

سەرۋەر ئاۋىئاتسىيە بەلگىسى چۈشۈرۈلگەن مېھمانخانا ئىستاكانىنى ئېلىپ كېتىپ قالدى . سەلىم شۇندىلا ، ئەتراپىدىكى ھەرخىل ئاپپاراتلارنى ئېسىۋالغان چەت ئەللىكلەرنىڭ ، بولۇپمۇ ئەرەب مەملىكەتلىرىدىن كەلگەن مېھمانلارنىڭ سەرۋەرنى كۆرسىتىپ ، نېمىلەرنىدۇر دېيىشكەنلىكىنى كۆردى . ئۇلار بىگىز قوللىرىدا ئۇنى كۆرسىتىشەتتى ، ھەتتا ئىككى ئەرەب ئاپپاراتلىرىنى توغرىلاپ ، ئۇنىڭ ئارقىسىدىن كېتىشتى .

— مۇئەللىم ، — دېدى سەرۋەر ئىستاكانىنى ئۈستەلگە قويۇپ ، — بۇ ئادەملەر ماڭا نېمانچە قارىشىدىغاندۇ ؟ تېخى سۈرەتكە تارتماقچى بولدى ، يۈزۈمنى توسۇۋالدىم . ياكى ئۇلار مېنى زادىلىق قىلىۋاتامدۇ ؟

سەلىم ئالدىدا ئۆرە تۇرغان سەرۋەرگە تىكىلىپ قارىدى ، قارىغاندىمۇ ھەقىقىي زوق بىلەن قارىدى ! ...

... چىمەن دوپپا قوندۇرۇلغان دولقۇن ـ دولقۇن قاپقارا چاچلار ئۇنىڭ نازۇك بويۇن ، يۇمىلاق مۈرە ، ئىنچىكە بەللىرىگە ھۆسن قوشۇپ تۇراتتى ! ... چېچىلىپ تۇرغان كىرپىكلەر قارا كۆزلىرىنى خۇمارلاشتۇرغانىدى ! ... تاكى چېكىلىرىگچە تارتىلغان قىيغاچ قاشلىرى ناۋات رەڭ سۈزۈك يۈزىگە بەكمۇ يارىشىپ چۈشكەن ! ... ئالۇچىسەك رەڭ ئالغان كىچىككىنە يۇمران لەۋلىرىنىڭ ئىككى يېنىدا چوڭقۇر زىناقلىرى بار ئىدى ! ...

ئېھتىمال ، ئۆزىنىڭ ئەرەب قىلىچىدەك ئەگرى كىرپىكلىك گۈزەللىرى بىلەن پەخرلىنىدىغان بۇ كىشىلەر ئاددىي ئۇيغۇر قىزىنىڭ ئادەم ئەيمەنگۈدەك ھۆسنىگە ، چىنار بەرگىدەك سېيماسىغا ھەيران قالغان بولسا كېرەك . ھە ... بۇ ئاددىي ئۇيغۇر قىزى ئىدى ! ... ھەيۋەتلىك تاغلار ، مەخمەلدەك ياپيلاقلار ، سۇلار شارقىراپ ناخشا ئېيتىدىغان چوڭقۇر جىلغىلار ... گۈللەر قاپلىغان

قاپتاللار ... ئۆز قوينىدا چوڭ قىلىپ ئۆزىنىڭ ھەممە گۈزەللىكلىرىنى ئاتا قىلغان ھەقىقىي ئۇيغۇر قىزى ئىدى ! ...

— مەيلى سەرۋەر ، — دېدى سەلىم بىئىختىيار تىكىلىپ قالغانلىقىدىن قىزىرىپ ، — ئۇلار قارىسا قاراۋەرسۇن ! لېكىن سىز ... سىز قارىماڭ ! ...

— كۈموش قۇش ھەيۋەت بىلەن كۆك ئاسماندا قانات قاقتى . بۇيۇك ئارزۇ ـ ئۈمىدلەرنى قەلبىگە پۈككەن ئىككى ياش — ئەۋلادلارنىڭ ئەتىسى ۋە پارلاق كەلگۈسىنى قەلبىگە پۈككەن سەلىم بىلەن سەرۋەر بۇلۇتلار ئارىسىدا پەرۋاز قىلماقتا ئىدى ...

خاتىمە

ئۇلار سەپىتەربىرنىڭ باشلىرىدا قايتىپ كەلدى . سەلىم مائارىپ ئىدارىسىدىن سەرۇەرنىڭ رەسمىيەتلىرىنى ئېلىپ ، ئۇنى ناھىيىلىك سىفەنگە تىزىملاتقاندىن كېيىن ، ئىككىسى بىرلىكتە تاغقا قايتتى .

ئۇلار مەكتەپكە كېلىپلا ، يېقىن - يىراقلار بىلەن خوشلىشىش ئۇچۇن ، قول سومكىلىرىنى كۆتۇرۇشكىنىچە داۋۇتنىڭ ئۆيىگە كەلدى . سەلىم بىلەن سەرۇەرنىڭ ئاقىرىپ ۋە سۇزۇلۇپ قالغان چىرايىغا ، شەھەرلىكلەرگە ئوخشاش كىيىنىۋالغان تەقى - تۇرقىغا قاراپ ھاڭ - تاڭ قالغان گۇلسارە يۇگۇرۇپ كەلگىنىچە سەرۇەرنى قۇچاقلاپ ، ئۇنىڭ يۇز مېيى پۇراپ تۇرغان مەڭزىلىرىدىن شاپ - شۇپ سۆيدى - دە ، سۆزلەپ كەتتى :

— ئاللا بالىكىسى ، نېمانچە ئۇزلىشىپ كەتتىڭ ؟ مۇشكى -

ئەمبەر يېگەندەك مەززىلىك پۇرايسەنغۇ؟ كاتتا شەھەرلەردە كۆز تېگىشتىن قورقمىدىڭمۇ؟

— ئۆزلىرى ئوبدان تۇردىلىمىكى؟ — دېدى سەلىم قول قوشتۇرۇپ.

— ئوبدان تۇرۇشىنغۇ تۇردۇم، خۇدايىمنىڭ ئىلتىپاتى. ئاممىزە، تۇمەن شەھەردە ئوقۇپ قېلىپ، قانىتى سۇنغان قۇش، ئايىغىغا ياسىقاق پاتقان كېيىك، سالغا تېشى تەگكەن مارالدەك بولۇپ قالدىم.

گۇلسارە كۆزىدە تەييارلا تۇرغان يېشىنى كەڭ يەڭلىرىگە سۈرتۈپ، ئۇلارنى ئۆيىگە باشلىدى. ئۇ داستىخان سېلىپ قايماق، سېرىق مايلارنى قويغاندىن كېيىن، نانلارنى ئوشتۇپ قويدى.

— ئىككىڭلار ئەگۈندىن بىر چىرايلىق كىرىپ كېلىۋىدىڭلار، جېنىم تېنىمگە سىغماي قالدى. رەھمەتلىك ھازىلخان بولغان بولسىغۇ! — دېدى گۇلسارە مىچىدە يىغلاپ، — ئون سەككىز مەڭ ئالەمنى تىللاغا توشتۇرۇپ بەرگەندەك بېشى ئاسمانغا يېتەر ئىدى. ھېلىمۇ خۇدايىم سىلەرگە بىر جۈپ ئىپار كېيىكتەك، بىر بېيغىشتا ئېچىلغان قوشماق كاككۇكگۇلىدەك ئۆتۈشنى نېسىپ قىلسۇن ...

— گۇلسارىخان ئاچا، — دېدى سەلىم ھۆپپىدە قىزىرىپ كەتكەن سەرۋەرگە قاراپ، — داۋۇت ئاكام ئوقۇغۇچى قوبۇل قىلىشتىن تېخى كەلمىدىمۇ؟

— ئۇلار بۈگۈن - ئەتە ئىچىدە بالىلارنى باشلاپ يېتىپ كېلەرمىكىن! قېنى سىلەر قايماقتىن ئىلگەچ ئولتۇرۇڭلار، مەن شاپپىدە قازان ئاساي ...

— بولدى، قازان ئاسمىسىلا، بىز ئالدىرايمىز، — دېدى سەلىم ئۆزرە ئېيتىپ.

— مۇنۇي، مۇئەللىم نېمە دېگەنلىرى بۇ، بىزنىڭ ئۆي مەسچىت بولمىسا كېپ - كېتەرگە! ...

— سەرۋەر شەھەرگە ئوقۇشقا ماڭماقچى. شۇڭا، خوشلاشقىلى كەلگەن ... پەتىلەيدىغان يەنە بىرمۇنچە يەر بار، ئۇنىڭ ئۈستىگە

نەرسە ـ كىرەكلەرنى يىغىشتۇرمىدۇق .
سەرۋەر ئۇرۇمچىدىن ئالغاچ كەلگەن سوۋغىسىنى پەتنۇسقا قويۇپ ، ئورنىدىن تۇردى .
سەرۋەر گۈگۈم چۈشكۈچە ئىدىرس ، قادىرنىڭ ئايالى ۋە كەنتتىكى بىرقانچەيلەن بىلەن خوشلىشىپ مەكتەپكە قايتقانغا قەدەر سەلىمگە تىكىلىپ قارىمىدى . ئۇنىڭ قۇلاق تۈۋىدە گۈلسارەنىڭ «خۇدايىم سىلەرگە بىر جۈپ ئىپار كىيىكتەك ، بىر بىغىشتا ئىچىلغان قوشماق كاككۇكگۈلىدەك ئۆتۈشنى نېسىپ قىلسۇن» دېگەن سۆزى ھېلىدىن ـ ھېلىغا تەكرارلىناتتى . ئۇلار ياناقتا نەرسە ـ كىرەكلەرنى يىغىشتۇرۇپ ، سەپەر تەييارلىقىنى قىلىشۋاتقاندىمۇ ھەر ئىككىسىنىڭ كۆزلىرى ئۇچرىشىپلا قالسا ، يۈزلىرى تەڭلاپ قىزىرىپ كېتەتتى .
— مۇئەللىم ، مەن تاماق ئېتەي ، قورسىقىڭىز ئېچىپمۇ كەتكەندۇ ؟ — دېدى سەرۋەر سەلىمگە يالتىتىپ كۆز تاشلاپ .
— شۇنداق قىلىڭ ، مەن سىزگە ياردەملىشەي ، كەچمۇ بولۇپ قاپتۇ ...
سەرۋەرنىڭ كۆڭلى يېرىم ئىدى . ئۇ ئوتۇن يېرىپ ، سەي ئادالاپ تۇرغان سەلىمگە ھەر قاريغىنىدا ، ئۇنىڭ چىرايلىق كۆزلىرى دەممۇدەم ياشقا تولاتتى ... مانا سەرۋەر كېتىۋاتىدۇ ... ئەتە ئەتىگەن ئۆزىنىڭ تۇغۇلۇپ ئۆسكەن يېرىنى تاشلاپ كېتىدۇ . ئۇ نېمىگە تارتىشىدۇ ... ئۇنىڭ قەلبى گويا ئوغلىقى ئارقىدا قالغان كېيىكتەك ناله قىلىدۇ ... مەيلىدى ئاشۇ ئاق كۆڭۈل يىگىتنىڭ بىر ئۆمۈر خىزمىتىنى قىلسا ، ئۇنى ئاسرىسا ، ئۇنىڭ ئاۋازىنى ئاڭلاپ تۇرسا ...
سەرۋەر ئۇرۇمچىدە ئۆتكەن كۈنلىرىنى مەڭگۈ ئۇنتۇيالمايدۇ ! ئۇ كۆرگەن پولات زاۋۇتلىرى ، يېزا ئىگىلىك كۆرگەزمىخانىسى ، ئالىي مەكتەپلەر ، گېزىتخانا ، نەشرىيات ئورۇنلىرى ، جەننەتتەك باغچىلار ، نەنسەندىكى چارۇچىلىق ئورۇنلىرى ... ھەممە يەردە ئۆزگىچە ھال ! ئادەملەر تىرىشىپ ـ تىرمىشىپ ۋەتەننىڭ ئەتىسى ئۈچۈن ، كەلگۈسى ئەۋلادلار ئۈچۈن مەئىشەت ياراتماقتا ،

مۇستەھكەم ئۇل قۇرماقتا . نەگىلا بارما ، ھەربىر تەرەققىياتتىن ۋەتەنىڭ ھۆسن ـ جىلۋىسىنى كۆرسەن ! ... ئۇنىڭ ئۇستازى ، باشپاناھى ، ئاكىسى ، قېرىندىشى بولۇپ قالغان سەلىمۇ مانا ئاشۇ كىشىلەرنىڭ بىرى ! ... ئۇ ۋەتەنىڭ ئەڭ جاپالىق ، ئەڭ چەت ياقىسىدا ياشلىق ھاياتىنى ئەۋلاد ئۇچۇن تەقدىم قىلغان . ئەمدى ئۇنىڭ تۇرمۇشىدىن كىمىمۇ خەۋەر ئالار ؟ كىمىمۇ ھالىڭ نېچۇك دەپ سورار ؟ ...

— سەرۋەر ، نېمە بولدىڭىز ، يىغلاپسىزغۇ ؟ — دېدى سەلىم قول ياغلىقىنى ئۇنىڭغا سۇنۇپ ، — كۆنگەن يەرلەردىن ئايرىلماق تەس . لېكىن ، كېيىنچە كۆنۇپ كېتىسىز ...

— ياق مۇئەللىم ، مەن ... مەن ... ئۇنىڭ ئۇچۇن يىغلاۋاتقىنىم يوق ، ئەمدى ... ئەمدى ... سىزگە كىمىمۇ تاماق ئېتىپ بېرەر ؟ ! ...

— قارىڭ سىزنى ! مېنىڭ تاماق ئېتەلەيدىغانلىقىمنى بىلمىسىزغۇ ! ...

سەلىم گەرچە قىزغا تەسەللى بېرىۋاتقان بولسىمۇ ، لېكىن ئۇنىڭ دىمىغى زىڭڭىدە ئېچىشىپ كۆزلىرىنى بىردىنلا ياش قاپلىۋالدى . ئەمدى كۆڭۇل سۆزىنى ئېيتماي بولمايدۇ ... سەلىم ئۆزىگە ھەمدەل ـ ھەمنەپەس بولۇپ يېنىدا پەرۋاندەك ئايلىنىپ يۇرگەن بۇ ساپ دىل ، سەمىمىي ، ئاق كۆڭۇل تاغ قىزىدىن ئايرىلىشقا قىيالمايۋاتاتتى . ئۇنىڭدىن ئايرىلىش ، ئۇنىڭ كۆمۈش قوڭغۇراقتەك ئاۋازىنى ئاڭلىماسلىق ، مەكتەپنىڭ يارىشقى — زىننىتى بولغان ئۇنىڭ ھۆسن ـ جامالىدىن مەھرۇم بولۇش ئۇنىڭ ئۇچۇن نەقەدەر ئازابلىق ئىدى ـ ھە ! ...

ئۇنسىز ، تىۋىشسىز كەچلىك تاماقمۇ يېيىلىپ بولدى . سەرۋەر سەرەمجانلاشتۇرۇلغان نەرسە ـ كېرەكلىرىگە ، شېرىن خاتىرىلەرنىڭ شاھىتى بولغان كىچىككىنە ھۇجرىسىغا ، ئوقۇتقۇچىسى بىلەن بىرلىكتە كىتاب كۆرۈپ ، ئۇنىڭدىن كۆپ نەرسىلەرنى ئۆگەنگەن ، خۇشاللىق ، قايغۇدىمۇ ئورتاقلىشىپ نۇرغۇن سۆھبەتلەرنى ئۆتكۈزگەن ئاددىي ئۇستىلىگە مەيۈس ھالدا تۇيماي ـ تۇيماي

قارايتتى ...

— مۇئەللىم ، — دېدى سەرۋەر مەيۇس پىچىرلاپ ، — خان ئاناملىرىمنىڭ قەبرىسىگە سىز بىلەن بىللە بارغۇم بار ، بۇ مېنىڭ ئاخىرقى تەلىپىم ...

ئۇلار زەڭگەر بۇلاقتىن قايرىلىپ ، بىر چاغلاردا سەلىم سەرۋەرنى قۇتقۇزۇۋالغان تاشلىق بىلەن ھازىلخانىنىڭ كونا ئۆيىگە كەلدى . سەرۋەر ئۆينىڭ ئەتراپىنى بىرقۇر ئايلىنىپ ، ئىشىك زەنجىرىدىكى داتلىشىپ كەتكەن قۇلۇپنى سىلاپ بۇقۇلداپ يىغلىغىنىچە :

— مۇئەللىم ، بۇ ئۆينىڭ ياغاچ ـ تاشلىرىنى مەكتەپنىڭ قۇرۇلۇشىغا ئىشلىتىۋېتىڭلار ! — دېدى .

ئاق چوقىلارنى ئونقاشتەك تاۋلىغان شەپەق ئۆچتى . تاغ قاپتاللىرىدىن ، چوڭقۇر ھاڭلاردىن يامرىغان قاراڭغۇلۇق پىنھان كەنتلەرنى سىرلىق قوينىغا ئالدى . خان ئانسى بىلەن خوشلىشىپ قەبرىستانلىقتىن قايتىپ كېلىۋاتقان سەرۋەر بىلەن سەلىم تاغ ئارىلىرىنى ئايلىنىپ يۈرەتتى .

سەلىم بىلەن سەرۋەرنىڭ ياتاققا قايتقۇسى كەلمەيتتى . ئۇلار مەكتەپنىڭ يانباغرىدىكى چىغىر يوللاردا قىسقا ـ قىسقا سۆزلىشىپ ، ئۇ تەرىپى كۆلا كۆۋرۈك ، بۇ تەرىپى تىكلەك مەھەللىلىرىنى ئايلىنىپ ، ئۇچىنچى قېتىم زەڭگەر بۇلاق تۇڭگە قايتىپ كەلگەندە ، تىكلەك تاغ چوققىسى سۇس بىنەپشەرەڭ تاۋلىنىپ ، ئاي تۇغۇلاي دەپ قالغانىدى ...

سەلىم ئۆزىگە ياندىشىپ يەر بېقىپ كېلىۋاتقان قىزغا پات ـ پات قاراپ قويۇاتتى ... سەلىمنىڭ ياش قەلبىنى لەرزىگە سېلىۋاتقان كۆڭۈل ئارزۇلىرى ، ئىستەكلىرى نەقەدەر كۆپ ئىدى ـ ھە ! ... ئۇ بۇگۈن ، ياق ھازىر ... ھازىرلا ئۆزىگە يارەدەم بېرىۋاتقان مۇشۇ قاراڭغۇلۇقتىن پايدىلىنىپ ، سەرۋەرگە يۈرەك سۆزلىرىنى ئېيتىۋېلىشى كېرەك ! ... ئاي تۇغۇشقىمۇ ئاز قالدى ... سېنتەبىرنىڭ تولۇن ئېيى تولىمۇ يارقىن بولىدۇ ... سىرلىق ھاۋارەڭ نۇر ئاستىدا قىزلار تېخىمۇ گۈزەل ، نازىنىن ، تېخىمۇ

بەرنا كۆرۈنۈپ گويا رىۋايەتلەردىكى قاناتلىق ھۆر - پەرىلەرگە ئايلىنىپ قالىدۇ ! ... ئۇ چاغدا ... ئۇ چاغدا ئېيتماقچى بولغانلىرىڭىنىڭ ھەممىسى بىردىنلا غايىب بولۇپ ، ياۋا ئۇرۇكنىڭ چېچىكىدەك قاياقلارغىدۇر توزۇپ كېتىدۇ ...

بۇ يۇلتۇزلۇق سىرلىق كېچە سەلىمنىڭ جۇش ئۇرۇپ تۇرغان ياشلىق قەلبىنى — چاڭقاق يۇرىكىنى شېرىن ئوي - خىياللارغا تولدۇرۇپ ، گۈلسارەنىڭ ساددا ، سەمىمي سۆزلىرىنى ئېسىگە ئالدى ...

— سەرۋەر ، — دېدى سەلىم خۇددى سۇغا گەپ قىلىۋاتقاندەك بۇلاققا قاراپ ، — مەن ... مەن ... سىز بىلەن گۈلسارەم ئاچام ئېيتقاندەك ... ئۆمرۇمنى سىزگە ... بىرلا سىزگە باغلاپ ئۆتەي دەيمەن ! ...

قىزنىڭ تېنى بىردىنلا ئوت ئېلىپ ، يۇرىكى ئۆز رىتمىدىن ئازدى ! ...

— سەرۋەر ! — دېدى يىگىت سۆزلىرىدىن ئېزىپ ، — مەن ... مەن ... سىزنى ...

— بولدى ... سۆز ... لىمەڭ ... — ئاستا شۇبرلىدى قىز .

— مەن سىزنىڭ بىر ئېغىز جاۋابىڭىزغا تەشنا ! ...

— سەلىم ئاكا ، بۇ... بۇ... راستمۇ ؟ ! ياكى ماڭا يەنىلا ئېچ ئاغرىتىپ ... مەن ... مەن... — قىز ئۇنسىز يىغلىۋەتتى ، — ئېچ ئاغرىتىشتىن ئىزھار قىلىنغان كۆڭۈل بولسا خالىمايمەن... مەن... مەن... ئۇنداقتا مۇھەببەت تىلەمچىسى بولۇپ قالمامدىم !...

— ئاھ سەرۋەر ... ئىككىمىزنىڭ بېشىدىن ئۆتكەن سەرگۈزەشتىلەر قەلبىمىزدە بىخلانغان مۇھەببەتنىڭ شاھىتى ئەمەسمۇ ؟ !

— سەلىم ئاكا ! ! ...

— سەرۋەر ! ! ...

تاغ چوققىلىرىنى ھاۋارەڭ سوغۇق نۇرىدا بېزەپ ئاي تۇغدى . قىزنىڭ ئوڭ يۇزىدىكى كۆكۈچ نۇر ئۇنىڭ مەڭزىدە توختاپ قالغان

بىر تامچە ياشتىمۇ ئەكس ئېتىپ پارقىرىدى . قىزنىڭ بۇ سىياقى يىگىت ئۇچۇن تېخىمۇ جازىبىلىك كۆچكە ئىگە ئىدى . سەلىم ھېچ كۆرۈلمىگەن جۇرئەت بىلەن سەرۋەرنىڭ قوللىرىنى تۇتتى ... نومۇسچان ، ئىپپەت ـ نومۇسلۇق پاك مەسۇمە قىز ئۆزىنى قاياقتا ئېلىپ قېچىشنى بىلەلمىدى . ئاخىر بىر ئەپلىك پىنھان جايىنى — يىگىتنىڭ كۆكرىكىنى تاپتى ...

— ۋاي ، سەت بولدى ... — دېدى قىز سەلىمگە قىيا بېقىپ ، — يۇلتۇزلار بىزنى كۆرۈپ قالدى ! ...

— شۇڭا يۇلتۇزلار چىرايلىقلىشىپ كەتتى ...

— قاراڭ چاقچىقىڭىزنى ! ...

— راست سەرۋەر ، ئۇلار كائىناتنىكى بارلىق مۇھەببەتنىڭ گۇۋاھچىسى ... ھەممە سۆيۈشكەنلەرنى كۆرۈپ تۇرغانلىقى ئۈچۈن ... شۇنچە گۈزەللىشىپ كەتكەن ...

يىگىتنىڭ كۆكرىكى بەرگەن لەززەت ۋە ھارارەتتىن بىھوش بولغان قىز ئاددىي تىلدا ئىزھار قىلىپ بولمايدىغان ئاجايىپ لەزىز بىر لاتاپەت بىلەن يىگىتكە قايرىلىپ باقتى ... ئۇنىڭ زەڭگەر بۇلاق سۈيىدە جىلۋىلەنگەن تولۇن ئايەك چېھرى ، سىرلىق ، لېكىن ھايا بىلەن بىر تاتلىق كۈلۈمسىرىشى يىگىتنى ناگىھان بىر ھالەتتە گاڭگىرىتىپ قويدى . گويا ئۇ قىز ئەمەس ، بەلكى ئاسمان پەرىلىرىدىن ، جەننەت ھۆرلىرىدىن بولۇپ ، ھېلىلا قۇچقىدىن ئۇچۇپ چىقىپ كېتىدىغاندەك ، يىگىت ئۇنى تېخىمۇ قاتتىقراق باغرىغا باستى ۋە ئۇنىڭ خۇمارلاشقان كۆزلىرىگە تەلمۇرۈپ قارىدى ...

قايرىلما كىرپىك قاپلىغان كۆزلەرنىڭ قارا شولىسى بىر دەقىقە ياندى ۋە ئۆچتى ...

...

سەرۋەرنى ئۇزىتىپ گۈڭشىدىن يانغان سەلىم ئىككى كۈنلۈك يول سەپىرىدە ھارغىنىغا قارىماي ، كەچ گۈگۈم بىلەن تاغقا قايتىپ كەلدى . ئۇ تىكىلەك مەھەللىسىگە كىرىپ ئېتىنى ئات باقارغا تاپشۇرغاندىن كېيىن ، ئىدىرىس بىلەن كۆرۈشتى .

— مۇئەللىم ، ھۆم مانا ، — دېدى ئىدرىس كۈلۈپ ، — «تەلەيلىك تالقان يېسە ، يامغۇر يېغىپ نەمدەپ بېرىدۇ» دېگەندەك ، بۇگۈن چۈشتە ھاكىمدىن تېلېفون كەلدى . ئۆزلىرىنىڭ دادىلىرى ۋە يەنە بىر ئەزىز مۇدىر دېگەن كىشىنىڭ نامى تولۇق ئەسلىگە كەلتۈرۈلۈپتۇ . دادىلىرىنى بۇرۇنقى خىزمەت قىلغان ئوتتۇرا مەكتەپ خاتىرىلەش يىغىنى ئۆتكۈزۈپتۇ ...

سەلىم ھېچ نەرسىنى ئاڭقىرالماي قالغان ئادەمدەك تېڭىرقاپ قالدى . گويا بۇ خەۋەر ئۇنىڭغا قۇياش پارلىغان ئوچۇق ئاسماندا چاقماق چېقىلغاندەك تۇيۇلغانىدى .

— نېمە ؟ مېنىڭ گېپىمگە پۈتمەيۋاتاملا ؟ !

— ياق ، ئىشەندىم ، ئىشىنىمەن ! ...

— تېخى تەلەي كەلسە قوش كەلگىنىنى كۆرمەمدىلا ؟ سىلىگە پارتىيىگە كىرىش ئانكېتى ماڭغۇزۇپتۇ . تاپشۇرۇۋالغاندىن كېيىن ، ئۇنى توشتۇرۇپ ئەۋەتسىلە بولغۇدەك ...

— ئىدرىس ئاكا ...

سەلىم دىققات ۋە تەمبەل ئىدرىسنى قۇچاقلىۋېلىپ نەچچە پىرقىرىتىۋەتتى ... ئۇ گەرچە چىن كۆڭلىدىن كۈلۈۋاتقان بولسىمۇ ، قەلبىنىڭ چوڭقۇر بۇلاقلىرىدىن ئېتىلىپ چىققان سۈزۈك ياشلار يۈزلىرىنى يۇماقتا ئىدى .

ئوقۇتقۇچى ، ئاھ ، ئوقۇتقۇچى ! ... سېنىڭ قەدرىڭنى بىلىدىغان ، ئەجرىڭنىڭ قىممىتىگە يېتىدىغان دەۋرلەرمۇ بولىدىكەن ـ ھە ! ...

سەلىم ئۇچقاندەك سىرتقا ئۆزىنى ئاتتى .

— مۇئەللىم ، نەگە ؟

— داۋۇت ئاكامنىڭكىگە !

— داۋۇت ئاكام تېخى كەلمىدى ... ئەسلىي بۇگۈن قوبۇل قىلغان ئوقۇغۇچىلارنى ئېلىپ قايتىدىغان كۈنى ئىدى .

«پارتىيىگە كىرىش ئانكېتى» دېگەن بۇ قىسقىغىنا بىر جۈملە سۆز سەلىمنىڭ قەلبىنى لەرزىگە سالدى . ئۇنىڭ كۆز ئالدى بىردىنلا يورۇپ ، كۆزنى چاقنىتىدىغان ئۆتكۈر نۇرلار ئاسمان ـ

زېمىننى قاپلاپ ، تاغلار جاراڭلىغاندەك بولدى .

سەلىم ھاياجان ، شادلىق ، بەخت ئىچىدە يۇگۈرە - يۇگۈرە مەكتىپىگە قايتىپ كەلدى ... ئۇ نېمە ئۈچۈن بۇنچىۋالا ھاسىراپ - ھۆمۈدەپ مەكتەپكە كەلدىكىنە ؟ ! توغرا ، ئۇ ئۆزىنىڭ خۇشاللىقىنى سەرۋەر ۋە بالىلار بىلەن بىللە ئورتاقلىشىشى كېرەك - دە ! ... ئۇ سەمەن ، تۈمەن ، نوەرلەرنى باغرىغا باسىدۇ ... «يۇرۇڭلار بالىلار ئوۋغا چىقمىز ... » دەپ ئۇنلۇك ۋارقىرايدۇ ... ئاقچېقىلدا كەكلىككە قىلتاق قويسۇنمىكىن ؟ ياكى جىغانلىقتا توشقان قوغلىسۇنمىكىن ؟ ! ... توغرا ، جىلغىلار ، قورام تاشلاردىن ئارتىلدۇرۇپ سالغا ئېتىشىپ ئوينىسىمۇ بولىدىغۇ ؟ ... ئەڭ ياخشىسى بۇنى ئۇلار ئۆزلىرى بەلگىلىسۇن ... لېكىن بۇگۈن زادى ئوۋغا چىقماي بولمايدۇ . سەلىم ئۇلارغا قەلبىنىڭ ئەڭ چوڭقۇر قاتلاملىرىدا ساقلاپ قويغان ئاجايىپ - غارايىپ قىزىق ۋەقەلىرىنى سۆزلەپ بېرىدۇ ... ھە راست ، داۋۇت بىلەن ئوۋغا چىققاندىكى ئوقنىڭ تېگىشىگە قۇيرۇقى بىلەن قانتى كاشىلا قىلغان كەكلىكلەر توغرىسىدىكى كۈلكىلىك ئوۋ خاتىرىسىنى سۆزلەپ بەرسۇنمىكىن ؟ ! ... بوپتۇ ، نېمىنى سۆزلىسە سۆزلىسۇن ، بالىلار بولسا كۈلۈپ يىقىلىپ قالسۇن ! ... سەلىمۇ ئۇلار بىلەن قانغۇچە ، پۇخادىن چىققۇچە قاقاقلاپ كۈلۈۋالسۇن ! ...

سەلىم قاراڭغۇلۇق قارا تورلىرىنى يېيىشقا ئولگۈرگەن تاغ باغرىدىكى مەكتەپنىڭ ھويلىسىنىڭ ئوتتۇرىسىدا تۇراتتى ... ئۇ خۇددى بىرنەرسىسىنى يىتتۈرۈپ قويغاندەك ئەتراپقا تىكىلىپ قارايتتى ۋە : «قېنى سىلەر ... قېنى سىلەر ؟ ... » دەپ شۇنىڭلايتتى . سەلىم تۇيۇقسىزلا ئەسەبىي ئادەمدەك ۋارقىرىۋەتتى :

— قېنى سىلەر ؟ ! ! !...

مەكتەپ تىمتاسچىلىق ئىدى . سىنىپ ، تەجرىبىخانا ، ئاشخانا ، ياتاقلار قۇلۇپلانغان بولۇپ ، بۇ يەردە ئەزەلدىن ئادەمزات ياشىمىغاندەك چۆلسىرەپ تۇراتتى . سەلىم سەرۋەرنىڭ يېگانە مۇڭلىنىپ تۇرغان ياتقىغا ، ئۇ دائىم خېمىر يۇغۇرۇۋېتىپ ، سەي توغراۋېتىپ بىر تاتلىق كۈلۈمسىرەش ھەدىيە قىلىدىغان

دېرىزلىرىگە بىرھازا قاراپ تۇرغاندىن كېيىن ، سىنىپقا كىردى . توپا باسقان پارتىلار دېرىزىلەردىن چۈشكەن گۈڭگا يورۇقتا غۇۋا كۆرۈنۈپ تۇراتتى . سەلىمنىڭ كۆڭۈل ئەينىكىدە بالىلار ھېلىھەم ئۆز ئورۇنلىرىدا ئولتۇرۇشقاندەك ، بەس ـ بەس بىلەن سوئال سوراۋاتقاندەك بىلىنىپ كەتتى ...

— ساۋاقداشلار ! — دېدى سەلىم خۇددى دەرس ئۆتۈۋاتقاندەك ، — بۈگۈن مەن سىلەرگە «ئوقۇتقۇچى» دېگەن ھېكايىنى ئېيتىپ بېرىمەن ...

... توپا ـ توزان كۆتۈرۈلگەن بوستان يولى ... قوللىرى باغلىنىپ ، يۈزلىرى قاپقارا بويالغان بىر توپ ئوقۇنقۇچىلار ... رەستىلەر ئارا بوينىغا تاختاي ئېسىلىپ سازايى قىلىنىۋاتقان دادىسى قۇربان مۇئەللىم ... مەشھۇر ساراي مەكتىپىدىكى دەھشەتلىك ئاق تېررورلۇق ۋە ئۆزىنى ساقال پىچىقىدا بوغۇزلىۋالغان ئوقۇتقۇچى ... زەھەر ئىچىپ ئۆلۈۋالغان ئايال مۇدىر ... شاۋقۇنلۇق دەريا قاينىمىدىن كۆتۈرۈلگەن مۇشت ... قوشتوغراقنىڭ چۆللىرىدە خۇنغا بۇلغىنىپ يىقىلغان مۇلايىم ئايال مۇئەللىم ... ئەزىز مۇدىر ، ھۇشۇر ، ئابدۇكېرىم ، رەھىموف ، چىش تۇمار ، مۇڭداش ، دادىسى قۇربان مۇئەللىملەر ... ئۇنىڭ كۆز ئالدىدىن بىر ـ بىرلەپ ئۆتمەكتە ... ئەنە قۇم بارخانلىرى ئارا ھەمراھسىز يالغۇز قالغان قىزىل يۇلغۇن تۇۋىدىكى غېرىب قەبرە ...

— شۇنداق بالىلار ، — دېدى سەلىم بوغۇلۇپ ، — ئۇلار قان بىلەن بويالغان «قىزىل دەۋر»نىڭ قۇربانلىرى بولدى ...

دەرۋەقە بەخت شادلىقى سەلىمنى سەۋدايىدەك قىلىپ قويغانىدى . قورۇق پارتىلارنى كۆرگىنىدە ، ئۇنىڭ كۆڭلى بىردىنلا يېتىمسىراپ كۆزلىرىگە ياش كەلدى ... راست ، قېنى ئۇنىڭ جانجىگەرلىرى ؟ ... قېنى سەلىمنىڭ دەرد ـ ھەسرەتلىرىنى خۇددى قۇش بالىلىرىدەك چۈرۈقلىشىپ ، خۇشال ئاۋازلىرى بىلەن ئۇنتۇلدۇرغان يۈرەك پارىلىرى ؟ ... ئۇلار ھازىر ئۇچۇم بولغان قۇش بالىلىرىدەك ئۇۋىسىنى تاشلاپ يىراقلارغا كەتتى ! ...

شۇنداق ، ئۇلار مۇستەقىل ھاياتقا قەدەم قويدى ! ئورۇق ،

سەپكۇن يۈزلۈك نەيچى سەمەن ، ناخشىچى گۈلسۈمەلەرنى ھەربىي رايون سەنئەت ئۆمىكى تەربىيىلەشكە ئېلىپ كەتتى . راۋابچى نودەر بىلەن ھۆرلىقا سەنئەت مەكتەپنىڭ مۇزىكا سىنىپىدا ئوقۇۋاتىدۇ ... ئالىي مەكتەپلەردە ئوقۇشقا بەل باغلىغان تۇمەن ، چولپان ، قۇندۇزلار تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپتە يەنىلا بىر سىنىپقا كىردى . سەرۋەر ، نىسا باشلىق بىرنەچچە بالا ناھىيىلىك سىفەندە ئوقۇپ مۇئەللىم بولماقچى ... ئوقۇشقا بارالمىغان بالىلارمۇ گۈشپىنىڭ دېھقانچىلىق ، مال دوختۇرلۇق پونكىتلىرى ، سودا كوپىراتىپلىرىغا خىزمەتكە ئورۇنلاشتى ...

سەلىم جەمجىتلىق باسقان مەكتەپ قورۇسىدىكى گارغا يۆلىنىپ ، مانان قاپلىغان تاغ باغرلىرىغا ، زەڭگەر بۇلاق سايلىرىغا ، پەستىكى گۈگۈم قوينىدا ئىتلارنىڭ ئۈزۈپ - ئۈزۈپ قاۋغان ئاۋازى كېلىۋاتقان تىكلەك مەھەللىسىگە مەيۈس بىر ھالدا قارىدى . ئۇ پۈت - قوللىرى بوشاشقان ، تېنى ئېغىرلىشىپ كەتكەن بىر ھالدا ياتقىدىن ئىسكىرىپكىسىنى ئېلىپ چىقىپ ، چىغىر يول بويلاپ ئوقۇغۇچىلىرى سەپەر قىلغان كۆلا كۆۋرۈك تەرەپكە ماڭدى . سەلىم كۆلا كۆۋرۈكتىن ئۆتمەي ، ئوڭ تەرەپتىكى ئېگىزلىككە يامىشىپ ، قورام تاشلار چوقچىيىپ تۇرغان تاغ تۆپىسىگە چىقتى . بۇ يەردىن مەشھۇر ئېگىزلىك — تىكلەك تاغ چوققىسى غۇۋا كۆرۈنۈپ تۇراتتى . سەلىم كۆڭۈل رىشتىسىنى ئۈزەلمىگەن ئوقۇغۇچىلىرىنى كۆرمەكچى بولغاندەك ، تۇتاش مانانلاشقان يىراقلىققا ، تولمۇ يىراقلارغا باقتى ...

ئىختىيارسىز ئۆپكىسى ئۆرۈلۈپ كۆڭلى بۇزۇلغان سەلىم ئىسكىرىپكىسىنى ئۆزىمۇ ئويلىمىغان يەردىن «غېرىب» ناخشىسىغا چېلىۋەتتى . ئۇ ئاھاڭغا ئەگىشىپ كۆڭلىدە ناخشىسىنى ئېيتىۋاتاتتى .

بۇ تاغلار — ئېگىز تاغلار ،
غېرىب يولىنى باغلار .
غېرىب ئۆلسە كىم يىغلار ؟
غېرىبقا غېرىب يىغلار ...

NIEDERSÄCHS. STAATS- UND UNIVERSITÄTS- BIBLIOTHEK GÖTTINGEN

يۇمشاق كۇچىنىشلەر بىلەن ئەۋجىگە كۆتۈرۈلگەن ئىسكىرىپكىنىڭ مىسكىن ، غېرىب ئاۋازى تاغ قاپتاللىرىنى ، چوڭقۇر سايلارنى ، ئەگرى - بۈگرى جىرا يوللىرىنى ، كۆز قاراڭغۇلاشقۇدەك ھاڭلارنى كېزىپ ئۆتتى ! ... تاغ شامالىرى بۇ مۇڭلۇق سادانى تىكىلەك چوققىلىرىدىن ھالقىتىپ ، چەت ئەل چېگرىلىرىغا ئەكەتتى ...

سەلىم تېخىمۇ مۇڭ بىلەن چالماقتا ! ... ئىسكىرىپكىسىنىڭ پارقىراق يۈزىدىن سىيرىلىپ ئايىغى ئاستىدىكى تاشنى يۇيۇۋاتقان تامچە - تامچە كۆز ياشلىرى ئۈنىڭ ئوقۇغۇچىلىرى ئۈچۈن ئاققان قەلبىنىڭ ئەڭ چوڭقۇر قاتلىمىدىن ئۇرغۇپ چىققان مېھىر - مۇھەببەت شىرنىسى ئىدى ! ... ئىسكىرىپكىنى ئۇ چېلىۋاتقىنى يوق ، ھىجران ئوتلىرى ئۈنىڭ يۈرەك تارلىرىنى تىترىتىۋاتىدۇ ... ئۇ ھازىر بۇ يەردە يوق ! ... ئۈنىڭ ناتىۋان كۆڭلى ئۇزاق ، بەكمۇ ئۇزاقلاردا ، ئوقۇغۇچىلىرى بىلەن بىللە سەيلە قىلىۋاتىدۇ ! ...

شۇنداق ! ... پىچاق بىسىدەك تاغلارنىڭ ئېگىز داۋانلىرى ، قىستاڭ يوللىرى ، خەتەرلىك چېقىللىرى ، ئادەم تېنى تىكەنلىشىدىغان ھاڭلىرى ، ئۇچار قاناتلارمۇ ئۆتەلمەيدىغان تىك چوققىلىرى — ھاياتنىڭ ئەگرى - توقاي ، مۇرەككەپ يوللىرىغا قارىغاندا ،ھېچ نەرسە ئەمەس ئىكەن . چۈنكى ، ئۇلارنى كۈچ ۋە شىجائەت بىلەن بېسىپ ئۆتكىلى بولىدىكەن ، ئەمما ھايات يولى سىنىڭ ئىرادەڭگە باغلىق بولمايدىكەن ! !...

... سەلىم تاشتا ئولتۇرۇپ ئۈنسىز يىغلىۋەتتى . لېكىن ، ئۇ مۇرىسىگە چۈشكەن ئېغىر ئالىقاندىن چۆچۈپ ئارقىغا قايرىلدى ... ئۈنىڭ ئارقىسىدا كۆزلىرى نەملەشكەن داۋۇت تۇراتتى ... مۇزىكىنىڭ سېھرىي كۈچىدىن قەلبى لەرزىگە كەلگەن داۋۇت سەلىمنىڭ كۆڭۈل خەزىنىسىدىكى ھەممە - ھەممىنى كۆرۈپ تۇرغاندەك ، ئۇنىڭ كۆزلىرىگە ئۈن - تىنسىز بىرھازاغىچە تىكىلىپ قاراپ قالدى . سەلىم داۋۇتقا ئۆزىنى ئېتىپ ئۈن سېلىپ يىغلىۋەتتى ...

— داۋۇت ئاكا ... ھايات دېگەن بۇ نەرسە شۇنچىۋالا رەھىمسىز

بولامدۇ ؟ ! ...

— ئۇنداق ئەمەس ، سەلىم ... مەن ... مەن ... سېنىڭ كۆڭلۈڭنى چۈشىنىمەن ...

— ياق ، ياق ! ئوقۇتقۇچى ۋىسالغا ئالدىنىپ ، ھىجران ئوتىدا كۆيەمدۇ ؟ ! ... بۇ ئوتلار مېنىڭ ئۈستازلىرىمنىڭمۇ يۈرىكىدە قانچىلىغان داغلارنى قالدۇرغاندۇ ؟ ...

— توغرا دەيسەن ، شۇنىڭ ئۈچۈنمۇ ئوقۇتقۇچى ئۇلۇغ ئىنسان ! ... ئۇ شامغا ئوخشاش ئۆز تېنى ، قېنى ھېسابىغا باشقىلارغا يورۇق بېرىدۇ ! ... مەن چوڭلاردىن ئەخمەتجان قاسىمنىڭ «كىشىلىك جەمئىيىتىدە مۇئەللىمنىڭ مېھنىتىدىن پەخىرلىنگۈدەك مېھنەت يوقتۇر» دېگەن سۆزىنى ئاڭلىغانمەن . يەنە قايسىدۇر بىر داھىينىڭ «ئوقۇتقۇچى يىگىرمە قەدەم ئارىلىقتا سالام بېرىشكە تېگىشلىك كىشىلەر ...» دېگەن بىر سۆزىنىمۇ ئوقۇغانمەن ... بۇ باھا ۋە ھۆرمەتنى نېمە بىلەن ئۆلچەش مۇمكىن ؟

تاغ ئاسمىنى خۇددى بەقەسەمدەك يول - يول شەپەق بىلەن قىزاردى ... داۋۇت بىلەن سەلىم قانداق تاۋلانغان رەڭگارەڭ نۇرلارغا تىكىلىپ تۇراتتى ... بۇ ئۆتكۈر چاقنىغان نۇرلار مۇقەددەس ئېگىز تاغلاردىن ھالقىپ ، يېڭى كەلگەن ئوقۇغۇچىلارنىڭ ۋاڭ - چۇڭى ۋە ئۇلارنىڭ قوتازلىرىنىڭ ھۆركىرىشى ، ئاتلىرىنىڭ كىشنىشى بىلەن تولغان مەكتەپكىمۇ يورۇتۇپ تۇراتتى .

— قايتايلى ، — دېدى داۋۇت مەكتەپنى ئىشارە قىلىپ .

— قايتايلى ، — دېدى سەلىم تاغ باغرىدىكى خۇددى تىزىپ قويۇلغان چاقماق قەنتتەك تۇرغان مەكتەپ ئۆيلىرىگە مېھرى بىلەن تىكىلىپ ، — يېڭى دوستلارنى ، يېڭى ھايات يولىنى ، يېڭى ئەۋلادنىڭ يېڭى ئەتىسىنى كۈتۈۋالايلى ...

1985 - يىلى 12 - ئايدا يېزىلىپ تۈگىدى .
1986 - يىلى 6 - ئايدا ئۆزگەرتىلدى .

مەھرىگىياھ (رومان)

ئاپتورى : جالالدىن بەھرام
مەسئۇل مۇھەررىرى : ئەزىز تۇردى
مۇھەررىرى : سۇلتان ھاشىم
مەسئۇل كوررېكتورى : ئايگۈل سابىت
مۇقاۋىسىنى لايىھىلىگۈچى : ئەكبەر سالىھ
نەشر قىلىپ تارقاتقۇچى : شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى
ئادرېسى : ئۈرۈمچى شەھىرى جەنۇبىي ئازادلىق يولى 348 - نومۇر
تېلېفون : 0991—2827472
پوچتا نومۇرى : 830001
سانتقۇچى : شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق شىنخۇا كىتابخانىسى
باسقۇچى : شىنجاڭ جىنبەن مەتبەئەچىلىك چەكلىك شىركىتى
فورماتى : 880×1230 مىللىمېتىر ، 1/32
باسما تاۋىقى : 13
قىستۇرما ۋاراقى : 12
نەشرى : 1999 - يىلى 2 - ئاي 1 - نەشرى
باسمىسى : 2007 - يىلى 10 - ئاي 2 - باسمىسى
تىراژى : 5001—8000
كىتاب نومۇرى : ISBN 978—7—228—04932—5
باھاسى : 28.00 يۈەن

ISBN 978-7-228-04932-5

9 787228 049325 >

定价：28.00元